

आनन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थावलिः ।

ग्रन्थाङ्कः १०२

श्रीमद्द्वैपायनमुनिप्रणीतं—

ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ।

तस्य प्रथमो भागः ।

एतत्पुस्तकं

वे० शा० सं० वासुदेवशास्त्री मराठे इत्येतैः संशोधितम् ।

तच्च

बी. ए. इत्युपपदधारिभिः

विनायक गणेश आपटे

इत्येतैः

पुण्याख्यपत्तने

श्रीमन् 'महादेव चिमणाजी आपटे' इत्यभिधेय-

महाभागप्रतिष्ठापिते

आनन्दाश्रममुद्रणालये

आयसासरेर्मुद्रयित्वा

प्रकाशितम् ।

शालिवाहनशकाब्दाः १८५७ ।

ख्रिस्ताब्दाः १९१९ ।

(अस्य सर्वेऽधिकारा राजशासनानुसारेण स्वायत्तीकृताः) ।

मूल्यं पञ्चाशत्पञ्चकचतुष्टयम् (४८६) ।

विद्वद्भ्यर्थना ।

अयि मो विद्वांसः श्रुतिस्मृतिपुराणेतिहासेषु बद्धादरा धर्माभिमानिनो धर्मा-
चरणेषु श्रद्धालवः, विदितचरमेवैतद्भवतां तत्रभवतामानन्दाश्रमग्रन्थावलीयग्रन्थग्रा-
हिणां, यदिदानीमानन्दाश्रममुद्रणालये श्रीमद्भैषायनमुनिप्रणीतं ब्रह्मवैवर्ते नाम
पुराणं संमुद्रय प्रकाशयत इति ।

यद्यप्यस्मिन् किल भारते वर्षे बहवो धर्मविषयका ऐतिहासिकाश्च ग्रन्थाः
भारतरामायणप्रभृतयः संमुद्रय प्रकाशिताः सन्ति पुराणानि च श्रीमद्भागव-
तदेवीभागवतादीनि, तथेदमपि विद्यते, तथाऽपीदानीं द्वादशमहापुराणेषु ब्रह्मवैव-
र्तख्यं महापुराणं ब्रह्मखण्ड—प्रकृतिखण्ड—गणपतिखण्ड—श्रीकृष्णजन्मखण्डाः म-
कमखिलभूमण्डलप्रसिद्धं विशेषतया संमुद्रय प्रकाशयतेऽस्माभिः । तत्राऽऽद्यमागेऽ-
क्षरणशरणराधारमणगोलोकगजश्रीकृष्णतः सर्वेषां भुवनानां सृष्टिस्थितिलयानां
सर्गप्रतिसर्गमन्वन्तरवंशानुचरितानां ब्रह्मप्रकृतिगणपतिशंकरादिदेवानामुत्पत्त्यधि-
कारचरितानां च नारदनारायणसंवादद्वारा विस्तरेण वर्णनं वर्तते । अथ द्वितीये
श्रीकृष्णजन्मखण्डात्मके भागे तु श्रीमत्परब्रह्मश्रीकृष्णचरितानामतिविस्तरतया
भक्तजनमानससंमोदाभायकं वर्णनं विद्यते ।

तदेतत्पुराणं पूर्वमन्यत्र मुद्रितमप्यस्माभिः पाठान्तरैः सुरभीकृततया मरी-
चादिसुसंस्कृतं पानकमिव समधिकमेव संतोषं जनयेद्धर्माभिलाषुकामित्यत्र
नास्ति नः संदेहलेशोऽपि । तथा चान्यदीयमुद्रणालयमुद्रितपुस्तकापेक्षयाऽस्य
शुद्धतरत्वाद्वाचकानामयमेवाऽऽनन्दाश्रममुद्रितो ग्रन्थः श्रेयान्वाचनार्थम् । अन्यत्र
मुद्रितपुस्तकमवलोकयतां तत्रस्थाननेकान्दोषान्दृष्ट्वा दृच्छुद्धीकरणं मनम्युपतिष्ठते
तदेवात्र कृतमवलोकयातितरां ते मुदमाप्नुयुः ।

अथास्मिन्माम्भ्यर्थनाप्रथमपद्यत्ने यद्वच्छतः स्वलनं कार्षीति न्यायेन संस्कृ-
तभाषालेखनसरण्यनभ्यस्ततया दोषबाहुल्यं दृश्येत तत्क्षन्तुमर्हन्ति विद्वांस इति मे
महान्दो विश्वासः । तदेतल्लेखनसाहसमनसूयावतां धीमतामग्रे विनिवेद्य सवि-
नयं सप्रणयं साज्जालिबन्धं च श्रीमत्सच्चिदानन्दचरणयोः समर्प्य विरमा-
भीति शम् ।

पुण्यपत्तने चैत्र व० १०
श० १८५७.

गुरुजनकृपाभिलाषी मराठे इत्युपाह्वो
श्रीधरात्मजो वासुदेवशर्मा ।

अथ श्रीमद्भक्तवैवर्तपुराणविप्रसानुक्तसंग्रहः ।

अध्यायः । विप्रः । । पृष्ठाः ।

अथ-ब्रह्मसंहारम् । १ ॥

१ प्रत्यादी-मन्त्रावरणम्, १

नैमिषारण्येऽश्विन्यादीनिप्रति

शैलेरागमनम्, तत्र कुश-

लप्रश्नानन्तरं सौतिः अनि

शौनकमहर्षेः, श्रीकृष्णभ-

स्कीहापरसौख्यप्रदतन्महा-

पुरुषप्रतस्वनिहास्या-पथः ।

सौमिनाः शौनकं प्रति ब्रह्म-

वैवर्तमहापुराणसंस्मृत्यु-

राणस्थानुप्रणयनमुत्तम-

विषयवर्णनम् ।

२ सौमिनाः सुरुमन्त्रपूर्वकं ४

सर्गेपरिस्थगोलोक्तवर्णनम् ।

ततः शतकोटिभोजनधः-

पदेशे तैकुण्डलोकः, तदधः

शिवलोकः, मल्लोक्तैकुण्ड-

शिवलोक्तगोर्गोलोक्तलयः ।

गोलोकस्य तूपरितलयमा-

नः । गोलोक्तस्थलेजोषण्ड-

रस्यैव सर्वजगत्कारणश्री-

कृष्णरूपवर्णनम् ।

३ श्रीकृष्णपरमात्मनो जग- १

क्तेतस्मत्तायां स्वाङ्गदक्षिण-

पार्श्वतः लघुगात्रयोद्धानां

पञ्चतन्मात्राणां महामृता-

धोमां नारयणस्य चोत्पत्तिः ।

भक्तवैवर्तकृतश्रीकृष्णस्तो-

अध्यायः । विप्रः । । पृष्ठाः ।

नम् । श्रीकृष्णकृष्णामपा-

श्रीकृष्णकरोत्पत्तिः । शंकर-

कृतश्रीकृष्णस्तोत्रम् । ना-

मिप्रदेशाद्भक्त्योत्पत्तिस्तु-

तश्रीकृष्णस्तोत्रम् । तद्व-

त्तसोऽर्थोत्पत्तिः । तत्कृत-

श्रीकृष्णस्तोत्रम् । सरस्व-

तीमहाकृष्णकुर्मोत्पत्तिः ।

तत्कृतश्रीकृष्णस्तोत्रम् ।

४ श्रीकृष्णनामप्रतः सावि- १०

ज्युत्पत्तिः । तत्कृतकृष्ण-

स्तुतिः । श्रीकृष्णमवसो म-

न्मयोत्पत्तिः । तद्वामाङ्गाद्व-

स्युत्पत्तिः । रतिदर्शनेन

ब्रह्मणो रेतःपवनम् । तस्मा-

द्वेतसो वरुणोत्पत्तिः । अ-

ग्निस्वाहावरुणानीनां क्रमे-

णोत्पत्तिः । श्रीकृष्णरेतः-

श्रुत्वतान्महाविष्णोरुत्पत्तिः ।

श्रीकृष्णकर्णवलयान्मधुकैटभो-

त्पत्तिः । श्रीकृष्णकृतमधु-

कैटभववर्णनम् ।

५ गोलोक्तमोगोपगोपीनां नि- १२

त्यानित्यवस्थवस्था । शं-

भुतारायणयोः कल्पवृक्षव-

र्णनम् । ब्रह्मणः कालनिर्ण-

यः । मार्कण्डेयस्थितिकाल-

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

निर्णयः । श्रीकृष्णकृतगो-
गोपबलीवर्दोत्पत्तिः । प्रकृ-
तेः सकाशाद्राधोत्पत्तिः ।
राधागण्डप्रदेशात्कोटिसं-
ख्याकगोपीनामुत्पत्तिः ।

६ श्रीकृष्णेन नारायणादिभ्यो १५
महालक्ष्म्यार्दानां दानम् ।
महेश्वराय दुर्गायां समर्पयि-
तव्यायां शंकरेण तत्स्वी-
कारप्रत्यारुपानम् । श्रीकृ-
ष्णेन शंकराय सर्वपूज्य-
त्वादिवरप्रदानपूर्वकं तन्मा-
हात्म्यवर्णनम् । सिंहवा-
हिनीदेवीसमाश्वासनपूर्वकं
मन्त्रदानम् । ब्रह्मणे सृष्टि-
करणायाऽऽज्ञादानम् ।

७ ब्रह्मकृतपृथिव्यादिविश्व- १८
सृष्टिवर्णनम् ।

८ ब्रह्मणा सावित्र्यां वीर्या- १९
धानतो वेदशास्त्रादिसृष्टि-
वर्णनम् । ब्रह्मणः पृष्ठदे-
शादिभ्योऽधर्माद्युत्पत्तिः ।
स्वसुतेभ्यः सृष्टिकरण आ-
ज्ञादानम् । ब्रह्मणो नार-
दाय शापदानम् । नारदेन
च ब्रह्मणे शापदानम् ।

९ ब्रह्माज्ञया नारदातिरिक्तः २२
सर्वमहर्षिकृतसृष्टिः । तत्र
कश्यपादिसंबन्धवर्णनम् ।

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

मङ्गलग्रहोत्पत्तिविषय इति-
हासवर्णनम् । चन्द्रपत्नी-
नां चरित्रे रोहिणीसङ्गतं च-
न्द्रं प्रति दक्षेण यक्ष्मरोगि-
त्वापादकशापदानम् । चन्द्र-
स्य शिवाश्रयणम् । चन्द्रप-
त्नीभिः स्वपतिलिप्सया पि-
तृसमीपे पतिमाहात्म्यवर्ण-
नम् । दक्षेण शिवाच्चन्द्रस्य
याचनम् । शिवेन तत्प्रत्या-
रुपानम् । कृष्णेन दक्षाय
चन्द्रस्य दानम् ।

१० भुव्वादिभ्यश्च्यवनाद्युत्प- २६
त्तिः । कुबेरजन्मकथनम् ।
क्षत्रियादिजात्युत्पत्तिः ।
शिल्पकारोत्पत्तिः । शिल्प-
काराणां पतितत्वादिदोषे-
णायाजत्व इतिहासवर्णनम् ।
घृताचीनमाप्सरोभिः सह
विश्वकर्मणः समागम उ-
भयोः संवादः । घृताच्या
नीतिधर्मवर्णनम् । परस्प-
रशापवर्णनम् । मूलोके वि-
श्वकर्माणो ब्राह्मणजन्म । घृ-
ताच्या गोपिकाया गङ्गा-
तीरे रमणम् । ततो मलय-
रमणम् । ततो नवपुत्रो-
त्पत्तिः । तेषां कार्यनिर्ण-
यः । संकरजातिवर्णनम् ।
वैद्यजातिनिर्णयेऽश्विनीकु-

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

मारोत्पत्तिवर्णनम् सर्वजा-
निषु योनिसंबन्धवर्णनम् ।

११ सुतपोब्राह्मणस्याश्विनीकुमा- ३४
राभ्यां शापः । सूर्यकृतब्रा-
ह्मणस्तुतिः । सुतपसाऽ-
श्विनीकुमारयोर्नैरुज्यक-
रणम् । ब्राह्मणमाहा म्यम् ।

१२ गन्धर्वराजस्य पुत्रप्राप्तिनि- ३६
मित्तं पुष्करक्षेत्रे शंकरोद्दे-
शेन तपश्चर्या । तत्तपस्तु-
ष्टेन शंकरेण वरप्रदानम् ।
गन्धर्वराजभार्यायां नारद-
जननम् ।

१३ नारदस्य पूर्वजन्मन्युप- ३८
बर्हणेतिनामकथनम् । उप-
बर्हणस्य दुष्करतपश्चरणेन
गन्धर्वकन्यानां परिण-
यनम् । रम्भादर्शनेनोप-
बर्हणस्य वीर्यस्खलने तस्मै
शूद्रत्वप्रापकशापः । उप-
बर्हणस्य स्वदेहपरित्यागः ।
तन्निमित्तं मालावतीनाम-
ज्येष्ठपत्न्या विलापः ।
शापोद्यतमालावतीमयाद्ब्र-
ह्मादिसर्वदेवानां तत्राऽऽ-
गमनम् ।

१४ मालावतीसमीपे श्रीवि ४२
ष्णोरागमनम् । स्वपतिमरणे
कारणपृच्छायां ब्राह्मणेन
सर्वदेवानां पृथक्पृथक्फल-

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

प्राप्तिवर्णनम् । विष्णुप-
शंसा ।

१५ ब्राह्मणस्य स्वयं सर्वज्ञता- ४९
प्रशस्तिः । मालावत्या प्रत्य-
क्षतो दर्शनं धर्मादीनाम् ।
धर्मादीन् प्रति निजक्रान्त-
निधनकारणपृच्छा । माला-
वतीकालपुरुषसंवादः ।

१६ मालावत्या व्याध्युत्पत्ते- ४८
हेतुज्ञानाय प्रश्नः । ब्रह्म-
णेन व्याधिकारणवर्णनम् ।
तत्राऽऽयुर्वेदविद्याप्रवृत्ति-
जगनाशकोपचारकथनम् ।
वातपित्तश्लेष्महारकोशाय-
कथनम् ।

१७ ब्राह्मणरूपधारिविष्णोर्ब्र- ९२
ह्माशिवादिभिः सह संवादे
विष्णुप्रशंसा ।

१८ ब्रह्मादीनां पुनर्मालावती- ९९
समीपं प्रत्यागमनम् । गन्ध-
र्वजीवनम् । तदा मालाव-
तीकृतमहापुरुषस्तोत्रम् ।
वृष्णेनगन्धर्वजीवदानम् ।

१९ विष्णुकवचम् । बाणेश्व- ९७
रकवचम् ।

२० उपबर्हणस्य ब्रह्मशापाद्वृ- ११
षलीगर्भे जन्मवृत्तान्तवर्णनम् ।

२१ कलावतीवृत्तान्तः । वृष- १४

मध्याभाह्नाः । विषयाः । पृष्ठभाह्नाः । अध्याभाह्नाः । विषयाः । पृष्ठभाह्नाः ।

लोपुत्रस्य नारदेतिमीमर्क-
रणम् । वीर्यप्रदनारदज-
न्मबृहन्नान्तवर्णनम् । श्रीकृ-
ष्णध्यानस्तोत्रकवचवर्णनम् ।
नारदस्य शोभविमोचनम् ।

२२ ब्रह्मणः कण्ठाक्षरदोस्त्विति ११
प्रसङ्गेन प्राचेतसादिमुनीनां
ब्रह्माक्षविशेषादुत्पत्तिवर्ण-
नम् । ब्रह्मपुत्रनाम्नोत्पत्ति-
वर्णनम् ।

२३ ब्रह्मणो नारदं प्रति पुनः १८
सृष्टिकरण आह्ना । नार-
देन दारणरिग्रहनिन्दाप्रस-
ङ्गेन स्त्रीस्वभाववर्णनम् ।

२४ ब्रह्मणो नारदं प्रति गार्ह- ७०
स्थयधर्मस्य वैदिकत्ववर्णन-
म् । नारदस्य श्रीकृष्णप-
त्रग्रहणाय ब्रह्मणो प्रार्थना ।
ब्रह्माज्ञया तदर्थं नारदस्य
शिवलोकं प्रति गमनम् ।

२५ तत्र नारदस्य शिवदर्श ७२

२६ ब्रह्मणविष्णवविधानांमा-
ह्निकम् ।

२७ भक्ष्यभक्ष्यकैतव्यकैतव्य-
कर्षणम् ।

२८ ब्रह्मस्वरूपवर्णनम् । शिवा- ७९
ज्ञया नारदस्य बदरिका-
श्रमं प्रति गमनम् ।

२९ श्रीकृष्णमाहात्म्यवर्णनम् । ८३

प्रकृतिमाहात्म्यवर्णनम् ।

३० भगवत्पुति ११ ८३

इति ब्रह्मवर्णनम् । ११॥

अथ प्रकृतिखण्डम् ॥ २ ॥

१ प्रकृतिचर्तिम् । ८७

२ देवस्य देव्याश्चात्पत्तिः । ९४

३ भूरादिलोकाः । तस्थोनानि । ९७

महाविराडुत्पत्तिः । तस्य
जगत्स्रष्टृत्वम् ।

४ प्रकृतयः । सर्वस्वत्या १००
मन्त्रः पूजा कवचं च ।

५ याज्ञवेल्क्योक्तवादिर्विस्तो- १०४
त्रम् ।

६ सरस्वत्या गङ्गा लक्ष्म्योः १०६
कलहः—परस्परं शम्पाद्यम् ।

७ शार्वात्सरस्वत्या नदीस्वम् । १११

लक्ष्म्यास्तुलसिस्वम् । कलौ

धर्मे भ्रष्टे कलस्यवतारः । कृ-

तयुगारम्भे सर्वेषां स्ववर्षमे-

प्रवृत्तिः । काळपरिमाणम् ।

जगद्विद्युत्ताले देवाः ।

८ वसुधोत्पत्तिः । पृथिवीपूजा ११६

मन्त्रस्तोत्राणि ।

९ भूमिदाभे फलम् । तद्वरणे ११९

पापम् । परकीयतडागात्प-

क्को सारं फलम् । भूस्वामिना

पिण्डमदत्ता । आर्द्रकैरणि

पापम् । भूमौ नोक्षीदस्था-

पने पापम् । भूमिनाक्षौ

व्युत्पत्तिवर्णनम् ।

अध्यायः । विषयः । पृष्ठाङ्काः ।

१०- गङ्गाध्वजानाम् । तस्मात् १२०

पूजादि । राधेयसहस्र ।

११- गङ्गाध्वजपद्मेदिवकुण्डस्य १२८

राधोणलम्भः ।

१२- गङ्गाध्वजप्रतिष्ठापनान्नादाभ्याम् १३४

या निवारणम् । गङ्गाया

विष्णुना । साकं गङ्गाध्वजवि

वाहः ।

१३- वृषध्वजस्य सध्वजयोर्धर्मध्वज- १३५

जन्तुर्दिवजावतारत्वकथनम्

१४- कुशध्वजस्य कन्याया वेदे- १३७

वत्यास्तपश्चरन्त्याः स्पर्श

रावणाय शापः । तस्या

जानकौरूपेणावतारः । त-

च्छायाया द्रौपद्यवतारश्च ।

१५- धर्मध्वजपत्न्यां तुलस्याव- १४०

तारः । तस्या विष्णुना सङ्गे

ब्रह्मणो वरप्राप्तिः । तस्मै ज्ञे

राधिकाशापः । सधामन्त्रेण

ततो मोक्षश्च ।

१६- तुलस्याः शङ्खचूडेन सहस्र- १४२

वाहः ॥ शङ्खचूडादेवतायां प-

राज्यस्य तत्प्राप्त्याऽऽमृतः

ब्रह्माणां प्रति-संवासात्मकया-

कथनीयः ॥ तद्वधोपपन्नः ।

१७- शङ्खचूडं प्रति दूतत्वेन पु- १५१

ष्पदस्तस्या प्रेषणम् । शङ्ख-

चूडतुल्योऽसंवादः ।

१८- शङ्खचूडस्य युद्धार्थं सिक्- १५५

अध्यायः । विषयः । पृष्ठाङ्काः ।

प्रक्षिप्यभयनम् । ततोऽसं-

वादः ।

१९- शङ्खचूडस्य देवैः साकं १५८

युद्धम् ।

२०- शिमेय-साकं युद्धे विष्णुना १६१

तत्कवचहरणम् । ततस्तद्वधः ।

२१- तुलस्याः नारायणेन संयोगः १६३

तस्मात् वृक्षत्वेनोत्पत्तिः ।

तन्माहात्म्यं च ।

२२- तस्या ध्यानां स्तवनं पूजा १६७

विधिश्च ।

२३- सावित्र्युपाख्यानेऽश्वपति- १६९

राजानं प्रति पराशरोक्तं

सावित्रीव्रतम् ।

२४- सावित्र्यवतारः । तस्याः १७३

सन्ध्यावता साकं विवाहः ।

अपमृत्युना मारिते सत्यम्

ति यमसावित्रीसंवादः ।

२५- यमसावित्रीसंवादः १७५

२६- यमसावित्रीसंवादे कर्मवि- १७७

पाकत्रिवरणम् ।

२७- पुण्यकर्मफलानि १८०

२८- सावित्रीकृतयमस्तोत्रम् १८१

२९- नरकाणां संख्याः । १८७

३०- पापिनां यातनादिनिरूप- १८८

३१- नरकाणां पुनर्वर्णनम् । १९७

३२- स्वर्गपापककर्माणि । १९९

३३- नरकाणां लक्षणानि । २०१

३४- सावित्र्यै वरदानम् । श्रीकृ- २०६

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

ष्णस्य वर्णनम् । तत्पतिं
जीवयित्वा तस्या अखण्ड-
सोमाग्यादिवरदानम् ।

३५ लक्ष्म्या उत्पत्तिः । तस्या २१०
नानाः रूपाणि । तस्यासा-
मर्थ्यम् ।

३६ दुर्वाससः शापादिन्द्रस्य २११
अष्टश्रीत्वम् । तस्मै ज्ञानो-
पदेशः ।

३७ इन्द्रस्य गुरुणा संवादः । २१८

३८ इन्द्रस्य ब्रह्माणं प्रति गमन- २२०
म् । ब्रह्मणा स हेन्द्रस्य वैकु-
ण्ठगमनम् । लक्ष्म्या वासस्य
योग्यस्थानानि ।

३९ लक्ष्म्या ध्यानं स्तोत्रं पूजा च २२३

४० स्वाहोपाख्यानम् । २२७

४१ स्वधोपाख्यानम् । २२९

४२ दक्षिणोपाख्यानम् । २३१

४३ षष्ठीदेव्युपाख्यानम् । २३५

४४ मङ्गलचण्ड्या उपाख्यानम् । २३९

४५ मनसादेव्युपाख्यानम् । २४१

४६ मनसादेवीस्तोत्रादि । २४२

४७ सुरभिकथा । २४८

४८ नारायणी कथा । राधोपा० २४९

४९ राधासुदाम्नोः परस्परं २५२
शापकथनम् ।

५० सुयज्ञकथा । सुयज्ञाय य- २५५
ज्ञेऽनाहुतविप्रशापः ।

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

५१ ऋषिभिः पापकर्मणां त- २५७
त्फलानां च कथनम् ।

५२ कृतघ्नताप्रकारः । तदादि- २६१
कृतं पापं दण्डश्च ।

५३ सुयज्ञसुतपःसंवादे तत्क- २६३
थितं विष्णुस्वरूपम् ।

५४ गोलोकवर्णनम् । विश्वव- २६५
र्णनम् । कालमानम् । च-

तुर्दश मनवः । सप्त चिरं-
जीविनः । प्रलयवर्णनम् ।

तदा लोकस्थितिः । विप्रपा-
दोदकमाहात्म्यवर्णनम् ।

सुतपसा सुयज्ञाय राधाम-
न्त्राद्युपदेशः । सुयज्ञस्य

गोलोकदर्शनम् । गोलो-
कदर्शनेऽधिकारिणः तत्र

विष्णुस्वरूपम् ।

५५ राधापूजापद्धतिः । २७२

५६ राधाकवचम् । २७७

५७ दुर्गोपाख्यानम् । २८०

५८ सुरथस्य राज्ञो वंशवर्णन- २८१
म् । गुरुपत्न्यां तारायां

चन्द्रादूबुधोत्पत्तिः । चन्द्र-
स्य कलङ्कपाप्तिः । चन्द्रा-

य शुक्रशापः । परस्त्रीग-
मने दोषः । स्त्रीपुरुषाणां च

कर्मविशेषान्नरकविशेषाः ।

५९ तारान्वेषणाय बृहस्पतिना २८६
स्वशिष्यस्य प्रेषणम् । बृ-

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

हस्पतेः शोकः । इन्द्रबृह-
स्पत्योः संवादः ।

६० बृहस्पतेः कैलासगमनम् । २९०
शिवबृहस्पत्योराज्ञासिद्धि-
प्ति । देवानां नर्मदातीर
आगमनम् ।

६१ ब्रह्मणस्तारान्वेषणाय शु- २९४
क्रगृहे गमनम् । गुरोस्ता-
राप्राप्तिः । बुधाच्चित्रायां
चैत्रोत्पत्तिः । तस्य पुत्रोऽ-
जरथः ।

६२ नन्दिराजेन पराजितस्य सु- २९९
रथस्यारण्ये मेघोमहर्ष्याश्र-
मगमनम् । तस्य समाधिवै-
श्येन सह संगमः । तयोर्मै-
धसः आश्रमे गमनम् ।
तयोस्तन्महर्षिणा सहोक्ति-
प्रत्युक्ती । तयोर्महर्षिकृत-
मन्त्रोपदेशश्च ।

६३ समाधिकृता देव्याः स्तुतिः । ३०१
तत्तपश्चर्या । तत्फलं कृष्ण-
दास्यम् ।

६४ राजकृतादेवीपूजापद्धति ३०३

६५ सुरथराजस्य ज्ञानप्राप्तिः । ३०७

६६ दुर्गायाः स्तोत्रम् । ३०९

६७ दुर्गायाः कवचम् । ३११

इति प्रकृतिखण्डम् ॥२॥

अथ गणपतिखण्डम् ।

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

१ पार्वत्युत्पत्तिः । शिवेन स- ३१३
मागमः । पार्वतीसङ्गतस्य
शिवस्य देवैः कृतो गर्भ-
विघ्नः । भूपतिताशिववीर्येण
स्कन्दोत्पत्तिप्रक्रिया ।

२ रतिघातकेभ्यो देवेभ्यः पा- ३१५
र्वत्याः शापः । शिवकृतं
तत्सान्त्वनम् । तस्याः पुत्रा-
मावादुदुःखम् ।

३ पुत्रप्राप्तये तस्याः श्रीकृ- ३१६
त्रतोपदेशः । तत्फलं च ।

४ व्रतोपकरणानि । व्रतवि- ३१८
धानं च ।

५ व्रतमाहात्म्यकथा । शिव ३२२
स्य तपसे गमनम् ।

६ विष्णुना शिवाय वरदान ३२३
म् । श्रीकृष्णव्रतकरण आ-
ज्ञाग्रहणं च ।

७ व्रतविषये हरेराज्ञा । पार्वती- ३२८
कृतव्रतविधानम् । व्रतान्ते
पुरोहितयचित्तदक्षिणा-
श्रवणमूर्च्छितायाः पार्वत्या
देवानां समाधानोक्तावुत्त-
रम् । विष्णुना धर्मप्राधा-
न्यवर्णनम् । पार्वत्यै ना-
रायणकृतोपदेशः । पा-
र्वतीकृतनारायणस्तोत्रम् ।

अध्यायः । विषयः । पृष्ठान्काः ।

८ पार्वत्या वर्षाप्रतिः । ३३४

पुनः पार्वत्या संगते क्षिवे
गर्भविज्ञाय भृष्टविश्लेषेण
विष्णोस्त्वामम् । तदा भू-
पतितशिवेर्विष्णोः प्रभेशो-
त्पत्तिः ।

९ निरोहितविषमश्रेयसस्थां ३३८

पार्वत्यां गृहाम्भन्तरे प्रभे-
शजन्मनिबन्धनाकाशवा-
पिभृत्तिः । पार्वत्यास्तत्र
गणेशदर्शनम् ।

१० पुत्रोत्पत्तौ कृतानि दाना- ३४०

नि । देवानामार्शिवचनम् ।

११ गणेशदर्शनायाऽऽगतस्य ३४२

शमैश्वरस्याधोमुखं दृष्ट्वा
पार्वत्या कृत्तिकारमुत्ति ।

१२ शान्तिमा दृष्ट्वा त्रयः प्रभेशः ३४३

स्य मस्तकमाते तत्र देवै-
र्गजमस्तकसंयोजनम् ।

१३ विष्णुकृतगणेशस्तोत्रम् । ३४६

गणेशपूजा ।

१४ सभायां कार्तिकेयोत्पत्ति- ३५१

वार्ता ।

१५ कार्तिकेयानयनाय शिवदू- ३५३

त्तेनां कृतिकागृहे गमनम् ।

तत्र नन्दिकार्तिकेयसंवा-

दम् ।

१६ कृतिकाभिः सार्धैः स्कन्दस्य ३५५

तत्र देवसभायात्मगमनम् ।

अध्यायः । विषयः । पृष्ठान्काः ।

१७ तस्य सेनानीत्वेऽपि च ३५८

१८ गणपतिशरच्छदे हेतुः । ३५९

शिवस्य कश्चपशस्यः ।

१९ मूर्धस्य पूजनं स्तोत्रं च । ३६०

२० गणपतौ गजमुखयोजने ३६२

हेतुः (तत्रेन्द्रस्य अष्टश्री-
कत्वम्) ।

२१ पुनरेन्द्रस्य लक्ष्मीप्राप्तिः । ३६५

२२ लक्ष्म्याः स्तोत्रं कनकं च । ३६६

२३ लक्ष्म्योक्तं स्वनिवाससौम्य- ३६८

स्थानवर्धनम् ।

२४ गणेशस्यैकदन्तत्वे हेतुः । ३७०

नभस्रिकार्तवीर्ययोः कवि-

स्य प्रभेदे युद्धास्मः ।

२५ त्रिमूर्तिकर्तव्येऽप्युद्धवः । ३७३

२६ त्रिमूर्तिकर्तव्यीर्निर्गमयोः ३७५

ब्रह्मणस्त्वस्यास्य युद्धनिः ।

२७ तयोः पुनर्युद्धम् । तत्र कृते ३७६

त्रिमूर्तौ श्रेणुकाशोकः । तदा

परशुपामागमनम् । कार्त-

वीर्यायाः क्षापदायम् । तद्व-

धेः सत्कृत्यप्रतिज्ञा ।

२८ तस्योत्तरक्रिया मृग्यदिष्ट ३७९

रीत्या तस्योद्धास्मः ।

२९ तदर्थं परशुरामस्य तपश्चर्याः ३८२

३० शिवार्कतीर्थां परशुरा- ३८५

मस्य वरशक्त्या । शंकरेण

श्रीकृष्णकवचोद्दिदानम् ।

३१ शिवकथितं श्रीकृष्णवचः ३८६

वम् ।

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

३२ अथ शिवकथितं कृष्ण- ३८९

स्तोत्रं मन्त्रः पूजाविधानं च ।

३३ पुनः परशुरामस्य पुष्कर- ३९२

तीर्थे तपश्चर्या । तस्य स्वप्न-

दर्शनं च ।

३४ रामस्य कार्तवीर्यं प्रति दूत- ३९४

प्रेषणम् । तयोः संवादः ।

कार्तवीर्यस्याशुभदर्शनम् ।

३५ कार्तवीर्यपत्न्या मनोरमाया ३९८

देहत्यागः । राज्ञोऽनुतापः ।

आकाशवाण्या राज्ञो बोधः ।

भार्गवेण राज्ञो युद्धारम्भः ।

३६ कार्तवीर्यप्रेरितानां राज्ञां ४०३

नाशः । सुचन्द्रेण राज्ञा

सह रामस्य युद्धम् ।

३७ कालीकवचम् । ४०५

३८ सुचन्द्रवधेऽपरैराजेन्द्रादि- ४०७

भिर्युद्धम् । रामेण पाशुपता-

स्त्रप्रहे लक्ष्मीकवचप्राप्तिः ।

३९ दुर्गाकवचम् । कार्तवीर्यस्य ४१०

स्वतो युद्धाय गमनम् ।

४० रामकार्तवीर्ययोस्तुमुलसंप्रा- ४१२

मवर्णनम् । पाशुपतास्त्रेण

कार्तवीर्यवधः । परशुरामे-

अध्यायाङ्काः । विषयाः । पृष्ठाङ्काः ।

णैकविंशतिकृत्वः क्षात्रि-

याणां वधः ।

४१ महीं निःक्षत्रियां कृत्वा ४१६

रामस्य कैलासगमनम् ।

४२ रहःस्थितयोः शिवयोः समी- ४१७

पगमने परशुरामस्य गण-

पतिं प्रति प्रार्थना । तदा

तयोः परस्परं विवादः ।

४३ परशुरामस्यान्तःपुरगमने ४२१

पुनर्गणपतिकृतो महान्निरोधः ।

४४ तदा तयोर्युद्धे गणेशद- ४२२

न्तस्य भङ्गः । ततस्तत्राऽऽ-

गत्य पार्वत्यां रामं हन्तु-

मुद्यतायां रामकृतं विष्णु-

स्तोत्रम् ।

४५ विष्णुना गौरीप्रीतये रामाय ४२७

गणेशस्तवाद्युपदेशः । पर-

शुरामकृतं दुर्गास्तोत्रम् ।

४६ स्वसङ्गमायाऽऽगतायास्तु- ४३०

लस्या गणेशकृतं निवार-

णम् । गणेशतुलसीसंवादः ।

अस्य गणेशखण्डस्य पठ-

नादेः फलश्रुतिः ।

इति गणपतिखण्डम् ॥

समाप्तेयं श्रीमद्भक्तवैवर्तपुराणप्रथमभागविषयानुक्रमणिका ।

=====

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।
श्रीमद्ब्रह्मवैवर्तपुराणमुनिप्रणीतं—
ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ।

तत्राऽऽदिमं ब्रह्मखण्डम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

गणेशब्रह्मेशसुरेशशेषाः सुराश्च सर्वे मनवो मुनीन्द्राः ।
सरस्वतीश्रीगिरिजादिकाश्च यं नमन्ति देव्यः प्रणमामि तं विभुम् ॥ १ ॥
स्थूत्रास्तनूर्विदधतं त्रिगुणं विराजं विश्वानि लोमविवरेषु मह्यन्तमायम् ।
सृष्ट्युन्मुखः स्वकलयाऽपि ससर्ज सूक्ष्मं नित्यं समेत्य हृदि यस्तमजं भजामि ॥

ध्यायन्ते ध्याननिष्ठाः सुरनरमनवो योगिनो योगकृदाः

सन्तः स्वप्नेऽपि सन्तं कतिकतिजनिमिर्यं न पश्यन्ति तैप्स्वा ।

ध्याये स्वेच्छामयं तं त्रिगुणपरमहो निर्विकारं निरीहं

भक्त्या ध्यानैकहेतोर्निरुपमरुचिरश्यामरूपं दधानम् ॥ २ ॥

बन्धे कृष्णं गुणातीतं परं ब्रह्माच्युतं यतः ।

आविर्बभूवुः प्रकृतिब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ३ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । (* ॐ नमः सर्वलोकविघ्नविनायकाय । ॐ

नमो ब्रह्मणे । ॐ नमः शिवाय । ॐ नमो गणपतये । ॐ नमो नारदाय ।

ॐ नमो व्यासाय । ॐ नमः प्रकृत्यै) ।

मारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् । देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥

अमृतपरमपूर्वं भारतीकामधेनुं श्रुतिगणकृतवत्सो व्यासदेवो कुबोह ।

अतिरुचिरपुराणं ब्रह्मवैवर्तमेतत्पिबत पिबत मुग्धा दुग्धमसम्भयमिष्टम् ॥ ४ ॥

भारते नैमिषारण्ये ऋषयः शौनकादयः । नित्यां नैमित्तिकीं कृत्वा क्रियाभूषः कुश्यासने ॥

* धनुर्बद्धनितोऽयं ग्रन्थः ख. पुस्तके नास्ति ।

एतस्मिन्नन्तरे सौतिमागच्छन्तं यदृच्छया । प्रणतं सुविनीतं तं विद्योक्तं ददुरासनेम् ॥ ४ ॥
 तं संपूज्यातिथिं मक्या शौनको मुनिपुंगवः । पप्रच्छ कुशलं शान्तं शान्तः पौराणिकं मुदा
 वत्मायासविनिर्मुक्तं वसन्तं सुस्थिरासने । सस्मितं सर्वतत्त्वज्ञं पुराणानां पुराणवित् ॥
 परं कृष्णोऽप्योपेतं पुराणं श्रुतिसंमतम् । मङ्गलं मङ्गलार्हं च मङ्गल्यं मङ्गलालयम् ॥
 सर्वमङ्गलबीजं च सर्वदा मङ्गलप्रदम् । सर्वामङ्गलैर्निघ्नं च सर्वसंपत्करं परम् ॥ ८ ॥
 हरिमक्तिप्रदं शश्वत्सुखदं मोक्षदं भवेत् । तत्त्वज्ञानप्रदं दारपुत्रगौत्रविवर्धनम् ॥ ९ ॥
 पप्रच्छ सुविनीतं च सुप्रीतो मुनिसंसदि । यथाऽऽकाशे तारकाणां द्विजराजो विराजते ॥

शौनक उवाच—

प्रस्थानं भवतः कुत्र कुत आयासिते शिवम् । किमस्माकं पुण्यदिनमद्य त्वद्दर्शनेन च ॥
 वयमेव कलौ भीता विशिष्टज्ञानवर्जिताः । मुमुक्षवो भवे मग्नास्तद्धेतुस्त्वमिहागतः ॥
 भवान्साधुर्महाभागः पुराणेषु पुराणवित् । सर्वेषु च पुराणेषु निष्णातोऽतिक्रान्तिधिः ॥
 श्रीकृष्णे निश्चला मक्तिर्यतो भवति शश्वती । तत्कथ्यतां महाभाग पुराणं ज्ञानवर्धनम् ॥
 गरीयसी या साक्षाच्च कर्ममूलनिकृन्तनी । संसारसंनिबद्धानां निगडच्छेदकर्त्री १५
 भवदावाग्निदशानां पीयूषवृष्टिवर्षिणी । सुखदाऽऽनन्ददा सौते शश्वच्चेतसि जीविनाम् ॥
 यत्राऽऽदौ सर्वबीजं च परं ब्रह्मनिरूपणम् । तस्य स्रष्टुञ्मुखास्यापि स्रष्टेरुत्कीर्तनं परम् ॥
 साकारं वा निराकारं परमात्मस्वरूपकम् । किमाकारं च तद्ब्रह्म तद्वचनं किं च भावनम् ॥
 ध्यायन्ते वैष्णवाः किं वा शान्ताश्च योगिनस्तथा । मतं प्रधानं केषां वा गूढं वेदे निरूपितम्
 प्रकृतेर्ध्वं च आकारो यत्र वत्स निरूपितः । गुणानां लक्षणं यत्र महदादेश्च निश्चयः ॥
 गोलोकवर्णनं यत्र यत्र वैकुण्ठवर्णनम् । वर्णनं शिवलोकस्य यत्रान्यत्स्वर्गवर्णनम् ॥ २१ ॥
 अशानां च कलानां च यत्र सौते निरूपणम् । के प्राकृताः का प्रकृतिः क आत्मा प्रकृतेः
 परः ॥ २२ ॥

निगूढं अन्म येषां वा देवानां देवयोषिताम् । समुत्पात्तिः समुद्राणां शैलानां सरितामपि ॥
 के वाऽऽज्ञाः प्रकृतेर्वापि कलाः का वा कलाकलाः । तासां च चरितं ध्यानं पूजास्तौ-
 त्वादिकं शुभम् ॥ २४ ॥

दुर्गासरस्वतीलक्ष्मीसावित्रीणां च वर्णनम् । यत्रैव राधिकाख्यानमत्यपूर्वं सुधोषमम् ॥
 जीविकर्मविपाकश्च नरकाणां च वर्णनम् । कर्मणां स्वण्डनं यत्र यत्र तेभ्यो विमोक्षणम् ॥

१ क. 'ण्वरोपे' २ क. 'तिसुन्दरम्' ३ क. 'लविर्' ४ क. 'सुमहाभागो विनी' ।
 ५ क. 'किमाका' ।

येषां च जीविनां यद्यस्थानं यत्र शुभाशुभम् । जीविनां कर्मणो यस्माद्यासु यासु च
योनिषु ॥ २७ ॥

जीवानां कर्मणो यस्माद्यो यो रोगो भवेदिह । मोक्षणं कर्मणो यस्मात्तेषां च तन्निरूपय ॥
मनसा बुद्ध्या काली गङ्गा पृथ्वी वसुंधरा । आसां यत्र शुभं ख्यानमन्यासामपि यत्र वै ॥
शालग्रामशिलानां च दानानां च निरूपणम् । अपूर्वं यत्र वा सौते धर्माधर्मनिरूपणम् ॥
गणेश्वरस्य चरितं यत्र तज्जन्म कर्म च । कवचस्तोत्रमन्त्राणां गूढानां यत्र वर्णनम् ॥
यदपूर्वमुपाख्यानमश्रुतं परमाद्भुतम् । कृत्वा मनसि तत्सर्वं सांप्रतं वक्तुमर्हसि ॥ २८ ॥
यत्र जन्मभ्रमो विश्वे पुण्यक्षेत्रे च भारते । परिपूर्णतमस्यापि कृष्णस्य परमात्मनः ॥
जन्म कस्य गृहे लब्धं पुण्ये पुण्यवतो मुने । सुतं प्रसूता का धन्या मान्या पुण्यवती सती ॥
आविर्भूय च तद्देहात्क गतः केन हेतुना । गत्वा किं कृतवांस्तत्र कथं वा पुनरागतः ॥
भारावतरणं केन प्रार्थितो गोश्वकार सः । विधाय किंवा सेतुं च गोलोकं गतवान्पुनः ॥
इतीदमन्यदाख्यानं पुराणं श्रुतिदुर्लभम् । दुर्विज्ञेयं मुनीनां च मनोनिर्मलकारणम् ॥
स्वज्ञानाद्यन्या पृष्ठमपृष्ठं वा शुभाशुभम् । सद्यो वैराग्यजननं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥
शिष्यपृष्ठमपृष्ठं वा व्याख्यानं कुरुते च यः । स सद्गुरुः सतां श्रेष्ठो योग्यायोभ्ये च यः समः ॥

सौतेरुवाच—

सर्वं कुशलमस्माकं त्वत्पादपद्मदर्शनात् । सिद्धक्षेत्रादागतोऽहं यामि नारायणाश्रमम् ॥
दृष्ट्वा विप्रसमूहं च नमस्कर्तुमिहागतः । द्रष्टुं च नैमिषारण्यं पुण्यदं चापि भारते ॥ २९ ॥
देवं विप्रं गुरुं दृष्ट्वा न नमोद्यस्तु संभ्रमात् । स कालसूत्रं व्रजति यावच्चन्द्रदिवाकरो ॥
हरिर्ब्राह्मणरूपेण शश्वद्भ्रमति भूतले । सुकृती प्रणमेत्पुण्याद्ब्राह्मणं हरिरूपिणम् ॥ ३० ॥
भगवन्त्यस्त्वया पृष्ठं ज्ञातं सर्वममीप्सितम् । सारभूतं पुराणेषु ब्रह्मवैवर्तमुत्तमम् ॥ ३१ ॥
पुराणोऽपुराणानां वेदानां भ्रमभञ्जनम् । हरिमक्तिप्रदं सर्वतत्त्वज्ञानविवर्धनम् ॥ ३२ ॥
कामिनां कामदं चेदं मुमुक्षूणां च मोक्षदम् । भक्तिप्रदं वैष्णवानां कल्पवृक्षस्वरूपकम् ॥
ब्रह्मस्पर्धे सर्वबीजं परब्रह्मनिरूपणम् । ध्यायन्ते योगिनः सन्तो वैष्णवा यत्परात्परम् ॥
वैष्णवा योगिनः सन्तो न च मित्राश्च शौनका । स्वज्ञानपरिपाकेन भवन्ति जीविनः क्रमात्
सन्तो भवन्ति सत्सङ्गाद्योगिसंगेन योगिनः । वैष्णवा भक्तसंगेन क्रमात्सद्योगिनः पराः ॥
यत्रोद्भवश्च देवानां देवीनां सर्वजीविनाम् । ततः प्रकृतिखण्डे च देवीनां चरितं शुभम् ॥

जीवकर्मविपाकश्च स्वर्गियाद्यनिरूपणम् । तासां च कवचस्तोत्रमन्त्रपूजाविरूपणम् ॥
 प्रकृतेरुत्तमां च कलांशानां निरूपणम् । कीर्तेरुत्कीर्तनं तासां प्रभावश्च निरूपितः ॥
 मुक्ततीर्थाः सुमुक्ततीर्थाः सारसंस्थानं शृंगारमम् । वर्णनं नरकाणां च योगाणां मोक्षार्णवतः ॥
 ततो मणोवत्तममेव तद्वज्रमपरिकीर्तितम् । अदीनापूर्वसारितं धृतिवेदमुदुर्लभम् ॥१४॥
 मणोवत्तममन्त्रोऽसर्वतन्त्रनिरूपणम् । निगूढकवचस्तोत्रमन्त्रतन्त्रनिरूपणम् ॥ १५ ॥
 श्रीकृष्णजन्मखण्डं च कीर्तितं च ततः परम् । भारते पुण्यक्षेत्रे च श्रीकृष्णजन्मकर्म च ॥
 मुच्ये मारुतवरणं श्रीहृत्कौतुकमङ्गलम् । सतां सेतुविधानं च जन्मखण्डे निरूपितम् ॥
 इदं द्वे कथितं विप्र पुराणप्रवरं परम् । जतुखण्डैः परिमितं सर्वधर्मनिरूपणम् ॥१६॥
 सर्वधर्मनिमित्तं श्रद्धां सर्वाङ्गापूर्णकारकम् । ब्रह्मवैवर्तकं नाम सर्वाभीष्टफलप्रदम् ॥१७॥
 क्वारण्यं मुखाण्येव त्वेव लं वेदसंममम् । विवृतं ब्रह्म कातरन्यं च कृष्णेन यत्र सौतक ॥
 ब्रह्मवैवर्तकं वेत्त प्रवदन्ति पुराविदः ॥ १८ ॥

इदं पुराणसूत्रं च पुरा कृतं च ब्रह्मणे । निरामये च गोलोके कृष्णेन परमात्मना ॥
 महाप्रदं सुखदं च इत्तं चर्माय सहाणा । धर्मेण दत्तं पुत्राय प्रीत्या नारायणाय च ॥
 * नारायणविष्णुमात्मवदौ नारदाय च । नारदो व्यासदेवाय प्रददौ जाह्नवीतटे ॥
 व्यासः पुराणसूत्रं तत्संन्यस्य विपुलं महत् । मह्यं ददौ सिद्धक्षेत्रे पुण्यदेशे मनोहरम् ॥
 मयेदं कथितं ब्रह्मस्तुतसमग्रं निशामय । अष्टादशसहस्रं तु व्यासेनेदं पुराणकम् ॥१९॥
 पुराणकातरन्यध्वने यत्फलं लभते नरः । तत्फलं लभते नूनमध्यायध्रवणेन च ॥२०॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डेऽनुक्रमणिका-
 नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

===

शौनक उवाच—

किमर्थं श्रुतं सौते परमाद्भुतदर्शनम् । सर्वं कथय संन्यस्य ब्रह्मखण्डमनुत्तमम् ॥१॥

सौति उवाच—

भक्ते मुच्यतेऽसंख्यं त्वं प्रवक्ष्यामि त्वेजसुः । हरिं देवमद्विजाग्रत्वा धर्माभ्यक्ष्ये सनातनान् ॥

* इदं श्लोकार्थं च. पुस्तके नास्ति ।

यच्छ्रुतं व्यस्तभक्तं तद्वत्तत्तमनुचमम् । ज्ञानान्धतमोऽसि ज्ञानार्थमेकीकृतम् ॥१॥
ज्योतिःसमूहं प्रलये पुराऽऽसीत्केवलं द्विज । सूर्यकोटिप्रभं निश्चमसंख्यं विश्वकारणम् ॥
स्वेच्छामयस्य च विभोस्तज्ज्योतिरुज्ज्वलं महत् । ज्योतिरभ्यन्तरे लोकत्रयमेव मनोहरम् ॥
तेषामुपरि गोलोकं निर्यमीश्वरवद्विज । त्रिकोटियोजनायामं विस्तीर्णं मण्डलाकृतिम् ॥६॥
तेजःस्वरूपं सुमहद्वत्नभूमिमयं परम् । अदृश्यं योगिमिः स्वप्ने दृश्यं गम्यं च वैष्णवेः ॥
योगेन धृतभीशेन चान्तरिक्षस्थितं वरम् । आधिव्याधिजरामृत्युशोक्तभीतिविवर्जितम् ॥
सद्गन्तरचितासंख्यमन्दिरेः परिशोभितम् । लये कृष्णयुतं सृष्टौ गोपगोपीधिरावृतम् ॥
तदधो दक्षिणे सव्ये पञ्चाशत्कोटियोजनात् । वैकुण्ठं शिवलोकं तु तत्समं सुप्रनोहरम् ॥
कोटिशो जनविस्तीर्णं वैकुण्ठं मण्डलाकृतिम् । लये शून्यं च सृष्टौ च लक्ष्मीनारायणान्वितम् ॥
चतुर्भुजैः पार्षदैश्च जरामृत्यादिवर्जितम् । सव्ये च शिवलोकं च कोटियोजनविस्तृतम् ॥
लये शून्यं च सृष्टौ च सपार्षदशिवान्वितम् । गोलोकाभ्यन्तरे ज्योतिरतीवसुमनोहरम् ॥
परमाह्लादकं शश्वत्परमानन्दकारकम् । ध्यायन्ते योगिनः शश्वद्योगेन ज्ञानचक्षुषा १४
तदेवानन्दजनकं निराकारं परात्परम् । तज्ज्योतिरन्तरे रूपमतीवसुमनोहरम् ॥ १५ ॥
नवीननीरदश्यामं रक्तपङ्कजलोचनम् । शारदीयपार्वणेन्दुशोभितं चामलाननम् ॥१६॥
कोटिकन्दर्पलवण्यं लीलाधाम मनोरमम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं सस्मितं पीतवाससम् १७
सद्गन्तव्यमोघेन भूषितं भक्तवत्सलम् । चन्दमोक्षितसर्वाङ्गं कस्तूरीकुङ्कुमान्वितम् ॥१८॥
श्रीवत्सवक्षःसंभ्रजत्कोस्तुभेन विराजितम् । सद्गन्तसाररचितकिरीटमुकटोज्ज्वलम् ॥१९॥
रत्नसिंहासनस्थं च वनमालाविभूषितम् । तदेव परमं ब्रह्म भगवन्तं सनातनम् ॥२०॥
स्वेच्छामयं सर्वबीजं सर्वाधारं परात्परम् । किशोरवयसं शश्वद्गोपवेषविद्यामकम् २१
कोटिपूर्णेन्दुशोभादयं भक्तानुग्रहकारकम् । निरीहं निर्विकारं च पारिपूर्णतमं स्निग्धम् ॥
सप्तमण्डलमध्यस्थं शान्तं संसेधरं वरम् । माङ्गल्यं मङ्गलाहं च मङ्गलं मङ्गलप्रदम् ॥
परमानन्दबीजं च सत्यमक्षरमव्ययम् । सर्वसिद्धेश्वरं सर्वसिद्धिरूपं च सिद्धिदम् ॥२४॥
प्रकृतेः परमीशानं निर्गुणं विश्वविग्रहम् । आद्यं पुरुषमव्यक्तं पुरुषं पुरुष्टुतम् ॥२५॥
सत्यं स्वतन्त्रमेकं च परमात्मस्वरूपकम् । ध्यायन्ते वैष्णवाः शान्ताः शान्तं तत्परमायुजम्
एवं रूपं परं विभ्रद्भगवानेक एव सः । दिग्भिश्च नभसा सार्धं शून्यं विश्वं ददर्श ॥

१. क. 'त्यक्तमयः' । २. क. 'प्रतीकभूजैः प्रेमभू' । ३. क. 'वे हरं हरिम्' । ४. क. 'न्दिराजं' ।

५. क. 'रं सिद्धि' । ६. क. 'एकं क' ।

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिसौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे परब्रह्मनि-
रूपणं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====

सौतिरुवाच —

इष्टं शून्यमयं विश्वं गोलोकं च भयंकरम् । निर्जन्तुनिर्जलं घोरं निर्वातं तमसाऽऽवृतम्
वृक्षशैलसमुद्रादिविहीनं विकृताकृतिम् । निर्मृत्तिकं च निर्घातुं निःसस्यं निस्तृणं द्विज ॥
आलोच्य मनसा सर्वमेक एवासहायवान् । स्वेच्छया स्रष्टुरमारेभे स्रष्टि स्वेच्छामयः प्रभुः
आविर्बभूवुः सर्गादौ पुंसो दक्षिणपार्श्वतः । भवकारणरूपाश्च मूर्तिमन्तस्त्रयो गुणाः ॥४॥
ततो महानहंकारः पञ्चतन्मात्र एव च । रूपरसगन्धस्पर्शशब्दाश्चैवेतिसंज्ञकाः ॥ ५ ॥
आविर्बभूव तत्पश्चात्स्वयं नारायणः प्रभुः । श्यामो युवा पीतवासा वनमाली चतुर्भुजः ॥
शङ्खचक्रगदापद्मधरः स्मैरमुखाम्बुजः । रत्नभूषणभूषाढ्यः शार्ङ्गो कौस्तुभभूषणः ७
श्रीवत्सवक्त्राः श्रीवासः श्रीनिधिः श्रीविभावनः । शारदेन्दुप्रभामृष्टमुखेन्दुसुमनोहरः ॥
कामदेवप्रभामृष्टरूपलावण्यसुन्दरः । श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वा तुष्टाव तं पुटाञ्जलिः ॥९॥

नारायण उवाच—

वरं वरेण्यं वरदं वराहं वरकारणम् । कारणं कारणानां च कर्म तत्कर्मकारणम् ॥१०॥
तपस्तत्फलदं शश्वत्तपस्वीशं च तापसम् । वन्दे नवघनश्यामं स्वात्मारामं मनोहरम् ॥
निष्कामं कामरूपं च कामघ्नं कामकारणम् । सर्वं सर्वेश्वरं सर्वबीजरूपमनुत्तमम् ॥११॥
वेदरूपं वेदबीजं वेदोक्तफलदं फलम् । वेदज्ञं तद्विधानं च सर्ववेदविदां वरम् ॥ १२ ॥
इत्युक्त्वा भक्तियुक्तश्च स उवास तदाज्ञया । रत्नसिंहासने रम्ये पुरतः परमात्मनः ॥
नारायणकृतं स्तोत्रं यः पठेत्सुसमाहितः । त्रिसंध्यं यः पठेन्नित्यं पापं तस्य न विद्यते ॥
पुत्रार्थं लभते पुत्रं भार्यार्थं लभते प्रियाम् । भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं धनं भ्रष्टधनो लभेत् ॥
कारागारे विपद्ग्रस्तः स्तोत्रेणानेन मुच्यते । रोगात्प्रमुच्यते रोगी वर्षं श्रुत्वा च संयतः ॥

इति ब्रह्मवैवर्ते नारायणकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥

सौतिरुवाच—

आविर्बभूव तत्पश्चादात्मनो वामपार्श्वतः । शुद्धस्फटिकसंकाशः पञ्चवक्त्रो दिगम्बरः ॥

१ क. निर्मुक्तिकं । २ क. सर्वादौ । ३ क. 'मपूरं च' । ४ क. 'दभवं वे' । ५ क. 'गी
धुवं धु' ।

तप्तकाञ्चनवर्णमजटाभारधरो वरः । ईषद्धास्यप्रसन्नास्यस्त्रिनेत्रश्चन्द्रशेखरः ॥ १९ ॥
त्रिशूलपाट्टिशधरो जपमालाकरः परः । सर्वसिद्धेश्वरः सिद्धो योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥
मृत्योर्मृत्युरीश्वरश्च मृत्युर्मृत्यंजयः शिवः । ज्ञानानन्दो महाज्ञानी महाज्ञानप्रदः परः ॥
पूर्णचन्द्रप्रभामृष्टसुखदृश्यो मनोहरः । वैष्णवानां च प्रवरः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ २३ ॥
श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वा तुष्टाव तं पुटाञ्जलिः । पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः साश्रुनेत्रोऽतिगद्गदः

महादेव उवाच—

जयस्वरूपं जयदं जयेशं जयकारणम् । प्रवरं जयदानां च वन्दे तमपराजितम् ॥ २४ ॥
विश्वं विश्वेश्वरेशं च विश्वेशं विश्वकारणम् । विश्वाधारं च विश्वस्थं विश्वकारणकारणम् ॥
विश्वरक्षाकारणं च विश्वघ्नं विश्वजं परम् । फलबीजं फलाधारं फलं च तत्फलप्रदम् ॥
तेजःस्वरूपं तेजोदं सर्वतेजस्विनां वरम् । इत्येवमुक्त्वा तं नत्वा रत्नसिंहासने वरे ॥
नारायणं च संमाष्य उवास स तदाज्ञया ॥ २७ ॥
इति शंभुकृतं स्तोत्रं यो जनः संयतः पठेत् । सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य विजयं च पदे पदे ॥
संततं वर्धते मित्रं धनमैश्वर्यमेव च । शत्रुसैन्यं क्षयं याति दुःखानि दुरितानि च ॥

इति ब्रह्मवैवर्ते शंभुकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥

सौमित्र उवाच—

आविर्भव तत्पश्चात्कृष्णस्य नाभिः कृजात् । महातपस्वी वृद्धश्च कण्ठेऽलुङ्करो वरः ॥
शुक्लवासाः शुक्लदन्तः शुक्लकेशश्चतुर्मुखः । योगीशः शिल्पिनामीशः सर्वेषां जनको गुरुः ॥
तपसां फलदाता च प्रदाता सर्वसंपदाम् । स्वश विधाता कर्ता च हर्ता च सर्वकर्मणाम् ॥
घाता चतुर्णां वेदानां ज्ञाता वेदप्रसूयति । शान्तः सरस्वतीकान्तः सुशीलश्च कृषानिधिः
श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वा तुष्टाव तं पुटाञ्जलिः । पुलकाङ्कितसर्वाङ्गो भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥

ब्रह्मोवाच—

कृष्णं वन्दे गुणातीतं गोविन्दमेकमक्षरम् । अव्यक्तमव्ययं व्यक्तं गोपवेषविधायिनम् ॥
किशोरवयसं शान्तं गोपीकान्तं मनोहरम् । नवीननीरदृश्यामं कोटिकन्दर्पसुन्दरम् ॥
वृन्दावनवनाम्यर्णे रासमण्डलसंस्थितम् । रासेश्वरं रासवासं रासोच्छाससमुत्सुकम् ॥
इत्येवमुक्त्वा तं नत्वा रत्नसिंहासने वरे । नारायणेशौ संमाष्य स उवास तदाज्ञया ॥

इति ब्रह्मकृतं स्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् । पश्यानि तस्य नश्यन्ति दुःस्वप्नः सुखप्नो
भवेत् ॥ ३९ ॥

अकिर्मकृतिः गोविन्दे श्रीपुत्रप्रौत्रवर्धिनी । अकीर्तिः क्षयमाप्नोति सत्कीर्तिर्बर्धते चिरम् ॥
इति ब्रह्मवैवर्ते ब्रह्मकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ।

सौतिरुवाच—

अकिर्ममूढः तत्पश्चाद्वक्षसः परमात्मनः । सस्मितः पुरुषः कश्चिच्छुक्लवर्णो जटाधरः ॥
सर्वसाक्षी च सर्वज्ञः सर्वेषां सर्वकर्मणाम् । समः सर्वत्र सद्व्यो हिंसाकोपविवर्जितः ॥
वर्मज्ञानयुतो धर्मो कर्मिष्ठो धर्मदो भवेत् । स एव वर्मिणां धर्मः परमात्मा फलोद्भूतः ॥
श्रीकृष्णपूजितः स्थित्वा प्रप्राप्य दण्डवद्भुवि । तुष्टाव परमात्मानं सर्वेशं सर्वकामदम् ॥

श्रीधर्म उवाच—

कृष्णो विष्णो वासुदेवं परमात्मानमश्विनम् । गोविन्दं परमानन्दमेकमक्षरमच्युतम् ॥ ४९ ॥
गोपेधरं च गोपीशं गोपेः गोरक्षकं विभुम् । गवामीशं च गोष्ठस्थं गोवत्सपुच्छचारिणम् ॥
गोगोपगोपीमध्यस्थं प्रधानं पुण्डरीकमम् । वन्देऽनवद्यमनघं श्यामं शान्तं मनोहरम् ॥
इत्युच्चार्य समुत्तिष्ठन् रत्नसिंहासने वरे । ब्रह्मविष्णुमहेशांस्तान्संभाष्य स उवास ह ॥
चतुर्विंशतिनामानि धर्मवक्त्रोद्गतानि च । यः पठेत्प्रातरुत्थाय स सुखी सर्वतो जयी ॥
कृष्णकाले हरेर्नाम तस्य साध्यं भवेद्भुवम् । स यात्यन्ते हरेः स्थानं हस्दिक्ष्यं भवे-
द्भुवम् ॥ ५० ॥

किं धर्मस्तं घटेते नाधर्मे तदतिर्भवेत् । चतुर्वर्गफलं तस्य शश्वत्करगतं भवेत् ॥ ५१ ॥
तं दृष्ट्वा सर्वपापानि पलायन्ते भयेन च । भयानि चैव दुःखानि वै न ते यमिबोरागाः ॥ ५२ ॥

इति ब्रह्मवैवर्ते धर्मकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥

सौतिरुवाच—

वामिर्बभूव कञ्चैकः धर्मस्य वामपार्श्वतः । मूर्तिर्भूर्तिमती साक्षाद्वितीया कमललया ॥
वामिर्बभूव तत्पश्चादमुषतः परमात्मनः । एका देवी शुक्लवर्णा वीणापुस्तकचारिणी ॥
कोटिपूर्णे दुःखोत्प्लव्वा सरस्वत्कललोचना । वह्निशुद्धांशुकाक्षाना रत्नधूषणभूषिता ॥ ५३ ॥

सस्मिता सुक्सी श्यामा सुन्दरीणां च सुन्दरी । श्रेष्ठा श्रुतीनां शास्त्राणां विदुषां जननी परा
वागाधिष्ठातृदेवी सा कवीनामिष्टदेवता । शुद्धसत्त्वस्वरूपा च शान्तरूपा सरस्वती ॥
गोविन्दपुराणः स्थित्वा जगौ प्रथमतः सुखम् । तन्नामगुणकीर्तिं च वीणया सा ननर्त च ॥
कृतानि यामि कर्माणि कल्पे कल्पे युगे युगे । तानि सर्वाणि हरिणा तुष्टाव च पुटाञ्जलिः ॥

सरस्वत्युवाच—

रासमण्डलमभ्यस्थं रासोल्लाससमुत्सुकम् । रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥
रासेश्वरं रत्नकरं वरं रासेश्वरीश्वरम् । रासाधिष्ठातृदेवं च वन्दे रासविनोदिनम् ॥ १
रासायासपरिश्रान्तं रासरासविहारिणम् । रासोत्सुकानां गोपीनां कान्तं शान्तं मनोहरम्
प्रणम्य च तमित्युक्त्वा प्रहृष्टवदना सती । उवाच सा सकामा च रत्नसिंहासने वरे ॥
इति वाणीकृतं स्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् । बुद्धिमान्धनवान्सोऽपि विद्यावान्पुत्र-
वान्सदा ॥ ६४ ॥

इति ब्रह्मवैवर्ते सरस्वतीकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥

सौतिरुवाच—

आविर्बभूव मनसः कृष्णस्य परमात्मनः । एका देवी गौरवर्णा रत्नालंकारभूषिता ॥
पीतवस्त्रपरीधाना सस्मिता नवयौवना । सर्वैश्वर्याधिदेवी सा सर्वसंपत्फलप्रदा ॥
स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु ॥ ६६ ॥
सा हरेः पुत्रः स्थित्वा परमात्मानमीश्वरम् । तुष्टाव प्रणता साध्वी भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥

महालक्ष्मीरुवाच—

सत्यस्वरूपं सत्येशं सत्यबीजं सनातनम् । सत्याधारं च सत्यज्ञं सत्यमूलं नमाम्यहम्
इत्युक्त्वा श्रीहरिं नत्वा सा चोवाच सुखासने । तप्तकाञ्चनवर्णाभा भासयन्ती दिशस्तिवषा
आविर्बभूव तत्पश्चाद्वुद्धेश्च परमात्मनः । सर्वाधिष्ठातृदेवी सा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥
तप्तकाञ्चनवर्णाभा सूर्यकोटिसमप्रभा । ईषद्धास्यप्रसन्नास्या शरत्पङ्कजलोचना ॥ ७१ ॥
रक्तवस्त्रपरीधाना रत्नाभरणभूषिता । निद्रातृष्णाक्षुत्पिपासादयाश्रद्धाक्षमादिकाः ॥ ७२ ॥
तासां च सर्वशक्तीनामीशाधिष्ठातृदेवता । भयंकरी शतभुजा दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी ॥
आत्मनः शक्तिरूपा सा जगतां जननी परा । त्रिशूलशक्तिशार्ङ्गं च धनुःखड्गशराणि च ॥

शङ्खचक्रगदापद्मसमालां कमण्डलुम् । वज्रमङ्कुशपाशं च भुशुण्डीदण्डतोमरम् ॥
मारायणास्त्रं ब्रह्मास्त्रं रौद्रं पाशुपतं तथा । पार्जन्यं वारुणं वाहेनं गान्धर्वं बिभ्रती सती
कृष्णस्य पुरतः स्थित्वा तुष्टाव तं मुदान्विता ॥ ७१ ॥

प्रकृतिरुवाच—

अहं प्रकृतिरीशाना सर्वेशा सर्वरूपिणी । सर्वशक्तिस्वरूपा च मया च शक्तिमज्जगत् ॥
त्वया सृष्टा न स्वतन्त्रा त्वमेव जगतां पतिः । गतिश्च पाता स्तथा च संहर्ता च पुनर्विधिः
स्रष्टुं स्तथा च संहर्तुं संहर्ता वेधसां विधिः । परमानन्दरूपं त्वां वन्दे चाऽऽनन्दपूर्वकम्
चक्षुर्निमेषकाले च ब्रह्मणः पतनं भवेत् ॥ ७२ ॥

तस्य प्रभावमतुलं वर्णितुं कः क्षमो विभो । भ्रूमङ्गलीलामात्रेण विष्णुकोटिं सृजेत्तु यः
चराचरांश्च विश्वेषु देवान्ब्रह्मपुरोगमान् । मद्विधाः कति वा देवीः स्रष्टुं शक्तश्च लीलया
परिपूर्णतमं स्वीडयं वन्दे चाऽऽनन्दपूर्वकम् । महान्विराड् यत्कलांशो विश्वसंख्याश्रयो विभो
वन्दे चाऽऽनन्दपूर्वं तं परमात्मानमीश्वरम् ॥ ८२ ॥

यं च स्तोतुमशक्ताश्च ब्रह्मविष्णुशिवादयः । वेदा अहं च वाणी च वन्दे तं प्रकृतेः परम् ॥
वेदाश्च विदुषां श्रेष्ठाः स्तोतुं शक्ताश्च लक्ष्यतः । निर्लक्ष्यं कः क्षमः स्तोतुं तं निरीहं नमाम्यहम्
इत्येवमुक्त्वा सा दुर्गारत्नसिंहासने वरे । उवाच नत्वा श्रीकृष्णं तृष्टुवस्तां सुरेश्वराः ॥
इति दुर्गाकृतं स्तोत्रं कृष्णस्य परमात्मनः । यः पठेदर्चनाकाले स जयी सर्वतः सुखी ॥
दुर्गा तस्य गृहं त्यक्त्वा नैव याति कदाचन । मवाढधौ यशसा भाति यात्यन्ते श्रीहरेः पुरम्

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौतिशौनकसंवादे सृष्टि-

निरूपणे दुर्गास्तोत्रं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ॥ ३ ॥

=====

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

आविर्भव तत्पश्चात्कृष्णस्य रसनाग्रतः । शुद्धस्फटिकसंकाशा देवी चैका मनोहरा ॥
शुक्लवस्त्रपरीधाना सर्वालंकारभूषिता । बिभ्रती जपमालां च सावित्री सा प्रकीर्तिता ॥
सा तुष्टाव पुरः स्थित्वा परं ब्रह्म सनातनम् । पुटाञ्जलिपरा साध्वी भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥

सावित्र्युवाच—

नमामि सर्वबीजं त्वां ब्रह्मज्योतिः सनातनम् । परात्परतरं श्यामं निर्विकारं निरञ्जनम् ॥ ४ ॥
 इत्युक्त्वा सस्मिता देवी रत्नसिंहासने वरे । उवास श्रीहरिं नत्वा पुनरेव श्रुतिप्रसूः ॥
 आविर्बभूव तत्पश्चात्कृष्णस्य परमात्मनः । मानसाच्च पुमानेकस्तप्तकाञ्चनसंनिभः ॥ १ ॥
 मनो मथनाति सर्वेषां पञ्चबाणेन कामिनाम् । तन्नाम मन्मथं तेन प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 तस्य पुंसो वामपार्श्वात्कामस्य कामिनी वरा । बभूवातीवल्लिता सर्वेषां मोहकारिणी ॥
 रतिर्बभूव सर्वेषां तां दृष्ट्वा सस्मितां सतीम् । रतीति तेन तन्नाम प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 हरिं स्तुत्वा तथा सार्द्धं स उवास हरेः पुरः । रत्नसिंहासने रम्ये पञ्चबाणो धनुर्धरः ॥
 मारणं स्तम्भनं चैव जृम्भणं शोषणं तथा । उन्मादनं पञ्चबाणान्पञ्चबाणो विमर्ति सः ॥
 बाणांश्चिक्षेप सर्वाश्च कामो बाणपरीक्षया । सद्यः सर्वे सकामाश्च बभूवुरीश्वरेच्छया ॥
 रतिं दृष्ट्वा ब्रह्मणश्च रेतःपातो बभूव ह । तत्र तस्यौ महायोगी वल्लेणाऽऽच्छाद्य लज्जया ॥
 बल्लं दग्ध्वा समुत्तस्थौ ज्वलदाग्निः सुरेश्वरः । कोटितालप्रमाणश्च सशिखश्च समुज्ज्वलन् ॥
 कृष्णस्तद्वर्धनं दृष्ट्वा ससर्जापः स्वलीलया । निःश्वासवायुना सार्धं मुखचिन्दून्समुद्गिरन् ॥
 विश्वौघं प्लावयामास मुखचिन्दुजलं द्विज । तत्र किञ्चिज्जलकणं (णो) वह्निं शान्तं चकार ह
 ततःप्रभृति तेनाग्नस्तोयान्निर्वाणतां व्रजेत् । आविर्भूतः पुमानेकस्ततस्तदाधिदेवता ॥
 उत्तस्थौ तज्जलादेकः पुमान्स वरुणः स्मृतः । जलाधिष्ठातृदेवोऽसौ सर्वेषां यादसां पतिः ॥
 आविर्बभूव कन्यैका तद्वह्नेर्वामपार्श्वतः । सा स्वाहा वह्निपत्नीं तां प्रवदन्ति मनीषिणः
 जलेशस्य वामपार्श्वात्कन्या चैका बभूव सा । वरुणानीति विख्याता वरुणस्य प्रिया सती
 बभूव पवनः श्रीमान्विभोर्निःश्वासवायुना । स च प्राणश्च सर्वेषां निःश्वासस्तत्कलोद्भवः
 तस्य वायोर्वामपार्श्वात्कन्या चैका बभूव ह । वायोः पत्नी च सा देवी वायवी परिकीर्तिता
 कृष्णस्य कामबाणेन रेतःपातो बभूव ह । जले तद्देवनं चक्रे लज्जया सुरसंसदि ॥
 सहस्रवत्सरान्ते तड्ढौडिम्बरूपं बभूव ह । ततो महान्विराड्जज्ञे विश्वौघाधार एव सः ॥
 यस्यैकलोमविवरे विश्वैकस्य व्यवस्थितिः । स्थूलात्स्थूलतरः सोऽपि महान्नान्यस्ततः परः ॥
 स एव षोडशांशोऽपि कृष्णस्य परमात्मनः । महाविष्णुः स विज्ञेयः सर्वाधारः सनातनः
 महार्णवे शयानः स पद्मपत्रं यथा जले । बभूवतुस्तौ द्वौ दैत्यौ तस्य कर्णमलोद्भवौ ॥
 तौ जलाच्च समुत्थाय ब्रह्माणं हन्तुमुद्यतौ । नारायणश्च भगवाञ्जघने तौ जघान ह ॥
 बभूव मेदिनी कृत्सा कात्स्नर्येण मेदसा तयोः । तत्रैव सन्ति विश्वानि सा च देवी वसुंधरा

१ क. 'ह्ययोनिं स' । २ ख. 'ने चाऽऽस्य प' । ३ क. 'णस्तं दहन' । ४ तत्प्रेरणं च' ।
 ५ क. तद्विन्दुरु' । ६ क. कृष्णा काण्येन मे' ।

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौतिशौनकसंवादे सृष्टिनिरूपणं
नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

शौनक उवाच—

गोगोपगोप्यो गोलोके किं नित्याः किं नु कल्पिताः । मम संदेहभेदार्थं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥

सौतिरुवाच—

सर्वादिसृष्टौ ताः बल्लभाः प्रलये कृष्णसंस्थिताः । सर्वादिसृष्टिकथनं यन्मया कथितं द्विज
सर्वादिसृष्टौ बल्लभौ च नारायणमहेश्वरौ । प्रलये प्रलये व्यक्तौ स्थितौ तौ प्रकृतिश्च सा
सर्वादौ ब्रह्मकल्पस्य चरितं कथितं द्विज । वाराहपद्मकल्पौ द्वौ कथयिष्यामि श्रोष्यसि ॥
ब्राह्मवाराहपाद्माश्च कल्पाश्च त्रिविधा मुने । यथा युगानि चत्वारि क्रमेण कथितानि च ॥
सत्यं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् । त्रिशतैश्च षट्यधिकैर्युगैर्दिव्यं युगं स्मृतम् ॥
मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः । चतुर्दशेषु मनुषु गतेषु ब्रह्मणो दिनम् ॥७॥
त्रिशतैश्च षट्यधिकैर्दिनैर्वर्षं च ब्रह्मणः । अष्टोत्तरं वर्षशतं विधेरायुर्निरूपितम् ॥८॥
एतन्निमेषकालस्तु कृष्णस्य परमात्मनः । ब्रह्मणश्चाऽऽयुषा कल्पः कालविद्भिर्निरूपितः ॥
क्षुद्रकल्पा बहुतरास्ते संवर्तादयः स्मृताः । सप्तकल्पान्तर्जिवी च मार्कण्डेयश्च तन्मतः ॥
ब्रह्मणश्च दिनेनैव स कल्पः परिकीर्तितः । विधेश्च सप्तदिवसैर्मुनेरायुर्निरूपितम् ॥११॥
ब्राह्मवाराहपाद्माश्च त्रयः कल्पा निरूपिताः । कल्पत्रये यथा सृष्टिः कथयामि निशामय ॥
ब्राह्मे च मेदिनीं सृष्ट्वा स्रष्टा सृष्टिं चकार सः । मधुकैटभयोश्चैव मेदसा चाऽऽज्ञया प्रभोः
वाराहे तां समुद्धृत्य लुप्तां मग्नां रसातलात् । विष्णोर्वाराहरूपस्य द्वाक्ष चातिप्रयत्नतः ॥
पादो विष्णोर्नामिपद्मे स्रष्टा सृष्टिं विनिर्ममे । त्रिलोकीं ब्रह्मलोकान्तां नित्यलोकत्रयं विना ॥
एतत्तु कालसंख्यानमुक्तं सृष्टिनिरूपणे । किञ्चिन्निरूपणं सृष्टेः किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

शौनक उवाच—

अतः परं किं चकार भगवान्सात्वतां पतिः । एतान्सृष्ट्वा किं चकार तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

सौतिरुवाच—

अतः परं तु गोलोके गोलोकेशो महान्प्रभुः । एतान्सृष्ट्वा जगामासौ सुरम्यं रासमण्डलम् ॥
एतैः समेतैर्भगवानतीव कमनीयकम् ॥ १८ ॥

रम्याणां कल्पवृक्षाणां मध्येऽतीव मनोहरम् । सुविस्तीर्णं च सुसमं सुस्निग्धं मण्डलाकृति
चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमैश्च सुसंस्कृतम् । दधिजसक्तुधान्यदूर्वापर्णपरिलुप्तम् ॥२०॥
पट्टमूत्रग्रन्थियुक्तं नवचन्दनपल्लवैः । संयुक्तरम्भास्तम्भानां समूहैः परिबेष्टितम् ॥२१॥
सद्गन्तसारनिर्माणमण्डपानां त्रिकोटिभिः । रत्नप्रदीपज्वलितैः पुष्पधूपाधिवासितैः ॥२२॥
शृङ्गारार्हभोगवस्तुसमूहपरिबेष्टितम् । अतीवललिताकल्पतरुयुक्तैः सुशोभितम् ॥२३॥
तत्र गत्वा च तैः सार्धं समुवास जगत्पतिः । दृष्ट्वा रासं विस्मितास्ते बभूवुर्मुनिसत्त ॥
आविर्बभूव कन्यैका कृष्णस्य वामपार्श्वतः । धावित्वा पुष्पमानीय ददावर्धय प्रभोः पदे ॥
रासे संभूय गोलोके सा दधाव हरे पुरः । तेन राधा समारूढाता पुराविद्भिर्द्विजोत्तमा ॥
प्राणाधिष्ठातृदेवी सा कृष्णस्य परमात्मनः । आविर्बभूव प्राणेभ्यः प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥
देवी षोडशवर्षीया नवयौवनसंयुता । बह्निशुद्धांशुकाधाना सस्मिता सुमनोहरा ॥२८॥
सुकोमलाङ्गी ललिता सुन्दरीषु च सुन्दरी । बृहन्नितम्बभारार्ता पीनश्रोणिपयोधरा ॥
बन्धुजीवजितारक्तसुन्दरोष्ठाधरानना । मुक्तापङ्क्तिजिताचारुन्दतपङ्क्तिर्मनोहरा ॥३०॥
शरत्पार्वणकोटीन्दुशोभामृष्टशुभानना । चारुसीमन्तिनी चारुशरत्पङ्क्त्वलोचना ॥३१॥
खगेन्द्रचञ्चुविजितचारुनासामनोहरा । स्वर्णगण्डूकाविजिते गण्डयुग्मे च बिभ्रती ॥३२॥
दधती चारुकर्णे च रत्नाभरणभूषिते । चन्दनागुरुकस्तूरीयुक्तकुङ्कुमबिन्दुभिः ॥३३॥
सिन्दूरबिन्दुसंयुक्तसुकपोला मनोहरा । सुसंस्कृतं केशपाशं मालतीमालयभूषितम् ॥३४॥
सुगन्धकवरीभारं सुन्दरं दधती सती । स्थलपद्मप्रमामुष्टं पादयुग्मं च बिभ्रती ॥३५॥
गमनं कुर्वती सा च हंसखञ्जनगञ्जनम् । सद्गन्तसारनिर्माणां वनमालां मनोहराम् ॥
हारं हरिकनिर्माणं रत्नकेयूरकङ्कणम् । सद्गन्तसारनिर्माणं पाशकं सुमनोहरम् ॥३७॥
अमूल्यरत्ननिर्माणं कण्ठमञ्जरिरञ्जितम् । नानाप्रकारचित्राढ्यं सुन्दरं परिबिभ्रती ॥३८॥
सा च संभाष्य गोविन्दं रत्नसिंहासने वरे । उवास सस्मिता मर्तुः पश्यन्ती मुखपङ्कजम् ॥
तस्याश्च लोमकूपेभ्यः सद्यो गोपाङ्गनागणः । आविर्बभूव रूपेण वेषेणैव च तत्समः ॥
लक्षकोटीपरिमितः शश्वत्सु स्थिरयौवनः । संख्याविद्भिश्च संख्यातो गोलोके गोपिकागणः ॥
कृष्णस्य लोमकूपेभ्यः सद्यो गोपगणो मुने । आविर्बभूव रूपेण वेषेणैव च तत्समः ॥
त्रिशत्कोटिपरिमितः कमनीयो मनोहरः । संख्याविद्भिश्च संख्यातो बलवानां गणः श्रुतौ
कृष्णस्य लोमकूपेभ्यः सद्यश्चाऽऽविर्बभूव ह । नानावर्णो गोगणश्च शश्वत्सु स्थिरयौवनः ॥
बलीवर्दाः सुरभ्यश्च वत्सा नानाविधाः शुभाः । अतीवललिताः श्यामा बह्व्यो वै
कामधेनवः ॥ ४५ ॥

तेषामेकं बलीवर्दं कोटिसिंहसमं बले । शिवाय प्रददौ कृष्णो वाहनाय मनोहरम् ॥
 कृष्णाङ्घ्रिनखरन्ध्रेभ्यो हंसपङ्क्तिर्मनोहरा । आविर्बभूव सहसा स्त्रीपुंससप्तमङ्गिता ॥
 तेषामेकं राजहंसं महाबलपराक्रमम् । वाहनाय ददौ कृष्णो ब्रह्मणे च तपस्विने ॥
 वामकर्णस्य विवरात्कृष्णस्य परमात्मनः । गणः श्वेततुरङ्गाणामाविर्भूतो मनोहरः ॥
 तेषामेकं च श्वेताश्वं धर्मार्थं वाहनाय च । ददौ गोपाङ्कनेशश्च संप्रीत्य सुरसंसदि ॥
 दक्षकर्णस्य विवरात्पुंसश्च सुरसंसदि । आविर्भूता सिंहपङ्क्तिर्महाबलपराक्रमा ॥११॥
 तेषामेकं ददौ कृष्णः प्रकृत्यै परमादरम् । अमूल्यरत्नमालयं च वरं यदभिवाञ्छितम् ॥
 कृष्णो योगेन योगीन्द्रश्चकार रथपञ्चकम् । शुद्धरत्नेन्द्रनिर्माणं मनोयायि मनोहरम् ॥
 लक्षयोजनपूर्व्वे च प्रस्थे च शतयोजनम् । लक्षचक्रं वायुरहं लक्षक्रीडागृहान्वितम् ॥
 शृङ्गारार्हं भोगवस्तुतरुपासंख्यसमन्वितम् । रत्नप्रदीलक्षाणां राजिभिश्च विराजितम् ॥
 नानाचित्रविचित्राढ्यं सद्रत्नकलशोज्ज्वलम् । रत्नदर्पणभूषाढ्यं शोभितं श्वेतचामरैः ॥
 वह्निशुद्धांशुकैश्चित्रैर्मुक्ताजालैर्विभूषितम् । मणीन्द्रमुक्तामाणिक्यहारहारविराजितम् ॥
 आरक्तवर्णरत्नेन्द्रसारनिर्माणकृत्रिमैः । पङ्कजानामसंख्यैश्च सुन्दरैश्च सुशोभितम् ॥
 ददौ नारायणायैकं तेषां मध्ये द्विजोत्तम । एकं दत्त्वा राधिकायै ररक्ष शेषमात्मने ॥
 आविर्बभूव कृष्णस्य गुह्यदेशात्ततः परम् । पिङ्गलश्च पुमानेकः पिङ्गलेश्च गणैः सह ॥
 आविर्भूता यतो गुह्यात्तेन ते गुह्यकाः स्मृताः । यः पुमान्स कुबेरश्च धनेशो गुह्यकेश्वरः ॥
 बभूव कन्यका चैका कुबेरवामपार्श्वतः । कुबेरपत्नी सा देवी सुन्दरीणां मनोरमा ॥
 भूतप्रेतपिशाचाश्च कूष्माण्डब्रह्मराक्षसाः । वेताला विकृतास्तस्याऽऽविर्भूता गुह्यवेशतः ॥
 शङ्खचक्रगदापद्मधारिणो वनमालिनः । पीतवस्त्रपरीधानाः सर्वे श्यामचतुर्भुजाः ॥१२॥
 किरिटिनः कुण्डलिनो रत्नभूषणभूषिताः । आविर्भूताः पार्श्वदाश्च कृष्णस्य मुखतो मुने ।
 चतुर्भुजान्पार्श्वदाश्च ददौ नारायणाय च । गुह्यकाङ्गुह्यकेशाय भूतादीञ्जङ्कराय च ॥
 द्विभुजाः श्यामवर्णाश्च जपमालाकरा वराः । ध्यायन्तश्चरणाम्भोजं कृष्णस्य सततं मुदा ॥
 दास्ये नियुक्ता दासाश्चैवाध्वर्यामादाय यत्नतः । आविर्भूता वैष्णवाश्च सर्वे कृष्णपरायणाः
 पुलकाङ्कितसर्वाङ्गाः साश्रुनेत्राः सगद्गदाः । आविर्भूताः पादपद्मात्पादपद्मैकमानसाः ॥
 आविर्बभूवुः कृष्णस्य दक्षनेत्राद्भयङ्कराः । त्रिशूलपाट्टिशधरास्त्रिनेत्राश्चन्द्रशेखराः ॥
 दिगम्बरा महाकाया ज्वलदग्निशिखोपमाः । ते भैरवा महाभागाः शिवतुल्याश्च तेजसा ॥

रुरुसंहारकालाख्या असितक्रोधभीषणाः । महाभैरवखट्वाङ्गावित्यष्टौ भैरवाः स्मृताः ॥
आविर्बभूव कृष्णस्य वामनेत्राद्भयंकरः । त्रिशूलपट्टिशव्याघ्रचर्माम्बरगदाधरः ॥७३॥
दिग्म्बरो महाकायस्त्रिनेत्रश्चन्द्रशेखरः । स ईशानो महामागो दिक्पालानामधीश्वरः ॥
डाकिन्यश्चैव योगिन्यः क्षेत्रपालाः सहस्रशः । आविर्बभूवुः कृष्णस्य नासिकाविरोदरात्
सुरास्त्रिकोटिसंख्याता दिव्यमूर्तिधरा वराः । आविर्बभूवुः सहस्रा पुंसो वै पृष्ठदेशतः ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिसौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे सृष्टिनि-

रूपणं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

===

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

अथ कृष्णो महालक्ष्मीं सादरं च सरस्वतीम् । नारायणाय प्रददौ रत्नेन्द्रं मालया सह ॥
सावित्रीं ब्रह्मणे प्रादान्मूर्तिं धर्माय सादरम् । रतिं कामाय रूपाढ्यां कुबेराय मनोरमाम् ॥
अन्याश्च या या अन्येभ्यो याश्च येभ्यः समुद्भवाः । तस्मै तस्मै ददौ कृष्णस्तां तां
रूपवतीं सतीम् ॥ ३ ॥

ततः शंकरमाहूय सर्वेशो योगिनां गुरुम् । उवाच प्रियमित्येवं गृह्णीयाः सिंहवाहिनीम् ॥
श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा प्रहसन्नीललोहितः । उवाच भीतः प्रणतः प्राणेशं प्रभुमच्युतम् ॥

श्रीमहेश्वर उवाच—

अधुनाऽहं न गृह्णामि प्रकृतिं प्राकृतो यथा । त्वद्भक्त्यैकव्यवहितां दास्यमार्गविरोधिनीम्
तत्त्वज्ञानसमाच्छन्नां योगद्वारकपाटिकाम् । मुक्तीच्छाध्वंसरूपां च सकामां कामवर्धिनीम् ॥
तपस्याच्छन्नरूपां च महामोहकरण्डिकाम् । भवकारागृहे घोरे दृढां निगडरूपिणीम् ॥
शश्वद्विबुद्धिजननीं सद्बुद्धिच्छेदकरिणीम् । शश्वद्विमोगसारां च विषयेच्छाविवर्द्धिनीम् ॥
नेच्छामि गृहिणीं नाथ वरं देहि मदीप्सितम् । यस्य यद्वाञ्छितं तस्मै तद्ददाति तदीश्वरः
त्वद्भक्तिविषये दास्ये लालसा वर्धतेऽनिशम् । तृप्तिर्न जायते नामजपने पादसेवने ।
त्वन्नाम पञ्चवक्त्रेण गुणं सन्मङ्गलालयम् । स्वप्ने जागरणे शश्वद्वायन्गायन्भ्रमाम्यहम् ॥
आकल्पकोटि कोटिं च त्वद्रूपध्यानतत्परम् । भोगेच्छाविषये नैव योगे तपसि मन्मनः ॥
त्वत्सेवने पूजने च वन्दने नामकीर्तने । सदोल्लसितमेषां च विरतौ विरतिं लभेत् ॥

स्मरणं कीर्तनं नामगुणयोः श्रवणं जपः । त्वच्चारुरूपध्यानं त्वत्पादसेवाभिवन्दनम् ॥
 समर्पणं चाऽऽत्मनश्च नित्यं नैवेद्यभोजनम् । वरं वरेश देहीदं नवधामक्तिलक्षणम् ॥
 सार्ष्टिसालोक्यसारूप्यसामीप्यं साम्यलीनताम् । वदन्ति षड्विधां मुक्तिं मुक्ता मुक्ति-
 विदो विभो ॥ १७ ॥

अणिमा लघिमा प्राप्तिः प्राक्काम्यं महिमा तथा । ईशित्वं च वशित्वं च सर्वकामा-
 वसायिता ॥ १८ ॥

सार्वज्ञं दूरश्रवणं परकायप्रवेशनम् । वाक्सिद्धिः कलावृक्षत्वं स्रष्टुं संहर्तुमीशता ॥
 अमरत्वं च सर्वाग्र्यं सिद्धयोऽष्टादश स्मृताः । योगास्तपांसि सर्वाणि दानानि च व्रतानि च
 यशः कीर्तिर्वचः सत्यं धर्मर्ष्यनशनानि च । भ्रमणं सर्वतीर्थेषु स्नानमन्यसुरार्चनम् ॥
 सुरार्चादर्शनं सप्तद्वीपसप्तप्रदक्षिणम् । स्नानं सर्वसमुद्रेषु सर्वस्वर्गप्रदर्शनम् ॥ २२ ॥
 ब्रह्मत्वं चैव रुद्रत्वं विष्णुत्वं च परं पदम् । अतोऽनिर्वचनीयानि वाञ्छनीयानि सन्ति वा ॥
 सर्वाण्येतानि सर्वेश कथितानि च यानि च । तव भक्तिकलांशस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्
 शर्वस्य वचनं श्रुत्वा कृष्णस्तं योगिनां गुरुम् । प्रहस्योवाच वचनं सत्यं सर्वसुखप्रदम् ॥

श्रीभगवानुवाच—

मत्सेवां कुरु सर्वेश शर्व सर्वविदां वर । कल्पकोटिशतं यावत्पूर्णं शश्वदहर्निशम् ॥
 वरस्तपस्विनां त्वं च सिद्धानां योगिनां तथा । ज्ञानिनां वैष्णवानां च सुराणां च सुरेश्वर
 अमरत्वं लभे भव भव मृत्युञ्जयो महान् । सर्वसिद्धिं च वेदांश्च सर्वज्ञत्वं च मद्वरात् ॥
 असंख्यं ब्रह्मणां पात्रं लीलयन् वत्स पश्यासि । अद्यप्रभूतिं ज्ञानेन तेजसा वयसा शिव ॥
 पराक्रमेण यशसा महसा मत्समो भव । प्राणानामधिकस्त्वं च न भक्तस्त्वत्परो मम ॥
 स्वत्परो नास्ति मे प्रेयांस्त्वं मदीयात्मनः परः । ये त्वां निन्दन्ति पापिष्ठा ज्ञानहीना
 विचेतनाः ॥ ३१ ॥

पच्यन्ते ते कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाकरौ । कल्पकोटिशतान्ते च ग्रहीष्यासि शिवां शिव
 ममाव्यर्थं च वचनं पालनं कर्तुमर्हसि । त्वन्मुखान्निर्गतं वाक्यं न करोम्यधुनेति च ॥
 मद्राक्यं च स्ववाक्यं च पालनं तत्कारिष्यासि । गृहीत्वा प्रकृतिं शंभो दिव्यं वर्षसहस्रकम्
 सुखं महच्च शृङ्गारं कारिष्यासि न संशयः । न केवलं तपस्वी त्वमीश्वरो मत्समो महान् ॥
 काले गृही तपस्वी च योगी स्वेच्छामयो हि यः । दुःखं च दारसंयोगे यत्त्वया कथितं शिव
 कुर्वी ददाति दुःखं च स्वामिने न पतिव्रता । कुले ममूति या माता कुलजा कुपपात्रिका ॥

करोति पालनं जेहात्सत्पुत्रस्य समं पतिम् । पतिर्वन्धुर्गतिर्मता दैवतं कुलयोषिताम् ॥
 पतितोऽपतितो वाऽपि कृपणश्चेश्वरोऽथवा । असत्कुलप्रसूता याः पित्रोर्दुःशीलमिश्रिताः ॥
 ध्रुवं ताः परमोग्याश्च पतिं निन्दन्ति संततम् । आवयोरतिरिक्तं च या पश्यति पतिं सती ॥
 गोलोके स्वामिना सार्द्धं कोटिकल्पं प्रमोदते । भविता सा शिवा शैवी प्रकृतिर्वैष्णवी शिवं
 मदाज्ञया च तां साध्वी ग्रहीष्यसि भवाय च । प्रकृत्या योनिंसंयुक्तं त्वल्लिङ्गं तीर्थमृत्कृतम्
 तीर्थं सहस्रं संपूज्य भक्त्या पञ्चोपचारतः । सदसिगं संयतो यः पवित्रश्च जितेन्द्रियः ॥
 कोटिकल्पं च गोलोके मोदते च मया सह । लक्षं तीर्थं पूजयेद्यो विधिवत्साधुदक्षिणम् ॥
 मन्थ्यतिस्तस्य गोलोकात्स भवेदावयोः समः । मृद्मस्मगोशकृत्पिण्डेस्तीर्थेष्वलुकवाऽपि वा
 कृत्वा लिङ्गं सकृत्पूज्य वसेत्कल्पायुतं दिवि । प्रजावान्मूमिमान्विद्वान्पुत्रवाम्भमवांस्तथा
 ज्ञानवान्मुक्तिमान्साधुः शिवलिङ्गार्चनाद्भवेत् । शिवलिङ्गार्चनस्थानमतीर्थं तीर्थमेव तत् ॥
 भवेत्तत्र मृतः पापी शिवलोकं स गच्छति ॥ ४७ ॥

महादेव महादेव महादेवेति चादिनः । पश्चाद्यामि महास्तोत्रनामश्रवणलोमतः ॥ ४८ ॥
 शिवेति शब्दमुच्चार्य प्राणास्त्यजति यो नरः । कोटिजन्मार्जितः त्पापान्मुक्तो मुक्तिं प्रयाति सः
 शिवकरयाणवचनं कल्याणं मुक्तिर्वाचकम् । यतस्तत्प्रभवेत्तेन स शिवः परिकीर्तितः ।
 विच्छेदे धनबन्धूनां निमग्नः शोकसागरे । शिवेति शब्दमुच्चार्य लभेत्सर्वशिवं नरः ॥
 पापेभ्यो वर्तते शिश्च वश्च मुक्तिपदे तथा । मापन्नो मोक्षदो नृणां शिवस्तेन प्रकीर्तितः ॥
 शिवेति च शिवं नाम यस्य वाचि प्रवर्तते । कोटिजन्मार्जितं पापं तस्य नश्यति निश्चितम्
 इत्युक्त्वा शूलिने कृष्णो दत्त्वा करुणतरुं मनुम् । तत्त्वज्ञानं मृत्युजयमवोचत्सिंहवाहिनीम्

श्रीभगवानुवाच—

अधुना तिष्ठ वत्से त्वं गोलोके मम संनिधौ । काले भजिष्यसि शिवं शिवदं च शिवायनम् ॥
 तेजःसु सर्वदेवानामाविर्भूय वरानने । संहृत्य दैत्यान्सर्वाश्च भविता सर्वपूजिता ॥ ५१ ॥
 ततः कल्याणविशेषे च सत्यं सत्ययुगे सति । भविता दक्षकन्या त्वं सुशीला शम्भुगेहिनी
 ततः शरीरं संत्यज्य यज्ञे भर्तुश्च निन्दया । मेनायां शैलमार्यायां भविता पार्वतीति च
 दिव्यं वर्षसहस्रं च विहरिष्यसि शम्भुना । पूर्णं ततः सर्वकालभेदं त्वं लभिष्यसि ॥
 काले सर्वेषु विश्वेषु महापूजा सुपूजिते । भविता प्रतिवर्षं च शारदीया सुरेश्वरि ॥
 ग्रामेषु नगरेष्वेव पूजिता ग्रामदेवता । भवती भवितेस्येवं नामभेदेन चारुणा ॥ ५२ ॥

मदाज्ञया शिवकृतेस्तन्त्रैर्नानाविधैरपि । पूजाविधिं विधास्यामि कवचं स्तोत्रसंयुतम् ॥
 अविष्यन्ति महान्तश्च तवैव परिचारकाः । धर्मार्थकाममोक्षाणां सिद्धाश्च फलमाग्निः ॥
 ये त्वां मातर्मज्जिष्यन्ति पुण्यक्षेत्रे च भारते । तेषां यशश्च कीर्तिश्च धर्मैश्वर्यं च वर्द्धते ॥
 इत्युक्त्वा प्रकृतिं तस्यै मन्त्रमेकादशाक्षरम् । दत्त्वा सकामबीजं च मन्त्रराजमनुत्तमम् ॥
 चकार विधिना ध्यानं मक्तं मक्तानुकम्पया । श्रीमायाकामबीजाढ्यं ददौ मन्त्रं दशाक्षरम् ॥
 सृष्ट्यौपयोगिकीं शक्तिं सर्वसिद्धिं च कामदाम् । तद्विशिष्टोत्कृष्टतत्त्वं ज्ञानं तस्यै ददौ विभुः
 त्रयोदशाक्षरं मन्त्रं दत्त्वा तस्मै जगत्पतिः । कवचं स्तोत्रसहितं शंकराय तथा द्विज
 दत्त्वा धर्माय तं मन्त्रं सिद्धिज्ञानं तदेव च । कामाय वह्नये चैव कुबेराय च वायवे
 एवं कुबेरादिभ्यस्तु दत्त्वा मन्त्रादिकं परम् । विधिं प्रोवाच सृष्ट्यर्थं विधातुर्विविरेव सः

श्रीभगवानुवाच—

मदीयं च तपः कृत्वा दिव्यं वर्षसहस्रकम् । सृष्टिं कुरु महाभाग विधे नानाविधां पराम् ॥
 इत्युक्त्वा ब्रह्मणे कृष्णो ददौ मालां मनोरमाम् । जगाम सार्धं गोपीभिर्गोपैर्वृन्दावनं वनम्
 इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौत्तिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे सृष्टिनिरूपणं
 नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

सौत्तिकवाच—

तदा ब्रह्मा तपः कृत्वा सिद्धिं प्राप्य यथेष्टिताम् । ससृजे पृथिवीमादौ मधुकैटममेदसा १
 ससृजे पर्वतानष्टौ प्रधानान्सुमनोहरान् । क्षुद्रानसंख्यान्किं ब्रूमः प्रधानाख्यां निशामय ॥
 सुमेरुं चैव कैलासं मलयं च हिमालयम् । उदयं च तथाऽस्तं च सुवेलं गन्धमादनम् ॥
 समुद्रान्ससृजे सप्त नदान्कतिविधा नदीः । वृक्षांश्च ग्रामनगरं समुद्राख्या निशामय ॥
 खण्डेषुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलार्णवान् । लक्षयोजनमानेन द्विगुणांश्च परात्परान् ॥ १ ॥
 सप्तद्वीपांश्च तद्भूमिमण्डले कमलाकृते । उपद्वीपांस्तथा सप्त सीमाशैलांश्च सप्त च ॥
 निबोध विप्र द्वीपाख्यां पुरा या विधिना कृता । जम्बूशककुशप्लसक्रीडन्यग्रोधपौष्करान् ॥

मेरोरेष्टसु शृङ्गेषु ससृजेऽष्टौ पुंरीः प्रभुः । अष्टानां लोकपालानां विहराय मनोहराः
मूलेऽनन्तस्य नगरीं निर्माय जगतां पतिः । ऊर्ध्वे स्वर्गाश्च सप्तैव तेषामाख्याः निशामय
मूर्ध्नि च भुवर्लोकं स्वर्लोकं सुमनोहरम् । जनोर्लोकं तपोर्लोकं सत्यर्लोकं च शौतकं
शृङ्गमूर्ध्नि ब्रह्मलोकं जरादिपरिवर्जितम् । तदूर्ध्वे ध्रुवर्लोकं च सर्वतः सुमनोहरम् ॥ १९ ॥
तदधः सप्त पातालाभिर्ममे जगदीश्वरः । स्वर्गातिरिक्तमोगादद्यानघोऽधः क्रमतो मुने ॥
अतलं विललं चैव सुनलं च तलातलम् । महातलं च पातालं रसातलमधस्ततः ॥ १९ ॥
सप्तद्वीपैः सप्तनाकैः सप्तपातालसंज्ञकैः । एभिर्लोकैश्च ब्रह्माहं ब्रह्माधिकृतमेव च ॥ १९ ॥
एवं चासंख्यब्रह्माण्डं सर्वं कृत्रिममेव च । महाविष्णोश्च लोम्नां च विवरेषु च शौनक ॥
प्रतिविशेषु दिक्पाला ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । सुरां नरादयः सर्वे सन्ति कृष्णस्य माधया
ब्रह्माण्डगणनां कर्तुं न क्षमो जगतां पतिः । न शंकरो न धर्मश्च न च विष्णुश्च के सुराः
संख्यातुमीश्वरः शक्तो न संख्यातुं तथाऽपि सः । विश्वाकाशदिशां चैव सर्वतो यद्यपि क्षमः
कृत्रिमाणि च विश्वानि विश्वस्थानि च यानि च । अनित्यानि च विप्रेन्द्र स्वप्रबलश्रवणि च
वैकुण्ठः शिवर्लोकश्च गोलोकश्च तयोः परः । नित्यो विश्वबहिर्भूतश्चाऽऽत्माकाशदिशो
यथा ॥ २० ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे सृष्टिनिरूपणं
नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

===

अथाष्टमोऽध्यायः ।

—

सौतिरुवाच—

ब्रह्मा विश्वं विनिर्माय सावित्र्यां वरयोषिति । चकार वीर्याधानं च कामुक्यां कामुको यथा
सा दिव्यं शतवर्षं च धृत्वा गर्भं सुदुःसहम् । सुप्रसूता च सुषुवे चतुर्वेदान्मनोहरान् ॥
विविधाञ्छास्त्रसंघांश्च तर्कव्याकरणादिकान् । षट्त्रिंशत्संख्यका दिव्या रागिणीः सुमनो
हराः ॥ १ ॥
षट् रागान्सुन्दरांश्चैव नानातालसमन्वितान् । सत्यव्रताद्वापरांश्च कलिं च कलहप्रियम्
वर्षं मासमृतं चैव तिथिं दण्डक्षणादिकम् । दिनं रात्रिं च वाराश्च संख्यामुषसमेव च
पुष्टिं च देवसेनां च मेधां च विजयां जयाम् । षट् कृत्तिकाश्च योगांश्च करणं च तपोधन

देवसेवां महाप्रसी-कर्मिकेयमियां सतीम् । मातृकासु प्रधाना सा बाळनामिष्टदेवता ॥
 बाळं पाशं च वासहं कल्पप्रथमिदं स्मृतम् । नित्यं नैमित्तिकं चैव द्विपरार्धं च प्राकृतम् ॥
 ऋतुर्ध्वं च प्रकृतं कालं च मृत्युकन्यकाम् । सर्वान्याधिगणांश्चैव सा प्रसूय स्तनं वदौ ॥
 अथ बाळः ऋग्वेदादधर्मः समजायत । अक्षमीस्तद्धामर्पाश्चाहर्भूवात्यन्तकामिनी ॥
 नासिदेशाद्विधकर्म जाते वै शिल्पिनां गुरुः । महान्तो वसवोऽष्टौ च महाबलपराक्रपाः ॥
 अथ बाळश्च मनस आविर्भूता-कुमारकाः । चत्वारः पञ्चवर्षीया ज्वलन्तो ब्रह्मतेजसा ॥
 सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः । सनत्कुमारो भगवांश्चतुर्थो ज्ञानिनां वरः ॥ १३ ॥
 आविर्भूतः सुततः कुमारः कनकप्रभः । दिव्यरूपधरः श्रीमान्सखीकः सुन्दरो युवा ॥
 शशिवाण्यां श्रीरूपो वाग्ना स्वायंभुवो मनुः । या स्त्री सा छतरूपा च रूपाख्या कमलाकला ॥
 सखीकश्च मनुस्तस्यैवाज्ञाज्ञापरिपालकः । स्वयं विधाता पुत्रांश्च तानुवाच प्रहर्षितान् ॥
 सृष्टिं कर्तुं महाभागो महाभागवत्पान्दिजः । जगुस्ते च नहीत्युक्त्वा तप्तुं कृष्णपरायणाः ॥
 तुकोष हेतुना तेन विधाता जगतां पतिः । कोपासक्तस्य च विधेर्ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥
 आविर्भूता कलाज्ञा च रुद्रा एकादश प्रभो । कालाग्निरुद्रः संहर्ता तेषामेकः प्रकीर्तितः ॥
 सर्वेषामेव विश्वानां स तामस इति स्मृतः । राजसश्च स्वयं ब्रह्मा शिवो विष्णुश्च सात्त्विकौ ॥
 गोलोकनाथः कृष्णश्च निर्गुणः प्रकृतेः परः । परमज्ञानिनो मूर्खा वदन्ति तामसं शिवम् ॥
 शुद्धसत्त्वस्वरूपं च निर्मलं वैष्णवाग्रणीम् । शृणु नामानि रुद्राणां वेदोक्तानि च यानि च ॥
 महान्महात्मा मतिमान्भीषणश्च भयंकरः । ऋतुध्वजश्चोर्ध्वकेशः पिङ्गलाक्षो रुचिः शुचिः ॥
 पुलस्त्यो दक्षकर्णाश्च पुलहो वामकर्णतः । दक्षनेत्राक्षथाऽग्निश्च वामनेत्रात्कतुः स्वयम् ॥
 अराणिर्नासिकारन्ध्रादक्किराश्च मुखाद्रुचिः । भृगुश्च वामपाश्चाच्च दक्षो दक्षिणपाश्चर्यतः ॥
 छायायाः कर्दमो जातो नामेः पञ्चशिवस्तथा । वक्षसश्चैव वोढुश्च कण्ठदेशाच्च नारदः ॥
 मुरीचिः स्कन्धदेशाच्चैवापान्तरर्तमा गलात् । बसिष्ठो रसनादेशात्प्रचेता अधरोष्ठतः ॥
 हंसश्च वामकुक्षेश्च दक्षकुक्षेर्यतिः स्वयम् । सृष्टिं विधातुं स विविश्चकाराऽऽज्ञां सुतान्प्रति ॥
 त्रिपूर्वाक्यं समाकर्ण्य तवमुवाच स नारदः ॥ १८ ॥

नारद उवाच—

पूर्वजामक मण्ड्येछान्सनकादीन्वितामह । कारयित्वा दारबुक्तानस्मान्बद्ध जगत्पते ॥
 नित्रा ते तप्तसे वुक्ताः संसाराय वयं कथम् । अहो हन्त प्रमोर्बुद्धिर्विपरीताय कथ्यते ॥

कस्मै पुत्राय पीयूषात्परं दत्तं तपोऽधुना । कस्मै ददासि विषयं विषमं च विषाधिकम् ॥
अतीव निम्ने घोरे च भवाब्धौ यः पतेत्पितः । निष्कृतिस्तस्य नास्तीति कोटिकल्पे
गतेऽपि च ॥ ३२ ॥

निस्तारबीजं सर्वेषां बीजं च पुरुषोत्तमम् । सर्वदं भक्तिदं दास्यप्रदं सत्यं कृपामयम् ॥
भक्तैकशरणं भक्तवत्सलं स्वच्छमेव च । भक्तप्रियं भक्तनाथं भक्तानुग्रहकारकम् ॥
भक्ताराध्यं भक्तसाध्यं विहाय परमेश्वरम् । मनो दधाति को मूढो विषये नाशकारणे ॥
विहाय कृष्णसेवां च पीयूषादधिकां प्रियाम् । को मूढो त्रिषमश्नोति विषमं विषयाभिषम्
स्वप्नवन्नश्वरं तुच्छमसत्यं मृत्युकारणम् । यथा दपिशिक्षाग्रं च क्रीटानां सुमनोहरम् ॥
यथा बडिशमांसं च मत्स्यापातसुखप्रदम् । तथा विषयिणां तात विषयो मृत्युकारणम् ॥
इत्युक्त्वा नारदस्तत्र विरराम विधेः पुरः । तस्थौ तातं नमस्कृत्य ज्वलदग्निशिखोपमः ॥
ब्रह्मा कोपपरीतश्च शशाप तनयं द्विजः । उवाच कम्पिताङ्गश्च रक्तास्यः स्फुरिताधरः

ब्रह्मोवाच—

मविता ज्ञानलोपस्ते मच्छापेन च नारद । क्रीडाभृगश्च त्वं साध्यो योषिस्तुल्यश्च लम्पटः
स्थिरयौवनयुक्तानां रूपाढ्यानां मनोहरः । पञ्चाशत्कामिनीनां च मर्ता च प्राणवल्लभः ॥
शृङ्गारशास्त्रवेत्ता च महाशृङ्गारलोलुपः । नानाप्रकारशृङ्गारनिपुणानां गुरोर्गुरुः ॥ ३३ ॥
गन्धर्वाणां च सुवरः सुस्वरश्च सुगायनः । वीणावादनसंदर्भनिष्णातः स्थिरयौवनः ॥
प्राज्ञो मधुरवाकशान्तः सुशीलः सुन्दरः सुवीर्यः । भविष्यसि न संदेहो नामतश्चोपबर्हणः
ताभिर्दिव्यं लक्षयुगं विहृत्य निर्जने वने । पुनर्मदीयशापेन दासपुत्रश्च तत्परः ॥ ३४ ॥
वत्स वैष्णवसंसर्गाद्वैष्णवोच्छिष्टमोजनात् । पुनः कृष्णप्रसादेन भविष्यसि ममाऽऽत्मजः ॥
ज्ञानं दास्यामि ते दिव्यं पुनरेव पुरातनम् । अधुना भव नष्टस्त्वं मत्सुतो निपत ध्रुवम् ॥
ब्रह्मेत्युक्त्वा सुतं विप्र विरराम जगत्पतिः । रुरोद नारदस्तातमवोचत्संपुटाञ्जलिः ॥

नारद उवाच—

क्रोधं संहर संहर्तस्तात तात जगद्गुरो । त्वष्टुस्तपस्वीशस्याहो क्रोधोऽयं मय्यनाकरः ॥
हृत्प्रेतपरित्यजेद्विद्वान्पुत्रमुत्पथगामिनम् । तपस्विनं सुतं शप्तुं कथमर्हसि पण्डित ॥ ३५ ॥
जनिर्भवतु मे ब्रह्मन्यासु यासु च योनिषु । न जहातु हरेर्भक्तिर्मामेवं देहि मे वरम् ॥
पुत्रमेज्जगतां घातुर्नास्ति भक्तिर्हरेः पदे । सूकरादातिरिक्तश्च सोऽध्वमो मारते भुवि ॥
अतिस्मरो हरेर्भक्तियुक्तः सूकरयोनिषु । जनिर्लभेत्स प्रवरो गोलोकं याति कर्मणा ॥
गोविन्दचरणान्भोजमक्तिमाध्वीकमीप्सितम् । पिबतां वैष्णवदीनां स्पर्शपूता वसुधरा ॥

तीर्थानि स्पर्शमिच्छन्ति वैष्णवानां पितामह । पापानां पापितत्त्वानां क्षालनायाऽऽत्मनामपि
 मन्त्रोपदेशमात्रेण नरा मुक्ताश्च मारते । परैश्च कोटिपुरुषैः पूर्वेः सार्धं हरेरहो ॥
 कोटिजन्मार्जितात्पापान्मन्त्रग्रहणमात्रतः । मुक्ताः शुध्यन्ति यत्पूर्वं कर्म निर्मूलयन्ति च
 पुत्रान्दारांश्च शिष्यांश्च सेवकान्बान्धवांस्तथा । यो दर्शयति सन्मार्गं सद्गतित्तं लभेद्भुवम्
 यो दर्शयत्यसन्मार्गं शिष्यैर्विश्वासितो गुरुः । कुम्भीपाके स्थितिस्तस्य यावच्चन्द्रदिवाकरौ
 स किंगुरुः स किंतात. स किंस्वामी स किंसुतः । यः श्रीकृष्णपदम्भोजे मर्क्तिं दातुमनीश्वरः
 शप्तो निरपराधेन त्वयाऽहं चतुरानन । मया शप्तं त्वमुचितो घ्नन्तं घ्नन्त्यपि पण्डिताः॥
 कवचस्तोत्रपूजामिः सहितस्ते मनुर्भनोः । लुप्तो भवतु मच्छापात्प्रतिविश्वेषु निश्चितम्
 अपूज्यो भव विश्वेषु यावत्कल्पत्रयं पितः । गतेषु त्रिषु कल्पेषु पूज्य पूज्यो भविष्यसि
 अधुना यज्ञमागस्ते व्रतादिष्वपि सुव्रत । पूजनं चास्तु नामैकं वन्द्यो भव सुरादिभिः ॥
 इत्युक्त्वा नारदस्तत्र विरराम पितुः पुरः । तस्थौ सभायां स विधिर्हृदयेन विदूयता ॥
 उपबर्हणगन्धर्वो नारदस्तेन हेतुना । दासीपुत्रश्च शापेन पितुरेव च शौनक ॥ ६७ ॥
 ततः पुनर्नारदश्च स बभूव महानृषिः । ज्ञानं प्राप्य पितुः पश्चात्कथयिष्यामि चाधुना॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे ब्रह्मनारद-

शापोपलम्भनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

===

अथ नवमोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

अथ ब्रह्मा स्वपुत्रांस्तानादिदेश च सृष्टये । सृष्टिं प्रचक्रुस्ते सर्वे विप्रेन्द्र नारदं विना ॥
 मरीचैर्मनसो जातः कश्यपश्च प्रजापतिः । अत्रेर्नेत्रमलाच्चन्द्रः क्षीरोदे च बभूव ह ॥
 प्रचेतसोऽपि मनसो गौतमश्च बभूव ह । पुलस्त्यमनसः पुत्रो मैत्रावरुण एव च ॥
 मनोश्च शतरूपायां तिस्रः कन्याः प्रजाज्ञिरे । आकूतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिस्ताः पतिव्रताः
 प्रियव्रतोत्तानपादौ द्वौ च पुत्रौ मनोहरौ । उत्तानपादतनयो ध्रुवः परमधार्मिकः ॥ ५ ॥
 आकूतिं रुचये प्रादाद्दक्षायाम् प्रसूतिकाम् । देवहूतिं कर्दमाय यत्पुत्रःकपिलः स्वयम् ॥
 प्रसूत्यां दक्षबीजेन षष्टिकन्याः प्रजाज्ञिरे । अष्टौ धर्माय स ददौ रुद्रायैकादश स्मृताः॥
 शिवायैकां सतीं प्रादात्कश्यपाय त्रयोदश । सप्तविंशतिकन्याश्च दक्षश्चन्द्राय दत्तवान्
 नामानि धर्मपत्नीनां मत्तो विप्र निशामय । शान्तिःपुष्टिर्धृतिस्तुष्टिः क्षमा श्रद्धा मतिः स्मृतिः
 शान्तेः पुत्रश्च संतोषः पुष्टेः पुत्रो महानभूत । धृतेर्धैर्यं च तुष्टेश्च हर्षदर्पो सुतो स्मृतौ

क्षमापुत्रः सहिष्णुश्च श्रद्धापुत्रश्च धार्मिकः । मतेर्ज्ञानाभिधः पुत्रः स्मृतेर्जातिस्मरो महान्
पूर्वात्म्यां च मूर्त्या च नरनारायणावृषी । बभूवुरेते धर्मिष्ठा धर्मपुत्राश्च शौनक ॥
नामानि रुद्रपत्नीनां सावधानं निबोध मे । कला कलावती काष्ठा कालिका कलहप्रिया
कन्दली भीषणा राक्षसा प्रमोचा भूषणा शुकी । एतासां बहवः पुत्रा बभूवुः शिवर्षादाः
सा सती स्वामिनिन्दायां तनुं तत्याज्य यज्ञतः । पुनर्भूत्वा शैलपुत्री लेभे सा शंकरं पतिम्
कश्यपस्य प्रियाणां च नामानि शृणु धार्मिक । अदितिर्देवमाता वै दैत्यमाता दितिस्तथा
सर्पमाता तथा कद्रुर्विनता पक्षिसूस्तथा । सुरमिश्च गवां माता महिषाणां च निश्चितम्
सारमेयादिजन्तूनां सरमा सूश्चतुष्पदाम् । दनुः प्रसूर्दानवानामन्याश्चेत्येवमादिकाः ॥
इन्द्रश्च द्वादशादित्या उपेन्द्राद्याः सुरा मुने । कथिताश्चादितेः पुत्रा महाबलपराक्रमाः
इन्द्रपुत्रो जयन्तश्च ब्रह्मञ्जल्यामजायत । अदित्यस्य सवर्णायां कन्यायां विश्वकर्माणः
शनेश्चरयमौ पुत्रौ कालिन्दी कन्यका तथा । उपेन्द्रवीर्यात्पृथ्व्यां तु मङ्गलः समजायत
शौनक उवाच—

कथं सौते स चोपेन्द्रान्मङ्गलः समजायत । वसुंधरायां बलवान्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

सौतिरुवाच—

उपेन्द्ररूपमालोक्य कामार्ता च वसुंधरा । विधाय सुन्दरीवेषमक्षता प्रौढयोवना ॥२३॥
मलये निर्जने रम्ये चारुचन्दनपल्लवे । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं रत्नभूषणभूषितम् ॥२४॥
तं सुशीलं शयानं च शान्तं सस्मितमीप्सितम् । सस्मिता तस्य तल्ये च सहसा समुप-
स्थिता ॥ २५ ॥

सुरम्यां मालतीमालां ददौ तस्मै वरानना । सुगन्धि चन्दनं चारु कस्तूरीकुङ्मान्वितम्
उपेन्द्रस्तन्मनो ज्ञात्वा कामिनीं कामपीडिताम् । नानाप्रकारशृङ्गारं चकार च तया सह
तदङ्गसङ्गसंसक्ता मूर्छा प्राप सती तदा । मृतेव निद्रितेवासौ बीजाधाने कृते हरौ ॥
तां विलग्नां च सुश्रोणीं सुखसंभोगमूर्छिताम् । बृहन्मुक्तनितम्बां च सस्मितां विपुलस्तनीम् ॥
क्षणं वक्षसि कृत्वा तां तदोष्ठं च चुचुम्ब ह । विहाय तत्र रहसि जगाम पुरुषोत्तमः ३०
उर्वशी पथि गच्छन्ती बोधयामास तां मुने । सा च पप्रच्छ वृत्तान्तं कथयामास भूश्चताम्
वीर्यसंवरणं कर्तुं सा चाशुक्ता च दुर्बला । प्रवालस्याऽऽकरे त्रस्ता वीर्यन्यासं चकार सा
तेन प्रवालवर्णश्च कुमारः समपद्य । तेजसा सूर्यसदृशो नारायणसुतो महान् ॥ ३१ ॥
मङ्गलस्य प्रिया मेघा तस्य घण्टेश्वरो महान् । व्रणदाताऽतितेजस्वी विष्णुतुरयो बभूव ह

दितेर्हिरण्यकाशिपुहिरण्यक्षौ महाबलौ । कन्या च सिंहिका विन सैहिकेयश्च तत्सुतः
 निऋतिः सिंहिका सा च तेन राहुश्च नैऋतः । सूकरेण हिरण्यक्षोऽप्यनपत्यो मृतो युवा
 हिरण्यकाशिपोः पुत्रः प्रह्लादो वैष्णवाग्रणीः । विरोचनश्च तत्पुत्रस्तत्पुत्रश्च बलिः स्वयम् ॥
 बलिः पुत्रो महायोगी ज्ञानी शंकरकिंकरः । दितेर्विशश्च कथितः कद्रुवंशं निबोध मे ॥१८॥
 अनन्तं वासुकिं चैव कालीयं च धनंजयम् । कर्कोटकं तक्षकं च पद्ममैरावतं तथा ॥१९॥
 महापद्मं च शङ्खं च शङ्खं संवरणं तथा । धृतराष्ट्रं च दुर्धर्षं दुर्जयं दुर्मुखं बलम् ॥४०॥
 गोकं गोकामुकं चैव विरूपाक्षश्च शौनर्क । एतेषां प्रवराश्चैव यावत्यः सर्पजातयः ॥४१॥
 कन्यका मनसा देवी कपर्लाशसमुद्भवा । तपस्विनीनां प्रवरा महातेजस्विनी शुभा ॥४२॥
 यत्पतिश्च जरत्कारुर्नारायणंबलोद्भवः । आस्तीकस्तनयो यस्या विष्णुतुल्यश्च तेजसा ॥
 एतेषां नाममात्रेण नास्ति नागभयं नृणाम् । कद्रुवंशो निगदितो विनतायाः शृणुष्व मे ॥
 वैनतेयारुणो पुत्रो विष्णुः स्वपराक्रमौ । तौ बभूवुः क्रमेणैव यावत्यः पक्षिजातयः ४५
 गावश्च महिषाश्चैव सुरभिप्रवरा इमे । सर्वे वै सारमेयाश्च बभूवुः सरमासुताः ॥४६॥
 क्षमवाश्च दनोर्विश्य अन्याः सामान्यजातयः । उक्तः कश्यपवंशश्च चन्द्राख्यानं निबोध मे
 नामानि चन्द्रपत्नीनां सावधानं निशामय । अत्यपूर्वं च चरितं पुराणेषु पुरातनम् ॥
 अश्विनी मरणी चैव कृत्तिका रोहिणी तथा । मृगशीर्षा तथाऽऽर्द्रा च पूज्या साध्वी पुनर्वसुः
 पुष्याऽऽश्लेषा मघा पूर्वफल्गुन्युत्तरफल्गुनी । हस्ता चित्रा तथा स्वाती विशाखा चानु-
 राधिका ॥ ५० ॥

उयेष्टा मूला तथा पूर्वाषाढा चैवोत्तरा स्मृता । श्रवणा च धनिष्ठा च तथा शतभिषक्कुम्भा ॥
 पूर्वा भाद्रोत्तरा भाद्रा रेवत्यन्ता विषुभिः । तासां मध्ये च सुमगा रोहिणी रसिका वरा
 संततं रसभावेन चकार शशिनं वशम् । रोहिण्युपगतश्चन्द्रो न यात्यन्यां च कामिनीम्
 सर्वा भगिन्यः पितरं कथयामासुरादृताः । सपत्नीकृतसंतापं प्राणनाशकरं परम् ॥
 वक्षः प्रकुपितश्चन्द्रमशपन्मन्त्रपूर्वकम् । द्रुतं श्वशुरशापेन यक्षमग्रस्तो बभूव सः ॥५५॥
 दिने दिने यक्षमणा स क्षीयमाणश्च दुःखितः । वपुष्यर्धं क्षीयमाणे शंकरं शरणं ययौ
 दृष्ट्वा चन्द्रं शंकरश्च क्लेशितं शरणागम् । करुणासागरस्तस्मै कृपया चाभयं ददौ ५७
 निर्मुक्तं यक्षमणा कृत्वा स्वकपाले स्थलं ददौ । अगरो निर्भयो भूत्वा स तस्थौ शिवशेखरे ॥
 तं शिवः शेखरे कृत्वा चाभवच्चन्द्रशेखरः । नास्ति लोकेषु देवेषु शिवाच्छरणपञ्जरः ॥
 दक्षकन्याः पतिं मुक्तं दृष्ट्वा च रुरुदुः पुनः । आजगमुः शरणं तातं दक्षं तेजस्विनां वरम्

उधैश्च रुरुदुर्गत्वा निहत्याङ्गं पुनः पुनः । तमूचुः कातरं दीना दीननाथं विधेः सुतम् ॥

दक्षकन्या उचुः—

स्वामिसौभाग्यलाभाय त्वमुक्तोऽस्माभिरेव च । सौभाग्यमस्तु नस्तात गतः स्वामी गुणा-
न्वितः ॥ ६२ ॥

स्थिते चक्षुषि हे तात दृष्टं ध्वान्तमयं जगत् । विज्ञातमधुना स्त्रीणां पतिरेव हि लोचनम् ॥
पतिरेव गतिः स्त्रीणां पतिः प्राणाश्च संपदः । धर्मार्थकाममोक्षाणां हेतुः सेतुर्भवाणवे ॥
पतिर्नारायणः स्त्रीणां व्रतं धर्मः सनातनः । सर्वं कर्म वृथा तासां स्वामिनो विमुखाश्च याः ॥
स्नानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दक्षिणा । सर्वदानानि पुण्यानि व्रतानि नियमाश्च ये ॥ ६६ ॥
देवार्चनं चानशनं सर्वाणि च तपांसि च । स्वामिनः प्रादसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
सर्वेषां बान्धवानां च प्रियः पुत्रश्च योषिताम् । स एव स्वामिनोऽशश्च शतपुत्रात्परः पतिः
असद्वंशप्रसूता या सा द्वेष्टि स्वामिनं सदा । यस्या मनश्चलं दुष्टं सततं परपूरुषे ॥ ६९ ॥
पतितं रोगिणं दुष्टं निर्धनं गुणहीनकम् । युवानं चैव वृद्धं वा भजेत्तं न त्यजेत्सती ॥
सगुणं निर्गुणं वाऽपि द्वेष्टि या संत्यजेत्पतिम् । पच्यते कालसूत्रे सा यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥
कीटैः शुनकतुर्यैश्च भक्षिता सा दिवानिशम् । भुङ्क्ते मृतवसामांसं पिबेन्मूत्रं च तृष्णया
गूध्रः कोटिसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः । श्वापदः शतजन्मानि सा भवेद्ध्रुवा ततः ॥
ततो मानवजन्मानि लभेच्चेत्पूर्वकर्मणः । विधवा धनहीना च रोगयुक्ता भवेद्ध्रुवम् ॥
देहि नः कान्तदानं च कामपूरं विधेः सुत । विधात्रा सदृशस्त्वं च पुनः स्तुष्टुं क्षमो जगत् ॥
कन्यानां वचनं श्रुत्वा दक्षः शंकरसंनिधिम् । जगाम शंभुस्तं दृष्ट्वा समुत्थाय ननाम च ॥
दक्षस्तस्याऽऽशिषं कृत्वा समुवाच कृपानिधिम् । तस्याज कोपं दुर्धर्षं दृष्ट्वा च प्रणतं शिवम्

दक्ष उवाच—

देहि जामातरं शंभो मदीयं प्राणवल्लभम् । मत्सुतानां च प्राणानां परमेव प्रियं पतिम् ॥
न चेद्दासि जामातर्मम जामातरं विधुम् । दास्यामि दारुणं शापं तुभ्यं त्वं केन मुच्यसे
दक्षस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच कृपानिधिः । सुधाधिकं च वचनं ब्रह्मन्शरणपञ्जरः ॥ ८० ॥

शिव उवाच—

करोषि भस्मसाच्चेन्मां दत्त्वा वा शापमेव च । नाहं दातुं समर्थश्च चन्द्रं च शरणागतम् ॥
शिवस्य वचनं श्रुत्वा दक्षस्तं शमुमुद्यतः । शिवः सस्मार गोविन्दं विपन्मोक्षणकारकम्

एतस्मिन्नन्तरे कृष्णो वृद्धब्राह्मणरूपधृक् । समाययौ तयोर्मूर्छं तौ तं च नमतुः क्रमात् ॥
दत्त्वा शुभाशिषं तौ स ब्रह्मज्योतिः सनातनः । उवाच शंकरं पूर्वं परिपूर्णतमो द्विज ॥

श्रीभगवानुवाच—

न चाऽऽत्मनः प्रियः कश्चिच्छर्व सर्वेषु बन्धुषु । आत्मानं रक्ष दक्षाय देहि चन्द्रं सुरेश्वर ॥
तपस्विनां वरः शान्तस्त्वमेवं वैष्णवाग्रणीः । समः सर्वेषु जीवेषु हिंसाक्रोधविवर्जितः ॥
दक्षः क्रोधी च दुर्धर्षस्तेजस्वी ब्रह्मणः सुतः । शिष्टो बिभेति दुर्धर्षं न दुर्धर्षश्च कंचन ॥
नारायणवचः श्रुत्वा हसित्वा शंकरः स्वयम् । उवाच नीतिसारं च नीतिबीजं परात्परम्

शंकर उवाच—

तपो दास्यामि तेजश्च सर्वसिद्धिं च संपदम् । प्राणांश्च न समर्थोऽहं प्रदातुं शरणागतम् ॥
यो ददाति मयेनैव प्रपन्नं शरणागतम् । तं च धर्मः परित्यज्य याति शप्त्वा सुदारुणम्
सर्वं त्यक्तुं समर्थोऽहं न स्वधर्मं जगत्प्रभो । यः स्वधर्मविहीनश्च स च सर्वबहिष्कृतः ॥
यश्च धर्मं सदा रक्षेद्धर्मस्तं परिरक्षति । धर्मं वेदेश्वर त्वं च किं मां ब्रूहि स्वमायया ॥
त्वं सर्वमाता स्त्रिया च हन्ता च परिणामतः । त्वयि भक्तिर्दृढा यस्य तस्य कस्माद्भयं भवेत्
शंकरस्य वचः श्रुत्वा भगवान्सर्वमाववित् । चन्द्रं चन्द्राद्विनिष्कृष्य दक्षाय प्रददौ हरिः
प्रतस्थावर्धचन्द्रश्च निर्व्याधिः शिवशेखरे । निजग्राह परं चन्द्रं विष्णुदत्तं प्रजापतिः ॥
यक्ष्मग्रस्तं च तं दृष्ट्वा दक्षस्तुष्टाव माधवम् । पक्षे पूर्णं क्षतं पक्षे तं चकार हरिः स्वयम्
कृष्णं एवं वरं दत्त्वा जगाम स्वालयं द्विज । दक्षश्चन्द्रं गृहीत्वा च कन्याभ्यः प्रददौ पुनः ॥
चन्द्रस्ताश्च परिपाप्य विजहार दिवानिशम् । समं ददर्श ताः सर्वास्तत्प्रभृत्येव कम्पितः
इत्येवं कथितं सर्वं किञ्चित्सृष्टिक्रमं मुने । श्रुतं च गुरुवक्त्रेण पुष्करे मुनिसंसादि ॥९९॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे प्रसूतिवशावर्णनं

नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

=====

अथ दशमोऽध्यायः ।

=====

सौतिरुवाच—

भृगोः पुत्रश्च न्यवनः शुक्रश्च ज्ञानिनां वर । क्रतोरपि क्रिया भार्या बालखिल्यानसूयत ॥

अयः पुत्राश्चाङ्गिरसो बभूवुर्मुनिसत्तमाः । बृहस्पतिरुतथ्यश्च शम्बरश्चापि शौनक ॥२॥
 वसिष्ठस्य सुतः शक्तिः शक्तेः पुत्रः पराशरः । पराशरसुतः श्रीमान्कृष्णद्वैपायनो हरिः ॥
 व्यासपुत्रः शिवांशश्च शुकश्च ज्ञानिनां वरः । विश्वश्रवाः पुलस्त्यस्य यस्य पुत्रो
 धनेश्वरः ॥ ४ ॥

शौनक उवाच—

अहो पुराणविदुषामत्यन्तं दुर्गमं वचः । न बुद्धं वचनं किञ्चिद्धनेशोत्पत्तिपूर्वकम् ॥
 अधुना कथितं जन्म धनेशस्येश्वरादिदम् । पुनर्भिन्नक्रमं जन्म ब्रवीषि कथमेव माम् ॥

सौतिरुवाच—

बभूवुरेते दिक्पालाः पुरा च परमेश्वरात् । पुनश्च ब्रह्मशापेन स च विश्रवसः सुतः ॥
 गुरवे दक्षिणां दातुमुत्थयश्च धनेश्वरम् । ययाचे कोटिसौवर्णं यत्नतश्च प्रचेतसे ॥८॥
 धनेशो विरसो भूत्वा तस्मै तदातुमुद्यतः । चकार मस्मसाद्विप्र पुनर्जन्म ललाभ सः ॥
 तेन विश्रवसः पुत्रः कुम्भरश्च धनाधिपः । रावणः कुम्भकर्णश्च धार्मिकश्च विभीषणः ॥
 पुलहस्य सुतो वात्स्यः शाण्डिल्यश्च रुचेः सुतः । सावर्णिगौतमाज्जज्ञे मुनिप्रवर एव सः ॥
 काश्यपः कश्यपाज्जातो भरद्वाजो बृहस्पतेः । (स्वयं वात्स्यश्च पुलहात्सावर्णिगौतमात्तथा
 शाण्डिल्यश्च रुचेः पुत्रो मुनिस्तेजस्विनां वरः ।) बभूवुः पञ्चगोत्राश्च एतेषां प्रवरा भवे ॥
 बभूवुर्ब्रह्मणो वक्रादन्या ब्राह्मणजातयः । ताः स्थिता देशभेदेषु गोत्रशून्याश्च शौनक
 चन्द्रादित्यमनूनां च प्रवराः क्षत्रियाः स्मृताः । ब्रह्मणो बाहुदेशाच्चैवान्याः क्षत्रियजातयः
 ऊरुदेशाच्च वैश्याश्च पादतः शूद्रजातयः । तासां संकरजातेन बभूवुर्वर्णसंकराः ॥
 गोपनापितभिल्लाश्च तथा मोदककूबरौ । ताम्बूलिवर्णकारौ च वणिग्जातय एव च ॥
 इत्येवमाद्या विप्रेन्द्र सच्छूद्राः परिकीर्तिताः । शूद्राविशोस्तु करणोऽम्बष्ठो वैश्याद्विजन्मनोः
 विश्वकर्मा च विद्यायां वीर्याधानं चकार सः । ततो बभूवुः पुत्राश्च नवैते शिल्पकारिणः
 मालाकारः कर्मकारः शङ्खकारः कुविन्दकः । कुम्भकारः कांस्यकारः षडते शिल्पिनां वराः
 सूत्रधारश्चित्रकारः स्वर्णकारस्तथैव च । पतितास्ते ब्रह्मशापादयाज्या वर्णसंकराः ॥२१॥

शौनक उवाच—

कथं देवो विश्वकर्मा वीर्याधानं चकार सः । शूद्रायामधमायां च कथं ते पतितास्त्रयः
 कथं तेषु ब्रह्मशापो ह्यभवत्केन हेतुना । हे पुराणविदां श्रेष्ठ तन्नः शंसितुमर्हसि ॥

सौतिरुवाच—

घृताची कामतः कामं वेषं चक्रे मनोहरम् । तामपश्यद्विश्वकर्मा गच्छन्तीं पुष्करे पथि ॥
 आगच्छत्तद्विलोकाच्च प्रसादोत्फुल्लमानसः । तां ययाचे स शृङ्गारं कामेन हृतचेतनः ॥
 रत्नालङ्कारभूषाढ्यां सर्वावयवकोमलाम् । यथा षोडशवर्षीयां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥
 बृहन्नितम्बभारार्ता मुनिमानसमोहिनीम् । अतिवेगकटाक्षेण लोलां कामातिपीडिताम् ॥
 तच्छ्रोणीं कठिनां दृष्ट्वा वायुनाऽपहृताङ्गुकाम् । अतीवोच्चैः स्तनयुगं कठिनं वर्तुलं परम् ॥
 सुस्मितं चारु वक्त्रं च शरच्चन्द्रविनिन्दकम् । पक्षिभ्यश्च फलारक्तस्वोष्ठाधरमनोहरम् ॥
 सिन्दूरविदुसंयुक्तं कस्तूरीबिन्दुसंयुतम् । कपोलमुज्ज्वलं शश्वन्महार्हमाणिकुण्डलम् ॥
 तामुवाच प्रियां शान्तां कामशास्त्रविशारदः । कामाग्निवर्धनोद्योगि वचनं श्रुतिसुन्दरम् ॥

विश्वकर्मावाच—

अयि क यासि ललिते मम प्राणाधिके प्रिये । मम प्राणांश्चापहृत्य तिष्ठ कान्ते क्षणं शुभे ॥
 तवैवान्वेषणं कृत्वा भ्रमामि जगतीतलम् । स्वप्राणांस्त्यक्तुमिष्टोऽहं त्वां न दृष्ट्वा हुताशने
 त्वं कामलोकं यासीति श्रुत्वा रम्भामुखान्मया । आगच्छमहमेवाद्य चास्मिन्वर्त्मन्यवस्थितः
 अहो सरस्वतीतीरे पुष्पोद्याने मनोहरे । सुगन्धिमन्दशीतेन वायुना सुरभीकृते ॥ ३५ ॥
 रम कान्ते मया सार्द्धं यूना कान्तेन शोभने । विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत्
 स्थिरयौवनसंयुक्ता त्वमेव चिरजीविनी । कामुकी कोमलाङ्गी च सुन्दरीषु च सुन्दरी
 मृत्युञ्जयवरेणैव मृत्युकन्या जिता मया । कुबेरभवनं गत्वा धनं लब्धं कुबेरतः ॥ ३८ ॥
 रत्नमाला च वरुणाद्यायोः स्त्रीरत्नभूषणम् । वह्निशुद्धं वस्त्रयुगं वह्नेः प्राप्तं महौजसः ॥
 कामशास्त्रं कामदेवाद्योषिद्रत्नजनकारणम् । शृङ्गारशिल्पं यत्किञ्चिल्लब्धं चन्द्राच्च दुर्लभम् ॥
 रत्नमालां वस्त्रयुगं सर्वाण्याभरणानि च । तुभ्यं दातुं हृदि कृतं प्राप्तं तत्क्षणमेव च ॥
 गृहे तानि च संस्थाप्य चाऽऽगतोऽन्वेषणे भवे । विरामे सुखसंभोगे तुभ्यं दास्यामि सांप्रतम्
 कामुकस्य वचः श्रुत्वा घृताची सस्मिता मुने । ददौ प्रत्युत्तरं शीघ्रं नीतियुक्तं मनोहरम्

घृताच्युवाच—

त्वया यदुक्तं मद्रं तत्स्वीकरोम्यधुना परम् । किंतु सामयिकं वाक्यं ब्रवीष्यामि स्मरातुर ॥
 कामदेवालयं यामि कृतवेषा च तत्कृते । यद्दिने यत्कृते यामो वयं तेषां च योषितः ॥
 अद्याहं कामपत्नी च गुरुपत्नी तवाधुना । त्वयोक्तमधुनेदं च पठितं कामदेवतः ॥

विद्यादाता मन्त्रदाता गुरुर्लक्षगुणैः पितुः । मातुः सहस्रगुणवान्नास्त्यन्यस्तस्मिन् गुरुः
गुरोः शतगुणैः पूज्या गुरुपत्नी श्रुतौ श्रुता । पितुः शतगुणं पूज्या यथा माता विचक्षण
मात्रा समागमे सूनोर्यावान्दोषः श्रुतौ श्रुतः । ततो लक्षगुणो दोषो गुरुपत्नीसमागमे ॥
मातारित्येव शब्देन यां च संभाषते नरः । सा मातृतुल्या सत्येन धर्मः साक्षी सतामपि
तया हि संगतो यः स्यात्कालसूत्रं प्रयाति सः । तत्र घोरे वसत्येव यावच्चन्द्रदिवाकरो
मात्रा सह समायोगे ततो दोषश्चतुर्गुणः । सार्द्धं च गुरुपत्न्या च तल्लक्षगुण एव च ॥
कुम्भीपाके पतत्येव यावद्वै ब्रह्मणो वयः । प्रायश्चित्तं पापिनश्च तस्य नैव श्रुतौ श्रुतम् ॥
चक्राकारं कुलालस्य तीक्ष्णधारं च खड्गवत् । वसामूत्रपुरीषैश्च पारिपूर्णं सुदुस्तरम् ॥
शूलवत्कृमिसंयुक्तं तप्तमग्निसमं द्रवत् । पापिनां तद्विहारं च कुम्भीपाकं प्रकीर्तितम् ॥
यावान्दोषो हि पुंसां च गुरुपत्नीसमागमे । तावांश्च गुरुपत्न्या वै तत्र चेत्कामुकी यदि ॥
अद्य यास्यामि कामस्य मन्दिरं तस्य कामिनी । वेषं कृत्वाऽऽगमिष्यामि त्वत्कृतेऽहं दिनान्तरे
घृताचीवचनं श्रुत्वा विश्वकर्मा रुरोष ताम् । शंशांश्च शूद्रयोनिं च व्रजेति जगतीतले ॥
घृताची तद्वचः श्रुत्वा तं शशाप सुदारुणम् । लभ जन्म भवे त्वं च स्वर्गभ्रष्टो भवेति च
घृताची कारुमुक्त्वा च साऽगच्छत्काममन्दिरम् । कामेन सुरतं कृत्वा कथयामास तां कथाम्
सा भारते च कामोक्त्या गोपस्य मदनस्य च । पत्न्यां प्रयागे नगरे लेभे जन्म च शौनक
जातिस्मरा तत्प्रसूता बभूव च तपस्विनी । वरं न वव्रे धर्मिष्ठा तपस्यायां मनो दधौ ॥
तपश्चकार तपसा तप्तकाञ्चनसंनिभा । दिव्यं च शतवर्षं सा गङ्गातीरे मनोरमे ॥१३॥
वीर्येण सुरकारोश्च नव पुत्रान्प्रसूय सा । पुनः स्वर्लोकां गत्वा च सा घृताची बभूव ह

शौनक उवाच—

कथं वीर्यं सा दधार सुरकारोस्तपस्विनी । पुत्रास्तैव प्रसूता च कुत्र वा कति वासरान् ॥

सौतिरुवाच—

विश्वकर्मा तु तच्छापं समाकर्ण्य रुषाऽन्वितः । जगाम ब्रह्मणः स्थानं शोकेन हृतचेतनः ॥
नत्वा स्तुत्वा च ब्रह्माणं कथयामास तां कथाम् । ललाम जन्म ब्राह्मण्यां पृथिव्यामाज्ञयौ
विधेः १७ ॥

स एव ब्रह्मणो भूत्वा भुवि कारुर्बभूव ह । नृपाणां च गृहस्थानां नानाशिल्पं चकार ह ॥
शिल्पं च कारयामास सर्वेभ्यः सर्वतः सदा । विचित्रं विविधं शिल्पमाश्चर्यं सुमनोहरम् ॥

एकदा तु प्रयागे च शिल्पं कृत्वा नृपस्य च । स्नातुं जगाम गङ्गां स चापश्यत्तत्र कामिनीम्
घृताचीं नवरूपां च युवतिं तां तपस्विनीम् । जातिस्मरां तां बुबुधे स च जातिस्मरो द्विजः
दृष्ट्वा सकामः सहसा बभूव हृतचेतनः । उवाच मधुरं शान्तः शान्तां तां च तपस्विनीम् ॥

ब्राह्मण उवाच —

अहोऽधुना त्वमग्रेव घृताचि सुमनोहरै । मा मां स्मरासि रम्भोरु विश्वकर्माऽहमेव च ॥
द्यापमोक्षं करिष्यामि मज मां तव सुन्दरि । त्वत्कृतेऽतिदहत्येव मनो मे स च मन्मथः ॥
द्विजस्य वचनं श्रुत्वा घृताची नवरूपिणी । उवाच मधुरं शान्ता नीतियुक्तं परं वचः ॥

गोपिकोवाच—

तद्दिने कामकान्ताऽहमधुना च तपस्विनी । कथं त्वया संगता स्यां गङ्गातीरे च भारते ॥
विश्वकर्माभिदं पुण्यं कर्मक्षेत्रं च भारतम् । अत्र यत्क्रियते कर्म भोगोऽन्यत्र शुभाशुभम् ॥
भर्मा मोक्षकृते जन्म प्रलभ्य तपसः फलात् । निबद्धः कुरुते कर्म मोहितो विष्णुमायया ॥
माया नारायणीशाना परितुष्टा च यं भवेत् । तस्मै ददाति श्रीकृष्णो भक्तिं तन्मन्त्रमीप्सितम् ॥
यो मूढो विषयासक्तो लब्धजन्मा च भारते । विहाय कृष्णं सर्वेशं स मुग्धो विष्णुमायया ॥
सर्वं स्मरामि देवाहमहो जातिस्मरा पुरा । घृताचीं सुरवेश्याऽहमधुना गोपकन्यका ॥
तपः करोमि मोक्षार्थं गङ्गातीरे सुपुण्यदे । नात्र स्थलं च क्रीडायाः स्थिरस्त्वं भव कामुक ॥
अन्यत्र च कृतं पापं गङ्गायां च विनश्यति । गङ्गातीरे कृतं पापं सद्यो दक्षगुणं भवेत् ॥
तत्तु नारायणक्षेत्रे तपसा च विनश्यति । सद्यो वा कामतः कृत्वा निवृत्तश्च भवेत्पुनः ॥
घृताचीवचनं श्रुत्वा विश्वकर्माऽनिलाकृतिः । जगाम तां गृहीत्वा च मलयं चन्दनालयम् ॥
रम्यायां मलयद्रोण्यां पुष्पतल्पे मनोरमे । पुष्पचन्दनवातेन संततं सुरभिक्षते ॥ ८१ ॥
चकार सुखसंमोगं तथा स विजने वने । पूर्णं द्वादशवर्षं च बुबुधे न दिवानिशम् ॥
बभूव गर्भः कामिन्याः पारिपूर्णः सुदुर्वहः । सा सुषाव च तत्रैव पुत्रांश्व मनोहरान् ॥
कृतशिक्षितशिल्पांश्च ज्ञानयुक्तांश्च शौनक । पूर्वप्राक्तनतो योग्याः बलयुक्तांश्चिक्वक्षणात् ॥
मालाकारान्कर्मकारान्छङ्खकारान्कुविन्दकान् । कुम्भकारान्सूत्रकारान्स्वर्णचित्रकरान्स्तथा
तौ च तेभ्यो वरं दत्त्वा तान्संस्थाप्य महीतले । मानवीं तनुमुत्सृज्य जम्भतुर्निजमन्दिरम् ॥
स्वर्णकारः स्वर्णचौर्याद्ब्राह्मणानां द्विजोत्तम । बभूव पतितः सद्यो ब्रह्मशापेन कर्मणा ॥ ९२ ॥

सूत्रकारो द्विजानां तु शापेन पतितो भुवि । शधिं च यज्ञकाष्ठानि न ददौ तेन हेतुना
व्यतिक्रमेण चित्राणां सद्यश्चित्रकरस्तथा । पतितो ब्रह्मशापेन ब्राह्मणानां च कोपतः ॥
कश्चिद्वणिग्विशेषश्च संसर्गात्सर्णकारिणः । सर्णचौर्यादिदोषेण पतितो ब्रह्मशापतः ९९
कुलटायां च शूद्रायां चित्रकारस्य वीर्यतः । बभूवाट्टालिकाकारः पतितो जारदोषतः ॥
अट्टालिकाकारबीजात्कुम्भकारस्य योषिति । बभूव कोटकः सद्यः पतितो गृहकारकः ॥
कुम्भकारस्य बीजेन सद्यः कोटकयोषिति । बभूव तैलकारश्च कुटिलः पतितो भुवि ॥
सद्यः क्षत्रियबीजेन राजपुत्रस्य योषिति । बभूव तीवरश्चैव पतितो जारदोषतः ॥९९॥
तीवरस्य तु बीजेन तैलकारस्य योषिति । बभूव पतितो दस्युर्लेटश्च परिकीर्तितः ॥ १००॥
लेटस्तीवरकन्यायां जनयामास षट्सुतान् । मालं मन्त्रं मातरं च मण्डं कोलं कलंदरम् ॥
ब्राह्मण्यां शूद्रवीर्येण पतितो जारदोषतः । सद्यो बभूव चण्डालः सर्वस्मादधमोऽशुचिः ॥
तीवरेण च चण्डाल्यां चर्मकारो बभूव ह । चर्मकार्यां च चण्डालान्मांसच्छेदो बभूव ह ॥
मांसच्छेद्यां तीवरेण कौचश्च परिकीर्तितः । कौचस्त्रियां तु कैवतात्कर्तारः परिकीर्तितः ॥
सद्यश्चण्डालकन्यायां लेटवीर्येण शौनक । बभूवतुस्तौ द्वौ पुत्रौ दुष्टौ हड्डिडमौ तथा ।
क्रमेण हड्डिकन्यायां सद्यश्चण्डालवीर्यतः । बभूवुः पञ्च पुत्राश्च दुष्टा वनचराश्च ते ॥
लेटास्तीवरकन्यायां गङ्गातीरे च शौनक । बभूव सद्यो यो बालो गङ्गापुत्रः प्रकीर्तितः ॥
गङ्गापुत्रस्य कन्याया वीर्याद्वै वेषधारिणः । बभूव वेषधारी च पुत्रो युक्ती प्रकीर्तितः ॥
वैश्यास्तीवरकन्यायां सद्यः शुण्डी बभूव ह । शुण्डियोषिति वैश्यात्तु पौण्ड्रकश्च बभूव ह ॥
क्षत्रात्करणकन्यायां राजपुत्रो बभूव ह । राजपुत्र्यां तु करणादागरीति प्रकीर्तितः ॥
क्षत्रवीर्येण वैश्यायां कैवर्तः परिकीर्तितः । कलौ तीवरसंसर्गाद्धीवरः पतितो भुवि ॥
तीवर्यां धीवरात्पुत्रो बभूव रजकः स्मृतः । रजक्यां तीवराच्चैव कोयालीति बभूव ह ॥
नापिताद्गोपकन्यायां सर्वस्वी तस्य योषिति । क्षत्राद्बभूव व्याधश्च बलवान्मृगार्हिसकः ॥
तीवराच्छुण्डिकन्यायां बभूवुः सप्त पुत्रकाः । ते कलौ हड्डिसंसर्गाद्बभूवुर्दस्यवः सदा ॥
ब्राह्मण्यामृषिवीर्येण ऋतोः प्रथमवासरे । कुत्सितश्चोदरे जातः कूट्रस्तेन कीर्तितः ॥
तदशौचं विप्रतुल्यं पतितो ऋतुदोषतः । सद्यः कोटकसंसर्गादधमो जगतीतले ॥१११॥
क्षत्रवीर्येण वैश्यायामृतोः प्रथमवासरे । जातः पुत्रो महादस्युर्बलवांश्च धनुर्वरः ॥११२॥
चकार वागतीतं च क्षत्रियेणापि वारितः । तेन जात्या स पुत्रश्च वागतीतः प्रकीर्तितः ॥
क्षत्रवीर्येण शूद्रायामृतुदोषेण पापतः । बलवन्तो दुरन्ताश्च बभूवुर्लेच्छजातयः ॥११३॥

अविद्वकर्णाः क्रूराश्च निर्भया रणदुर्जयाः । शौचाचारविहिनाश्च दुर्धर्षा धर्मवर्जिताः ॥
 म्लेच्छात्कुविन्दकन्यायां जोलाजातिर्बभूव । जोलात्कुविन्दकन्यायां शराङ्कः परिकीर्तितः ॥
 वर्णसंकरदोषेण बह्वर्थाश्चाश्रुतजातयः । तासां नामानि संख्याश्च को वा वक्तुं क्षमो द्विज ॥
 वैद्योऽश्विनीकुमारेण जातो विप्रस्य योषिति । वैद्यवीर्येण शूद्रायां बभूवर्बहवो जनाः ॥
 ते च ग्राम्यगुणज्ञाश्च मन्त्रौषधिपरायणाः । तेभ्यश्च जाताः शूद्रायां ये ऽशालग्राहिणो भुवि

शौनक उवाच—

कथं ब्राह्मणपत्न्यां तु सूर्यपुत्रोऽश्विनीसुतः । अहो केनाविवेकेन वीर्याधानं चकार ह ॥

सौतिरुवाच—

गच्छन्तीं तीर्थयात्रायां ब्राह्मणीं रविनन्दनः । ददर्श कामुकः शान्तः पुष्पोद्याने च निर्जने ॥
 तया निवारितो यत्नाद्भलेन बलवान्सुरः । अतीव सुन्दरीं दृष्ट्वा वीर्याधानं चकार सः ॥
 द्रुतं तत्याज गर्भं सा पुष्पोद्याने मनोहरे । सद्यो बभूव पुत्रश्च तप्तकाञ्चनसंनिभः ॥ १२८ ॥
 सपुत्रा स्वामिनो गेहं जगाम ब्रीडिता सदा । स्वामिनं कथयामास यन्मार्गे देवसंकटम् ॥
 विप्रो रोषेण तत्याज तं च पुत्रं स्वकामिनीम् । सरिद्धभूत योगेन सा च गोदावरी स्मृता ॥
 पुत्रं चिकित्साशास्त्रं च पाठयामास यत्नतः । नानाशिरः च मन्त्रं च स्वयं स रविनन्दनः ॥
 विप्रश्च वेतनाज्ज्योतिर्गणनाच्च निरन्तरम् । वेदधर्मपरित्यक्तो बभूव गणको भुवि ॥ १३१ ॥
 लोभी विप्रश्च शूद्राणामग्रे दानं गृहीतवान् । ग्रहणे मृतदानानामग्रदानी बभूव सः ॥ १३३ ॥
 कश्चित्पुमान्ब्रह्मयज्ञे यज्ञकुण्डात्समुत्थितः । स सूतो धर्मवक्ता च मत्पूर्णपुरुषः स्मृतः ॥
 पुराणं पाठयामास तं च ब्रह्मा कृपानिधिः । पुराणवक्ता सूतश्च यज्ञकुण्डसमुद्भवः ॥ १३५ ॥
 वैश्यायां सूतवीर्येण पुमानेको बभूव ह । स मष्टो वावदूकश्च सर्वेषां स्तुतिपाठकः ॥ १३६ ॥
 एवं ते कथितः किञ्चित्पृथिव्यां जातिनिर्णयः । वर्णसंकरदोषेण बह्व्योऽन्याः सन्ति जातयः
 संबन्धो येषु येषां यः सर्वजातिषु सर्वतः । तत्त्वं ब्रवीमि वेदोक्तं ब्रह्मणा कथितं पुरा ॥
 पिता तातस्तु जनको जन्मदाता प्रकीर्तितः । अम्बामाता च जननी जनयित्री प्रसूरपि ॥
 पितामहः पितृपिता तत्पिता प्रपितामहः । अत ऊर्ध्वं ज्ञातयश्च सगोत्राः परिकीर्तिताः ॥
 मातामहः पिता मातुः प्रमातामह एव च । मातामहस्य जनकस्तत्पिता वृद्धपूर्वकः ॥
 पितामही पितुर्माता तच्छ्वश्रूः प्रपितामही । तच्छ्वश्रूश्च परिज्ञेया सा वृद्धप्रपितामही ॥
 मातामही मातृमाता मातृतुर्या च पूजिता । प्रमातामहीति ज्ञेया प्रमातामहकामिनी ॥

वृद्धमातामही ज्ञेया तत्पितुः कामिनी तथा । पितृभ्राता पितृव्यश्च मातृभ्राता च मातुलः ॥
 पितृष्वसा पितुर्मातृष्वसा मातुः स्वसा स्मृता । सूनुश्च तनयः पुत्रो दायादश्चाऽऽत्मजस्तथा
 धनभागीर्यजश्चैव पुंसि जन्ये च वर्तते । जन्यायां दुहिता कन्या चाऽऽत्मजा परिकीर्तिता ॥
 पुत्रपत्नी वधूर्ज्ञेया जामाता दुहितुः पतिः । पतिः प्रियश्च भर्ता च स्वामी कान्ते च वर्तते ॥
 देवरः स्वामिनो भ्राता नानन्दा स्वामिनः स्वसा । श्वशुरः स्वामिनस्तातः श्वश्रुश्च स्वामिनः
 प्रसूः ॥ १४७ ॥

भार्या जाया प्रिया कान्ता स्त्री च पत्नी प्रकीर्तिता । पत्नीभ्राता श्यालकश्च स्वसा पत्न्याश्च
 श्यालिका । ॥ १४९ ॥

पत्नीमाता तथा श्वश्रुस्तत्पिता श्वशुरः स्मृतः । सगर्भः सोदरो भ्राता सगर्भा भगिनी स्मृता
 भगिनीजो भगिनेयो भ्रातृजो भ्रातृपुत्रकः । आवुत्तो भगिनीकान्तो भगिनीपतिरेव च ॥
 श्यालीपतिस्तु भ्राता च श्वशुरैकत्वहेतुना । श्वशुरस्तु पिता ज्ञेयो जन्मदातुः समो मुने ॥
 अन्नदाता भयत्राता पत्नीतातस्तथैव च । विद्यादाता जन्मदाता पञ्चैते पितरो नृणाम् ॥
 अन्नदातुश्च या पत्नी भगिनी गुरुभामिनी । माता च तत्सपत्नी च कन्या पुत्रप्रिया तथा ॥
 मातुर्माता पितुर्माता श्वश्रूपित्रोः स्वसा तथा । पितृव्यस्त्री मातुलानी मातरश्च चतुर्दश ॥
 पौत्रस्तु पुत्रपुत्रे च प्रपौत्रस्तत्पुत्रेऽपि च । तत्पुत्राद्याश्च ये वंश्याः कुलजाश्च प्रकीर्तिताः
 कन्यापुत्रश्च दौहित्रस्तत्पुत्राद्याश्च बान्धवाः । भगिनेयसुताद्याश्च पुरुषा बान्धवाः स्मृताः ॥
 भ्रातृपुत्रस्य पुत्राद्यास्ते पुनर्ज्ञातयः स्मृताः । गुरुपुत्रस्यापि भ्राता पोष्यः परम बान्धवः ॥
 गुरुकन्या च भगिनी पोष्या मातृभ्राता मुने । पुत्रस्य च गुरुभ्राता पोष्यः सुस्निग्धबान्धवः ॥
 पुत्रस्य श्वशुरो भ्राता बन्धुर्वाहिकः स्मृतः । कन्यायाः श्वशुरे चैव तत्संबन्धवः प्रकीर्तितः ॥
 गुरुश्च कन्यकायाश्च भ्राता सुस्निग्धबान्धवाः । गुरुश्च श्वशुरभ्रातृणां गुरुतुल्यः प्रकीर्तितः
 बन्धुता येन सार्धं च तन्मित्रं पारिकीर्तितम् । मित्रं सुखप्रदं ज्ञेयं दुःखदो रिपुरुच्यते ॥
 बान्धवो दुःखदो दैवान्निःसंबन्धोऽसुखप्रदः । संबन्धास्त्रिविधाः पुंसां विप्रेन्द्र जगतीतले ॥
 विद्याजो योनिजश्चैव प्रीतिजश्च प्रकीर्तितः । मित्रं तु प्रीतिजं ज्ञेयं स संबन्धः सुदुर्लभः
 मित्रमाता मित्रभार्या मातृदुल्या न संशयः । मित्रभ्राता मित्रपिता भ्रातृतातसमौ नृणाम्
 चतुर्थं नामसंबन्धमित्याह कमलोद्भवः । जारश्चोपपतिर्बन्धुर्दुष्टसंभोगकर्तारि ॥ १६६ ॥
 उपपत्न्यां नवज्ञा च प्रेयसी चित्तहारिणी । स्वामितुल्यश्च जारश्च नवज्ञा गृहिणीसमा ॥

संबन्धो देशभेदे च सर्वदेशे विगर्हितः । अथैदिको निन्दितस्तु विश्वामित्रेण निर्मितः ॥
 दुस्त्यजश्च महद्भिस्तु देशभेदे विधीयते । अकीर्तिजनकः पुंसां योषितां च विशेषतः ॥
 तेजीयसां न दोषाय विद्यमाने युगे युगे ॥ १७० ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे जातिसंबन्धनिर्णयो
 नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथैकादशोऽध्यायः ।

शौनक उवाच—

द्विजः स भार्या संत्यज्य किं चकार विशेषतः । अश्विनोर्वा महाभाग किं नाम कस्य वंशजौ ॥

सौतिरुवाच—

द्विजश्च सुतपा नाम भारद्वाजो महामुनिः । तपश्चकार कृष्णस्य लक्षवर्षं हिमालये ॥
 महातपस्वी तेजस्वी प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा । ज्योतिर्ददर्श कृष्णस्य गगने सहस्राक्षणम् ॥
 वरं स वव्रे निर्लिप्तमात्मानं प्रकृतेः परम् । न च मोक्षं ययाचे तं दास्यं भक्तिं च निश्चलाम् ॥
 बभूवाऽऽकाशवाणीति कुरु दारपरिग्रहम् । पश्चाद्दास्यं प्रदास्यामि भक्तिं भोगक्षये द्विज
 पितृणां मानसीं कन्यां ददौ तस्मै विधिः स्वयम् । तस्यां कल्याणमित्रश्च बभूव मुनिपुंगवः
 यस्य स्मरणमात्रेण न भवेत्कुलिशार्द्रयम् । न द्रष्टव्यं बन्धुमात्रं नूनं तत्स्मरणाच्छभेत् ॥
 कल्याणमित्रजननीं परित्यज्य महामुनिः । शशाप सूर्यपुत्रं च यज्ञभागवर्जितो भव ॥ ८ ॥
 ससोदरश्च वा पूज्यो भवेति च सुराधम । व्याधिग्रस्तो जडाङ्गश्च भूयात्तेऽकीर्तिमानिति ॥
 इत्युक्त्वा सुतपा गेहं प्रतस्थे सूनुना सह । अश्विन्यां सहितः सूर्यः प्रययौ च तदन्तिकम् ॥
 पुत्राभ्यां व्याधियुक्ताभ्यां सूर्यस्त्रिजगतां पतिः । मुनीन्द्रं वै सुतपसं स तुष्टाव च शौनक ॥

सूर्य उवाच—

क्षमस्व भगवन्त्रिप्र विष्णुरूप युगे युगे । मम पुत्रापराधं च भारद्वाज मुनीश्वर ॥ १२ ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाद्याः सुराः सर्वे च संततम् । भुञ्जते विप्रदत्तं तु फलपुष्पजलादिकम् ॥
 ब्राह्मणा वाहिता देवाः शश्वद्विश्वेषु पूजिताः । न च विप्रात्परो देवो विप्ररूपी स्वयं हरिः ॥
 ब्राह्मणे परितुष्टे च तुष्टो नारायणः स्वयम् । नारायणे च संतुष्टे संतुष्टाः सर्वदेवताः ॥
 नास्ति गङ्गासमं तीर्थं न च कृष्णात्परः सुरः । न शंकराद्वैष्णवश्च न सहिष्णुर्धरापरा ॥

न च सत्यात्परो धर्मो न साध्वी पार्वतीपरा । न दैवाङ्गलवान्काश्चिन्न च पुत्रात्तरः प्रियः
न च व्याधिसमः शत्रुर्न च पूज्यो गुरोः परः । नास्ति मातृसमो बन्धुर्न च मित्रं पितुः परम् ॥
एकादशीव्रतान्नान्यत्तपो नानशनात्परम् । परं सर्वधनं रत्नं विद्यारत्नं परं ततः ॥
सर्ववर्णात्परो विप्रो नास्ति विप्रसमो गुरुः । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञ इत्याह कमलोद्भवः ॥ २० ॥
सूर्यस्य वचनं श्रुत्वा भारद्वाजो ननाम तम् । नीरुजौ चापि तत्पुत्रौ चकार तपसः फलात् ॥
पश्चाच्च तव पुत्रौ च यज्ञभाजौ भविष्यतः । इत्युक्त्वा तं च सुतपाः प्रणम्याहंकरं मुनिः ॥
जगाम गङ्गां संत्रस्तो हरिसेवनतत्परः । पुत्राम्यां सहितः सूर्यो जगाम निजमन्दिरम्
बभूवतुस्तौ पूज्यौ च यज्ञभाजौ द्विर्जोशिषा । एतत्सूर्यकृतं विप्र स्तोत्रं यो मानवः पठेत्
विप्रपादप्रसादेन सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ २४ ॥

ब्राह्मणेभ्यो नम इति प्रातरुत्थाय यः पठेत् । स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥
पृथिव्यां यानि तीर्थानि तानि तीर्थानि सागरे । सागरे यानि तीर्थानि विप्रपादेषु तानि च
विप्रपादोदकं पीत्वा यावत्तिष्ठति भेदिनी । तावत्पुष्करपात्रेषु पिबन्ति पितरो जलम् ॥
विप्रपादोदकं पुण्यं मक्तियुक्तश्च यः पिबेत् । स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः
महारोगी यदि पिबेद्विप्रपादोदकं द्विज । मुच्यते सर्वरोगाच्च मासमेकं तु मक्तिः २९ ॥
अविद्यो वा सविद्यो वा संध्यापूतो हि यो द्विजः । स एव विष्णुसदृशो न हरौ विमुखो यदि ॥
घ्नन्तं विप्रं शपन्तं वा न हन्यान्न च तं शपेत् । गोमयः शतगुणं पूज्यो हरिभक्तश्च स स्मृतः
पादोदकं च नैवेद्यं भुङ्क्ते विप्रस्य यो द्विजः । नित्यं नैवेद्यभोजी च राजसूयफलं लभेत्
एकादश्यां न भुङ्क्ते यो नित्यं कृष्णं समर्चयेत् । तस्य पादोदकं प्राप्य स्थलं तीर्थं भवेद्ध्रुवम्
यो भुङ्क्ते भोजनोच्छिष्टं नित्यं नैवेद्यभोजनम् । कृष्णदेवस्य पूतोऽसौ जीवन्मुक्तो महीतले
अन्नं विष्टा पयो मूत्रं यद्विष्णोरनिवेदितम् । द्विजानां कुलजातानामित्याह कमलोद्भवः ॥
ब्रह्मा च ब्रह्मपुत्राश्च सर्वे विष्णुपरायणाः । ब्राह्मणस्तत्कुले जातो विमुखश्च हरौ कथम् ॥
पित्रोर्मातामहादीनां संसर्गस्य गुरोश्च वा । दोषेण विमुखाः कृष्णे विप्रा जीवन्मृताश्च ते ॥
स किंगुरुः स किंतातः स किंपुत्रः स किंसखा । स किंराजा स किंबन्धुर्नदद्याद्यो हरौ मतिम्
अवैष्णवाद्द्विजाद्विप्र चण्डालो वैष्णवो वरः । सगणः श्वपचो मुक्तो ब्राह्मणो नरकं व्रजेत् ॥
संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यं कृष्णे वा विमुखो द्विजः । स एव ब्राह्मणाभासो विषहीनो यथोरगः
गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रो यस्य कर्णे प्रविश्यति । तं × वैष्णवं महापूतं जीवन्मुक्तं वदेद्विधिः ॥

× संध्याहीनो ह्यवैष्णवः । तत्र विष्णुस्मरणादेः सर्वत्र तैराचरणात् । स्मार्ताश्च पश्चाद्यतनपूजकाः ।

पुंसां मातामहादीनां शतैः सार्धं हरेः पदम् । प्रयाति वैष्णवः पुंसामात्मनः कुलकोटिभिः ॥
 ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्राश्चतस्रो जातयो यथा । स्वतन्त्रा जातिरेका च विश्वस्मिन्वैष्णवाभिधा ॥
 ध्यायन्ति वैष्णवाः शश्वद्गोविन्दपदपङ्कजम् । ध्यायते तांश्च गोविन्दः शश्वत्तेषां च संनिधौ ॥
 सुदर्शनं संनियोज्य भक्तानां रक्षणाय च । तथाऽपि नहि निश्चिन्तोऽवतिष्ठेद्भक्तसंनिधौ ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे विष्णुवैष्णव-

ब्राह्मणप्रशंसा नैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

===

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

शौनक उवाच—

ऋषिवंशप्रसंगेन बभूवुर्विविधाः कथाः । उपादम्भेन प्रस्तावात्कौतुकेन श्रुता मया ॥ १ ॥
 प्रजा वा ससृजुः के वा ऊर्ध्वरेताश्च कश्चन । पित्रा सह विरोधेन नारदः किं चकार सः ॥
 पितुः शापेन पुत्रस्य किं बभूव विरोधतः । पितुर्वा पुत्रशापेन सौते तत्कथ्यतां शुभम् ॥

सौतिरुवाच—

हंसो यतिश्चारणिश्च वोढुः पञ्चशिखस्तथा । अपान्तरमाश्चैव सनकाद्याश्च शौनक । ४ ॥
 एतैर्विनाऽन्ये बहवो ब्रह्मपुत्राश्च संततम् । सांसारिकाः प्रजावन्तो गुर्वाज्ञापरिपालकाः ॥
 अपूज्यः पुत्रशापेन स्वयं ब्रह्मा प्रजापतिः । तेनैव ब्रह्मणो मन्त्रं नोपासन्ते विपश्चितः ॥ ६ ॥
 नारदो गुरुशापेन गन्धर्वश्च बभूव सः । कथयामि सुविस्तीर्णं तद्भूतान्तं निशामय ॥ ७ ॥
 गन्धर्वराजः सर्वेषां गन्धर्वाणां वरो महान् । परमैश्वर्यसंयुक्तः पुत्रहीनो हि कर्मणा ॥ ८ ॥
 गुर्वाज्ञया पुष्करे स परमेण समाधिना । तपश्चकार शंभोश्च कृपणो दीनमानसः ॥ ९ ॥
 शिवस्य कवचं स्तोत्रं मन्त्रं च द्वादशाक्षरम् । ददौ गन्धर्वराजाय वसिष्ठश्च कृपानिधिः ॥
 जजाप परमं मन्त्रं दिव्यं वर्षशतं मुने । पुष्करे स निराहारः पुत्रदुःखेन तापितः ॥ ११ ॥
 विरामे शतवर्षस्य ददर्श पुरतः शिवम् । भासयन्तं दश दिशो ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥
 महत्तेजः स्वरूपं च भगवन्तं सनातनम् । ईषद्धासं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकम् ॥
 तपोरूपं तपोविजं तपस्याफलदं फलम् । शरणागतभक्ताय दातारं सर्वसंपदाम् ॥ १४ ॥
 त्रिशूलपाट्टिशधरं वृषभस्थं दिगम्बरम् । शुद्धस्फटिकसंकाशं त्रिनेत्रं चन्द्रशेखरम् ॥ १५ ॥
 तप्तस्वर्णप्रभाजुष्टजटाजालधरं वरम् । नीलकण्ठं च सर्वज्ञं नागयज्ञोपवीतकम् ॥ १६ ॥

संहर्तारं च सर्वेषां कालं मृत्युञ्जयं परम् । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डकोटिसंकाशमीश्वरम् ॥
तत्त्वज्ञानप्रदं शान्तं मुक्तिदं हरिभक्तिदम् । दृष्ट्वा ननाम सहसा गन्धर्वो दण्डवद्भुवि ॥
वसिष्ठदत्तस्तोत्रेण तुष्टाव परमेश्वरम् । वरं वृणुष्वेति शिवस्तमुवाच कृपानिधिः ॥
स ययाचे हरेर्भक्तिं पुत्रं परमवैष्णवम् ॥ १९ ॥

गन्धर्वस्य वचः श्रुत्वा चाहसीच्चन्द्रशेखरः । उवाच दीनं दीनेशो दीनबन्धुः सनातनः ॥

महादेव उवाच—

कृतार्थस्त्वं वरादेकादन्यच्चर्वितचर्वणम् । गन्धर्वराज वृणुषे को वा तृप्तोऽतिमङ्गले ॥
यस्य भक्तिर्हरौ वत्स सुदृढा सर्वमङ्गला । स समर्थः सर्वविश्वं पातुं कर्तुं च लीलया ॥
आत्मनः कुलकोटिं च शतं मातामहस्य च । पुरुषाणां समुद्धृत्य गोलोकं याति निश्चितम्
त्रिविधानि च पापानि कोटिजन्मार्जितानि च । निहत्य पुण्यभोगं च हरिदास्यं लभेद्भुवम्
तावत्पत्नी सुतस्तावत्तावदैश्वर्यमीप्सितम् । सुखं दुःखं नृणां तावद्यावत्कृष्णे न मानसम्
कृष्णे मनसि संजाते भक्तिखड्गो दुरत्ययः । नराणां कर्मवृक्षाणां मूलच्छेदं करोत्यहो ॥
*मवेद्येषां सुकृतिनां पुत्राः परमवैष्णवाः । कुलकोटिं च तेषां त उद्धरन्त्येव लीलया ॥
चारितार्थः पुमानेकद्वारमिच्छुर्वरादहो । किं वरेण द्वितीयेन पुंसां तृप्तिर्न मङ्गले ॥ २८ ॥
घनं संचितमस्माकं वैष्णवानां सुदुर्लभम् । श्रीकृष्णे भक्तिदास्यं च न वयं दातुमुत्सुकाः ॥
वरयान्यं वरं वत्स यत्ते मनसि वाञ्छितम् । इन्द्रत्वममरत्वं वा ब्रह्मत्वं लभ दुर्लभम् ॥ ३० ॥
सर्वसिद्धिं महायोगं ज्ञानं मृत्युञ्जयादिकं । सुखेन सर्वं दास्यामि हरिदास्यं त्यज ध्रुवम् ॥
शंकरस्य वचः श्रुत्वा शुष्ककण्ठोष्ठतालुकः । उवाच दीनो दीनेशं दातारं सर्वसंपदाम् ॥

गन्धर्व उवाच —

यत्पक्ष्मचालनेनैव ब्रह्मणः पतनं भवेत् । तद्ब्रह्मत्वं स्वप्नतुर्यं कृष्णभक्तो न चेच्छति ॥
इन्द्रत्वममरत्वं वा सिद्धयोगादिकं शिव । ज्ञानं मृत्युञ्जयाद्यं वा नहि भक्तस्य वाञ्छितम्
सालोक्यसार्तिसामीप्यसायुज्यं श्रीहरेरपि । तत्र निर्वाणमोक्षं च नहि वाञ्छन्ति वैष्णवाः
शश्वत्तत्र दृढा भक्तिर्हरिदास्यं सुदुर्लभम् । स्वप्ने जागरणे भक्ता वाञ्छन्त्येवं वरं वरम्
तद्दास्यं वैष्णवसुतं देहि कल्पतरो वरम् । त्वां प्राप्य लभते तुष्टं वरं सर्ववरोऽवरः ॥
न दास्यसीदं चेच्छंभो वरं दुष्कृतिनं च म.म् । कृत्वा हि स्वशिरश्छेदं प्रदास्यामि हुताशने ॥
गन्धर्ववचनं श्रुत्वा तमुवाच कृपानिधिः । भक्तं दीनं च भक्तेशो भक्तानुग्रहकारकः ॥

शंकर उवाच—

हरिमर्क्तिं हरेर्दास्यं पुत्रं परमवैष्णवम् । चिरायुषं च गुणिनं शश्वत्सुस्थिरयौवनम् ॥
 ज्ञानिनं सुन्दरवरं गुरुभक्तं जितेन्द्रियम् । गन्धर्वराजप्रवरं वरेमं* लभ मा शुचः ॥ ४१ ॥
 इत्युक्त्वा शंकरस्तस्माज्जगाम स्वालयं मुने । गन्धर्वराजः संतुष्ट आजगाम स्वमन्दिरम् ॥
 प्रफुल्लमानसाः सर्वे मानवाः सिद्धकर्मणः । नारदस्तस्य भार्यायां लेभे जन्म च भारते ॥
 सुषाव पुत्रं सा वृद्धा पर्वते गन्धमादने । गुरुर्वसिष्ठो भगवान्नाम चक्रे यथोचितम् ॥
 बालकस्य च तत्रैव मङ्गलं मङ्गले दिने । उपशब्दोऽधिकार्यश्च पूज्ये च बर्हणः पुमान् ॥
 पूज्यानामाधिको बालस्तेनोपबर्हणामिधः ॥ ४२ ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे नारदजन्मकथनं
 नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

=====

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

=====

सौतिरुवाच—

पुत्रोत्सवे च रत्नानि धनानि विविधानि च । गन्धर्वराजः प्रददौ ब्राह्मणेभ्यो मुदाऽन्वितः ॥
 उपबर्हणस्तु कालेन हरेर्मन्त्रं सुदुर्लभम् । वसिष्ठेन तु संप्राप्य स चक्रे दुष्करं तपः ॥
 एकदा गण्डकीतीरे तं च संप्राप्तयौवनम् । गन्धर्वपत्न्यो ददृशुर्मूर्च्छामापुश्च तत्क्षणम् ॥
 ताश्च तीव्रं तपः कृत्वा प्राणान्संत्यज्य योगतः । पञ्चाशत्ता बभूवुश्च कन्याश्चित्ररथस्य च
 उपबर्हणगन्धर्वं ताश्च तं वत्रिरे पतिम् । मुदा माला ददुस्तस्मै कामुक्यः पितुराज्ञया ॥
 गृहीत्वा ताश्च गन्धर्वो युवा सुस्थिरयौवनः । दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च रेमे रहासि कामुकः ॥
 ततोऽपि सुचिरं राज्यं कृत्वा ताभिः सहानिशम् । जगाम ब्रह्मणः स्थानं हरिगाथां जगौ मुने
 दृष्ट्वा स रम्पारम्भोरुं नर्तने कठिनं स्तनम् । बभूव स्वलनं तस्य गन्धर्वस्य महात्मनः ॥
 द्रुतं तत्याज संगीतं मूर्च्छां प्राप सभातले । उच्चैः प्रजहसुर्देवा ब्रह्मा कोपाच्छशाप तम् ॥
 ब्रज त्वं शूद्रयोनिं च गान्धर्वो तनुमुत्सृज । काले वैष्णवसंसर्गान्मत्पुत्रस्त्वं मविष्यसि ॥
 विना विपत्तेर्महिमा पुंसां नैव भवेत्सुत । सुखं दुःखं च सर्वेषां क्रमेण प्रभवेदिति ॥
 इत्येवमुक्त्वा स विधिरगच्छत्पुष्कराद्गृहम् । उपबर्हणगन्धर्वः स जहौ तां तनुं तदा ॥

* वरमिममित्यर्थः । संधिर्विभक्तिलोपश्चाऽऽर्धः ।

१ क. 'वाः सर्वकामिनः । ना' । २ झ. तस्यैव ।

मूलाधारं स्वाधिष्ठानं मणिपूरमनाहतम् । विशुद्धमाज्ञाख्यं चेति भित्त्वा षट्चक्रमेव च ॥
 इडां सुषुम्नां मेधां च पिङ्गलां प्रार्णधारिणीम् । सर्वज्ञानप्रदां चैव मनःसंयमिनीं तथा ॥ १४
 विशुद्धां च निरुद्धां च वायुसंचारिणीं तथा । तेजःशुष्ककरीं चैव बलपुष्टिकरीं तथा ॥
 बुद्धिसंचारिणीं चैव ज्ञानजृम्भणकारिणीम् । सर्वप्राणहरां चैव पुनर्जीवनकारिणीम् ॥ १६
 एताः षोडशधा नाडीभिर्वत्वा वै हंसमेव च । मनसा सहितं ब्रह्मरन्ध्रमानीय योगतः ॥ १७
 स्थित्वा मुहूर्तमात्मानमात्मन्येव युयोज ह । जातिस्मरश्च योगीन्द्रः संप्राप ब्रह्म शौनक ॥
 वीणां त्रितन्त्रीं दुष्प्राप्यां वामस्कन्धे निधाय च । शुद्धस्फटिकमालां च विधृत्वा दक्षिणे करे
 संजरणनरमं ब्रह्म वेदसारं परात्परम् । परं निस्तारवीजं च कृष्ण इत्यक्षरद्वयम् ॥ २०
 प्राच्यां कृत्वा शिरःस्थानं पश्चिमे चरगद्वयम् । विधाय दर्भशयनं शयानः पुरुषो यथा ॥
 गन्धर्वराजसं दृष्ट्वा भार्यया सह तत्क्षणम् । योगेन ब्रह्म संप्राप श्रीकृष्णं मनसा स्मरन् ॥
 पत्न्यश्च बान्धवाः सर्वे विलप्य रुरुर्दुर्भृशम् । जग्मुः क्रमेण शोकार्ता मोहिता विष्णुमायया ॥
 पञ्चाशद्योषितां मध्ये प्रधाना महिषी च या । साध्वी मालावती नाम्ना परमा प्रेयसी वरा ॥
 उच्चैरुरोद सा तीव्रं कान्तं कृत्वा च वक्षसि । इत्युवाच च शोकार्ता कान्तं संबोध्य चैव हि ॥

मालावत्युवाच—

हे नाथ रमण श्रेष्ठ विदग्ध रसिकेश्वर । दर्शनं देहि मां बन्धो निमग्नां शोकसागरे ॥ २६ ॥
 विस्त्रम्भके सुवसने रम्ये चन्दनकानने । पुष्पमद्भानदीतीरे पुष्पोद्याने मनोहरे ॥ २७ ॥
 चन्दनाचलसानिधये चारुचन्दनकानने । पुष्पचन्दनतले च चन्दनानिलवासिते ॥ २८ ॥
 गन्धमादनशैलैकदेशे रम्ये नदीतटे । पुंस्कोकिलनिनादे च मालतीजलशालिनि ॥ २९ ॥
 श्रीशेले श्रीवने दिव्ये श्रीनिवासनिषेविते । श्रीयुक्ते श्रीपदाम्भोजे पूनेऽच्युतकृते शुभे ॥
 पुरा या या कृता क्रीडा वसन्ते रहसि त्वया । मया च दुर्हृदा सार्धं तथा वै दूयते मनः ॥
 सुधातुल्येन वचसा सिक्ताऽहं च पुरा त्वया । दूयते सततं तेन परमात्माऽतिदारुणः ॥
 साधुना सह संसर्गो वैकुण्ठादपि दुर्लभः । अहो तनोऽतिविच्छेदो मरणादपि दुष्करः ॥
 तस्मात्तेषां च विच्छेदः साधुशोककरः परः । ततोऽपि बन्धुविच्छेदः शोकः परमदारुणः
 ततोऽपत्यवियोगो हि मरणादतिरिच्यते । सर्वस्वात्पतिभेदो हि तत्परं नास्ति संकटम् ॥
 शयने भोजने स्नाने स्वप्ने जागरणेऽपि च । साधुविच्छेददुःखं च नूनं च दिने दिने ॥
 सर्वशोकं विस्मरेत्स्त्री स्वामिसंयोगमात्रतः । बन्धुमन्यं न पश्यामि यं दृष्ट्वा विस्मरेत्पतिम् ॥

नातो विशिष्टं पश्यामि बान्धवं स्वामिना विना । साध्वीनां कुलजातानामित्याह कमलोद्भवः
हे दिगीशाश्च दिक्पाला हे धर्म त्वं प्रजापते : गिरीश कमलाकान्त पतिदानं च देहि मे ॥
इत्युक्त्वा विरहार्ता सा कन्या चित्ररथस्य च । मूर्च्छां संप्राप तत्रैव दुर्गमे गहने वने ॥
विचेतना तत्र तस्यै कान्तं कृत्वा स्ववक्षासि । परिपूर्णं दिवानकं सर्वैर्देवैश्च रक्षिता ॥४१॥
प्रभाते चेतनां प्राप्य विललाप भृशं मुहुः । इत्युवाच पुनस्तत्र हरिं संबोध्य सा सती ॥

मालावत्युवाच—

हे कृष्ण जगतां नाथ नाथ नाहं जगद्धहिः । त्वमेव जगतां पाता मां न पासि कथं प्रभो ॥
अयं भर्ताऽस्य भार्याऽहं ममेति तव मायया । त्वमेव संभवो भर्ता सर्वेषां सर्वकारणः ॥
गन्धर्वः कर्मणा कान्तः कान्ताऽहं चास्य कर्मणा । क गतः कर्मभोगान्ते कुत्र संस्थाप्य
मां प्रियाम् ॥ ४९ ॥

को वा कस्याः प्रतिः पुत्रः का वा कस्य प्रिया प्रभो । संयुनक्ति विधाता च वियुनक्ति
च कर्मणा ॥ ४९ ॥

संयोगे परमानन्दो वियोगे प्राणसंकटम् । शश्वज्जगति मूर्खस्य नाऽऽत्मारामस्य निश्चितम् ॥
नश्वरो विषयः सत्यं भुवि भोगश्च बान्धवः । स्वयं त्यक्तः सुखायैव दुःखाय त्याजितः परैः
तस्मात्सन्तः स्वयं त्यक्त्वा परमैश्वर्यमीप्सितम् । ध्यायन्ते सततं कृष्णपादपद्मं निरापदम् ।
सर्वत्र ज्ञानिनः सन्तः का स्त्री ज्ञानवती भुवि । ततो मह्यं विमूढायै दातुमर्हसि वाञ्छितम् ॥
न मे वाञ्छाऽपरत्वे च शक्तत्वे मोक्षवर्त्मनि । इमं कान्तं वरं देहि चतुर्वर्गकरं परम् ॥
यावती कामिनीजातिर्नगत्थां जगदीश्वर । कस्यैचिन्नहि दत्तश्च तेन धात्रेदृशः पतिः ॥
तस्मै दत्ताः गुणाः सर्वे रूपाणि विविधानि च । सुशीलानि च सर्वाणि चामरत्वं विना हरे
रूपेण च गुणेनैव तेजसा विक्रमेण च । ज्ञानेन शान्त्या संशुष्ट्या हरितुल्यः प्रभुर्मम ।
हरिभक्तो हरिसमो गाम्भीर्ये सागरो यथा । दीप्तिमानसूर्यतुल्यश्च शुद्धो वह्निमस्तथा ॥
चन्द्रतुल्यः सुदृश्यश्च कन्दर्पसमसुन्दरः । बुद्ध्या बृहस्पतिममः काव्ये कविसमस्तथा ॥
वाणी च सर्वशास्त्रज्ञा प्रतिमायां भृगोरिव । कुबेरतुल्यो धनवान्महन्शता मनोरिव ॥ ५७ ॥
धर्मे धर्मसमो धर्मी सत्ये सत्यव्रताधिकः । कुमारस्तुल्यतपसा स्वाचारे ब्रह्मणा समः ॥
ऐश्वर्ये शक्तुल्यश्च सहिष्णुः पृथिवीसमः । एवंभूतो मृतः कान्तः प्राणो यान्ति न मे कथम्
अहो सुरा यज्ञभाजो घृतं भोक्तुं क्षमा भुवि । क्षणेनायज्ञभाजश्च करिष्यामि स्वलीलया ॥
नारायण जगत्कान्त नाहमेव जगद्धहिः । शीघ्रं जीवय मत्कान्तमन्यथा त्वां शपाम्यहम् ॥

प्रजापते पुत्रंशापात्त्वमपूज्यो महीतले । तवैवानधिकारित्वं करिष्याम्यधुना मवे ॥१२॥
हे शंभो ज्ञानलोपं ते करिष्यामि शपेन च । धर्मलोपं च धर्मस्य करिष्याम्येव लीलया ॥
यमाधिकारं दूरे च करिष्यामि न संशयः । सत्यं कालं शपिष्यामि मृत्युकन्यां सुनिष्ठुराम्
शपामि सर्वानत्रैव जरां व्याधिं विनाऽधुना । व्याधिना जरया मृत्युर्न ह्यमूच पतेर्मम ॥
इत्युक्त्वा कौशिकीतीरे चागच्छच्छप्तुमेव तान् । मालावती महासाध्वी शवं कृत्वा स्वव-
क्षासि ॥ ११ ॥

तां शप्तुमुद्यतां दृष्ट्वा ब्रह्मा देवपुरोगमः । जगाम शरणं विष्णुं तीरं क्षीरपयोनिधेः ॥
तत्र स्नात्वा च तुष्टाव परमात्मानमीश्वरम् । विष्णुं ब्रह्मा जगत्कान्तमित्युवाच ह भीतवत्
ब्रह्मोवाच—

उपबर्हणपत्नी सा कन्या चित्ररथस्य च । कान्तहेतोश्च मां देवाञ्छपेस्त्वं रक्ष माधव ॥१५॥
स्मरन्ति साधवः सन्तो जपन्ति मुनयो मुदा । स्वप्ने जागरणे चैव सर्वकार्येषु माधवम् ॥
शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायण । रक्ष रक्ष हृषीकेश ब्रजामः शरणं वयम् ॥ ७१ ॥
पूजा मे पुत्रशपेन विहता सांप्रतं प्रभो । अधिकारहतं मां च कुरुते माळती सती ॥
सर्वाधिकारो ब्रह्माण्डे त्वया दत्तः पुरा प्रभो । संपदेतादृशी नाथ यास्यत्येवाधुना मम ॥

महादेव उवाच—

त्वया दत्तं महाज्ञानं गुप्तं सर्वेषु दुर्लभम् । शतमन्वन्तरतपःफलेन पुष्करे पुरा ॥ ७४ ॥
ऐश्वर्यं वा धनं वाऽपि विद्या वा विक्रमोऽथवा । ज्ञानस्य परमार्थस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्
सर्वाज्ञातं सर्वगुप्तमत्यन्तं दुर्लभं परम् । मम तत्त्वज्ञानरत्नं शापान्निर्याति योषितः ॥ ७५ ॥
अहो पतिव्रतातेजः सर्वेषां तेजसां परम् । तेजोनलेन दग्धं मां रक्ष रक्ष हरे हरे ॥ ७७ ॥

धर्म उवाच—

सर्वरत्नात्परं रत्नं धर्म एव सनातनः । यास्यत्येवंविधो धर्मस्त्वया दत्तः पुरा प्रभो ॥ ७८ ॥
सप्तमन्वन्तरतपःफलेन परमेश्वर । प्राप्तो धर्मोऽधुना याति शपेन योषितः प्रभो ॥ ७९ ॥

देवा उचुः—

यज्ञभाजो घृतभुजो वयमेव त्वया कृताः । योषिच्छापेन तत्सर्वमधुना याति माधव ॥ ८० ॥
इत्युक्त्वा संयताः सर्वे तस्थुस्तत्र मयादिताः । एतस्मिन्नन्तरेऽकस्माद्वाग्भूषाशरीरिणी ॥
यूयं गच्छत तन्मूलं विप्ररूपी जनार्दनः । पश्चाद्यास्यति शान्त्यर्थमिति वो रक्षणाय च ॥

भुक्त्वा तद्वन्नं देवाः पृथुष्टमनसोऽमुखाः । जम्बुर्माळावतीस्थानं कौशिकीतीरमीश्वराः ॥
 तामेव ददृशुर्देवा देवीं माळावतीं सतीम् । रामसारेन्द्रभूषामिरुज्ज्वला कमलाकलाम् ॥
 बहुतिशुद्धांशुकाधानं सिन्दूरविन्दुभूषिताम् । शरच्चन्द्रमभां शान्तां योतयन्तीं दिशस्त्रिषा
 पतिसेवासहस्रैर्विभिरसंचिततेजसा । प्रज्वलन्तीं सुप्रदीप्तशिखां बहुनेत्रिवीर्यसाम् ॥८१॥
 योगासनं कुर्वती च *शुक्लवक्षःस्थलास्पिताम् । सुरम्यां स्वामिनो वीणां विभ्रतीं दक्षिणे करे ॥
 तर्जयन्मृष्टकोटिभ्यां शुद्धस्फटिकमालिकाम् । मक्त्या स्नेहेन कान्तस्य विभ्रती योगमुद्रया
 चारुचम्पकवर्णाभां बिम्बोर्ध्वं रत्नमालिनीम् । यथा षोडशवर्षीयां शश्वत्सुरिषरयौवनम् ॥
 वृद्धमिच्छन्ममरार्तां वीनश्रोणिपयोवशम् । पश्यन्तीं शक्तीशस्य शुभदृष्ट्या पुनः पुनः ॥
 एवंभूतां च तां दृष्ट्वा देवास्ते विस्मयं ययुः । स्थागितां च क्षणं तत्र धार्मिका धर्मवीरवः ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिसौनक्तसंवादे ब्रह्मसण्डे माळावतीवि-

लामो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

तत्र स्थित्वा क्षणं देवा ब्रह्मेशानपुरोगमाः । यथुर्माळावतीमूलं परं मङ्गलदायकाः ॥ १ ॥
 माळावती सुरम्यदृष्ट्वा प्रणताम पतिव्रता । रुरोद कान्तं संस्थाप्य देवानां संनिधौ मुने ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र कश्चिद्ब्राह्मणबालकः । आजगाम सुराणां च समामतिमनेहरः ॥ २ ॥
 दण्डी छत्री शुक्रासा बिभ्रत्तिलकमुज्ज्वलम् । दीर्घपुस्तकहस्तश्च सुप्रशान्तश्च सुस्मितः
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गः प्रज्वलः ब्रह्मतेजसा । सुरान्संभाष्य तत्रैव विस्मितान्विष्णुमायया ॥
 तत्रोवास सभामध्ये तारामध्ये यथा शशी । उवाच देवान्सर्वाश्च माळतीं च विचक्षणः ॥

ब्राह्मण उवाच—

कथमत्र सुराः सर्वे ब्रह्मेशानपुरोगमाः । स्वयं विधाता जगतां स्रष्टा वै केन कर्मणा ॥
 सर्वब्रह्माण्डसंहर्ता शंभुरत्र स्वयं विभुः । अहो त्रिजगतां साक्षी धर्मो वै सर्वकर्मणाम् ॥
 कथं रविः कथं चन्द्रः कथमत्र हुताशनः । कथं कालो मृत्युकन्या कथं वाऽत्र यमादयः

* शर्वं बभूवः स्थले स्थितं यस्याः सा तामिति हि समासः कार्योऽत्र । 'इत्युक्त्वा कौशिकी-
 तीरे जगाम शम्भुमेव तान्' माळावती महासाध्वी शर्वं कृत्वा स्ववक्षसि' इति पूर्वमुक्तं स्मर्तव्यम् ।
 तेन हि शर्वं वै स्थले स्थितामिति न विप्रतिपत्तव्यम् ।

हे मालावति ते क्रीडे कोऽतिसुखः शबोऽनघे । मीनिकायाः कर्म मूले योषितश्च पुनाञ्छवेः
इत्युक्त्वा तांश्च तां विप्रो विरराम समातले । मालावती तं प्रणम्य समुवाच विचक्षणम् ॥

मालावत्युवाच—

आनन्दपूर्वकं वन्दे विप्ररूपं जनादेनम् । तुष्टा देवा हरिस्तुष्टो यस्य पुष्पजलेन च ॥
अवधामं कुरु विभो शोकार्ताया निवेदने । समा कृपा सतां शश्वद्योग्यायोग्ये कृपावताम्
उपबर्हणमार्याऽहं कन्या चित्ररथस्य च । सर्वे मालावतीं कृत्वा वदन्ते विप्रपुंगव ॥
दिव्यं लक्षयुगं रम्ये स्थाने स्थाने मनोहरे । कृता स्वच्छन्दतः क्रीडा चानेन स्वामिना सह ॥
प्रिये स्नेहो हि साध्वीनां यावान्विप्रेन्द्र योषिताम् । सर्वे शास्त्रानुसारेण आनासि त्वं विचक्षण
अकस्माद्भूषणः शापात्प्राणास्तस्याज मत्पतिः । देवानुद्दिश्य विष्णवे यथा जीवति मत्पतिः
स्वकार्यसाधने सर्वे वयमाश्च जगतीतले । भावामावं न जानन्ति केवलं स्वार्थतत्पराः ॥
सुखं दुःखं मयं शोकः संतापः कर्मणां नृणाम् । ऐश्वर्यं परमानन्दो जन्म मृत्युश्च मोक्षणम् ॥
देवाश्च सर्वजनका दातारः कर्मणां फलम् । कर्तारः कर्मवृक्षाणां मूलच्छेदं च छीलयाम् ॥
महि देवात्परो बन्धुर्नहि देवात्परो बली । दयावानसि हि देवाश्च न च दाता ततः परः ॥
सर्वान्देवानहं याचे पतिदानं ममेप्सितम् । धर्मार्थकाममोक्षाणां फलदाश्च सुरद्रुमान् ॥
यदि दास्यन्ति देवा मे कान्तदानं यथेप्सितम् । मद्रं तदाऽन्यथा तेभ्यो दास्यामि स्त्रीवधं
ध्रुवम् ॥ २१ ॥

क्षपिष्यामि च सर्वाश्च दारुणं दुर्निवारकम् । दुर्निवार्यः सतीक्षापस्तपसा केन वार्यते ॥
इत्युक्त्वा मल्लती साध्वी शोकार्ता सुरसंसदि । विरराम द्विजश्रेष्ठस्तामुवाच च शौनक

ब्राह्मण उवाच—

कर्मणां फलदातारो देवाः सत्यं च मालति । न सद्यः सुचिरेणैव धान्यं कृषकवन्नृणाम् ॥
गृही च कृषकद्वारा क्षेत्रे धान्यं वपेत्सति । तदङ्कुरो भवेत्काले काले वृक्षः फलत्यपि ॥
काले सुपक्वं भवति काले प्राप्नोति तद्गृही । एवं सर्वं समुन्नेयं चिरेण कर्मणः फलम् ॥
अष्टी वपाति संसारे गृहस्थो विष्णुमायया । काले तदङ्कुरो वृक्षः काले प्राप्नोति तत्फलम् ॥
पुण्यवान्पुण्यभूमौ च करोति सुचिरं तपः । तेषां च फलदातारो देवाः सत्यं न संशयः ॥
ब्राह्मणानां मुखे क्षेत्रे श्रेष्ठेऽनूपर एव च । यो यज्जुहोति मक्स्या च स तत्प्राप्नोति निश्चितम् ॥
न बलं न च सौन्दर्यं नैश्वर्यं न धनं सुतः । नैव स्त्री न च सत्कान्तः किं भवेत्तपसा विना ॥

सेवते प्रकृतिं यो हि भक्त्या जन्मनि जन्मनि । स लभेत्सुन्दरीं कान्तां विनीतां च गुणां
न्विताम् ॥ ३३ ॥

श्रियं च निश्चलां पुत्रं पौत्रं भूमिं धनं प्रजम् । प्रकृतेश्च वरेणैव लभेद्भक्तोऽवलीलया ॥
शिवं शिवस्वरूपं च शिवदं शिवकारणम् । ज्ञानानन्दं महात्मानं परं मृत्युञ्जयं वरम् ॥
तमीशं सेवते यो हि भक्त्या जन्मनि जन्मनि । पुमान्प्राप्नोति सत्कान्तां कामिनीं चापि
सत्पतिम् ॥ ३६ ॥

विद्यां ज्ञानं सुकवितां पुत्रं पौत्रं परां श्रियम् । बलं धनं विक्रमं च लभेद्भरवरेण सः ॥
ब्रह्माणं भजते यो हि लभेत्सोऽपि प्रजां श्रियम् । विद्याभैश्वर्यमानन्दं वरेण ब्रह्मणो नरः ॥
यो नरो भजते भक्त्या दीननाथं दिनेश्वरम् । विद्यामारोग्यमानन्दं धनं पुत्रं लभेद्भुवम् ॥
गणेश्वरं यो भजते देवदेवं सनातनम् । सर्वाग्रपूज्यं सर्वेशं भक्त्या जन्मनि जन्मनि ॥ ४० ॥
विघ्ननाशो भवेत्तस्य स्वप्ने जागरणेऽनिशम् । परमानन्दमैश्वर्यं पुत्रं पौत्रं धनं प्रजाः ॥
ज्ञानं विद्यां सुकवितां लभते तद्वरेण च । भजते यो हि विष्णुं च लक्ष्मीकान्तं सुरेश्वरम् ॥
वरार्थी चेष्टमेत्सर्वं निर्वाणमन्यथा ध्रुवम् । शान्तं निषेव्य पातारं सत्यं सत्यं लभेन्नरः ॥
सर्वं तपः सर्वधर्मं यशः कीर्तिमनुत्तमाम् । विष्णुं निषेव्य सर्वेशं यो मूढो लभते वरम् ॥
विदम्बितो विधात्राऽसौ मोहितो विष्णुमायया । माया नारायणीशाना सर्वप्रकृतिरश्विरी
सा कृपां कुरुते यं च विष्णुमन्त्रं ददाति तम् । धर्मं यो भजते धर्मां सर्वधर्मं लभेद्भुवम् ॥
इह लोके सुखं भुक्त्वा याति विष्णोः परं पदम् । यो यं देवं भजेद्भक्त्या स चाऽऽदौ
लभते च तम् ॥ ४७ ॥

काले पश्चात्तेन सार्धं परं विष्णोः पदं लभेत् । श्रीकृष्णं भजते यो हि निर्गुणं प्रकृतेः परम्
ब्रह्मविष्णुशिवादीनां सेव्यं बीजं परात्परम् । अक्षरं परमं ब्रह्म भगवन्तं सनातनम् ॥
साकारं च निराकारं ज्योतिः स्वेच्छामयं विभुम् । सर्वाधारं च सर्वेशं परमानन्दमीश्वरम्
निर्लिप्तं साक्षिरूपं च भक्तानुग्रहविग्रहम् । जीवन्मुक्तः स सत्यं हि न वरं लभते सुधीः ॥
स सर्वं मन्यते तुच्छं सालोक्यादिषु तृष्यम् । ब्रह्मत्वममरत्वं वा मोक्षं यत्तुच्छवत्सति ॥
ऐश्वर्यं लोष्टुल्यं च नश्वरं चैव मन्यते । इन्द्रत्वं च मनुत्वं च चिरजीवित्वमेव वा ॥ ५३ ॥
जलमुद्बुदवद्बुद्ध्या चातितुच्छं न गण्यते । स्वप्ने जागरणे वाऽपि शश्वत्सेवां च वाञ्छति
दास्यं विना न याचेत श्रीकृष्णस्य पदं परम् । तत्पादाब्जे दृढां भक्तिं लब्ध्वा पूर्णो निर-
न्तरम् ॥ ५५ ॥

परिपूर्णतमं ब्रह्म निषेव्यं सुस्थिरः सदा । आत्मनः कुलकोटिं च शतं मातामहस्य च ॥
 श्वशुरस्य शतं पूर्वमुद्धृत्य चावलीलया । दासं दासीं प्रसूं मार्यां पुत्रादपि परं शतम् ॥
 सद्भरेत्कृष्णभक्तश्च गोलोकं याति निश्चितम् । तावद्भर्ते वसेत्कामी तावती यमयातना
 तावद्गृही च मोगार्थी यावत्कृष्णं न सेवते । गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रो यस्य कर्णे प्रविश्यति ॥
 यमस्तल्लिखनं दूरं करोति तत्क्षणं भिया । मधुपर्कादिकं ब्रह्मा पुनैव तन्नियोजयेत् ॥
 अहो विलङ्घ्य मल्लोकं मार्गेणानेन यास्यति । तस्य वै निष्कृतिर्नास्ति कल्पकोटिशतैरपि
 दुरितानि च भीतानि कोटिजन्मकृतानि च । तं विहाय पलायन्ते वैनतेयं ययोरगाः
 पुरातनं कृतं कर्म यद्यत्तस्य शुभाशुभम् । छिनात्ति कृष्णश्चक्रेण तीक्ष्णधारेण संततम् ॥
 तं विहाय जरा मृत्युर्याति चक्रमिया सति । अन्यथा शतखण्डं तां कुरुते च सुदर्शनः ॥
 निःशङ्को याति गोलोकं विहाय मानवीं तनुम् । गत्वा दिव्यां तनुं धृत्वा श्रीकृष्णं
 सेवते सदा ॥

यावत्कृष्णो हि गोलोके तावद्भक्तो वसेत्सदा । निमेषं मन्यते दासो नश्वरं ब्रह्मणो वयः

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौतिशौनकसंवादे विष्णुमालावती-
 संवादो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

=====

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।

=====

ब्राह्मण उवाच—

केन रोगेण हि मृतोऽधुना साध्वि तव प्रियः । सर्वरोगचिकित्सां च जानामि च चिकित्सकः
 मृततुल्यं मृतं रोगात्सप्ताहाम्यन्तरे सति । महाज्ञानेन तं जीवं जीवयाम्यवलीलयो ॥ २ ॥
 राजमृत्युं यमं कालं व्याधिमानिय त्वत्पुरः । निबध्य दातुं शक्नोऽहं व्याधौ बध्वा पशुं यथा
 यतो न संचरेद्व्याधिर्देहेषु देहधारिणाम् । व्याधीनां कारणं यद्यत्सर्वं जानामि सुन्दरि ॥
 यतो न संचरेद्व्याधिबीजं दुष्टममङ्गलम् । तदुपायं विजानामि शंखितेत्त्वानुसारतः ॥
 यो वा योगेन खेदेन देहत्यागं करोति च । तस्य तं जीवनोपायं जानामि योगधर्मतः ॥
 ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा स्फीता मालावती सती । सस्मिता स्निग्धचित्ता सा तमुवाच प्रहर्षिता

मालावत्युवाच—

* १ क. 'द्रुहं च भोगोऽपि या' । २ क. 'पुनरेव नियो' । ३ क. 'स्सकान्' । ४ क. 'तं लोकात्स' ।
 ५ क. 'या ॥ २ ॥ जराभृत्यं जराका' ।

महो भुतं किमाश्चर्यं वचनं बालवक्त्रतः । वयसाऽतिशिशुर्दृष्टो ज्ञानं योगविदां परम् ॥
 त्वया कृता प्रतिज्ञा च कान्तं जीवायितुं मम । विपरीतं न सद्वाक्यं तत्क्षणं जीवितः प्रप्तिः
 जीवायिष्यति मत्कान्तं पश्चाद्देविदां वरः । यद्यत्पृच्छामि संदेहात्तज्जवाञ्चकुमहंति ॥
 सभायां जीधेते कान्ते तस्य तीव्रस्य संनिधौ । त्वां हि प्रष्टुं न शक्ताऽहं विद्यमाने मदीश्वरे
 एते ब्रह्मादयो देवा विद्यमानाश्च संसदि । त्वं च वेदविदां श्रेष्ठो न च कश्चिन्मदीश्वरः ॥
 तारी रक्षति मर्ता चेन्न कोऽपि स्वष्टितुं क्षमः । शान्तिं करोति यदि स न कोऽपि रक्षिता मुक्ति
 एवं वेदेषु नो शक्तिः शक्रे वा ब्रह्मरुद्रयोः । स्त्रीपुंभावश्च बोद्धव्यः स्वामी कर्ता च योमितम्
 स्वामी कर्ता च हर्ता च शास्ता पोष्टा च रक्षिता । अमीष्टदेवः पूज्यश्च न गुरुः स्वामिनः परः
 कन्या सत्कुलजाता या सा कान्तवशवर्तिनी । या स्वतन्त्रा च सा दुष्टा स्वमावात्कुट्टिकां
 ध्रुवम् ॥ १६ ॥

दुष्टा परपुमांसं च सेवते या नराधमा । सा निन्दति पतिं शश्वदसद्वंशप्रसूतिका ॥ १७ ॥
 उपबर्हणमार्याऽहं कन्या चित्ररथस्य च । वधूर्गन्धर्वराजस्य कान्तभक्ता सदा द्विज ॥
 सर्वं काञ्छयितुं शक्तस्त्वं च वेदविदां वर । कालं यमं मृत्युकन्यां मदभ्याशं समानय ॥
 मालावतीवचः श्रुत्वा विप्रो वेदविदां वरः । सभामध्ये समाहूय तान्प्रत्यक्षं चकार ह ॥
 ददर्श मृत्युकन्यां च प्रथमं मालती सती । कृष्णवर्णा घोररूपां रक्ताम्बरधरां वराम् ॥
 सस्मितां षड्भुजां शान्तां दयायुक्तां महासतीम् । कालस्य स्वामिनो वामे चतुःषष्टि-
 सुतान्विताम् ॥ १८ ॥

कालं नारायणांशं च ददर्श पुरतः सती । महोग्ररूपं विकटं ग्रीष्मसूर्यसमप्रभम् ॥ १९ ॥
 षड्भुवक्त्रं षोडशभुजं चतुर्विंशतिलोचनम् । षट्पादं कृष्णवर्णं च रक्ताम्बरधरं पम् ॥
 देवस्य देवं विकृतं सर्वसंहाररूपिणम् । कालाधिदेवं सर्वेशं भगवन्तं सनातनम् ॥ २० ॥
 ईषद्धास्यप्रसन्नास्यमक्षमालाकरं वरम् । जपन्तं परमं ब्रह्म कृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ २१ ॥
 सती ददर्श पुरतो व्याधिसंधान्सुदुर्जयान् । वयसाऽतिमहाबुद्धान्स्तनंधान्मातृसंनिधौ ॥
 स्यूतपादं कृष्णवर्णं धर्मिष्ठं रविनन्दनम् । जपन्तं परमं ब्रह्म भगवन्तं सनातनम् ॥ २२ ॥
 धर्माधर्मविचारज्ञं परं धर्मस्वरूपिणम् । पापिनामपि शास्तारं ददर्श पुरतो यमम् ॥
 तांश्च दृष्ट्वा च निःशङ्का पप्रच्छ प्रथमं यमम् । मालावती महासाध्वी महद्वदनेक्षणा ॥

मालावत्युवाच—

हे धर्मेराज धर्मिष्ठ धर्मशास्त्रविशारद । कालव्यतिक्रमे कान्तं कथं हरसि मे विप्रो ॥

यम उवाच—

अप्राप्तकालौ म्रियते न कश्चिज्जगतीतले । ईश्वराज्ञां विना साध्वि नामृतं चालयाम्यहम्
अहं कालो मृत्युकन्या व्याधयश्च सदुर्जयाः । निषेकेण प्राप्तकालं कालयन्तीश्वराज्ञया ॥
मृत्युकन्या विचारज्ञा यं प्राप्नोति निषेकतः । तमहं कालयाम्येव पृच्छतां केन हेतुना ॥

मालावत्युवाच—

त्वमपि स्त्री मृत्युकन्या जानासि स्वामिवेदनम् । कथं हरसि मत्कान्तं जीवितायां मयि प्रिये

मृत्युकन्योवाच—

पुरा विश्वसृजा सृष्टाऽप्यहमेवात्र कर्मणि । न च क्षमा परित्यक्तुं बहुना तपसा सति ॥
सती सतीनां मध्ये च काचित्तेजस्विनी वरा । मामेव मस्मसात्कर्तुं क्षमा यदि मवेद्भवे ॥
सर्वापच्छान्तिरेवेह तदा भवति सुन्दरि । पुत्राणां स्वामिनः पश्चाद्भविता यद्भविष्यति ॥
कालेन प्रेरिताऽहं च मत्पुत्रा व्याधयश्च वै । न मत्सुतानां दोषश्च न च मे शृणु निश्चितम् ॥
पृच्छ कालं महात्मानं धर्मज्ञं धर्मसंसदि । तदा यदुचितं मद्रे तत्करिष्यसि निश्चितम् ॥

मालावत्युवाच—

हे कालकर्मणां साक्षिन्कर्मरूपः सनातन । नारायणांश भगवन्नमस्तुभ्यं पराय च ॥४१॥
कथं हरसि मत्कान्तं जीवितायां मयि प्रभो । जानासि सर्वदुःखं च सर्वज्ञस्त्वं कृपानिधे ॥

कालपुरुष उवाच—

कौ वाऽहं को यमः का च मृत्युकन्या च व्याधयः । वयं भ्रमामः सततमीशाज्ञापरिपालकाः ॥
अस्य सृष्टा च प्रकृतिर्ब्रह्मविष्णुशिवादयः । सुरा मुनीन्द्रा मनवो मानवाः सर्वजन्तवः ॥
ध्यायन्ते तत्पदाम्भोजं योगिनश्च विचक्षणाः । जपन्ति शश्वन्नामानि पुण्यानि परमात्मनः ॥
यद्भयाद्वाति वातोऽयं सूर्यस्तपति यद्भयात् । सृष्टा ब्रह्माऽऽज्ञया यस्य पाता विष्णुर्यदाज्ञया
संहर्ता शंकरः सर्वजगतां यस्य शसनात् । धर्मश्च कर्मणां साक्षी यस्याऽऽज्ञापरिपालकः ॥
राष्ट्रिचक्रं ग्रहाः सर्वे भ्रमन्ति यस्य शासनात् । दिगीशाश्चैव दिक्पाला यस्याऽऽज्ञापरि-
पालकाः ॥ ४८ ॥

यस्याऽऽज्ञया च तरवः पुष्पाणि च फलानि च । बिभ्रत्येव ददत्येव काले मालावति सति ॥

यस्याऽऽज्ञया जलाधारा सर्वाधारा वसुंधरा । क्षमावती च पृथिवी कम्पिता न भयेन च ॥
 सहसा मोहिता माया मायया यस्य संततम् । सर्वप्रसूर्या प्रकृतिः सा भीता यद्भायादहो
 यस्यान्तं न विदुर्वेदा वस्तूनां भावगा अपि । पुराणानि च सर्वाणि यस्यैव स्तुतिपाठकाः ॥
 यस्य नाम विधिर्विष्णुः सेवते सुमहान्विराट् । षोडशांशो भगवतः स एव तेजसो विभोः ॥
 सर्वेश्वरः कालकालो मृत्योर्मृत्युः परात्परः । सर्वविघ्नविनाशाय तं कृष्णं परिचिन्तय ॥
 सर्वाभीष्टं च भर्तारं प्रदास्यति कृपानिधिः । इमे यत्प्रेरिताः सर्वे स दाता सर्वसंपदाम् ॥
 इत्युक्त्वा कालपुरुषो विरराम च शौनक । कथां कथितुमारेमे पुनरेव तु ब्राह्मणः ॥१६॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिशौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे मालावती-

कालपुरुषसंवादे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

===

अथ षोडशोऽध्यायः ।

—

ब्राह्मण उवाच—

दृष्टः कालो यमो मृत्युकन्या व्याधिगणा अहो । कस्तेऽधुना च संदेहस्तं पृच्छ कन्यके शुभे ॥
 ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा दृष्टा मालावती सती । यन्मनोनिहितं प्रश्नं चकार जगदीश्वरम् ॥

मालावत्युवाच—

त्वया यः कथितो व्याधिः प्राणिनां प्राणहारकः । तत्कारणं च विविधं सर्वं वेदे निरूपितम्
 यतो न संचरेद्व्याधिर्दुर्निवारोऽशुभावहः । तमुपायं च साकरयं भवान्वक्तुमिहार्हति ॥
 यद्यत्पृष्टमपृष्टं वा ज्ञातमज्ञातमेव वा । सर्वं कथय तद्भद्रं त्वं गुरुर्दीनवत्सलः ॥ १ ॥
 मालावतीवचः श्रुत्वा विप्ररूपी जनार्दनः । संहितां वक्तुमारेमे संहितार्थं च वैद्यकीम् ॥

ब्राह्मण उवाच—

वन्दे तं सर्वतत्त्वज्ञं सर्वकारणकारणम् । वेदवेदाङ्गबीजस्य बीजं श्रीकृष्णमीश्वरम् ॥७॥
 स ईशश्चतुरो वेदान्तसृजे मङ्गलालयान् । सर्वमङ्गलमङ्गल्यबीजरूपः सनातनः ॥ ८ ॥
 अग्न्यजुःसामाथर्वारुयान्दृष्ट्वा वेदान्प्रजापतिः । विचिन्त्य तेषामर्थं चैवाऽऽयुर्वेदं चकार सः
 कृत्वा तु पञ्चमं वेदं भास्कराय ददौ विभुः । स्वतन्त्रसंहिता तस्माद्भास्करश्च चकार सः ॥

भास्करश्च स्यशिष्येभ्य आयुर्वेदं स्वसंहिताम् । प्रददौ पाठयामास ते चक्रुः संहितास्ततः
 तेषां नामानि विदुषां तन्त्राणि तत्कृतानि च । व्याधिप्रणाशबीजानि साध्वि मत्तो निशामय
 धन्वन्तरिर्दिवोदासः काशीराजोऽश्विनीसुतो । नकुलः सहदेवोऽर्किश्च्यवनो जनको बुधः ॥
 जाबालो जाजलिः पैलः करथोऽगस्त्य एव च । एते वेदाङ्गवेदज्ञाः षोडश व्याधिनाशकाः
 चिकित्सातत्त्वविज्ञानं नामतन्त्रं मनोहरम् । धन्वन्तरिश्च भगवांश्चकार प्रथमे सति ॥
 चिकित्सादर्पणं नाम दिवोदासश्चकार सः । चिकित्साकौमुदीं दिव्यां काशीराजश्चकार सः ॥
 चिकित्सासारतन्त्रं च भ्रमघ्नं चाश्विनीसुतो । तन्त्रं वैद्यकसर्वस्वं नकुलश्च चकारः सः ॥
 चकार सहदेवश्च व्याधिसिन्धुविमर्दनम् । ज्ञानार्णवं महातन्त्रं यमराजश्चकार ह ॥
 च्यवनो जीवदानं च चकार भगवानृषिः । चकार जनको योगी वैद्यसंदेहभञ्जनम् ॥
 सर्वसारं चन्द्रसुतो जाबालस्तन्त्रसारकम् । वेदाङ्गमारं तन्त्रं च चकार जाजलिर्मुनिः ॥
 पैलो निदानं करथस्तन्त्रं सर्वधरं परम् । द्वैधनिर्णयतन्त्रं च चकार कुम्भसंभवः ॥
 चिकित्साशास्त्रबीजानि तन्त्राण्येतानि षोडश । व्याधिप्रणाशबीजानि बलाधानकराणि च
 मथित्वा ज्ञानमन्त्रेणैवाऽऽयुर्वेदपयोनिधिम् । ततस्तस्मादुदाजहर्नृनतानि कोविदाः ॥
 एतानि क्रमशो दृष्ट्वा दिव्यां भास्करसंहिताम् । आयुर्वेदं सर्वबीजं सर्वं जानामि सुन्दरि ॥
 व्याधेस्तत्त्वपरिज्ञानं वेदनायाश्च निग्रहः । एतद्वैद्यस्य वैद्यत्वं न वैद्यः प्रभुरायुषः ॥
 आयुर्वेदस्य विज्ञाता चिकित्सासु यथार्थवित् । धर्मिष्ठश्च दयालुश्च तेन वैद्यः प्रकीर्तितः ॥
 जनकः सर्वरोगाणां दुर्वारो दारुणो ज्वरः । शिवभक्तश्च योगी च निष्ठुरो विकृताकृतिः ॥
 भीमस्त्रिपादस्त्रिशिराः षड्भुजो नवलोचनः । भस्मग्रहरणो रौद्रः कालान्तकयमोपमः ॥
 मन्दाग्निस्तस्य जनको मन्दाग्नेर्जनकास्त्रयः । पित्तश्लेष्मसमीराश्च प्राणिनां दुःखदायकाः ॥
 वायुजः पित्तजश्चैव श्लेष्मजश्च तथैव च । ज्वरभेदाश्च त्रिविधाश्चतुर्थश्च त्रिदोषजः ॥
 पाण्डुश्च कामलः कुष्ठः शोथः प्लीहा च शूलकः । ज्वरातिसारग्रहणीकासव्रणहृत्प्रमकाः ॥
 मूत्रकृच्छ्रश्च गुल्मश्च रक्तदोषविकारजः । विषमेहश्च कुब्जश्च गोदश्च गलगण्डकः ॥
 भ्रमरी संनिपातश्च विषूची दारुणी सति । एषां भेदप्रभेदेन चतुःषष्टी रुजः स्मृताः ॥
 मृत्युकन्यासुताश्चैते जरा तस्याश्च कन्यका । जरा च भ्रातृमिः सार्धं शश्वद्भ्रमति भूतले ॥
 एते चोपायवेत्तारं न गच्छन्ति च संयतम् । पलायन्ते च तं दृष्ट्वा वैनतेयमिवोरगाः ॥
 चक्षुर्जलं च व्यायामः पादाघर्तैश्चमर्दनम् । कर्गयोर्मूर्ध्नि तैलं च जराव्याधिविनाशनम् ॥
 वसन्ते भ्रमणं वह्निसेवां स्वरूपां करोति यः । बालां च सेवते काले जरा तं नोपगच्छति ॥

स्नातशीतोदकस्नायी सेवते चन्दनद्रवम् । नोपयाति जरा तं च निदाघेऽनिलसेवकम् ॥
 प्रावृष्युष्णोदकस्नायी घनतोयं न सेवते । समये च समाहारी जरा तं नोपगच्छति ॥
 शरद्रौद्रं न गृह्णाति भ्रमणं तत्र वर्जयेत् । स्नातस्नायी समाहारी जरा तं नोपगच्छति ॥
 स्नातस्नायी च हेमन्ते काले वह्निं च सेवते । मुङ्क्ते नवाक्षमुष्णं च जरा तं नोपगच्छति ॥
 शिशिरेऽशुक्लवह्निं च न(क)वोष्णाक्षं च सेवते । यः कवोष्णोदकस्नायी जरा तं नोपगच्छति
 सद्योमांसं नवाक्षं च बाला स्त्री क्षीरभोजनम् । घृतं च सेवते यो हि जरा तं नोपगच्छति
 मुङ्क्ते सदक्षं क्षुत्काले तृष्णायां पीयते जलम् । नित्यं मुङ्क्ते च ताम्बूलं जरा तं
 नोपगच्छति ॥ ४४ ॥

दधि हैयङ्गवीनं च नवनीतं तथा गुडम् । नित्यं मुङ्क्ते संयमी यो जरा तं नोपगच्छति ॥
 शुष्कमांसं स्त्रियं वृद्धां बालार्कं तरुणं दधि । संसेवन्तं जरा याति प्रहृष्टा भ्रातृभिः सह ॥
 रात्रौ ये दधि सेवन्ते पुंश्चलीश्च रजस्वलाः । तानुपैति जरा हृष्टा भ्रातृभिः सह सुन्दरि ॥
 रजस्वला च कुलटा चावीरा जारदूतिका । शूद्रयाजकपत्नी या ऋतुहीना च या सति ॥
 यो हि तासामन्नभोजी ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः । तेन पापेन सार्धं सा जरा तमुपगच्छति ॥
 पापानां व्याधिभिः सार्धं मित्रता संततं ध्रुवम् । पापं व्याधिजराबीजं विघ्नबीजं च निश्चिन्तम्
 पापेन जायते व्याधिः पापेन जायते जरा । पापेन जायते दैन्यं दुःखं शोको मयं कङ्किः
 तस्मात्पापं महावैरं दोषबीजममङ्गलम् । भारते सततं सन्तो नाऽऽचरन्ति मयातुराः ॥
 स्वधर्माचार्युक्तं च दीक्षितं हरिसेवकम् । गुरुदेवातिथीनां च भक्तं सक्तं तपःसु च ॥
 व्रतोपवासयुक्तं च सदा तीर्थनिषेवकम् । रोगा द्रवन्ति तं दृष्ट्वा वैनतेयमिवोरगाः ॥
 एताज्जरा न सेवेत व्याधिपञ्चश्च दुर्जयः । सर्वं बोध्यमसमये काले सर्वं प्रसिष्यति ॥
 उवरश्च सर्वरोगाणां जनकः काथितः सति । पित्तश्लेष्मसमीराश्च उवरस्य जनकास्त्रयः
 एते यथा संचरन्ति स्वयं यान्ति च देहिषु । तमेव विविधोपायं साध्वि मत्तो निशामय
 क्षुधि जाज्वल्यमानायामाहारामाव एव । च प्राणिनां जायते पित्तं चक्रे च मणिपूरके ॥
 ताछबिस्वफलं मुक्त्वा जलपानं च तत्क्षणम् । तदेव तु भवेत्पित्तं सद्यः प्राणहरं परम्
 तप्तोदकं च शिरसि(शिशिरे) भाद्रे तिकं विशेषतः । दैवग्रस्तश्च यो मुङ्क्ते पित्तं तस्य
 प्रजायते ॥ ४० ॥

सशर्करं च धान्याकं पिष्टं शीतोदकान्वितम् । चणकं सर्वगव्यं च दधितक्रविवर्जितम्
 बिस्वतालफलं पकं सर्वभक्षवमेव च । आर्द्रकं मुद्गं भूपं च तिलपिष्टं सशर्करम् ॥ ॥

पित्तक्षयकरं सद्यो बलपुष्टिप्रदं परम् । पित्तनाशं च तद्धीजमुक्तमन्यन्निबोध मे ॥१३॥
 भोजनानन्तरं स्नानं जलपानं विना तथा । तिलतैलं स्निग्धतैलं स्निग्धमामलकीद्रवम् ॥
 पर्युषितान्नं तक्रं च पक्वं रम्भाफलं दधि । मेघाम्बु शर्करातोयं सुस्निग्धजलसेवनम् ॥
 नारिकेलोदकं रूक्षस्नानं पर्युषितं जलम् । तरुमुज्जापकफलं सुपक्वं कर्कटीफलम् ॥१६॥
 खातस्नानं च वर्षासु मूलकं श्लेष्मकारकम् । ब्रह्मरन्ध्रे च तज्जन्म महद्वीर्यविनाशनम् ॥
 वह्निस्त्रेदं श्रेष्ठभक्ष्यं पक्वतैलविशेषकम् । भ्रमणं शुष्कभक्ष्यं च शुष्कपक्वहरीतकी ॥१८॥
 पिण्डारकमपक्वं च रम्भाफलमपक्वकम् । वेसवारः सिन्धुवारं अनाहरमपानकम् ॥१९॥
 सघृतं रोचनाचूर्णं सघृतं शुष्कशर्करम् । मरीचं पिप्पलं शुष्कपार्द्रकं जीवकं मधु ॥
 द्रव्याण्येतानि गान्धर्वि सद्यः श्लेष्महराणि च । बलपुष्टिकरण्येव वायुबिजं निशामय
 भोजनानन्तरं सद्यो गमनं धावनं तथा । छेदनं वह्नितापश्च शश्वद्भ्रमणमैथुनम्(ने) ॥
 वृद्धस्त्रीगमनं चैव मनःसंताप एव च । अतिरूक्षमनाहारं युद्धं कलहमेव च ॥२३॥
 कटुवाक्यं भयं शोकः केवलं वायुकारणम् । आज्ञारूपचक्रे तज्जन्म निशामय तदौषधम् ॥
 पक्वं रम्भाफलं चैव सबीजं शर्करोदकम् । नारिकेलोदकं चैव सद्यस्तक्रं सुपिष्टकम् ॥
 माहिषं दधि मिष्टं च केवलं वा सशर्करम् । सद्यःपर्युषितान्नं च सौधीरं शीतलोदकम् ॥
 पक्वतैलविशेषं च तिलतैलं च केवलम् । लाङ्गली तालवर्जैर्मुष्णमामलकीद्रवम् ॥२७॥
 शीतलेष्णोदकस्नानं सुस्निग्धं चन्दनद्रवम् । स्निग्धपद्मपत्रतल्पं सुस्निग्धव्यजनानि च ॥
 एतत्ते कथितं वत्से सद्यो वायुप्रणाशनम् । वायवस्त्रिविधाः पुंसां क्लेशसंतापकामजाः ॥
 व्याधिसंघश्च कथितस्तन्त्राणि विविधानि च । तानि व्याधिप्रणाशाय कृतानि सद्भिरेव च
 तन्त्राण्येतानि सर्वाणि व्याधिक्षयकराणि च । रसायनादयो येषु चोपायाश्च सुदुर्लभाः
 न शक्तः कथितुं साध्वि यथार्थं वत्सरेण च । तेषां च सर्वतन्त्राणां कृतानां च विचक्षणैः
 केन रोगेण त्वत्कान्तो मृतः कथय शोभने । तदुपायं कारिष्यामि येन जीवेदयं सति ॥

सोतिरुवाच—

ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा कन्या चित्ररथस्य च । कथां कथितुमारमे सा गान्धर्वी प्रहर्षिता ॥

माळावत्युवाच—

योगेन प्राणांस्तस्याज ब्रह्मणः शापहेतुना । समायां लज्जितः कान्तो मम विप्र निशामय
 सर्वं श्रुतमपूर्वं च शुभाख्यानं मनोहरम् । भवेद्भवे कुतः केषां महल्लभ्यं विपादिना ॥

अधुना मत्प्राणकान्तं देहि देहि विषक्षण । नत्वा वः स्वामिना सार्धं यास्यामि स्वगृहं प्रति
मालावतीवचः श्रुत्वा विप्ररूपी जनार्दनः । सभां जगाम देवानां शीघ्रं विप्रस्तदन्तिकात्

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिसौनकसंवादे ब्रह्मखण्डे चिकित्साप्रणयने
षोडशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

दृष्ट्वा द्विजं देवसंघः प्रत्युत्थानं चकार च । परस्परं च संभाषा बभूव तत्र संसदि ॥
मा तं बुबुधिर देवाः श्रीहरिं विप्ररूपिणम् । पौर्वोपर्यं विस्मृताश्च मोहिता विष्णुमायया
सुरान्संबोध्य विदुश्च वाचा मधुरया द्विज उवाच सत्यं परमं प्राणिनां यच्छुभाबहम् ॥

ब्राह्मण उवाच—

उपबर्हणमार्येयं वन्या चित्ररथस्य च । ययाचे जीवदानं च स्वामिनः शोकं कर्षिता ॥
अधुना किमनुष्ठानमस्य कार्यस्य निश्चिन्तम् । तन्मां ब्रूत सुराः सर्वे नित्यं यत्समयोचितम्
शप्तुकामा सुरान्सर्वान्साध्वी तेजस्विनी वरा । अहं क्षेमाय युष्माकमागतो बोधिता सती
स्तुतिः कृता च युष्मामिः श्वेतद्वीपे हरेरपि । युष्माकमीशो विष्णुश्च कथमेवात्र नाऽऽगतः
बभूवाऽऽकाशवाणीति पश्चाद्यास्यति केशवः । विपरीतं कथं भूतं वाणीवाक्यमवच्छलम्
ब्रह्मणरथ वचः श्रुत्वा स्वयं ब्रह्मा जगद्गुरुः । उवाच वचनं सत्यं हितं परममङ्गलम् ॥

ब्रह्मोवाच—

मत्पुत्रो नारदः शप्तो गन्धर्वश्चोपबर्हणः । योगेन प्राणांस्तत्याज पुनः शापान्ममैव हि
कलं लक्षयुगं व्याप्य स्थितिरस्य महीतले । शूद्रयोनिं ततः प्राप्य भविता मत्सुतः पुनः
अस्य कालावशेषस्य किञ्चिदस्ति द्विजोत्तम । तत्तु वर्षसहस्रं चैवाऽऽयुरस्यास्ति सांप्रतम्
दास्यामि जीवदानं च स्वयं विष्णोः प्रसादतः । यथैनं न स्पृशेच्छापस्तत्कारिष्यामि निश्चितम्
नाऽऽगतो हरिरत्रेति त्वया यः कथितं द्विज । हरिः सर्वत्र सर्वात्मा विग्रहः कुत आत्मनः
स्वेच्छामयः परं ब्रह्म मत्तानुग्रहविग्रहः । सर्वं पश्यति सर्वज्ञः सर्वत्रास्ति सनातनः ॥
विषिश्च व्याप्तिवचनो नुश्च सर्वत्रवाचकः । सर्वव्यापी च सर्वात्मा तेन विष्णुः प्रकीर्तितः
अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा । यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स ब्राह्मण्यन्तरः शुचिः
कर्मारम्भे च मध्ये वा शेषे विष्णुं च यः स्मरेत् । परिपूर्णं तस्य कर्म वैदिकं च भवेद्द्विज ॥

अहं स्रष्टा च जगतां विधाता संहरो हरः । धर्मश्च कर्मणां साक्षी यस्याऽऽज्ञापरिपालकः ॥
कालः संहरते लोकान्यमः शास्ता च पापिनाम् । उपैति मृत्युः सर्वाश्च भिया यस्याऽऽ-
ज्ञया सदा ॥ २० ॥

सर्वेशा या च सर्वाद्या प्रकृतिः सर्वसूः पुरा । सा भीता यस्य पुरतो यस्याऽऽज्ञापरिपालिका ॥

महेश्वर उवाच—

पुत्राणां ब्रह्मणस्तेषां कस्य वंशोद्भवो भवान् । वेदानधीत्य भवता ज्ञातः कः सार एव च ॥
शिष्यः कस्य मुनीन्द्रस्य कस्त्वं नाम्ना च भो द्विज । विमर्ष्यर्कातिरिक्तं च शिशुरूपोऽसि
सांप्रतम् ॥ २१ ॥

विडम्बयसि देवांश्च विष्णुमस्माकमीश्वरम् । हृदिस्थं च न जानासि परमात्मानमीश्वरम् ॥
यस्मिन्गते पतेद्देहो देहिनां परमात्मनि । प्रयान्ति सर्वे तत्पश्चात्तरदेवानुगा इव ॥ २२ ॥
जीवस्तत्प्रतिबिम्बश्च मनो ज्ञानं च चेतना । प्राणाश्चेन्द्रियवर्गाश्च बुद्धिर्मेधा धृतिः स्मृतिः ॥
निद्रा दया च तन्द्रा च क्षुत्तृष्णा पुष्टिरेव च । श्रद्धा संतुष्टिरिच्छा च क्षमा लज्जादिकाः
स्मृताः ॥ २३ ॥

प्रयाति यत्पुरः शक्तिरीश्वरे गमनोन्मुखे । एते सर्वे च शक्तिश्च यस्याऽऽज्ञापरिपालकाः ॥
ईश्वरे च स्थिते देही क्षमश्च सर्वकर्मसु । गतेऽम्भृश्यः शवस्त्याज्यः कस्तं देही न मन्यते ॥
स्वयं ब्रह्मा च जगतां विधाता सर्वकारकः । पादारविन्दमनिशं ध्यायते द्रष्टुमक्षमः ॥ २४ ॥
युगलक्षं तपस्तप्तं श्रीकृष्णस्य च वेधसा । तदा बभूव ज्ञानी च जगत्स्रष्टुं क्षमस्तदा ॥ २५ ॥
असंख्यकालं सुचिरं तपस्तप्तं हरेर्मया । तृप्तिं जगाम न मनस्तृप्यते केन मङ्गले ॥ २६ ॥
अधुना पञ्चवक्त्रेण यन्नामगुणकीर्तनम् । गायन्त्रमामि सर्वत्र निःस्पृहः सर्वकर्मसु ॥ २७ ॥
मत्तो याति च मृत्युश्च यन्नामगुणकीर्तनात् । शश्वज्जपन्तं तन्नाम दृष्ट्वा मृत्युः पलायते ॥
सर्वब्रह्माण्डसंहर्ताऽप्यहं मृत्युजयामिधः । सुचिरं तपसा यस्य गुणनामानुकीर्तनात् ॥
काले तत्र विलीनोऽहमाविर्भूतस्ततः पुनः । न कालो मम संहर्ता न मृत्युर्यत्पसादतः ॥
गोलोके यः स वैकुण्ठे श्वेतद्वीपे स एव च । अंशांशिनोर्न मेदश्च ब्रह्मन्बहिःफुल्लिगवतै ॥
मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः । अष्टाविंशतिमे शक्रे गते च ब्रह्मणो दिनम् ॥
एतत्संख्याविशिष्टस्य शतवर्षायुषो विधेः । पाते लोचनपातश्च यद्विष्णोः परमात्मनः ॥
अहं कलानावृषभः कृष्णस्य परमात्मनः । पारं महिम्नः को गच्छेन्न जानामि च किञ्चन
इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र विरराम च शौनक । धर्मश्च वक्तुमारेभे यः साक्षी सर्वकर्मणाम् ॥

धर्म उवाच—

यत्पाणिपादौ सर्वत्र चक्षुश्च सर्वदर्शनम् । सर्वान्तरात्मा प्रत्यक्षोऽप्रत्यक्षश्च दुरात्मनः ॥
अधुनाऽपि समां विष्णुर्नयाति इति यद्वचः । त्वयोक्तं तत्कथा बुद्ध्या मुनीनां च मतिभ्रमः
महन्निन्दा मनेद्यत्र नैव साधुः शृणोति ताम् । निन्दकः श्रोतृभिः सार्धं कुम्भीपाकं ब्रजेद्युगम्
श्रुत्वा दैवान्महन्निन्दां श्रीविष्णोः स्मरणाद्बुधः । मुच्यते सर्वपापेभ्यः पुण्यं प्राप्नोति दुर्लभम्
कामतोऽकामतो वाऽपि विष्णुनिन्दां करोति यः । यः शृणोति हसति वा सभामध्ये नराधमः
कुम्भीपाके पचति स यावद्वि ब्रह्मणो वयः । स्थलं भवेदपूनं च सुरापानं यथा द्विज ॥
प्राणी च नरकं याति श्रुतं तत्रैव चेदध्रुवम् । विष्णुनिन्दा च त्रिविधा ब्रह्मणा कथिता पुरा
अप्रत्यक्षं च कुरुते किंवा तं च न मन्यते । देवान्यसाम्यं कुरुते ज्ञानहीनो नराधमः ॥४९॥
तस्यात्र निष्कृतिर्नास्ति यावद्वै ब्रह्मणः शतम् । गुरोर्निन्दां यः करोति पितुर्निन्दां नराधमः
स याति कालसूत्रं च यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ५० ॥

विष्णुर्गुरुश्च सर्वेषां जनको ज्ञानदायकः । पोष्टा पाता भयत्राता वरदाता जगत्रये ॥५१॥
एषां च वचनं श्रुत्वा त्रयाणां विप्रपुंगव । प्रहस्योवाच तान्देवान्वाचा मधुरया पुनः ॥

ब्राह्मण उवाच—

का कृता विष्णुनिन्दाऽहो हे देवा धर्मशालिनः । नाऽऽगतो हरिरत्रेति व्यर्थाऽऽकाशसरस्वती
इति प्रोक्तं मया मद्रं ब्रूत धर्मार्थमश्वराः । सभायां पाक्षिकाः सन्तो घ्नन्ति स्म शतपूषन्
यूयं च भावुका ब्रूत विष्णुः सर्वत्र संततम् । इति चेत्तत्कथं याताः श्वेतदीपं वराय च ॥
अंशांशिनोर्न मेदश्चेदात्मनश्चेति निश्चितम् । कलां हित्वा निषेवन्ते सन्तः पूर्णतमं कथम्
कोटिजन्मदुराराध्यमसाध्यमसतामपि । आशा बलवती पुंसां कृष्णं सेवितुमिच्छति ॥
किं क्षुद्राः किं महान्तश्च वाच्छन्ति परमं पदम् । लब्धुमिच्छति चन्द्रं च बाहुभ्यां
वामनो यथा ॥ ५८ ॥

यो विष्णुर्विषयी विश्वे श्वेतदीपानिवासकृत् । यूयं ब्रह्मेशधर्माश्च दिक्पालश्च दिगश्वराः ॥
ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्च सुरलोकाश्चराचराः । एवं कतिविधाः सन्ति प्रतिविश्वेषु संततम् ॥
विश्वानां च सुराणां च कः संख्या कर्तुमीश्वरः । सर्वेषामीश्वरः कृष्णो भक्तानुग्रहविग्रहः
ऊर्ध्वं च सर्वब्रह्माण्डाद्वैकुण्ठं सत्यमीप्सितम् । तस्मादूर्ध्वं च गोलोकः पञ्चाशत्कोटि-
योजनम् ॥ ६२ ॥

चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे लक्ष्मीकान्तः सनातनः । सुनन्दनन्दकुमुदपार्षदादिभिरावृतः ॥६३॥
गोलोके द्विभुजः कृष्णो राधाकान्तः सनातनः । गोपकृष्णादिर्भिर्युक्तो द्विभुजैर्गोपपार्षदैः ॥

परिपूर्णतमं ब्रह्म सं चाऽऽत्मा सर्वदेहिनाम् । स्वेच्छामयश्च विहरेद्भासे वृन्दावने सदा ॥
तज्ज्योतिर्मण्डलाकारं सूर्यकोटिसमप्रभम् । ध्यायन्ते योगिनः सन्तः संततं च निरामयम्
नवीननीरदश्यामं द्विभुजं पीतवाससम् । कोटिकन्दर्पलावण्यलीलाधाम मनोहरम् ॥ ३७ ॥
किशोरवयसं शश्वच्छान्तं सस्मितमीश्वरम् । ध्यायन्ते वैष्णवाः सन्तः सेवन्ते सत्यविग्रहम् ॥
यूयं च वैष्णवा ब्रूत कस्य वंशोद्भवो भवान् । शिष्यः कस्य मुनीन्द्रस्येत्थेवं मां च पुनः पुनः
यस्य वंशोद्भवोऽहं च यस्य शिष्यश्च बालकः । तस्येदं वचनं ज्ञानं देवसंघा निबोधन ॥
शीघ्रं जीवय गन्धर्वं देवेश्वर सुरेश्वर । व्यक्ते विचारे मूर्खः को वाग्युद्धे किं प्रयोजनम् ॥
इत्युक्त्वा बालकस्तत्र विप्ररूपी जनार्दनः । विरराम सभामध्ये प्रजहास च शौनक ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौ० ब्रह्मखण्डे विष्णुसुरसंघसंवादे
विष्णुप्रशंसाप्रणयनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

===

अथाष्टादशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

देवाः सार्धं ब्राह्मणेन मोहिता विष्णुमायया । प्रययुर्मालतीमूलं ब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥
ब्रह्मा कमण्डलुजलं ददौ गात्रे शवस्य च । संचारं मनसस्तस्य चकार सुन्दरं वपुः ॥
ज्ञानदानं ददौ तस्मै ज्ञानानन्दः शिवः स्वयम् । धर्मज्ञानं स्वयं धर्मो जीवदानं च ब्रह्मणः
वह्निदर्शनमात्रेण बभूव जठरानलः । कामदर्शनमात्रेण सर्वकामः सुनिश्चितम् ॥ ४ ॥
तस्य वायोरधिष्ठानाज्जगत्प्राणस्वरूपिणः । निःश्वासस्य च संचारः प्राणानां च बभूव ह ॥
सूर्याधिष्ठानमात्रेण दृष्टिशक्तिर्बभूव ह । वाक्यं वाणीदर्शनेन शोभा श्रीदर्शनेन च । ५ ॥
शवस्तथाऽपि नोत्तस्थौ यथा शेते जडस्तथा । विशिष्टबोधनं प्राप चाधिष्ठानं विनाऽऽत्मनः
ब्रह्मणो वचनात्साध्वी तुष्टाव परमेश्वरम् । स्नात्वा शीघ्रं सरित्तोये धृत्वा धौते च वाससी

मालावत्युवाच—

वन्दे तं परमात्मानं सर्वकारणकारणम् । विना येन शवाः सर्वे प्राणिनो जगतीतले ॥
निर्लिप्तं साक्षिरूपं च सर्वेषां सर्वकर्मसु । विद्यमानमदृष्टं च सर्वैः सर्वत्र सर्वदा ॥ १० ॥
येन सृष्टा च प्रकृतिः सर्वाधारा परात्तरा । ब्रह्मविष्णुशिवादीनां प्रसूर्या त्रिगुणात्मिका ॥
जगत्स्रष्टा स्वयं ब्रह्मा नियतो यस्य सेवया । पाता विष्णुश्च जगतां संहर्ता शंकरः स्वयम् ॥

ध्यायन्ते यं सुराः सर्वे मुनयो मनवस्तथा । सिद्धाश्च योगिनः सन्तः संततं प्रकृतेः परम् ॥
 साकारं च निराकारं परं स्वेच्छामयं विभुम् । वरं वरेण्यं वरदं वरार्हं वरकारणम् ॥
 तपःफलं तपोबीजं तपसां च फलप्रदम् । स्वयं तपःस्वरूपं च सर्वरूपं च सर्वतः ॥१९॥
 सर्वाधारं सर्वबीजं कर्म तत्कर्पणां फलम् । तेषां च फलदातारं तद्बीजं क्षयकारणम् ॥
 स्वयं तेजःस्वरूपं च भक्तानुग्रहविग्रहम् । सेवा ध्यानं न घटते भक्तानां विग्रहं विना ॥
 तत्तेजो मण्डलाकारं सूर्यकोटिसमप्रभम् । अतीव कमनीयं च रूपं तत्र मनोहरम् ॥
 नवीननीरदश्यामं शरत्पङ्कजलोचलनम् । शरत्पार्वणचन्द्रास्यमीषद्धास्यसमन्वितम् ॥
 कोटिकन्दर्पलावण्यं लीलाधाम मनोहरम् । चन्द्रनोक्षितसर्वाङ्गं रत्नमूषणमूषितम् ॥
 द्विभुजं मुरलीहस्तं पीतकौशेयवाससम् । किशोरवयसं शान्तं राधाकान्तमनन्तकम् ॥
 गोपाङ्गनापरिवृतं कुत्रचिन्निर्जने वने । कुत्रचिद्रासमध्यस्थं राधया परिषेवितम् ॥२२॥
 कुत्रचिद्रोपवेषं च वेष्टितं गोपबालकैः । शतशृङ्गाचलौत्कृष्टे रम्ये वृन्दावने वने ॥ २३॥
 निकरं कामधेनूनां रक्षन्तं शिशुरूपिणम् । गोलोके विरजातीरे पारिजातवने वने ॥२४॥
 वेणुं कणन्तं मधुरं गोपीसमोहकारणम् । निरामये च वैकुण्ठे कुत्रचिच्च चतुर्भुजम् ॥२५॥
 लक्ष्मीकान्तं पार्षदैश्च सेवितं च चतुर्भुजैः । कुत्रचित्स्वांशरूपेण जगतां पालनाय च ॥
 श्वेतद्वीपे विष्णुरूपं पद्मया परिषेवितम् । कुत्रचित्स्वांशकलया ब्रह्माण्डे ब्रह्मरूपिणम् ॥
 शिवस्वरूपं शिवदं स्वांशेन शिवरूपिणम् । स्वात्मनः षोडशांशेन सर्वाधारं परात्परम् ॥
 स्वयं महाविराड्रूपं विश्वौघो यस्य लोमसु । लीलया स्वांशकलया जगतां पालनाय च ॥
 नानावतारं बिभ्रन्तं बीजं तेषां सनातनम् । वसन्तं कुत्रचित्सन्तं योगिनां हृदये सताम् ॥
 प्राणरूपं प्राणिनां च परमात्मानभीश्वरम् । तं च स्तोतुमशक्ताऽहमबला निर्गुणं विभुम् ॥
 निर्लेक्ष्यं च निर्दिष्टं च सारं बाह्मनसोः परम् । यं स्तोतुमक्षमोऽनन्यः सहस्रवदनेन च ॥
 पञ्चवक्त्रश्चतुर्वक्त्रो गजवक्त्रः षडाननः । यं स्तोतुं न क्षमा माया मोहिता यस्य मायया
 यं स्तोतुं न क्षमा श्रीश्च जडीमूला सरस्वती । वेदा न शक्ता यं स्तोतुं को वा विद्वान्श्च वेदवित्
 किं स्तौमि तमर्हं च शोकार्ता स्त्री परात्परम् । इत्युक्त्वा सा च गान्धर्वी विरराम रुरोद च
 कृपानिधिं प्रणनाम मयार्ता च पुनः पुनः । कृष्णश्च शक्तिभिः सार्धमधिष्ठानं चकर ह ॥
 मर्तुरभ्यन्तरे तस्याः परमात्मा निराकृतिः । उत्थाय शीघ्रं वीणां च धृत्वा च वाससी ॥
 प्रणनाम देवसंघं ब्राह्मणं पुरतः स्थितम् । नेदुर्दुन्दुभयो देवाः पुष्पवृष्टिं च चक्रिरे ॥३८॥
 दृष्ट्वा चोपरि दम्पत्योः प्रददुः परमाशिषम् । गन्धर्वो देवपुरतो ननर्त च जगौ क्षणम् ॥

जीवितं पुरतः प्राप देवानां च वरेण च । जगाम पत्न्या सार्धं च पित्रा मात्रा च हर्षितः ॥
 उपबर्हणगन्धर्वो गन्धर्वनगरं पुनः । मालावती रत्नकोटिं धनानि विविधानि च ॥ ४१ ॥
 प्रददौ ब्राह्मणेभ्यश्च भोजयामास तान्सती । वेदांश्च पाठयामास कारयामास मङ्गलम् ॥
 महोत्सवं च विविधं हरेर्नामैकमङ्गलम् । जग्मुर्देवाश्च स्वस्थानं विप्ररूपी हरिः स्वयम् ॥
 एतत्ते कथितं सर्वं स्तवराजं च शौनक । इदं स्तोत्रं पुण्यरूपं पूजाकाले तु यः पठेत् ॥
 हरिभक्तिं हरेर्दास्यं लभते वैष्णवो जनः । वरार्थी यः पठेद्भक्त्या चाऽऽस्तिकः परमास्थया ॥
 धर्मार्थकाममोक्षाणां निश्चितं लभते फलम् । विद्यार्थी लभते विद्यां धनार्थी लभते धनम् ॥
 भार्यार्थी लभते भार्यां पुत्रार्थी लभते सुतम् । धर्मार्थी लभते धर्मं यशोऽर्थी लभते यशः ।
 भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं प्रजाभ्रष्टः प्रजां लभेत् । रोगार्थो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बन्धनात् ।
 भयान्मुच्येत भीतिस्तु धनं नष्टवनो लभेत् । दस्युग्रस्तो महारण्ये हिंस्रजन्तुममन्वितः ॥
 दावाग्निदग्धो मुच्येत निमग्नश्च जलार्णवे ॥ ४२ ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे गन्धर्वजीवदाने महापुरुषस्तोत्र-
 प्रणयनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

मालावती धनं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यः प्रहर्षिता । चकार विविधं वेशं स्वात्मनः स्वामिनः कृते ॥
 मर्तुश्चकार शुश्रूषां पूजां च समयोचिताम् । तेन सार्धं सुरसिका रेमे सा सुचिरं मुदा ॥
 महापुरुषस्तोत्रं च पूजां च कवचं मनुम् । विस्मृतं बोधयामास स्वयं रहसि सुव्रता ॥
 पुरा दत्तं वसिष्ठेन स्तोत्रपूजादिकं हरेः । गन्धर्वाय च मालत्यै मन्त्रमेकं च पुष्करे ॥
 विस्मृतं स्तोत्रकवचं वसिष्ठश्च कृपानिधिः । गन्धर्वराजं रहसि बोधयामास शूलिनः ॥
 एवं चकार राज्यं च कुबेरमवनोपमे । आश्रमे परमानन्दो गन्धर्वो बान्धवैः सह ॥ ६ ॥
 यथातथागताभिश्च स्त्रीमिरन्यामिरेव च । आगत्य तामिः स्वस्वामी संप्राप्तः परया मुदा ॥

शौनक उवाच—

किं स्तोत्रं कवचं विष्णोर्मन्त्रपूजाविधिः पुरा । दत्तो विशिष्टस्ताम्यां च तं भवान्वक्तुमर्हति ॥
 द्वादशाक्षरमन्त्रं च शूलिनः कवचादिकम् । दत्तं गन्धर्वराजाय वसिष्ठेन च किं पुरा ॥ ९ ॥
 तदपि ब्रूहि हे सौते श्रोतुं कौतूहलं मम । शंकरस्तोत्रकवचं मन्त्रं दुर्गतिनाशनम् ॥ १० ॥

सौमित्रवाच—

तुष्टाव येन स्तोत्रेण मालती परमेश्वरम् । तदेव स्तोत्रं दत्तं च मन्त्रं च कवचं शृणु ॥
 ॐ नमो भगवते रासमण्डलेशाय स्वाहा । इदं मन्त्रं कल्पतरुं प्रददौ षोडशाक्षरम् ॥
 पुरा दत्तं कुमाराय ब्रह्मणा पुष्करे हरेः । पुरा दत्तं च कृष्णेन गोलोके शंकराय च ॥
 ध्यानं च विष्णोर्वेदोक्तं शाश्वतं सर्वदुर्लभम् । मूलेन सर्वं देयं च नैवेद्यादिकमुत्तमम् ॥ १४ ॥
 अतीव गुप्तकवचं पितुर्वक्त्रान्मया श्रुतम् । पित्रे दत्तं पुरा विप्र गङ्गायां शूलिना ध्रुवम् ॥
 शूलिने ब्रह्मणा दत्तं गोलोले रासमण्डले । धर्माय गोपीकान्तेन कृपया परमाद्भुतम् ॥ १५ ॥

ब्रह्मोवाच—

सधाकान्त महाभाग कवचं यत्प्रकाशितम् । ब्रह्माण्डपावनं नाम कृपया कथय प्रभो ॥
 मां महेशं च धर्मं च भक्तं च भक्तवत्सल । त्वत्प्रसादेन पुत्रेभ्यो दास्यामि भक्तिसंयुतः ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

शृणु वक्ष्यामि ब्रह्मेशधर्मेदं कवचं परम् । अहं दास्यामि युष्मभ्यं गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥
 यस्मै कस्मै न दातव्यं प्राणतुल्यं ममैव हि । यत्तेजो मम देहेऽस्ति तत्तेजः कवचेऽपि च ॥
 कुरु सृष्टिमिमं धृत्वा धाता त्रिजगतां भव । संहर्ता भव हे शंभो मम तुल्यो भवे भव ॥
 हे धर्म त्वमिदं धृत्वा भव साक्षी च कर्मणाम् । तपसां फलदातारो यूयं भवत मद्वरात् ॥
 ब्रह्माण्डपावनस्यास्य कवचस्य हरिः स्वयम् । ऋषिश्छन्दश्च गायत्री देवोऽहं जगदीश्वरः
 धर्मार्थकाममोक्षेषु विनियोगः प्रकीर्तितः । त्रिलक्षवारपठनात्सिद्धिदं कवचं विधे ॥ २४ ॥
 यो भवेत्सिद्धकवचो मम तुल्यो भवेच्च सः । तेजसा सिद्धियोगेन ज्ञानेन विक्रमेण च ॥
 प्रणवो मे शिरः पातु नमो रासेश्वराय च । भालं पायान्नेत्रयुग्मं नमो राधेश्वराय च ॥ २५ ॥
 कृष्णः पायाच्छ्रोत्रयुग्मं हे हरे घ्राणमेव च । जिह्विकां वह्निजाया तु कृष्णायेति च सर्वतः
 श्रीकृष्णाय स्वाहेति च कण्ठं पातु षडक्षरः । ह्रीं कृष्णाय नमो वक्त्रं क्लीपूवंश्च मुनेद्वयम् ॥
 नमो गोपाङ्गनेशाय स्कन्धावष्टाक्षरोऽवतु । दन्तपङ्क्तिमोष्ठयुग्मं नमो गोपीश्वराय च ॥
 ॐ नमो भगवते रासमण्डलेशाय स्वाहा । स्वयं वक्षःस्थलं पातु मन्त्रोऽयं षोडशाक्षरः ॥
 ऐं कृष्णाय स्वाहेति च कर्णयुग्मं सदाऽवतु । ॐ विष्णवे स्वाहेति च कपोलं सर्वतोऽवतु ॥
 ॐ हरये नम इति पृष्ठं पादं सदाऽवतु । ॐ गोवर्धनधारिणे स्वाहा सर्वशरीरकम् ॥
 प्राच्यां मां पातु श्रीकृष्ण आग्नेय्यां पातु माधवः । दक्षिणे पातु गोपीशो नैऋत्यां नन्दनन्दनः
 वारुण्यां पातु गोविन्दो वायव्यां राधिकेश्वरः । उत्तरे पातु रासेश ऐशान्यामच्युतः स्वयम् ॥
 सततं सर्वतः पातु परो नारायणः स्वयम् । इति ते कथितं ब्रह्मन्कवचं परमाद्भुतम् ॥

मम जीवनतुल्यं च युष्मभ्यं दत्तमेव च । अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च ॥
कलां नार्हन्ति तान्येव कवचस्यैव धारणात् ॥ ३९ ॥

गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्वस्त्रालंकारचन्दनैः । स्नात्वा तं च नमस्कृत्य कवचं धारयेत्सुधीः ॥
कवचस्य प्रसादेन जीवन्मुक्तो भवेन्नरः । यदि स्यात्सिद्धकवचो विष्णुरेव मवेद्भुविर्ज ॥

सौतिरुवाच—

शिवस्य कवचं स्तोत्रं श्रूयतामिति शौनक । वसिष्ठेन च यद्वत्तं गन्धर्वाय च यो मनुः ॥
ॐ नमो भगवते शिवाय स्नाहेति च मनुः । दत्तो वसिष्ठेन पुरा पुष्करे कृपया विभो ॥
अयं मन्त्रो रावणाय प्रदत्तो ब्रह्मणा पुरा । स्वयं शंभुश्च बाणाय तथा दुर्वाससे पुरा ॥
मूलेन सर्वं देयं च नैवेद्यादिकमुत्तमम् । ध्यायेन्नित्यादिकं ध्यानं वेदोक्तं सर्वसंपतम् ॥
ॐ नमो महादेवाय । बाणासुर उवाच—

महेश्वर महाभाग कवचं यत्प्रकाशितम् । संसारपावनं नाम कृपया कथय प्रभो ॥४३॥

महेश्वर उवाच—

शृणु वक्ष्यामि हे वत्स कवचं परमाद्भुतम् । अहं तुभ्यं प्रदास्यामि गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥
पुरा दुर्वाससे दत्तं त्रैलोक्यविजयाय च । ममैवेदं च कवचं भक्त्या यो धरायेत्सुधीः ॥
जेतुं शक्नोति त्रैलोक्यं भगवन्नवलीलया । संसारपावनस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः ॥४६॥
ऋषिच्छन्दश्च गायत्री देवोऽहं च महेश्वरः । धर्मार्थकाममोक्षेषु विनियोगः प्रकीर्तितः ॥
पञ्चलक्षजपेनैव सिद्धिदं कवचं भवेत् । यो भवेत्सिद्धकवचो मम तुल्यो भवेद्भुवि ॥
तेजसा सिद्धियोगेन तपसा विक्रमेण च ॥ ४८ ॥

शंभुर्मे मस्तकं पातु मुखं पातु महेश्वरः । दन्तपङ्क्तिं नीलकण्ठोऽप्यधरोष्ठं हरः स्वयम् ॥
कण्ठं पातु चन्द्रचूडः स्कन्धौ वृषभनाहनः । वक्षःस्थलं नीलकण्ठः पातु पृष्ठं दिगम्बरः ॥
सर्वाङ्गं पातु विश्वेशः सर्वदिक्षु च सर्वदा । स्वप्ने जागरणे चैव स्थाणुर्मे पातु संततम् ॥५०॥
इति ते कथितं बाण कवचं परमाद्भुतम् । यस्मै कस्मै न दातव्यं गोपनीयं प्रयत्नतः ॥
यत्फलं सर्वतीर्थानां स्नानेन लभते नरः । तत्फलं लभते नूनं कवचस्यैव धारणात् ॥५३॥
इदं कवचमज्ञ त्वा मजेन्मां यः सुमन्दधीः । शतलक्षप्रजप्तोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकैः ॥

सौतिरुवाच—

इदं च कवचं प्रोक्तं स्तोत्रं च शृणु शौनक । मन्त्रराजः कल्पतरुर्वसिष्ठो दत्तवान्पुरा ॥५५॥

ॐ नमः शिषाय । बाणासुर उवाच- -

वन्दे सुराणां सारं च सुरेशं नीललोहितम् । योगेश्वरं योगबीजं योगिनां च गुरोर्गुरुम् ॥
 ज्ञानानन्दं ज्ञानरूपं ज्ञानबीजं सनातनम् । तपसां फलदातारं दातारं सर्वसंपदाम् ॥
 तपोरूपं तपोबीजं तपोधनधनं वरम् । वरं वरेण्यं वरदमीड्यं सिद्धगणैर्वरैः ॥ ९८ ॥
 कारणं भुक्तिमुक्तीनां नरकार्णवतारणम् । आशुतोषं प्रसन्नास्यं कृष्णामयसागरम् ॥
 हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदाम्भोजसंनिभम् । ब्रह्मज्योतिःस्वरूपं च भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥
 विषयाणां विभेदेन बिभ्रतं बहुरूपकम् । जलरूपमग्निरूपमाकाशरूपमीश्वरम् ॥ ९९ ॥
 वायुरूपं चन्द्ररूपं सूर्यरूपं महत्प्रभुम् । आत्मनः स्वपदं दातुं समर्थमवलीलया ॥ १०० ॥
 भक्तजीवनमशिं च भक्तानुग्रहकारकम् । वेदा न शक्ता यं स्तोतुं किमहं स्तौमि तं प्रभुम्
 अपरिच्छिन्नमीशानमहो वाङ्मनसोः परम् । व्याघ्रचर्मम्बरधरं वृषभस्थं दिगम्बरम् ॥
 त्रिशूलपट्टिशधरं सस्मितं चन्द्रशेखरम् ॥ १०१ ॥

इत्युक्त्वा स्तवराजेन नित्यं बाणः सुसंयतः । प्राणमच्छंकरं भक्त्या दुर्वासश्च मुनीश्वरः
 इदं दत्तं वसिष्ठेन गन्धर्वाय पुरा मुने । कथितं च महास्तोत्रं शूलिनः परमाद्भुतम् ॥
 इदं स्तोत्रं महापुण्यं पठेद्भक्त्या च यो नरः । स्नानस्य सर्वतीर्थानां फलमाप्नोति निश्चि-
 तम् ॥ १०२ ॥

अपुत्रो लभते पुत्रं वर्षमेकं शृणोति यः । संयतश्च हविष्याशी प्रणम्य शंकरं गुरुम् ॥
 गलत्कुष्ठी महाशूली वर्षमेकं शृणोति यः । अवश्यं मुच्यते रोगाद्व्यासवाक्यमिति श्रुतम् ॥
 कारागारेऽपि बद्धो यो नैव प्राप्नोति निर्वृतिम् । स्तोत्रं श्रुत्वा मासमेकं मुच्यते
 बन्धनादधुम् ॥ १०३ ॥

अष्टराज्यो लभेद्राज्यं भक्त्या मासं शृणोति यः । मासं श्रुत्वा संयतश्च लभेद्भद्रपुत्रं धनम्
 यक्षमग्रतो वर्षमेकमास्तिको^१ शृणोति चेत् । निश्चितं मुच्यते रोगाच्छंकरस्य प्रसादतः ॥
 यः शृणोति सदा भक्त्या स्तवराजमिमं द्विज । तस्यासाध्यं त्रिभुवने नास्ति किञ्चिच्च शौनक
 कदाचिद्बन्धुविच्छेदो न भवेत्तस्य भारते । अचलं परमैश्वर्यं लभते नात्र संशयः ॥ १०४ ॥
 सुसंयतोऽतिभक्त्या च मासमेकं शृणोति यः । अभार्यो लभते भार्या सुविनीता सती वराम् ॥
 महामूर्खश्च दुर्मेधा मासमेकं शृणोति यः । बुद्धिं विद्यां च लभते गुरुपदेशमात्रतः ॥ १०५ ॥
 कर्मदुःखी दरिद्रश्च मासं भक्त्या शृणोति यः । ध्रुवं वित्तं भवेत्तस्य शंकरस्य प्रसादतः ॥
 इह लोके सुखं भुक्त्वा कृत्वा कीर्तिं सुदुर्लभाम् । नानाप्रकारधर्मं च यात्यन्ते शंकरालयम् ॥

पार्षदप्रवरो भूत्वा सेवते तत्र शंकरम् । यः शृणोति त्रिसंध्यं च नित्यं स्तोत्रमनुत्तमम् ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सौतिसौनकर्मवादे ब्रह्मवर्ण्डे विष्णुशंकरस्तोत्र-

कथनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

===

अथ विंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

मुदा मालावतीसार्धं गन्धर्वश्चोपबर्हणः । रेमे कालावशेषं च तामिश्च निर्जने वने ॥ १ ॥
गन्धर्वराजो मुमुदे पुत्रदारादिभिः सह । नानाविधं क्रतुवरं महत्पुण्यं चकार ह ॥ २ ॥
राजत्वं बुभुजे राजा कुबेरमवनोपमे । रेमे सुशीलया सार्धं स्थिरयौवनयुक्तया ॥ ३ ॥
गन्धर्वराजः काले च गङ्गातीरे मनोहरे । पत्न्या सार्धममूंस्त्यक्त्वा वैकुण्ठं च ययौ मुदा
शैवः शिवप्रसादेन पुत्रस्य विष्णुसेवया । बभूव दासो वैकुण्ठे विष्णोः श्यामचतुर्भुजः ॥ ५ ॥
कृत्वा पित्रोश्च सत्कारं गन्धर्वश्चोपबर्हणः । ब्राह्मणेभ्यो ददौ विप्रधनानि विविधानि च ॥
काले स्वयं ब्रह्मशापात्प्राणांस्त्यक्त्वा विचक्षणः । स जज्ञे वृषलीगर्भे ब्रह्मबीजेन शौनक ॥
मालावती वह्निकुण्डे पुष्करे भारते भुवि । कृत्वा तु वाञ्छितं कामं प्राणांस्तत्याज सा सती ॥
सृज्यस्य तु पत्न्यां च मनुवंशोद्भवस्य च । जज्ञे नृस्य साप्त्वी सा पुण्या जातिस्मरा वरा ॥
उपबर्हणगन्धर्वः पतिर्भे भवितेति च । इतिकामा कामुक्ती सा सुन्दरी सुन्दरीवरा ॥ १० ॥

शौनक उवाच—

ब्रह्मवीर्याच्छूद्रपत्न्यां गन्धर्वश्चोपबर्हणः । जातः केन प्रकारेण तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ११ ॥

सौतिरुवाच—

कान्यकुब्जे च देशे च द्रुमिलो नाम राजकः । कलावती तस्य पत्नी वन्ध्या चापि पतिव्रता ॥
स्वामिदोषेण सा वन्ध्या काले च भर्तुराज्ञया । उपतस्थे वने घोरं नारदं काश्यपं मुनिम् ॥
ध्यायमानं च श्रीकृष्णं ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा । तस्थौ सुवेशं कृत्वा सा ध्यानान्तं च मुनेः पुरः
ग्रीष्ममन्याहमार्तिण्डप्रभातुल्येन तेजसा । तपन्नं दूरतोऽप्येवं समीपं गन्तुमक्षमा ॥ १५ ॥
ध्यानान्ते च मुनिश्रेष्ठः परं कृष्णपरायणः । ददर्श पुरतो दूरे सुन्दरीं स्थिरयौवनाम् ॥ १६ ॥
चारुचम्पकवर्णाभां शरत्पङ्कजलोचनाम् । शरत्पार्वणचन्द्रास्यां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ १७ ॥
बृहन्नितम्बमारार्ता पीनश्रोणिपयोधराम् । शोभितां पीतवस्त्रेण सस्मितां रक्तलोचनाम् ॥

मोहितां मुनिरूपेण कामबाणप्रणीतः । दर्शयन्तीं स्तनश्रोणिं मैथुनासक्तचेतसा ॥ १९ ॥
 सिन्दूरविन्दुभूषाढ्यां सुचारुर्कज्जलेज्ज्वलः । पादालक्तकशोभाढ्यां रूपेणैव यथोर्वशीम् ॥
 मुनिः पप्रच्छ दृष्ट्वा तां का त्वं कामिनि निर्जने । कस्य पत्नी कथं वाऽत्र सत्यं ब्रूहि च पुंश्चाले
 मुनेश्च वचनं श्रुत्वा काम्पिता च कलावती । उवाच विनयेनैव कृत्वा च श्रीहर्षि हृदि ॥ २२ ॥

कलावत्युवाच —

गोपिकाऽहं द्विजश्रेष्ठ द्रुमिलस्य च कामिनी । पुत्रार्थिनी चाऽऽगताऽहं त्वन्मूलं भर्तुराज्ञया ॥
 वीर्याधानं कुरु मयि स्त्री नोपेक्षया ह्युपस्थिता । तेजीयसां न दोषाय बह्वेः सर्वभुजो यथा ॥ २४ ॥
 वृषलीवचनं श्रुत्वा चुकोप मुनिसत्तमः । उवाच नित्यं सत्यं च कोपप्रस्फुरिताधरः ॥

काश्यप उवाच —

यः स्वलक्ष्मीं च मोगार्हा परायदातुमिच्छति । तं सा त्यजति मूढं च वेदवाद इति ध्रुवम् ॥
 न त्वं द्रुमिलमोगार्हा पुनरेव भविष्यसि । विरक्तेन स्वयं त्यक्ता न गृह्णाति च त्वां पुनः ॥
 यः शूद्रपर्त्नीं गृह्णाति ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः । स चाण्डालो भवेत्सत्यं न कर्माहो द्विजातिषु ॥
 पितृश्राद्धे च यज्ञे च शिलास्पर्शे सुरार्चने । नाधिकारश्च तस्यैवमित्याह कमलोद्भवः ॥ २९ ॥
 कुम्भीपाकं स्वयं याति पातयित्वा च पुरुषान् । मातामहान्स्वात्मनश्च दश पूर्वान्दशपरान् ॥
 तत्तर्पणं मूत्रमेव पिण्डः सद्यः पुरीषकम् । शालग्रामस्य तत्स्पर्शे चोपवासास्त्रिरात्रकम् ॥ ३१ ॥
 तदिष्टेदेवो गृह्णाति न नैवेद्यं न तज्जलम् । संन्यासिनां ब्राह्मणानां तदन्नं च पुरीषवत् ॥ ३२ ॥
 कुम्भीपाके पच्यते स शक्रान्तं यावदेव हि । एकविंशतिपुरुषैः सार्धं सत्यं च पुंश्चालि ॥ ३३ ॥
 पत्रोच्छिष्टं च यो भुङ्क्ते शूद्राणां ब्राह्मणाधमः । तत्तुल्योऽधरभोजी चैवेत्याङ्गिरसभाषितम् ॥
 शूद्रो वा यदि गृह्णाति ब्राह्मणीं ज्ञानदुर्बल । स पच्यते कालसूत्रे यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ३५ ॥
 अष्टादशेन्द्रावच्छिन्नं कालं च कलसूत्रके । ब्राह्मणी पच्यते तत्र भक्षिता किमिभिर्ध्रुवम् ॥
 ततश्चाण्डालयोनौ च लब्ध्वा जन्म च ब्राह्मणी । शूद्रश्च कुष्ठी भवति ज्ञातिभिः परिवर्जितः ॥
 इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो विरराम च शौनक । वृषली तत्पुरस्तस्थौ शुष्ककण्ठौष्ठतालुका
 एतस्मिन्नन्तरे तेन पथा याति च मेनका । तस्या ऊरुं स्तनं दृष्ट्वा मुनेर्वीर्यं पपात ह ॥
 ऋतुस्नाता च वृषली कृत्वा तद्भक्षणं मुदा । मुनिं प्रणम्य सा हृष्टा प्रययौ भर्तुरन्तिकम् ॥
 गत्वा प्रणम्य द्रुमिलं कान्ता कान्तं मनोहरम् । सर्वं निवेदयामास वृत्तान्तं गर्भहेतुकम् ॥
 कलावतीवचः श्रुत्वा प्रहृष्टवदनेक्षणः । उवाच कान्तां मधुरं परिणामसुखावहम् ॥ ४२ ॥

+ एतच्छ्लोकार्थे क. पुस्तके नास्ति ।

१ क. 'कञ्जलोचनाम्' पा० ।

द्विमिल उवाच —

विप्रस्य वीर्यं त्वद्गर्भे वैष्णवस्य महात्मनः । वैष्णवो भविता बालस्त्वं च भाग्यवती सती ॥
यद्गर्भे वैष्णवो जातो यस्य वीर्येण वा सति । तयोर्याति च वैकुण्ठं पुरुषाणां शतं शतम् ॥
तौ च विष्णुविमानेन सद्रत्ननिर्मितेन च । यातौ वैकुण्ठनगरं जन्ममृत्युजराहरम् ॥४९॥
कस्यचिद्ब्राह्मणस्यैव गेहं गच्छ शुभानने । पश्चान्नमान्तिकं मद्रे यास्यसीति हरेः पुरम् ॥
इत्युक्त्वा गोपराजश्च स्नात्वा कृत्वा तु तर्पणम् । संपूज्यामीष्टदेवं च ब्रह्मणेभ्यो धनं ददौ
अश्वानां च चतुर्लक्षं गजानां लक्षमेव च । शतं मत्तगजेन्द्राणां ब्रह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
उच्चैःश्रवःपञ्चलक्षं रथानां च सहस्रकम् । शकटानां त्रिलक्षं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
गवां द्वादशलक्षं च महिषाणां त्रिलक्षकम् । त्रिलक्षं राजहंसानां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा
पारावतानां लक्षं च शुक्रानां च शतं मुने । लक्षं च दासदासीनां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
ग्रामाणां च सहस्रं च नगराणां शतं शतम् । धान्यतण्डुलशैलं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
शतकोटिं सुवर्णानां रत्नानां च सहस्रकम् । मुद्राणां कोटिलक्षं ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
ददौ तैजसपात्राणां भूषणानामसंख्यकम् । तां स्त्रियं रत्नभूषाढ्यां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
राज्यं दत्त्वा महाराजोऽप्यन्तर्बाह्ये हरिं स्मरन् । जगाम च दरीं गोपो मनोगामी मुदाऽन्वितः
तत्र मासं तपः कृत्वा गङ्गातीरे मनोहरे । प्राणांस्तत्याज्य योगेन सशो दृष्टो महर्षिभिः ॥
स च विष्णुविमानेन रत्नेन्द्रनिर्मितेन च । संयुक्तो विष्णुदूतैश्च वैकुण्ठं च जगाम ह ॥
तत्र प्राप्य हरेर्दास्यं हरिदासो बभूव सः । वृत्तान्तं च कलावत्याः श्रूयतामिति शौनक ॥
गते कलावती नाथे उच्चैश्च प्ररुरोद ह । बहौ प्राणांस्त्यक्तुकामा ब्राह्मणेनैव रक्षिता ॥
ब्राह्मणो मातरित्युक्त्वा तां गृहीत्वा मुदाऽन्वितः । जगाम रत्नपूर्णं च स्वगेहं चक्षणेन च ।
सा विप्रगेहे साध्वी च सुषाव तनयं वरम् । तप्तकाञ्चनवर्णामं ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥१॥
तत्रस्था योषितः सर्वा ददृशुर्बालकं शुभम् । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डजितं तं ब्रह्मतेजसा ॥
कामदेवाधिकं रूपे चन्द्राधिकशुभाननम् । शरत्पार्वणचन्द्रास्यं शरत्पङ्कजलोचनम् ॥
हस्तपादादिललितं सुकपोलं मनोहरम् । पद्मचक्राङ्कितं पादपद्मं वाऽतुलमुज्ज्वलम् ॥
करयुग्मं वाऽतुलं च रुदन्तं च स्तनार्धिनम् । योषितो बालकं दृष्ट्वा प्रययुः स्वाश्रमं मुदा ॥
पुत्रदारयुतो विप्रः पृच्छश्च ननर्त ह । स बालो ववृधे तत्र शुक्लश्ले यथा शशी ॥१॥
पुपोष ब्राह्मणस्तां च सपुत्रां च यथा सुताम् ॥ १७ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० ब्रह्म० सौ० उपबर्हणजन्मकथनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

अथैकविंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

बभूव काले बालश्च क्रमेण पञ्चहायनः । जातिस्मरो ज्ञानयुक्तः पूर्वमन्त्रस्मृतः सदा ॥
गीयते सततं कृष्णयशोनामगुणादिकम् । क्षणं रोदिति नृत्येन पुलकाञ्चितविग्रहः ॥
कृष्णसंबन्धिनी गाथां शृणोति यत्र तत्र वै । तत्संबन्धिपुराणं च तत्र तिष्ठति बालकः ॥
धूलिधूसरसर्वाङ्गो धूलिर्नवेद्यभीप्सितम् । धूलिषु प्रतिमां कृत्वा धूलिता पूजयेद्धरिम् ॥
पुत्रमाह्वयते माता प्रातःशाय चैन्मुने । हरिं मंपूजयामीति मातरं संवेदेषुनः ॥ १ ॥

शौनक उवाच—

किन्नाम बालकस्यास्य जन्मन्यत्र बभूव ह । व्युत्पत्त्या संज्ञया वाऽपि तद्भवान्वक्तुमर्हति

सौतिरुवाच—

अनावृष्टयवशेषे च काले बालो बभूव ह । नारं ददौ जन्मकाले तेनायं नारदाभिधः ॥
ददाति नारं ज्ञानं च बालकेभ्यश्च बालकः । जातिस्मरो महाज्ञानी तेनायं नारदाभिधः ॥
वीर्येण नारदस्यैव बभूव बालको मुने । मुनीन्द्रस्य वरेणैव तेनायं नारदाभिधः ॥ ९ ॥

शौनक उवाच—

शिशुनाम च विज्ञातं व्युत्पत्त्या च यथोचितम् । मुनीन्द्रस्य कथं नाम नारदश्चेति मङ्गलम् ॥

सौतिरुवाच—

अपुत्रकाय विप्राय धर्मपुत्रो नरो मुनिः । ददौ पुत्रं कश्यपाय तेनायं नारदाभिधः ॥ ११ ॥

शौनक उवाच—

अधुना नामव्युत्पत्तिः श्रुता सौते शिशोरपि । शूद्रयो नौ ब्रह्मपुत्रः कथं स नारदाभिधः ॥

सौतिरुवाच—

कलान्तरे ब्रह्मकण्ठाद्बभूवर्बहवो नराः । नरान्ददौ त-कण्ठं च तेन तन्नरदं स्मृतम् ॥
ततो बभूव बालश्च नरदात्कण्ठदेशतः । अतो ब्रह्मा नाम चक्रे नारदश्चेति मङ्गलम् ॥
सांयतं शिशुवृत्तानं सावधानं निशामय । उल्लम्बनरहस्येन विशिष्टं किं प्रयोजनम् ॥
ववृधे गोपिकाबालो विप्रगेहे दिने दिने । सुपुत्रां पालितां चक्रे ब्रह्मणः स्वमुतां यथा ॥
एतस्मिन्नन्तरे विप्रा आययुर्विषादिरम् । शिशवः पञ्चवर्षीया महातेजस्विनो यथा ॥
प्रच्छेन्नं कृतवन्तश्च ग्रीष्ममग्नाह्नमास्तरम् । मधुपर्कादिकं दत्त्वा तावनाम गृही द्विज ॥

फलमूलादिकं काले चत्वारो मुनिपुंगवाः । विप्रदत्तं बुभुजिरे तच्छेषं बुभुजे शिशुः ॥
चतुर्थको मुनिस्तस्मै कृष्णमन्त्रं ददौ मुदा । तेषां दासः स बभूव द्विजस्य मातुराज्ञया ॥
एकदा शिशुमाता च गच्छन्ती निशि वर्त्मनि । ममार सर्वदष्टा च तत्क्षणं स्मरती हरिम्
सद्यो जगाम वैकुण्ठं विष्णुयानेन सा सती । विष्णुपार्षदसंयुक्ता सद्गन्निर्मितेन च ॥
प्रातर्बालो द्विजैः सार्धं प्रययौ विप्रमन्दिरात् । तत्त्वज्ञानं ददुस्तस्मै ब्रह्माणाश्च कृपालवः
ब्रह्ममुत्राः शिशुं त्यक्त्वा स्वस्थानं प्रययुः किल । महाज्ञानी शिशुस्तस्यौ गङ्गातीरे मनोहरे
तत्र स्नात्वा विप्रदत्तं विष्णुमन्त्रं जजाप सः । क्षुत्पिपासारोगशोकहरं वेदेषु दुर्लभम् ॥
महारण्ये च घोरे च अश्वत्थमूलसंनिधौ । कृत्वा योगासनं तस्यौ सुचिरं तत्र बालकः ॥

शौनक उवाच—

कं मन्त्रं बालकः प्राप कुमारेण च धीमता । दत्तं परं श्रीहरेश्च तद्भवान्भक्तुमर्हति ॥२७॥

सौतिक उवाच—

कृष्णेन दत्तो गोलोके कृपया ब्रह्मणे पुरा । द्वाविंशत्यक्षरो मन्त्रो वेदेषु च सुदुर्लभः ॥
तं च ब्रह्मा ददौ भक्त्या कुमाराय च धीमते । कुमारेण स दत्तश्च मन्त्रश्च शिशवे द्विज
ॐ श्री नमो भगवते रासमण्डलेश्वराय । श्रीकृष्णाय स्नाहेति च मन्त्रोऽयं कल्पपादपः ॥
महापुरुषस्तोत्रं च पूर्वोक्तं कवचं च यत् । अस्त्यौपयोगिकं ध्यानं सामवेदोक्तमेव च ॥
तेजोमण्डलरूपे च सूर्यकोटिसमप्रभे । योगिभिर्वाञ्छितं ध्याने योगैः सिद्धगणैः सुरैः ॥
ध्यायन्ते वैष्णवा रूपं तदम्यन्तरसंनिधौ । अतीव कमनीयानिर्वचनीयं मनोहरम् ॥
नवीनजलदश्यामं शरत्पङ्कजलोचनम् । शरत्पार्वणचन्द्रास्यं पङ्कविम्बाधिकाघरम् ॥
मुक्तापङ्क्तिविनिन्दैकदन्तपङ्क्तिमनोहरम् । सस्मितं मुरलीन्यस्तहस्तालम्बनमेव च ॥
कोटिकन्दर्पलावण्यं लीलाधाम मनोहरम् । चन्द्रलसप्रमाजुष्टं पुष्टश्रीयुक्तविग्रहम् ॥ ३६ ॥
त्रिमङ्गमङ्गिकायुक्तं द्विभुजं पीतवाससम् । रत्नकेयूरवलयरत्ननूपुरभूषितम् ॥ ३७ ॥
रत्नकुण्डलयुगेन गण्डस्थलविराजितम् । मयूरपुच्छचूडं च रत्नमालाविभूषितम् ॥ ३८ ॥
शोभितं जानुपर्यन्तं मालतीवनमालया । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं भक्तानुग्रहकारकम् ॥ ३९ ॥
माणिना कौस्तुभेन्द्रेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् । वीक्षितं गोपिकाभिश्च शश्वद्भीडितलोचनैः ॥
स्विरयौवनयुक्ताभिर्वेष्टिताभिश्च संततम् । भूषणैर्भूषिताभिश्च राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥
ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च पूजितं वन्दितं स्तुतम् । किशोरं राधिकाकान्तं शान्तरूपं परात्परम्

निर्लिप्तं साक्षिरूपं च निर्गुणं प्रकृतेः परम् । ध्यायेत्सर्वेश्वरं तं च परमात्मानमश्वरम् ॥
 इदं ते कथितं ध्यानं स्तोत्रं च कवचं मुने । मन्त्रौपयोगिकं सत्यं मन्त्रश्च कल्पपादपः ॥
 सांप्रतं बालकस्तस्यौ ध्यानस्थस्तत्र शौनक । दिव्यं वर्षसहस्रं च निराहारः कृशोदरः ॥
 शक्तिमान्परिपुष्टश्च सिद्धमन्त्रप्रभावतः । ददर्श बालको ध्याने दिव्यं लोकं च बालकम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् । किशोरवयसं श्यामं गोपवेशं च सस्मितम् ॥
 गोपैर्गोपाङ्गनामिश्रं च वेष्टितं पतिवाससम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं चन्दनेन विचर्चितम् ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च स्तूयमानं परात्परम् । दृष्ट्वा च सुचिरं शान्तं शान्तश्च गोपिकासुतः
 विरराम च शोकार्त्तो यदा तद्द्रष्टुमक्षमः । रुरोदाश्वत्थमूले च न दृष्ट्वा बालकं शिशुः ॥
 बभूवाऽऽकाशवाणीति रुदन्तं बालकं प्रति । सत्यं प्रबोधयुक्तं च हितमेव मिताक्षरम् ।
 सकृद्यद्दर्शितं रूपं तदेव नाधुना पुनः । अविपक्वकषायाणां दुर्दर्शं च कुयोगिनाम् ॥
 एतस्मिन्विग्रहेऽतीते संप्राप्ते दिव्यविग्रहे । पुनर्द्रक्ष्यसि गोविन्दं जन्ममृत्युहरं हरिम् ॥
 इति श्रुत्वा बालकश्च विरराम मुदाऽन्वितः । काले तत्प्राज तीर्थे च तनुं कृष्णं हृदि स्मरन्
 नेदुर्दृन्तुमयः स्वर्गे पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । बभूव शापमुक्तश्च नारदश्च महामुनिः ॥९९॥
 तनुं त्यक्त्वा स जीवश्च विलीनो ब्रह्मविग्रहे । बभूव प्राक्तनान्नित्यः कालभेदे तिरोहितः
 आग्निर्भावस्तिरोभावः स्वेच्छया नित्यदेहिनाम् । जन्ममृत्युजरण्याधिर्मक्तानां नास्ति शौनक
 इति श्रीब्र० महा० ब्र० सौ० नारदशापविमोचनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

=====
 अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

सौमित्रवाच—

कति कल्पान्तरेऽतीते स्रष्टुः सृष्टिप्रिधौ पुनः । मरीचिमिश्रैर्मुनिभिः सार्धं कण्ठाद्बभूव सः ॥
 विधेर्नरदनास्रश्च कण्ठदेशाद्बभूव सः । नारदश्चेति विख्यातो मुनिन्द्रस्नेन हेतुना ॥
 यः पुत्रश्चेतसो धातुर्बभूव मुनिपुंगवः । तेन प्रचेता इति च नाम चक्रे पितामहः ॥
 बभूव धातुर्यः पुत्रः सहसा दक्षपार्श्वतः । सर्वकर्मणि दक्षश्च तेन दक्षः प्रकीर्तितः ॥
 वेदेषु कर्दमः शब्दश्छायायां वर्तते स्फुटः । बभूव कर्दमाद्बालः कर्दमस्नेन कीर्तितः
 तेजोभेदे मरीचिश्च वेदेषु वर्तते स्फुटम् । जातः सद्योऽतितेजस्वी मरीचिस्तेन कीर्तितः
 क्रतुसंघश्च बालेन कृतो जन्मान्तरेऽधुना । ब्रह्मपुत्रेऽपि तस्मात् क्रतुरित्यभिधीयते ॥
 प्रधानाङ्गं मुखं धातुस्ततो जातश्च बालकः । इरस्तेजस्विचनोऽप्यङ्गिरास्तेन कीर्तितः
 अतितेजस्विनि भृगुर्वर्तते नास्ति शौनक । जातः सद्योऽतितेजस्वी भृगुस्तेन प्रकीर्तितः

बालोऽप्यरुणवर्णश्च जातः सद्योऽतितेजसा । प्रज्वलन्धूर्ध्वतपसा चारुणिस्तेन कीर्तितः
हंसा आत्मवशा यस्य योगेन योगिनो ध्रुवम् । बालः परमयोगीन्द्रस्तेन हंसी प्रकीर्तितः ॥
वशीभूतश्च शिष्यश्च जातः सद्यो हि बालकः । अतिप्रियश्च धातुश्च वशिष्ठस्तेन कीर्तितः
संततं यस्य यत्नश्च तपःसु बालकस्य च । प्रकीर्तितो यतिस्तेन संयतः सर्वकर्मसु ॥
पुलस्तपःसु वेदेषु वर्तते हः स्फुटेऽपि च । स्फुटस्तपःसमूहश्च पुलहस्तेन बालकः ॥
पुलस्तपःसमूहश्च यस्यास्ति पूर्वजन्मनाम् । तपःसंघस्वरूपश्च पुलस्त्यस्तेन बालकः ॥
त्रिगुणायां प्रकृत्यां त्रिविण्णावश्च प्रवर्तते । तयोर्भक्तिः समा यस्य तेन बालोऽग्निरुच्यते
जटा वह्निशिखारूपाः पञ्च सन्ति च मस्तके । तस्तेजोमवा यस्य स च पञ्चशिखः स्मृतः
अपान्तरतमे देशे तपस्तेपेऽन्यजन्मनि । अपान्तरतमा नाम शिशोस्तेन प्रकीर्तितम् ॥
स्वयं तपः समाप्नोति बाह्येत्पापयेत्परान् । वोढुं समर्थस्तपसि वोदुस्तेन प्रकीर्तितः ॥
तपसस्तेजसा बालो दीप्तिमान्सततं मुने । तपःसु रोचते चित्तं रुचिस्तेन प्रकीर्तितः ॥
कोपकाले बभूवुर्ये स्रष्टुरेकादश स्मृताः । रोदनादेव रुद्राश्च कोपितास्तेन हेतुना ॥२०॥

शौनक उवाच—

रुद्रेष्वेकतमो वाऽन्यो महेश इति मे भ्रमः । मवान्पुराणतत्त्वज्ञः संदेहं छेत्तुमर्हति ॥२१॥

सौतिरुवाच—

विष्णुः सत्त्वगुणः पाता ब्रह्मा स्रष्टा रजोगुणः । तमोगुणस्ते रुद्राश्च दुर्निवारा भयंकराः
कालाग्निरुद्रः संहर्ता तेष्वेकः शंकरांशकः । शुद्धसत्त्वस्वरूपश्च शिवश्च शिवदः सताम् ॥
अन्ये कृष्णस्य च कलास्तावंशौ विष्णुशंकरौ । समौ सत्त्वस्वरूपौ द्वौ परिपूर्णतमस्य च
उक्तं रुद्रेऽद्भवे काले कथं विस्मरसि द्विज । मायया मोहिताः सर्वे मुनीनां च मतिभ्रमः
सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः । सनत्कुमारो भगवांश्चतुर्थो ब्रह्मणः सुतः ॥
ब्रह्मा स्रष्टुं पूर्वपुत्रानुवाच ते न सेहिरे । तेन प्रकोपितो धाता रुद्राः कोपोद्भवा मुने ॥
सनकश्च सनन्दश्च तौ द्वावानन्दवाचकौ । आनन्दितौ च बालौ द्वौ भक्तिपूर्णतमौ सदा
सनातनश्च श्रीकृष्णो नित्यः पूर्णतमः स्वयम् । तद्भक्तस्तत्समः सत्यं तेन बालः सनातनः
सनत्तु नित्यवचनः कुमारः शिशुवाचकः । सनत्कुमारं तेनेममुवाच कमलैः श्रवणैः ॥२२॥
ब्रह्मणो बालकानां च व्युत्पत्तिः कथिता मुने । सांभतं नारदारूपायानं श्रूयतां च यथाक्रमम्
इति श्रीब्र० महा० ब्र० सौ० ब्रह्मपुत्रव्युत्पत्तिकथनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

स्रष्टा सृष्टिविधानेन नियोज्य सर्वबाळकान् । नारदं प्रेरयामास सृष्टिं कर्तुं च शौनक
हितं सत्यं वेदसारं परिणामसुखावहम् । उवाच नारदं ब्रह्मा वेदवेदाङ्गपारगम् ॥२॥

ब्रह्मोवाच—

एहि वत्स कुलश्रेष्ठ नारद प्राणवल्लभ । ज्ञानदीपशिखोज्ञानतिमिरक्षयकारक ॥ ३ ॥
सर्वेषामपि वन्द्यानां जनकः परमो गुरुः । विद्यादाता मन्त्रदाता द्वौ समौ च पितुः परौ
तवाहं जनकः पुत्र विद्यादाता च पालकः । ममाऽऽज्ञया च मत्प्रीत्या कुरु दारपरिग्रहम्
स च शिष्यः सोऽपि पुत्रो यश्चाऽऽज्ञां पालयेद्गुरोः । न क्षेमं तस्य मूढस्य यो गुरोरवचस्करः
स पण्डितः स च ज्ञानी स क्षेमी स च पुण्यवान् । गुरोर्वचस्करो यो हि क्षेमं तस्य पदे पदे ॥
सर्वेषामाश्रमाणां च प्रधानः पुण्यवान् गृही । स्त्रीपुत्रपौत्रयुक्तं च मन्दिरं तपसः फलम्
पितरं पूर्वकाले च तिथिकाले च देवताः । सर्वे गृहस्थमायान्ति निपानमिव धेनवः
नित्यं नैमित्तिकं काम्यं कुर्वन्ति गृहिणः सदा । इह एतत्सुखं पुण्यं स्वर्गभोगः परत्र च ॥
जीवन्मुक्तो गृहस्थश्च स्वधर्मपरिपालकः । यशस्वी पुण्यवान्श्चैव कीर्तिमान्धनवान्मुखी ॥
यशस्वी कीर्तिमान्यो हि मृतो जीवति संततम् । यशःकीर्तिविहीनो हि जीवन्नपि मृतो
हि सः ॥ १२ ॥

ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा नारदो मुनिसत्तमः । उवाच विनयं भीतः शुष्ककण्ठैष्ठतालुकः ॥

नारद उवाच—

एकदा वाम्बिरोधेन चोभयोस्तातपुत्रयोः । हानिर्बभूव दैवेन महती वाऽयशस्करी ॥
मया प्राप्तं च त्वच्छापाद्गान्धर्वं शौद्रमेव च । जन्म कर्म च मच्छापात्त्वमपूज्यो भवे भव ॥
बभूव शापो मुक्तो मे काले ते भविता विधे । दोषाय कल्पते शश्वद्विरोधो न गुणाय च ॥
स पिता स गुरुर्बन्धुः स पुत्रः समधीश्वरः । यः श्रीकृष्णपादपद्मे हृदां भक्तिं च कारयेत् ॥
असद्वर्त्मनि चाज्ञानाद्गच्छन्ति यदि बाळकाः । निवर्तयति तानेव स पिता करुणानिधिः ॥
कारयित्वा कृष्णपादे भक्तित्यागं च यः पिता । अन्यस्मिन्विषये पुत्रं स किं हन्त प्रवर्तयेत्
दारग्रहो हि दुःखाय केवलं न सुखाय च । तपःस्वर्गभक्तिमुक्तिकर्मणां व्यवधायकः ॥
योषितस्त्रिविधा ब्रह्मन्गृहिणां मूढचेतसाम् । साध्वी भोग्या च कुलटास्ताः सर्वाः स्वार्थतत्पराः

परलोकमिया साध्वी तथेह यशसाऽऽत्मनः । कामलोहाच्च कुरुते मर्तुः सेवां च संततम् ॥
 भोग्या भोगार्थीनी शश्वत्कामस्नेहेन केवलम् । कुरुते कान्तसेवां च न च भोगादृते क्षणम्
 वल्लालंकारसंभोगसुस्निग्धाहारमुत्तमम् । यावत्प्राप्नोति सा भोग्या तावच्च वशगा प्रिया ॥
 कुलाङ्गारसमा नारी कुलटा कुलनाशिनी । कपटात्कुरुते सेवां स्वामिनो न च भक्तितः ॥
 सदा पुंयोगमाशंसुर्मनसा मदनातुरा । आहारादधिकं जारं प्रार्थयन्ती नवं नवम् ॥
 जारार्थे स्वपतिं तात हन्तुमिच्छति पुंश्चली । तस्यां यो विश्वसेन्मूढो जीवनं तस्य निष्फलम्
 कथिता योषितः सर्वा उत्तमाधममध्यमाः । स्वात्मारामा विजानन्ति मनस्तासां न पण्डिताः
 हृदयं क्षुरधाराभं शरत्पद्मोत्सवं मुखम् । सुधासमं सुमधुरं वचनं स्वार्थसिद्धये ॥२९॥
 प्रकोपे विषतुल्यं च विश्वासे सर्वनाशनम् । दुर्ज्ञेयं तदभिप्रायं निगूढं कर्म केवलम् ॥
 सदा तासामविनयः प्रबलं साहसं परम् । दोषोत्कर्षश्छलोत्कर्षः शश्वन्माया दुरत्यया ॥
 पुंसश्चाष्टगुणः कामः शश्वत्कामो जगद्गुरो । आहारो द्विगुणो नित्यं नैष्ठुर्यं च चतुर्गुणम् ॥
 कोपः पुंसः षड्गुणश्च व्यवसायश्च निश्चितम् । यत्रेमे दोषनिवहाः काऽऽस्था तत्र पितामह
 का क्रीडा किं सुखं पुंसो विण्मूत्रमलवेश्मनि । तेजः प्रणष्टं संभोगे दिवाऽऽलपे यशःक्षयः
 धनक्षयोऽतिप्रीतौ चात्यासक्तौ च वपुःक्षयः । साहित्ये पौरुषं नष्टं कलहे माननाशनम् ॥
 सर्वनाशश्च विश्वासे ब्रह्मनारीषु किं सुखम् ॥ ३९ ॥

यावद्धनी च तेजस्वी सश्रीको योग्यतापरः । पुमान्नारी वशी कर्तुं समर्थस्तावदेव हि ॥
 रोगिणं निर्धनं वृद्धं योषिद्वै प्रेक्षतेऽप्रियम् । लोकाचारभयात्तस्मै ददात्याहारमल्पकम्
 इत्येवं कथितं सर्वं ब्रह्मन्नात्मागमो यथा । सर्वं जानासि सर्वज्ञ स्वात्मारामेश्वरो भवान्
 अनुग्रहं कुरु विभो विदायं देहि सांप्रतम् । कृष्णमर्क्तिं प्रार्थयामि त्वयि कल्पतरोः परे
 इत्युक्त्वा नारदस्तत्र धृत्वा तातपदाम्बुजम् । आज्ञां ययाचे पितरं गन्तुं तपसि मङ्गले ॥
 कृताञ्जलिपुटो मूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः । कृत्वा प्रदक्षिणं नत्वा ब्रह्माणं गन्तुमुद्यतः ॥
 गच्छन्तं तनयं दृष्ट्वा विधाता जगतां मुने । रुरोदोचैर्भुक्तकण्ठं महासांसारिको यथा ॥
 करे धृत्वा समालिङ्ग्य चुचुम्ब च पुनः पुनः । चिरं वक्षसि कृत्वा च वासयामास जानुनि
 स्वात्मारामेश्वरो ब्रह्मा योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः । भेदं सोढुं न शक्तोऽभूद्विच्छेदो दुःसहो
 नृगाम् ॥ ४४ ॥

कातरः पुत्रभेदेन मोहितो विष्णुमायया । शोकार्तो वक्तुमारमे सुतं संबोध्य शौनक ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० ब्रह्म० सौ० ब्रह्मनारदसंवादो नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

भीमप्रबोधाच्च—

त्वं गच्छ तपसे वत्स किं मे संसारकर्मणि । अहं-यास्यामि गोलोकं विज्ञातुं कृष्णमीश्वरम्
सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः । सनत्कुमारो वैरागीचतुर्थः पुत्र एव च ॥२॥
यती हंसी चारुणिश्च बौदुः पञ्चशिखस्तथा । पुत्रास्तपस्विनः सर्वे किं मे संसारकर्मणि
वच स्वरो मरीचिर्भ अङ्गिराश्च भृगुस्तथा । रुचिरत्रिः कर्दमश्च प्रचेताश्च क्रतुर्भुः ॥
वसिष्ठो वशगः शश्वत्सर्वेषु च सुतेषु च । अन्येऽविवेकिनोऽसाध्याः किं मे संसारकर्मणि
निबोध वत्स वक्ष्यामि वेदोक्तं वचनं शुभम् । पारम्पर्यक्रमपरं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥३॥
धर्मार्थकाममोक्षाश्च सर्वे वाञ्छन्ति पण्डिताः । वेदप्रणिहितानेतान्समासु मुनिशंसितान्
वेदप्रणिहितो धर्मो ह्यधर्मस्तद्विपर्ययः । आदौ विप्रो यज्ञसूत्रं परिधाय सुखं सुखी ॥
समर्पित्य ततो वेदान्ददाति गुरुदक्षिणाम् । ततः प्रकृष्टकुलजां सुविनीतां समुद्रहेत् ॥
सा साध्वी कुलजा या च पतिसेवासु तत्परा । सद्ब्रंशे दुर्विनीता च संभवेन्न कदाचन ॥
आकरे पद्मरागाणां जन्म काचमणेः कुतः ॥ १० ॥

असद्ब्रंशप्रसूता या पित्रोर्दोषेण नारद । दुर्विनीता च सा दुष्टा स्वतन्त्रा सर्वकर्मसु ॥
न वत्स दुष्टाः सर्वाश्च योषितः कमलाकलाः । स्वर्वेश्यांशाश्च कुलटा असद्ब्रंशसमुद्भवाः
निर्गुणं स्वामिनं साध्वी सेवते च प्रशंसति । न सेवते च कुलटा प्रियं निन्दति सद्गुणम् ॥
साधुः सद्ब्रंशजां कन्यां प्रयत्नेन परिग्रहेत् । तस्यां पुत्रान्समुत्पाद्य वृद्धस्तु तपसे व्रजेत् ॥
वरं हुतवहे वासः सर्ववक्त्रे च कण्टके । एतेभ्यो दुःखदो वासः स्त्रिया दुर्मुखया सह ॥
मत्तोऽधीतस्त्वया वेदो मह्यं च गुरुदक्षिणाम् । पुत्र देहीदमेवेह कुरु दारपरिग्रहम् ॥
वत्स त्वं कुलजातां च पूर्वपत्नीं च मालतीम् । विवाहं कुरु कल्याण कल्याणे च दिनेऽनघ
मनुवंशोद्भवस्येह मृजयस्य गृहे सती । त्वत्कृते जन्म लब्ध्वा च कुरुते भारते तपः ॥
गृहीष्व परमां रत्नमालां च कमलाकलाम् । भारते न भवेद्ब्रह्मर्षि जनानां तपसः फलम् ॥
आदौ भवेद्गृही लोको वानप्रस्थस्ततः परम् । ततस्तपस्वी मोक्षाय क्रम एष श्रुतो श्रुतः ॥
वैष्णवानां हरेरर्था तपस्या च श्रुतौ श्रुता । वैष्णव त्वं गृहे तिष्ठ कुरु कृष्णपदार्चनम् ॥
अन्तर्बाह्यो हरिर्यस्य तस्य किं तपसा सुत ॥ २२ ॥

नाम्तर्बाह्यो हरिर्यस्य तस्य किं तपसा फलम् । तपसा हरिराराध्यो नान्यः कश्चन विद्यते

यन्ने तत्र कृतं कृष्णसेवनं परमं तपः । वत्स मद्वचनेनैव गृहे स्थित्वा हरिं भज ॥२४॥
 गृही भव मुनिश्रेष्ठ गृहीणां सर्वदा सुखम् । कामिन्यां सुखसंभोगः स्वर्गभोगसमो मतः ॥
 तद्दर्शनमुपस्पर्शं वान्छन्त्येव मुमुक्षवः । सर्वस्पर्शसुखात्स्त्रीणामुपस्पर्शसुखं वरम् ॥२५॥
 ततः सुखतमे पुत्रदर्शनस्पर्शने मुने । सर्वेभ्यः प्रेयसी कान्ता प्रिया तेन प्रकीर्तिता ॥
 पुत्रप्रयोजना कान्ता शतकान्ताप्रियः सुतः । नास्ति पुत्रात्परो बन्धुर्नास्ति पुत्रात्परः प्रियः
 सर्वेभ्यो जयमन्विच्छेत्पुत्रादेकात्पराजयम् न चाऽऽत्मनोऽप्रियोऽर्थश्च तस्मादपि सुतः प्रियः
 अतः प्रियतमे पुत्रे न्यसेदात्मपरं धनम् । इत्येवमुक्त्वा स ब्रह्मा विरराम च शौनक ॥
 उवाच वचनं तातं नारदो ज्ञानिनां वरः ॥ ३० ॥

नारद उवाच—

स्वयं विज्ञाय सर्वार्थं स्वपुत्रं वेददर्शने । प्रवर्तयत्यसन्मार्गे स दयालुः कथं पिता ॥३१॥
 जलबुद्बुदवत्सर्वं संसारमतिनश्वरम् । जलरेखा यथा मिथ्या तथा ब्रह्मज्जगन्नयम् ॥३२॥
 विहाय हरिदास्यं च विषये यन्मनश्चलम् । दुर्लभं मानवं जन्म मा भूतन्निष्फलं क्वचित् ॥
 का वा कस्य प्रिया पुत्रो बन्धुः को वा भवार्णवे । कर्मोर्मिभिर्योजना च तदपायो वियोजना
 सुकर्म कारयेद्यो हि तन्मित्रं स पिता गुरुः । दुर्बुद्धिं जनयेद्यो हि स रिपुः स्यात्कथं पिता
 इत्येवं कथितं तात वेदबीजं यथागमम् । ध्रुवं तथाऽपि कर्तव्यं तवाऽऽज्ञापरिपालनम् ॥
 आदौ यास्यामि भगवन्नरनारायणाश्रमम् । नारायणकथां श्रुत्वा करिष्ये दारसंग्रहम् ॥
 इत्येवमुक्त्वा स मुनिर्विरराम पितुः पुरः । पुष्पवृष्टिस्तदुपरि तत्क्षणेन बभूव ह ॥३८॥
 क्षणं पितुः पुरः स्थित्वा नारदो मुनिसत्तमः । उवाच च पुनर्वेदं वचनं मङ्गलप्रदम् ॥

नारद उवाच—

देहि मे कृष्णमन्त्रं च यन्मनोवाञ्छितं मम । तत्संबन्धि च यज्ज्ञानं यत्र तद्गुणवर्णनम् ॥
 ततः पश्चात्करिष्यामि त्वत्प्रीत्या दारसंग्रहम् । मानसे परिपूर्णे च कार्यं कर्तुं पुमान्सुखी ॥
 नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहृष्टः कमलोद्भवः । उवाच पुनरेवेदं पुत्रं ज्ञानविदां वरः ॥४२॥

ब्रह्मोवाच—

पत्युर्मन्त्रं पितुर्मन्त्रं न गृह्णीयाद्विचक्षणः । विविक्ताश्रमिणां चैवं नै मन्त्रः सुखदायकः ॥
 निषेकालुप्यते मन्त्रो गुरुर्मता च कामिनी । विद्या सुखं मयं दुःखं पुरुषैः स्वेच्छया न च
 महेश्वरस्तव गुरुः प्राक्तनो नः पुरातनः । गच्छ वत्स शिवं शान्तं शिवदं ज्ञानिनां गुरुम् ॥

तत एव भवान्मन्त्रं ज्ञानं लब्ध्वा पुरातनात् । नारायणकथां श्रुत्वा शीघ्रमागच्छ मद्वहम्
इत्युक्त्वा जगतां घाता विरराम च शौनक । प्रणम्य पितरं भक्त्या शिवलोकं ययौ मुनिः

इति श्री० म० सौ० ब्र० ब्रह्मनारदोक्तसंसारसुखासुखवर्णनं नाम
चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

===

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच —

क्षणेन विप्रप्रवरो मुदाऽन्वितो जगाम शंभोः सदनं मनोहरम् ॥
उर्ध्वं ध्रुवाद्योजनलक्षमीप्सितं महार्हरत्नौघविनिर्मितं महत् ॥ १ ॥
निराश्रये योगबलेन शंभुना धृतं विचित्रं विविधालयान्वितम् ॥
दृष्टं सुपुण्याशयसाधकैर्वैर्मुनीन्द्रवर्यैः परिपूरितं शुभम् ॥ २ ॥
मयूखशून्यं रविचन्द्रयोर्मुने हुताशनैर्वेष्टितमेव केवलम् ॥
प्राकाररूपैरतिरिक्तवर्धितैरुच्चैरसंख्याप्रमितैः शिखोज्ज्वलैः ॥ ३ ॥
पुरं वरं योजनलक्षविस्तृतं त्रिकोटिरत्नेन्द्रगृहान्वितं सदा ॥
विराजितं हीरकसारनिर्मितैश्चित्रैर्विचित्रैर्विविधैर्मनोहरैः ॥ ४ ॥
माणिक्यमुक्तामणिदर्पणैर्युतं न स्वप्नदृष्टं द्विज विश्वकर्मणः ॥
आकरूपमेकैः शिवसेवितैर्जनैर्निषेवितं संततमेव शौनक ॥ ५ ॥
सिद्धैर्नियुक्तं शतकोटिलक्षकैस्त्रिकोटिलसैश्च युतं स्वपार्षदैः ॥
युक्तं त्रिलसैर्विकटैश्च भैरवैः क्षेत्रैश्चतुर्लक्षशतैश्च वेष्टितम् ॥ ६ ॥
सुरद्रुमैर्वेष्टितमेव संततं मन्दारवृक्षप्रवरैः सुपुष्टितैः ॥
विराजितं सुन्दरकामधेनुभिर्यथा बलाकाशतकैर्नमस्तलम् ॥ ७ ॥
दृष्ट्वा मुनिर्विस्मयमाप मानसे किं नात्र चित्रं सुरयोगिनां गुरौ ।
लोकं त्रिलोकाच्च विलक्षणं परं भीमत्युरोगार्तिजराहरं वरम् ॥ ८ ॥
दूरे सभामण्डलमध्यगं शिवं ददर्श शान्तं शिवदं मनोहरम् ।
पद्मत्रिनेत्रं विधुपञ्चवक्त्रकं गङ्गाधरं निर्मलचन्द्रशेखरम् ॥ ९ ॥
प्रतप्तहेमामजटाधरं विभुं दिगम्बरं शुभ्रमनन्तमक्षरम् ।
मन्दाकिनीपुष्करबीजमालया कृष्णेति नाभैव मुदा जपन्तम् ॥ १० ॥

सुनलिकण्ठं भुजगेन्द्रमण्डितं योगीन्द्रसिद्धेन्द्रमुनीन्द्रवन्दितम् ।
 सिद्धेश्वरं सिद्धविधानकारणं मृत्युञ्जयं कालयमान्तकारकम् ॥ ११ ॥
 प्रसन्नहास्यास्यमनोहरं वरं विश्वाश्रयाणां शिवदं वरप्रदम् ।
 सदाऽऽशुतोषं भवरोगवर्जितं भक्तप्रियं भक्तजनैकबन्धुम् ॥ १२ ॥
 गत्वा समीपं मुनिरेष शूलिनं ननाम मूर्ध्ना पुलकाङ्कविग्रहः ।
 वीणां त्रितन्त्रीं कणयन्पुनर्जगौ कृष्णं स तुष्टाव कलं सुकण्ठः ॥ १३ ॥
 दृष्ट्वा मुनीन्द्रप्रवरं च सस्मितं विधेः सुतं वेदविदां वरिष्ठम् ।
 योगीन्द्रसिद्धेन्द्रमहर्षिभिः सह हर्षेण पीठादुदपश्यद्दीश्वरः ॥ १४ ॥
 ददौ च तस्मै मुनये ससंभ्रमादालिङ्गनं चाऽऽशिषमासनादिकम् ।
 पप्रच्छ मद्रागमनप्रयोजनं तपोधनं तं तपसां च शौनक ॥ १५ ॥
 सद्रत्नसिंहासनसुन्दरे परश्चोवास शंभुर्वरपार्षदैः सह ।
 नोवास चातुस्तनयः कृताञ्जलिस्तुष्टाव भक्त्या प्रणतः प्रभुं द्विज ॥ १६ ॥
 गन्धर्वराजेन कृतेन नारदः स्तोत्रेण रम्येण शुभप्रदेन च ।
 स्तुत्वा प्रणामं पुनरेव कृत्वा भवाञ्जयोवास भवस्य वामतः ॥ १७ ॥
 चकार तत्रैव निवेदनं शिवे मनोऽमिलाषं निजकामपूरके ।
 श्रुत्वा मुनेस्तद्वचनं कृपानिधिर्दुतं प्रतिज्ञाय चकार चोमिति ॥ १८ ॥
 इति श्री० म० सौ० ब्र० कैलासं प्रति नारदागमनं नाम षष्ठविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच—

हरिस्तोत्रं च कवचं मन्त्रं पूजाविधिं परम् । हरं ययाचे देवर्षिर्ध्यानं च ज्ञानमेव च ॥ १ ॥
 स्तोत्रं च कवचं मन्त्रं ध्यानं पूजाविधिं तथा । तत्प्राक्तनीयज्ञानं च ददौ तस्मै महेश्वरः
 सर्वं प्राप्त्वा मुनिश्रेष्ठः परिपूर्णमनोरथः । उवाच प्रणतो भक्त्या गुरुं प्रणतवत्सलम् ॥ ३ ॥

नारद उवाच—

आह्निकं ब्राह्मणानां च वद वेदविदां वर । स्वधर्मपालनं नित्यं यतो भवति नित्यशः

श्रीमहेश्वर उवाच—

ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय ब्रह्मरन्ध्रस्थपङ्कजे । सूक्ष्मे सहस्रपत्रे स्वे निर्मले श्लानिवर्जिते ॥ १ ॥
 शशिवासं परित्यज्य गुरुं तत्रैव चिन्तयेत् । वशाख्यामुद्राकरं प्रीतं सस्मितं शिष्यवत्सलम् ॥

प्रसन्नवदनं शान्तं परितुष्टं निरन्तरम् । सत्सङ्गहस्तस्वरूपं च परमं चिन्तयेत्सदा ॥ ७ ॥
 ध्यात्वैवं गुरुमाराध्य हृत्पद्मे निर्बले सिते । सहस्रवक्त्रे विस्तीर्णे देवमिष्टं विचिन्तयेत् ॥
 यस्य देवस्य यद्वचनं यद्रूपं तद्विचिन्तयेत् । गृहीत्वा तदनुज्ञां च कर्तव्यं समयोचितम्
 आदौ ध्यात्वा गुरुं नत्वा संपूज्य विधिपूर्वकम् । पश्चात्तदाज्ञामादाय ध्यायेदिष्टं प्रपूजयेत्
 गुरुप्रदर्शितो देवो मन्त्रः पूजाविधिर्जपः । न देवेन गुरुर्ह्यस्तस्माद्देवाद्वारुः परः ॥ ११ ॥
 गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो ब्रह्मेश्वरः । गुरुः प्रकृतिरीशाद्या गुरुश्चन्द्रोऽनलो रविः ॥ १२ ॥
 गुरुर्वायुश्च वरुणो गुरुर्मत्तः पिता सुहृत् । गुरुरेव परं ब्रह्म नास्ति पूज्यो मुनेः परः ॥
 अभीष्टदेवे रुष्टे च समर्थे रक्षणे गुरुः । न समर्था गुरौ रुष्टे रक्षणे सर्वदेवताः ॥ १४ ॥
 यस्य तुष्टो गुरुः स्रक्षउजसस्तस्य पदे पदे । यस्य रुष्टो गुरुस्तस्य सर्वनाशश्च सर्वदा ॥
 न संपूज्य गुरुं देवं यो मूढः पूजयेद्भ्रमात् । ब्रह्महत्याशतं पापी लभते नात्र संशयः ॥
 सामवेदे च भगवानित्युवाच हरिः स्वयम् । तस्मादभीष्टदेवाच्च गुरुः पूज्यतमः परः ॥
 गुरुमिष्टं स्वयं ध्यात्वा स्तुत्वा वै साधको मुने । निर्मलं स्थलमासाद्य विष्णुमंत्रं ह्युत्सृजेन्मुदा ॥
 जलं जलसमीपं च सस्त्रं प्राणिसंनिधिम् । देवालयासमीपं च वृक्षमूलं च वर्त्म च ॥ १९ ॥
 ह्योत्कर्षस्थलं चैव सत्पक्षेत्रं च गोष्ठकम् । नदीकन्दरपर्यं च पुष्पोद्यानं च वङ्किलम् ॥
 ग्रामाद्यभ्यन्तरं चैव नृणां गृहसमीपकम् । शङ्कुमेतुं श्वरवणं श्मशानं वह्निसंनिधिम् ॥
 क्रीडास्थलं महाशयं मण्डपाधःस्थलं तथा । वृक्षच्छायायुतं स्थानमन्तःप्राणवर्णकम् ॥
 दूर्वास्थानं कुक्षस्थानं वस्मीकस्थानमेव च । वृक्षासोपणभूमिं च कार्यार्थं च परिष्कृतम् ॥
 एतत्सर्वं परित्यज्य सूर्यतापविवर्जितम् । कृत्वा मर्तं पुरीषं च मूत्रं च परिवर्जयेत् ॥
 पुरीषमूत्रोत्सर्गं च दिवा कुर्यादुदङ्मुखः । पश्चिमाभिमुखो रात्रौ संध्यायां दक्षिणामुखः ॥
 मौनी धृत्वा च निःश्वासं यथा गन्धो न संचरेत् । त्यक्त्वा मृदा समाच्छाद्य शौचं कुर्या-

द्विचक्षणः ॥ २१ ॥

कृत्वा तु कोष्ठशौचं च जलशौचं ततः परम् । मृद्युक्तं तज्जलं चैव तत्प्रमाणं निश्चामया
 एकां लिङ्गे मृदं दद्याद्ब्रह्महस्ते चण्डयम् । उभयोर्हस्तयोर्द्वे तु मूत्रशौचं प्रकीर्तितम् ॥
 मूत्रशौचं द्विगुणितं मैथुनानन्तरं यदि । मैथुनानन्तरं यद्वा मूत्रशौचं चतुर्गुणम् ॥ २९ ॥
 एकां लिङ्गे मुदे तिलस्तथा वामकरे दश । उभयोः सप्त दातव्याः पादः पष्ठेन शुद्धयति ॥
 पुरीषशौचं विप्राणां गृहिणाभिदमेव च । विधवानां द्विगुणितं शौचमेवं प्रकीर्तितम् ॥

१ क. च शिष्याणां चित्तनायकम् ॥ ७ ॥ ध्यात्वा हृदाऽऽज्ञामादाय ह । २ क. "मिष्टसुरं ध्या" । ३ क. "ने । वेदोक्तं स्य" ।

यस्मिन् वैष्णवानां च ब्रह्मैवैवञ्चचारिणाम् । चतुर्गुणं च गृहिणां तेषां शौचं प्रकीर्तितम्
 नो यावदुपनीयेत द्विजः शुद्धस्तथाऽङ्गना । गन्धलेपक्षयकरं तेषां शौचं प्रकीर्तितम् ॥ ३३ ॥
 शौचं क्षत्रविश्वोश्चैव द्विजानां गृहिणां समम् । द्विगुणं वैष्णवादीनां सुनीनां परिकीर्तितम् ॥
 न्यूनान्धिकं न कर्तव्यं शौचं शुद्धिमभीप्सता । प्रमादश्चित्तं प्रयुज्यत विहित्यतिक्रमे कृते ॥
 शौचं तज्जियमं मत्तः सावधानं निशामय । मृच्छौचे च शुचिर्विप्रोऽप्यशुचिश्च त्यतिक्रमे ॥
 यस्मिन्मूषिकोत्खातां मृदमन्तर्जलां तथा । शौचावशिष्टां मेहाच्च नाऽऽद्याल्लेपसंभवात् ॥
 अन्तःप्राण्यवपणीं च हलोत्खातां विशेषतः । कुशमूलोत्थितां चैव दूर्वामूलोत्थितां तथा ॥
 अश्वत्थमूलाक्षीतां च तथैव शयनोत्थिताम् । चतुष्पथाच्च गोष्ठानां गोष्पदानां तथैव च ॥
 सस्यस्थलानां क्षेत्राणामुद्यानानां मृदं त्यजेत् । स्नातो वाऽप्यथवाऽस्नातो विप्रः शौचेन शुद्ध्यति
 शौचहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु । कृत्वा शौचमिदं विप्रो मुखं प्रक्षालयेत्सुधीः ॥
 आदौ षोडश गण्डूषैर्मुखशुद्धिं विधाय च । दन्तकण्ठेन दन्ताश्च तत्पश्चात्परिमार्जयेत् ॥
 पुनः षोडशगण्डूषैर्मुखशुद्धिं समाचरेत् । दन्तमार्जनकाष्ठानां नियमं शृणु नारद ॥ ४३ ॥
 निरूपितं सामवेदे हरिणा चाऽऽद्विक्रमे । अपामार्गं सिंधुवारमाम्रं च करवीरकम् ॥ ४४ ॥
 खदिरं च शिरीषं च जातिपुत्रागशालकम् । अशोकमर्जुनं चैव क्षीरिवृक्षं कदम्बकम् ॥
 जम्बूकं बकुलं तोकमं पलाशं च प्रशस्तकम् । बदरी पारिभद्रं च मन्दारं शाल्मलिं तथा ॥
 वृक्षं कण्टकयुक्तं च लतादि परिवर्जयेत् । पिप्पलं च प्रियालं च तिलिन्दीकं च तालकम् ॥
 कर्जूरं नारिकेलं च तालं च परिवर्जयेत् । दन्तशौचविहीनश्च सर्वशौचविहीनकः ॥ ४८ ॥
 शौचहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु । कृत्वा शौचं शुचिर्विप्रो धृत्वा धौते च त्राससम् ॥
 प्रक्षाल्य पादावाचम्य प्रातःसंध्यां समाचरेत् । एवं त्रिसंध्यं संध्यां च कुरुते कुलनो द्विजः
 स स्नातः सर्वतीर्थेषु त्रिसंध्यं यः समाचरेत् । संध्याजितयहीनः स्यादनर्हः सर्वकर्मसु ॥
 यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभागम्वेत् । नोपातिष्ठति यः पूर्वा नोपास्ते अस्तु मन्त्रितम् ॥
 स शुद्धबद्धहिः कार्यः सर्वस्माद्विजकर्मणः । पूर्वा संध्यां प्रस्तिष्यत्यसंध्यां प्रक्षिप्तं व्रतम् ॥
 ब्रह्महत्यामात्महत्यां प्रत्यहं लभते द्विजः । एकादशीविहिनो यः संध्याहीनश्च यो द्विजः ॥
 कस्यं व्रजेत्कालसूत्रं यथा हि वृषलीपतिः । प्रातः संध्यां विश्रायैव गुरुमिष्टं सुप्तं उपिषु ॥
 ब्रह्माण्मीशं विष्णुं च मायां पद्मां सरस्वतीम् । प्रणम्य गुरुमाज्यं च दर्पणं सधु काञ्चनम् ॥
 सृष्ट्वा स्नानादिकं काले कुर्यात्साधकसत्तमः । पुष्करिण्यां तु वाप्यां वा यदा स्नानं समाचरेत्
 समुद्रतप पञ्च विष्ण्वानादीं चर्मां विचक्षणः । नद्यां नदे कन्दरे वा तीर्थे वा स्नानमचरेत् ॥

कुर्यात्स्नात्वा तु संकल्पं ततः स्नानं पुनर्मुने । श्रीकृष्णप्रीतिकामश्च वैष्णवानां महात्मनाम्
 संकल्पो गृहिणां चैव कृतपातकनाशनः । विप्रः कृत्वा तु संकल्पं मृदं गात्रे प्रलेपयेत् ॥
 वेदोक्तमन्त्रेणानेन देहशुद्धिकृते नरः । अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुचरे ॥
 मृत्तिके हर मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम् । उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना ॥
 आरुह्य मम गात्राणि सर्वं पापं प्रमोचय । पुण्यं देहि महाभागे स्नानानुज्ञां कुरुष्व माम्
 इत्युक्त्वा च जले नाभिप्रमाणे मन्त्रपूर्वकम् । चतुर्हस्तप्रमाणां च कृत्वा मण्डलिकां शुभाम्
 तीर्थान्यावाहयेत्तत्र हस्तं दत्त्वा तपोधन । यानि यानि च तीर्थानि सर्वाणि कथयामि ते ॥
 गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति । नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन्संनिधिं कुरु ॥
 नलिनी नन्दिनी सीता मालिनी च महापगा । विष्णुपादाब्जसंभूता गङ्गा त्रिपथगामिनी
 पद्मावती मोगवती स्वर्णरेखा च कौशिकी । दक्षा पृथ्वी च सुमगा विश्वकाया शिवाऽमृता
 विद्याधरी सुप्रसन्ना तथा लोकप्रसाधिनी । क्षेमा च वैष्णवी शान्ता शान्तिदा गोमती सती
 सावित्री तुलसी दुर्गा महालक्ष्मीः सरस्वती । कृष्णप्राणाधिका राधा लोपामुद्रा दिती रतिः
 अहंरूपा चादितिः संज्ञा स्वधा स्वाहाऽप्यरुन्धती । शतरूपा देवहूतिरित्याद्याः संस्मरेत्सुधीः
 स्मृत्वा स्नात्वा महापूतः कुर्यात्तु तिलकं बुधः । बाह्योर्मले ललाटे च कण्ठदेशे च वक्षसि
 स्नानं दानं तपो होमो देवता पितृकर्म च । तत्सर्वं निष्कलं याति ललाटे तिलकं विना ॥
 ब्राह्मणस्तिष्ठकं कृत्वा कुर्यात्संध्यां च तर्पणम् । नमस्कृत्य सुरान्मक्त्या गृहं गच्छेन्मुदाऽ-
 न्वितः ॥ ७४ ॥

प्रस्ताव्य पादौ यस्नेन धृत्वा धौते च वाससी । मन्दिरं प्रविशेत्प्राज्ञ इत्याह हरिरेव चा
 विना पादस्नानं यः स्नात्वा विंशति मन्दिरम् । तस्य स्नानादिकं नष्टं जपहोमादिपञ्चकम्
 परिधाय स्निग्धवस्त्रं गृहं च प्रविशेद्गृही । रुष्टा लक्ष्मीर्गृहाद्याति श्रापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥
 अङ्घ्र्योर्ध्वतश्च यो विप्रः पादौ प्रक्षालयेद्यदा । तावद्भवति चाण्डालो यावद्गङ्गां न पश्यति
 उपविश्याऽऽसने ब्रह्मच्छुचिराभ्य साधकः । पूजां कुर्यात्तु वेदोक्तां भक्तियुक्तो हि संयतः
 शालग्रामे मणौ मन्त्रे प्रतिमायां जले स्थले । गोपूष्ठे वा गुरौ विप्रे प्रशस्तमर्चनं हरेः ॥
 सर्वेषु शस्तापूजा च शालग्रामे च नारद । सुराणामेव सर्वेषां यत्राधिष्ठानमेव च ॥ ८१ ॥
 स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । शालग्रामोदकेनैव योऽभिषेकं समाचरेत् ॥
 शालग्रामजलं मक्त्या नित्यमश्नाति यो नरः । जीवन्मुक्तः स च मवेद्यात्यन्ते कृष्णमन्दिरम्
 शालग्रामशिखचक्रं यत्र तिष्ठति नारद । सचक्रो भगवांस्तत्र सर्वतीर्थानि निश्चितम् ॥

तत्र यो हि मृतो देही ज्ञानाज्ञानेन देवतः । रत्ननिर्मितयानेन स याति श्रीहरे. पदम् ॥
 शालग्रामं विनाऽन्यत्र कः साधुः पूजयेद्धरिम् । कृत्वा तत्र हरेः पूजां पारिपूर्णं फलं लभेत् ॥
 पूजाधारश्च कथितः श्रूयतां पूजनक्रमः । हरेः पूजां बहुमतां कथयामि यथागमम् ॥८७॥
 काश्चिद्द्वादश हरये चोपचारांश्च षोडश । सुन्दराणि पवित्राणि नित्यं मक्त्या च वैष्णवः ॥
 काश्चिद्द्वादश वस्तूनि पञ्च वस्तूनि कश्चन , येषामेव यथा शक्तिर्भक्तिर्मूलं च पूजने ॥८९॥
 आसनं वसनं पाद्यमर्घ्यमाचमनीयकम् । पुष्पं चन्दनधूपं च दीपं नैवेद्यमुत्तमम् ॥ ९० ॥
 गन्धं माख्यं च शय्यां च ललितां सुविलक्षणाम् । जलमञ्जं च ताम्बूलं साधारं देयमेव च ॥
 गन्धान्नितरूपताम्बूलं विना द्रव्याणि द्वादश । पाद्यार्घ्यजलनैवेद्यपुष्पाण्येतानि पञ्च च ॥९२॥
 सर्वाण्येतानि मूलेन दद्यात्साधकसत्तमः । गुरुपदिष्टं मूलं च प्रशस्तं सर्वकर्मसु ॥ ९३ ॥
 आदौ कृत्वा भूतशुद्धिं प्राणायामं ततः परम् । अङ्गप्रत्यङ्गयोन्यासं मन्त्रन्यासं ततः परम् ॥
 वर्णन्यासं विनिर्वर्त्य चार्घ्यपात्रं विनिर्दिशेत् । त्रिकोणमण्डलं कृत्वा तत्र कूर्मं प्रपूजयेत् ॥
 जलेनाऽऽपूर्य शङ्खं च तत्र संस्थापयेद्द्विजः । जलं संपूज्य विधिवत्तीर्थान्यावाहयेत्ततः ॥
 पूजोपकरणं तेन जलेन क्षालयेत्पुनः । ततो गृहीत्वा पुष्पं च कृत्वा योगासनं शुचिः ॥९७॥
 ध्यानेन गुरुदत्तेन ध्यायेत्कृष्णमनन्यधीः । ध्यात्वा पाद्यादिकं सर्वं दद्यान्मूलेन साधकः ॥
 अङ्गप्रत्यङ्गदेवं च तन्त्रोक्तं पूजयेद्धरिम् । मूलं जप्त्वा यथाशक्ति देवे मन्त्रं समर्पयेत् ॥
 दत्त्वोपहारं विविधं स्तुत्वा च कवचं पठेत् । ततः कृत्वा परीहारं मूर्ध्ना च प्रणमेद्भुवि ॥
 कृत्वा वै देवपूजां च यज्ञं कुर्याद्विचक्षणः । श्रौतस्मार्ताग्निमुक्तं च बलिं दद्यात्ततो मुने १०१॥
 नित्यश्राद्धं यथाशक्ति दानं वित्तानुरूपकम् । कृत्वा कृती स विहरेत्क्रम एव श्रुतौ श्रुतः ॥
 इति ते कथितं सर्वं वेदोक्तं सूत्रमुत्तमम् । आह्निकस्य च विप्राणां किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० ब्रह्म० शिवनारदसंवाद आह्निकनिरूपणं नाम

षड्विंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

मक्ष्यं किं वाऽप्यभक्ष्यं च द्विजानां गृहिणां प्रभो । यतीनां वैष्णवानां च विधवाब्रह्मचारिणाम्
 किं कर्तव्यमकर्तव्यमभोग्यं भोग्यमेव वा । सर्वं कथय सर्वज्ञ सर्वेश सर्वकारण ॥ २ ॥

महेश्वर उवाच—

कश्चित्तपस्वी विप्रश्च निराहारी चिरं मुनिः । कश्चित्समीरणाहारी फलाहारी च कश्चन ॥
 अन्नहारी यमाकाले गृही च गृहिणियुतः । येषामिच्छा च या ब्रह्मन्तर्धानां विविधा यतिः ॥
 हविष्यान्नं ब्रह्मणानां प्रशस्तं गृहिणां सदा । नारायणोच्छिष्टमिष्टमभक्ष्यमग्निवेदितम् ॥
 अन्नं विष्टा जलं मूत्रं यद्विष्णोरनिवेदितम् । विष्णुमूत्रं सर्वथा प्रोक्तमन्नं च हरिवासरे ॥ ६ ॥
 ब्राह्मणः कामतोऽन्नं च यो मुञ्क्ते हरिवासरे । त्रैलोक्यजनितं पापं सोऽपि मुञ्क्ते न संशयः
 न मोक्षक्यं न भोक्तव्यं न मोक्षव्यं च नारद । गृहिभिर्ब्राह्मणैरन्नं संप्राप्ते हरिवासरे ॥ ८ ॥
 गृही शैवश्च शाक्तश्च ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः । प्रयाति कालसूत्रं च भुक्त्वा च हरिवासरे ॥
 कुत्रमपिः शालिमानैश्च मक्षितस्तत्र तिष्ठति । विष्णुमूत्रमोजनं कृत्वा बाबादिन्द्रादचतुर्विधं ॥
 जन्मभ्रष्टमीदिने रामनवमीदिवसे हरेः । शिवरात्रौ च यो मुञ्क्ते सोऽपि द्विगुणपातकी ॥
 उपवासासमर्थश्च फलं मूलं जलं पिबेत् । नष्टे शरीरे स भवेदन्यथा चाऽऽत्मवातकः ॥
 सकृद्भुङ्क्ते हविष्यान्नं विष्णोर्नैवेद्यमेव च । न भवेत्प्रत्यवायी स चोपवासफलं लभेत् ॥
 एकादश्यामनाहारी गृही विप्रश्च भारते । स च तिष्ठति वैकुण्ठे यावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥
 गृहिणां शैवैश्चाक्तानामिदमुक्तं च नारद । विशेषतो वैष्णवानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥
 निम्बनैवेद्यमोजी यः श्रीविष्णोः स हि वैष्णवः । नित्यं शतोपवासानां क्षीवन्मुक्तफलं लभेद्
 वाञ्छन्ति तस्य संस्पर्शं तीर्थान्यखिलदेवताः । आलापं दर्शनं चैव सर्वपापप्रणाशकम् ॥
 द्विस्त्रिंशमन्नं पृथुकं शुद्धं देवाविशेषके । नात्यन्तशस्तं विप्राणां भक्षणे न त्रिवेदने ॥
 अमक्ष्यं वै यतीनां च विप्रब्राह्मचारिणम् । ताम्बूलं च यथा ब्रह्मन्तर्धैतद्वस्तु न धुत्तम् ॥
 ताम्बूलं त्रिधवास्त्रीणां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् । तपस्विनां च विप्रेन्द्र गोमांससदृशं स्मृतम् ॥
 सर्वेषां ब्राह्मणानां यदमक्ष्यं शृणु नारद । यदुक्तं सामवेदे च हारीणां चाऽऽह्निःक्रमे ॥
 ताम्रपात्रे पयःपानमुच्छिष्टे घृतमोजनम् । दुग्धं लवणसार्धं च सद्यो गोमांसभक्षणम् ॥
 नारिकेलोदकं कांस्ये ताम्रपात्रे स्थितं मधु । ऐक्षवं ताम्रपात्रस्थं सुरातुर्यं न संशयः ॥
 उत्थाय वामहस्तेन यस्तोयं पिबति द्विजः । सुरापी च स विज्ञेयः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥
 अनिवेद्यं हरेरन्नं मुक्तशेषं च नित्यशः । पीतशेषजलं चैव गोमांससदृशं मुने ॥ २९ ॥
 वानिङ्गणफलं चैव गोमांसं कार्तिके स्मृतम् । माघे च मूलकं चैव कलम्बीशयने तथा
 श्वेतवर्णी च तालं च मसूरं मत्स्यमेव च । सर्वेषां ब्रह्मणानां च त्याज्यं सर्वत्र देशके ॥
 मत्स्याश्च कामतो भुक्त्वा सोपवाससंन्यहं वसेत् । प्रायश्चित्तं ततः कृत्वा शुद्धिमाप्नोति वाङ्मनः

प्रतिपत्तु च कूष्माण्डमभक्ष्यं ह्यर्धनाशनम् । द्वितीयायां च बृहतीं भोजनेन स्मरेद्धरिम् ॥
 अभक्ष्यं च पटोलं च शत्रुवृद्धिकरं परम् । तृतीयायां चतुर्थी च मूलकं धननाशनम् ॥
 कलङ्ककारणं चैव पञ्चम्यां चित्रभक्षणम् । तिर्यग्योनिं प्रापयेत्तु षष्ठ्यां वै निम्बभक्षकम् ॥
 रोगवृद्धिकरं चैव नराणां तालभक्षणम् । सप्तम्यां च तथा तालं शरीरस्य च नाशकम् ॥
 नाशिकेलफलं भक्ष्यमष्टम्यां बुद्धिनाशकम् । तुम्बी नवम्यां गोमांसं दशम्यां च कलम्विका ॥
 एकादश्यां तथा शिम्बी द्वादश्यां पूतिका तथा । त्रयोदश्यां च वार्ताकी न भक्ष्या पुत्रनाशनम्
 चतुर्दश्यां माषभक्ष्यं महापापकरं परम् । पञ्चदश्यां तथा मांसमभक्ष्यं गृहिणां मुने ॥
 गृहिणां प्रोक्षितं मांसं भक्ष्यमन्यदिनेषु च । प्रातःस्नाने तथा श्राद्धे पार्वणे व्रतवासरे ॥
 प्रशस्तं सार्षपं तैलं पक्वतैलं च नारद । कुहूपूर्णेन्दुसंक्रान्तिचतुर्दश्यष्टमीषु च ॥ २७ ॥
 रक्षे श्राद्धे व्रताहे च दुष्टं स्त्रीतिलतैलकम् । मांसं च रक्त शाकं च कांस्यपात्रे च भोजनम् ॥
 निषिद्धं शयनं चैव कूर्ममांसं च मन्त्रितम् । निषिद्धं सर्ववर्णानां दिवा स्वस्त्रीनिषेवणम् ॥
 राज्ञो च दधिभक्ष्यं च शयनं संध्ययोर्दिने । रजस्वलास्त्रीगमनमेतन्नरककरणम् ॥ ४० ॥
 लक्ष्यधीरघोरजं पुंश्चल्यन्नमक्षकम् । शूद्राजं याजकाजं च शूद्रश्राद्धाजमेव च ॥
 अभक्ष्यजं च विप्रैः यदन्नं वृत्तलीपतेः । ब्रह्मन्नाधुषिकान्नं च गणकाजमभक्षकम् ॥
 अम्रदानिद्विजान्नं च चिकित्साकारकस्य च । हस्तचित्राहरौ तैलमग्राह्यं चाप्यभक्षकम् ॥
 मूले मृगे भाद्रपदे मांसं गोमांसतुल्यकम् । मघायां कृतिकायां वै चोत्तरासु च नारद ॥
 करोति मैथुनं यो हि कुम्भीपाकं स च व्रजेत् । रोहिण्यां च विशाखायां मैत्रे चैवोत्तरासु च ॥
 अमायां कृतिकायां च द्विजैः क्षौरं विवर्जितम् ॥
 कृत्वा तु मैथुनं क्षौरं यो देवांस्तर्पयेत्तितृन् । रुधिरं तद्भवेत्तोयं दाता च नरकं व्रजेत् ॥
 यत्कर्तव्यमकर्तव्यं यद्भोज्यं यदभोज्यकम् । सर्वं तुभ्यं निगदितं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौतिशौनकसंवादे नारदं प्रति शिवो-
 पदेशभक्ष्याभक्ष्यादिविवरणं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

===

अथाष्टविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

श्रुतं सर्वं जगन्नाथ त्वत्प्रसादाज्जगद्गुरो । भवान्ब्रह्मस्वरूपं च वद ब्रह्मनिरूपणम् ॥ १ ॥

* अयं सार्धश्लोकः ख. पुस्तके नास्ति ।

प्रमो किं ब्रह्म साकारं किं निराकारमीश्वर । किं तद्विशेषणं किंवाऽप्यविशेषणमेव च ॥
किंवा दृश्यमदृश्यं वा लिप्तं दोहेषु किं न वा । किंवा तल्लक्षणं शस्तं वेदे वा किं निरूपितम् ॥
ब्रह्मातिरिक्ता प्रकृतिः किंवा ब्रह्मस्वरूपिणी । प्रकृतेर्लक्षणं किंवा सारभूतं श्रुतौ श्रुतम् ॥
प्राधान्यं कस्य सृष्टौ च द्वयोर्मध्ये वरं परम् । विचार्य मनसा सर्वं सर्वज्ञ वद मां ध्रुवम् ॥
नारदस्य वचः श्रुत्वा पञ्चवक्त्रः प्रहस्य च । भगवान्कर्तुमारेभे परब्रह्मनिरूपणम् ॥ १ ॥

महादेव उवाच—

यद्यत्पृष्ठं त्वया वत्स निगूढं ज्ञानमुत्तमम् । सुदुर्लभं च वेदेषु पुराणेषु च नारद ॥ ७ ॥
अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च शेषो धर्मो महान्विराट् । सर्वं निरूपितं ब्रह्मन्स्मामिः श्रुतिमिर्मुने ॥
यद्विशेषणयुक्तं च दृश्यं प्रत्यक्षमेव च । तन्निरूपितमस्माभिर्वेदे वेदविदां वर ॥ ९ ॥
वैकुण्ठे च पुरा पृष्टे धर्मेण ब्रह्मणा तदा । यदुवाच हरिः किंचिन्निबोध कथयामि ते ॥
सारभूतं च तत्त्वानामज्ञानान्वकलोचनम् । द्वैधभ्रमतमोर्ध्वंससुःकृष्टप्रदीपकम् ॥ ११ ॥
परमात्मस्वरूपं च परं ब्रह्म सनातनम् । सर्वदेहस्थितं साक्षिस्वरूपं देहिकर्मणाम् ॥ १२ ॥
प्राणाः पञ्च स्वयं विष्णुर्धनो ब्रह्मा प्रजापतिः । सर्वज्ञानस्वरूपोऽहं शक्तिः प्रकृतिरीश्वरी
आत्माधीना वयं सर्वे स्थिते तस्मिन्वयं स्थिताः । गते गताश्च परमे नरदेवमिवानुगाः ॥
जीवस्तत्प्रतिबिम्बं च सर्वमोगी हि कर्मणाम् । यथाऽर्कचन्द्रयोर्बिम्बं जलपूर्णघटेषु च ॥
बिम्बं घटेषु भग्नेषु प्रलीनं चन्द्रसूर्ययोः । तथा लयप्रसङ्गे स जीवो ब्रह्मणि लीयते ॥
एकमेव परं ब्रह्म शेषे वत्स भवक्षये । वयं प्रलीनास्तत्रैव जगदेतच्चराचरम् ॥ १७ ॥
तच्च ज्योतिःस्वरूपं च मण्डलाकारमेव च । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तिण्डकोटिकोटिसमप्रभम् ॥
आकाशमिव विस्तीर्णं सर्वव्यापकमव्ययम् । सुखदृश्यं यथा चन्द्रबिम्बं योगिमिरेव च ॥
वदन्ति योगिनस्तत्तु परं ब्रह्म सनातनम् । दिवानिशं च ध्यायन्ते सत्यं तत्सर्वमङ्गलम् ॥
निरीहं च निराकारं परमात्मानमीश्वरम् । स्वेच्छामयं स्वतन्त्रं च सर्वकारणकारणम् ॥
परमानन्दरूपं च परमानन्दकारणम् । परं प्रधानं पुरुषं निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥ २२ ॥
तत्रैव लीना प्रकृतिः सर्वबीजस्वरूपिणी । यथाऽग्नौ दाहिका शक्तिः प्रभा सूर्ये यथा मुने ॥
यथा दुरधे च धावस्यं जले शैत्यं यथैव च । यथा शब्दश्च गगने यथा गन्धः क्षितौ सदा
तथा हि निर्गुणं ब्रह्म निर्गुणा प्रकृतिस्तथा । सृष्ट्युन्मुखेन तद्ब्रह्म चांशेन पुरुषः स्मृतः ॥
स एव सगुणो वत्स प्राकृतो विषयी स्मृतः । त्रिगुणा सा हि तत्रैव परस्येच्छामयी स्मृता ॥
यथा मृदा कुलालश्च घटं कर्तुं क्षमः सदा । तथा प्रकृत्या तद्ब्रह्म सृष्टिं स्रष्टुं क्षमं मुने ॥

स्वर्णेन कुण्डलं कर्तुं स्वर्णकारः क्षमो यथा । तथा ब्रह्म तया सार्धं सृष्टिं कर्तुमिहेश्वरः (म्) ॥
 कुण्डलसृष्ट्या न च मृजित्या चैव सनातनी । न स्वर्णकारमृष्टं तत्स्वर्णं वा नित्यमेव च ॥ २९ ॥
 नित्यं तत्परमं ब्रह्म नित्या च प्रकृतिः स्मृता । द्वयोः समं च प्राधान्यमिति केचिद्वदन्ति हि ॥
 मृदं स्वर्णं समाहर्तुं कुण्डलस्वर्णकारकौ । न समर्थौ च मृत्स्वर्णं तयोराहरणे क्षमम् ॥ ३१ ॥
 तस्मात्तत्प्रकृतेर्ब्रह्म परमेव च नारद । इति केचिद्वदन्त्वेवं द्वयोर्वै नित्यता ध्रुवम् ॥ ३२ ॥
 केचिद्वदन्ति तद्ब्रह्म स्वयं च प्रकृतिः पुमान् । ब्रह्मातिरिक्तप्रकृतिर्वदन्तीति च केचन ॥ ३३ ॥
 तद्ब्रह्म परमं धाम सर्वकारणकारणम् । तद्ब्रह्मलक्षणं ब्रह्मनिदं किञ्चिच्छ्रुतौ श्रुतम् ॥ ३४ ॥
 ब्रह्म चाऽऽत्मा च सर्वेषां निर्लिप्तं साक्षिर्ह्यपि च । सर्वव्यापि च सर्वादि लक्षणं च श्रुतौ श्रुतम्
 तद्ब्रह्म शक्तिः प्रकृतिः सर्वबीजस्वरूपिणी । यतस्तच्छक्तिमद्ब्रह्म चेदं प्रकृतिलक्षणम् ॥ ३५ ॥
 तेजोरूपं च तद्ब्रह्म ध्यायन्ते योगिनः सदा । वैष्णवास्तत्र मन्यन्ते मद्भक्ताः सूक्ष्मबुद्धयः ॥
 तत्तेजः कस्य नाऽऽश्चर्यं ध्यायन्ते पुरुषं विना । कारणेन विना कार्यं कुतो वा प्रभवेद्भुवि ॥
 ध्यायन्ते वैष्णवास्तस्मात्तत्र रूपं मनोहरम् । स्वेच्छामयस्य पुंसश्च साकारस्याऽऽत्मनः सदा
 तत्तेजोमण्डलाकारे सूर्यकोटिपमप्रभे । नित्यं स्थलं च प्रच्छन्नं गोलोकाभिधमेव च ॥ ४० ॥
 लक्षकोट्या योजनानां चतुरस्रं मनोहरम् । रत्नेन्द्रमारनिर्माणैर्गोपीभिश्चाऽऽवृतं सदा ॥
 सुदृश्यं वर्तुलाकारं यथा चन्द्रस्य मण्डलम् । नानारत्नैश्च खाचितं निराधारं तदिच्छया ॥
 ऊर्ध्वं च नित्यं वैकुण्ठात्तश्चाशत्कोटियोजनम् । गोगोपगोपीसंयुक्तं कल्पवृक्षसमन्वितम् ॥
 कामधेनुभिराकीर्णं रासमण्डलमण्डितम् । वृन्दावनवनाच्छन्नं विरजावेष्टितं मुने ॥ ४४ ॥
 शतशृङ्गैः शातकुम्भैः सुदीप्तं श्रीमदीप्पितम् । लक्षकोट्या पारिमितैराश्रमैः सुमनोहरैः ॥
 शतमन्दिरसंयुक्तमाश्रमं सुमनोहरम् । रत्नप्राकारपरिखाविचित्रेण विराजितम् ॥ ४६ ॥
 अमूल्यरत्ननिर्माणं लक्षमन्दिरसुन्दरम् । आश्रमं चतुरस्रं च चन्द्रविम्बाकृतं वरम् ॥ ४७ ॥
 गोलोके कथ्यदेशस्थमतीव सुमनोहरम् । *प्राकारपरिखायुक्तं पारिजातवनान्वितम् ॥ ४९ ॥
 कौस्तुभेन्द्रेण मणिना राजितं परमोज्ज्वलम् । हरिसारसुसंकलसोपानैश्चातिसुन्दरैः ॥ ४९ ॥
 मणीन्द्रसाररचितैः कशाटैर्द्विषणान्वितैः । नानाचित्रविचित्राढ्यैराश्रमं च सुसंस्कृतम् ॥ ५८ ॥
 षोडशद्वारसंयुक्तं सुदीप्तं रत्नदीपकैः । रत्नसिंहासने रम्ये महार्घमणिनिर्मिते ॥ ५९ ॥
 नानाचित्रविचित्राढ्ये वसन्तं वरमीश्वरम् । नवीननिरदश्यामं किशोरवयसं शिशुम् ॥ ५९ ॥
 शरन्मध्याह्नमर्तिण्डप्रभामोचकलोचनम् । शरत्पार्वणपूर्णेन्दुशुभदीप्तिमदाननम् ॥ ५९ ॥

* इदं श्लोकद्वयं ख. पुस्तके न विद्यते ।

१ क. 'कैः । तत्र सि' । २ क. 'हनराजीवप्र' । ३ क. 'न्दुशोभाच्छादनमान' ।

कोटिकन्दर्पलावण्यलीलानिन्दितमन्मथम् । कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टं पुष्टं श्रीयुक्तविग्रहम् ॥ ९४ ॥
 सस्मितं मुरलीहस्तं सुप्रशस्तं सुमङ्गलम् । परमोत्तमपीतांशुकयुगेन समुज्ज्वलम् ॥ ९५ ॥
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं कौस्तुभेन विराजितम् । आजानुमालतीमालावनमालाविभूषितम् ॥
 त्रिमङ्गलमङ्गलसंयुक्तं मणिमाणिक्यभूषितम् । मयूरपुच्छचूडं च सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥
 रत्नकेयूरवलयरत्नमञ्जीररञ्जितम् । रत्नकुण्डलयुग्मेन गण्डस्थलसुशोभितम् ॥ ९८ ॥
 मुक्तापङ्क्तिः सदृशमदशनं सुमनेहरम् । पङ्क्तिविम्बाधरोष्ठं च नासिकोन्नतिशोभनम् ॥
 वीक्षितं गोपिकाभिश्च वेष्टिताभिः समन्ततः । स्थिरयौवनयुक्ताभिः सस्मिताभिश्च सादरम् ॥
 भूषिताभिश्च सद्रत्ननिर्मितैर्भूषणैः परम् । सुरेन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च मुनिभिर्मानवेन्द्रकैः ॥ ९९ ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवानन्तधर्माधैर्विन्दितं मुदा । भक्तप्रियं भक्तनाथं भक्तानुग्रहकारकम् ॥ १० ॥
 रासेश्वरं सुरसिकं राधावक्षस्थलस्थितम् । एवंपरमरूपं तं मुने ध्यायन्ति वैष्णवाः ॥ ११ ॥
 सततं ध्येयमस्माकं परमात्मानमीश्वरम् । अक्षरं परमं ब्रह्म भगवन्तं सनातनम् ॥ १२ ॥
 स्वेच्छामयं निर्गुणं च निरीहं प्रकृतेः परम् । सर्वाधारं सर्वबीजं सर्वज्ञं सर्वमेव च ॥ १३ ॥
 सर्वेश्वरं सर्वपूज्यं सर्वसिद्धिकरं परम् । स एव भगवानादिर्गोलोके द्विभुजः स्वयम् ॥ १४ ॥
 गोपवेषश्च गोपालैः पार्षदैः पारिवेष्टितः । परिपूर्णतमः श्रीमान् श्रीकृष्णो राधिकेश्वरः ॥
 सर्वान्तरात्मा सर्वत्र प्रत्यक्षः सर्वगः स्मृतः । कृषिश्च सर्ववचनो नकारश्चाऽऽत्मवाचकः ॥
 सर्वात्मा च परं ब्रह्म तेन कृष्णः प्रकीर्तितः । कृषिश्च सर्ववचनो नकारश्चाऽऽदिवाचकः ॥
 सर्वाद्विपुरुषो व्यापी तेन कृष्णः प्रकीर्तितः । स एवांशेन भगवान्वैकुण्ठे च चतुर्भुजः ॥
 चतुर्भुजैः पार्षदैस्तैरावृतः कमलापतिः । स एव कलया विष्णुः पाता च जगतां प्रभुः ॥
 श्वेतद्वीपे सिन्धुकन्यापतिरेव चतुर्भुजः । एतत्ते कथितं सर्वं परब्रह्मैश्वर्यकम् ॥ ७० ॥
 अस्माकं चिन्तनीयं च सेव्यं वन्दितमीप्सितम् । इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र विरराम च शौनक ॥
 गन्धर्वराजस्तोत्रेण तुष्टुवे तं च नारदः । मुनिस्तोत्रेण संतुष्टो भगवानादिरच्युतः ॥
 ज्ञानं मृत्युञ्जयस्तस्मै प्रददौ वरमीप्सितम् । मुनिन्द्रस्तं संप्रगम्य प्रहृष्टवदनेक्षणः ॥ ७२ ॥
 तदाज्ञया पुण्यरूपं ययौ नारायणाश्रमम् ॥ ७३ ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते म० ब्र० सौ० ब्रह्मस्वरूपवैकुण्ठदिवर्णनं नारदप्रस्थानं
 नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

====

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः ।

सौतिरुवाच —

ददर्शोऽऽश्रममाश्रयं देवर्षिनारदस्तथा । ऋषेर्नारायणस्यैव बदरीवनसंयुतम् ॥ १ ॥
 नानावृक्षलताकीर्णं पुंस्कोकिलरुतश्रुतम् । शरभेन्द्रैः केसरिन्द्रैर्व्याघ्रैः परिवेष्टितम् ॥
 ऋषीन्द्रस्य प्रभावेण हिंसाभयविवर्जितम् । महारण्यमगम्यं च स्वर्गादपि मनोहरम् ॥ ३ ॥
 (ऋषिषष्टिकोटिसिद्धैर्वावृतं सूर्यवर्चसम् । ऋषीन्द्राणां च पञ्चाशत्कोटिभिश्चान्वितं मुदा
 विद्याधराणां नृत्यं तत्पश्यन्तं सस्मितं द्विज । गन्धर्वकृष्णसंगीतं श्रुतवन्तं मनोहरम् ॥)
 सिद्धेन्द्राणां मुनीन्द्राणामाश्रमाणां त्रिकोटिभिः । अवृतं चन्दनारण्यैः पारिजातवनान्वितम्
 ददर्श तमृषीन्द्रं च समामध्ये मनोहरम् । रत्नसिंहासनस्थं च वसन्तं योगिनां गुरुम् ॥ ५ ॥
 जपन्तं परमं ब्रह्म कृष्णमात्मानमीश्वरम् । प्रणमाम च तं दृष्ट्वा ब्रह्मपुत्रश्च शौनक ॥ ६ ॥
 उत्थाय सहसाऽऽलिङ्ग्य युयुजे परमाशिवम् । प्रपच्छ कुशलं स्नेहाच्चकारातिषिपूजनम् ॥
 रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास नारदम् । निवसन्नासने रम्ये वर्त्मश्रमविवर्जितः ॥ ८ ॥
 उवाच तमृषिश्रेष्ठं भगवन्तं सनातनम् । अधीत्य वेदान्सर्वाश्च पितुः स्थाने सुदुर्गमान् ॥
 ज्ञानं संप्राप्य योगिन्द्रान्मन्त्रं वै शंकराद्विभो । मनो मे नहि तृप्नोति दुर्निवारं च चञ्चलम् ॥
 दृष्टं मया त्वत्पदाब्जं मनसा प्रेरितेन च । किञ्चिज्ज्ञानविशेषं च लब्धुमिच्छामि सांप्रतम्
 यत्र कृष्णगुणारूपां जन्ममृत्युजरापहम् ॥ १२ ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्च सुरेन्द्राश्च सुरा विभो । कं चिन्तयन्ति मुनयो मनवश्च विचक्षणाः ॥
 कस्मात्सृष्टिश्च भवति कुत्र वा संप्रलीयते । को वा सर्वेश्वरो विष्णुः सर्वकारणकारकः ॥
 तस्येश्वरस्य किं रूपं कर्म वा किं जगत्पते । विचार्य मनसा सर्वं तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥
 नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य भगवानृषिः । कथां कथितुमारेमे पुण्यां भुवनपावनीम् ॥
 इति श्री० म० ब्र० सौ० नारायणं प्रति नारदप्रश्नो नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

श्रीनारायण उवाच—

लम्बोदरो हरिरुमापतिरिशिशोषब्रह्मादयः सुरगणां मनवो मुनीन्द्राः ।

बाणीशिवाग्निपथगाकमलादिकाश्च संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ १ ॥
 संसारसागरमतीव गभीरघोरं दावाग्निसर्पपरिवेष्टितचेष्टिताङ्गम् ।
 संकल्प्य गन्तुमभिवाञ्छति यो हि दास्यं संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ २ ॥
 गोवर्धनोद्धरणकीर्तिरतीव खिन्ना भूर्धारिता च दशनाग्रत एव चाऽऽर्द्रा ।
 विश्वानि लोमविवरेषु बिभर्तुरादेः संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ ३ ॥
 वेदाङ्गवेदमुखनिःसृतकीर्तिरंशैर्वेदाङ्गवेदजनकस्य हरेर्विधातुः ।
 जन्मान्तकादिमयशोकविदीर्णदेहः संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ ४ ॥
 गोपाङ्गनावदनपङ्कजवट्पदस्य रासेश्वरस्य रसिकारमणस्य पुंसः ।
 वृन्दावने विहरतो व्रजवेषविष्णोः संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ ५ ॥
 चक्षुर्निमेषपतितो जगतां विधाता तत्कर्म वत्स कथितुं भुवि कः समर्थः ।
 त्वं चापि नारदमुने परमादरेण संचिन्तनं कुरु हरेश्चरणारविन्दम् ॥ ६ ॥
 यूयं वयं तस्य कलाकलांशा कलाकलांशा मनवो मुनीन्द्राः ।
 कलाविशेषा भवपद्ममुख्या महान्विराड् यस्य कलाविशेषः ॥ ७ ॥
 सहस्रशीर्षा शिरसः प्रदेशे बिभर्ति सिद्धार्थसमं च विश्वम् ।
 कूर्मे च शेषो मशको गजे यथा कूर्मश्च कृष्णस्य कलाकलांशः ॥ ८ ॥
 गोलोकनाथस्य विमोर्धेशोऽमलं श्रुतौ पुराणे नहि किञ्चन स्फुटम् ।
 न पाद्ममुख्याः कथितुं समर्थाः सर्वेश्वरं तं भज पाद्मपुत्र ॥ ९ ॥
 विश्वेषु सर्वेषु च विश्ववासः सन्त्येव शश्वद्विधिविष्णुरुद्राः ।
 तेषां च संख्याः क्षुतयश्च देवाः परं न जानन्ति तमीश्वरं भज ॥ १० ॥
 करोति सृष्टिं स विधेर्विधाता विधाय नित्यां प्रकृतिं जगत्प्रसूम् ।
 ब्रह्मदयः प्राकृतिकाश्च सर्वे भक्तिप्रदां श्रीं प्रकृतिं भजन्ति ॥ ११ ॥
 ब्रह्मस्वरूपा प्रकृतिर्न मित्रा यया च सृष्टिं कुरुते सनातनः ।
 स्त्रियश्च सर्वाः कलया जगत्सु माया च सर्वे च तया विमोहिताः ॥ १२ ॥
 नारायणी सा परमा सनातनी शक्तिश्च पुंसः परमात्मनश्च ।
 आत्मेश्वरश्चापि यया च शक्तिमांस्तया विना स्त्रष्टुमशक्त एव ॥ १३ ॥
 गत्वा विवाहं कुरु वत्स सांप्रतं कर्तुं प्रयुक्तश्च पितुर्निदेशः ।
 गुरोर्निदेशप्रतिपालको भवेः सर्वत्र पूज्यो विजयी च संततम् ॥ १४ ॥

स्वपत्नीं पूजयेद्यो हि ब्रह्मालंकारचन्दनैः । प्रकृतिस्तस्य संतुष्टा यथा कृष्णो द्विजार्चने ॥
 सा च योषित्स्वरूपा च प्रतिविश्वेषु मायया । योषितामपमानेन पराभूता च सा भवेत् ॥
 दिव्या स्त्री पूजिता येन पतिपुत्रवती सती । प्रकृतिः पूजिता तेन सर्वमङ्गलदायिनी ॥
 मूलप्रकृतिरेका सा पूर्णब्रह्मास्वरूपिणी । सृष्टौ पञ्चविधा सा च विष्णुमाया सनातनी ॥
 प्रागाधिष्ठातृदेवी या कृष्णस्य परमात्मनः । सर्वासां प्रेयसी कान्ता सा राधा परिकीर्तिता ॥
 नारायणप्रिया लक्ष्मीः सर्वसंपत्स्वरूपिणी । वागधिष्ठातृदेवी या सा च पूज्या सरस्वती ॥
 सावित्री वेदमाता च पूज्यरूपा विधेः प्रिया । शंकरस्य प्रिया दुर्गा यस्याः पुत्रो गणेश्वरः

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ब्रह्मखण्डे सौतिसौनकसंवादे भगवत्स्तुति-
 तत्स्वरूपमायास्वरूपवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

=====

समाप्तमिदं श्रीमद्ब्रह्मवैवर्तपुराणस्याऽऽदिमं ब्रह्मखण्डम् ॥

=====

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

श्रीमद्द्वैपायनमुनिप्रणीतं—

ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ।

तत्र द्वितीयं प्रकृतिखण्डम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

—००—

नारद उवाच—

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मीः सरस्वती । सावित्री वै सृष्टिविधौ प्रकृतिः पञ्चधा स्मृता ॥
आविर्बभूव सा केन का वा सा ज्ञानिनां वरा । किंवा तल्लक्षणं ब्रूहि साऽभवत्पञ्चधा कथम्
सर्वासां चरितं पूजाविधानं कथमीप्सितम् । अवतारं कुत्र कस्यास्तन्मां व्याख्यातुमर्हसि

नारायण उवाच—

प्रकृतेर्लक्षणं वत्स को वा वक्तुं क्षमो भवेत् किञ्चित्तथाऽपि वक्ष्यामि यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः
प्रकृष्टवाचकः प्रश्न कृतिश्च सृष्टिवाचकः । सृष्टौ प्रकृष्टा या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता
गुणे प्रकृष्टतत्त्वे च प्रशब्दो वर्तते श्रुतौ । मध्यमे कृश्च रजसि ति शब्दस्तमसि स्मृतः
त्रिगुणात्मस्वरूपा या सर्वशक्तिसमन्विता । प्रधाना सृष्टिकरणे प्रकृष्टिस्तेन कथ्यते ॥
प्रथमे वर्तते प्रश्न कृतिः स्यात्सृष्टिवाचकः । सृष्टेराद्या च या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता
योगेनाऽऽत्मा सृष्टिविधौ द्विधारूपो बभूव सः । पुमांश्च दक्षिणार्धाङ्गो वामाङ्गः प्रकृतिः स्मृतः
सा च ब्रह्मस्वरूपा स्यान्माया नित्या सनातनी । यथाऽऽत्मा च तथा शक्तिर्यथाऽग्नौ दाहिका
स्मृता ॥ १० ॥

अत एव हि योगीन्द्रः स्त्रीपुंभेदं न मन्यते । सर्वं ब्रह्मभयं ब्रह्मच्छास्त्रप्रशस्यति नारद ॥ ११ ॥
स्वेच्छामयस्येच्छया च श्रीकृष्णस्य सिसृक्षया । साऽऽविर्बभूव सहसा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥
तदाज्ञया पञ्चविधा सृष्टिकर्मणि भेदतः । अथ भक्तानुरोधाद्वा भक्तानुग्रहविग्रहा ॥ १२ ॥
गणेशमाता दुर्गा या शिवरूपा शिवप्रिया । नारायणी विष्णुमाया पूर्णब्रह्मस्वरूपिणी ॥
ब्रह्मादिदेवैर्मुनिभिर्मनुभिः पूजिता सदा । सर्वाधिष्ठातृदेवी सा ब्रह्मरूपा सनातनी ॥ १३ ॥
यशोमङ्गलधर्मश्रीसत्यपुण्यप्रदायिनी । मोक्षहर्षप्रदात्रीयं श्लोकदुःखार्तिनाशिनी ॥ १४ ॥

१ क. 'नं गुणमी' । २ क. 'णुरूपा पू' । ३ क. 'महद्भिः पू' । ४ क. 'नी' । सुखमो-
क्षहर्षदात्री श्लोकार्तिदुर्गना' ।

शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणा । तेजःस्वरूपा परमा तदधिष्ठातृदेवता ॥ १७ ॥
 सर्वशक्तिस्वरूपा च शक्तिरीशस्य संततम् । सिद्धेश्वरी सिद्धरूपा सिद्धिदा सिद्धिदेश्वरी
 बुद्धिर्निद्रा क्षुम्पिपासा छाया तन्द्रा दया स्मृतिः । जातिः क्षान्तिश्च शान्तिश्च कान्तिर्भा-
 न्तिश्च चेतना ॥ २९ ॥

तुष्टिः पुष्टिस्तथा लक्ष्मीर्वृत्तिर्माता तथैव च । सर्वशक्तिस्वरूपा सा कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 उक्तः श्रुतौ श्रुतगुणश्चातिस्वरूपो यथाऽऽगमम् । गुणोऽस्त्यनन्तोऽनन्ताया अपरां च
 निशामय ॥ २१ ॥

शुद्धसत्त्वस्वरूपा या पद्मा च परमात्मनः । सर्वसंपत्स्वरूपा या तदधिष्ठातृदेवता ॥ २२ ॥
 कान्ता दान्ताऽतिशान्ता च सुशीला सर्वमङ्गला । लोभान्मोहात्कामरोषान्मदाहंकारतस्तथा
 त्यक्ताऽनुरक्ता पत्युश्च सर्वाद्या च पतिव्रता । प्राणतुल्या भगवतः प्रेमपात्री प्रियंवदा ॥
 सर्वसस्यात्मिका सर्वजीवनोपायरूपिणी । महालक्ष्मीश्च वैकुण्ठे पतिसेवापरायणा ॥ २५ ॥
 स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु । गृहे च गृहलक्ष्मीश्च मर्त्यानां गृहिणां तथा
 सर्वेषु प्रमणिद्रव्येषु शोभारूपा मनोहरा । प्रीतिरूपा पुण्यवतां प्रभारूपा नृपेषु च ॥ २७ ॥
 वाणिज्यरूपा वणिजां पापिनां कर्लहंकरी । दयामयी भक्तमाता भक्तानुग्रहकारिका ॥
 चपले चपला भक्तसंदो रक्षणाय च । जगज्जीवन्मृतं सर्वं यया देवा विना मुने ॥ २९ ॥
 शक्तिर्द्वितीया कथिता वेदोक्ता सर्वसंमता । सर्वपूज्या सर्ववन्द्या चान्यां मत्तो निशामय
 वाग्बुद्धिविद्याज्ञानाधिदेवता परमात्मनः । सर्वविद्यास्वरूपा या सा च देवी सरस्वती ॥
 सुबुद्धिः कविता मेधा प्रतिभा स्मृतिदा नृणाम् । नानाप्रकारसिद्धान्तमेदार्थकल्पनाप्रदा ॥
 व्याख्यामौघस्वरूपा च सर्वसंदेहमञ्जनी । विचारकारिणी ग्रन्थकारिणी शक्तिरूपिणी ॥
 सर्वसंगीतसंधानतालकारणरूपिणी । विषयज्ञानवाग्रूपा प्रतिविश्वं च जीविनाम् ॥ ३४ ॥
 यया विना च विश्वौघो मूको मृतसमः सदा । व्याख्यामुद्राकरा शान्ता वीणापुस्तकधारिणी
 शुद्धसत्त्वस्वरूपा या सुशीला श्रीहरिप्रिया । हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदाम्भोजसंनिभा ॥
 जपन्ती परमात्मानं श्रीकृष्णं रत्नमालया । तपःस्वरूपा तपसां फलदात्री तपस्विनी ॥
 सिद्धिविद्यास्वरूपा च सर्वसिद्धिप्रदा सदा । देवी तृतीया गदिता श्रीयुक्ता जगदम्बिका
 यथागमं मधार्किचिदपरां संनिबोध मे । माता चतुर्थी वेदानां वेदाङ्गानां च च्छन्दसाम् ॥

१ क. 'धर्मम्भस्वरूपा च शक्तिरीशस्य संप्रतम् । २ क. 'क्ष्मीर्धृतिर्मा' । ३ क. 'श्रुतिगु' ।

४ क. 'लहाङ्कुरा व' । ५ क. 'णी ॥ ३३ ॥ स्वरसं' । ६ क. 'व्याख्यत्रय' ।

संध्यावन्दनमन्त्राणां तन्त्राणां च त्रिचक्षणा । द्विजातिजानिरूपा च जगरूपा तपस्विनी
 ब्राह्मण्यतेजोरूपा च सर्वसंस्कारकारिणी । पवित्ररूपा सावित्री गायत्री ब्रह्मणः प्रिया ॥
 तीर्थानि यस्याः संस्पर्शं दर्शं वाच्छन्ति शुद्धये । शुद्धस्फटिकसंकाशा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी
 परमानन्दरूपा च परमा च सनातनी । परब्रह्मस्वरूपा च निर्वाणपददायिनी ॥४३॥
 ब्रह्मतेजोमयी शक्तिस्तदधिष्ठातृदेवता । यत्पादरजसां पूनं जगत्सर्वं च नारद ॥४४॥
 देवी चतुर्थी कथिता पञ्चमी वर्णयामि ते । प्रेमप्राणाधिदेवी या पञ्चप्राणस्वरूपिणी ॥
 प्राणाधिकप्रियतमा सर्वार्था सुन्दरी वरा । सर्वसौभाग्ययुक्ता च मानिनी गौरवान्विता ॥
 वामार्धाङ्गस्वरूपा च सुगुणैस्तेजसा समी । परावरी सर्वमाता परमाद्या सनातनी ॥
 परमानन्दरूपा च धन्या मान्या च पूजिता । रासक्रीडाधिदेवी च कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 रासमण्डलसंभूता रासमण्डलमण्डिता । रासेश्वरी सुरसिका रासावासनिवासिनी ॥४५॥
 गोलोकवासिनी देवी गोपीवेषविधायिका । परमह्लादरूपा च संतोषामर्षरूपिणी ॥
 निर्गुणा च निराकारा निर्लिप्ताऽऽत्मस्वरूपिणी । निरीहा निरहंकारा भक्तानुग्रहविग्रहा
 वेदानुसारध्यानेन विज्ञेया सा विचक्षणैः । दृष्टिर्दृष्टा सहस्रेषु सुरेन्द्रैर्मुनिपुंगवैः ॥ ५२ ॥
 बहूनिशुद्धांशुकाधाना रत्नालंकारभूषिता । कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टश्रीयुक्ता भक्तविग्रहा ॥
 श्रीकृष्णभक्तदास्यैकदायिनी सर्वसंपदाम् । अवतारे च वाराहे वृषभानुमुता च या ॥
 यत्पादपद्मसंस्पर्शपवित्रा च वसुंधरा । ब्रह्मादिभिरदृष्टा या सर्वदृष्टा च भारते ॥५५॥
 स्त्रीरत्नसारसंभूता कृष्णवत्सःस्थैलोज्ज्वला । यथा घने नवघने लोला सौदामिनी मुने ॥
 षष्टित्रिंशत्सहस्राणि प्रतप्तं ब्रह्मणो पुरा । यत्पादपद्मनखरदृष्टे चाऽऽत्मशुद्धये ॥५७॥
 स्वप्नेऽपि नैव दृष्टः स्यात्प्रत्यक्षे तु च का कथा । तेनैव तपसा दृष्टा भूरिवृन्दावने वने ॥
 कथिता पञ्चमी देवी सा राधा परिकीर्तिता । अंशरूपा कलारूपा कलांशांशसमुद्भवा ॥
 प्रकृतेः प्रतिविम्बं च रूपं स्यात्सर्वयोषितः । परिपूर्णतमाः पञ्चविधा देव्यः प्रकीर्तिताः ॥
 या या प्रधानांशरूपा वर्णयामि निशामय । प्रधानांशस्वरूपा च गङ्गा भुवनपावनी ॥६१॥
 विष्णुपादाब्जसंभूता द्रवरूपा सनातनी । पापिपापेध्मदा राय उज्ज्वलदिग्धनरूपिणी ॥६२॥
 दर्शनस्पर्शनस्नाननगनैर्निर्वाणदायिनी । गोलोकस्थानगमनसुसोपानस्वरूपिणी ॥ ६३ ॥

१ क. 'पा सरस्वती । २ क. 'सा भूतं ज' । ३ क. 'र्वाभ्यः सुन्दरी परा । ४ क. 'रा
 सारभूता' । ५ क. विज्ञातां च वि' । ६ ख. 'स्थलस्थिता । तथा । ७ क. 'णा तपः य' । ८ क.
 'ष्टा भुवि वृ' ।

पवित्ररूपा तीर्थानां सरितां च परा वरा । शंभुमौल्येजटापेरमुक्तापङ्क्तिस्वरूपिणी ॥ १४ ॥
तपःसंपादिनी सद्यो भारते च तपस्विनाम् । शङ्खपद्मसीरनिष्ठा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी ॥
निर्मला निरहंकारा साध्वी नारायणप्रिया । प्रधानांशस्वरूपा च तुलसी विष्णुकामिनी ॥
विष्णुभूषणरूपा च विष्णुपादस्थिता सती । तपःसंकल्पपूजार्ति सद्यः संपादनी मुने ॥
सारभूता च पुष्पाणां पवित्रा पुण्यदा सदा । दर्शनस्पर्शनाभ्यां च सद्यो निर्वाणदायिनी
कठौ कलुषशुष्केधमदाहनायाग्निरूपिणी । यत्पाद असंस्पर्शार्तिसद्यःपूता वसुंधरा ॥ १९ ॥
यत्स्पर्शदर्शं वाञ्छन्ति तीर्थानामात्मशुद्धये । यया विना च विश्वेषु सर्वं कर्मास्ति निष्फलम्
मोक्षदा या मुमुक्षूणां कामिनां सर्वकामदा । कल्पवृक्षस्वरूपा च भाग्ये वृक्षरूपिणी ॥
प्रणायै भारतानां च प्रजानां परदेवता । प्रधानांशस्वरूपा च मनसा कश्यपात्मजा ॥
शंकरप्रियशिष्या च महाज्ञानविशारदा । नागेश्वरस्थानन्तस्य भगिनी नागपूजिता ॥ ७३ ॥
नागेश्वरी नागमाता सुन्दरी नागवाहिनी । नागेन्द्रैगणयुक्ता सा ना भूषणभूषिता ॥
नागेन्द्रवन्दिता सिद्धयोगिनी नागवासिनी । विष्णुभक्ता विष्णुरूपा विष्णुपूजापरायणा ॥
तपःस्वरूपा तपसां फलदात्री तपस्विनी । दिव्यं त्रिलसर्व्वं च तपस्तप्तं यया हरेः ॥
तपस्विनीषु पूज्या च तपस्विषु च भारते । सर्पमन्त्राधिदेवी च ज्वलन्ती ब्रह्मतेजसा ॥
ब्रह्मस्वरूपा परमा ब्रह्मभावतत्परा । जरत्कारुमुनेः पत्नी कृष्णशंभुपत्नि ॥ ७८ ॥
आस्तीकस्य मुनेर्माता प्रवरस्य तपस्विनाम् । प्रधानांशस्वरूपा या देवसेना च नारद ॥
मातृका सा पूज्यतमा सा च षष्ठी प्रकीर्तिता । शिशूनां प्रतिविश्वं तु प्रतिपालनकारिणी
तपस्विनी विष्णुभक्ता कार्तिकेयस्य कामिनी । षष्ठांशरूपा प्रकृतेस्तेन षष्ठी प्रकीर्तिता ॥
पुत्रपौत्रप्रदात्री च धात्री च जगतां सदा । सुन्दरी युवती रम्या सततं भर्तुरन्तिके ॥
स्थाने शिशूनां परमा वृद्धरूपा च योगिनी । पूजा द्वादशमासेषु यस्याः षष्ठ्यास्तु संततम्
पूजा च सूतिकागारे परषष्ठदिने शिशोः । एकविंशतिमे चैव पूजा कल्याणहेतुकी ॥ ८४ ॥
शश्वन्निष्मिता चैषा नित्या काम्बाऽप्यतः परा । मातृरूपा दयारूपा शश्वद्रक्षणकारिणी ।
जले स्थले चान्तरिक्षे शिशूनां स्वप्नगोचरा । प्रधानांशस्वरूपा या देवी मङ्गलचण्डिका ॥
प्रकृतेर्मुखसंभूता सर्वमङ्गलदा सदा । सृष्टौ मङ्गलरूपा च संहारे कोपरूपिणी ॥ ८७ ॥
तेन मङ्गलचण्डी सा पण्डितैः परिकीर्तिता । प्रतिमङ्गलवारेषु प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥
पञ्चोपचारैर्भक्त्या च योषिभिः परिपूजिता । पुत्रपौत्रधनैश्वर्ययशोमङ्गलदायिनी ॥ ८९ ॥

शोकसंतापपापार्तिदुःखदारिद्र्यनाशिनी । परितुष्टा सर्ववाञ्छाप्रदात्री सर्वयोषिताम् ॥
 रुष्टा क्षणेन संहर्तुं शक्ता विश्वं महेश्वरी । प्रधानांशस्वरूपा च काली कमललोचना ॥
 दुर्गाललाटसंभूता रणे शुम्भनिशुम्भयोः । दुर्गार्धांशस्वरूपा स्याद्गुणैः सा तेजसा समा ॥
 कोटिसूर्यप्रभाजुष्टदिव्यसुन्दरविग्रहा । प्रधाना सर्वशक्तीनां वरा बलवती परा । ९३ ॥
 सर्वसिद्धिप्रदा देवी परमा सिद्धियोगिनी । कृष्णभक्ता कृष्णतुरया तेजसा विक्रमेर्गुणैः ॥
 कृष्णमावनया शश्वत्कृष्णवर्णा सनातनी ॥ ९४ ॥

ब्रह्म ण्डं सकलं हर्तुं शक्ता निःश्वासमात्रतः । रणं दैत्यैः समं तस्याः क्रीडया लोकरक्षया
 धर्मार्थकाममोक्षांश्च दानुं शक्ता सुपूजिता । ब्रह्मादिभिः स्तूयमाना मुनेभिर्मनुभिर्नरैः ॥
 प्रधानांशस्वरूपा च प्रकृतिश्च वसुंधरा । आधारभूता सर्वेषां सर्वसस्यप्रसूतिका ॥ ९७ ॥
 रत्नाकारा रत्नगर्भा सर्वरत्नाकराश्रया । प्रजादिभिः प्रजेशैश्च पूजिता वन्दिता सदा ॥
 सर्वोपनिषद्व्यरूपा च सर्वसंपद्विधायिनी । यया विना जगत्सर्वं निराधारं चराचरम् ॥
 प्रकृतेश्च कला या यास्ता निबोध मुनीश्वर । यस्य यस्य च याः पत्न्यस्ताः सर्वा वर्णयामि ते
 स्वाहादेवी वह्निपत्नी त्रिषु लोकेषु पूजिता । यया विना हविर्दत्तं न ग्रहीतुं सुराः क्षमाः ॥
 दक्षिणा यज्ञपत्नी च दीक्षा सर्वत्र पूजिता । यया विना च विश्वेषु सर्वं कर्म च निष्फलम् ॥
 स्वधा पितॄणां पत्नी च मुनिभिर्मनुभिर्नरैः । पूजिता पैतृकं दानं निष्फलं च यया विना ॥
 स्वस्तिदेवी वायुपत्नी प्रतिविश्वेषु पूजिता । आदानं च प्रदानं च निष्फलं च यया विना ॥
 पुष्टिर्गणपतेः पत्नी पूजिता जगतीतले । यया विना परिक्षीणाः पुमांसो योषितोऽपि च ॥
 अनन्तपत्नी तुष्टिश्च पूजिता वन्दिता सदा । यया विना न संतुष्टाः सर्वलोकाश्च सर्वतः ॥
 ईशानपत्नी संपत्तिः पूजिता च सुरैर्नरैः । सर्वे लोका दरिद्राश्च विश्वेषु च यया विना ॥
 धृतिः कपिलपत्नी च सर्वैः सर्वत्र पूजिता । सर्वे लोका अधीराः स्युर्जगत्सु च यया विना ॥
 यमपत्नी क्षमा साध्वी सुशीला सर्वपूजिता । समुन्मत्ताश्च रुद्राश्च सर्वे लोका यया विना ॥
 क्रीडाविष्ठातृदेवी सा कामपत्नी रतिः सती । वेलिगैतुकर्हीनाश्च सर्वे लोका यया विना ॥
 सत्यपत्नी सती मुक्तिः पूजिता जगतां प्रिया । यया विना भवेल्लोको बन्धुनागहितः सदा ॥
 मेहपत्नी दया साध्वी पूजिता च जगत्प्रिया । सर्वलोकाश्च सर्वत्र निष्ठुाश्च यया विना ॥
 पुण्यपत्नी प्रतिष्ठा सा पुण्यरूपा च पूजिता । यया विना जगत्सर्वं जीवन्मृतसमं मुने ॥
 सुकर्मपत्नी कीर्तिश्च धनं मान्यं च पूजिता । यया विना जगत्सर्वं यशोहीनं मृतं यथा ॥

क्रिया उद्योगपत्नी च पूजिता सर्वसंगता । यया विना जगत्सर्वमुच्छिन्नमिव नारद ॥
 अश्वमेधपत्नी मिथ्या सा सर्वधूर्तेश्च पूजिता । यया विना जगत्सर्वमुच्छिन्नं विभिनिर्मितम् ॥
 सत्ये अदर्शना या च भ्रेतायां सूक्ष्मरूपिणी । अर्वावयवरूपा च द्वापरे संहृता ह्रिया ॥
 कलौ महाप्रगल्भा च सर्वत्र व्याप्तिकारणात् । कपटेन सह भ्रात्रा भ्रमत्येव गृहे गृहे ॥
 शान्तिर्लज्जा च भार्ये द्वे सुशीलस्य च पूजिते । याम्यां विना जगत्सर्वमुन्मत्तमिव नारद ॥
 ज्ञानस्य तिस्रो भार्याश्च बुद्धिर्मेधा स्मृतिस्तथा । याभिर्विना जगत्सर्वं मूढं मृतसमं सदा
 मूर्तिश्च धर्मपत्नी सा कान्तिरूपा मनोहरा । परमान्धा च विश्वौघा निराधारा यया विना
 सर्वत्र शोभारूपा च लक्ष्मीर्भूतिमती सती । श्रीरूपा मूर्तिरूपा च धन्या धन्या च पूजिता
 कालाग्निरुद्रपत्नी च निर्द्रा या सिद्धयोगिनाम् । सर्वलोकाः सपाच्छन्ना मायायोगेन रात्रिषु
 कालस्य तिस्रो भार्याश्च संध्या रात्रिर्दिनानि च । याभिर्विना विधात्रा च संख्यां कर्तुं न
 शक्यते ॥ १२४ ॥

क्षुत्पिपासे लोभभार्ये धन्ये मान्ये च पूजिते । याम्यां व्याप्तं जगत्सोमयुक्तं चिन्तितमेव च ।
 प्रभा च दाहिका चैव द्वे भार्ये तेजसस्तथा । याम्यां विना जगत्स्रष्टुं विधात्रा च नहीश्वरः ।
 कालकन्ये मृत्युजरे प्रज्वरस्य प्रिये प्रिये । याम्यां जगत्समुच्छिन्नं विधात्रा निर्मिते विधौ
 निद्राकन्या च तन्द्रा सा प्रीतिरन्यासुखप्रिये । याम्यां व्याप्तं जगत्सर्वं विधिपुत्रविधेर्विधौ ॥
 वैराग्यस्य च द्वे भार्ये श्रद्धा भक्तिश्च पूजिते । याम्यां शश्वज्जगत्सर्वं जीवन्मुक्तमिदं मुने
 अदितीर्देवमाता च सुरमिश्च गवां प्रसूः । दिनेश्च दैत्यजननी क्रदूश्च विनता दनुः ॥ १० ॥
 उपयुक्ता. सृष्टिविधावेताश्च प्रकृतेः कलाः । कलाश्चान्याः सन्ति बह्व्यस्तासु काश्चिन्निबोध मे
 रोहिणी चन्द्रपत्नी च संज्ञा सूर्यस्य कामिनी । शतरूपा मनोर्भार्या शचीन्द्रस्य च गेहिनी ॥
 तारा बृहस्पतेर्भार्या वसिष्ठस्याप्यरुन्वती । अहल्या गौतमस्त्री स्यादनसूयाऽत्रिकामिनी ॥
 देवहूतिः कर्दमस्य प्रसूतिर्दक्षकामिनी । पितृणां मानसी कन्या मेनका साऽम्बिकाप्रसूः ॥
 लोपामुद्रा तथाऽऽहूतिः कुबेरस्य तु कामिनी । वरुणानी यमस्त्री च बलेर्विन्ध्यावलीति च ॥
 कुन्ती च दमयन्ती च यशोदा देवकी सती । गान्धारी द्रौपदी शैब्या सावित्री सत्यवत्प्रिया
 वृषभानुप्रिया साध्वी राघामाता कलावती । मन्दोदरी च कौसल्या सुमद्रा कैकयी तथा ॥
 रेवती सत्यमामा च कालिन्दी लक्ष्मणा तथा । मित्रविन्दा नागजिती तथा जाम्बवती परा
 लक्ष्मणा रुक्मिणी सीता स्वयं लक्ष्मीः प्रकीर्तिता । कला योजनगन्धा च व्यासमाता महासती

१ क. 'त्नी इत्यो सा । २ क. व्यापिकाबलात् । ३ क. 'द्रा सा सिद्धयोगिनी । स' । ४ क.
 'जा यया योगेन रा' । ५ क. च । प्रभा च सा ।

बाणपुत्री तथोषा च चित्रलेखा च तत्सखी । प्रभावती मानुमती तथा मायावती सती ॥
 रेणुका च भृगोर्माता हलिमाता च रोहिणी । एकाऽनंशा च दुर्गा सा श्रीकृष्णभगिनी सती
 बह्व्यः सन्ति कलाश्चैवं प्रकृतेरेव भारते । या याश्च ग्रामदेव्यस्ताः सर्वाश्च प्रकृतेः कलाः ॥
 कलांशांश्चसमुद्भूताः प्रातिविशेषेषु योषितः । योषितामपमानेन प्रकृतेश्च परामवः ॥ १४३ ॥
 ब्राह्मणी पूजिता येन पतिपुत्रवती सती । प्रकृतिः पूजिता तेन वस्त्रालंकारचन्दनैः ॥ १४४ ॥
 कुपारी चाष्टवर्षीया वस्त्रालंकारचन्दनैः । पूजिता येन विप्रस्य प्रकृतिस्तेन पूजिता ॥
 सर्वाः प्रकृतिसंभूता उत्तमाधममध्यमाः । सत्त्वांशाश्चोत्तमा ज्ञेयाः सुशीलाश्च पतिव्रताः ॥
 मध्यमा रजसश्चांशास्ताश्च भोग्याः प्रकीर्तिताः । सुखसंभोगवैत्यश्च स्वकार्ये तत्पराः सदा ॥
 अधमास्तमसश्चांशा अज्ञातकुलसंभवाः । दुर्मुखाः कुलटा धूर्ताः स्वतन्त्राः कलहप्रियाः ॥
 पृथिव्यां कुलटा याश्च स्वर्गे चाप्सरसां गणाः । प्रकृतेस्तमसश्चांशाः पुंश्चर्यः परिकीर्तिताः
 एवं निगदितं सर्वं प्रकृतेर्मेदपञ्चकम् । ताः सर्वाः पूजिताः पृथ्व्यां पुण्यक्षेत्रे च मारते ॥
 पूजिता सुरभेनाऽऽदौ दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी । द्वितीया रामचन्द्रेण रावणस्य वधार्पिना ॥
 तत्पश्चाज्जगतां माना त्रिषु लोकेषु पूजिता । जाताऽऽदौ दक्षपत्न्या च निहन्तुं दैत्यदान-
 वान् ॥ १९२ ॥

ततो देहं परित्यज्य यज्ञे भर्तुश्च निन्दया । जज्ञे हिमवतः पत्न्यां छेमे पशुपतिं पतिम् ॥
 गणेशश्च स्वयं कृष्णः स्कन्दो विष्णुकलोद्भवः । बभूवतुस्तौ तनयौ पश्चात्तस्याश्च नारद
 लक्ष्मीर्मङ्गलभूमेन प्रथमं परिपूजिता । त्रिषु लोकेषु तत्पश्चाद्देवतामुनिमानवैः ॥ १९९ ॥
 सावित्री प्रथमं चापि भक्त्या वै परिपूजिता । तत्पश्चात्त्रिषु लोकेषु देवतामुनिमानवैः ॥
 आदौ सरस्वती देवी ब्रह्मणा परिपूजिता । तत्पश्चात्त्रिषु लोकेषु देवतामुनिमानवैः १९७
 प्रथमं पूजिता रात्रा गोलोके रासमण्डले । पौर्णमास्यां कार्तिकस्य कृष्णेन परमात्मना ॥
 गोपिकाभिश्च गोपैश्च बालिकाभिश्च बालकैः । गवां गणैः सुरगणैस्तत्पश्चान्मायया हरेः
 तदा ब्रह्मादिभिर्देवैर्मुनिभिर्मनुमिस्तथा । पुष्पधूपादिभिर्मक्त्या पूजिता वन्दिता सदा ॥
 पृथिव्यां प्रथमं देवी सुज्ञेन च पूजिता । शंकरेणोपादिष्टेन पुण्यक्षेत्रे च मारते ॥ १९२ ॥
 त्रिषु लोकेषु तत्पश्चादाज्ञया परमात्मनः । पुष्पधूपादिभिर्मक्त्या पूजिता मुनिभिः सुरैः
 कला या या सुसंभूताः पूजितास्ताश्च मारते । पूजिता ग्रामदेव्यश्च ग्रामे च नगरे मुने ॥
 एवं ते कथितं सर्वं प्रकृतेश्चरितं शुभम् । यथागमं लक्षणं च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीब्र० म० प्रकृ० नारायणनारदसंवादे प्रकृतिस्वरूपतद्भेदवर्णनं
नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

====

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

नारद उवाच —

समासेन श्रुतं सर्वं देवीनां चरितं विभो । विबोधनार्थं बोधस्य व्यासतो वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥
सृष्टिगथा सृष्टिविधौ कथमाविर्बभूव ह । कथं वा पञ्चधा भूता वद वेदाविदां वर ॥ २ ॥
भूता या याश्च कल्पा तथा त्रिगुणया भवे । व्याप्तेन तासां चरितं श्रोतुमिच्छामि सांप्रतम्
तासां जन्मानुकथनं ध्यानं पूजां त्रिभिः परम् । स्तोत्रं कवचमैश्वर्यं शौर्यं वर्णय मङ्गलम् ॥

नारायण उवाच —

नित्यात्मा च नभो नित्यं कालो नित्यो दिशो यथा विश्वेषां गोलोकं नित्यं नित्यो गोलोक
एव च ॥ १ ॥

तदेकदेशो वैकुण्ठो लब्धभागः स नित्यकः । तथैव प्रकृतिर्निर्वा ब्रह्मलीना सनातनी ॥
यथाऽग्नौ दाहिका चन्द्रे पक्षे शोभा प्रभा रवौ । शश्वद्युक्ता न भिन्ना सा तथा प्रकृतिरात्मनि
विना स्वर्णं स्वर्णकारः कुण्डलं कर्तुमक्षमः । विना मृदा कुलाब्जो हि घटं कर्तुं नर्हीश्वरः ॥ ८ ॥
न हि क्षमस्तथा ब्रह्मा सृष्टिं स्रष्टुं तदा विना । सर्वशक्तिस्वरूपा सा तथा स्याच्छक्तिमान्सदा
ऐश्वर्यवचनः शक् च तिः पराक्रमवाचकः । तत्स्वरूपा तयोर्दात्री या सा शक्तिः प्रकीर्तिता
समृद्धिबुद्धिसंपत्तियुक्ता सा वचनो मगः । तेन शक्तिर्भगवती मगरूपा च सा सदा ॥ ११ ॥
तथा युक्तः सदाऽऽत्मा च भगवांस्तेन कथ्यते । स च स्वेच्छामयः कृष्णः साकारश्च निरा-
कृतिः ॥ १२ ॥

तेजोरूपं निराकारं ध्यायन्ते योगिनः सदा । वदन्ति ते परं ब्रह्म परमात्मानमीश्वरम् ॥ १३ ॥
अदृश्यं सर्वद्रष्टारं सर्वज्ञं सर्वकारणम् । सर्वदं सर्वरूपान्तमरूपं सर्वपोषकम् ॥ १४ ॥
वैष्णवास्तं न मन्यन्ते तद्भक्ताः सूक्ष्मदर्शिनः । वदन्ति इति ते कस्य तेजस्तेजस्विनं विना ॥
तेजोमण्डलमध्यस्थं ब्रह्मतेजस्विनं परम् । स्वेच्छामयं सर्वरूपं सर्वकारणकारणम् ॥ १५ ॥
अतीव सुन्दरं रूपं बिभ्रतं सुमनोहरम् । किशोरवयसं शान्तं सर्वकान्तं परात्परम् ॥ १७ ॥
नवीननीरदामासं रासैकश्यामसुन्दरम् । शरन्मध्याह्नपञ्चमौघशोभामोचकञ्चोचनम् ॥
मुक्तासारमहास्वच्छदन्तपङ्क्तिमनोहरम् । मयूरपुच्छचूडं च मालतीमाख्यमाण्डितम् ॥
सुनासं सस्मितं शश्वद्भक्तानुग्रहकारकम् । ज्वलन्निविशुद्धैकपीतांशुकुसुशोभितम् ॥ २० ॥

द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नमूषणभूषितम् । सर्वाधारं च सर्वेशं सर्वशक्तियुतं विभुम् ॥२१॥
 सर्वैश्वर्यप्रदं सर्वं स्वतन्त्रं सर्वमङ्गलम् । परिपूर्णतमं सिद्धं सिद्धिदं सिद्धिकारणम् ॥२२॥
 ध्यायन्ते वैष्णवाः शश्वदेवरूपं सनातनम् । जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरं परम् ॥
 ब्रह्मणो वयसा यस्य निमेष उपचर्यते । स च ऽऽत्मा परमं ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते ॥
 कृषिस्तद्भक्तिवचनो नश्च तद्वास्यवाचकः । भक्तिदास्यप्रदाता यः स कृष्णः परिणीतितः
 कृषिश्च सर्ववचनो नकारो बीजाचकः । सर्वबीजं परं ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते ॥२३॥
 असंख्यब्रह्मणां पाते कलेऽतीतेऽपि नारद । यद्गुणानां नास्ति नाशस्तत्समानो गुणेन च
 स कृष्णः सर्वसृष्ट्यादौ सिसृक्षुस्त्वेक एव च । सृष्ट्युन्मुखस्तदंशेन कलेन प्रेरितः प्रभुः
 स्वेच्छामयः स्वेच्छया च द्विधारूपो बभूव ह । स्त्रीरूपा वामभागांशादक्षिणांशः पुमान्स्मृतः
 तां ददर्श महाकामी कामाचारः सनातनः । अतीव कमनीयां च चारुचम्पकसंनिभाम् ॥
 पूर्णेन्दुबिम्बसदृशनितम्बयुगलां पराम् । सुचारुकदली-तम्बसदृशश्रोणिमुन्मरीम् ॥२४॥
 श्रीयुक्तश्रीफलाकारस्तनयुग्ममनोरमाम् । पुष्ट्या युक्तां मुलञ्जितां मध्यक्षीणां मनोहराम् ॥
 अतीव सुन्दरीं शान्तां सस्मितां वक्रञ्जोचनाम् । वह्निशुद्धांशुकाशानां रत्नमूषणभूषिताम् ॥
 शश्वच्चक्षुश्चकोराम्भ्यां विवर्ती संततं मुदा । कृष्णस्यै सुन्दरमुखं चन्द्रकोटिगिन्दकम् ॥
 कस्तूरीबिन्दुभिः सार्धमधश्चन्दनबिन्दुना । समं सिन्दूरबिन्दुं च भालमध्ये च बिभ्रतीम् ॥
 सुवक्रकङ्कणीमारं मालतीमालयभूषिताम् । रत्नेन्द्रसारहारं च दधती कान्तकामुकीम् ॥२५॥
 कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टपुष्टशोभासमन्विताम् । गमने राजहंसीं तां दृष्ट्या खञ्जनगञ्जनीम् ॥
 अतिमात्रं तथा सार्धं रानेशो रासमण्डले । रासोच्छासेषु रहसि रासक्रीडां चकार ह ॥२६॥
 नानाप्रकारशृङ्गारं शृङ्गागे भूनिमानिव । चकार सुखसंभोगो भवद्वै ब्रह्मणो वयः ॥२७॥
 ततः स च परिश्रान्तस्तस्या योनौ जगत्पिता । चकार वीर्यावानं च नित्यानन्दः शुभक्षणे ॥
 गन्धतो योषितस्तस्याः सुरतान्ते च सुप्रत । निःसप्तार श्रमजलं श्रान्तायास्तेजसा हरेः ॥
 महासुरतखिलाया निःश्वासश्च बभूव ह । तदाभारश्रमजलं तत्सर्वं विश्वगोलकम् ॥२८॥
 स च निःश्वासवायुश्च सर्वाधारो बभूव ह । निःश्वासवायुः सर्वेषां जीविनां च भवेवु च ॥२९॥
 प्रभुः पूर्तिमद्वायोर्वाभाङ्ग त्प्राणवल्लभा । तत्पत्नी सा च तत्पुत्राः पाणाः पञ्च च जीविनाम्
 तत्पत्नीः समानश्चैवेदानो व्यान एव च । बभूवुरेव तत्पुत्रा अवःप्राणाश्च पञ्च च ॥३०॥
 प्राणविदेवश्च बभूव वरुणो महन् । तद्वापाङ्गाश्च तत्पत्नी वरुणानी बभूव सा ॥३१॥

अथ सा कृष्णशक्तिश्च कृष्णाद्रर्भे दधार ह । शतमन्वन्तरं यावज्ज्वलन्ती ब्रह्मतेजसा ॥
 कृष्णप्राणाधिदेवी सा कृष्णप्राणाधिकप्रिया । कृष्णस्य सङ्गिनी शश्वत्कृष्णवक्षःस्थलास्थिता
 शतमन्वन्तरातीतकाले परमसुन्दरी । सुष वाण्डं सुवर्णामं विश्वावागलयं परम् ॥ ४९ ॥
 दृष्ट्वा वाण्डं हि सा देवी हृदयेन विदूयता । उत्ससर्ज च कोपेन तदण्डं गोलके जले ॥
 दृष्ट्वा कृष्णश्च तस्यागं हाहाकारं चकार ह । शशाप देवी देवेशस्तत्क्षणं च यथोचितम् ॥
 यतोऽपत्यं स्वया त्यक्तं कोपशीले सुनिष्ठरे । भव त्वमनपत्याऽपि चाद्यप्रभृति निश्चितम् ॥
 या यास्त्वदंशरूपाश्च भविष्यन्ति सुरस्त्रियः । अनपत्याश्च ताः सर्गस्त्वत्समा नित्ययौवनाः
 एतस्मिन्नन्तरे देवीजिह्वाप्रात्सहसा ततः । आविर्बभूव कन्धैका शुक्लवर्णा मनोहरा ॥
 पीनवस्त्रपारिधाना वीणापुस्तकधारिणी । रत्नभूषणभूषाढ्या सर्वशास्त्राधिदेवता ॥ ५१ ॥
 अथ कालान्तरे सा च द्विधारूपा बभूव ह । वामार्धाङ्गा च कमला दक्षिणार्धा च राधिका ॥
 एतस्मिन्नन्तरे कृष्णो द्विधारूपो बभूव ह । दक्षिणार्धः स्याद्द्विभुनो वामार्धश्च चतुर्भुजः
 उवाच वाणीं श्रीकृष्णस्त्वमस्य भव कामिनी । अत्रैव भानिनी राधा नैव भद्रं भविष्यति
 एवं लक्ष्मीं संप्रददौ तुष्टो नारायणाय वै । संजगाम च वैकुण्ठं ताम्भ्यां सार्धं जगत्पतिः ॥
 अनपत्ये च ते द्वे च यतो राधाशंसमवे । नारायणाङ्गादभवन्पार्षदाश्च चतुर्भुजाः ॥ ५० ॥
 तेजसा वयसा रूपगुणाम्भ्यां च समा हरेः । बभूवुः कमलाङ्गाश्च दासीकोट्यश्च तत्समाः
 अथ गोलोकनाथस्य लोम्नां विवरतो मुने । आसन्नसंरुध्यगोपाश्च वयसा तेजसा समाः ॥
 रूपेण सुगुणेनैव वेषाद्वा विक्रमेण च । प्राणश्रयाः प्रियाः सर्वे बभूवुः पार्षदा विभोः ॥
 राधाङ्गलोमकूपेभ्यो बभूवुर्गोपकन्यकाः । राधाश्रयाश्च सर्वास्तौ नान्यश्रयाः प्रियंवदाः
 रत्नभूषणभूषाढ्याः शश्वत्सुस्थिरयौवनाः । अनपत्याश्च ताः सर्वाः पुंसः शापेन संततम्
 एतस्मिन्नन्तरे विप्र सहसा कृष्णदेहतः । आविर्बभूव सा दुर्गा विष्णुमाया सनातनी ॥
 देवी नारायणीशाना सर्वशक्तिस्वरूपिणी । बुद्ध्यधिष्ठातृदेवी सा कृष्णस्य परमात्मनः
 देवीनां बीजरूपा च मूलप्रकृतिरीश्वरी । परिपूर्णतमा तेजःस्वरूपा त्रिगुणात्मिका ॥ ५८ ॥
 तप्तकाञ्चनवर्णाभा सूर्यकोटिसमप्रभा । ईषद्धासपसन्नास्या सहस्रभुजभयुता ॥ ५९ ॥
 नानाशस्त्रास्त्रनिकरं बिभ्रती सा त्रिलोचना । वह्निशुद्धांशुकाधाना रत्नभूषणमूषिता ॥ ६० ॥
 यस्यःश्वाशाशकलया बभूवुः सर्वयोषितः । सर्वेश्वरस्थिता लोका मोहिता मायया यया ॥
 सर्वैश्वर्यप्रदात्री च कामिनी गृहभेदिनाम् । कृष्णमाक्तिप्रदात्री च वैष्णवानां च वैष्णवी ॥

मुमुक्षूणां मोक्षदात्री सुखिनां सुवदायिनी । स्वर्गेषु स्वर्गलक्ष्मीः सा गृहलक्ष्मीर्गृहेष्वसौ ॥
तपस्विषु तपस्या च श्रीरूपा सा नृपेषु च । या चाग्नौ दाहिकारूपा प्रमारूपा च मास्करो ॥
शोमास्वरूपा चन्द्रे च पद्मेषु च सुशोभना । सर्वशक्तिस्वरूपा या श्रीकृष्णे परमात्मनि ॥
यथा च शक्तिमानात्मा यथा वै शक्तिमज्जात् । यथा त्रिना जगत्सर्वं जीवन्मृतामिव स्थितम्
या च संसारवृक्षस्य बीजरूपा सनातनी । स्थितिरूपा बुद्धिरूपा फलरूपा च नारद ॥
क्षुत्पिपासा दया श्रद्धा निद्रा तन्द्रा क्षमा धृतिः । शान्तिर्लज्जा तुष्टिपुष्टिभ्रान्तिकान्त्या-
दिरूपिणी ॥ ७८ ॥

सा च संस्तूय सर्वेशं तन्पुरः समुपस्थिता । रत्नसिंहासनं तस्यै प्रददौ राधिकेश्वरः ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र सखीकश्च चतुर्मुखः । पद्मनाभनाभिपद्मभिः ससार पुमान्मुने ॥ ८० ॥
कमण्डलुवरः श्रीमांस्तपस्वी ज्ञानिनां वरः । चतुर्मुखस्तं दृष्ट्वा प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ ८१ ॥
सुदती सुन्दरी श्रेष्ठा शतचन्द्रसमप्रभा । वह्निशुद्धांशुकाधाना रत्नभूषणभूषिता ॥ ८२ ॥
रत्नसिंहासने रम्ये स्तुता वै सर्वकारणम् । उवास स्वामिना सार्धं कृष्णस्य पुगतो मुदा ॥
एतस्मिन्नन्तरे कृष्णो द्विधारूपो बभूव सः । वामार्वाङ्गो महादेवो दक्षिणो गोपिकागतिः ॥
शुद्धस्फटिकसंकाशः शतकोटिरविप्रभः । त्रिशूलपट्टिशधरो वयस्रचर्मधरो हरः ॥ ८५ ॥
तप्तकाञ्चनवर्णाभजटाभारधरः परः । भस्मभूषणगात्रश्च सस्मितश्चन्द्रशेखरः ॥ ८६ ॥
दिगम्बरो नीलकण्ठः सर्पभूषणभूषितः । बिभ्रद्दक्षिणहस्तेन रत्नमालां सुसंस्कृताम् ॥
प्रजपन्पञ्चवक्त्रेण ब्रह्मज्योतिः सनातनम् । सत्पस्वरूपं श्रीकृष्णं परमात्मानमौश्वम् ॥
कारणं कारणानां च सर्वमङ्गलमङ्गलम् । जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरं परम् ॥
संस्तूय मृत्योर्भृत्युं तं जातो मृत्युंजयाभिधः । रत्नसिंहासने रम्ये समुवास हरेः पुरः ॥
इति श्री० म० प्र० नारायणनारदसंवादे देवदेव्युत्पत्तिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

=====

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

श्रीनारायण उवाच—

अथाण्डं तज्जलेऽपिष्ठया द्वै ब्रह्मणो वयः । ततः स्वकाले सहसा द्विधारूपो बभूव सः ॥
तन्मध्ये शिशुरेकश्च शतकोटिरविप्रभः । क्षणं रोक्ष्यमाणश्च स शिशुः पीडितः क्षुधा ॥
पितृभानृपरित्यक्तो जलमध्ये निराश्रयः । नैकब्रह्माण्डनाथो यो ददन्तोर्ध्वमनायवत् ॥ ३ ॥

मन्त्रं दत्त्वा तः ऽऽहारं कल्पयामास वै प्रभुः । श्रूयतां तद्ब्रह्मपुत्र निबोध कथावामि ते
प्रतिविशेषु नैवेद्यं दद्याद्वै वैष्णवो जनः । षोडशांशं विषयिणो विष्णोः पञ्चदशास्य वै ।
निर्गुणस्याऽऽत्मनश्चैव परिपूर्णतमस्य च । नैवेद्येन च कृष्णस्य नहि किञ्चित्प्रयोजनम् ॥
यद्ददाति च नैवेद्यं यस्मै देवाय यो जनः । स च त्वदति तत्सर्वं लक्ष्मीदृष्ट्या पुनर्भवेत् ॥
तं च मन्त्रं वरं दत्त्वा तमुवाच पुनर्विभुः । वरं अन्यः क इष्टस्ते तं मे ब्रूहि दत्तामि ते ॥
कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच महाविराट् । अदन्तो बालकस्तत्र वचनं समयोचितम् ॥

महाविराडुवाच—

वरं मे त्वत्पदाम्भोजे भक्तिर्भवतु निश्चला । संततं यावदायुर्मे क्षणं वा सुचिरं च वा ॥
त्वद्भक्तियुक्तो यो लोके जीवन्मुक्तः स संततम् । त्वद्भक्तिहीनो मूर्खश्च जीवन्नपि मृतो हि सः
किं तज्जपेन तपसा यज्ञेन यजनेन च । ब्रूतेनैव पवासेन पुण्यतीर्थनिषेवया ॥ १६ ॥
कृष्णभक्तिविहीनस्य पुंसः स्याज्जीवनं वृथा । येनाऽऽत्मना जीवितश्च तमेव नहि मन्यते ॥
यावदात्मा शरीरेऽस्ति तावत्स्याच्छक्तिसंयुतः । पश्चाद्यान्ति गते तस्मिन् स्वतन्त्राश्च
वाक्यः ॥ १८ ॥

स च त्वं च महाभाग सर्वात्मा प्रकृतेः परः । स्वेच्छामयश्च सर्वाद्यो ब्रह्मज्योतिः सनातनः ॥
इत्युक्त्वा बालकस्तत्र विरराम च नारद । उवाच कृष्णः प्रत्युक्तिं मधुरां श्रुतिसुन्दरीम् ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

सुचिरं सुस्थिरं तिष्ठ यथाऽहं त्वं तथा भव । असंख्यब्रह्मणां पाते पातस्ते न भविष्यति ॥
अंशेन प्रतिविध्यण्डे त्वं च पुन विराड् भव । त्वन्नामिदमे ब्रह्मा च विश्वस्रष्टा भविष्यति ॥
ललटे ब्रह्मणश्चैव रुद्राश्चैकादशैव तु । शिवांशेन भविष्यन्ति सृष्टिर्भरणाय वै ॥ १७ ॥
कालाग्निरुद्रस्तेष्वेको विश्वसंहारकारकः । पाता विष्णुश्च विषयी रुद्रांशेन भविष्यति ॥
मद्भक्तियुक्तः सततं भविष्यसि वरेण मे । ध्यानेन कमनीयं मां नित्यं द्रक्ष्यसि निश्चिन्तम्
मातरं कमनीयां च मम वक्षःस्थलास्थिताम् । यामि लोकं तिष्ठ वत्सेत्युक्त्वा सोऽन्तरधीयत
गत्वा च नाकं ब्रह्माणं शंकरं स उवाच ह । स्रष्टारं स्रष्टुमीशं च संहर्तारं च तत्क्षणम् ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

सृष्टिं स्रष्टुं गच्छ वत्स नाभिपद्मोद्भवो भव । महाविराड् लोमकूपे क्षुद्रस्य च विधेः शृणु ॥
गच्छ वत्स महादेव ब्रह्मणालोद्भवो भव । अंशेन च महाभाग स्वयं च रुचिरं तपः ॥ १९ ॥

इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम विधेः सुत । जगाम नत्वा तं ब्रह्मा शिवश्च शिवदायकः
 महाविराड्लोमकूपे ब्रह्माण्डे गोलके जले । स बभूव विराट् क्षुद्रो विराडंशेन सांमतम्
 श्यामो युवा पीतवासाः शयानो जलतरपके । ईषद्धासः प्रसन्नास्यो विश्वरूपी जनार्दनः
 तन्नामिकमले ब्रह्मा बभूव कमलोद्भवः । संभूय पद्मदण्डं च बभ्राम युगलक्षत्रम् ॥ १३ ॥
 नान्तं जगाम दण्डस्य पद्मनाभस्य पद्मजः । नाभिजस्य च पद्मस्य चिन्तामाप पितामहः
 स्वस्थानं पुनरागत्य दधौ कृष्णपदाम्बुजम् । ततो ददर्श क्षुद्रं तं ध्यानेन दिव्यचक्षुषा ॥
 श्रयानं जलतरपे च ब्रह्माण्डगोलकावृते । यल्लोमकूपे ब्रह्माण्डं तं च तत्परमीश्वरम् ॥
 श्रीकृष्णं चापि गोलोकं गोपगोपीसमन्वितम् । तं संस्तूय वरं प्राप ततः सृष्टिं चकार सः ॥
 बभूवुर्ब्रह्मणः पुत्रा मानसाः सनकादयः । ततो रुद्राः कपालाच्च शिवस्यैकादश स्मृताः ॥
 बभूव पाता विष्णुश्च क्षुद्रस्य वामपार्श्वतः । चतुर्भुजश्च मगवाञ्छ्वेतदीपनिवासकृत् ॥
 क्षुद्रस्य नाभिपद्मे च ब्रह्मा विश्वं ससर्ज सः । स्वर्गं मृत्युं च पातालं त्रिलोकं सचराचरम् ॥
 एवं सर्वं लोमकूपे विश्वं प्रत्येकमेव च । प्रतिविश्वं क्षुद्रविराड्ब्रह्माविष्णुशिवादयः ॥
 इत्येवं कायितं वत्स कृष्णसंकीर्तनं शुभम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदनारायणसंवादे विश्वब्रह्माण्डवर्णनं
 नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

=====

अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

=====

नारद उवाच—

श्रुतं सर्वमपूर्वं च त्वत्प्रसादात्सुधोपमम् । अधुना प्रकृतीनां च व्यासं वर्णय भोः प्रभो ॥
 कस्याः पूजा कृता केन कथं मर्त्ये प्रकाशिता । केन वा पूजिता का वा केन का वा
 स्तुता मुने ॥ २ ॥

कथंचं स्तोत्रकं ध्यानं प्रभावं चरितं शुभम् । कामिः काम्यो वरो दत्तस्तन्पे व्याख्यातुमर्हसि

नारायण उवाच—

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मीः सरस्वती । सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृतिः पञ्चधा स्मृता
 आसां पूजा प्रभावश्च प्रसिद्धः परमाद्भुतः । सुधोपमं च चरितं सर्वमङ्गलकारणम् ॥ १ ॥
 प्रकृत्यंशाः बलायाश्च तासां च चरितं शुभम् । सर्वं वक्ष्यामि ते ब्रह्मन्सावधानं निशामय ॥

वाणी वसुंधरा गङ्गा षष्ठी मङ्गलचण्डिका तुलसी मानसी निद्रा स्वप्ना स्वाहा च दक्षिणा ।
तेजसा मत्समास्ताश्च रूपेण च गुणेन च । ८ ॥

संक्षेपमासां चरितं पुण्यदं श्रुतिसुन्दरम् । जीवकर्मविपाकं च तच्च वक्ष्यामि सुन्दरम् ॥
दुर्गायाश्चैव राधाया विस्तीर्णं चरितं महत् तच्च पश्चात्प्रवक्ष्यामि संक्षेपात्क्रमतः शृणु ॥
आदौ सरस्वतीपूजा श्रीकृष्णेन विनिर्मिता । यत्प्रसादान्मानिश्रेष्ठ मूर्खो भवति पण्डितः
आविर्भूता यदा देवी वक्त्रतः कृष्णयोषितः । इयेष कृष्णं कामेन कामुकी कामरूपिणी ॥
स च विज्ञाय तद्भावं सर्वज्ञः सर्वमातरम् । तामुवाच हितं सत्यं परिणामसुखावहम् ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

भज नारायणं साध्वि मदंशं च चतुर्भुजम् । युवानं सुन्दरं सर्वगुणयुक्तं च मत्समम् ॥
कामदं कामिनीनां च तासां तं कामपूरकम् । कोटिकन्दर्पलावण्यं लीलान्यकृतमन्मथम् ।
कान्ते कान्तं च मां कृत्वा यदि स्थातुमिहेच्छसि । त्वत्तो बलवती राधा न ते भद्रं भविष्यति
यो यस्माद्बलवान्वाणि ततोऽन्यं रक्षितुं क्षमः । कथं परान्साधयति यदि स्वयमनीश्वरः ॥
सर्वेशः सर्वज्ञास्ताऽहं राधां राधितुमक्षमः । तेजसा मत्समा सा च रूपेण च गुणेन च ॥
प्राणाधिष्ठातृदेवी सा प्राणास्त्यक्तुं च कः क्षमः । प्राणोऽपि प्रियः कुत्र केषां वाऽस्ति
च कश्चन ॥ १९ ॥

त्वं भद्रे गच्छ वैकुण्ठं तव भद्रं भविष्यति । पतिं तमीश्वरं कृत्वा मोदस्व सुचिरं सुखम् ॥
विवर्जिता लोभमोहकामकोपेन हिंसया । तेजसा त्वत्समा लक्ष्मी रूपेण च गुणेन च ॥
तया सार्धं तव प्रीत्या सुखं कालः प्रयास्यति । गौरवं चापि तत्तुल्यं करिष्यति प्रतिद्वयोः ॥
प्रतिविश्वेषु ते पूजां महतीं ते मुदाऽन्विताः । माघस्य शुक्लपचम्यां विद्यारम्भेषु सुन्दरि ॥
मानवा मनवो देवा मुनीन्द्राश्च मुमुक्षवः । सन्तश्च योगिनः सिद्धा नागगन्धर्वकिनराः ॥
मद्वरेण करिष्यन्ति कल्पे कल्पे यथाविधि । भक्तियुक्ताश्च दत्त्वा वै चोपचारांश्च षोडश ॥
काण्वशाखोक्तविधिना ध्यानेन स्तवनेन च । जितेन्द्रियाः संयताश्च पुस्तकेषु घटेऽपि च ॥
कृत्वा सुवर्णगुटिकां गन्धचन्दनचर्चिताम् । कवचं ते ग्रहीष्यन्ति कण्ठे वा दक्षिणे भुजे ॥
पठिष्यन्ति च विद्वांसः पूजाकाले च पूजिते । इत्युक्त्वा पूजयामास तां देवीं सर्वपूजिनः
ततस्तत्पूजनं चक्रुर्ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । अनन्तश्चापि धर्मश्च मुनीन्द्राः सनकादयः ॥
सर्वे देवाश्च मनवो नृपा वा मानवादयः । बभूव पूजिता नित्या सर्वलोकैः सरस्वती ॥

नारद उवाच—

पूजाविधानं स्तवनं ध्यानं कवचमीप्सितम् । पूजोपयुक्तं नैवेद्यं पुष्पं वा चन्दनदिकम् ॥

वद वेदविदां श्रेष्ठ श्रोतुं कौतूहलं मम । वर्धते सांप्रतं ज्ञात्वात्मिकमिदं श्रुतिसुन्दरम् ॥ ३२ ॥

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि काण्वशाखोक्तपद्धतिम् । जगन्मातुः सरस्वत्याः पूजाविधिसम-
न्विताम् ॥ ३३ ॥

माषस्य शुक्लपञ्चम्यां विद्यारम्भादिनेऽपि च पूर्वेऽह्नि संयमं कृत्वा तत्र स्यात्संयतः शुचिः
स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा घटं संस्थाप्य मक्तितः । संपूज्य देवष्टकं च नैवेद्यादिभिरेव च
गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् । संपूज्य संयतोऽग्रे च ततोऽभीष्टं प्रपूजयेत्
ध्यानेन वक्ष्यमाणेन ध्यात्वा बह्वघटे बुधः । ध्यात्वा पुनः षोडशोपचारैस्तां पूजयेद्भनी ॥
पूजोपयुक्तं नैवेद्यं यद्यद्वेदे निरूपितम् । वक्ष्यामि सांप्रतं किञ्चिद्यथाधीतं यथागमम् ॥ ३८ ॥
नवनीतं दधि क्षीरं लाजांश्च तिललड्डुकान् । इक्षुमिक्षुरसं शुक्लवर्णं पक्वगुडं मधु ॥ ३९ ॥
स्वातिकं शर्करां शुक्लधन्यस्याक्षतमक्षतम् । अस्विन्नशुक्लधान्यस्य पृथुकं शुक्लमोदकम् ॥
घृतसैन्धवसंस्कारैर्हृष्यैर्व्यञ्जनैस्तथा । यवगोधूमचूर्णानां पिष्टकं घृतसंस्कृतम् ॥ ४१ ॥
पिष्टकं स्वतिकस्यापि पक्करम्भाफलस्य च । परमान्नं च सघृतं मिष्टान्नं च सुधोपमम् ॥ ४२ ॥
नारिकेलं तदुदकं केशरं मूलमार्द्रकम् । पक्करम्भाफलं चारु श्रीफलं बदरीफलम् ॥ ४३ ॥
कलदेशोद्भवं पक्वफलं शुक्लं सुसंस्कृतम् । सुगन्धि शुक्लपुष्पं च गन्धाढ्यं शुक्लचन्दनम् ॥
नवीनं शुक्लवस्त्रं च शङ्खं च सुमनोहरम् । मारुतं च शुक्लपुष्पाणां मुक्ताहीरादिभूषणम् ॥
रत्नदृष्टं च श्रुतौ ध्यानं प्रशस्तं श्रुतिसुन्दरम् । तन्निबोध महाभाग भ्रमभञ्जनकारणम् ॥ ४९ ॥
सरस्वतीं शुक्लवर्णां सस्मितां सुमनोहराम् । कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टपुष्टश्रीयुक्ताविग्रहाम् ॥ ४९ ॥
वह्निशुद्धां शुकाधानां सस्मितां सुमनोहराम् । रत्नसारेन्द्रखचितवरभूषणभूषिताम् ॥
सुपूजितां सुरगणैर्ब्रह्माविष्णुशिवादिभिः । वन्दे भक्त्या वन्दितां तां मुनीन्द्रमनुमानवैः ॥
एवं ध्यात्वा च मूलेन सर्वं दत्त्वा विचक्षणः । संस्तूय कवचं धृत्वा प्रणमेद्दण्डवद्भुवि ॥
येषां स्यादिष्टदेवीयं तेषां नित्यं शुभं मुने । विद्यारम्भे च सर्वेषां वर्षान्ते पञ्चमीदिने ॥
सर्वोपयुक्तमूलं च वैदिकं षाक्षरः परः । येषां यदुपदेशो वा तेषां तन्मूलमेव च ॥
सरस्वतीचतुर्थ्यन्तो वह्निजायान्त एव च ॥ ५१ ॥

श्रीं ह्रीं स्वरस्वत्यै स्वाहा । लक्ष्मीमायादिकं चैव मन्त्रोऽयं कल्पपादपः ॥ ५२ ॥

पुरा नारायणश्चेमं वाल्मिकाय कृपानिधिः । प्रददौ जाह्नवीतीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥

मृगुर्ददौ च शुक्राय पुष्करे सूर्यपर्वणि । चन्द्रपर्वणि मार्गचो ददौ वाक्पतये मुदा ॥ ५४ ॥

भृगवे च ददौ तुष्टो ब्रह्मा बहिराश्रमे । आसीकाय जरत्कार्ददौ क्षीरोदसंनिधौ ॥
विभाण्डको ददौ मेरौ ऋष्यशृङ्गाय धीमते ॥ ९५ ॥

शिषः कणादमुनये गौतमाय ददौ मुने । सूर्यश्च याज्ञवल्क्याय तथा कात्यायनाय च ॥
शेष पाणिनये चैव भरद्वाजाय धीमते । ददौ शाकटायनाय सुतले बलिंसंसदि ॥ ९७ ॥
चतुर्लसजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् । यदि स्यात्सिद्धमन्त्रो हि बृहत्सामो भवेत् ॥
कवचं शृणु विप्रेन्द्र बहत्तं विधिना पुरा । विश्वश्रेष्ठं विश्वजयं भृगवे गन्त्रमादने ॥ ९९ ॥

भृगुरवाच —

ब्रह्मब्रह्मविदां श्रेष्ठ ब्रह्मज्ञानविशारद । सर्वज्ञ सर्वजनक सर्वपूजकपूजित ॥ १० ॥
सरस्वत्याश्च कवचं ब्रूहे विश्वजयं प्रभो । अयातयाममन्त्राणां सग्रहो यत्र संयुतः ॥ ११ ॥

ब्रह्मोवाच —

शृणु बत्स प्रवक्ष्यामि कवचं सर्वकामदम् । श्रुतिसारं श्रुतिसुखं श्रुत्युक्तं श्रुतिपूजितम् ॥
उक्तं कृष्णेन गोलोके मष्ट्यं वृन्दावने वने । राशेश्वरेण विभुना रासे वै रासमण्डले ॥ १३ ॥
अतीव गोपनीयं च कल्पवृक्षममं परम् । अश्रुताद्भुतमन्त्राणां समूहैश्च समन्वितम् ॥ १४ ॥
यद्धृत्वा पठनाद्ब्रह्मबुद्धिमांश्च बृहस्पतिः । यद्धृत्वा भगवान्छुक्रः सर्वदैत्येषु पूजितः ॥
पठनाद्धारणाद्वाग्मी कवीन्द्रो वाल्मिकी मुनिः । स्वायम्भुवो मनुश्चैव यद्धृत्वा सर्वपूजितः ॥
कणादो गौतमः कण्वः पाणिनिः शाकटायनः । ग्रन्थं च हार यद्धृत्वा दक्षः कात्यायनः स्वयम्
धृत्वा वेदविभागं च पुराणान्यखिलानि च । चकार लीलामात्रेण कृष्णद्वैपायनः स्वयम् ॥
शातातपश्च संवर्तो वशिष्ठश्च पराशरः । यद्धृत्वा पठनाद्ग्रन्थं याज्ञवल्क्यश्चकार सः ॥
ऋष्यशृङ्गो भरद्वाजश्चाऽऽतीको देवलस्तथा । जैगीषव्योऽथ ज बालिर्यद्धृत्वा सर्वपूजितः
कवचस्यास्य विप्रेन्द्र ऋषिरेष प्रजापतिः । स्वयं बृहस्पतिश्छन्दो देवो रामेश्वरः प्रभुः ॥
सर्वतत्त्वपरिज्ञाने सर्वार्थेऽपि च साधने । कविनासु च सर्वासु विनियोगः प्रकीर्तितः ॥
ॐ ह्रीं सरस्वत्यै स्वाहा शिरो मे पातु सर्वतः । श्रीं वाग्देवतायै स्वाहा मालं मे सर्वदाऽवतु
ॐ सरस्वत्यै स्वाहेति श्रोत्रं पातु निरन्तरम् । ॐ श्रीं ह्रीं भारत्यै स्वाहा नेत्रयुग्मं सदाऽवतु
ॐ ह्रीं वाक्त्र दिव्यै स्वाहा नासां मे सर्वतोऽवतु । ह्रीं विद्याधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा श्रोत्रं सदाऽवतु
ॐ श्रीं ह्रीं ब्राह्म्यै स्वाहेति दन्तपङ्क्तिः सदाऽवतु । ऐमित्येकाक्षरो मन्त्रो मम कण्ठं
सदाऽवतु ॥ ७६ ॥

ॐ श्रीं ह्रीं पातु मे ग्रीवां स्कन्धं मे श्रीं सदाऽवतु। श्रीं विद्याविष्ठतृदेव्यै स्वाहा वक्षः सदाऽवतु
 ॐ ह्रीं विद्यास्वरूपायै स्वाहा मे पातु नामिकां। ॐ ह्रीं क्लीं वाण्यै स्वाहेति मम पृष्ठं सदाऽवतु
 ॐ सर्ववर्णात्मिकायै पादयुग्मं सदाऽवतु। ॐ वागाविष्ठतृदेव्यै सर्वाङ्गं मे सदाऽवतु ॥७९॥
 ॐ सर्वकण्ठवागिन्यै स्व हा प्राच्यां सदाऽवतु। ॐ ह्रीं जिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहाऽग्निदिशि रक्षतु
 ॐ ऐं श्रीं ह्रीं सरस्वत्यै बुधजनन्यै स्वाहा। सततं मन्त्रराजोऽयं दक्षिणेमां सदाऽवतु ८१॥
 ॐ ह्रीं श्रीं व्यक्षरो मन्त्रो नैर्ऋत्यां मे सदाऽवतु। कविजिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहा मां वारु-
 णेऽवतु ॥ ८२ ॥

ॐ सद्भिक्कायै स्वाहा वायव्ये मां सदाऽवतु। ॐ गद्यपद्यवागिन्यै स्वाहा मामुत्तरेऽवतु
 ॐ सर्वशास्त्रवासिन्यै स्वाहैशान्यां सदाऽवतु। ॐ ह्रीं सर्वपूजितायै स्व हा चोर्ध्वं सदाऽवतु
 ऐं ह्रीं पुस्तकवासिन्यै स्वाहाऽधो मां सदाऽवतु। ॐ ग्रन्थबीजरूपायै स्वाहा मां सर्वतोऽवतु
 इति ते कथितं त्रिप्र सर्वमनौघविग्रहम्। इदं विश्वजयं नाम कवचं ब्रह्मरूपकम् ॥८६॥
 पुरा श्रुतं धर्मवक्त्रात्पर्वते ग्रन्थमादने। तव स्नेहान्मयाऽऽल्लयातं प्रवक्तव्यं न कश्चिन् ॥
 गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्वस्त्रालंकारचन्दनैः। प्रणम्य दण्डवद्भूमौ कवचं धारयेत्सुधीः ॥८८॥
 पञ्चलक्षजपनैव सिद्धं तु कवचं भवेत्। यदि स्यात्सिद्धकवचो बृहस्पतिसमो भवेत् ॥८९॥
 महावाग्नी कवीन्द्रश्च त्रैलोक्यविजयी भवेत्। शक्नोति सर्वं जेजु स कवचस्य प्रभावतः
 इदं ते काण्वशाखोक्तं कथितं कवचं मुने। स्तोत्रं पूजाविधानं च ध्यानं वै वन्दनं तथा ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृ० नारदनारायणसंवादे सरस्वतीकवचं
 नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

नारायण उवाच—

वाग्देवतायाः स्तवनं श्रूयतां सर्वकामदम्। महामुनिर्याज्ञवल्क्यो येन तुष्टाव तां पुरा ॥१॥
 गुरुशापश्च स मुनिर्हतविद्यो बभूव ह। तदा जगाम दुःखार्तो रविभ्यान् च पुण्यदम् ॥
 संप्राप्य तपसा सूर्य कोणार्के दृष्टिगोचरे। तुष्टाव सूर्यं शंकेन रुगेद च पुनः पुनः ॥३॥
 सूर्यस्तं पाठयामास वेदवेदाङ्गमीश्वरः। उवाच गतु हे वाग्देवी भक्त्या च स्मृतिहेतवे ॥
 तमित्युक्त्वा दीननाथो ह्यन्तर्धानं जगाम सः। मुनि स्नात्वा च तुष्टाव भक्तिनम्र तन-
 कंवरः ॥ ५ ॥

याज्ञवल्क्य उवाच —

कृपां कुरु जगन्मातर्मा मेवं हततेजसम् । गुरुशापास्मृतिभ्रष्टं विद्याहीनं च दुःखितम् ॥
 ज्ञानं देहि स्मृतिं देहि विद्यां विद्याधिदेवते । प्रतिष्ठां कवितां देहि शक्तिं शिष्यप्रबोधिकाम्
 ग्रन्थनिर्मितिशक्तिं च सच्छिष्यं सुप्रतिष्ठितम् । प्रतिभां सत्तन्मायां च विचारक्षमतां शुभाम्
 लुप्तां सर्वां दैववशात्तवं कुरु पुनः पुनः । यथाऽङ्कुरं जनयति भगवान्योगमायया ॥९॥
 ब्रह्मस्वरूपा परमा ज्योतिरूपा सनातनी । सर्वविद्याधिदेवी या तस्यै वाण्यै नमो नमः ॥
 यया विना जगत्सर्वं शश्वज्जीवन्मृतं सदा । ज्ञानाधिदेवी या तस्यै सरस्वत्यै नमो नमः ॥
 यया विना जगत्सर्वं मूकमुन्मत्तवत्सदा । वागधिष्ठ तृदेवी या तस्यै वाण्यै नमो नमः ॥
 हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदाम्भोजसंनिभा । वर्णाधिदेवी या तस्यै चाक्षरायै नमो नमः ॥१३॥
 विसर्गबिन्दुमात्राणां यदधिष्ठानमेव च । इत्थं त्वं गीयसे सद्भिर्भारत्यै ते नमो नमः ॥
 यया विनाऽत्र संख्याकृतसंरुणं कर्तुं न शक्नुते । कालसंख्यास्वरूपा या तस्यै देव्यै नमो नमः
 व्याख्यास्वरूपा या देवी व्याख्याधिष्ठ तृदेवता । भ्रमसिद्धान्तरूपा या तस्यै देव्यै नमो नमः
 स्मृतिशक्तिर्ज्ञानशक्तिर्बुद्धिशक्तिस्वरूपिणी । प्रतिभा कल्पनाशक्तिर्या च तस्यै नमो नमः
 सनत्कुमारो ब्रह्माणं ज्ञानं पप्रच्छ यत्र वै । बभूव जडवत्सोऽपि सिद्धान्तं कर्तुमक्षमः ॥
 तदाऽऽजगाम भगवानात्मा श्रीकृष्ण ईश्वरः । उवाच स च तं स्तौहि वाणीमिति प्रजापते ॥
 स च तुष्टाव तां ब्रह्मा चाऽऽज्ञया परमात्मनः । चकार तत्प्रसादेन तदा सिद्धान्तमुत्तमम्
 यदाऽप्यनन्तं पप्रच्छ ज्ञानमेकं वसुंधरा । बभूव मूकवत्सोऽपि सिद्धान्तं कर्तुमक्षमः ॥
 तदा त्वां च स तुष्टाव संततस्तः कश्यपाज्ञया । ततश्चकार सिद्धान्तं निर्मलं भ्रमभञ्जनम्
 व्यासः पुराणसूत्रं समष्ट्यच्छद्वाहिमि किं यदा । मौनीभूतः स सस्मार तत्रामेव जगदम्बिकम्
 तदा चकार सिद्धान्तं त्वद्वारेण मुनीश्वरः । स प्राप निर्मलं ज्ञानं प्रमादध्वंसकारणम् ॥
 पुराणसूत्रं श्रुत्वा स व्यासः कृष्णकलोद्भवः । त्वां सिषेवे च दधौ च शतवर्षं च पुष्करे
 तदा त्वत्तो वरं प्राप्य स कवीन्द्रो बभूव ह । तदा वेदविभागं च पुराणानि चकार ह ॥
 यदा महेन्द्रे पप्रच्छ तत्त्वज्ञानं शिवा शिवम् । क्षणं तत्रामेव संचिन्त्य तस्यै ज्ञानं ददौ विभुः ॥
 पप्रच्छ शब्दशास्त्रं च महेन्द्रश्च बृहस्पतिम् । दिव्यं वर्षसहस्रं च स त्वा दधौ च पुष्करे ॥
 तदा त्वत्तो वरं प्राप्य दिव्यं वर्षसहस्रकम् । उव च शब्दशास्त्रं च तदर्थं च सुरेश्वरम् ॥
 अध्यापिताश्च यैः शिष्या यैरधीतं मुनीश्वरैः । ते च त्वा परिसंचिन्त्य प्रवर्तन्ते सुरेश्वरि ॥
 त्वं संस्तुता पूजिता च मुनीन्द्रमनुमानयैः । दैतेन्द्रेश्च सुरैश्चापि ब्रह्म विष्णुशिवादीभिः ॥

जड्भीतः सहस्रास्यः पञ्चवक्त्रश्चतुर्मुखः । यां स्तोतुं किमहं स्तौमि तामेकास्येन मानवं ॥
 इत्युक्त्वा याज्ञवल्क्यश्च भक्तिनम्रात्मकंधरः । प्रणनाम निराहारो रुगोद च मुहुर्मुहुः ।
 तदा ज्योतिस्वरूपा सा तेनादृष्टाऽप्युवाच तम् । मुकवीन्द्रो भवेत्युक्त्वा वैकुण्ठं च
 जगाम ह ॥ ३३ ॥

महामूर्खश्च दुर्मेधा वर्षमेकं च यः पठेत् । स पण्डितश्च मेधावी मुकविश्च भवेद्भुवम् ॥ ३५ ॥

इति श्रीब्र० महा० प्रकृति० नारदना० याज्ञवल्क्योक्तवाणीस्तवनं

नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

सरस्वती सा वैकुण्ठे स्वयं नारायणान्तिके । गङ्गाशापेन कलया कलहाद्भारते सारित् ॥ १ ॥
 पुण्यदा पुण्यजननी पुण्यतीर्थस्वरूपिणी । पुण्यवद्भिर्निषेव्या च स्थितिः पुण्यवतां मुने ॥ २ ॥
 तपस्विनां तपोरूपा तपस्याकाररूपिणी । कृतपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निस्वरूपिणी ॥ ३ ॥
 ज्ञाने सरस्वतीतोये गतं यैर्मानवैर्भुवि । तेषां स्थितिश्च वैकुण्ठे सुचिरं हरिसंसदि ॥ ४ ॥
 भारते कृतपापश्च स्नात्वा तत्रैव लीलया । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके वसेच्चिरम् ॥
 चतुर्दश्यां पौर्णमास्यामक्षयायां दिनक्षये । ग्रहणे च व्यतीपातेऽन्यस्मिन्पुण्यदिनेऽपि च ॥
 अनुषङ्गेण यः स्नाति हेलया श्रद्धयाऽपि वा । सारूप्यं लभते नूनं वैकुण्ठे स हरेरपि ॥
 सरस्वतीमन्त्रकं च मासमेकं तु यो जपेत् । महामूर्खः कवीन्द्रश्च स भवेन्नात्र संशयः ॥
 नित्यं सरस्वतीतोये यः स्नात्वा मुण्डयेन्नरः । न गर्भवासं कुरुते पुनरेव स मानवः ॥ ९ ॥
 इत्येवं कथितं किञ्चिद्भारतीगुणकीर्तनम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

सौतिरुवाच—

नारायणवचः श्रुत्वा नारदो मुनिसत्तमः । पुनः पप्रच्छ संदेहच्छेदं शौनक सत्वरम् ॥

नारद उवाच—

कथं सरस्वतीदेवी गङ्गाशापेन भारते । कलया कलहेनैव समभूत्पुण्यदा सरित् ॥ १ ॥
 श्रवणे श्रुतिसाराणां वर्धते कौतुकं मम । कथामृतानां नो तृप्तिः केन श्रेयसि तृप्यते ॥
 कथं शशाप सा गङ्गा पूजितां तां सरस्वतीम् । शान्तसत्त्वस्वरूपा च पुण्यदा सर्वदा नृणाम्
 तेजस्विन्योर्द्वयोर्वादकारणं श्रुतिसुन्दरम् । सुदुर्लभं पुराणेषु तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि कथमेतां पुरातनीम् । यस्याः स्मरणमात्रेण सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥
लक्ष्मीः सरस्वती गङ्गा त्रिस्तो भार्या हरेरपि । प्रेम्णा समास्तास्तिष्ठन्ति सततं हरिसंनिधौ
चकार सैकदा गङ्गा विष्णोर्मुखनिरीक्षणम् । सस्मिता च सकामा च सकटाक्षं पुनः पुनः
विभुर्जहास तद्वक्त्रं निरीक्ष्य च मुदा क्षणम् । क्षमां चकार तद्दृष्ट्वा लक्ष्मीर्नैव सरस्वती
बोधयामास तां पद्मा सत्त्वरूपा च सस्मिता । क्रोधाविष्टा च सा वाणी न च शान्ता बभूव ह
उवाच गङ्गाभर्तारं रक्तास्या रक्तलोचना । कम्पिता कोपवेगेन शश्वन्प्रस्फुरिताधरा ॥२१॥

सरस्वत्युवाच—

सर्वत्र समताबुद्धिः सद्भर्तुः कामिनीः प्रति । धर्मिष्ठस्य वारिष्ठस्य विपरीता खलस्य च ॥२२॥
ज्ञातं सौभाग्यमधिकं गङ्गायां ते गदाधर । कमलायां च तत्तुल्यं न च किञ्चिन्मयि प्रभो ॥
गङ्गायाः पद्मया सार्वं प्रीतिश्चापि सुसंमताः । क्षमां चकार तेनेदं विपरीतं हरिप्रिया ॥२३॥
किं जीवनेन मेऽत्रैव दुर्भगायाश्च सांप्रतम् । निष्फलं जीवनं तस्या या पत्युः प्रेमवञ्चिता ॥
त्वां सर्वेशं सत्त्वरूपं ये वदन्ति मनीषिणः । ते मूर्खा न वेदज्ञा न जानन्ति मतिं तव ॥२४॥
सरस्वतीवचः श्रुत्वा दृष्ट्वा तां कोपसंयुताम् । मनसा तु समालोच्य स जगाम बहिःसभाम् ॥
गते नारायणे गङ्गामवोचन्निर्मयं रुषा । वागधिष्ठातृदेवी सा वाक्यं श्रवणदुःसहम् ॥२५॥
हे निर्लज्जे सकामे त्वं स्वामिगर्वं करोषि किम् । अधिकं स्वमिसौभाग्यं विज्ञापयितुमिच्छसि
मानहानिं कारिष्यामि तवाद्य हरिसंनिधौ । किं करिष्यसि ते कान्तो मम वै कान्तवल्लभे ॥
इत्येवमुक्त्वा गङ्गाया जिघृक्षुं केशमुद्यताम् । वारयामास तां पद्मा मध्यदेशस्थिता सती ॥
शशाप वाणी तां पद्मा महाकोपवती सती । वृक्षरूपा सरिद्रूपा भविष्यसि न संशयः ॥२६॥
विपरीतं यतो दृष्ट्वा किञ्चित्तो वक्तुमर्हसि । संतिष्ठसि सभामध्ये यथा वृक्षो यथा सरित् ॥
शापं श्रुत्वा च सा देवी न शशाप चुकोप न । तत्रैव दुःखिता तस्थौ वाणी धृत्वा करेण च ॥
अत्युद्धतां च तां दृष्ट्वा कोपप्रस्फुरितानना । उवाच गङ्गा तां देवीं पद्मां पद्मविलोचना ॥

गङ्गोवाच—

त्वमुत्सृज महोग्रां तां पद्मे किं मे कारिष्यसि । वाग्दुष्टा वागधिष्ठात्री देवीयं कलहप्रिया ॥२७॥
यावती योग्यताऽस्याश्च यावती शक्तिरेव वा । तथा करोतु वादं च मया सार्वं सुदुर्मुखा ॥
स्वबलं यन्मम बलं विज्ञापयितुमर्हतु । जनन्तु सर्वे ह्युभयोः प्रभावं विक्रमं सति ॥२८॥
इत्येवमुक्त्वा सा देवी वण्यै शापं ददाविति । सरित्स्वरूपा भवतु सा या त्वामशपद्रूपा

अधोमर्त्यं सा प्रयातु सन्ति यत्रैव पापिनः । कलौ तेषां च पापांशं लभिष्यति न संशयः
इत्येवं वचनं श्रुत्वा तां शशाप सरस्वती । त्वमेव यास्यासि महीं पापिपापं लभिष्यसि ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र भगवानाजगाम ह । चतुर्भुजश्चतुर्भिश्च पार्श्वैश्च चतुर्भुजैः ॥ ४२ ॥
सरस्वतीं करे धृत्वा वसयामास वक्षसि । बोधयामास सर्वज्ञः सर्वज्ञानं पुरातनम् ॥
श्रुत्वा रहस्यं तासां च ज्ञापय कलहस्य च । उवाच दुःखितास्ताश्च वाक्यं सामयिकं विभुः

श्रीभगवानुवाच—

लक्ष्मि त्वं कलया गच्छ धर्मध्वजगृहं शुभे । अयोनिसंभवा भूमौ तस्य कन्या भविष्यसि
तत्रैव दैवदोषेण वृक्षत्वं च लभिष्यसि । मंदशस्यासुरस्यैव शङ्खचूडस्य कामिनी ॥ ४३ ॥
भूत्वा पश्चाच्च सपत्नी भविष्यसि न संशयः । त्रैलोक्यपावनी नाम्ना तुलसीति च भारते
कलया च सरिद्धत्वा शीघ्रं गच्छ वरानने । भारतं भारतीशापान्नाम्ना पद्मावती भव ॥
गङ्गे यास्यासि चांशेन पश्चात्त्वं विश्वपावनी । भारतं भारतीशापात्पापदाहाय देहिनाम् ॥
भगीरथस्य तपसा तेन नीता सुदुष्करात् । नाम्ना भागीरथी पूता भविष्यसि महीतले ॥
मंदशस्य समुद्रस्य जाया जाये ममाऽज्ञया । मत्कलांशस्य भूपस्य शन्तनोश्च सुरेश्वरि ॥
गङ्गाशापेन कलया भारतं गच्छ भारति । कलहस्य फलं भुङ्क्व सपत्नीभ्यां सहाच्युते
स्वयं च ब्रह्मसदनं ब्रह्मणः कामिनी भव । गङ्गा यातु शिवस्थानमत्र पञ्चैव तिष्ठतु ॥
शान्ता च क्रोधरहिता मद्भक्ता मत्स्वरूपिणी । महासाध्वी महाभागा सुशीला धर्मचारिणी
यदंशकलया सर्वा धर्मिष्ठाश्च पतिव्रताः । शान्तरूपाः सुशीलाश्च प्रतिविश्वेषु योषितः ॥
तिस्रो भार्यास्त्रयः शालास्त्रयो भृत्याश्च बान्धवाः । ध्रुवं वेदविरुद्धाश्च न ह्येते मङ्गलप्रदाः ॥
स्त्री पुंश्च गृहे येषां गृहिणां स्त्रीवशः पुमान् । निष्फलं जन्म वै तेषामशुभं च पदे पदे ॥
मुखदुष्टा योनिदुष्टा यस्य स्त्री कलहप्रिया । अरण्यं तेन गन्तव्यं महारण्यं गृहाद्वरम् ॥
जैलानां च स्थलानां च फलानां प्राप्तिरेव च । सततं सुखमा तत्र न तेषां तद्गृहेऽपि च ॥
वरमग्नौ स्थितिर्हिस्त्रजन्तूनां संनिधौ सुखम् । ततोऽपि दुःखं पुंसां च दुष्टस्त्रीसंनिधौ ध्रुवम्
व्याधिज्वाला विषज्वाला वरं पुंसां वरानने । दुष्टस्त्रीणां मुखज्वाला मरणादतिरिच्यते ॥
पुंसश्च स्त्रीजितस्येह जीवितं निष्फलं ध्रुवम् । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभागमवेत् ॥
स निन्दितोऽत्र सर्वत्र परत्र नरकं व्रजेत् । यशःकीर्तिविहीनो यो जीवन्नपि मृतो हि सः ॥
बह्वीनां च सपत्नीनां नैकत्र श्रेयसी स्थितिः । एकभार्यः सुखी नैव बहुभार्यः कदाचन ॥
गच्छ गङ्गे शिवस्थानं ब्रह्मस्थानं सरस्वति । अत्र तिष्ठतु मैद्वेहे सुशीला कमलाख्या ॥ ४४ ॥

सुसाध्या यस्य पत्नी च सुशीला च पतिव्रता । इह स्वर्गमुखं तस्य धर्ममोक्षौ परत्र च ॥
पतिव्रता यस्य पत्नी स च मुक्तः शुचिः सुखी । जीवन्मृतोऽशुचिर्दुःखी दुःशीलापतिरेव यः
इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम च नारद । अत्युच्चै रुरुदुर्देव्यः समालिङ्ग्य परस्परम् ॥
ताश्च सर्वाः समालोच्य क्रमेणोचुः सदीश्वरम् । कम्पिताः साश्रुनेत्राश्च शोकेन च मयेन च
सरस्वत्युवाच—

प्रायश्चित्तं देहि नाथ दुष्टायां जन्मशोधकम् । सत्स्वामिना परित्यक्ताः कुत्र जीवन्ति काः
स्त्रियः ॥ ७० ॥

देहत्यागं करिष्यामि ध्रुवं योगेन भारते । अत्युच्चतो निपतनं प्राप्तुमर्हति निश्चितम् ॥ ७१ ॥

गङ्गावाच—

अहं केनापराधेन त्वया त्यक्ता जगत्पते । देहत्यागं करिष्यामि निर्दोषाया वधं ह्यम ॥
निर्दोषकामिनीत्यागं कुरुते यो जनो मवे । स याति नरकं कल्पं किं ते सर्वेश्वरस्य वा ॥

लक्ष्मीरुवाच—

नाथ सत्त्वस्वरूपस्त्वं कोपः कथमहो तव । प्रसादं कुरु चास्मभ्यं सदीशस्य क्षमा वरा ॥
भारतं भारतीशापाद्यास्यामि कलया यदि । कति कालं स्थितिस्तत्र कदा द्रक्ष्यामि ते पदम्
दास्यन्ति पापिनः पापं मह्यं स्नानावगाहनात् । केन तस्माद्विमुक्ताऽहमागमिष्यामि ते पदम्
कलया तुलसीरूपा धर्मध्वजसुता सती । भूत्वा कदा लभिष्यामि त्वत्पादाम्बुजमच्युता ॥
वृक्षरूपा भविष्यामि तदष्टाधितृदेवता । मामुद्धरिष्यसि कदा तन्मे ब्रूहि कृपानिधे ॥
गङ्गा सरस्वतीशापाद्यादि यास्यति भारतम् । शापेन मुक्ता पापाश्च कदा त्वां वा लभिष्यति
गङ्गाशापेन सा वाणी यदि यास्यति भारतम् । कदा शापाद्विनिर्मुच्य लभिष्यति पदं तव ॥
तां वाणीं ब्रह्मसदनं गङ्गां वा शिवमन्दिरम् । गन्तुं वदसि हे नाथ तत्क्षमस्व च मद्वचः
इत्युक्त्वा कमला कान्तपदं धृत्वा ननाम च । स्वकेशैरेष्टयित्वा च रुदोद च पुनः पुनः ॥
उवाच पद्मनाभस्तां पद्मां कृत्वा स्ववक्षसि । ईषद्धासः प्रसन्नास्थो भक्तानुग्रहकारकः ॥

नारायण उवाच—

त्वद्वाक्यमाचरिष्यामि स्ववाक्यं च सुरेश्वरि । समतां च करिष्यामि शृणु तत्क्रममेव च ॥
भारती यातु कलया सरिद्रूपा च भारतम् । अर्धांशा ब्रह्मसदनं स्वयं तिष्ठतु मद्वहे ॥
भगीरथेन नीता सा गङ्गा यास्यति भारतम् । पूतं कर्तुं त्रिभुवनं स्वयं तिष्ठतु मद्वहे ॥
तत्रैव चन्द्रमौलेश्च मौलिं प्राप्स्यति दुर्लभम् । ततः स्वभावतः पूताऽप्यतिपूता भविष्यति ॥

कलांशशेन गच्छ त्वं भारते कमलोद्भवे । पद्मावती सरिद्रूपा तुलसी वृक्षरूपिणी ॥
 कले, पञ्चसहस्रे च गते वर्षे च मोक्षणम् । युष्माकं सरितां भूयो मद्गृहे चाऽऽगमिष्यथ ॥
 संपदां हेतुभूता च विपत्तिः सर्वदेहिताम् । विना विपत्तेर्महिमा केषां पद्मे भवेद्भवे ॥ ९० ॥
 मन्मन्त्रोपासकानां च सतां स्नानावगाहनं तु । युष्माकं मोक्षणं पापात्पापिस्पर्शनहेतुकात् ॥
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि सन्त्यसंख्यानि सुन्दरि । भविष्यन्ति च पूतानि मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥
 मन्मन्त्रोपासका भक्ता भ्रमन्ते भारते सति । पूतं कर्तुं भारतं च सुषवित्रं वसुंधराम् ॥ ९३ ॥
 मद्भक्ता यत्र तिष्ठन्ति पादं प्रक्षालयन्ति च । तत्स्थानं च महातीर्थं सुषवित्रं भवेद्भुवम् ॥
 स्त्रीघ्नो गोघ्नः कुतघ्नश्च ब्रह्मघ्नो गुरुतरुपगः । जीवन्मुक्तो भवेत्पूतो मद्भक्तः ॥ ९५ ॥
 एकादशीविहीनश्च संख्याहीनोऽपि नास्तिकः । नरघाती भवेत्पूतो मद्भक्तः ॥ ९६ ॥
 असिजीवी मर्षिजीवी धावकः शूद्रयाजकः । वृषवाहो भवेत्पूतो मद्भक्तः ॥ ९७ ॥
 विश्वाघाती मित्रघ्नो मिथ्यासाक्षप्रदायकः । न्यासहारी भवेत्पूतो मद्भक्तः ॥ ९८ ॥
 ऋणग्रस्तो वार्धुषिको जारजः पुंश्चलीपतिः । पूतश्च पुंश्चलीपुत्रो मद्भक्तः ॥ ९९ ॥
 शूद्राणां सूपकारश्च देवलो ग्रामयाजकः । अदीक्षितो भवेत्पूतो मद्भक्तः ॥ १०० ॥
 अश्वत्थघातकश्चैव मद्भक्तानां च निन्दकः । अनिवेदितभोजी च पूतो मद्भक्तदर्शनात् ॥
 मातरं पितरं भार्यां भ्रातरं तनयं सुताम् । गुरोः कुलं च भगिनीं वंशहीनं च बान्धवम् ॥
 श्वश्रूं च श्वशुरं चैव यो न पुष्णाति नारद । स महापातकी पूतो मद्भक्तः ॥ १०३ ॥
 देवद्रव्यापहारी च विप्रद्रव्यापहारकः । लाशालोहरसानां च विक्रेता दुहितुस्तथा ॥ १०४ ॥
 महापातकिनश्चैते शूद्राणां शवदाहकाः । भवेयुरेते पूताश्च मद्भक्तः ॥ १०५ ॥

लक्ष्मीरुवाच—

भक्तानां लक्षणं ब्रूहि भक्तानुग्रहकारक । येषां संदर्शनस्पर्शात्सद्यः पूता नराधमाः ॥ १०६ ॥
 हरिभक्तिविहीनाश्च महाहंकारभंयुताः । स्वप्रशंसारता धूर्ताः शठा वै साधुनिन्दकाः ॥
 पुनन्ति सर्वतीर्थानि येषां स्नानावगाहनात् । येषां च पादरजसा पूता पादोदकान्मही ॥
 येषां संदर्शनं स्पर्शं देवा वाञ्छन्ति भारते । सर्वेषां परमो लाभो वैष्णवानां समागमः ॥
 न ह्यम्भयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः । ते पुनन्त्युरुकालेन विष्णुभक्ताः क्षणादहो

सौविरुवाच—

महालक्ष्मीवचः श्रुत्वा लक्ष्मीकान्तश्च सस्मितः । निगूढतत्त्वं कथितुमृषिभ्रेष्ठोपचक्रमे ॥

१ क. 'सिः काऽपि 'दे' । २ क. 'नोऽयनाश्रमी । ३ क. 'ता लवणस्य च । ४ क. 'ताः सर्वाः सा' ।

श्रीनारायण उवाच—

भक्तानां लक्षणं लक्ष्मि गूढं श्रुतिपुराणयोः । पुण्यस्वरूपं पापघ्नं सुखदं भुक्तिमुक्तिदम् ॥
सारभूतं गोपनीयं न वक्तव्यं खलेषु च । त्वां पवित्रां प्राणतुल्यां कथयामि निशामय ॥
गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रो यस्य कर्णे विशेद्वरः । वदन्ति वेदवेदाङ्गात् पवित्रं नरोत्तमम् ॥
पुरुषाणां शतं पूर्वं पूतं तज्जन्ममाश्रतः । स्वर्गस्थं नरकस्थं वा मुक्तिं प्राप्नोति तत्क्षणात् ॥
यैः कैश्चिद्यत्र वा जन्म लब्धं येषु च जन्तुषु । जीवन्मुक्तास्ते च पूता यान्ति काले हरेः पदम् ॥
मद्भक्तियुक्तो मत्पूजानियुक्तो मद्गुणान्वितः । मद्गुणश्लाघनीयश्च मन्निविष्टश्च संततम् ॥
मद्गुणश्रुतिमात्रेण सानन्दः पुलकान्वितः । सगद्गदः साश्रुनेत्रः स्वात्मविस्मृतिरेव च ॥
न वाञ्छति सुखं मुक्तिं सालोक्यादिचतुष्टयम् । ब्रह्मत्वममरत्वं वा तद्वाञ्छा मम सेवने ॥
इन्द्रत्वं च मनुत्वं च देवत्वं च सुदुर्लभम् । स्वर्गराज्यादिमोगं च स्वप्नेऽपि नहि वाञ्छति ॥
ब्रह्माण्डानि विनश्यन्ति देवा ब्रह्मादयस्तथा । कल्याणमक्तियुक्तश्च मद्भक्तो न प्रणश्यति ॥
भ्रमन्ति भारते मक्ता लब्ध्वा जन्म सुदुर्लभम् । तेऽपि यान्ति महीं पूतां कृत्वा तीर्थं ॥
ममाऽऽलयम् ॥ १२२ ॥

इत्येतत्कथितं सर्वं कुरु पद्मे यथोचितम् । तदाज्ञाताश्च ताश्चक्रुर्हरिस्तस्यौ सुखासने ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० सरस्वत्युपाख्यानं नाम

षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

====

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

—————

नारायण उवाच—

पुण्यक्षेत्रे ह्याजगाम भारते सा सरस्वती । गङ्गाशापेन कलया स्वयं तस्यौ हरेः पदम् ॥
भारती भारतं गत्वा ब्राह्मी च ब्रह्मणः प्रिया । वागधिष्ठातृदेवी सा तेन वाणी च कीर्तिता ॥
सर्वं विश्वं परिव्याप्य स्त्रोतस्येव हि दृश्यते । हरिः सरःसु तस्येयं तेन नाम्ना सरस्वती ॥
सरस्वती नदी सा च तीर्थरूपातिपावनी । पापिपापेध्मदाहाय अवलदग्निस्वरूपिणी ॥४॥
पश्चाद्भगीरथानीता महीं भागीरथी शुभा । समाजगाम कलया वाणीशापेन नारद ॥
तत्रैव समये तां च दधार शिरसा शिवः । वेगं सोढुमशक्ताया भुवः प्रार्थनया विभुः ॥
पद्मा जगाम कलया सा च पद्मावती नदी । भारतं भारती शापात्स्वयं तस्यौ हरेः पदम् ॥

ततोऽन्यथा सा कलया चालभज्जन्म भारते । धर्मध्वजसुता लक्ष्मीर्विरुयाता तुलसीति च ॥
 पुरा सरस्वतीशापात्तत्पश्चाद्धरिंशापतः । बभूव वृक्षरूपा सा कलया विश्वपावनी ॥९॥
 कलेः पञ्चसहस्रं च वर्षं स्थित्वा च भारते । जग्मुस्ताश्च सरिद्रूपं विहाय श्रीहरेः पदम् ॥
 यानि सर्वाणि तीर्थानि काशीं वृन्दावनं विना । यास्यन्ति सार्धं तामिश्च हरेर्वैकुण्ठमाज्ञया
 शालग्रामो हरेर्मूर्तिर्जगन्नाथश्च भारतम् । कलेर्दशसहस्रान्ते ययौ त्यक्त्वा हरेः पदम् ॥
 वैष्णवाश्च पुराणानि शङ्खाश्च श्राद्धतर्पणम् । वेदोक्तानि च कर्माणि ययुस्तैः सार्धमेव च ॥
 हरिपूजां हरेर्नाम तत्कीर्तिगुणकीर्तनम् । वेदाङ्गानि च शास्त्राणि ययुस्तैः सार्धमेव च ॥
 संस्तुश्च सत्यं धर्मश्च वेदाश्च ग्रामदेवताः । व्रतं तपरयाऽनशनं ययुस्तैः सार्धमेव च ॥१०॥
 वामाचाररताः सर्वे मिथ्याकापट्यसंयुताः । दुलसीवर्णिता पूजा भविष्यति ततः परम् ॥
 एकादशीविहीनाश्च सर्वे धर्मविवर्जिताः । हरिप्रसङ्गविमुक्ता भविष्यन्ति ततः परम् ॥
 शठः क्रूरा दाग्मिकाश्च महाहंकारसंयुताः । चौराश्च हिंसकाः सर्वे भविष्यन्ति ततः परम् ।
 पुंसां भेदस्तथा स्त्रीणां विवाहो वादनिर्णयः । स्वस्वामिभेदो वस्तूनां न भविष्यत्यतः परम्
 सर्वे जनाः स्त्रीमिश्राश्च पुंश्चल्यश्च गृहे गृहे । तर्जनैर्भर्त्सनैः शश्वत्स्वामिनं ताडयन्ति च ॥
 गृहेश्वरी च गृहिणी गृही मृत्याधिकोऽधमः । चेटीमृत्यासमा बध्वः श्वश्रूश्च श्वशुरस्तथा ॥
 कर्तारो बलिनो गेहे योनिसंबन्धिन्यन्ववाः । विद्यासंबन्धिभिः सार्धं संभाषाऽपि न विद्यते
 यथाऽपरिचिता लोकास्तथा पुंसश्च बान्धवाः । सर्वकर्माक्षमाः पुंसो योषितामाज्ञया विना
 ब्रह्मक्षत्रियविदूशूरा जात्याचारविनिर्णयः । संध्या च यज्ञसूत्रं च भावलुप्तं न संशयः ॥
 श्लेच्छाचारा भविष्यन्ति वर्णाश्चत्वार एव च । श्लेच्छशास्त्रं पाठिष्यन्ति स्वशास्त्राणि विहाय ते
 ब्रह्मक्षत्रविशां वंशाः शूद्राणां सेवकाः कलौ ॥ २९ ॥

सूपकारा भविष्यन्ति धावका वृषवाहकाः । सत्यहीना जनाः सर्वे सत्यहीना चे मेदिनी
 फलहीनाश्च तरवोऽपत्यहीनाश्च योषितः । क्षीरहीनास्तथा गावः क्षीरं सर्पिर्विवर्जितम् ॥
 दुम्पती प्रीतिहीनौ च गृहिणः सुखवर्जिताः । प्रतापहीना भूयाश्च प्रजाश्च करपीडिताः ॥
 मलहीना नदा नद्यो दीर्घिकाः कन्दरादयः । धर्महीनाः पुण्यहीना वर्णाश्चत्वार एव च ॥
 लक्ष्मेषु पुण्यवान्कोऽपि न तिष्ठति ततः परम् । कुत्सिता विकृताकारा नरा नार्यश्च बालकाः
 कुवार्ताः कुत्सितपथा भविष्यन्ति ततः परम् । केचिद्भ्रामाश्च नगरा नरशून्या भयानकाः
 केचित्स्वरूपकुटीरेण नरेण च समन्विताः । अरण्यानि भविष्यन्ति ग्रामेषु नगरेषु च ॥
 अरण्यवासिनः सर्वे जनाश्च करपीडिताः । सस्यानि च भविष्यन्ति तडागेषु नदीषु च ॥

क्षेत्राणि सस्यहीनानि प्रकृष्टान्यर्थतः परम् । हीनाः प्रकृष्टा धनिनो बलदर्पसमान्विताः ॥
 प्रकृष्टवंशजा हीना भविष्यन्ति कलौ युगे । अलीकवादिनो धूर्ताः शठा वै सत्यवादिनः ॥
 पापिनः पुण्यवन्तश्चाप्यशिष्टः शिष्ट एव च । जितेन्द्रिया लम्पटाश्च पुंश्चर्यश्च पतिव्रताः
 तपस्विनः पातकिनो विष्णुभक्ता अवैष्णवाः । हिंसकाश्च दयायुक्ताश्चौराश्च नरघातिनः ॥
 भिक्षुवेषधरा धूर्ता निन्दन्त्युपहसन्ति च । भूतादिसेवानिपुणा जनानां मोदकारिणः ॥
 पूजितास्ते भविष्यन्ति वञ्चका ज्ञानदुर्बलाः । वामनो व्याधियुक्ताश्च नरा नार्थश्च सर्वतः ॥
 ४. ह्यायुषो जरायुक्ता यौवनेषु कलौ युगे । पलिनाः षोडशे वर्षे महावृद्धास्तु विंशतौ ॥
 अष्टवर्षा च युवती रजोयुक्ता च गर्भिणी । वत्सरान्ते प्रसूता स्त्री षोडशे च जरान्विता ॥
 एताः काश्चिन्सहस्रेषु बन्ध्याश्चापि कलौ युगे । कन्याविक्रयिणः सर्वे वर्णाश्चत्वार एव च ॥
 मातृजायावधूनां च जारोपार्जनतत्पराः । कन्यानां भगिनीनां च जारोपार्जनजीविनः ॥
 हरेर्नम्रां विक्रयिणो भविष्यन्ति कलौ युगे । स्वयमुत्सृज्य दानं च कीर्तिवर्धनहेतवे ॥
 तत्तश्च न्मनसाऽऽलोच्य स्वयमुल्लङ्घयिष्यति । देववृत्तिं ब्रह्मवृत्तिं वृत्तिं गुरुकुलस्य च ॥
 स्वदत्तां परदत्तां वा सर्वमुल्लङ्घयिष्यति । कन्यकागामिनः केचित्केचिच्छत्रभिंगामिनः ॥
 केचिद्वधूनामिनश्च केचित्सर्वत्रगामिनः । भगिनीगामिनः केचित्सपत्नीमातृगामिनः ॥
 भ्रातृजायागामिनश्च भविष्यन्ति कलौ युगे । अगम्यागमनं चैव करिष्यन्ति गृहे गृहे ॥
 आत्मयोनिं परित्यज्य विहरिष्यन्ति सर्वतः । पत्नीनां निर्गयो नास्ति मर्तृगां च कलौ युगे
 प्रजातां चैव वस्तूनां ग्रामाणां च विशेषतः । अलीकवादिनः सर्वे सर्वे चौर्यार्थलम्पटाः ॥
 परस्परं हिंसकाश्च सर्वे च नरघातिनः । ब्रह्मक्षत्रविशां वंशा भविष्यन्ति च पापिनः ॥
 लालालोहरत्नानां च व्यापारं लवणस्य च । वृषवाहा विप्रवंशाः शूद्राणां शवदाहिनः ॥
 शूद्रात्रमोक्षिनः सर्वे सर्वे च वृषलीरताः । पञ्चपर्वपरित्यक्ताः कुहूरात्रेषु भोजिनः ॥ ९३ ॥
 यज्ञसूत्रविहीनाश्च संध्याशौचविहीनकाः ॥ ९४ ॥
 पुंश्चली वार्धुषाऽवीरा कुट्टिनी च रज वला । विधवा रन्धनागारे भविष्यन्ति च पाचिकाः ॥
 अन्नानां निर्गयो नास्ति योनीनां च विशेषतः । आश्रमाणां जनानां च सर्वे म्लेच्छाः कलौ युगे
 एवं कलौ संप्रवृत्ते सर्वे म्लेच्छमया भवे । हस्तप्रमाणे वृक्षे चाङ्गुष्ठमाने च मानवे ॥ ९७ ॥
 विपस्य विष्णुयशसः पुत्रः कल्की भविष्यति । नारायणकलांशश्च भगवान्बलिनां बली ॥
 दीर्घेण करवालेन दीर्घघोटकवाहनः । म्लेच्छशून्यां च पृथिवीं त्रिरात्रेण करिष्यति ॥
 निर्मलेच्छां वसुधां कृत्वा चान्तर्धामं करिष्यति । अराजका च वसुधा दस्युप्रस्ता भविष्यति

स्थूलप्रमाणं षड्भात्रं वर्षाधाराप्लुता मही । लोकशून्या वृक्षशून्या गृहशून्या भविष्यति ॥
 ततश्च द्वादशादित्याः करिष्यन्त्युदयं मुने । प्राप्नोति शुष्कतां पृथ्वी समा तेषां च तेजसा
 कलौ गते च दुर्धर्षे संप्रवृत्ते कृते युगे । तपःसत्यसमायुक्तो धर्मः पूर्णो भविष्यति ॥ ६३ ॥
 तपस्विनश्च धर्मिष्ठा वेदज्ञा ब्राह्मणा भुवि । पवित्रताश्च धर्मिष्ठा योषितश्च गृहे गृहे ॥
 राजानः क्षत्रियाः सर्वे विप्रमक्ताः स्वधर्मिणः । प्रनावन्तो धर्मिष्ठाः पुण्यकर्मरताः सदा
 वैश्या वाणिज्यनिरता विप्रमक्ताश्च धार्मिकाः शूद्राश्च पुण्यशीलाश्च धर्मिष्ठा विप्रसेविनः ॥
 विप्रक्षत्रविशां वंशा विष्णुयज्ञरागणाः । विष्णुमन्त्ररताः सर्वे विष्णुभक्ताश्च वैष्णवाः ॥
 श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञा धर्मज्ञा ऋतुगापिनः । लेशो नास्ति ह्यवर्माणां धर्मपूर्णे कृते युगे ॥
 धर्मस्त्रिषाच्च त्रेतायां द्विषाच्च द्वापरे स्मृतः । कलौ प्रवृत्ते पादात्मा सर्वलोपस्ततः परम् ।
 धाराः सप्त यथा विप्र तिथयः षोडश स्मृताः । यथा द्वादश मासाश्च ऋतवश्च पडेव हि ॥
 द्वौ पक्षौ चायने द्वे च चतुर्भिः प्रहरैर्दिनम् । चतुर्भिः प्रहरै रात्रिर्मासस्त्रिंशद्दिनैस्तथा ॥
 वर्षः पञ्चविधो ज्ञेयः कालसंख्यां निबोध मे । यथा चाऽऽयान्ति याः तथैव तथा युगचतुष्टयम्
 वर्षे पूर्णे नराणां च देवानां च दिवानिशम् । शतत्रये षष्ठ्याधिके नराणां च युगे गते ॥
 देवानां च युगो ज्ञेयः कालसंख्यावेदां मतः ॥ ७३ ॥

मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः । मन्वन्तरसमं ज्ञेयं चेन्द्रायुः परिकीर्तितम् ॥ ७४ ॥
 अष्टाविंशतिमे चेन्द्रे गते ब्राह्मं दिवानिशम् । अष्टोत्तरे वर्षशते गते पातो विधेर्भवेत् ॥ ७५ ॥
 प्रलयः प्राकृतो ज्ञेयस्तत्रादृष्टा वसुंधरा । जलप्लुतानि विश्वानि ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
 ऋषयो जीविनः सर्वे लीनाः कृष्णे परात्परे । तत्रैव प्रकृतिर्लीना तेन प्राकृतिको लयः ॥
 लये प्राकृतिकेऽनीते पाने च ब्रह्मणो मुने निमेषमात्रः कालश्च कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 एवं नश्यन्ति सर्वाणि ब्रह्माण्डान्यखिलानि च स्थितौ गोलोके वैकुण्ठौ श्रीकृष्णश्च सप्तार्षदः
 निमेषमात्रः प्रलयो यत्र विश्वं जलप्लुतम् । निमेषानन्तरे काले पुनः सृष्टिः क्रमेण च ॥
 एवं कतिविधा सृष्टिर्लयः कतिविधोऽपि वा । कतिकृत्वो गन्तव्याः संख्यां जानाति कः पुमान्
 सृष्टीनां च लयानां च ब्रह्माण्डानां च नारद । ब्रह्मादीनां च विध्यण्डे संख्यां जानाति कः पुमान्
 ब्रह्माण्डानां च सर्वेषामीश्वरश्चैक एव सः । सर्वेषां परमात्मा च श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः ॥
 ब्रह्मादयश्च तस्यांशास्तस्यांशश्च महाविराट् । तस्यांशश्च विराट् क्षुद्रस्तस्यांशा प्रकृतिः
 स्मृता ॥ ८४ ॥

स च कृष्णो द्विधामूतो द्विभुजश्च चतुर्भुजः । चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः स्वयम्

ब्रह्म दितृणपर्यन्तं सर्वं प्राकृतिकं भवेत् । यस्तत्राकृतिकं सृष्टं सर्वं नश्वरमेव च ॥ ८१ ॥
 विद्वद्येकं सृष्टिमूलं तत्सत्यं नित्यं सनातनम् । स्वेच्छामयं परं ब्रह्म निर्लिप्तं निर्गुणं परम् ॥
 निरुपाधि निगकारं भक्तानुग्रहविग्रहम् । अतोऽथ कमनीयं च नवीननीरदप्रभम् ॥ ८८ ॥
 द्विभुजं मुरलीहस्तं गोपवेषं किशोरकम् । सर्वज्ञं सर्वसेव्यं च परमात्मानमीश्वरम् ॥ ८९ ॥
 कर्माणि धाता ब्रह्माण्डं ज्ञानात्मा कमलोद्भवः । शिवो मृत्युञ्जयश्चैव संहर्ता सर्वतत्त्ववित्
 यस्य ज्ञानाद्यत्तपसा सर्वेशस्तत्समो महान् । महाविभूतियुक्तश्च सर्वज्ञः सर्वदः स्वयम् ॥
 सर्वव्यापी सर्वपाता प्रदाता सर्वसंपदाम् । विष्णुः सर्वेश्वरः श्रीमान्यस्य ज्ञानाज्जित्पतिः ॥
 महामाया च प्रकृतिः सर्वशक्तिमतीश्वरी । यज्ज्ञानाद्यस्य तपसा यद्भक्त्या यस्य सेवया ॥
 सा वित्री वेदमाता च वेदाधिष्ठातृदेवता । पूज्या द्विजानां वेदज्ञा यज्ज्ञानाद्यस्य सेवया ॥
 सर्वविद्याधिदेवी सा पूज्या च विदुषां पुरा । यत्सेवया यत्तपसा यस्य ज्ञानात्सरस्वती ॥
 यत्सेवया यत्तपसा प्रदात्री सर्वसंपदाम् । धनैरस्याधिदेवी सा महालक्ष्मीः सनातनी ॥
 यत्सेवया यत्तपसा सर्वविशेषेषु पूजिता । सर्वज्ञानाधिदेवी सा सर्वसंपत्प्रदायिनी ॥ ९७ ॥
 सर्वेश्वरी सर्ववन्द्या सर्वेशं प्राप या पतिम् । सर्वस्नुता च सर्वज्ञा दुर्गा दुर्गतिनाशिनी ॥
 कृष्णवामांशसंभूता कृष्णप्राणाधिदेवता । कृष्णप्राणाधिका प्रेम्णा राधिका कृष्णसेवया ॥
 सर्वाधिकं च रूपं च सौभाग्यं मानगौरवम् । कृष्णवक्षःस्थलस्थानं पत्नीत्वं प्राप सेवया ॥
 तपश्चकार सा पूर्वं शतशृङ्गे च पर्वते । दिव्यं युगमहस्रं च निराहागऽतिकर्षिता ॥
 कृशां निःश्वासरहितां दृष्ट्वा चन्द्रकलोपमाम् । कृष्णो वक्षःस्थले कृत्वा रुरोद कृपया विभुः
 वरं तस्यै ददौ सारं सर्वेषामपि दुर्लभम् । मम वक्षःस्थले तिष्ठ मयि ते भक्तिरस्तिवति ॥
 सौभाग्येन च मानेन प्रेम्णा वै गौरवेण च । त्वं मे श्रेष्ठो परं प्रेम्णा ज्येष्ठो त्वं सर्वयोषिताम्
 वरिष्ठा च गरिष्ठा च संस्तुता पूजिता मया । सततं तव साध्योऽहं राध्यश्च प्राणवल्लभे ॥
 इत्युक्त्वा जगतां नाशश्चक्रे तच्चेतनां ततः । सपत्नीरहितां तां च चकार प्राणवल्लभाम् ॥
 अन्यथा या याश्च देव्यो वै पूजितास्तस्य सेवया । तपस्या ग्राहशी यासां तासां तादृक्फलं मुने ॥
 दिव्यं वर्षमहस्रं च तपरतप्त्वा हिमालये । दुर्गा च तत्पदं ध्यात्वा सर्वपूज्या बभूव ह ॥
 सरस्वती तपस्तप्त्वा पर्वते गन्धमादने । लक्षवर्षं च दिव्यं च सर्ववन्द्या बभूव सा ॥
 लक्ष्मीर्धुगशतं दिव्यं तपस्तप्त्वा च पुष्करे । सर्वसंपत्प्रदात्री सा चाभवत्तस्य सेवया ॥
 सा वित्री मलये तप्त्वा द्विजपूज्या बभूव सा । षष्टिवर्षसहस्रं च दिव्यं ध्यात्वा च तत्पदम् ॥
 शतमन्वन्तरं तप्तं शंकरेण पुनः विभो । शतमन्वन्तरं चैव ब्रह्मणा तस्य भक्तिः ॥

शतमन्वन्तरं विष्णुस्तप्त्वा पाता बभूव ह । शतमन्वन्तरं धर्मस्तप्त्वा पूज्यो बभूव ह ॥
 मन्वन्तरं तपस्तेपे शेषो भक्त्या च नारद । मन्वन्तरं च सूर्यश्च शक्रश्चन्द्रस्तथा गुरुः ॥
 दिव्यं शतयुगं चैव वायुस्तप्त्वा च भक्तितः । सर्वप्राणः सर्वपूज्यः सर्वाधारो बभूव सः ॥
 एवं कृष्णस्य तपसा सर्वे देवाश्च पूजिताः । मुनयो मानवा भूषा ब्राह्मणाश्चैव पूजिताः ॥
 एवं ते कथितं सर्वं पुराणं च यथागमम् । गुरुवक्त्राद्यथा ज्ञातं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० युगतन्माहात्म्यमन्व-

न्तरकालेश्वरगुणानिरूपणं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

=====

अथाष्टमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

हरेर्निमेषमात्रेण ब्रह्मणः पात एव च । तस्य पाते प्राकृतिकः प्रलयः परिकीर्तितः ॥ १ ॥
 प्रलये प्राकृते चोक्तं तत्रादृष्टा वसुंधरा । जलप्लुतानि विश्वानि सर्वे लीना हराविति ॥
 वसुंधरा तिरोभूता कुत्र वा तत्र तिष्ठति । सृष्टेर्विधानसमये साऽऽविर्भूता कथं पुनः ॥ ३ ॥
 कथं बभूव सा धन्या मान्या सर्वाश्रया जया । तस्याश्च जन्म विस्तारं वद मङ्गलकारणम् ॥

श्रीनारायण उवाच—

सर्वादिसृष्टौ सर्वेषां जन्म कृष्णादिति श्रुतिः । आविर्भावस्तिरोभावः सर्वेषु प्रलयेषु च ॥
 श्रूयतां वसुधाजन्म सर्वमङ्गलमङ्गलम् विघ्ननिघ्नं परं पापनाशनं पुण्यवर्धनम् ॥ ६ ॥
 अहो केचिद्वदन्तीति मधुकैटभमेदसा । बभूव वसुधा धन्या तद्विरुद्धमतं शृणु ॥ ७ ॥
 ऊचतुस्तौ पुरा विष्णुं तुष्टौ युद्धेन तेजसा । आवां जहि न यत्रोर्ध्वं पयसा संवृतेति च ॥
 तयोर्जीवनकाले न प्रत्यक्षा च भवेत्स्फुटम् । ततो बभूव मेदश्च मरणान्तरं तयोः ॥ ९ ॥
 मेदिनीति च विख्यातेत्युक्ता यैस्तन्मतं शृणु । जलधौता कृशा पूर्वं वर्धिता मेदसा यतः ॥
 कथयामि च तज्जन्म सार्थकं सर्वसमतम् । पुरा श्रुतं च श्रुत्युक्तं धर्मवक्त्राच्च पुष्करे ॥
 महाविराट्शरीरस्य जलस्थस्य चिरं स्फुटम् । मलो बभूव कालेन सर्वाङ्गव्यापको ध्रुवम् ॥
 स च प्रविष्टः सर्वेषां तल्लोम्नां विवरेषु च । कालेन महता तस्माद्बभूव वसुधा मुने ॥ १६ ॥
 प्रत्येकं प्रतिलोम्नां च स्थिता कूपेषु सा स्थिरा । आविर्भूता तिरोभूता सा चला च पुनः पुनः
 आविर्भूता सृष्टिकाले तज्जलान्तर्युपस्थिता । प्रलये च तिरोभूता जलाम्बन्तरवस्थिता ॥
 प्रतिविश्वेषु वसुधा शैलकाननसंयुता । सप्तसागरसंयुक्ता सप्तद्वीपमिता सती ॥ १६ ॥

हिमाद्रिमेरुसंयुक्तां ब्रह्मचन्द्रार्कसंयुता । ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च सुरैर्लोकैस्तथा नृणां ॥ १७ ॥
पुण्यतीर्थसमायुक्ता पुण्यभारतसंयुता । काञ्चनीभूमिसंयुक्ता सर्वदुर्गसमन्विता ॥ १८ ॥
पातालाः सप्त तदधस्तदूर्ध्वे ब्रह्मलोकतः । ध्रुवलोकश्च तत्रैव सर्वं विश्वं च तत्र वै ॥ १९ ॥
एवं सर्वाणि विश्वानि पृथिव्यां निर्मितानि वै । ऊर्ध्वं गोलोकेनैकुण्ठौ नित्यौ विश्वपरौ च तौ
नश्वराणि च विश्वानि कृत्रिमाकृत्रिमाणि च । प्रलये प्राकृते ब्रह्मन्ब्रह्मणश्च निपातने ॥
महाविराडादिसृष्टौ सृष्टः कृष्णेन चाऽऽत्मना । नित्ये स्थितः स प्रलये काष्ठाकाशेऽरैः सह
क्षित्यधिष्ठातृदेवी सा वाराहे पूजिता सुरैः । मनुभिर्मुनिभिर्विप्रैर्गन्धर्वादिभिरेव च ॥ २३ ॥
विष्णोर्वराहरूपस्य पत्नी सा श्रुतिसंमता । तत्पुत्रो मङ्गलो ज्ञेयः सुयशा मङ्गलात्मजः ॥

नारद उवाच—

पूजिता केन रूपेण वाराहे च सुरैर्मही । वराहेण च वाराही सर्वैः सर्वाश्रया सती ॥ २५ ॥
तस्याः पूजाविधानं चाऽप्यधश्चोद्धरणकपम् । मङ्गलं मङ्गलस्यापि जन्मै वासं वद प्रभो ।

नारायण उवाच—

वाराहे च वराहश्च ब्रह्मणा संस्तुतः पुरा । उद्धार महीं हत्वा हिरण्यक्षं रसातल त् ॥ २७ ॥
जले तां स्थापयामास पद्मपत्रं यथाऽर्गवे । तत्रैव निर्धमे ब्रह्मा सर्वं विश्वं मनोहरम् ॥ २८ ॥
दृष्ट्वा तदधिदेवीं च सकामां कामुको हरिः । वराहरूपी भगवान्कोटिसूर्यसमप्रभः ॥ २९ ॥
कृत्वा रतिकरीं शय्यां मूर्तिं च सुमनोहराम् । क्रीडां चकार रहसि दिव्यवर्षमहार्निशम् ॥ ३० ॥
सुखसंभोगसंस्पर्शान्मूर्च्छां संप्राप सुन्दरी । विदग्धया विदग्धेन संगमोऽतिमुखप्रदः ॥ ३१ ॥
विष्णुस्तदङ्गसंश्लेषाद्बुद्धिं न दिवानिशम् । वर्षान्ते चेननां प्राप्य कैशीं तत्याज कामुकीम्
दधार पूर्वरूपं हि वाराहं चैव लीलया । पूजां चकार भक्त्या च ध्यात्वा च धरणीं सतीम् ॥
धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैः सिन्दूरैरनुलेपनैः । वस्त्रैः पुष्पैश्च बाणैः संपूज्योवाच तां हरिः ॥ ३४ ॥

महावराह उवाच—

सर्वावारा भव शुभे सर्वैः संपूजिता सती । मुनिभिर्मनुभिर्देवैः सिद्धैर्वा मानवादिभिः ॥ ३५ ॥
ज्योच्छ्वासाज्जलत्यागगृहारम्भप्रवेशने । वापीतडागारम्भे च शुभे च कृषिकर्मणि ॥
तव पूजां कारिष्यन्ति संभ्रमेण सुरादयः । मूढा ये न कारिष्यन्ति यास्यन्ति नरकं च ते ॥ ३७ ॥

वसुधोवाच—

वहामि सर्वं वाराहरूपेणाहं तवाज्ञया । लीलाभात्रेण भगवन्विश्वं च सचगचरम् ॥ ३८ ॥

मुक्तां शुक्तिं हरेरर्ची शिवलिंगं शिवां तथा । मङ्गलं पदीपं रत्नं च माणिक्यं हीरकं माणिम् ॥
यज्ञसूत्रं च पुष्पं च पुस्तकं दुर्लभादलम् । जपमालां पुष्पमालां कर्पूरं च सुवर्णकम् ॥४०॥
गोरोचनां चन्दनं च शालग्रामजलं तथा । एतान्वोदुमशक्ताऽहं स्निष्टा च भगवञ्छृणु ॥

श्रीभगवानुवाच—

द्रव्याण्येतानि ये मूढा अर्पयिष्यन्ति सुन्दरी । यास्यन्ति कालसूत्रं ते दिव्यं वर्षशतं त्वयि ॥
इत्येवमुक्त्वा मगवान्निगराम च नारद । बभूव तेन गर्भेण तेजस्वी मङ्गलग्रहः ॥ ४३ ॥
पूजां चक्रुः पृथिव्याश्च ते सर्वे चाऽऽज्ञया हरेः । दध्युः काण्वोक्तमार्गेण तुष्टुवुः स्तवनेन च ॥
दद्युर्मलेन मन्त्रेण नैवेद्यादिकमेव च । संस्तुता त्रिषु लोकेषु पूजिता सा बभूव ह ॥ ४५ ॥

नारद उवाच—

किं ध्यानं स्तवनं किं वा तस्य मूलं च किं वद । गूढं सर्वपुराणेषु श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ ४६ ॥

नारायण उवाच—

आदौ च पृथिवीदेवी वराहेण सुपूजिता । ततो हि ब्रह्मणा पश्चात्ततश्च पृथुना पुरा ॥४७॥
ततः सर्वैर्भुनीन्द्रैश्च मनुभिर्नारदादिभिः । ध्यानं च स्तवनं मन्त्रं शृणु वक्ष्यामि नारद ॥४८॥
ॐ ह्रीं क्लीं श्रीं वां वसुधायै स्वाहा । इत्यनेन तु मन्त्रेण पूजिता विष्णुना पुरा ॥४९॥
श्वेतचम्पकवर्णाभां शतचन्द्रसमप्रभाम् । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गीं सर्वभूषणभूषिताम् ॥ ५० ॥
रत्नाधारां रत्नगर्भां रत्नाकरसमन्विताम् । वह्निशुद्धां शुकाशानां सस्मितां वन्दितां मजे ॥
ध्यानेनानेन सा देवी सर्वैर्वै पूजिता भवेत् । स्तवनं शृणु विप्रेन्द्र काण्वशाखोक्तमेव च ॥

विष्णुरुवाच—

यज्ञसूकरजाया त्वं जयं देहि जयावहे । जयेऽजये जयाधारे जयशीले जयप्रदे ॥५३॥
सर्वाधारे सर्वबीजे सर्वशक्तिसमन्विते । सर्वकामप्रदे देवि सर्वेष्टं देहि मे स्थिरे ॥ ५४ ॥
सर्वसस्यालये सर्वसस्याढ्ये सर्वसस्पदे । सर्वसस्पहरे काले सर्वसस्यात्मिके सिते ॥५५॥
मङ्गले मङ्गलाधारे माङ्गल्ये मङ्गलप्रदे । मङ्गलार्थे मङ्गलांशे मङ्गलं देहि मे परम् ॥५६॥
पुण्यस्वरूपे पुण्यानां बीजरूपे सनातनी । पुण्याश्रये पुण्यवतामालये पुण्यदे भवे ॥
स्त्रीग्निरूपे रत्नौघे रत्नसरवर प्रदे ॥ ५८ ॥

भूमे भूमिपसर्वस्वे भूमिपालपरायणे । भूमिपाहंकाररूपे भूमिं देहि वसुंधरे ॥ ६० ॥
इदं स्तोत्रं महापुण्यं तां संपूज्य च यः पठेत् । कोट्यन्तरे जन्मानि स संभवेद्भूमिपेश्वरः ।
भूमिदानकृतं पुण्यं लभते पठनाज्जनः । दत्तापहारजात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥६२॥
अम्बुबीचीमूलननत्पापान्मुच्येत स ध्रुवम् । अन्यकूपे कूपदजात्पापान्मुच्येत स ध्रुवम् ॥

परभूश्राद्धजात्यागमुच्यते नात्र संशयः । भूमौ वीर्यत्यागपादादीपादिस्थापनात्तथा ॥
पापेन मुच्यते प्राज्ञः स्तोत्रस्य पठनाऽन्मुने । अश्वमेधशतं पुण्यं लभते नात्र संशयः ।
इति श्री० म० प्र० नारदना० पृथिव्युपाख्याने पृथिवीस्तोत्रं नामाष्टमोऽध्यायः ॥८॥

===

अथ नवमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

भूपिदानकृतं पुण्यं पापं तद्धरणेन यत् । परभूमौ श्राद्धपापं कूपे कुपदजं तथा ॥१॥
अम्बुवीचीमुखननबीजत्यागजमेव च । दीपादिस्थापनात्पापं श्रोतुमिच्छामि यत्नतः ॥
अन्यद्वा पृथिवीजन्यं पापं यत्प्रश्नतः परम् । यदस्ति तत्प्रतीकारं वद वेदविदां वर ॥

नारायण उवाच—

वितस्तिमानां भूमिं च यो ददाति च मारते । संव्यापूता य विप्राय स यायाद्विष्णुमन्दिरम्
भूमिं च सर्वसंशयां ब्राह्मणाय ददाति यः । भूमिरेणुप्रमाणे च वर्षे विष्णुपदे वसेत्
ग्रामं भूमिं च धान्यं च यो ददात्थाददाति यः । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तौ चोभौ वैकुण्ठवासिनौ
भूमिं दादति यः काले यः साधुश्चानुमोदते । स प्रयाति च वैकुण्ठं मित्रगोत्रसमन्विनः ॥
स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्तु यः । कालभूत्रे तिष्ठति स यावच्चन्द्रादिवाकरो ॥८॥
तत्पुत्रपौत्रप्रभृतिर्भूमेहीनः श्रिया हतः । सुखहीनो दरिद्रः स्यादन्ते याति च रौरवम् ॥
गवां मार्गं विनिष्कृष्य यश्च सत्यं ददाति सः । दिव्यं वर्षशतं चैव कुम्भीभाके च तिष्ठति ॥
गोष्ठं तडागं निष्कृष्य मार्गं सत्यं ददाति यः । स च तिष्ठत्यप्तीपत्रे यावादिन्द्राश्चतुर्दश ॥
न पञ्चपिण्डमुद्धृत्य स्नाति कूपे परस्य यः । प्राप्नोति नरकं चैव न स्नानफलमेव च ॥१२॥
कामी भूमौ च रहसि बीजत्यागं करोति यः । स्निग्धरेणुप्रमाणं च वर्षं तिष्ठति रौरवे ॥१३॥
अम्बुवीच्यां मुखननं यः करोति च मानवः । स याति कृमिदंशं च स्थितिस्तत्र चतुर्युगम् ॥
परकीये लुप्तकूपे कूपं मूढः करोति यः । पुष्करिण्यां च लुप्तायां तां ददाति च यो नरः ॥
सर्वं फलं परस्यैव तप्तभूमिं व्रजेत्तु सः । तत्र तिष्ठति संनष्टो यावादिन्द्राश्चतुर्दश ॥ १६ ॥
परकीयतडागे च पङ्कमुद्धृत्य चेत्सृजेत् । रेणुप्रमाणवर्षं च ब्रह्मलोके वसेन्नरः ॥ १७ ॥
पिण्डं पित्रे भूमिभर्तुर्न प्रदाय च मानवः । श्राद्धं करोति यो मूढो नरकं याति निश्चितम् ॥
भूमौ दीपं योऽर्पयति सोऽन्धः सप्तसु जन्मसु । भूमौ शङ्खं च संस्थाप्य कुष्ठं जन्मान्तरे लभेत्

मुक्तामणिकयहीरं च सुवर्णं च मणिं तथा । यश्च संस्थापयेद्भूमौ दारिद्र्यः सप्तजन्मसु ॥
 शिवलिङ्गं शिलामर्त्या यश्चार्पयति भूतले । शतमन्वन्तरं यावत्कृमिभक्षे स तिष्ठति ॥ २१ ॥
 भूतं मन्त्रं शिलातोयं पुष्पं च तुलसीदलम् । यश्चार्पयति भूमौ च स तिष्ठेन्नरके युगम् ॥ २२ ॥
 जपमालां पुष्पमालां कर्पूरं रोचनां तथा । यो मूढश्चायिद्भूमौ स याति नरकं ध्रुवम् ॥
 मुने चन्दनकाष्ठं च रुद्रासं कुशमूलकम् । संस्थाप्य भूमौ नरके वसेन्मन्वन्तगावधि ॥ २४ ॥
 पुस्तकं यज्ञसूत्रं च भूमौ संस्थापयेत्तु यः । न भवेद्विप्रयो नौ च तस्य जन्मान्तरे जनिः ॥
 ब्रह्महत्यासमं पापमिह वै लभते ध्रुवः । ग्रन्थियुक्तं यज्ञसूत्रं पूज्यं स्यात्तत्सर्ववर्णकैः ॥ २६ ॥
 यज्ञं कृत्वा तु यो भूमिं क्षीरेण नहि सिञ्चति । स याति तप्तसूर्मिं च संवत्सः सर्वजन्मसु ॥
 भूकम्पे ग्रहणे यो हि करोति खननं भुवः । जन्मान्तरे महापापी सोऽङ्गहीनो भवेद्भ्रुवम् ।
 भवनं यत्र सर्वेषां भूमिस्तेन प्रकीर्तिता । वसु रत्नं या दधाति वसुधा च वसुंधरा ॥ २९ ॥
 हरेरुरौ च या जाता सा चोर्वी परिकीर्तिता । धरा धरित्री धरणी सर्वेषां धरणात्तु या ॥
 इज्या च यागभरणात्क्षोणी क्षीणा लये च या । महालये क्षयं याति सितिस्तेन प्रकीर्तिता
 काश्यपी कश्यपस्येयमचला स्थितिरूपतः । विश्वभरा तद्भरणञ्चानन्ताऽनन्तरूपतः ॥
 पृथ्वीयं पृथुकन्धात्वाद्विस्तृतत्वान्मही मुने ॥ ३३ ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० पृथिव्युपाख्यानं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

श्रुतं पृथिव्युपाख्यानमतीव सुमनोहरम् । गङ्गोपाख्यानमधुना वद वेदाविदां वर ॥ १ ॥
 भारतं भारतीशापादाजगाम सुरेश्वरी । विष्णुस्वरूपा परमा स्वयं विष्णुपदी सती ॥ २ ॥
 कथं कुत्र युगे केन प्रार्थिता प्रेरिता पुरा । तत्कर्म श्रोतुमिच्छामि पापघ्नं पुण्यदं शुभम् ॥

नारायण उवाच—

राजराजेश्वरः श्रीमान्तगरः सूर्यवंशजः । तस्य भार्या च वैदर्भी शैलया च द्वे मनोहरे ॥
 सत्यस्वरूपः सत्येष्टः सत्यवाकसत्यमावनः । सत्यधर्मविचारज्ञः परं सत्ययुगोद्भवः ॥ ५ ॥
 एकस्यामेव पुत्रश्च बभूव सुमनोहरः । असमञ्ज इति ख्यातः शैलयायां कुलवर्धनः ॥ ६ ॥
 अन्या चाऽऽराधयामास शंकरं पुत्रकामुकी । बभूव गर्भस्तस्याश्च शिवस्य तु वरेण च ॥

गते शताब्दे पूर्णे च मांसपिण्डं सुभाव सा । तद्दृष्ट्वा च शिवं ध्यात्वा रुरोशेचैः पुनः पुनः
 शंभुर्ब्राह्मणरूपेण तत्त्वमीपं जगाम ह । चकर संविमज्यैतत्पिण्डं षष्टिसहस्रवा ॥ ९ ॥
 सर्वे बभूवुः पुत्राश्च महत्त्रयपराक्रमाः । ग्रीष्मपक्षमाहमार्तण्डप्रभाजुष्टकलेवराः ॥ १० ॥
 कपिलर्षेः कोपदृष्ट्या बभूवुर्मस्मसाच्च ते । राजा रुरोद तच्छ्रुत्वा जगाम भैरवं शुचा ॥
 ततश्चकारावमञ्जो गङ्गानयनकारणात् । तपः कृत्वा लक्षवर्षं मनार कात्रयोगतः ॥ १२ ॥
 दिलिपस्तस्य तनयो गङ्गानयनकारणात् । तपः कृत्वा लक्षवर्षं यथो लोकान्तरं नृपः ॥
 अंशुर्मास्तस्य पुत्रश्च गङ्गानयनकारणात् । तपः कृत्वा लक्षवर्षं मृगश्च कात्रयोगतः ॥
 भगीरथस्तस्य पुत्रो महाभागवतः सुधीः । वैष्णवो विष्णुभक्तश्च गुणवानजरामरः ॥ १५ ॥
 तपः कृत्वा लक्षवर्षं गङ्गानयनकारणात् । दर्श कृष्णं हृष्टास्यं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥
 द्विभुजं मुरलीहस्तं किशोरं गोपवेषधम् । परमात्मानमीशं च भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ १७ ॥
 स्वेच्छामयं परं ब्रह्म परिपूर्णतमं विभुम् । ब्रह्माविष्णुशेवाद्यैश्च स्तुतं मुनिगणैर्नुतम् ॥ १८ ॥
 निर्लिप्तं साक्षिरूपं च निर्गुणं प्रकृतेः परम् । ईषद्व्यास्यं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकम् ॥
 वह्निशुद्धांशुकाधानं रत्नभूषणभूषितम् । दृष्ट्वा दृष्ट्वा नृपतिः प्रणम्य च पुनः पुनः ॥
 लीलया च वरं प्राप्य वाञ्छितं वंशतारकम् । तत्राऽऽजगाम गङ्गा सा स्मरणात्परमत्वनः
 तं प्रणम्य प्रतस्थौ च तत्पुरः संपुटज्जलिः । उवाच भगवांस्तत्र तां दृष्ट्वा सुमनोहराम् ॥
 कुर्वती स्तवनं दिव्यं पुच्छकाञ्चिद्विग्रहम् ॥ २२ ॥

श्रीकृष्ण उवाच —

भारतं भारतीशासद्ब्रह्म शीघ्रं सुश्रवैः ॥ २३ ॥
 सगरस्य सुतान्सर्वापूतान्कुरुममाऽऽज्ञया । त्वत्स्पर्शवायुना पूता यास्यन्ति मम मन्दिरम्
 बिभ्रतो दिव्यमूर्तिं ते दिव्यस्यन्दनगाभेनः । भक्त्यर्पितं मन्दिरं सर्वकालं निरावयाः ॥
 कर्मभोगं समुच्छिद्य कृतं जन्मनि जन्मनि । नानाविधं महत् कल्पं पापं स्याद्भारते नृभिः ॥
 गङ्गायाः स्पर्शवातेन नश्यतीति श्रुतौ श्रुतम् । स्पर्शनं दर्शनाद्देव्याः पुण्यं दशगुणं ततः ॥
 मौसलस्नानमात्रेण सामान्यदिवसे नृणाम् । कोटिजन्मार्जितं पापं नश्यतीति श्रुतौ श्रुतम् ॥
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । नानाजन्मार्जितान्येव कामतोऽपि कृतानि च
 तानि सर्वाणि नश्यन्ति मौसलस्नानतो नृणाम् । पुण्याहस्नानजं पुण्यं वेदा नैव विदन्ति च
 वेचिद्विदन्ति ते देवि फलमेव यथागमम् । ब्रह्माविष्णुशेवाश्च सर्वे नैव विदन्ति च ॥ ३१ ॥

सामान्यदिवसस्नानसंकल्पं शृणु सुन्दरि । पुण्यं दशगुणं चैव मौसलस्नानतः परम् ॥
 तस्त्रिंशद्गुणं पुण्यं रविसंकल्पणे दिने । अमायां चापि तत्तुल्यं द्विगुणं वसिष्ठायने ॥ ३३ ॥
 ततो दशगुणं पुण्यं नरागामुत्तराग्ने । चातुर्मास्यां पौर्णिमास्यामनन्तं पुण्यमेव च ॥ ३४ ॥
 अक्षयायां च तत्तुल्यं नैतद्वेदे निरूपितम् । असंख्यपुण्यफलदमेतेषु स्नानदानकम् ॥ ३५ ॥
 सामान्यदिवसे स्नानं ध्यानाच्छतगुणं फलम् । मन्वन्तरेषु देवेशि युगादिपु तथैव च ॥
 माघस्य पितृसप्तम्यां भद्रपदाष्टम्यां तथैव च । तथाऽशोकाष्टमीतिथ्यां नवम्यां च तथा हरेः
 ततोऽपि द्विगुणं पुण्यं नन्दागं तव दुर्लभम् । दशैषां हरायां तु दशम्यां सुमहत्फलम् ॥
 नन्दायमं च वारुण्यां महत्पूर्वं चतुर्गुणम् । ततश्चतुर्गुणं पुण्यं द्विमहत्पूर्वके सति ॥ ३९ ॥
 पुण्यं कौटिगुणं चैव सामान्यस्नानतो भवेत् । च द्रसूर्योपरागेषु स्मृतं दशगुणं ततः ॥ ४० ॥
 पुण्येऽप्यर्धे दये वाले ततः शतगुणं फलम् । सर्वेषामेव संसृजो वैष्णवानां विपर्ययः ॥ ४१ ॥
 फलसंधानरहिता जीवन्मुक्ताश्च वैष्णवाः । मत्प्रीतिमत्तिकामास्ते सर्वे । सर्वकर्मसु ॥
 गुरुवक्त्र द्विष्णुमन्त्रो यस्य कर्णे विशेतरः । जीवन्मुक्तं वैष्णवं तं वेदाः सर्वे वदन्ति च ॥
 पुरुषाणां शतं पूर्वं पैतृकं च परं शतम् । मातामहस्य च शतं मातरं मातृमातरम् ॥ ४४ ॥
 भगिनीं भ्रातरं चैव भगिनेयं च मातुलम् । श्वश्रूंच श्वशूरं चैव गुरुवर्ती गुरोः सुतम् ॥
 गुरुं च ज्ञानदातारं मित्रं च सहचारिणम् । भृत्यं शिष्यं तथा चेटीं प्रजा स्वाश्रमसंनिधौ
 उद्धरेदात्मना सार्धं मन्त्रग्रहणमात्रतः । मन्त्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ ४७ ॥
 तस्य संस्पर्शनात्पूतं तीर्थं च भुवि भारते । तस्यैव पादस्पर्शना सद्यः पूता वसुंधरा ॥ ४८ ॥
 पादोदकस्थानमिदं तीर्थमेव भवेद्भुवम् । अत्रं विष्ठा जलं मूत्रं यद्विष्णोर्निवेदितम् ॥ ४९ ॥
 खादन्ति नो वैष्णवाश्च सदा नैवेद्यभोजिनः । विष्णोर्निवेदितातं च नित्यं ये भुञ्जते नराः
 पूतानि सर्वतीर्थानि तेषां च स्पर्शनादहो । विष्णो पादोदकं पुण्यं नित्यं ये भुञ्जते नराः
 तत्प्राप्तानि पलायन्ते वैनतेयादिवोरगाः । तेषां दर्शनमात्रेण पूजं च भुवनत्रयम् ॥ ५२ ॥
 विष्णोः सुदर्शनं चक्रं सततं तांश्च रक्षति । मद्गुणश्रवणाद्ये च पुलकाङ्किताविग्रहाः ॥
 गद्गदाः साश्रुनेत्राश्च नगास्तो वैष्णवे तमाः । पुत्रादपि परः स्नेहे मयि येषां निरन्तरम् ॥
 गृहाद्याश्च मयि न्यातास्ते नरा वैष्णवोत्तमाः ॥ ५४ ॥
 आब्रह्मस्तम्भपर्यन्तं मतः सर्वं चराचरम् । सर्वेषामहमेवेश इति ज्ञा वैष्णवोत्तमाः ॥ ५५ ॥
 असंख्यकोटिब्रह्माण्डं ब्रह्मविष्णुशिव'दयः । प्रलये मयि लीयन्ते चेति ज्ञा वैष्णवोत्तमाः ॥
 तेजःस्वरूपं परमं भक्तानुग्रहविग्रहम् । स्वेच्छामयं निर्गुणं च निरीहं प्रकृतेः परम् ॥

सर्वे प्राकृतिका मत्त अ विभूनास्तिरोहिताः । इति जानन्ति ये देवि ते नरा वैष्णवोत्तमाः
इत्येवमुक्त्वा देवेशो विरराम तयोः पुरः । उवाच तं त्रिपथगा भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥

गङ्गोवाच —

यामि चेद्भारतं नाथ भारतीशापतः पुरा । तवाऽऽज्ञया च राजेन्द्र तपसा चैव सांप्रतम् ॥
यानि कानि च पापानि मय्यं दास्यन्ति पापिनः । तानि मे केन नश्यन्ति तदुपायं वद प्रभो
कानि कालं परिमितं स्थितिर्मे तत्र भारते । कदा यास्यामि सर्वेश त्वद्विष्णो परमं पदम् ।
ममान्यद्वा छिद्यते यद्यत्सर्वं जानासि सर्ववित् । सर्वान्तरात्मन्सर्वज्ञ तदुपायं वद प्रभो ।

श्रीकृष्ण उवाच —

जानामि वाञ्छितं गङ्गे तव सर्वं सुश्रेष्ठरि । णिस्ते रुद्ररूपोऽयं लवणोदो भविष्यति ।
ममैवांशः समुद्रश्च त्वं च लक्ष्मीस्वरूपिणी । विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भुवि ॥
रावत्यः सन्ति नद्यश्च भारत्याद्याश्च भारते । सौभाग्यं तव तास्वेव लवणोदस्य सौरते ॥
अद्यप्रभृति देवेशि कलेः पञ्चसहस्रकम् । वर्षं स्थितिस्ते भारत्या भुवि शापेन भारते ॥
नित्यं वारिधिना सार्धं करिष्यसि रहो रतिम् । त्वमेव रमिका देवी रमिकेन्द्रेण संयुता ॥
त्वां तोषयन्ति स्तोत्रेण भगीरथकृतेन च । भारतस्था जनाः सर्वे पूजयिष्यन्ति भक्तितः
ध्यानेन कौथुमोक्तेन ध्यात्वा त्वां पूजयिष्यति । यः स्तौति षण्मेत्रित्यं सोऽश्वमेधफलं लभेत्
गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयात्तोनानां शतैरपि । मुच्यते पर्वण्येष्वथो विष्णुशोकं स गच्छति ॥
सहस्रपापिनां स्नानाद्यत्पापं ते भविष्यति । मद्भक्तदर्शने तावत्तदैव हि विनश्यति ॥७२॥
पापिनां तु सहस्राणां शवस्पर्शेन यत्तव । मन्मन्त्रोपासकस्नानाददयं च विनश्यति ॥७३॥
यत्र यत्र भग्नेद्गङ्गे मन्नामगुणकीर्तनम् । तत्रैव त्वमधिष्ठानं करिष्यस्यद्यमोचनात् ॥७४॥
सार्धं शिद्धिः श्रेष्ठामिः सरस्वत्यादिभिः शुभे । तत्तु तीर्थं भवेत्सद्यो यत्र मद्गुणकीर्तनम्
यद्रेणुस्पर्शमात्रेण पूजो भवति पातकी । रेणुप्रमाणं वर्षं च स वैकुण्ठे वसेद्भुवम् ॥७५॥
स्नानयन्ति त्वयि ये भक्ता मन्नाममृतिपूर्वकम् । समुत्सृजन्ति प्राणांश्च ते गच्छन्ति हरेः पदम्
पार्षदप्रवर्गान्ते च भविष्यन्ति हरेश्चिरम् । अमररूपकं प्राकृतिकं लयं द्रक्ष्यन्ति ते नराः ॥
मृतस्य बहुदुष्येन तच्छवं त्वयि विन्यसेत् । प्रयाति स च वैकुण्ठं यावदस्थानं स्थितिस्त्वयि
कायव्यूहं ततः कृत्वा भोजयित्वा स्वकर्मजम् । तस्मै ददामि सारूप्यं तं करोमि च पार्षदम्
अज्ञानी त्वज्जलस्पर्शाद्यिः प्राणान्ममत्सृजेत् । तस्मै ददामि सारूप्यं तं करोमि च पार्षदम्
अन्यत्र वा त्यजेत्प्राणांस्त्वन्नाममृतिपूर्वकम् । तस्मै ददामि सारूप्यममररूपं प्राकृतं लयम्

अन्यत्र वा त्यजेत्प्राणान्मलामस्मृतिपूर्वकम् । तस्मै ददामि सालोक्यं यावद्वै ब्रह्मणो वयः
तीर्थेऽप्यतीर्थे मरणे विशेषे नास्ति कश्चन । मन्मन्त्रोपासकानां च नित्यं नैवेद्यभोजिनाम्
पूतं कर्तुं स शक्तो हि लीलया भुवनत्रयम् । रत्नेन्द्रसारनिर्माणयानेन सह पार्षदैः ॥

सद्यः स याति गोलोकं मम तुरयो भवेद्भुवम् ॥ ८९ ॥

मद्भक्तबन्धवा ये ये ते ते पुण्यधियः शुभे । ते यान्ति रत्नयानेन गोलोकं च सुदुर्लभम् ॥
यत्र यत्र मृता ये च ज्ञानाज्ञानेन वा सति । जीवन्मुक्ताश्च ते पूता भक्तसंनिधिमाव्रतः ॥
इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तां च तमुवाच भगीरथम् । गृहि गङ्गामिमां भक्त्या पूजां कुरु च सांप्रतम्
भगीरथस्तां वृष्टाव पूजयामास भक्तितः । ध्यानेन कौथुमोक्तेन रतोन्नेन च पुनः पुनः ॥
श्रीकृष्णं प्रणनामाथ परमान्मानमीश्वरम् । भगीरथश्च गङ्गां च सोऽन्तधानं गतो हरिः ॥

नारद उवाच—

स्तोत्रेण केन ध्यानेन केन पूजाक्रमेण च । पूजां चकार नृपतिर्वद वेदविदां वर ॥ ९१ ॥

श्रीनारायण उवाच—

स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा धृत्वा धौते च वाससी । पादौ प्रक्षाल्य चाऽऽचम्य संयतो
भक्तिपूर्वकम् ॥ ९२ ॥

गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवम् । संपूजयेन्नर शुद्धः सोऽधिकारी च पूजने
गणेशं विघ्ननाशाय निष्पापाय दिवाकरम् । वह्निं स्वशुद्धये विष्णुं मुक्तये पूजयेन्नर ॥
शिवं ज्ञानार्थं ज्ञानेशं शिवां बुद्धिविवृद्धये । संपूजयेत्तुल्यभेदप्रज्ञो विपरीतमतोऽन्यथा ॥
दध्यावनेन तद्व्यानं शृणु नारद तत्त्वतः । ध्यानं च कौथुमोक्तं वै सर्वपापप्रणाशनम् ॥
श्वेतचम्पकवर्णाभां गङ्गां पापप्रणाशिनीम् । वृष्णाविग्रहसंभूतां वृष्णतुल्यां परां सतीम् ॥
वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषिताम् । शरत्पूर्णेन्दुशतवप्रभाजुष्टकलेवराम् ॥ ९८ ॥
ईषद्धामप्रसन्नास्यां शश्वत्सुस्थिरगौवनाम् । नारायणप्रियां शान्तां सत्सौभाग्यसमन्विताम्
बिभ्रतीं कवरीभारं मालतीमालयसंयुताम् । सिन्दूरविन्दुललितां सार्धं चन्दनविन्दुभिः ।
कस्तूरीपत्रकं गण्डे नानाचित्रसमन्वितम् । पद्मिम्बपमानैकचार्वोद्धपुटमुत्तमम् ॥ १०१ ॥
मुक्तापङ्क्तिप्रभाजुष्टदन्तपङ्क्तिमनोहराम् । सुचारुवक्रनयनां सकटाक्षमनोरमाम् ॥
कठिनं श्रीफलाकारं स्तनयुग्मं च बिभ्रतीम् । बृहच्छोणीं सुकठिनां रम्भास्त्रम्भीविनिन्दिताम्
स्थलपद्मप्रभाजुष्टपादपद्मयुगं धराम् । रत्नाभरणसंयुक्तं कुङ्कुमाक्तं सयावकम् ॥ १०४ ॥
देवेन्द्रमौलिमन्दारमकरन्दकणारणम् । सुरसिद्धमुनीन्द्रादिदत्तार्घ्यैः संयुतं सदा ॥ १०९ ॥

तपस्विमौलिनिकरभ्रमरश्रेगिसंयुतम् । मुक्तिप्रदं मुमुक्षूणां कामिनां स्वर्गभोगदम् ॥ १०९ ॥
 वरां वरेण्यां वरदां भक्तानुग्रहविग्रहम् । श्रीविष्णोः पददात्रीं च भजे विष्णुपदीं सतीम् ॥
 इति ध्यानेन चानेन ध्यात्वा त्रिपथगां शुभाम् । दत्त्वा संपूजयेद्ब्रह्मक्षुपचारांश्च षोडश ॥
 आसनं पाद्यमर्घ्यं च स्नानियं चानुलेपनम् । धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं शीतलं जलम् ॥
 वसनं भूषणं माल्यं गन्धमाचमनीयकम् । मनोहरं सुतरुपं च देयान्येतानि षोडश ॥
 दत्त्वा भक्त्या संप्रणमेत्तुत्वा तां संपुटाञ्जलि । संपूज्यैवंप्रकरेण सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥
 स्तोत्रं वै कौथुमोक्तं च संवादं विष्णुवेषसोः । शृणु नारद वक्ष्यामि पापघ्नं च पुण्यदम् ॥

ॐ नमो गङ्गायै । श्रीब्रह्मोवाच—

श्रोतुमिच्छामि देवेश लक्ष्मीकान्तं नमः प्रभो । विष्णो विष्णुपदोस्तोत्रं पापघ्नं पुण्यकारणम्
 श्रीनारायण उवाच—

शिवसंगीतसंमुखश्रीकृष्णङ्गद्रवोद्भवाम् । राधाङ्गद्रवसंभूतां तां गङ्गां प्रणमाम्यहम् ॥
 या जन्मसृष्टेरादौ च गोलोके रासमण्डले । सनिधानं शंकरस्य तां ॥ ११५ ॥
 गोपैर्गोपोभिराकीर्णैः शुभे राधामहोत्सवे । कर्त्तव्यीपूर्णिमाज्ञातां तां ॥ ११६ ॥
 कोटियोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये लक्षगुणा ततः । समावृता या गोलोकं तां ॥ ११७ ॥
 षष्टिलक्षैर्योजनैर्या ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । समावृता या वैकुण्ठं तां ॥ ११८ ॥
 विशलक्षैर्योजनैर्या ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । आवृता ब्रह्मलोकं या तां ॥ ११९ ॥
 त्रिशलक्षैर्योजनैर्या दैर्घ्ये पञ्चगुणा ततः । आवृता शिवलोकं या तां ॥ १२० ॥
 षड्योजनसुविस्तीर्णा दैर्घ्ये दशगुणा ततः । मन्दाकिनी येन्द्रलोके तां ॥ १२१ ॥
 लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः । आवृता ध्रुवलोकं या तां ॥ १२२ ॥
 लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये षड्गुणिता ततः । आवृता चन्द्रलोकं या तां ॥ १२३ ॥
 योजनैः षष्टिसाहस्रैर्दैर्घ्ये दशगुणा ततः । आवृता सूर्यलोकं या तां ॥ १२४ ॥
 लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये षड्गुणिता ततः । आवृता सत्यलोकं या तां ॥ १२५ ॥
 दशलक्षैर्योजनैर्या दैर्घ्ये पञ्चगुणा ततः । आवृता या तपोलोकं तां ॥ १२६ ॥
 सहस्रयोजना या च दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः । आवृता जनलोकं या तां ॥ १२७ ॥
 सहस्रयोजनाया च दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः । आवृता या च कैलासं तां ॥ १२८ ॥
 पाताले या भोगवती विस्तीर्णा दशयोजना । ततो दशगुणा दैर्घ्ये तां ॥ १२९ ॥

क्रोशैकमात्रविस्तीर्णा ततः क्षीणा न कुञ्चित् । सितौ चालकनन्दा या तां० ॥ १३० ॥
 सत्ये या क्षीरवर्णा च त्रेतायामिन्दुसंनिभा । द्वापरे चन्दनाभा च तां० ॥ १३१ ॥
 जलप्रभा कलौ या च नान्यत्र पृथिवीतले । स्वर्गे च नित्यं क्षीराभा तां० ॥ १३२ ॥
 यस्याः प्रभावः अतुलः पुराणे च श्रुतौ श्रुतः । या पुण्यदा पापहर्त्री तां० ॥ १३३ ॥
 यत्तौयकाणिवास्पर्शः पापिनां च पितामहः । ब्रह्महत्यादिकं पापं कोटिजन्मार्जितं दहेत् ॥
 इत्येवं वयितं ब्रह्मन्गङ्गापथैकविंशतिम् स्तोत्ररूपं च परमं पापघ्नं पुण्यबीजकम् १३९ ॥
 नित्यं यो हि पठेद्भक्त्या संपूज्य च सुरेश्वरम् । अश्वमेधफलं नित्यं लभते नात्र संशयः ॥
 अपुत्रो लभते पुत्रं भार्यहीनो लभेत्प्रियाम् । रोगान्मुच्येत रोगी च बद्धो मुच्येत बन्धनात्
 अस्पृष्टकीर्तिः सृयशा मूर्खो भवति पण्डितः । यः पठेत्प्रातरुत्थाय गङ्गास्तोत्रमिदं शुभम् ॥
 शुभं भवेत्तु दुःस्वप्नं गङ्गास्नानफलं भवेत् ॥ १३९ ॥

नारायण उवाच—

भगीरथोऽनया श्रुत्या स्तुत्वा गङ्गां च नारद । जगाम तां गृहीत्वा च यत्र नष्टाश्च सागराः
 वैकुण्ठं ते ययुस्तूर्णं गङ्गायाः स्पर्शवायुना । भगीरथेन साऽऽनीता तेन भागीरथी स्मृता ॥
 इत्येवं कथितं सर्वं गङ्गोपाख्यानमुत्तमम् । पुण्यदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

नारद उवाच—

शिवपङ्गीतं मुग्धे श्रीकृष्णे द्रवतां गते । द्रवतां च गतायां च राधायां किं बभूव ह ॥
 तत्रस्थाश्च जना ये ये ते च किं चक्रुरुद्यमम् । एतत्सर्वं सुवितीर्णं प्रभो वक्तुमिहार्हसि ॥

नारायण उवाच—

कार्तिकीपूर्णिमायां च राधायाः सुमहोत्सवे । कृष्णः संपूज्य तां राधामवसद्रासमण्डले ॥
 कृष्णेन पूजितां तां तु संपूज्याऽऽदृतमानसाः । ऊचुर्ब्रह्मादयः सर्वे ऋषयः सनकादयः ॥
 एतस्मिन्नन्तरे कृष्णसंगीतं च सरस्वती । जगौ सुन्दरतानेन वीगण्य च मनोहरम् ॥
 वृष्टो ब्रह्मा ददौ तस्यै महारत्नाढ्यमलिकाम् । शिरोमणीन्द्रसारं च सर्वब्रह्माण्डदुर्लभम् ॥
 कृष्णः कौस्तुभरत्नं च सर्वरत्नात्परं वरम् । अमूल्यरत्नखचितं हारसारं च राधिका ॥
 नारायणश्च भगवान्वनमलां मनोहराम् । अमूल्यरत्नकालिं लक्ष्मीर्मकरकुण्डलम् ॥
 विष्णुमाया भगवती मूलप्रकृतिरीश्वरी । दुर्गा नारायणीशानी विष्णुभक्तिं सुदुर्लभाम् ॥
 धर्मबुद्धिं च धर्मस्तु यशश्च त्रिपुलं भवे । वह्निशुद्धांशुकं वह्निर्वायुश्च मणिनूपुरम् ॥

एतस्मिन्नन्तरे शंभुर्ब्रह्मणा प्रेरितो मुहुः । जगौ श्रीकृष्णसंगीतं रासोल्लाससमान्वितम् ॥
 मूर्त्तां प्रापुःसुराः सर्वे चित्रपुत्तलिका यथा । क्षणेन चेतनां प्राप्य ददृशू रासमण्डलम् ॥
 स्थलं सर्वं जला गीर्णं हीनराधाहरिं तथा । अत्युच्चै रुरुदुः सर्वे गोपा गोप्यः सुरा द्विजाः ॥
 ध्यानेन धाता बुबुधे सर्वमेतदभीप्सितम् । गतेश्च राधया सार्धं श्रीकृष्णो द्रवतामिति ॥
 ततो ब्रह्मादयः सर्वे तुष्टुवुः परमेश्वरम् । स्वमूर्तिं दर्शय विभो वाञ्छितो वर एष नः ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र वामभूवाशरीरिणी । तामेव शुश्रुवुः सर्वे सुव्यक्तां मधुं शुभाम् ॥
 सर्वात्माऽहमियं शक्तिर्भक्तानुग्रहविग्रहा । ममाप्यस्याश्च हे देव देहेन च किमावयो ॥
 मनवो मानवाः सर्वे मुनयश्चैव वैष्णवाः । स्मन्मन्त्रपूता मां द्रष्टुमगमिष्यन्ति मत्पदम् ॥
 मूर्तिं द्रष्टुं च सुव्यग्रा यूयं यदि सुश्रेयसाः । करोतु शंभुस्तत्रैव मदीयं वाक्पालनम् ॥
 स्वयं विधाता त्वं ब्रह्मनाज्ञां कुरु जगद्गुरो । कर्तुं शास्त्रविशेषं च वेदङ्गं सुमनोहरम् ॥
 अपूर्वमन्त्रनिकरैः सर्वाभीष्टफलप्रदैः । स्तोत्रैश्च कवचैर्ध्यानैर्युतं पूजाविधिक्रमैः ॥६३॥
 मन्मन्त्रं कवचं स्तोत्रं कृत्वा यत्नेन गोपय । भवन्ति विमुखा ये न जनानां यत्करिष्यति ॥
 सहस्रेषु शतेष्वेको मन्मन्त्रोपासको भवेत् । ते ते जन मन्त्रपूताश्चाऽऽगमिष्यन्ति मत्पदम् ॥
 अन्यथा च भविष्यन्ति सर्वे गोलोकवासिनः । निष्कण्ठं भविता सर्वं ब्रह्माण्डं चैव वेधसाः ॥
 जनाः पञ्चप्रकाराश्च युक्ताः सृष्टुर्भवे भवे । पृथिवीवासिनः केचित्केचित्पर्वानिवासिनः ॥
 अधोनिवासिनः केचिद्ब्रह्मलोकनिवासिनः । केचिद्वा वैष्णवाः केचिन्ममलेकनिवासिनः ॥
 इदं कर्तुं महादेवः करोतु सुरसंसदि । प्रतिज्ञां सुदृढां सदस्तो मूर्तिं च पश्यसि ॥६५॥
 इत्येवमुक्त्वा गगने विरराम सनातनः । तददृष्ट्वा तां जगद्धाता तमुवाच शिवं मुदा ॥
 ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा ज्ञानेशो ज्ञानिनां वरः । गङ्गातोयं करे धृत्वा स्वी चकार वक्तु सः
 संयुक्तं विष्णुमायाद्यैर्मन्त्राद्यैः शास्त्रमुत्तमम् । वेदसारं करिष्यामि कृष्णाज्ञापालनाय च ॥
 गङ्गातोयमुपस्पृश्य स्थित्वा यदि वदेज्जनः । स यानि कालमूत्रं च यावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥
 इत्युक्ते शंकरे ब्रह्मन्गोलोके सुरसंसदि । आविर्भूव श्रीकृष्णो राधया सह तत्तुरः ॥
 ते तं दृष्ट्वा च संहृष्टाः संस्तूय पुरुषोत्तमम् । परमानन्दपूर्णाश्च चक्रुश्च पुनस्तत्तवम् ॥
 कालेन शंभुर्भगवाञ्छुद्धदीपं चकार सः । इत्येवं कथितं सर्वं सुगोप्यं च मुदुर्लभम् ॥
 सा चैवं द्रवरूपा या गङ्गा गोलोकसंभवा । राधकृष्णगङ्गासंभूता भुक्तिमुक्तिफलदा ॥
 स्थाने स्थाने स्थापिता सा कृष्णेन परमात्मना । कृष्णस्वरूपा परमा सर्वब्रह्म ण्डपूजिता ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रक० नारदना० गङ्गोपाख्यानं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

नारद उवाच—

कलेः पञ्चदहस्राब्दे समतीते सुरेश्वरी । क.गता सा महाभागा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

नारायण उवाच—

भारतं भारतीशाऽऽत्समागत्येश्वरेच्छया । जगाम तं च वैकुण्ठं शापान्ते पुनरेव सा ॥
भारतं भरती त्यक्त्वा चागमत्तद्वरेः पदम् । पद्मावती च शापान्ते गङ्गायाश्चैव नारदा ॥
गङ्गा सरस्वतिलक्ष्मीश्चैतानि स्रः प्रिया हरेः । तुङ्गसीसहिता ब्रह्मंश्चतस्रः कीर्तिनाः श्रुतौ ॥

नारद उवाच—

हेतुना केन देवी वै विष्णुपादाब्जपंभवा । धतुः कमण्डलुस्था च शंकरस्य शिरोगता ॥
बभूव सा मुनिश्रेष्ठ गङ्गा नारायणप्रिया । अहो केन प्रकारेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

श्रीनारायण उवाच—

पुग बभूव गोलोके सा गङ्गा द्रवरूपिणी । राधाकृष्णाङ्गसंभूता तदंशा तत्स्वरूपिणी ॥
द्रवाविष्टारूपा या रूपेणाप्रतिमा भुवि । नवयौवनसंपन्ना रत्नाभरणभूषिता ॥ ८ ॥
शरन्मध्याह्नपद्मस्था सस्मिता सुमनोहरा । तप्तकाञ्चनवर्णाभा शरच्चन्द्रसमप्रभा ॥
स्निग्धप्रभाऽनिसुस्निग्धा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । सुपीनकठिनश्रोणी सुनिम्बयुगं वरम् ॥
पीनोन्नतं सुकठिनं स्तनयुगं सुवर्तुलम् । सुचारुनेत्रयुगलं सुकटाक्षं सुवक्रिणम् ॥ ११ ॥
वक्रिणं कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् । सिन्दूरबिन्दुललितं सार्धं चन्दनबिन्दुभिः ॥
कतूरीपत्रिकायुक्तं गण्डयुगं मनोहरम् । बधूककुसुमाकारमधरोष्ठं च सुन्दरम् ॥
पङ्कडाडिमबीज भदन्तपङ्क्तिसमुज्ज्वलम् । वाससी वह्निशुद्धे च नीवीयुक्ते च बिभ्रती ॥
सा सकामा कृष्णपार्श्वे ममुत्तस्थे सुलज्जिता । वाससा मुखमाच्छाद्य लोचनाभ्यां विमोर्मुखम्
निमेषरहिताभ्यां च पिबन्ती सततं मुदा । प्रफुल्लवदना हर्षान्नवसंगमलालसा ॥ १६ ॥
मूर्छिता प्रभुरूपेण पुलकाङ्कितविग्रहा । एतस्मिन्ननरे तत्र विद्यमाना च राधिका ॥ १७ ॥
गोपत्रिशत्कोटियुक्ता कोटिचन्द्रसमप्रभा । कोपेन रक्तपद्मास्या रक्तपङ्कजलोचना ॥
श्वेतचम्पकवर्णाभा मत्तवारणगामिनी । अमूल्यरत्नवचिन्नानामरणभूषिता ॥ १९ ॥
माणिक्यवचितं हारममूल्यं वह्निशौचकम् । पीताभवस्त्रयुगलं नीवीयुक्तं च बिभ्रती ॥
स्थलपद्मभ. जुष्टं कोमलं च सुरजितम् । कृष्णदत्तार्घ्यसंयुक्तं विन्दस्यन्ती पदाम्बुजम् ॥

रत्नेन्द्रराजखचितविमानादवरुह्य च । सेव्यमाना च सखिभिः श्वेतचामरवायुना ॥२२॥
 कातूरी बिन्दुतिलकं चन्दनेन्दुपमन्वितम् । दीप्तदीपप्रभाकारं सिन्दूरारुणसुन्दरम् ॥२३॥
 दधती भालमध्ये च सीमन्ताशस्तदुज्ज्वलम् । पारिजातप्रसूनादिमालयुक्तं सुवक्त्रिमम् ॥
 सुचारुकवरीभारं कमण्ठनी च कम्पिता । सुचारुतासा संयुक्तमोष्ठं कम्पयती रुषा ॥
 गत्वा तस्यै कृष्णपार्श्वे रत्नसिंहासने वरे । सखीनां च समूहैश्च परिपूर्णं विभोः सभा ॥
 तां च दृष्ट्वा समुत्सर्गैः कृष्ण सादरमच्युतः । संभाष्य मधुगलपैः सस्मितश्च ससंभ्रमः
 प्रणेपैरातिभक्तश्च गोपा नम्रात्मकंवरा । तुष्टुवैस्ते च भक्ता न तु शत्रव परमेश्वरः ॥२४॥
 उत्थाय गङ्गा सहसा संभाषां च चकार सा । कुशलं परिप्रच्छ भीताऽतिविनयेन च ॥२५॥
 नम्रपावस्थिता व्रता शुष्ककण्ठैष्ठत लुका । ध्यानेन शरणपन्ना श्रीकृष्णचरणाम्बुजे ॥
 तदध्वन्पद्मे स्थितः कृष्णो भीतायै चामयं ददौ । बभूव स्थिरचित्ता सा सर्वेश्वरवरेण च ॥
 उर्ध्वं सिंहासनस्थां च राधां गङ्गा ददर्श सा । सुस्त्रिगां सुखदृशां च ज्वलन्तीं ब्रह्मतेजसा ॥
 असंख्यब्रह्मणामाद्यां चऽऽदिसृष्टिं सनातनीम् । यथा द्वादशवर्षीयां कन्यां च नवयौवनम् ॥
 विश्ववृन्दे निरुपमां रूपेण च गुणेन च । शान्तां कान्तामनन्तां तामाद्यन्नरहितां सतीम् ॥
 शुभां सुभद्रां सुभगां स्वामिसौ भाग्यसंयुताम् । सौन्दर्यमुन्दरीं श्रेष्ठां सुन्दरीष्वखिलासु च ॥
 कृष्णार्वाङ्गीं कृष्णममां तेजसा वयसा त्रिविधां । पूजितां च महालक्ष्म्या महालक्ष्मीश्वरेण च ॥
 प्रच्छाद्यमानां प्रभया सपामी तस्य सुभगाम् । सर्वदत्तं च नाम्बूढं गृह्णतीमन्यदुर्लभम् ॥
 अजन्यां सर्वजननीं धन्यां मान्यां च मानिनीम् । कृष्णप्राणाधिदेवीं च प्राणप्रियतमां रमाम् ॥
 दृष्ट्वा रासेश्वरीं तृप्तेन जगाम सुरेश्वरी । निमेषरहिताभ्यां च लोचनाभ्यां पपौ च ताम् ॥
 एतस्मिन्नन्तरे राधा जगद्दीशमुवाच मा । वाचा मधुरया शान्ता विनीता सस्मिता मुने ॥

राधिकोवाच —

केयं प्राणेश कल्याणी सस्मिता त्वन्मुखाम्बुजम् । पश्यन्ती मत्तनं पार्श्वे सकामा रक्तलोचना ॥
 मूर्च्छां प्राप्नोति रूपेण पुलकाङ्कितविग्रहा । वस्त्रेण मुखमाच्छाद्य निरीक्षन्ती पुनः पुनः ॥
 त्वं वापि मां संनिरीक्ष्य सकामैः सस्मितः सदा । ममि जीवति गोलोके भूया दुर्वृत्तिरीदृशी ॥
 त्वमेव चैवं दुर्वृत्तं वारं वारं करोषि च । क्षमां करोषि ते प्रेम्णा स्त्रीजातिः स्निग्धमानसा ॥
 संगृह्येमां प्रियामिष्टां गोलोकाद्गच्छ लम्पट । अन्यथा नहि ते मद्रं भाषिष्यति सुरेश्वर ॥
 दृष्टस्त्वं विरजायुक्तो मया चन्दनवानने । क्षमा कृता मया पूर्वं सखीनां वचनादहो ॥४६॥

१ ख. 'रभिसंव्रस्ता गो' । २ क. 'बुध्वाविसंतुष्टास्तु' । ३ क. 'म इव स' । ४ क. 'ति वजेश्वर' ।

त्वया मच्छब्दमात्रेण निरोधानं कृतं पुरा देहं संत्यज्य विरजा नदीरूपा बभूव सा ॥ ४७ ॥
 कोटियोजनावस्तीर्णा ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । अद्यापि विद्यमाना सा तव सत्कीर्तिरूपिणी ॥
 गृहं मयि गता सा च पुनर्गत्वा तदन्तिकम् । उच्चैररौषीर्विरजे विरजे चेति संस्मरन् ॥ ४९ ॥
 तदा तोयात्समुत्थाय सा योगे तिस्रद्वयोगिनी । साञ्जारा मूर्तिमती ददौ तुभ्यं च दर्शनम् ॥
 ततस्तां च समाश्लिप्य वीर्याधानं कृतं त्वया । ततो बभूवस्तस्यां च समुद्राः सप्त चैव हि ॥
 दृष्टत्वं शोभया गोप्या युक्तश्चम्भककानने । सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया ॥
 शोभा देहं परित्यज्य प्राविशच्चन्द्रमण्डलम् । ततस्तस्याः शरीरं च स्निग्धं तेजो बभूव ह ॥
 संविभज्य त्वया दत्तं हृदयेन विदूयता रत्नाय किञ्चित्स्वर्णाय किञ्चिन्मतिवराय च ॥
 किञ्चित्स्त्रीणां मुखाब्जभ्यः किञ्चिद्रङ्गे च किञ्चन । किञ्चित्पृष्ठवस्त्रेभ्यो रौप्येभ्यश्चापि
 किञ्चन ॥ ५५ ॥

किञ्चिच्चन्दनपङ्केभ्यस्तोयेभ्यश्चापि किञ्चन । किञ्चित्किलसयेभ्यश्च पुष्पेभ्यश्चापि किञ्चन ॥
 किञ्चित्फलेभ्यः सस्येभ्यः सुक्तेभ्यश्च किञ्चन । नृादेवगृहेभ्यश्च संस्कृतेभ्यश्च किञ्चन ॥
 किञ्चिन्नूतनस्त्रेभ्यो गोरसेभ्यश्च किञ्चन ॥

दृष्टत्वं प्रमया गोप्या युक्तो वृन्दावने वने । सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया ॥
 प्रभा देहं परित्यज्य प्राविशत्सूर्यमण्डलम् । ततस्तस्याः शरीरं च तीक्ष्णं तेजो बभूव ह ॥
 संविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा च रुदता पुरा । विभज्य चक्षुषोर्दत्तं लज्जया मद्भयेन च ॥
 हुताशनाय किञ्चिच्च नृोभ्यश्चापि किञ्चन । किञ्चित्पुरुषसंवेभ्यो देवेभ्यश्चापि किञ्चन ॥
 किञ्चिद्दस्युगणेभ्यश्च नागेभ्यश्चापि किञ्चन । ब्राह्मणेभ्यो मुनिभ्यश्च तपस्विभ्यश्च किञ्चन ॥
 स्त्रीभ्यः सौभाग्ययुक्तभ्यो यशस्विभ्यश्च किञ्चन । तच्च दत्त्वा च सर्वेभ्यः पूर्वं रोदितुमुद्यतः ॥
 शान्त्या गोप्या युतस्त्वं च दृष्टो वै रासमण्डले । वसन्तो पुष्पाशयायां मालयवांश्चन्दनोक्षितः
 रत्नप्रदीपैर्युक्तश्च रत्ननिर्मितमन्दिरे । रत्नभूषणभूषाढ्यो रत्नभूषितया सह ॥ ६९ ॥
 त्वया दत्तं च ताम्बूलं भुक्तवत्यै सुवासिनाम् । तया दत्तं च ताम्बूलं भुक्त्वांस्त्वं पुरा विभो ॥
 सद्यो मच्छब्दमात्रेण निरोधानं कृतं त्वया । शान्तिर्देहं परित्यज्य भिया लीना त्वयि प्रभो
 ततस्तस्याः शरीरं च गुणश्रेष्ठं बभूव ह । संविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा च रुदता पुरा ॥ ६८ ॥
 विश्वे विषादिणे किञ्चित्सत्त्वरूपाय विष्णवे । शुद्धमत्त्वस्वरूपायै किञ्चिल्लक्ष्म्यै पुरा विभो ॥
 त्वन्मन्त्रोपासकेभ्यश्च वैष्णवेभ्यश्च किञ्चन । तपस्विभ्यश्च धर्माय धर्मिष्ठेभ्यश्च किञ्चन ॥

मया पूर्वं हि दृष्टत्वं गोप्या च क्षमया सह । सुवेषवान्माल्यवांश्च गन्धचन्दनसंयुतः ॥ ७१ ॥
 रत्नभूषितया चारुचन्दनोक्षितया तया । सुखेन मूर्च्छितस्तल्पे पुष्पचन्दनसंयुते ॥ ७२ ॥
 श्लिष्टोऽभून्निद्रया सद्यः सुखेन नवसंगमात् । मया प्रबोधितौ सा च भवांश्च स्मरणं कुरु
 गृहीतं पीतवस्त्रं ते मुरली च मनोहरा । वनमाला कौस्तुभश्च पद्ममूल्यं रत्नकुण्डलम् ॥
 पश्चात्प्रदत्तं प्रेम्णा च सखीनां वचनादहो । लज्जया वृष्णवर्णोऽभूद्भयापि च भवाः प्रभो
 क्षमा देहं परित्यज्य लज्जया पृथिवीं गता । ततस्तस्याः शरीरं च गुणश्रेष्ठं बभूव ह ॥
 संविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा च रुदना पुरा । किंनिदत्तं विष्णवे च दैष्णवेभ्यश्च किञ्चन
 धर्मिष्ठेभ्यश्च धर्माय दुर्बलेभ्यश्च किञ्चन । तपस्विभ्योऽपि देवेभ्यः पण्डितेभ्यश्च किञ्चन
 एतत्तो कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि । त्वद्गुणं बहुविस्तारं जानामि च परं प्रभो ॥
 इत्येवमुक्त्वा सा राधा रक्तपङ्कजले चना । गङ्गां वक्तुं समारम्भे नम्र स्यां लज्जितां सतीम्
 गङ्गा रहस्यं योगेन ज्ञात्वा वै सिद्धयोगिनी । तिरोभूय सभामधः । राजलं प्रविवेश सा
 राधा योगेन विज्ञाय सर्वत्रावस्थितां च ताम् । पानं कर्तुं समारम्भे गण्डूपात्सिद्धयोगिनी
 गङ्गा रहस्यं योगेन ज्ञात्वा वै सिद्धयोगिनी । श्रीकृष्णचरणाम्भोजं परमं शरणं ययौ
 गोलोकं चैव वैकुण्ठं ब्रह्मलोकादिकं तथा । ददर्श राधा सर्वत्र नैव गङ्गां ददर्श सा ॥
 सर्वतो जलशून्यं च शुष्कं गोलोकपङ्कजम् । जलजन्तुममूहैश्च मृतदेहैः समन्वितम् ॥
 ब्रह्माविष्णुशिवानन्तधर्मेन्द्रेन्दुदिवाकराः । मनवो मानवाः सर्वे देवाः सिद्धास्तपरिवनः ॥
 गोलोकं च समाजगुः शुष्काः तण्ठौष्ठतालुकाः । सर्वे प्रणेमर्गोविन्दं सर्वेशं प्रकृतेः परम् ॥
 वरं वरेण्यं वरदं वरिष्ठं वरकारणम् । वरेशं च वरं हं च सर्वेषां प्रवरं प्रभुम् ॥ ८८ ॥
 निर्ऱहं च निराकारं निर्लिप्तं च निराश्रयम् । निर्गुणं च निरुत्सहं निर्व्यूहं च निरञ्जनम्
 स्वेच्छामयं च साकारं भक्तानुग्रहविग्रहम् । सत्यस्वरूपं सत्येशं साक्षिरूपं सनातनम् ॥
 परं परेशं परमं परमात्मानमश्वत्थम् । प्रणम्य तुष्टुवुः सर्वे भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ ९१ ॥
 सगद्गताः साश्रुनेत्राः पुलकाङ्कितविग्रहाः । सर्वे संभूय सर्वेशं भगवन्तं परं हरिम् ॥
 ज्योतिर्मयं परं ब्रह्म सर्वकारणकारणम् । अमूल्यरत्नस्रचितचित्रसिंहासनस्थितम् ॥ ९३ ॥
 सेवमानं च गोपालैः श्वेतचामरवायुना । गोपालिकानृतगीतं पश्यन्तं सस्मितं मुदा ॥
 वल्गुवेषैः परिवृतं गोमैश्च शतवोटिभिः । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं रत्नमूषणभूषणम् ॥ ९५ ॥
 नवीननीरदश्यामं किशोरं पीतवससम् । यथा द्वादशवर्षीयं बालं गोपालरूपिणम् ॥

कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टपृष्टश्रियुक्तविग्रहम् । स्वतेजसा परिवृतं मुखदृश्यं मनोहरम् ॥९७॥
 कोटिकन्दर्पसौन्दर्यलीलावण्यविग्रहम् । दृश्यमानं च गोपीभिः सस्मिताभिश्च संततम्
 भूषणैर्भूषिताभिश्च महारत्नविनिर्मितैः । पिबन्तीभिर्लोचनाभ्यां मुखचन्द्रं प्रभेर्मुदा ॥
 प्राणाधिकप्रियतमाराधावक्षःस्थलस्थितम् । तया प्रदत्तं ताम्बूलं भुक्त्वन्तं सुवासितम् ॥
 परिपूर्णतमं रासे ददृशुः सर्वतः सुराः । मुनयो मौनवाः सिद्धास्तपसा च तपस्विन ॥
 प्रहृष्टनानसाः सर्वे जग्मुः परमविस्मरम् । परस्परं सगलोच्य ते तमूचुश्चतुर्मुखम् ॥
 निवेदितुं जगन्नाथं स्वाभिनायमभीप्सितम् । ब्रह्मा तद्वचनं श्रुत्वा सितं विष्णोस्तु दक्षिणे ।
 वामतो व.मदेवस्य चागमत्कृष्णमुतमम् । परमानन्दयुक्तं च परमानन्दरूपाकम् ॥
 सर्वं कृष्णमयं धाता चापश्यद्रासमण्डले । सर्वं समानवेषं च समानासनसंस्थितम् ॥
 द्विभुजं मुरलीहस्तं वनमालविभूषितम् । मयूरपुच्छचूडं च कौस्तुभेन विराजितम् ॥
 अतीव कमनीयं च सुन्दरं शान्तविग्रहम् । गुणभूषणरूपेण तेजसा वयसा त्रिषा ॥
 वाससा यशसा कीर्त्या मूर्त्या सुन्दरया समम् । परिपूर्णतमं सर्वं सर्वैश्वर्यसमन्वितम् ॥
 कः सेव्यः सेवको वेति दृष्ट्वा निर्वक्तुमक्षमः । क्षणं तेजस्वरूपं च रूपरशियुतं क्षणम् ॥
 निराकारं च साकारं ददर्श द्वैधलक्षणम् ॥ १०९ ॥
 एकमेव क्षणं कृष्णं रात्रया सहितं परम् । प्रत्येकामनसंस्पृष्टं च तया च सहितं क्षणम् ॥
 राधारूपधरं कृष्णं कृष्णरूपकत्रयकम् । किं स्त्रीरूपं च पुरुषं विधाता ध्यातुमक्षमः ॥
 हृत्पद्मस्थं च श्रीकृष्णं धाता ध्यानेन चेतसा चकार स्तवनं भक्त्या प्रणम्याथ त्वनेकधा ॥
 ततः स चक्षुरुन्मील्य पुनश्च तदनुज्ञया । अपश्यत्कृष्णमेकं च रात्रावक्षःस्थलस्थितम् ॥
 स्वपार्षदैः परिवृतं गोपीवण्डलमण्डितम् । पुनः प्रणमुस्तं दृष्ट्वा तुष्टुवुश्च पुनश्च ते ॥ ११४ ॥
 विज्ञाय तदभिप्रायं तानुवाच सुरेश्वरः । सर्वे मा सर्वयज्ञेशः सर्वेशः सर्वभावनः ॥ ११५ ॥

श्रीभगवानुवाच—

आगच्छ कुशलं ब्रह्मन्नागच्छ कमलायते । इहाऽऽगच्छ महादेव शश्वत्कुशलमस्तु वः ॥
 आस्ताः स्थ महाभागा गङ्गानयनकारणात् । गङ्गा मच्चरणाम्भोजे भयेन शरणं गता ॥
 रात्रेमां पातु मेच्छन्ती दृष्ट्वा मत्संनिधनतः । दास्यामीमां बहिः कृत्वा यूयं कुरुत निर्भयाम्
 श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा सस्मितः कमलोद्भवः । तुष्टाव सर्वाराध्यां तां रात्रां श्रीकृष्णपूजिताम्
 वक्त्रैश्चतुर्भिः संतूय भक्तिनम्रात्मकंधरः । धाता चतुर्णां वेदानामुवाच चतुराननः ॥

१ क. मनवः । २ क. 'त्वा विष्णुं कृत्वा स द' । ३ क. 'देवं च जगाम कृष्णमन्दिरम् ।
 ४ ख. 'सा कृत्या मू' । ५ क. 'वीन्तरात्मा सर्वज्ञः स० ।

ब्रह्मोवाच —

गङ्गा त्वदङ्गसंभूता प्रमोर्वै रासमण्डले । युवयोर्द्रवरूपा या मुग्धयोः शंकरः स्वराट् ॥
कृष्णांशा च त्वदंशा च त्वत्कन्यासदृशी प्रिया । त्वन्मन्त्रग्रहणं कृत्वा करोतु तव पूजनम्
भविष्यति पतिस्तस्या वैकुण्ठे च चतुर्भुजः । भूगतायाः कलायाश्च लवणोदश्च वारिधिः ॥
गोलोके । च या राधा सर्वत्रस्था तथात्मिका । तदात्मिका त्वं देवेशे सर्वदा च तवाऽऽत्मजा
ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा स्वी चकार च सस्मिता । बहिर्बभूव सा कृष्णपादाङ्गुष्ठनखाग्रतः ॥
तत्रैव संवृता शांता तस्यै तेषां च मध्यतः । उवास तोयादुत्थाय तदधिष्ठातृदेवता ॥
ततोयं ब्रह्मणा किञ्चित्स्थापितं च कमण्डलौ । किञ्चिद्धार शिरसि चन्द्रार्धे चन्द्रशेखरः
गङ्गायै र धिकामन्त्रं प्रददौ कमलोद्भवः । तत्स्तोत्रं क्वचं पूजाविधानं ध्यानमेव च ॥
सर्वं तत्सामवेदोक्तं पुरश्चर्याक्रमं तथा । गङ्गा तामेव संपूज्य वैकुण्ठं प्रययौ सती ॥
लक्ष्मीः सरस्वती गङ्गा तुलसी विश्वपावनी । एता नारायणस्यैव चतस्रो योषिणो मुने ॥
अथ तं सम्मितः कृष्णो ब्रह्माणं समुवाच ह । सर्वं कालस्य वृत्तान्तं दुर्बोध्यमविपाश्चिनाम्

श्रीकृष्ण उवाच—

गृहाण गङ्गां हे ब्रह्मन् हे विष्णो हे महेश्वर । शृणु कालस्य वृत्तान्तं यदतीतं निशामय
यूयं च ऐन्द्यदेवाश्च मुनयो मनवस्तथा । सिद्धास्तपस्विनश्चैव ये येऽत्रैव समागताः ॥
ते ते जीवन्ति गोलोके कालचक्रविवर्जिने । जलप्लुतं सर्वविश्वमागतं प्राकृते लये ॥
ब्रह्माद्या ऐन्द्यविश्वस्थास्ते लीना अधुना मयि । वैकुण्ठं च विना सर्वं सजलं पश्य पद्मज ॥
गत्वा सृष्टिं कुरु पुनर्ब्रह्मलोकादिकं परम् । सब्रह्माण्डं विरचय पश्चाद्गङ्गा च यास्थति
एवमन्येषु विश्वेषु सृष्ट्वा ब्रह्मादिकं पुनः । करोम्यहं पुनः सृष्टिं गच्छ शीघ्रं सुरैः सह
मच्चक्षुषोर्निमेषेण ब्रह्मणः पतनं भवेत् । गताः कतिविधास्ते च भविष्यन्ति च वेधसः ॥
इत्युक्त्वा राधिकानाथो जगामान्तःपुरं मुने । देवा गत्वा पुनः सृष्टिं चक्रुरेव प्रयत्नतः ॥
गोलोके च स्थिता गङ्गा वैकुण्ठे शिवलोके । ब्रह्मलोके तथाऽन्यत्र यत्र यत्र पुरा स्थिता
तत्रैव सा गता गङ्गा चाऽऽज्ञया परमात्मनः । निर्गता विष्णुपादाब्जात्तेन विष्णुपदी स्मृता
इत्येवं वयितं सर्वं गङ्गोपाख्यानमुत्तमम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥
इति श्रीब्र० महा० प्रकृति० नारदना० गङ्गोपाख्यानं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

लक्ष्मीः सरस्वती गङ्गा तुलसी लोकपावनी । एता नारायणस्यैव चतस्रश्च प्रिया इति ॥
गङ्गा जगाम वैकुण्ठमिदमेव श्रुतं मया । कथं सा तस्य पत्नी च बभूव ब्रूहि केशव ॥

नारायण उवाच—

गङ्गा जगाम वैकुण्ठं तत्पश्चाच्च गतो विधिः । गत्वोवाच तया सार्धं प्रणम्य जगदश्वरम्
ब्रह्मोवाच—

राधाकृष्णगङ्गसंभूता या देवी द्रवरूपिणी । तद् घेष्ठातृदेवीयं रूपेणाप्रतिमा भुवि ॥ ४ ॥
नवयौवनसंपन्ना सुशीला सुन्दरी वरा । शुद्धसत्त्वस्वरूपा च क्रोधाहंकारवर्जिता ॥ ५ ॥
यदङ्गमंभवा नान्यं वृणोतीत्यं च तं विना । तत्रापि मानिनी राधा महातेजस्विनी वरा ॥ ६ ॥
समुद्यता पातुमिषां भीतेयं बुद्धिपूर्वकम् । विवेश चरणाम्भोजे कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ७ ॥
सर्वं त्रिशुक्लं गोलोकं दृष्ट्वाऽहमगमं तदा । गोलोकं यत्र कृष्णश्च सर्ववृत्तः सन्तलब्धये ॥
सर्वान्तरात्मा सर्वं नो ज्ञात्वाऽभिप्रायमेव च बहिश्चकार गङ्गां च पादाङ्गुष्ठनखाग्रतः ॥
दत्त्वाऽस्यै राधिकामन्त्रं पूरयित्वा च गोलोकम् संप्रणम्य च राधेशं गृहं त्वाऽग्राऽऽगमं विभो
गान्धर्वेण विवाहेन गृहाणेमां सुरीश्वरम् । सुरेश्वरस्त्वं रसिको रसिकां रसभावनः ॥ ११ ॥
त्वं रत्नं पुंसु देवेश स्त्रीरत्नं स्त्रीष्वियं सती । विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् ॥
उपस्थितां च यः कन्यां न गृह्णाति मदेन च । तं विहाय महालक्ष्मीं रुष्टा याति न संशयः
यो भवेत्पण्डितः सोऽपि प्रकृतिं नावमन्यते । सर्वे प्राकृतिकाः पुंसः कामिन्यः प्रकृते कलाः
त्वेव भगवानाद्यो निर्गुणः प्रकृतेः परः । अर्धाङ्गो द्विभुजः कृष्णोऽप्यर्धाङ्गेन चतुर्भुजः ॥
कृष्णवामाङ्गसंभूता परमा राधिका पुरा । दक्षिणाङ्गात्स्वयं सा च वामाङ्गात्कमला यथा ॥
तेन त्वां सा वृणोत्येव यतस्त्वद्देहसंभवा स्त्रीपुंमौ वै तथैकाङ्गौ यथा प्रकृतिपूरुषौ ॥ १७ ॥
इत्येवमुक्त्वा धाता च तां समर्प्य जगाम सः । गान्धर्वेण विवाहेन तां जग्राह हरिः स्वयम् ॥
शय्यां रतिकरीं कृत्वा पुष्पचन्दनचर्चिताम् । रेमे रमापतिस्तत्र गङ्गया सहितो मुदा ॥ १८ ॥
गां पृथ्नीं च गता यस्मात्स्वस्थानं पुनरागता । निर्गता विष्णुपादश्च गङ्गा विष्णुपदी स्मृता ॥
मूर्छां संप्राप सा देवी नवसंगममात्रतः । रसिका सुखसंभोगाद्रसिकेश्वरसंयुता ॥ २१ ॥
तद्दृष्ट्वा दुःखिता वाणी सापत्येष्ट्याविवर्जिता । नित्यमीर्ष्यति तां वाणी न च गङ्गा सरस्वतीम्
गङ्गया सहितस्यैव तिस्रो भार्या रमापतेः । सार्धं तुलस्या पश्चाच्च चतस्रो ह्यपवन्मुने ॥ २३ ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० गङ्गातरुणं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

=====

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

नारद उवाच —

नारायणप्रिया साध्वी कथं सा च बभूव ह तुलभी कुत्र संभूता का वा सा पूर्वजन्मनि ॥ १ ॥
कस्य वा सा कुले जाता कस्य कन्या तपस्विनी । केन वा तपसा सा च संप्राप प्रकृतेः परम् ॥
निर्विकल्पं निरीहं च सर्वसाक्षिस्वरूपकम् । नारायणं परं ब्रह्म परमात्मानमश्विरम् ॥ ३ ॥
सर्वाराध्यं च सर्वेशं सर्वज्ञं सर्वकारणम् । सर्वधारं सर्वरूपं सर्वेषां पारिपालकम् ॥ ४ ॥
कथमेतादृशी देवी वृक्षत्वं समवाप ह । कथं साऽप्यसुरग्रस्ता संवभूव तपस्विनी ॥ ५ ॥
संदिग्धं मे मनो लं लं प्रेरयेन्मां मुहुर्मुहुः । छेतुर्नर्हसि संदेहं सर्वसंदेहमञ्जन ॥ ६ ॥

नारायण उवाच —

मनुश्च दक्षसावर्णिः पुण्यवान् वैष्णवः शुचिः । यशस्वी कीर्तिमांश्चैव विष्णोरंशसमुद्भवः ॥
तत्पुत्रो धर्मसावर्णिर्धर्मिष्ठो वैष्णवः शुचिः । तत्पुत्रो विष्णुसावर्णिर्वैष्णवश्च जितेन्द्रियः ॥ ८ ॥
तत्पुत्रो देवसावर्णिर्विष्णुव्रतपरायणः । तत्पुत्रो राजसावर्णिर्महाविष्णुपरायणः ॥ ९ ॥
वृषध्वजश्च तत्पुत्रो वृषध्वजपरायणः । यस्याऽऽश्रमे स्वयं शंभुरासीद्देवयुगत्रयम् ॥ १० ॥
पुत्रादपि परः स्नेहो नृपे तस्मिञ्छिवस्य च । न च नारायणं मेने न च लक्ष्मीं सरस्वतीम् ॥
पूजां च सर्वदेवानां दूरीभूतां चकार सः । आद्रे मासि महालक्ष्मीपूजां मत्तैऽत्यजन्नृपः ॥
माघे सरस्वतीपूजां दूरीभूतां चकार सः । यज्ञं च विष्णुपूजां च निनिन्दे न चकार सः ॥
न कोऽपि देवो भूषेन्द्रं शशाप शिवकारणात् । भ्रष्टश्रीर्भव भूषेति चाशपत्तं दिवाकरः ॥
शूलं गृहीत्वा तं सूर्यं धृतवाञ्छंकरः स्वयम् । पित्रा सार्धं दिनेशश्च ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥
शिवस्त्रिशूलहस्तश्च ब्रह्मलोकं ययौ क्रुधा । ब्रह्मा सूर्यं पुरस्कृत्य वैकुण्ठं च ययौ भिया ॥
शूलं गृहीत्वा तत्रापि धृतवाञ्छंकरो रविम् । ब्रह्म रुश्यपमार्तण्डाः संव्रत्नाः शुष्कत लुकाः ॥
नारायणं च सर्वेशं ते ययुः शरणं भिया । मूर्ध्ना प्रणेमुन्ते गत्वा तुष्टुश्च पुनः पुनः ॥ १८ ॥
सर्वे निवेदनं चक्रुर्भियस्ते कारणं हरौ ॥ १९ ॥
नारायणश्च कृपयाऽभयं तेभ्यो ददौ मुने । स्थिरा भवत हे भीता भयं किं वो मयि स्थिते ॥
स्मरन्ति ये यत्र यत्र मां विपत्तौ भगन्विताः । तांस्तत्र गत्वा रक्षामि चक्रहस्तस्त्वरान्वितः ॥
पाताऽहं जगतां देवाः कर्ताऽहं सततं सदा । स्रष्टा च ब्रह्मरूपेण संहर्ता शिवरूपतः ॥ २२ ॥
शिवोऽहं त्वमहं चापि सूर्योऽहं त्रिगुण त्रिकः । विधाय नानारूपं च कुर्यां सृष्ट्यदिकाः क्रियाः ॥

यूयं गच्छत भद्रं वो भविष्यति मयं कुत . अद्यप्रभृति वो नास्ति मद्वराच्छंकराद्भयम् २४ ॥
 आशुतोषः स भगवाञ्छंकरश्च सतां गतिः । भक्ताधीनश्च भक्तेशो भक्तात्मा भक्तवत्सलः ॥
 सुदर्शनं शिवश्चैव मम प्राणाधिकप्रियौ । ब्रह्माण्डेषु न तेजस्वी हे ब्रह्मन्ननयोः परः ॥ २५ ॥
 शक्तः स्रष्टुं महादेवः सूर्यकोटिं च लीलया । कोटिं च ब्रह्मणामेवं किमसाध्यं च शूलिनः ॥
 ब्रह्मज्ञानं तत्र किञ्चिद्व्यायतो मां दिवनिशम् । मन्नाम मद्गुणं भक्त्या पञ्चवक्त्रेण गीयते
 अहमेवं चिन्तयामि तत्कल्याणं दिवनिशम् । ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव मज्जाम्पहम् ॥
 शिवस्वरूपो भगवाञ्छिवाघिष्ठातृदेवता । शिवो भवति यस्माच्च शिवं तेन विदुर्बुधाः ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र चागमच्छंकरः स्वयम् । शूलहस्तो वृषारूढो रक्तपङ्कजलोचनः ॥ ३१ ॥
 अवरुह्य वृषात्तूर्णं भक्तिन्म्रात्मकंधरः । नमाम भक्त्या तं शान्तं लक्ष्मीकान्तं परात्परम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च रत्नालंकारभूषितम् । किंरीटिनं कुण्डलिनं चाक्रिणं वनमालिनम् ॥
 त्रिभीमनीरदश्यामं सुन्दरं च चतुर्भुजम् । चतुर्भुजैः सेवितं च श्वेतचामरवायुना ॥ ३४ ॥
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं भूषितं पीतवाससा । लक्ष्मीप्रदत्तताम्बूलं भुक्तवन्तं च नारद ॥ ३५ ॥
 विद्याधरीनृत्यगीतं शृण्वन्तं सस्मितं मुदा । ईश्वरं परमात्मानं भक्तानुहविग्रहम् ॥ ३६ ॥
 तं ननाम महादेवो ब्रह्माणं च ननाम सः । ननाम सूर्यो भक्त्या च संव्रस्तश्चन्द्रशेखरम् ॥
 कश्यपश्च महाभक्त्या तुष्टाव च नमाम च । शिवः संतुष्य सर्वेशं समुवास सुखासने ॥
 सुखासने सुखासीनं विश्रान्तं चन्द्रशेखरम् । श्वेतचामरवातेन सेवितं विष्णुर्षिदैः ॥ ३९ ॥
 अक्रोधं सत्त्वसंसर्गात्प्रसन्नं सस्मितं मुदा । स्तूयमानं पञ्चवक्त्रैः परं नारायणं विभुम् ॥
 समुवाच प्रसन्नात्मा प्रसन्नं सुरपंसदि । पीयूषदुल्यं मधुरं वचनं सुमनोहरम् ॥ ४१ ॥

श्रीभगवाननुवाच—

अत्यन्तमुपहास्यं च शिवप्रश्नं शिवेऽशिवम् । लौकिकं वैदिकं चैव त्वां पृच्छामि तथाऽपि शम्
 तपसां फलदातारं दातारं सर्वसंपदाम् । संपत्प्रश्नं तपःप्रश्नमयोग्यं त्वां च सांप्रतम् ॥
 ज्ञानाविदेवे सर्वज्ञे ज्ञानं पृच्छामि किं वृथा । निरापादि विपत्प्रश्नमलं मृत्युं जये हरे ॥ ४४ ॥
 स्वामेवाऽऽगमने प्रश्नमलं स्वाश्रयमागमे । आगतोऽपि कथं वेगादित्युवाच रमापतिः ॥

श्रीमहादेव उवाच—

वृषध्वजं च मद्भक्तं मम प्राणाधिकप्रियम् । सूर्यः शशप इति मे हेतुरागमकोपयोः ॥
 पुत्रवात्सल्यशोकेन सूर्यं हन्तुं समुद्यतः । स ब्रह्माणं प्रपन्नश्च ससूर्यश्च विधिस्त्वयि ॥

त्वां ये शरणमापन्ना ध्यानेन वचसाऽपि वा । निरापदस्ते निःशङ्का जरा मृत्युश्च तैर्मितः
साक्षाद्ये शरणापन्नास्तत्फलं किं वदामि भोः । हरिस्मृतिश्चाभयदा सर्वमङ्गलदा सदा ॥
किं मे भक्तस्य भविता तन्मे ब्रूहि जगत्प्रभो । श्रीहृतस्यास्य मूढस्य सूर्यशापेन हेतुना ॥

श्रीभगवानुवाच—

कालोऽति यातो दैवेन युगानामेकविंशतिः । वैकुण्ठे घटिकार्धेन शीघ्रं याहि नृगलयम् ॥
वृषध्वजो मृतः कालाद्दुर्निवार्यत्सुदारुणात् । हंसध्वजश्च तत्पुत्रो मृतः सोऽपि श्रिया हतः
तत्पुत्रौ च मह भगौ धर्मध्वजकुशध्वजौ । हतश्रियौ सूर्यशापात्तौ वै परमवैष्णवौ ॥ १३ ॥
राज्यभ्रष्टौ श्रिया भ्रष्टौ कमलातामसावुभौ । तयोश्च मार्ययोर्लक्ष्मीः कलया च जनिष्यति
संपद्युक्तौ तदा तौ च नृश्रेष्ठौ भविष्यतः । मृतस्ते सेवकः शंभो गच्छ यूयं च गच्छत ॥
इत्युक्त्वा च सलक्ष्मीकः समातोऽम्यन्तरं गतः । देवा जग्मुश्च संहृष्टाः स्वाश्रमं परया मुदा ॥
शिवश्च तपसे शीघ्रं परिपूर्णतमो ययौ ॥ १७ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्युपाख्यानं नाम
त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

===

अथ चतुर्दशोऽध्यायः ।

—

श्रीनारायण उवाच—

लक्ष्मीं तौ च समागच्छ चोग्रेस तपसा मुने । प्रत्येकं वरमिष्टं च संमापनुरभीप्सितम् ॥ १ ॥
महालक्ष्म्या वरेणैव तौ पृथ्वीशौ बभूवतु । धनवन्तौ पुत्रवन्तौ धर्मध्वजकुशध्वजौ ॥ २ ॥
कुशध्वजस्य पत्नी च देवी मालावती सती । सा सुषा च कालेन कमलांशां सुतां सतीम्
सा च भूतलसंवन्याज्ज्ञानयुक्ता बभूव ह । कृत्वा वेदध्वनिं स्पष्टमुत्तम्यौ सूतिकागृहे ॥
वेदध्वनिं सा चकार जातमात्रेण कनका । तस्मात्तां ते वेदवतीं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ५ ॥
जातमात्रेण सुस्नाता जगाम तपसे वनम् । सर्वैर्निषिद्धा यत्नेन नारायणपरायणा ॥ ६ ॥
एकमन्वन्तरं चैव पुष्करे च तपस्विनी । अत्युग्रां वै तपस्यां तु लीलया च चकार सा ॥
तथाऽपि^१ पुष्टा न कृशा नवयौवनसंयुता । शुश्राव खे च सहसा सा वाचमशरीरिणीम्
जन्मान्तरे ते भर्ता च भविष्यति हरिः स्वयम् । ब्रह्मादिभिर्दुराराध्यं पतिं लप्स्यसि सुन्दरि

इति श्रुत्वा तु सा रुष्टा चकार च पुनस्तपः । अतीव निर्जनस्थाने पर्वते गन्धमादने १० ॥
 तत्रैवं सुचिरं तप्त्वा विश्वस्य समुवास सा । ददर्श पुरतस्तत्र रावणं दुर्निवारणम् ॥ ११ ॥
 दृष्ट्वा साऽतिथिभक्त्या च पाद्यं तस्मै ददौ किल । सुस्वादु फलमूलं च जलं चापि सुशीतलम्
 तच्च भुक्त्वा स पापिष्ठश्चावात्सीत्तत्सपीपतः । चकार प्रश्नमिति तां का त्वं कल्याणि चेति च
 तां च दृष्ट्वा वरारोहां पीनोन्नतपयोधराम् । शरत्पद्मनिभास्यां च सस्मितां सुदतीं सतीम्
 मूर्छामिवाप कृपणः कामबाणः पीडितः । तां करेण समाकृष्य संभोगं कर्तुमुद्यतः ॥ १५ ॥
 सा सती कोपदृष्ट्या च स्तम्भितं तं चकार ह । स जडो हस्तपादैश्च किञ्चिद्वक्तुं न च क्षमः
 तुष्टाव मनसा देवीं पद्मांशां पद्मलोचनाम् । सा तत्स्त्वनेन संतुष्टा प्राकृतं तं मुमोच ह ॥
 शशाप च मदर्थं त्वं विनश्यसि सबान्ववः । स्पष्टाऽहं च त्वया कामाद्विमृज्य श्वलोक्य
 इत्युक्त्वा सा च योगेन देहत्यागं चकार ह । गङ्गायां तां च संन्यस्य स्वगृहं रावणो ययौ
 अहो किमद्भुतं दृष्टं किं कृतं वा मयाऽधुना । इति संचिन्त्य संस्मृत्य विललाप पुनः पुनः ॥
 सा च कालान्तरे साध्वी बभूव जनकात्मजा । सीतादेवीति विख्याता यदर्थं रावणो हतः
 महानपस्विनी सा च तपसा पूर्वजन्मनः । लेभे रामं च मर्तारं परिपूर्णमं हरिम् ॥ २२ ॥
 संप्राप्य तपसाऽऽराध्य स्वामिनं च जगत्पतिम् । सा रमा सुचिरं रेमे रामेण सह सुन्दरी ॥
 जातिस्मरौ स्म स्मरति तस्मिन् कलं पुरा । सुखेन तज्जहौ सर्वं दुःखं चापि सुखं फले ॥
 नानाप्रकारविभवं चकार सुचिरं सती । संप्राप्य सुकुमारं तमतीव नवगौवनम् ॥ २५ ॥
 गुणिनं रसिकं शान्तं कान्तवेषमनुत्तमम् । स्त्रीणां मनोज्ञं सुचिरं तथा लेभे यथेप्सितम् ॥
 पितुर्वचःपालनार्थं सत्यसंधो रघूत्तमः । जगाम काननं पश्चात्कालेन च बलीयसा ॥
 तस्थौ समुद्रानिकटे सीतया लक्ष्मणेन च । ददर्श तत्र बहूनि च विप्ररूपधरं हरिः । २८ ॥
 तं रामं दुःखितं दृष्ट्वा स च दुःखी बभूव ह । उवाच किञ्चित्सत्येष्टं सत्यं सत्यपरायणः ॥

बहिरुवाच—

भगवन्मूर्च्छयतां वाक्यं कालेन यदुपस्थितम् । सीताहरणकालेऽयं तवैव समुपस्थितः ॥
 दैवं च दुर्निवार्यं वै न च दैवात्परं बलम् । मत्पसूं मयि संन्यस्य च्छायां रक्षान्तिकेऽधुना ॥
 दास्यामि सीतां तुभ्यं च परीक्षासमये पुनः । देवैः प्रस्थापितोऽहं च न च विप्रो हुताशनः
 रामस्तद्वचनं श्रुत्वा न प्रकाश्य च लक्ष्मणम् । स्वच्छन्दं स्वी चकारासौ हृदयेन विदूयता ॥
 बहूनिर्योगेन सीतावन्मायासीतां चकार ह । तत्तुल्यगुणरूपं पाङ्गी ददौ रामाय नारदः ॥ ३४ ॥

१ क. पीनश्रेणीपं । २ क. राख्यं सुराराध्यं च । ३ क. 'रा च स्म' । ४ क. 'व सुमनोहरा ।
 ५ क. 'नोक्तरूपं च तं' । ६ ख. 'रूपां तां द' ।

सीतां गृहीत्वा स ययौ गोप्यं वक्तुं निषेधं च । लक्ष्मणो नैव बुबुधे गोप्यमन्यस्य का कथा
एतस्मिन्नन्तरे रामो ददर्श कनकं मृगम् । सीता तं प्रेरयामास तदर्थं यत्नपूर्वकम् ॥ ११ ॥
संन्यस्य लक्ष्मणं रामो जानक्या रक्षणे वने । स्वयं जगाम हन्तुं तं विव्यधे सायकेन च ॥
लक्ष्मणेति च शब्दं वै कृत्वा माय मृगस्तदा । प्राणांस्तत्याज नहसा पुरो दृष्ट्वा हरिं स्मरन्
मृगरूपं परित्यज्य दिव्यरूपं विधाय च । रत्ननिर्मितयानेन वैष्णुकुठं स जगाम ह । १२ ॥
वैकुण्ठस्य महाद्वारं किंकरो द्वारपालयोः । जयविजययोश्चैव बलवांश्च जयाभिधः ॥ ४० ॥
शापेन सनकादीनां संप्राप्य राक्षसीं तनुम् । पुनर्जगाम तद्द्वारमादौ स द्वारपालयोः ॥
अथ शब्दं च सा श्रुत्वा लक्ष्मणेति च विह्वलम् । सीता तं प्रेरयामास लक्ष्मणं रामसंनिधौ
गते च लक्ष्मणे रामं रावणो दुर्निवारणः । सीतां गृहीत्वा प्रययौ लङ्कामेव स्वलीलया ॥
विषसदं च रामश्च वने दृष्ट्वा च लक्ष्मणम् । तूर्णं च स्वाश्रमं गत्वा सीतां नैव ददर्श सः
मूर्च्छां संप्राप्य सुचिरं विललाप भृशं पुनः । पुनर्बभ्राम गहने तदन्वेषणपूर्वकम् ॥ ४१ ॥
काले संप्राप्य तद्वार्तां गृध्रद्वारा नदीतटे । सहायं वानरं कृत्वा बबन्धे सागरं हरिः ॥
लङ्कां गत्वा रघुश्रेष्ठो जघान सायकेन च । सबान्धवं रावणं च सीतां संप्राप्य दुःखिताम्
तां च बहूनिपरीक्षां वै कारयामास सत्वरम् । हुताशनस्तत्र काले वास्तवीं जानकीं ददौ ॥
छाया चोवाच बहूनि च रामं च विनयान्विता । करिष्यामीति किमहं तदुपायं वदस्व मे ॥

बह्निरुवाच—

त्वं गच्छ तपसे देवि पुष्करं च सुपुण्यदम् । कृत्वा तपस्यां तत्रैव स्वर्गलक्ष्मीर्भविष्यसि ॥
सा च तद्वचनं श्रुत्वा प्रैगम्य पुष्करे तपः । कृत्वा त्रिलक्षवर्षं च स्वर्गे लक्ष्मीर्बभूव ह ॥
सा च कालेन तपसा यज्ञकुण्डसमुद्भवा । कामिनी पाण्डवानां च द्रौपदी द्रुपदात्मजा ॥
कृतयुगे वेदवती कुशध्वजमुता शुभा । त्रेतायां रामपत्नी च सीतेति जनकात्मजा ॥
तच्छाया द्रौपदी देवी द्वापरे द्रुपद त्मजा । त्रिहायणीति सा प्रोक्ता विद्यमाना युगत्रये ॥

नारद उवाच —

प्रियाः पञ्च कथं तस्या बभूवुर्मुनिपुंगव । इति मे चित्तसंदेहं दूरि कुरु महाप्रभो ॥

नारायण उवाच—

लङ्कायां वास्तवी सीता रामं संप्राप नारद । रूपयौवनसंयुक्ता छाया सा बहु विह्वला ॥
रामान्योराज्ञया तप्त्वा ययाचे शंकरं वरम् । कामातुरा पतिव्यग्रा प्रार्थयन्ती पुनः पुनः
पतिं देहि पतिं देहि पतिं देहि त्रिलोचन । पतिं देहि पतिं देहि पञ्चवारं चकार सा ॥

शिवस्तत्प्रार्थनां श्रुत्वा सस्मितो रसिकेश्वरः । प्रिये तव प्रियाः पञ्च भवन्तिवति वरं ददौ ॥
 तेमाऽऽसीत्पाण्डवानां च पञ्चानां कामिनी प्रिया । इत्येवं कथितं सर्वं प्रस्तुतं वस्तुतः शृणु
 अथ संप्राप्य लङ्कायां सीतां रामो मनोहराम् । विभीषणाय तां लङ्कां दत्त्वाऽगोध्यां ययौ पुनः
 एकादशसहस्राब्दं कृत्वा राज्यं च भारते । जगाम सर्वैर्लोकैश्च सार्धं वैकुण्ठमेव च ॥
 कमलांशा वेदवती कमलायां विवेश सा । कथितं पुण्यमारुगानं पुण्यदं पापनाशनम् ॥ ३ ॥
 सततं मूर्तिमन्तश्च वेदाश्चत्वार एव च । सन्ति यस्याश्च जिह्वाग्रे सा च वेदवती स्मृता ॥ ४ ॥
 कुशध्वजसुतारुगानमुक्तं संक्षेपतस्तव । धर्मध्वजसुतारुगानं निबोध कथयामि ते ॥ ५ ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्यु वेदवतीप्रस्तावो नाम

चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

=====

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।

=====

नारायण उवाच—

धर्मध्वजस्य पत्नी च माधवीति च विश्रुता । नृपेण सार्धं सा रागाद्रेमे वै गन्धमादने ॥ १ ॥
 श्रय्यां रतिकरीं कृत्वा पुष्पचन्दनचर्चिता । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गी पुष्पचन्दनवायुना ॥ २ ॥
 स्त्रीरत्नमतिचार्वङ्गी रत्नभूषणभूषिता । कामुकी रसिकश्रेष्ठा रसिकेशेन संगता ॥ ३ ॥
 सुरताद्विरतिर्नाऽऽसीत्तयोः सुरतविज्ञयोः । गतं वर्षशतं दैवं न जानीतां दिवानिशम् ॥ ४ ॥
 ततो राजा मतिं प्राप्य सुरताद्विरराम सः । कामुकी सुन्दरी किञ्चिन्न च तृप्तिं जगाम सा ॥ ५ ॥
 दधार गर्भं सा सद्यो देवाब्दशतकं सती । श्रीगर्भा श्रीयुता सा च संबभूव दिने दिने ॥
 शुभक्षणे शुभदिने शुभयोगेन संयुते । शुभलक्ष्णे शुभांशे च शुभस्वामिग्रहान्विते ॥ ७ ॥
 कार्तिकीपूर्णिमायां च सितवारे च पाद्मजे । सुषाव सा च पद्मांशां पद्मिनीं सुमनोहराम् ॥
 पादपद्मयुगे^१ चैव पद्मरागविराजिताम् । राजराजेश्वरीं लक्ष्मीं सर्वावयवसुन्दरीम् ॥ ९ ॥
 राजलक्ष्मीलक्ष्मयुक्तां राजलक्ष्म्याधिदेवताम् । शरत्पार्वणचन्द्रास्यां शरत्पङ्कजलोचनाम् ॥
 पद्मविम्बाधरोष्ठीं च पश्यन्तीं सस्मितां गृहम् । हस्तपादतलारक्तां निम्ननाभिं मनोरमाम्
 तदधस्त्रिवलीयुक्तां वृत्तवल्गुनितम्बिनीम् । शीते सुखोष्णसर्वाङ्गीं ग्रीष्मे च सुखशीतलाम्
 श्यामां सुकेशीं रुचिरां न्यग्रोधपरिमण्डलाम् । श्वेतचम्पकवर्णां सुन्दरीष्वेकसुन्दरीम्
 नरा नार्यश्च तां दृष्ट्वा तुलनां दातुमक्षमा । तेन नाम्ना च तुलसीं तां वदन्ति पुराविदः
 सा च भूमिष्ठमात्रेण योग्या स्त्री प्रकृतिर्यथा । सर्वैर्निषिद्धा तपसे जगाम बदरीवनम् ॥

१ क. 'ह्यानं श्रुतं शिक्षागमेषु च । २ क. 'तो रजस्वलां प्रा० । ३ क. 'गे यस्याः पद्मराजी विराजते ।

तत्र दैवाब्दलक्षं च चकार परमं तपः । मम नारायणः स्वामी भवितेति विनिश्चिना ॥
 ग्रीष्मे पञ्चतपाः शीते तोयस्था सा च सुन्दरी । प्रकाशस्या वृष्टिवारां सहन्ती च दिवानिशम्
 विंशत्सहस्रवर्षं च फलोपयाशना च सा । त्रिंशद्वर्षसहस्राब्दं पत्राहाग तपस्विनी ॥
 चत्वारिंशत्सहस्राब्दं वाय्वाहाग कृशोदरी । ततो दशोसहस्राब्दं निराहारा बभूव सा ॥
 निर्लेक्ष्यां चैकपादस्थां दृष्ट्वा तां कमलोद्भवः । समाययौ वरं दातुं परं बदरिकाश्रमम् ॥
 चतुर्मुखं च सा दृष्ट्वा प्राणंसीद्धंसवाहनम् । तामुवाच जगत्कर्ता विधाता जगतामपि ॥

ब्रह्मोवाच—

वरं वृणुष्व तुलमि यत्ते मनसि वाञ्छितम् । हरिमर्क्तिं च मुक्तिं वाऽप्यजरामरतामपि ॥

तुलस्युवाच—

शृणु तात प्रवक्ष्यामि यन्मे मनसि वाञ्छितम् । सर्वज्ञस्यापि पुरतः का लज्जा मम सांप्रतम् ॥
 अहं च तुलसी गोपी गोलोकेऽहं स्थिता पुरा । कृष्णप्रिया किंकरी च तदंशा तत्सखी प्रिया
 गोविन्देन सहोऽऽसत्तामृतं मां च मूर्च्छिताम् । रासेश्वरी समागत्य चापश्यद्राममण्डले
 गोविन्दं भर्त्सयामास मां शशाप रुषाऽन्विता । द्यौर्हि त्वं मानवीं योनिमित्येवं च पितामह ॥
 मामुवाच स गोविन्दो मदंशं त्वं चतुर्भुजम् । लभिष्यसि तपस्तप्त्वा भारते ब्रह्मणो वरात्
 इत्येवमुक्त्वा देवेरोऽप्यन्तर्धानमवाप सः । देव्या भिया तनुं त्यक्त्वा लब्धं जन्म मया भुवि
 अहं नारायणं कान्तं शान्तं सुन्दरमिहम् । सांप्रतं लब्धुमिच्छामि वरमेवं च देहि मे ॥

ब्रह्मोवाच—

सुभाषा नाम गोपश्च श्रीकृष्णाङ्गसमुद्भवः । तदंशश्चातितेजस्वी चालमज्जन्म भारते ॥ ३० ॥
 सांप्रतं राधिकाशापादनुवंशसमुद्भवः । शङ्खचूड इतिख्यातश्चैलोक्ये न च तत्समः ॥ ३१ ॥
 गोलोके त्वां पुरा दृष्ट्वा कामोन्मथितमानसः । विलम्बितुं मा शशाक राधिकायाः प्रभावतः
 स च जातिस्मरस्तप्त्वा त्वां ललाभ वरेण च । जातिस्मरा तु त्वमपि सर्वं जानासि सुन्दरि
 अधुना तस्य पत्नी च भव माविनि शोभने । पश्चान्नारायणं कान्तं शान्तमेव लभिष्यसि ॥
 शापान्नारायणस्यैव कलया दैवयोगतः । प्राप्तोषि वृक्षरूपं च त्वं पूता विश्वपावनी ॥ ३५ ॥
 प्रधाना सर्वपुण्याणां विष्णुप्राणाधिका भवेः । त्वया विना च सर्वेषां पूजा च विफला भवेत् ॥
 वृन्दावने वृक्षरूपा नाम्ना वृन्दावनीति च । त्वत्पत्रैर्गौपिका गोपाः पूजयिष्यन्ति माधवम् ॥
 वृक्षाधिदेवीरूपेण सार्धं कृष्णेन संततम् । विहरिष्यसि गोपेन स्वच्छन्दं मद्वरेण च ॥ ३८ ॥
 इत्येवं वचनं श्रुत्वा सस्मिता हृष्टमानसा । प्रणनाम च धातारं तं च किंचिदुवाच ह ॥ ३९ ॥

तुलस्युवाच—

यथा मे द्विभुजे कृष्णे वाञ्छा च श्यामसुन्दरे । सत्यं ब्रवीमि हे तात न तथा च चतुर्भुजे ॥
अतृप्ताऽहं च गोविन्दे दैवात्कृष्णारभङ्गतः । गोविन्दस्यैव वचनात्पार्थयामि चतुर्भुजम् ॥
त्वत्प्रसादेन गोविन्दं पुनरेव सुदुर्लभम् । ध्रुवमेवं लभिष्यामि राघार्षीति प्रमोचय ॥ ४२ ॥

ब्रह्मोवाच—

गृहाण राघिवामन्त्रं ददे वै षोडशाक्षरम् । तस्याश्च णतुल्या त्वं मद्वरेण भविष्यसि ॥
शृङ्गारं युवयोर्गोप्यमाज्ञास्यति च राधिका । राधासमा त्वं सुभगा गोविन्दस्य भविष्यसि ॥
इत्येवमुक्त्वा दत्त्वा च देव्यै तत्षोडशाक्षरम् । मन्त्रं तस्यै जगद्धाता स्तोत्रं च कथञ्च परम् ॥
सर्वं पूजाविधानं च पुरश्चर्याविधिक्रमम् । परं शुभाशिषं कृत्वा सोऽन्तर्धानमवाप ह ॥ ४३ ॥
सा च ब्रह्मोपदेशेन पुण्ये बदरिकाश्रमे । जजाप परमं मन्त्रं यदिष्टं पूर्वजन्मनः ॥ ४७ ॥
दिव्यं द्वादशवर्षं च पूजां चैव चकार सा । बभूव सिद्धा सा देवी तत्प्रत्यादेशमाप च ॥ ४८ ॥
सिद्धे तपसि मन्त्रे च वरं प्राप्य यद्येप्सितम् । बुभुजे च महोपागं यद्विशेषु सुदुर्लभम् ॥ ४९ ॥
प्रसन्नमाना देवी तस्याज तपसः क्लृप्तम् । सिद्धे फले नराणां च दुःखं तत् सुखमुत्तमम् ॥
मुक्त्वा पीत्वा च संतुष्टा शयनं च चकार सा । तल्पे मनोरमे तत्र पुष्पचन्दनचर्चिते ॥ ५१ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रवृत्ति० नारदना० तुलस्युपाख्याने तुलसीवरप्रदानं
नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

=====
अथ षोडशोऽध्यायः ।
=====

नारायण उवाच—

तुलसी पठितुष्टा सा चास्वाप्सीदधूष्टमानसा । नवयौवनसंपत्तां प्रशंसन्ती वराङ्गना ॥ १ ॥
विक्षेप पञ्चबाणश्च पञ्च बाणांश्च तां प्रति । पुष्पागुधेन सा विद्धा पुष्पचन्दनचर्चिता ॥ २ ॥
पुष्पकाञ्चितसर्वङ्गी कम्पिता रक्तलोचना । क्षणं सा शुष्कतां प्राप क्षणं मूर्छामवाप ह ॥
क्षणमुद्विग्नतां प्राप क्षणं तन्द्रां सुखावहाम् । क्षणं सा दहनं प्राप क्षणं प्राप प्रमत्तताम् ॥ ४ ॥
क्षणं सा चेतनां प्राप क्षणं प्राप विषण्णताम् । उत्तिष्ठन्ती क्षणं तरुपाद्गच्छन्ती निकटं क्षणम्
भ्रमन्ती क्षणमुद्वेगाद्विषमन्ती क्षणं पुनः । क्षणमेव समुद्वेगादस्वाप्सीत्पुनरेव सा ॥ ५ ॥
पुष्पचन्दनतरुं च तद्धभूवातिकण्टकम् । विषमाक्षरकं स्वादु दिव्यरूपं फलं जलम् ॥ ७ ॥
निलयश्च निराकारः सूक्ष्मवस्त्रं हुताशनः । सिन्दूरपत्रकं चैव व्रणतुल्यं च दुःखदम् ॥ ८ ॥

क्षणं ददर्श तन्द्रायां सुवेषं पुरुषं सती । सुन्दरं च युवानं च सस्मितं रसिकेश्वरम् । ९ ॥
चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं रत्नभूषणभूषितम् आगच्छन्तं मास्यवन्तं पश्यन्तं तन्मुखम्बुजम् ॥
कथयन्तं रतिकथां चुम्बन्तमधरं मुहुः । शयानं पुष्पतल्पे च समाश्लिष्यन्तमङ्गकम् ॥
पुनरेव तु गच्छन्तमागच्छन्तं वसन्तकम् । कान्तं कयापि प्राणेश निष्ठेत्येवमुवाच सा ॥
पुनः स्वचेतनां प्राप्य तिललाप पुनः पुनः । एवं तपोवने सा च तस्थौ तत्रैव नारद । १३ ॥
शङ्खचूडो महायोगी जैगीषव्यान्मनोरमम् । कृष्णस्य मन्त्रं संप्राप्य प्राप्य सिद्धिं तु पुष्करे ॥
पठन्तदां तु कवचं सर्वमङ्गललङ्कलम् । ब्रह्मेशाच्च वरं प्राप्य यत्तन्मनसि वाञ्छितम् ॥ १५ ॥
आज्ञया ब्रह्मणः सोऽपि वदरीं वै समाययौ । आगच्छन्तं शङ्खचूडमपश्यत्तुलसीमुने ॥
नवयौवनसंपन्नं कामदेवसमप्रभम् । श्वेतचम्पकवर्णाभं रत्नभूषणभूषितम् ॥ १७ ॥
शरत्पार्वणचन्द्रास्यं शरत्पङ्कजलोचनम् । महारत्नगणावल्लसविमानस्यं मनोहरम् ॥
रत्नकुण्डलयुग्माढ्यगण्डस्थलविराजितम् । पारिजातप्रसूनाढ्यमास्यवन्तं च सुस्मितम् ॥
कस्तूरीकुङ्कुमयुतं सुगन्धितिलकोज्ज्वलम् । सा दृष्ट्वा संनिधाने तं मुखमाच्छाद्य वाससा ॥
सस्मिता तं निरीक्षन्ती सकटाक्षं पुनः पुनः । बभूव सा नम्रमुखी नवसंगमलज्जिता ॥ २१ ॥
वामुकी कामबाणेन पीडिता पुलकान्विता । पिबन्ती तन्मुखाम्भोजं लोचनाभ्यां च संततम् ॥
ददर्श शङ्खचूडश्च कन्यामेकां तपोवने । पुष्पचन्दनतलास्थां वसन्तीं वाससाऽऽवृताम् ॥
पश्यन्तीं तन्मुखं शश्वत्सस्मितां सुमनोहराम् । सुपीनकठिनश्रोणीं पीनोन्नतपयोधराम् ॥
मुक्तापङ्क्तिप्रभाजुष्टं न पङ्क्तिं सुबिभ्रतीम् । पक्वबिम्बधरोष्ठीं च सुनासां सुन्दरीं वराम् ॥
तप्तकाञ्चनवर्णाभां शरच्चन्द्रसमप्रभाम् । स्वतेजसा परिवृतां सुखदृश्यां मनोरमाम् ॥ २५ ॥
कस्तूरीबिन्दुभिः सार्धमधश्चन्दनबिन्दुना । सिन्दूरबिन्दुना शश्वत्सीमन्ताधःस्थलोज्ज्वलाम् ॥
निम्ननाभिगभीरां च तदधस्त्रिवलीयुताम् । करपद्मतारक्तां नखचन्द्रैर्विभूषिताम् ॥ २७ ॥
स्थलपद्मप्रभाजुष्टं पादपद्मं च बिभ्रतीम् । आरक्तवर्णं ललितमलक्तकसमप्रभम् ॥ २८ ॥
स्थलपद्मैश्च जलजैः पद्मरागविराजिताम् । शरदिन्दुनिनिन्दैकनखेन्द्रोद्यविराजिताम् ॥
अमूल्यरत्नसंमिश्रयावकेन स्वलङ्कृताम् । मणीन्द्रमुल्लसच्चितकण्ठमञ्जीरारञ्जिताम् ॥
दधतीं कवरीभारं मालतीमास्यसंयुताम् । अमूल्यरत्नसंवल्लसमकराकृतिरूपिणा ॥ ३१ ॥
चित्रकुण्डलयुग्मेन गण्डलस्थलविराजिताम् । रत्नेन्द्रमुक्ताहारश्रीस्तनमध्यस्थलोज्ज्वलाम् ॥
रत्नकङ्कणकेयूरशङ्खभूषणभूषिताम् । रत्नाङ्गुलीयकैर्दिव्यैरङ्गुल्यावलिभिर्युताम् ॥ ३४ ॥

१ क. सुप्रियम् । २ क. 'न्धिचन्दनान्वितम् । ३ क. ऊर्ध्वपद्मस्थलपद्मबीजराजिवि' ।
४ क. 'स्तनिर्माणपाशकावलिसंयुताम् । ५ क. 'युग्मे श्रीसुषमापरिशोभिताम् ।

दृष्ट्वा तां ललितां कन्यां सुशीलां सुदतीं सतीम् । उवास तत्समीपे च मधुरं तामुवाच सः ॥

चक्रस्वचूड उवाच—

का त्वं कस्य च कन्याऽसि धन्ये मान्ये सुयोषिताम् । का त्वं कामिनी कल्याणि सर्वकल्याणदायिनि ॥ ३९ ॥

स्वर्गभोगादिसारेऽतिविहारे हाररूपिणि । संसारदारसारे च मायाधारे मनोहरे ॥ ३८ ॥
जगद्विलक्षणे क्षाये मुनीनां मोहकारिणि । मौनं त्यक्त्वा किंकरं मां संभावां कुरु सुन्दरि ॥
इत्येवं वचनं श्रुत्वा सकामा वामलोचना । सस्मिता नम्रवदना सकामं तमुवाच सा ॥

तुलस्युवाच—

धर्मध्वजमुताऽहं च तपस्यायां तपोवने । तपस्विनीह तिष्ठामि कस्त्वं गच्छ यथासुखम् ॥
कामिनीं कुलजातां च रहस्येकाकिनीं सतीम् । न पृच्छन्ति कुले जात एवमेव श्रुतौ श्रुतम् ॥
लम्पटोऽसत्कुले जातो धर्मशास्त्रार्थवर्जितः । येनाश्रुतः श्रुतेरर्थः स कामीच्छति कामिनीम्
आपातमधुरामन्ते चान्तकां पुरुषस्य ताम् । विषकुम्भाकाररूपाममृतास्यां च संततम् ॥
हृदये क्षुरधारसभां शश्वन्मधुरभाषिणीम् । स्वकार्यपरिनिष्पत्तितत्परां संततं च ताम् ॥
कार्यार्थे स्वाभिवशगः भन्यथैवावशां सदा । स्वान्तर्मलिनरूपां च प्रसन्नवदनेक्षणम् ॥
श्रुतौ पुराणे यासां च चरित्रमनिरूपितम् । तासु को विश्वसेत्माज्ञो ह्यप्राज्ञ इव सर्वदा ॥
तासां को वा रिपुर्मित्रं प्रार्थयन्तीं नवं नवम् । दृष्ट्वा सुवेशं पुरुषमिच्छन्तीं हृदये सदा ॥
बाह्योऽस्वात्मसतीत्वं च ज्ञापयन्तीं प्रयत्नतः । शश्वत्कामां च रामां च कामाधारां मनोहराम्
बह्वे छलाच्छादयन्तीं स्वान्तर्मैथुनैलालसाम् । कान्तं प्रसन्तीं रहसि बह्वेऽतीव सुलज्जि-
ताम् ॥ ५० ॥

मानिनीं मैथुनाभात्रे कोपिनीं कलहाङ्कुराम् । सुप्रीतां भूरिसंभोगात्स्वरमैथुनदुःखिताम् ॥
सुमिष्टाक्षं शीततोयमाकङ्क्षन्तीं च मानसे । सुन्दरं रसिकं कान्तं युवानं गुणिनं सदा ॥
सुतात्परमतिस्नेहं कुर्वतीं रतिकर्तारि । प्राणाविकं प्रियतमं संभोगकुशलं प्रियम् ॥ ५१ ॥
पश्यन्तीं रिपुतुल्यं च वृद्धं वा मैथुनाक्षमम् । कलहं कुर्वतीं शश्वतेन सार्धं सुकोरुणाम् ॥
चर्चया भक्षयन्तीं तं कीनाश इव गोरजः । दुःसाहसस्वरूपां च सर्वदोषाश्रयां सदा ॥
शश्वत्कपटरूपां च दुःसाध्यामप्रतिक्रियाम् । ब्रह्मविष्णुशिवादीनां दुस्त्याज्यां मोहरूपिणीम्
तपोवार्गागलां शश्वन्मुक्तिद्वारकपाटिकाम् ॥ ५२ ॥

हरेर्भक्तिव्यवहितां सर्वमायाकरण्डिकाम् । संसारकारागारे च शश्वन्निडरूपिणीम् ॥

इन्द्रजालंस्वरूपां च मिथ्यावादिस्वरूपिणीम् । बिभ्रतीं बाह्यसौन्दर्यमध्याङ्गमतिकुत्सितम्
नानाविष्णुमूत्रपूयानामाधारं मलसंयुतम् । दुर्गान्धदोषसंयुक्तं रक्ताक्तं चाप्यसंस्कृतम् ॥
मायारूपं मायिनां च विधिना निर्मितं पुरा । विषरूपां मुमुक्षूणामदृश्यां चैव सर्वदा ॥
इत्युक्त्वा तुलसी तं च विरराम च नारद । सस्मितः शङ्खचूडश्च प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥

शङ्खचूड उवाच—

स्वया यत्कायितं देवि न च सर्वमलीककम् । किञ्चित्सत्प्रमलीकं च किञ्चिन्मत्तो निशामय
निर्मितं विविधं छात्रा स्त्रीरूपं सर्वमोहनम् । कृत्यारूपं वास्तवं च प्रशस्यं चाप्रशंसितम्
लक्ष्मीसरस्वतीदुर्गासावित्रीराधिकादिकम् । सृष्टिसूत्रस्वरूपं चाप्याद्यं स्रष्टा तु निर्मितम् ॥
एतासामंशरूपं यत्स्त्रीरूपं वास्तवं स्मृतम् । तत्प्रशस्यं यशोरूपं सर्वमङ्गलकरणम् ॥६१॥
शतरूपा देवहूतिः स्वधा स्वाहा च दक्षिणा । छायावती रोहिणी च वरुणानी शची तथा ॥
कुबेरवायुपत्नी सऽप्यदितिश्च दितिस्तथा । लोपामुद्राऽनसूया च कैटभी तुलसी तथा ॥
अहल्याऽरुन्धती मेना तारा मन्दोदरी परा । दमयन्ती वेदवती गङ्गा च यमुना तथा ॥६२॥
पुष्टिस्तुष्टिः स्मृतिर्मेधा कालिका च वसुंधरा । षष्ठी मङ्गलचण्डी च मूर्तिर्वै धर्मकामिनी ॥
स्वस्तिः श्रद्धा च कान्तिश्च तुष्टिः शान्तिस्तथाऽपरा । निद्रा तन्द्रा क्षुत्पिपासा संध्या रात्रि-
र्दिनानि च ॥ ७१ ॥

संपत्तिवृत्तिकीर्त्यश्च क्रिया शोभा प्रमांशकम् । यत्स्त्रीरूपं च संभूतमुत्तमं तद्युगे युगे ॥७२॥
कृत्यास्वरूपं तद्यत्तु स्वर्वेश्यादिकमेव च । तदप्रशस्यं विश्वेषु पुंश्चलीरूपमेव च ॥ ७३ ॥
सत्त्वप्रधानं यद्रूपं तच्च शुद्धं स्वभावतः । तदुत्तमं च विश्वेषु साध्वीरूपं प्रशंसितम् ॥७४॥
तद्वास्तवं च विज्ञेयं प्रवदन्ति मनीषिणः । रजोरूपं तमोरूपं कृत्यासु द्विविधं स्मृतम् ॥७५॥
स्थानाभावात्क्षणाभावान्मध्यवृत्तेरभावतः । देहक्लेशेन रोगेणैव सत्संसर्गेण सुन्दरि ॥ ७६ ॥
बहुगोष्ठः वृतेनैव रिपुगजमयेन च । रजोरूपस्य साध्वीत्वभेतेनैवोपजायते ॥ ७७ ॥
इदं मध्यमरूपं च प्रवदन्ति मनीषिणः । तमोरूपं दुर्निवार्यमधमं तद्विदुर्बुधाः ॥ ७८ ॥
न पृच्छति कुले जातः पण्डितश्च परस्त्रियम् । निर्जने दुर्जने वाऽपि रहस्ये वचसा स्त्रियम्
आगच्छामि त्वत्समीपमाज्ञया ब्रह्मणोऽधुना । गान्धर्वेण विवाहेन त्वां ग्रहीष्यामि शोभने
अहमेव शङ्खचूडो देवविद्रावकारकः । दनुवंशोद्भूतो विश्वे सुदामाऽहं हरेः पुरे ॥ ८१ ॥
अहमष्टसु गोपेषु गौगोपीपार्षदेषु च । अधुना दातवेन्द्रोऽहं राधिकायाश्च शापतः ८२ ॥

१ ख. 'तं द्विवि०' । २ क. 'तीगङ्गासा' । ३ क. 'छिल्लज्जा त०' । ४ क. 'सिधुतिकी' ।
५ क. 'ण तदसङ्गेन सु' । ६ क. 'गोविन्दपा' ।

जातिस्मरोऽहं जानामि कृष्णमन्त्रप्रभावतः । जातिस्मरा त्वं तुलसी संसक्ता हरिणा पुरा
त्वमेव सविकाकोपाज्जाताऽसि भारते भुवि । त्वां संभोक्तुमिच्छकोऽहं नाहं राधाभयात्तदा
इत्येवमुक्त्वा स पुमान्विरसात् महामुने । सस्मिता तुलसी दृष्ट्वा प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ८९ ॥

तुलसीवाच—

एवंविधो बुधो विश्वे बुधेषु च प्रशंसितः । कान्तमेवंविधं कान्ता शश्वदिच्छति कामतः ॥
त्वया ह्यमधुना स्तन्यं विचारेण पराजिता । स निन्दितश्चाप्यशुचिर्यं पुमांश्च स्त्रिया जितः ॥
निन्दन्ति पितरो देवा बान्धवाः स्त्रीजितं जनम् । स्त्रीजितं मनसा वाच गिता भ्रूतं च निन्दति
शुद्धे द्विषो दशाहेन जातके मृतके तथा । भूमिपो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशाहतः ॥ ८९ ॥
शूद्रो मासेन वेदेषु मातृवद्वर्णसंकरः । अशुचिः स्त्रीजितः शुद्धे च्छितादाहेन काळतः ॥
न गृह्णन्तीच्छया तस्य पितरः पिण्डतर्पणम् । न गृह्णन्तीच्छया देवास्तस्य पुष्पजलादिकम्
किं तस्य ज्ञानतपसा जपहोमप्रपूजनैः । किं विद्या वा यशसा स्त्रीभिर्यस्य मनो हृतम् ॥
विद्याप्रभावज्ञानार्थं मया त्वं च परीक्षितः । कृत्वा परीक्षां कान्तस्य वृणोति कामिनी वरम्
वराय गुणहीनाय वृद्धायाश्चानिने तथा । दारिद्राय च मूर्खाय रोगिणे कुत्सिताय च ॥
अस्यन्तकोषयुक्ताय चात्यन्तदुर्मुखाय च । पङ्कलायाङ्गहीनाय च बन्धाय बधिराय च ॥
जडाय चैव मूकाय क्लृप्ततुल्याय पापिने । ब्रह्महत्यां लभेतसोऽपि यः स्वकन्यां ददाति च ॥
शान्ताय गुणिने चैव यूने च विदुषेऽपि च । वैष्णवाय सुतां दत्त्वा दशवर्जिकलं लभेत् ॥
यः कन्यापालनं कृत्वा करोति विक्रयं यदि । विपदा धनशोभेन कुम्भीराकं स गच्छति ॥
कन्यामूत्रपुरीषं च तत्र मक्षति पातकी । कृमिमिर्दाशितः काकैर्यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ९० ॥
तदन्ते व्याधयो नौ च लभते जन्म निश्चितम् । विक्रीणाति मांसभारं बहृत्येव दिवानिशम् ॥
इत्थेवमुक्त्वा तुलसी विरराम तपोवने । एतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मा तयोक्तिकमाययौ ॥ १० ॥
मूर्ध्ना ननाम तुलसी शङ्खचूडश्च नारद । उवास तत्र देवेशश्चोवाच च तयोर्हीनम् ॥ ११ ॥

ब्रह्मोवाच—

किं करोषि शङ्खचूड संवादमनया सह । गान्धर्वेण विवाहेन त्वमस्या ग्रहणं कुरु ॥ १२ ॥
त्वं च पुरुषरत्नं च स्त्रीरत्नं स्त्रीप्रेम्यं सती । विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् ॥
निर्विरोधमुखं राजन्को वा त्यजति दुर्लभम् । योऽविरोधसुखत्वागी स पशुर्नात्र संशयः ॥
किमुपेक्षसि त्वं कान्तमीदृशं गुणिनं सति । देवानामसुराणां च दानवानां विमर्दनम् ॥ १३ ॥

यथा लक्ष्मीश्च लक्ष्मीशे यथा कृष्णे च रात्रिका । यथा मयि च सावित्री भवानी च
भवै यथा ॥ १०७ ॥

यथा घरा घराहे च यथा मेना हिमालये । यथाऽत्रावनसूया च दमयन्ती नल्लेयया ॥
रोहिणी च यथा चन्द्रे यथा कामे रतिः सती । यथाऽदेविः केशये च वसिष्ठेऽरुन्वती यथा
यथाऽहल्या गौतमे च देवहूतिश्च कर्दमे । यथा बृहस्पतौ तारा शतरूपा मनो यथा ॥
यथा च दक्षिणा यज्ञे यथा स्वाहा हुताश्वे । यथा शची महेन्द्रे च यथा पुष्टिर्मणेश्वरे
देवसेना यथा स्कन्दे धर्मे मूर्तिर्यथा सती । सौभाग्यामु प्रिया त्वं च शङ्खचूडे तथा भव
अनेन सार्धं सुचिरं सुन्दरेण च सुन्दरि । स्थाने स्थाने विहारं च यथेच्छं कुरु संततम् ॥
पश्चात्प्राप्स्यसि गोविन्दं गोलोके पुनरेव च । चतुर्भुजं च वैकुण्ठे शङ्खचूडे मृते सति
इत्येवमाशिषं कृत्वा स्वालयं प्रययौ विधिः । गान्धर्वेण विवाहेन जगृहे तं च दानवः ॥
स्वर्गे दुन्दुभिवाद्यं च पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । स रेमे रामया सार्धं वासगेहे मनोहरे ॥ १११ ॥
मूर्त्त्या संपाप तुलसी नवसंगमसंगता । निमग्ना निर्जने साध्वी संयोगसुखसागरे ॥ ११७ ॥
चतुःषष्टिकलामानं चतुःषष्टिविधं सुखम् । कामशास्त्रे यत्किरुकं रविकानां यथेष्टितम् ॥
अङ्गप्रत्यङ्गसंश्लेषपूर्वकं स्त्रीमनोहरम् । तत्सर्वं सुखशृङ्गारं चकार रसिकेश्वरः ॥ ११९ ॥
अतीव रम्ये देशे च सर्वजन्तुविर्वर्जिते । पुष्पचन्दनतरुषु च पुष्पचन्दनवायुना ॥ १२० ॥
पुष्पोद्याने नदीतीरे पुष्पचन्दनचर्चिते । गृहीत्वा रसिकां रामां पुष्पचन्दनचर्चिताम् ॥
भूषितां भूषणैः सर्वै रतीव सुमनोहराम् । सुरतोर्विरनिर्नास्ति तयोः सुरतविज्ञयो ॥
जहार मानसं मर्तुर्लीलाया तुलसी सती । चेतनां रसिकायाश्च जहार रसभाववित् ॥
वक्षसश्चन्दनं बाहुोस्तिलकं विजहार सा । स च जग्राह तस्याश्च सिन्दूरविन्दुपत्रकम् ॥
स तद्वक्षसि तस्याश्च नवरेखां ददौ मुदा । सा ददौ तद्वामपार्श्वे करभूषणलक्ष्मम् ॥
राजा तदोष्ठपुटके ददौ दशनदंशनम् । तद्वण्डयुगले सा च प्रददौ तच्चतुर्गुणम् ॥ १२१ ॥
सुरतोर्विरतौ तौ च समुत्थाय परस्परम् । सुवेशं चक्रवुस्तत्र यत्तन्मनसि बाञ्छितम् ॥
कुङ्कुमाक्तचन्दनेन सा तस्मै तिलकं ददौ । सर्वाङ्गे सुन्दरे रम्ये चकार चानुलेपनम् ॥
सुवासितं च ताम्बूलं बद्धिशुद्धे च वाससी । पारिजातस्य कुसुमं^३ मालयं कैक सुशोभनम् ॥
अमूल्यरत्ननिर्माणमङ्गुलीयकमुत्तमम् । सुन्दरं च मणिवरं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥
दासी तत्राहमित्येषं समुच्चार्य पुनः पुनः । ननाम परया भक्त्या स्वामिर्न गुणशालिनम् ॥

सस्मिता तन्मुखाम्भोजं लोचनाभ्यां पपौ पुनः । निमेषरहिनाभ्यां च सकटाक्षं च सुन्दरम् ॥
 स च तां च समाकृष्य चकार वक्षसि प्रियाम् सस्मितं वाससा छन्नं ददर्श मुखचङ्कजम् ॥
 चुचुम्ब कठिने गण्डाबिम्बोष्ठे पुनरेव च । ददौ तस्यै वल्लयुगं वरुणादाहृतं च यत् ॥
 तदा हृतां रत्नमालां त्रिषु लोकेषु विश्रुताम् ॥ १३४ ॥
 वदौ मञ्जीरयुगं च स्वाहायाश्च हृतं च यत् । केयूरयुगं छायाया रोहिण्याश्चैव कुण्डलम् ॥
 अङ्गुलीयकं तनानि रत्याश्च वरभूषणम् । शङ्खं मुरुचिरं चित्रं यदुत्तं विश्वकर्मणा ॥ १३५ ॥
 विचित्रं पीठकश्रेणीं शय्यां चापि सुदुर्लभाम् । भूषणानि च दत्त्वा च परीहारं चकार ह ॥
 निर्भमे कबरीभारं तस्यै च मास्यसंयुनम् । सुचित्रं पत्रकं गण्डे जयलेखसमं तथा ॥ १३८ ॥
 चन्द्रलेखाभिभिर्युक्तं चन्दनेन सुगन्धिना । परितः परितश्चित्रैः सार्धं कुङ्कुमविन्दुभिः ॥
 ज्वलत्प्रदीपाकारं च सिन्दुरातिलकं ददौ । तत्पादभ्यामुगले स्थलपद्मविनिन्दिते ॥ १४० ॥
 चित्रालककरागं च नखरेषु ददौ मुदा । स्ववक्षसि मुहुर्न्यस्तं सरागं चरणाङ्गुजम् ॥ १४१ ॥
 हे देवि तव दासोऽहमित्युच्चार्य पुनः पुनः । रत्ननिर्माणयानेन तां च कृत्वा स्ववक्षसि ॥
 तपोवनं परित्यज्य राजा स्थानान्तरं ययौ । मलये देवनिलये शैले शैले वने वने ॥ १४३ ॥
 स्थाने स्थानेऽतिरम्ये च पुष्पोद्यानेऽतिनिर्जने । कन्दरे कन्दरे सिन्धुतीरे तीरेऽतिसुन्दरे ॥
 पुष्पमद्गानदीतीरे नीरवातमनोहरे । पुलिने पुलिने दिव्ये नद्यां नद्यां नदे नदे ॥ १४५ ॥
 मधौ मधुकराणां च मधुरध्वनिनादिते । विनिस्यन्दे सुपवने नन्दने गन्धमादने ॥ १४६ ॥
 देवोद्याने देववने चित्रे चन्दनकानने । चम्पकानां केतकीनां माधवीनां च माधवे ॥ १४७ ॥
 कुन्दानां मालतीनां च कुमुदाम्भोजकानने । करुपवृक्षे करुपवृक्षे पारिजातवने वने ॥ १४८ ॥
 निर्जने काञ्चनीस्थाने धन्ये काञ्चनपर्वते । काञ्चीवने किञ्जालके कञ्जुके काञ्चनाकरे ॥
 पुष्पचन्दनतरुणे च पुष्कोकिलरुते श्रुते । पुष्पचन्दनसंयुक्तः पुष्पचन्दनवायुना ॥ १५० ॥
 कामुक्या कामुकः कामात्स रेमे रामया सह । न तृप्तो दानवेन्द्रश्च तृप्तिं नैव जगाम सा ॥
 हविषा कृष्णवर्मेव ववृधे मदनस्तथोः । तथा सह समागत्य स्वाश्रमं दानवस्ततः ॥
 रम्यं क्रीडालयं कृत्वा विजहार पुनस्ततः । एवं संबुभुजे राज्यं शङ्खचूडः प्रतापवान् ॥
 एकमन्वन्तरं पूर्णं राजराजेश्वरो बली । देवानामसुराणां च दानवानां च संततम् ॥
 गन्धर्वाणां किन्नराणां राक्षसानां च शास्तिदः । हृताधिकारा देवाश्च चरन्ति भिक्षुका यथा
 पूजाहोमादिकं तेषां जहार विषयं वत्रात् । आश्रयं चाधिकारं च शस्त्रास्त्रभूषणादिकम् ॥
 निरुद्यमाः सुराः सर्वे चित्रपुत्तलिका यथा । ते च सर्वे विषण्णाश्च प्रजग्मुर्ब्रह्मणः सभाम् ॥

वृत्तान्तं कथयामासु हरदुश्च भृशं मुहुः । तदा ब्रह्मा सुरैः सार्धं जगाम शंकरालयम् ॥
 सर्वं संकथयामास विधाता चन्द्रशेखरम् । ब्रह्मा शिवश्च तैः सार्धं वैकुण्ठं च जगाम ह ॥
 सुदुर्लभं परं धाम जरामृत्युहरं परम् । संप्राप च वरं द्वारमाश्रमाणां हरेरहो ॥ ११० ॥
 ददर्श द्वारपालांश्च रत्नसिंहासनास्थितान् । शोभितान्पीतवस्त्रैश्च रत्नभूषणभूषितान् ॥
 वनमालान्वितान्सर्वाञ्ज्यामसुन्दरविग्रहान् । शङ्खचक्रगदापद्मधरांश्चैव चतुर्भुजान् ॥
 सस्मितान्पद्मवक्त्रांश्च पद्मनेत्रान्मनोहरान् । ब्रह्मा तान्कथयामास वृत्तान्तं गमनार्थकम् ॥
 तेऽनुज्ञां च ददुस्तस्मै प्रविवेश तदाज्ञया । एवं च षोडश द्वाराभिरीक्ष्य कमलोद्भवः ॥
 देवैः सार्धं तानतीत्य प्रविवेश हरेः सभाम् । देवर्षिभिः पारिवृतां पार्षदैश्च चतुर्भुजैः ॥
 नारायणस्वरूपैश्च सर्वैः कौस्तुभभूषितैः । पूर्णेन्दुमण्डलाकारां चतुरस्त्रां मनोहराम् ॥
 मणीन्द्रसारनिर्माणां हीरासारसुशोभिताम् । अमूल्यरत्नखचितं रचितां स्वेच्छया हरेः ॥
 माणिक्यमालाजालाढ्यां मुक्तापङ्क्तिविभूषिताम् । मण्डितां मण्डलाकारै रत्नदर्पणको-
 टिमिः ॥ ११८ ॥

विचित्रैश्चित्ररत्नाभिर्नानाचित्रविचित्रिताम् । पद्मरागेन्द्ररचितै रचितां पद्मकृत्रिमैः ॥
 सोपानशतकैर्युक्तां स्यमन्तकविनिर्मितैः । पट्टसूत्रग्रन्थियुतैश्चारुचन्दनपल्लवैः ॥ १२० ॥
 इन्द्रनीलपणिस्तम्भैर्वीष्टितां सुमनोरमाम् । सद्रत्नपूर्णकुम्भानां समूहैश्च समन्विताम् ॥
 पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विराजिताम् । कस्तुरीकुङ्कुमाक्तैश्च सुगन्धिचन्दनद्रवैः ॥
 सुसंस्कृतां तु सर्वत्र वासितां गन्धवायुना । विद्याधरीसमूहानां संगीतैश्च मनोहराम् ॥
 सहस्रयोजनायामां परिपूर्णं च किंकरैः । ददर्श श्रीहरिं ब्रह्मा शंकरश्च सुरैः सह ॥ १२४ ॥
 वसन्तं तन्मध्यदेशे यथेन्दुं तारकावृतम् । अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासनस्थितम् ॥
 किरीटिनं कुण्डलिनं वनमालाविभूषितम् । शङ्खचक्रगदापद्मधारिणं च चतुर्भुजम् ॥
 नवीननीरदश्यामं सुन्दरं सुमनोहरम् । अमूल्यरत्ननिर्माणसर्वाभरणभूषितम् ॥ १२७ ॥
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं बिभ्रतं केलिपङ्कजम् । पुरतो नृत्यगीतं च पश्यन्तं सस्मितं मुदा ॥
 शान्तं सरस्वतीकान्तं लक्ष्मीधृतपदाम्बुजम् । भक्तप्रदत्तताम्बूलं मुक्त्वन्तं सुवासितम् ॥
 गङ्गया परया भक्त्या सेवितं श्वेतचामरैः । सर्वैश्च स्तूयमानं च भक्तिनम्रात्मकंधरैः ॥
 एवंवेशिष्टं तं दृष्ट्वा परिपूर्णतमं विभुम् । ब्रह्मादयः सुगः सर्वे प्रणम्य सुष्टुवुस्तदा ॥
 पुलकाङ्कितसर्वाङ्गाः साश्रुनेत्राः सगद्गदाः । भक्त्या परमया भक्ता भीता नम्रात्मकंधराः
 पुटाञ्जलियुतो भूत्वा विधाता जगतामपि । वृत्तान्तं कथयामास विनयेन हरेः पुरः ॥

हारिणमनुमनं भुङ्क्ते सर्वदा सर्वभारविवेत् । प्रहस्योवाच ब्रह्माणं रहस्यं च मनोहरम् ॥

श्रीः कनकाशुभाच —

शङ्खचूडस्य घृतात्तं सर्वं जायामि पञ्चज । मद्भक्तस्य च गोपस्य महतोऽर्चयितुः पुरा ॥
सुराभ्युक्तसर्वमितिहासं पुरातनम् । गोलोकस्यैव चरितं पापघ्नं पुण्यकारणम् ॥
सुदामा नाम गोपश्च पार्श्वप्रवरो मम । स प्राप दानवीं योनिं राधाशापास्तुदारुणात् ॥
तत्रैकदाऽऽह्वयं स्वस्थायद्रासमच्छलम् । विहाय माविर्वी राधां मम प्राजाधिकां पराम् ॥
सा मां विस्मयसाधं विज्ञाय किंकरमुक्तात् । पश्चात्क्रुधा सा जगाम मां ददर्श च तत्र च
विरजां च कवीकृतं मां शास्त्रा च निरोहेतम् । पुनर्जगाम सा रुष्टा स्वाछयं सखिभिः सह
मां दृष्ट्वा मन्त्रिरे देवी सुदामसहितं पुरा । भृशं मां भर्त्सयामास मौनीभूतं च सुस्मिरम् ॥
तच्छुत्वा च सुमहंशं सुदामा तां चुक्रोप ह । स च तां भर्त्सयामास कोपेन मम सौनेवी
तच्छुत्वा सा कोपमुक्ता रक्तपङ्कजलोचना । बाहिष्कर्तुं चकाराऽऽज्ञां संनस्ता मम संसदि ॥
सलीलार्थं समुत्तरौ दुर्वारं तेजसोज्ज्वलम् । बाहिश्चकार तं तूर्णं जल्पन्तं च पुनः पुनः ॥
सा च तद्वचनं श्रुत्वा समारुद्धा शशाप तम् । याहि रे दानवीं योनिमिन्मेवं दारुणं वचः ॥
तं गच्छन्तं शपन्तं च रुदन्तं मां प्रणम्य च । वारयामास सा दृष्ट्वा रुदतीं कृपया पुत्रः ॥
हे वत्स निष्ठ मा गच्छ क्व यासीति पुनः पुनः । समुच्चार्य च तत्पश्चाज्जगाम सा च
विस्मिता ॥ १९७ ॥

गोप्यश्च रुद्रः सर्वा गोपाश्चेति सुदुःखिताः । ते सर्वे राधिका चापि तत्पश्चाद्बोधिता मया
आश्रयति क्षणार्धेन कृत्वा शापस्य पालनम् । सुदामंस्त्वमिहाऽऽगच्छेत्युवाच सा
निवारिता ॥ १९९ ॥

गोलोकस्य क्षणार्धेन चैकमन्वन्तरं भवेत् । पृथिव्यां जगतां धातुरित्येवं वचनं ध्रुवम् ॥
स एव शङ्खचूडश्च पुनस्तत्रैव यास्यति । महाबालिष्ठो योगीशः सर्वमायाविशासदः ॥
मम शूलं गृहीत्वा च शीघ्रं गच्छत भारतम् । शिवः करोतु संहारं मम शूलेन रक्षसः ॥
ममैवं क्वचं कण्ठे सर्वमङ्गलमङ्गलम् । विभर्ति दानवः शश्वत्संसारविजयी ततः ॥ ३ ॥
क्वचै संस्थिते तत्र न कोऽपि हिंसितुं क्षमः । तद्याच्यां च करिष्यामि विप्ररूपोऽहमेव च
सतीत्यमङ्गस्तत्पान्या यत्र काले भविष्यति । तत्रैव काले तन्मृत्युरिति दत्तो वरस्त्वया ॥
तत्पान्याश्चोदरे वीर्यमर्पयिष्यामि निश्चितम् । तत्क्षणेनैव तन्मृत्युर्भविष्यति न संशयः ॥
पश्चात्सा देहमुत्सृज्य भविष्यति प्रिया मम । इत्युक्त्वा जगतां नाथो ददौ शूलं हराम्य च

शूलं दत्त्वा ययौ शीघ्रं हरिरभ्यन्तरं मुदा । मारतं च ययुर्देवा ब्रह्मरुद्रपुरोगमाः ॥ २० ८ ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० तुलस्युपाख्याने षोडशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

ब्रह्मा शिवं संनियोज्य संहारे दानवस्य च । जगाम स्वालयं तूर्णं यथास्थानं महामुने ॥
चन्द्रभागानदीतीरे वटमूले मनोहरे । तत्र तस्यौ महादेवो देवनिस्तारहेतवे ॥ २ ॥
दूतं कृत्वा पुष्पदन्तं गन्धर्वेश्वरमीप्सितम् । शीघ्रं प्रस्थापयामास कङ्क्षचूडान्तिकं मुदा ॥
स चेश्वराज्ञया शीघ्रं ययौ तन्नगरं वरम् । महेन्द्रनगरोत्कृष्टं कुबेरमवनाधिकम् ॥ ४ ॥
अश्वयोजनविस्तीर्णं दैर्घ्यं तद्द्विगुणं मुने । स्फाटिकाकारमणिभिः समन्तात्परिवेष्टितम् ॥
सप्तभिः परिवामिश्रं च दुर्गमाभिः समन्वितम् ॥ ५ ॥
ज्वलदग्निमैर्नित्यं शोभितं रत्नकोटिभिः । युक्तं च वीथिशतैर्कर्मणिवेदिसमन्वितैः ॥
परितो षणिजां संघैर्नानावस्तुविराजितैः । सिन्दूराकारमणिभिर्निर्मितैश्च विचित्रितैः ॥
भूषितं भूषितैर्दिव्यैराश्रमैः शतकोटिभिः । गत्वा ददर्श तन्मध्ये शङ्खचूडालयं वरम् ॥
अतीव बलयाकारं यथा पूर्णेन्दुमण्डलम् । ज्वलदग्निशिखामिश्रं परिवामिश्रतस्तुभिः ॥
सुदुर्गमं च शत्रूणामन्धेषां सुगमं सुखम् । अत्युच्चैर्गगनस्पर्श्यमणिप्राकारवेष्टितम् ॥ १० ॥
रजितं द्वादशद्वारैर्द्वारपालसमन्वितैः । रत्नकृत्रिमपद्माढ्यै रत्नदर्पणभूषितैः ॥ ११ ॥
मणीन्द्रसारखाचितैः शोभितं लक्षमन्दिरैः । शोभितं रत्नसोपानै रत्नस्तम्भावेराजितैः ॥
रत्नचित्रकपाटाद्यैः सद्रत्नकलशान्वितैः । रत्नप्रतिमपद्माद्यै रत्नदर्पणभूषितम् ॥
रत्नेन्द्रचित्रराजीभिः सुदीप्ताभिर्विराजितम् ॥ १३ ॥
परितो रक्षितं शश्वद्दानवैः शतकोटिभिः । दिव्यास्त्रधारिभिः शूरैर्महाबलपराक्रमैः ॥ १४ ॥
सुन्दरैश्च सुवेषैश्च नानालंकारभूषितैः । तान्दृष्ट्वा पुष्पदन्तोऽपि वरद्वारं ददर्श सः ॥
द्वारे नियुक्तं पुरुषं शूलहस्तं च समितम् । तिष्ठन्तं पिङ्गलाक्षं च ताम्रवर्णं भयंकरम् ॥
कथयामास घृत्तान्तं जगाम तदनुज्ञया । आतिक्रम्य नवद्वारं जगामभ्यन्तरं पुरम् ॥ १७ ॥
नै कैश्चिद्धारितो दूतो दूतरूपेण तस्य च । गत्वा सोऽभ्यन्तरं द्वारं द्वारपालमुवाच ह ॥
रणस्य सर्ववृत्तान्तं विज्ञापयितुमीश्वरम् । स च तं कथयित्वा च दूतं गन्तुमुवाच ह ॥

स गत्वा शङ्खचूडं तं ददर्श सुमनोहरम् । समामण्डलमध्यस्थं स्वर्णसिंहासनस्थितम् ॥
 मणीन्द्रलक्षितं चित्रं रत्नदण्डसमन्वितम् । रत्नकृत्रिमपुष्पैश्च प्रेशस्तं शोभिनं सदा ॥
 मृत्युनेन हस्ताविधृतं स्वर्णच्छत्रं मनोहरम् । सेवितं पार्षदगणैर्वर्जनैः श्वेतचामरैः ॥२२॥
 सुवेषं सुन्दरं रम्यं रत्नभूषणभूषितम् । माल्यानुलेपनं सूक्ष्मवस्त्रं च दधतं मुने ॥२३॥
 दानवेन्द्रैः परिवृतं सुवेषैश्च त्रिकोटिभिः । शतकोटिभिरन्यैश्च भ्रमाद्भिः शस्त्रधारिभिः ॥
 एवंभूतं च तं दृष्ट्वा पुष्पदन्तः सविस्मयः । उवाच रणवृत्तान्तं यदुक्तं शंकरेण च ॥

पुष्पदन्त उवाच—

राजेन्द्र शिवदूतोऽहं पुष्पदन्ताभिधः प्रभो । यदुक्तं शंकरेणैव तद्व्रीमि निशाम ॥
 राज्यं देहि च देवानामधिकारं च सांप्रतम् । देवाश्च शरणापन्ना देवेशे श्रीहरौ परे ॥
 दत्त्वा त्रिशूलं हरिणा तुभ्यं प्रस्थापितः शिवः । चैन्द्रभागानदीतीरे वटमूले त्रिलोचनः
 विषयं देहि तेषां च युद्धं वा कुरु निश्चितम् । गत्वा वक्ष्यामि किं शंभुं तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥
 दूतस्य वचनं श्रुत्वा शङ्खचूडः प्रहस्य च । प्रभाते^१ ह्यागमिष्यामि त्वं च गच्छेत्युवाच ह
 स गत्वोवाच तूर्णं तं वटमूलस्थमीश्वरम् । शङ्खचूडस्य वचनं तदीयं यत्परिच्छदम् ॥२४॥
 एतस्मिन्नन्तरे स्कन्द आजगाम शिवान्किम् । वीरभद्रश्च नन्दी च महाकालः सुभद्रकः ॥
 विशालाक्षश्च बाणश्च पिङ्गलाक्षो विकम्पनः । विरूपो विकृतिश्चैव मणिभद्रश्च बाष्कटः
 कपिलाक्षो दीर्घदर्ष्टो विकटस्ताम्रलोचनः । कालकूटो बलीभद्रः कालजिह्वः कुटीचरः ॥
 बभ्रोन्मत्तो रणश्लाघी दुर्जयो दुर्गमस्तथा । अष्टौ च भैरवा रौद्रा रुद्राश्चैकादश स्मृताः
 वसवो वासवाद्याश्च आदित्या द्वादश स्मृता । हुताशनश्च चन्द्रश्च विश्वकर्पाऽश्विनौ च तौ
 कुबेरश्च यमश्चैव जयन्तो नलकूचरः । वायुश्च वरुणश्चैव बुधो वै मङ्गलस्तथा ॥ २७ ॥
 धर्मश्च अनिरीशानः कामदेवश्च वीर्यवान् । उग्रदंष्ट्रा चोग्रदंष्ट्रा कोटकी कैटभी तथा ॥
 स्वयं शतभुजा देवी भद्रकाली भयंकरी । रत्नेन्द्रराजलक्षितविमानोपरिसंस्थिता ॥
 रक्तवस्त्रपरीवाना रक्तमाल्यानुलेपना । नृत्यन्ती च हसन्ती च गायन्ती सुस्वरं मुदा ॥
 अमयं ददती भक्तममया सा भयं रिपुम् । बिभ्रती विकटां जिह्वां सुलोलां योजनायताम् ॥
 खर्परं वर्तुलाकारं गम्भीरं योजनायतम् । त्रिशूलं गगनस्पर्शिं शक्तिं वै योजनायताम् ॥
 शङ्खं चक्रं गदां पद्मं शरांश्चापं भयंकरम् । मुद्गरं मुसलं वज्रं खड्गं फलकमुज्ज्वलम् ॥
 वैष्णवास्त्रं वारुणास्त्रमाग्नेयं नागपाशकम् । नारायणास्त्रं ब्रह्मास्त्रं गान्धर्वं गारुडं तथा ॥

१ क. प्रदीप्तं शो^० । २ क. *णैः सुवेषै रचिरप्रभैः । ३ क. पुष्पभद्रान^० । ४ क. *भुमथवा
 बह मामपि । ५ क. *तेऽहं करिष्यामि युद्धं ग^० ।

पार्जन्यं वै पाशुपतं जृम्भणास्त्रं च पार्वतम् । माहेश्वरास्त्रं वायव्यं दण्डं संमोहनं तथा ॥
अव्ययमस्त्रशतकं दिव्यास्त्रशतकं परम् ॥ ४९ ॥

आगत्य तत्र तस्यौ सा योगिनीनां त्रिकोटिभिः । सार्धं वै डाकिनीनां च विकटानां त्रिको-
टिभिः ॥ ४६ ॥

भूतप्रेतपिशाचाश्च कूष्माण्डा ब्रह्मराक्षसाः । वेतालाश्चैव यक्षाश्च राक्षसाश्चैव किन्नराः ॥
तामिश्चैव सह स्कन्दः नत्वा वै चन्द्रशेखरम् । पितुः पार्श्वे सभायां च समुत्थास भवाज्ञया ॥
अथ दूते गते तत्र शङ्खचूडः प्रतापवान् । उवाच तुलसीं वार्तां गत्वाऽभ्यन्तरमेव च ॥
रणवार्तां च सा श्रुत्वा शुष्ककण्ठोष्ठतालुका । उवाच मधुरं साध्वी हृदयेन विदूयता ॥

तुलस्युवाच —

हे प्राणनाथ हे बन्धो तिष्ठ मे वक्षसि क्षणम् । हे प्राणाधिष्ठातृदेव रक्ष मे जीवनं क्षणम् ॥
भुङ्क्ष्व जन्मसु भोग्यं तद्यद्वै मनसि वाञ्छितम् । पश्यामि त्वां क्षणं किञ्चिल्लोचनाभ्यां पिपा-
सिता ॥ ५२ ॥

आन्दोलयन्ति प्राणा मे मनोदाहश्च संततम् । दुःस्वप्नं च मया दृष्टं चाद्यैव चरमे निशि ॥
तुलसीवचनं श्रुत्वा भुक्त्वा पीत्वा नृपेश्वरः । उवाच वचनं प्राज्ञो हितं सत्यं यथोचितम् ॥

शङ्खचूड उवाच —

कालेन योजितं सर्वं कर्मभोगनिबन्धनम् । शुभं हर्षं सुखं दुःखं भयं शोकममङ्गलम् ॥
काष्ठे भवन्ति वृक्षाश्च शाखावन्तश्च कालतः । क्रमेण पुष्पवन्तश्च फलवन्तश्च कालतः ॥
तेषां फलानि पक्वानि प्रपवन्त्येव कालतः । ते सर्वे फलिनः काले काले काष्ठं प्रयान्ति च ॥
भवन्ति काले भूतानि काले कालं प्रयान्ति च । काले भवन्ति विश्वानि काले नश्यन्ति सुन्दरि
स्त्रष्टा च काले सृजति पाता पाति च कालतः । संहर्ता संहरेत्काले संचरन्ति क्रमेण ते ॥
ब्रह्मविष्णुशिवाग्निनामीश्वरः प्रकृतेः परः । स्त्रष्टा पाता च संहर्ता स कृत्स्नांशेन सर्वदा ॥
काले स एव प्रकृतिं निर्माय स्वेच्छया प्रभुः । निर्माय प्राकृताः सर्वान्विश्वस्थांश्च चराचरान्
आब्रह्मस्तम्भयन्तं सर्वं कृत्रिममेव च । प्रवदन्ति च कालेन नश्यत्यपि हि नश्वरम् ॥ ६३ ॥
भज सत्यं परं ब्रह्म राघेशं त्रिगुणात्तरम् । सर्वेशं सर्वरूपं च सर्वात्मानं तमीश्वरम् ॥ ६४ ॥
जैनं जनेन सृजति जनं पाति जनेन यः । हरेज्जनं जनेनैव तं कृष्णं भज संततम् ॥ ६५ ॥
यस्याऽऽज्ञया वाति वातः शीघ्रगामी च संततम् । यस्याऽऽज्ञया च तपनस्तपत्येव यथाक्षणम्

१ ख. 'था । नानाविधान्यायुधानि दि० । २ क. यमीप्सितं । ३ क. जलं जलेन सृजति
जलं पाति जलेन यः हरेज्जलं जलेनै० ।

यथाक्षणं वर्षतीन्द्रो मृत्युश्चरति जन्तुषु । यथाक्षणं दहत्यग्निश्चन्द्रो भ्रमति भीतवत् ॥११॥
 भृत्योर्मृत्युं कालकाळं यमस्य च यमं परम् । विभुं स्रष्टुश्च स्रष्टारं च पातुः पालकमेव च
 संहर्तारं च संहर्तुस्तं कृष्णं शरणं व्रज । को बन्धुश्चैव केषां वा सर्वबन्धुं भज प्रिये ॥१८॥
 अहं को वा त्वं च का वा विप्रिना योजितः पुरा । त्वया सार्धं कर्मणा च पुनस्तेन वियोजितः
 अज्ञानी कातरः शोके पिपत्तौ च न पण्डितः । सुखं दुःखं भ्रमत्येव चक्रेनेमिक्रमेण च ॥
 नारायणं तं सर्वेशं कान्तं प्राप्स्यसि निश्चितम् । तपः कृतं यदर्थं च पुरा बहिरिकाश्रमे ॥
 मया त्वं तपसा लब्धा ब्रह्मणश्च वरेण हि । हरेरर्थं तव तपो हरिं प्राप्स्यसि कामिनि ॥
 धुन्दावने च गोविन्दं गोलोके त्वं लमिष्यसि अहं यास्यामि तल्लोकं तनुं त्यक्त्वा च दान-
 वीम् ॥ ७३ ॥

तत्र द्रक्ष्यसि मां त्वं च त्वां द्रक्ष्यामि च संततम् । आगमं राधिकाशाश्वत्तं च सुदर्लभम्
 पुनर्यास्यामि तत्रैव कः शोको मे शृणु प्रिये । त्वं हि देहं परित्यज्य दिव्यरूपं विधाय च
 तत्काळं प्राप्स्यसि हरिं मा कान्ते कातरा भव । इत्युक्त्वा च दिनान्ते च तथा सार्धं मनोहरे
 सुष्णाप शोभने तस्यै पुष्पचन्दनचर्चिते । नानाप्रकारविभवे चचार रत्नमन्दिरे ॥७७॥
 रत्नप्रदीपसंयुक्ते स्त्रीरत्नं प्राप्य सुन्दरीम् । निनाय रजनीं राजा क्रीडाकौतुकमङ्गलैः ॥
 कृत्वा वसति कान्तां तां रुदतीमतिदुःखिताम् । कुशोदरीं निराहारां निमग्नां शोकसागरे
 पुनस्तां बोधयामास दिव्यज्ञानेन बोधवित् । पुरा कृष्णेन यद्वत्तं भाण्डीरे तत्त्वमुत्तमम् ॥
 स च तस्यै ददौ तच्च सर्वशोकहरं परम् । ज्ञानं संप्राप्य सा देवी प्रसन्नवदनेक्षणा ॥८१॥
 क्रीडां चकार हर्षेण सर्वं मत्वाऽतिनश्वरम् । तौ दम्पती च क्रीडातौ निमग्नौ सुखसागरे ॥
 पुलकाङ्कितसर्वाङ्गौ मूर्छितौ निर्जने वने । अङ्गप्रत्यङ्गमयुक्तौ सुप्रीतौ सुरतोत्सुकौ ॥
 एकाङ्गौ च तथा तौ द्वौ चार्चनारोश्वरौ यथा । प्राणेश्वरं च तुलसी मेने प्राणाधिकं परम् ८४
 प्राणाधिकां च तां मेने राजा प्राणाधिकेश्वरीम् । तौ स्थितौ सुखमुप्तौ च तन्द्रितौ सुन्दरौ
 समौ ॥ ८५ ॥

सुखेणै सुखसंभोगादवेष्टौ सुमनोहरौ । क्षणं सचेतनौ तौ च कथयन्तौ रसाश्रयाम् ॥
 कथां मनोहरां दिव्यां हसन्तौ च क्षणं पुनः । मुक्तवन्तौ च ताम्बूलं प्रदत्तं च प स्परम् ॥
 परस्परं सेवितौ च सुप्रीत्या श्वेतचामरैः । क्षणं शयानौ सानन्दौ वसन्तौ च क्षणं पुनः ॥
 क्षणं केलिनियुक्तौ च रसभावसमन्वितौ । सुरताद्विरतिर्नास्ति तौ तद्विषयपण्डितौ ॥८९॥
 सततं जययुक्तौ द्वौ क्षणं नैव पराजितौ ॥ ९० ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलभ्यु० तुलसीशङ्खचूडसंभोगो
नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

=====

अथाष्टादशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

श्रिकृष्णं मनसा ध्यात्वा राजा कृष्णपरायणः । ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय पुष्पतल्पान्मनोहरात्
रात्रिवासः परित्यज्य स्नात्वा मङ्गलवारिणा धौते च वाससी धृत्वा कृत्वा तिलकमुज्ज्वलम्
चकाराऽऽह्निकमावश्यमभीष्टगुरुवन्दनम् । दध्याज्यं मधु लाजांश्च सोऽपश्यद्वस्तु मङ्गलम्
रत्नश्रेष्ठं मणिश्रेष्ठं वस्त्रश्रेष्ठं च काञ्चनम् । ब्राह्मणेभ्यो ददौ भक्त्या यथा नित्यं च नारद ॥
अमूल्यरत्नं यत्किञ्चिन्मुक्तामाणिक्यहीरकम् । ददौ विप्राय गुरुवे यात्रामङ्गलहेतवे ॥ १ ॥
गजरत्नं चाश्वरत्नं धेनुरत्नं मनोहरम् । ददौ सर्वं दरिद्राय विप्रार्थं मङ्गलाय च ॥ २ ॥
कोशागारसहस्रं च नगराणां त्रिलक्षकम् । ग्रामाणां शतकोटिं च ब्रह्मणेभ्यो ददौ मुदा
पुत्रं कृत्वा च राजेन्द्रं सुचन्द्रं दानवेषु च । पुत्रे समर्प्य भार्यां च राज्यं वै सर्वसंपदम् ॥
प्रजानुत्तरसंघं च कोशौघं वाहनादिकम् । स्वयं संनाहयुक्तश्च धनुष्पाणिर्बभूव ह ॥ ३ ॥
भृत्यद्वाराक्रमेणैव स चक्रे सैन्यसंचयम् । अश्वानां च त्रिलक्षेण पञ्चलक्षेण हस्तिनाम् ॥
रथानामयुतेनैव धानुष्काणां त्रिकोटिभिः । त्रिकोटिभिश्चर्मिणां च शूलिनां च त्रिकोटिभिः
कृता सेनाऽपरिमिता दानवेन्द्रेण नारद । तस्यां सेनापतिश्चैको युद्धशास्त्रविशारदः ॥
महारथः स विज्ञेयो रथिनां प्रवरो रणे । त्रिलक्षाक्षौहिणीसेनापतिं कृत्वा नराधिपः ॥
त्रिंशदक्षौहिणीवाद्यमाण्डौघं च चकार सः । बहिर्बभूव शिविरान्मनसा श्रीहरिं स्मरन् ॥
रत्नेन्द्रसारखचितं विमानं ह्यारुरोह सः । गुरुवर्गान्पुरस्कृत्य प्रययौ शंकरान्तिकम् ॥ १५ ॥
पुष्पभद्रानदीतीरे यत्राक्षयवटः शुभः । सिद्धाश्रमं च सिद्धानां सिद्धिक्षेत्रं च नामतः ॥
कापिलस्य तपःस्थानं पुण्यक्षेत्रं च भारते । पश्चिमोदधिपूर्वं च मलयस्य च पश्चिमे ॥ १६ ॥
श्रीशैलौत्तरभागे च गन्धमादनदक्षिणे । पञ्चयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये शतगुणा तथा ॥
शाश्वती जलपूर्णा च पुष्पभद्रा नदी शुभा ॥ १८ ॥
लवणोदप्रियामार्या शश्वत्सौभाग्यसंयुता । शुद्धस्फटिकसंकाशा भारते च सुपुण्यदा ॥
शरावतीमिश्रिता च निर्गता सा हिमालयात् । गोमन्तं वामतः कृत्वा पविष्टा पश्चिमोदधौ ॥

तत्र गत्वा शङ्खचूडो लुलोके चन्द्रशेखरम् । वटमूले समासीनं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥
 कृत्वा योगासने स्थित्वा मुद्रायुक्तं च सस्मितम् । शुद्धस्फटिसंकाशं ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा
 त्रिशूलपट्टिशचरं व्याघ्रचर्माम्बरं वरम् । तप्तकाञ्चनवर्णमं जटाजालं च बिभ्रतम् ॥२३॥
 त्रिनेत्रं पञ्चवक्त्रं च नागयज्ञोपवीतिनम् । मृत्युञ्जयं कालमृत्युं विश्वमृत्युकरं परम् ॥२४॥
 भक्तमृत्युहरं शान्तं गौरीकान्तं मनोरमम् । तपसां फलदातारं दातारं सर्वसंपदाम् ॥
 आशुतोषं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकम् । विश्वनाथं विश्वरूपं विश्वबीजं च विश्वजम् ॥
 विश्वंभरं विश्ववरं विश्वसंहारकारणम् । कारणं कारणानां च नरकार्णवतारणम् ॥२७॥
 ज्ञानप्रदं ज्ञानबीजं ज्ञानानन्दं सनातनम् । अवरुह्य विमानाच्च तं दृष्ट्वा दानवेश्वरः ॥२८॥
 सर्वैः सार्धं भक्तियुक्तः शिरसा प्रणनाम सः । वामतो भद्रकालीं च स्कन्दं तत्पुरतः स्थितम्
 आशिषं च ददौ तस्मै काली स्कन्दश्च शंकरः । उत्तस्थुर्दानवं दृष्ट्वा सर्वे नन्दीश्वरादयः ॥
 परस्परं च संभाषां ते चक्रुस्तत्र सांप्रतम् । राजा कृत्वा च संभाषामुवाच शिवसंनिधौ ॥
 प्रसन्नात्मा महादेवो भगवांस्तमुवाच ह ॥ ३२ ॥

श्रीमहादेव उवाच—

विधाता जगतां ब्रह्मा पिता धर्मस्य धर्मवित् । मरीचिस्तस्य पुत्रश्च वैष्णवश्चापि धार्मिकः ।
 कश्यपश्चापि तत्पुत्रो धर्मिष्ठश्च प्रजापतिः । दक्षः प्रीत्या ददौ तस्मै भक्त्या कन्यास्त्रयोदश
 तास्वेका च दनुः साध्वी तत्सौभाग्येन वर्धिना चत्वारिंशद्दुः पुत्रा दानवास्तेजसोऽज्वलाः
 तेष्वेको विप्रचित्तिश्च महाबलपराक्रमः । तत्पुत्रो धार्मिको दम्भो विष्णुभक्तो जितेन्द्रियः
 अजाप परमं मन्त्रं पुष्करे लक्षवत्सरम् । शुक्राचार्यं गुरुं कृत्वा कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 तदा त्वां तनयं प्राप परं कृष्णपरायणम् । पुरा त्वं पार्षदो गोपो गोपेष्वष्टसु धार्मिकः ॥
 अधुना राधिकाशापाद्भारते दानवेश्वरः । आब्रह्मस्तम्भपर्यन्तं भ्रमं मेने च वैष्णवः ॥
 सालोक्यसाष्टिसारूप्यसामीप्यैक्यं हरेरपि । दीयमानं न गृह्णन्ति वैष्णवाः सेवनं विना ॥
 ब्रह्मत्वममरत्वं वा तुच्छं मेने च वैष्णवः । इन्द्रत्वं वा कुबेरत्वं न मेने गणनासु च ॥
 कृष्णभक्तस्य ते किंवा देवानां विषये भ्रमे । देहि राज्यं च देवानां मत्प्रीतिं कुरु भूमिप
 सुखं स्वराज्ये त्वं तिष्ठ देवाः सन्तु स्वके पदे । अलं भ्रातृविरोधेन सर्वे कश्यपवंशजाः
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । ज्ञातिद्रोहस्य पापस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्
 स्वसंपदां च हानिं च यदि राजेन्द्र मन्यसे । सर्वावस्थासु समता केषां याति च सर्वदा ॥
 ब्रह्मणश्च तिरोभावो लये प्राकृतिके सति । आविर्भावः पुनस्तस्य प्रभवेदीश्वरेच्छया ॥
 ज्ञानं बुद्धिश्च तपसा मृतेर्लोकस्य निश्चितम् । करोति सृष्टिं ज्ञानेन स्रष्टा सोऽपि क्रमेण च

परिपूर्णतमो धर्मः सत्ये सत्याश्रयः सदा । सोऽपि त्रिमागस्त्रेतायां द्विमागो द्वापरे स्मृतः
 एकमागः कलेः पूर्वे तद्भासश्च क्रमेण च । कलामात्रं कलेः शेषे कुह्नां चन्द्रकला यथा ॥
 यादृक्तेजो रवेर्ग्रीष्मे न तादृक्विशशिरे पुनः । दिने च यादृक्मध्याह्ने सायं प्रातर्न तत्समम्
 उदयं याति कालेन बालतां च क्रमेण च । प्रकाण्डतां च तत्पश्चात्कालेऽस्तं पुनरेव सः
 दिने प्रच्छन्नतां याति काले वै दुर्दिने घने । राहुग्रस्ते कम्पितश्च पुनरेव प्रसन्नताम् ॥ ९२ ॥
 परिपूर्णतमश्चन्द्रः पूर्णिमायां च यादृशः । तादृशो न भवेन्नित्यं क्षयं याति दिने दिने
 पुनः स पुष्टतां याति परकुह्वादिने दिने । संपद्युक्तः शुक्लपक्षे कृष्णे म्लानश्च यक्ष्मणा ॥ ९४ ॥
 राहुग्रस्ते दिने म्लानो दुर्दिने निबिडे घने । काले चन्द्रो भवेच्छुद्धो भ्रष्टश्रीः कालभेदके ॥
 भविष्यति बलिश्चेन्द्रो भ्रष्टश्रीः सुतलेऽधुना । कालेन पृथ्वी सस्यादद्या सर्वाधारा वसुंधरा ॥
 काले जले निमग्ना सा तिरोभूता विपद्गता । काले नश्यन्ति विश्वानि प्रभवन्त्येव कालतः ॥
 चराचराश्च कालेन नश्यन्ति प्रभवन्ति च । ईश्वरस्यैव समता कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ९८ ॥
 अहं मृत्युंजयो यस्मादसंख्यं प्राकृतं लयम् । अदृश्यं चापि पश्यामि वारं वारं पुनः पुनः ॥
 स च प्रकृतिरूपश्च स एव पुरुषः स्मृतः । स चाऽऽत्मा सर्वजीवश्च नानारूपधरः परः ॥
 करोति सततं यो हि तन्नामगुणकीर्तनम् । कालं मृत्युं स जयति जन्म रोगं जरां मयम् ॥
 स्रष्टा कृतो विधिस्तेन पाता विष्णुः कृतो भवे । अहं कृतश्च संहर्ता वयं विषयिणो यतः ॥
 कालाग्निरुद्रं संहारे नियुज्य विषये नृप । अहं करोमि सततं तन्नामगुणकीर्तनम् ॥ १३ ॥
 तेन मृत्युंजयोऽहं च ज्ञानेनानेन निर्भयः । मृत्युर्मत्तो भयाद्याति वैनतेयादिवोरगः ॥ १४ ॥
 इत्युक्त्वा स च सर्वेशः सर्वज्ञः सर्वभावनः । विररामाथ शर्वश्च सभामध्ये च नारद ॥ १५ ॥
 राजा तद्वचनं श्रुत्वा प्रशशंस पुनः पुनः । उवाच सुन्दरं देवं परं विनयपूर्वकम् ॥ १६ ॥

शङ्खचूड उवाच—

त्वया यत्कथितं नाथ सर्वं सत्यं च नानृतम् । तथाऽपि किञ्चिद्यत्सत्यं श्रूयतां मन्निवेदनम् ॥
 ज्ञातिद्रोहे महत्पापं त्वयोक्तमधुना त्रयम् । गृहीत्वा तस्य सर्वस्वं कुतः प्रस्थापितो बलिः ॥
 मया समुद्धृतं सर्वमैश्वर्यं विक्रमेण च । सुतलाच्च समुद्धर्तुं नालं सोऽपि गदाधरः ॥ १९ ॥
 सभ्रातृको हिरण्याक्षः कथं देवैश्च हिंसितः । शुम्भादयश्चासुरा वै कथं देवैर्निपातिताः ७० ॥
 पुरा समुद्रमथने पीयूषं भक्षितं सुरैः । क्लेशमाजो वयं तत्र ते सर्वे फलभागिनः ॥ ७१ ॥
 क्रीडाभाण्डमिदं विश्वं कृष्णस्य परमात्मनः । यदा ददाति यस्मै स तस्यैश्वर्यं भवेत्तदा ॥

देवदानवयोर्वादः शश्वन्नैमित्तिकः सदा । पराजयो जयस्तेषां कालेऽस्माकं क्रमेण च ॥
 तत्राऽऽवयोर्विरोधे च गमनं निष्फलं तव । समसंबन्धिनोर्बन्धवोरीश्वरस्य महात्मनः ॥
 जायते महती लज्जा स्पर्धाऽस्माभिः सहाधुना । ततोऽधिका च समरे कीर्तिहानिः पराजये
 शङ्खचूडवचः श्रुत्वा प्रहस्याऽऽह त्रिलोचनः । यथोचितं सुमधुरमत्युग्रं दानवेश्वरम् ॥

श्रीमहादेव उवाच—

युष्माभिः सह युद्धं मे ब्रह्मवंशसमुद्भवैः । का लज्जा महती राजन्नकीर्तिर्वा पराजये ॥
 युद्धमादौ हरेरेव मधुना कैटमेन च । हिरण्यकाशिपोश्चैव सह तेनाऽऽत्मना नृप ॥७८॥
 हिरण्याक्षस्य युद्धं च पुनस्तेन गदाभृता । त्रिपुरैः सह युद्धं च मया चापि पुरा कृतम्
 सर्वेश्वर्याः सर्वमातुः प्रकृत्याश्च बभूव ह । सह शुम्भादिभिः पूर्वं समरं परमाद्भुतम् ॥
 पार्षदप्रवरस्त्वं च कृष्णस्य परमात्मनः ये ये हताश्च ते दैत्या नहि केऽपि त्वया समाः ॥
 का लज्जा महती राजन्मम युद्धे त्वया सह । सुराणां शरणस्यैव प्रेषितस्य हरेरहो ॥
 देहि राज्यं च देवानां वाग्वयये किं प्रयोजनम् । युद्धं वा कुरु मत्सार्धमिति मे निश्चितं वचः
 इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र विरराम च नारद । उत्तस्थौ शङ्खचूडश्च स्वामात्यैः सह सत्वरः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृ० नारदना० तुल्यु० शिवशङ्खचूडसंवादो नामा-
 ष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

अथैको नविंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

शिवं प्रणम्य शिरसा दानवेन्द्रः प्रतापवान् । समारुरोह यानं च स्वामात्यैः सह सत्वरः ॥
 बभूवुस्ते च संक्षुब्धाः स्कन्दशक्त्यर्दितास्तदा । नेदुर्दुन्दुभयः स्वर्गे पुष्पवृष्टिर्बभूव ह ॥२॥
 स्कन्दस्योपरि तत्रैव समरे च भयंकरे । स्कन्दस्य समरं दृष्ट्वा महदद्भुतमुत्बणम् ॥ ३ ॥
 दानवानां क्षयकरं यथा प्राकृतिकं लयम् । राजा विमानमारुह्य शरवर्षं चकार ह ॥ ४ ॥
 नृपस्य शरवृष्टिश्च घनवृष्टिर्यथा तथा । महान्धोरान्धकारश्च वह्न्युत्थानं बभूव ह ॥५॥
 देवाः प्रदुद्रुवुश्चान्ये सर्वे नन्दीश्वरादयः । एकाकी कार्तिकेयस्तु तस्थौ समरमूर्धनि ॥६॥
 पर्वतानां च सर्पाणां शिलानां शाखिनां तथा । शश्वच्चकार वृष्टिं च दुर्वाह्यां च भयंकराम् ॥
 नृपस्य शरवृष्ट्या च प्रच्छन्नः शिवनन्दनः । नीरदेन च सान्द्रेण संलभ्यो मास्करो यथा ॥
 घनः स्कन्दस्य चिच्छेद दुर्बलं च भयंकरम् । बभञ्ज च रथं दिव्यं चिच्छेद रथघोटकान् ॥
 मयूरं अर्जरीभूतं दिग्गच्छेण चकार सः । शक्तिं चिक्षेप सूर्याम्भं तत्सर्वं वक्षोविषेदिनिम् ॥

क्षणं मूर्छां च संप्राप्य चेतनामुपलभ्य सः । गृहीत्वाऽन्यद्वनुर्दिश्यं यदत्तं विष्णुना पुरा ॥
 रत्नेन्द्रसारखचितं यानमारुह्य चाग्निभूः । शस्त्रमस्त्रं गृहीत्वा च चकार रणमुल्बणम् ॥
 सर्पाश्च पर्वताश्चैव वृक्षांश्च प्रस्तरांस्तथा सर्वाश्चिच्छेद कोपेन दिव्यास्त्रेण शिवात्मजः ॥
 आग्नेयं वारुणास्त्रेण वारयामास वै गुहः रथं धनुश्च चिच्छेद शङ्खचूडस्य लीलया ॥ १४ ॥
 सबाहं सारथिं चैव किरीटं मुकुटोज्ज्वलम् । चिक्षेप शक्तिमुल्काभां दानवेन्द्रस्य वक्षसि ॥
 मूर्छां संप्राप्य राजोपलभ्य वै चेतनां पुनः आरुह्य वै यानमन्यं धनुर्जग्राह सत्वरः ॥
 चकार शरजालं च मायया मायिनां वरः । गुहं चाऽऽच्छाद्य समरे शरजालेन नारद ॥
 जग्राह शक्तिमव्यर्थां शतसूर्यसमप्रभाम् । प्रलयाग्निशिखारूपां विष्णोर्वै तेजसाऽऽवृताम् ॥
 चिक्षेप तां च कोपेन महावेगेन कार्तिके । पपात शक्तिस्तद्गान्ने वहिराशिरिबोज्ज्वला ॥
 मूर्छां संप्राप शक्त्या च कार्तिकेयो महाबलः । कालीं गृहीत्वा तं क्रोडे निनाय शिव-
 संनिधौ ॥ २० ॥

शिवस्य दर्शनादेव जीवयामास लीलया । ददौ बलमननं च स चोत्तस्थौ प्रतापवान् ॥
 शिवः स्वसैन्यं देवांश्च प्रेरयामास सत्वरः । दानवेन्द्रैः ससैन्यैश्च युद्धारम्भो बभूव ह ॥
 स्वयं महेन्द्रो युयुधे सार्धं च वृषपर्वणा । भास्करो युयुधे विप्रचित्तिना सह सत्वरः ॥
 दम्भेन सह चन्द्रश्च चकार समरं परम् । कालेश्वरेण कालश्च गोकर्णेन हुताशनः ॥
 कुबेरः कालकेयेन विश्वकर्मा मयेन च । भयंकरेण मृत्युश्च संहारेण यमस्तथा ॥ २५ ॥
 कलविक्केन वरुणश्चञ्चलेन समीरणः । बुधश्च घृतेपुष्टेन रक्ताक्षेण शनैश्वरः ॥ २६ ॥
 जयन्तो रत्नसारेण वसवो वर्चसां गणैः । अश्विनौ वै दीप्तिमता धूम्रेण नलकूचरः ॥ २७ ॥
 धनुर्धरेण धर्मश्च मण्डूकाक्षेण मङ्गलः । शोभाकरेणैवेशानः पिठरेण च मन्मथः ॥ २८ ॥
 उल्कासुखेन धूम्रेण खड्गेनापि ध्वजेन च । काञ्चीमुखेन पिण्डेन धूम्रेण सह नन्दिना ॥
 विश्वे देवाः पलाशेन च ऽऽदित्या युयुधुः परम् । एकादश महारुद्राश्चैकादश भयंकरैः
 महामारी च युयुधे चोग्रदण्डादिभिः सह । नन्दीश्वरादयः सर्वे दानवानां गणैः सह ॥
 युयुधुश्च महायुद्धे प्रजये च भयंकरे । वटमूले च शंभुश्च तस्थौ काल्या सुतेन च ॥
 सर्वे च युयुधुः सैन्यसमूहाः सततं मुने । रत्नासिंहासने रम्ये कोटिभिर्दानवैः सह ॥
 उवास शङ्खचूडश्च रत्नभूषणभूषितः । शंकरस्य च योधाश्च युद्धे सर्वे पराजिताः ॥
 देवाश्च दुद्रुवुः सर्वे भीताश्च क्षतविक्षताः । चकार कोपं स्कन्दश्च देवेभ्यश्चामयं ददौ

१ क. 'स्तं चापि हानेन । २ क. कुम्भे' । ३ क. 'विक्कः कारणेन चञ्च' । ४ क. 'तपुष्टेन ।
 ५ क. धुरंधरे' । ६ क. कोकामु' ।

बभ्रुं सुरगणानां वै वर्धयामास तेजसा । स्वयमेकश्च युयुधे दानवानां गणैः सह ॥
 अक्षौहिणीनां शतकं समरे स जघान ह । खर्परं पातयामास काली कमललोचना ॥
 पपौरक्तं दानवानां क्रुद्धा सा शतखर्परम् । दशलक्षं गजेन्द्राणां शतलक्षं च वातिनाम् ॥
 समादायैकहस्तेन मुखे चिक्षेप लीलया । कबन्धानां सहस्रं च ननर्त समरे मुने ॥३९॥
 स्कन्दस्य शरजालेन दानवाः क्षताविक्षताः । भीताश्च दुद्रुवुः सर्वे महाबलपराक्रमाः ॥
 वृषाणां विचित्रिर्दम्भश्चापि विकङ्कनः । स्कन्देन सार्धं युयुधुस्ते च सर्वे क्रमेण च ॥
 काली जगाम समरमरक्षत्कार्तिकं शिवः । वीरास्तामनुजगमुश्च ते च नन्दीश्वरादयः ॥
 सर्वे देवाश्च गन्धर्वा यक्षराक्षसकिन्नराः । राज्यभाण्डाश्च बहुशः शतकोटिर्बलाहकाः ॥
 सा च गत्वा च संग्रामं सिंहनादं चकार ह । देव्या वै सिंहनादेन प्राप्नुर्मूर्च्छां च दानवाः ॥
 अट्टाट्टहासमशिवं चकार च पुनः पुनः । दृष्ट्वा पपौ च माध्वीकं ननर्त रणमूर्धनि ॥
 उग्रदंष्ट्रः चोग्रदण्डौ कौटुरी च पपौ मधु । योगिनीनां डाकिनीनां गणाः सुरगणादयः ॥
 दृष्ट्वा काली शङ्खचूडः शीघ्रभाजिं समाययौ । दानवाश्च भयं प्रापू राजा तेभ्योऽभयं ददौ
 काली चिक्षेप चाऽऽग्नेयं प्रलयामिशिखोपमम् । राज निर्वापयामास वारुणेन स लीलया ॥
 चिक्षेप वारुणं सा च तत्तीव्रं महदद्भुतम् । गान्धर्वेण च चिच्छेद् दानवेन्द्रश्च लीलया ॥
 माहेश्वरं प्रचिक्षेप काली वह्निशिखोपमम् । राजा जघान तच्छीघ्रं वैष्णवेन च लीलया ॥
 नारायणस्त्रं सा देवी चिक्षेप मन्त्रपूर्वकम् । राजा ननाम तं दृष्ट्वा चावरुह्य रथादहो ॥
 ऊर्ध्वं जगाम तच्छस्त्रं प्रलयामिशिखोपमम् । पपात शङ्खचूडश्च भक्त्या वै दण्डवद्भुवि
 ब्रह्मास्त्रं सा च चिक्षेप यत्नतो मन्त्रपूर्वकम् ॥ ५२ ॥

ब्रह्मास्त्रेण महाराजा निर्वाणं च चकार ह । चिक्षेपातीव दिव्यास्त्रं सा देवी मन्त्रपूर्वकम्
 राजा दिव्यास्त्रजालेन निर्वाणं च चकार ह । देवी चिक्षेप शक्तिं च यत्नतो योजनायताम्
 राजा तीक्ष्णास्त्रजालेन शतखण्डं चकार ह । जग्राह मन्त्रपूर्वं च देवी पाशुरतं रुषा ॥
 निक्षेप्तुं सा निषिद्धा च वाग्बभूवाशरीरिणी । मृत्युः पाशुरते नास्ति नृस्य च महात्मनः
 यावदस्त्येव कण्ठेऽस्य कवचं हि हरेरिति । यावत्सतीत्वमस्तीह सत्याश्च नृपयोषितः ॥
 तावदस्य जरा मृत्युर्नास्तीति ब्रह्मणो वरः । इत्याकर्ण्य महाकाली न तच्चिक्षेप सा सती
 शतलक्षं दानवानामग्रहील्लीलया क्रुत्रा । अतुं जगाम वेगेन शङ्खचूडं भयंकरी ॥५९॥
 दिव्यास्त्रेण सुतीक्ष्णेन वारयामास दानवः । खड्गं चिक्षेप सा देवी ग्रीष्मसूर्योपमं परम् ॥

१ क. 'तिर्निकुम्भश्च वि० । २ क. वाद्यभाण्डश्च बहुशः शतशो मधुवाह' । ३ क. 'ण्डा
 कौटुरी । ४ क. 'न्द्रः प्रतापवान् । ५ क. 'त्युः शस्त्रशतैर्नास्ति नृ०

दिग्धास्त्रैर्दानवेन्द्रोऽयं शतखण्डं चकार सः । पुनरुत्तुं महादेवी वेगेन च जगाम तम् ॥
 सर्वसिद्धेश्वरः श्रीमान्बभूवे दानवेश्वरः । निवारयास च तां सर्वसिद्धेश्वरो वरः ॥
 वेगेन मुष्टिना काली कोपयुक्ता भयंकरी । बभञ्जाथ रथं तस्य चाहनत्सारथिं सती ॥
 सा च शूलं च चिक्षेप प्रलयाग्निशिखोपमम् । वामहस्तेन जग्राह शङ्खचूडं च लीलया ॥
 मुष्ट्या जघ्नान तं देवी महाकोपेन वेगतः । बभ्राम व्यथया दैत्यः क्षणं मूर्छामवाप ह ॥
 क्षणेन चेतनां प्राप्य समुत्तस्थौ प्रतावान् । न चक्रे बाहुयुद्धं स देव्या सह ननाम ताम्
 देव्याश्चास्त्रं च चिच्छेद चाप्रहीत्स्वेन तेजसा । नास्त्रं चिक्षेप तां भक्त्या मातृबुद्ध्या च
 वैष्णवः ॥ १७ ॥

गृहीत्वा दानवं देवी भ्रामयित्वा पुनः पुनः । ऊर्ध्वं च प्रेरयामास महावेगेन कोपतः ॥
 ऊर्ध्वात्पिपान वेगेन शङ्खचूडः प्रतापवान् । निपत्य च समुत्तस्थौ स नत्वा भद्रकालिकाम्
 रत्नेन्द्रसारखाचितं विमानाग्र्यं मनोहरम् । आरुरोह रथं हृष्टो न विश्रान्तो महारणे ॥
 क्षतजं दानवानां च मांसं च विपुलं क्रुधा । पीत्वा भुक्त्वा भद्रकाली ययौ सा शंकरान्तिकम्
 उवाच रणवृत्तान्तं पौर्वापर्यं यथाक्रमम् । श्रुत्वा जहास शंभुश्च दानवानां विनाशनम् ॥
 लक्षं च दानवेन्द्राणामवशिष्टं रणेऽधुना । उद्वृत्तं भूभृता सार्धं तदन्यं भुक्तमीश्वरम् ॥
 संग्रामे दानवेन्द्रं च हन्तुं पाशुपतेन वै । अवध्यस्तव राजेति वाग्वभूवाशरीरिणी ॥
 राजेन्द्रश्च महाज्ञानी महाबलपराक्रमः । न च चिक्षेप मयस्त्रं चिच्छेद मम सायकम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्यु० कालीशङ्खचूडयुद्ध एकोन-
 विंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ विंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

शिवस्तत्त्वं समाकर्ण्य तत्त्वज्ञानविशारदः । ययौ स्वयं च समरं स्वगणैः सह नारद ॥
 शङ्खचूडः शिवं दृष्ट्वा विमानादवरुद्ध च । ननाम परया भक्त्या दण्डवत्पतितो मुनि
 तं प्रणम्य च वेगेन विमानं ह्यारुरोह सः । तूर्णं चकार संनाहं धनुर्जग्राह दुर्वहम् ॥
 शिवदानवयोर्युद्धं पूर्णमब्धं बभूव ह । न वै बभूवतुर्ब्रह्मन्तयोर्जयपराजयौ ॥ ४ ॥
 न्यस्तशस्त्रश्च भगवान्पुनस्तशस्त्रश्च दानवः । रथस्थः शङ्खचूडश्च वृषस्थो वृषभध्वजः ॥
 दानवानां च शतकमुद्वृत्तं च बभूव ह । रणे ये ये मृताः शंभोर्जीविष्यामास तान्विभुः ॥

ततो विष्णुर्महामयो वृद्धब्राह्मणरूपधृक् । आगत्य च रणस्थानमवोचद्दानवेश्वरम् ॥

वृद्धब्राह्मण उवाच—

देहि भिक्षां च राजेन्द्र मह्यं वि प्राय सांप्रतम् । त्वं सर्वसंपदां दाता यन्मे मनसि वाञ्छितम्
 निराहासय वृद्धाय तृषितायाऽऽतुराय च । पश्चात्त्वां कथयिष्यामि पुरः सत्यं च कुर्विति ।
 ओमित्युवाच राजेन्द्रः प्रसन्नवदनेक्षणः । कवचार्थी जनश्चाहमित्युवाच स मायया ॥
 तच्छ्रुत्वा दानवश्रेष्ठो ददौ कवचमुत्तमम् । गृह्णित्वा कवचं दिव्यं जगाम हरिरेव च ॥
 शङ्खचूडस्य रूपेण जगाम तुलसीं प्रति, गत्वा तस्यां मायया च वीर्याधानं चकार ह ॥
 अथ शंभुहरे, शूलं दानवार्थं समग्रहीत् । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डशतकप्रभमुज्ज्वलम् ॥
 नारायणाधिष्ठिताग्रं ब्रह्माधिष्ठितमध्यमम् । शिवाधिष्ठितमूलं च कालाधिष्ठितधारकम् ॥
 किष्णावलि संयुक्तं प्रलयाग्निशिखोपमम् । दुर्निवार्यं च दुर्धर्षमवर्ष्यं वैरिघातकम् ॥१९॥
 तेजसा चक्रतुर्यं च सर्वशस्त्रविघातकम् । शिवकेशवयोरन्धद्दुर्वहं च भयंकरम् ॥
 धनुःसहस्रं दैव्येण विस्तृत्या शतहस्तकम् । सजीवं ब्रह्मरूपं च नित्यरूपमनिर्मितम् ॥
 संहर्तुं सर्वावेधण्डभेकदा दैवली त्रया । चित्तेषु घूर्णनं कृत्वा शङ्खचूडे च नारद ॥१८॥
 राजा चापं परित्यज्य श्रीकृष्णचरणाम्बुजम् । ध्यानं चकार भक्त्या च कृत्वा योगासनं धिया
 शूलं च भ्रमणं कृत्वा न्यपतद्दानवोपरि । चकार भस्मसात्तं च सरथं चैव लीलया ॥
 राजा धृत्वा दिव्यरूपं बालकं गोपवेषकम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नभूषणभूषितम् ॥२१॥
 नानारत्नसुभूष ढयं गोपकोटिमिरावृतम् । गोलोकादागतं यानमारुह्य तत्पुरं ययौ ॥२२॥
 गत्वा ननाम शिरसा राधामाववयोर्मुने । भक्त्या तच्चरणाभ्योजं रासे वृन्दावने मुने ॥
 सुदामानं तौ च दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेक्षणौ । तदा च चक्रतुः क्रोडे स्नेहेन परिसंस्प्लुतौ ॥
 अथ शूलश्च वेगेन प्रययौ शूलिनः करम् । शंकरस्तने शूलेन शूलपाणिर्बभूव सः ॥
 स शिवस्तेन शूलेन दानवस्यास्यजालकम् । प्रेम्णा च प्रेरयामास लवणोदे च सांगरे ॥
 अस्थिभिः शङ्खचूडस्य शङ्खजानिर्बभूव ह । नानाप्रकाररूपा च श्रेष्ठा पूजा सुरार्चने ॥
 प्रशस्तं शङ्खतोयं च देवानां प्रीतिदं परम् । तीर्थतोयस्वरूपं च पवित्रं शंकरं विना ॥
 शङ्खशब्दो मवेद्यत्र तत्र लक्ष्मीश्च सुस्थिरा । सुस्नातः सर्वतीर्थेषु यः स्नातः शङ्खवारिणा ॥
 शङ्खे हरेरधिष्ठानं यत्र शङ्खस्ततो हरिः । तत्रैव सततं लक्ष्मीर्दूर्गीभूतममङ्गलम् ॥२९॥
 स्त्रीणां च शङ्खध्वनिभिः शूद्राणां च विशेषतः । माता रुष्टा याति लक्ष्मीः स्थलमन्य-
 त्स्थलात्ततः ॥ ३० ॥

शिवश्च दानवं हत्वा शिवलोकं जगाम सः । प्रहृष्टो वृषभारुह्य स्तंगणैश्च सम्प्रवृतः ॥
सुराः स्वविषयं प्रापुः परमानन्दमयुताः । नेदुर्दुन्दुभयः स्वर्गे जगुर्गन्धर्वकिन्नराः ॥३२॥
बभूव पुष्पवृष्टिश्च शिवस्थोपरि संततम् । प्रशशंसुः सुरास्तं च मुनीन्द्रप्रवरादयः ॥३३॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्यु० शङ्खचूडवधे शङ्ख-
प्रस्तावो नाम विंशोऽध्यायः ॥२०॥

===

अथैकविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

नारायणश्च भगवन्नीर्याधानं चकार ह । तुलस्यां केन रूपेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥

नारायण उवाच—

नारायणश्च भगवान्देवानां साधनेन च । शङ्खचूडस्य रूपेण रेमे तद्रामया सह ॥ २ ॥
शङ्खचूडस्य कवचं गृहीत्वा मायया हरिः । पुनर्विधाय तद्रूपं जगाम तुलसीगृहम् ॥३॥
दुन्दुभिं वादयामास तुलसीद्वारसंनिधौ । जयशब्दरवद्वारा बोधयामास सुन्दरीम् ॥४॥
तच्छ्रुत्वा सा च साध्वी च परमानन्दसंयुता । राजमार्गगवाक्षेण ददर्श परमादरात् ॥५॥
ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्त्वा कारयामास मङ्गलम् । बन्दिभ्यो भिक्षुकैभ्यश्च वाचिकैभ्यो धनं ददौ
अवरुह्य रथाद्देवो देव्याश्च भवनं ययौ । अमूल्यरत्नसंकलुप्तं सुन्दरं सुमनोहरम् ॥ ७ ॥
दृष्ट्वा च पुरतः कान्तं शान्तं कान्ता मुदाऽन्विता । तत्पादं क्षालयामास ननाम च रुरोद च
रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास कामुकी । ताम्बूलं च ददौ तस्मै कर्पूरादिसुवासितम् ॥
अथ मे सफलं जन्म ह्यथ मे सफलाः क्रियाः । रणागतं च प्राणेशं पश्यन्त्याश्च पुनर्गृहे ॥
सस्मिता सकटाक्षं च सकामा पुलकाञ्चिता । प्रपच्छ रणवृत्तान्तं कान्तं मधुरया गिरा ॥

तुलस्युवाच—

असंख्यविश्वसंहर्त्रा सार्धमाजौ तव प्रभो । कथं बभूव विजयस्तन्मे ब्रूहि कृपानिधे ॥
तुलसीवचनं श्रुत्वा प्रहस्य कमलापतिः । शङ्खचूडस्य रूपेण तामुवाचानृतं वचः ॥१३॥

श्रीहरिरुवाच—

आवयोः समरं कान्ते पूर्णमब्दं बभूव ह । नाशो बभूव सर्वेषां दानवानां च कामिनि ॥
प्रीतिं च कारयामास ब्रह्मा च स्वयमावयोः । देवानामधिकारश्च प्रदत्तो धातुराज्ञया ॥

मयाऽऽगतं स्वभवनं शिवलोकं शिवो गतः इत्युक्त्वा जगतां नाथः शयनं च चकार ह
रेमे रमापतिस्तत्र रामया सह नारद । सा साध्वी सुखसंभोगादकर्षणव्यतिक्रमात् ॥
सर्वं वितर्कयामास कस्त्वमेवेत्युवाच ह ॥ १७ ॥

तुलस्युवाच—

को वा त्वं वद मायेश भुक्ताऽहं मायया त्वया । दूरी कृतं मत्सतीत्वमथवा त्वां शपामहे ॥
तुलसीवचनं श्रुत्वा हरिः शापभयेन च । दधार लीलया ब्रह्मन्स्वां मूर्तिं सुमनोहराम् ॥
ददर्श पुरतो देवीं देवदेवं सनातनम् । नवीननीरदश्यामं शङ्कजलोचनम् ॥ २० ॥
कोटिकन्दर्पलीलामं रत्नभूषणभूषितम् । ईषद्भास्यं प्रसन्नास्यं शोभितं पीतवामसा ॥ २१ ॥
तं दृष्ट्वा कामिनी कामान्मूर्च्छां संप्राप लीलया । पुनश्च चेतनां प्राप्य पुनः सा तमुवाच ह

तुलस्युवाच—

हे नाथ ते दया नास्ति पाषाणसदृशस्य च । छलेन धर्मभङ्गेन मम स्वामी त्वया हतः ॥
पाषाणसदृशस्त्वं च दयाहीनो यतः प्रभो । तस्मात्पाषाणरूपस्त्वं भुवि देव भवाधुना ॥
ये वदन्ति दयासिन्धुं त्वां ते भ्रान्ता न संशयः । भक्तो विनाऽपराधेन परार्थे च कथं हतः
सर्वात्मा त्वं च सर्वज्ञो न जानासि परव्यथाम् । अतस्त्वमेकजनुषि स्वमेव विस्मरिष्यसि ॥
इत्युक्त्वा च महासाध्वी निपत्य चरणे हरेः । मृशं रुरोद शोकार्ता विललाप मुहुर्मुहुः ॥
तस्याश्च करुणां दृष्ट्वा करुणामयसागरः । नयेन तां बोधयितुमुवाच कमलापतिः ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच—

तपस्त्वया कृतं साध्वि मदर्थे भारते चिरम् । त्वदर्थे शङ्खचूडश्च चकार सुचिरं तपः ॥
कृत्वा त्वां कामिनीं कामी विजहार च तत्फलात् । अधुना दातुमुचितं तवैव तपसः फलम्
इदं शरीरं त्यक्त्वा च दिव्यं देहं विधाय च । रासे मे रमया सार्धं त्वं रमासदृशी भव ॥
इयं तनुर्नदीरूपा गण्डकीति च विश्रुता । पूता सुपुण्यदा नृणां पुण्या भवतु भारते ॥ ३२ ॥
तव केशसमूहाश्च पुण्यवृक्षा भवन्तिवति । तुलसीकेशसंभूता तुलसीति च विश्रुता ॥ ३३ ॥
त्रिलोकेषु च पुष्पानां पत्राणां देवपूजने । प्रधानरूपा तुलसी भविष्यति वरानने ॥ ३४ ॥
स्वर्गे मर्त्ये च पाताले वैकुण्ठे मम संनिधौ । भवन्तु तुलसीवृक्षा वराः पुष्पेषु सुन्दरि ॥
गोलोके विरजातीरे रासे वृन्दावने भुवि । भाण्डीरे चम्पकवने रम्ये चन्दनकानने ॥ ३६ ॥
माधवीकेतकीकुन्दमल्लिकामालतीवने । भवन्तु तरवस्तत्र पुष्पस्थानेषु पुण्यदाः ॥ ३७ ॥
तुलसीतरुमूले च पुण्यदेशे सुपुण्यदे । अधिष्ठानं तु तीर्थानां सर्वेषां च भविष्यति ॥ ३८ ॥
तत्रैव सर्वदेवानां समधिष्ठानमेव च । तुलसीपत्रपतनपायो यश्च वरानने ॥ ३९ ॥

स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । तुलसीपत्रतोयेन योऽभिषेकं समाचरेत् ॥ ४० ॥
 सुधाघटसहस्रेण या तुष्टिर्न भवेत्समा । सा च तुष्टिर्भवेन्नृणां तुलसीपत्रदानतः ॥ ४१ ॥
 गवामयुतदानेन यत्फलं लभते नरः । तुलसीपत्रदानेन तत्फलं कार्तिके सति ॥ ४२ ॥
 तुलसीपत्रतोयं च मृत्युकाले च यो लभेत् । स मुच्यते सर्वपापाद्विष्णुलोकं स गच्छति ॥
 नित्यं यस्तुलसीतोयं भुङ्क्ते भक्त्या च यो नरः । स एव जीवन्मुक्तश्च गङ्गास्नानफलं लभेत्
 नित्यं यस्तुलसीं दत्त्वा पूजयेन्मां च मानवः । लक्षाश्वमेधजं पुण्यं लभते नात्र संशयः ॥
 तुलसीं स्वकरे धृत्वा देहे धृत्वा च मानवः । प्राणांस्त्यजति तीर्थेषु विष्णुलोकं स गच्छति ॥
 तुलसीकाष्ठनिर्माणमालां गृह्णाति यो नरः । पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥
 तुलसीं स्वकरे धृत्वा स्वीकारं यो न रक्षति । स याति कालसूत्रं च यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥
 करोति मिथ्या शपथं तुलस्या यो हि मानवः । स याति कुम्भीणकं च यावदिन्द्राश्चतुर्दश
 तुलसीतोयकणिकां मृत्युकाले च यो लभेत् । रत्नयानं समारुह्य वैकुण्ठं स प्रयाति च ॥
 पूर्णिमायाममायां च द्वादश्यां रविसंक्रमे । तैलाम्यङ्गे चास्नाते च मध्याह्ने निशि संध्ययोः
 आशौचेऽशुचिकाले वा रात्रिवासोऽग्निते नराः । तुलसीं ये च छिन्दन्ति ते छिन्दन्ति हरेः

शिरः ॥ ५२ ॥

त्रिरात्रं तुलसीपत्रं शुद्धं पर्युषितं सति । श्राद्धे व्रते वा दाने वा प्रतिष्ठायां सुगार्चने ॥ ५३ ॥
 भूगतं तोयपतितं यदुत्तं विष्णवे सति । शुद्धं तु तुलसीपत्रं क्षालनः सान्यकर्मणि ॥ ५४ ॥
 वृक्षाधिष्ठात्री देवी या गोलोके च निरामये । कृष्णेन सार्धं रहसि नित्यं क्रीडां कारिष्यति ॥
 नद्यधिष्ठातृदेवी या भारते च सुपुण्यदा । लवणोदस्य पत्नी च मदंशस्य भविष्यति ॥ ५५ ॥
 त्वं च स्वयं महासाधिवैकुण्ठे मम संनिधौ । रमासमा च रासे च भविष्यामि न संशयः ॥
 अहं च शैलरूपेण गण्डकीतीरसंनिधौ । अधिष्ठानं करिष्यामि भारते तव शापतः ॥ ५८ ॥
 वज्रकीटाश्च वृमयो वज्रदंष्ट्राश्च तत्र वै । तच्छिञ्जामुहरे चक्रं करिष्यन्ति मदीयकम् ॥
 एकद्वारे चतुश्चक्रं वनमालाविभूषितम् । नवीननरिदश्यामं लक्ष्मीनारायणाभिषम् ॥ ६० ॥
 एकद्वारे चतुश्चक्रं नवीननरीदोपमम् । लक्ष्मीजनार्दनं ज्ञेयं रहितं वनमालया ॥ ६१ ॥
 द्वारद्वये चतुश्चक्रं गोष्पदेन समन्वितम् । रघुनाथाभिधं ज्ञेयं रहितं वनमालया ॥ ६२ ॥
 अतिक्षुद्रं द्विचक्रं च नवीनजलदप्रभम् । दधिगमनाभिधं ज्ञेयं गृहिणां च सुखप्रदम् ॥
 अतिक्षुद्रं द्विचक्रं च वनमालाविभूषितम् । विज्ञेयं श्रीधरं देवं श्रीप्रदं गृहिणां सदा ॥ ६४ ॥
 स्थूलं च वर्तुलाकारं रहितं वनमालया । द्विचक्रं स्फुटमत्यन्तं ज्ञेयं दामोदराभिषम् ॥

मध्यमं वर्तुलःकारं द्विचक्रं बाणविक्षतम् । रणरामाभिषं ज्ञेयं शरतूणसमन्वितम् ॥११॥
 मध्यमं सप्तचक्रं च च्छत्रतूणसमन्वितम् । राजराजेश्वरं ज्ञेयं राजसंपत्प्रदं नृणाम् ॥१७॥
 द्विसप्तचक्रं स्थूलं च नवीनजलदप्रभम् । अनन्ताख्यं च विज्ञेयं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥१८॥
 चक्राकारं द्विचक्रं च सश्रीकं जलदप्रभम् । सगोप्यदं मध्यमं च विज्ञेयं मधुसूदनम् ॥
 सुदर्शनं चैकचक्रं गुप्तचक्रं गदाधरम् । द्विचक्रं हयवक्त्राभं हयग्रीवं प्रकीर्तितम् ॥२०॥
 अतीव विस्तृतास्यं च द्विचक्रं विकटं सति । नरसिंहाभिषं ज्ञेयं सद्यो वैराग्यदं नृणाम् ॥
 द्विचक्रं विस्तृतास्यं च वनमालासमन्वितम् । लक्ष्मीनृसिंहं विज्ञेयं गृहिणां सुखदं सदा ॥
 द्वास्देशे द्विचक्रं च सश्रीकं च समं स्फुटम् । वासुदेवं च विज्ञेयं सर्वकामफलप्रदम् ॥
 प्रद्युम्नं भूक्ष्मचक्रं च नवीननीरदप्रभम् । सुषिरे छिद्रबहुलं गृहिणां च सुखप्रदम् ॥२४॥
 द्वे चक्रे चैकलये च पृष्ठे यत्र तु पुष्कलम् । संकर्षणं तु विज्ञेयं सुखदं गृहिणां सदा ॥
 अनिरुद्धं तु पीताभं वर्तुलं चातिशोभनम् । सुखप्रदं गृहस्थानां प्रवदन्ति मनीषिणः ॥२६॥
 शालग्रामशिला यत्र तत्र संनिहितो हरिः । तत्रैव लक्ष्मीर्वसति सर्वतीर्थसमन्विता ॥२७॥
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । तानि सर्वाणि नश्यन्ति शालग्रामशिलार्च-
 नात् ॥ २८ ॥

छात्राकारे भवेद्राज्यं वर्तुले च महाश्रियः । दुःखं च शकटाकारे शूलप्रे मरणं ध्रुवम् ॥
 विकृतास्ये च दारिद्र्यं पिङ्गले हानिरेव च । लग्नचक्रे भवेद्याधिविदीर्णे मरणं ध्रुवम् ॥
 व्रतं दामं प्रणिष्ठा च श्राद्धं च देवपूजनम् । शालग्रामशिलायाश्चैवाधिष्ठानात्प्रशस्तकम् ॥
 स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । शालग्रामशिलातोयैर्योऽभिवेकं समाचरेत् ॥२९॥
 सर्वदानेषु यत्पुण्यं प्रादक्षिण्ये भुवो यथा । सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु व्रतेष्वनशनेषु च ॥ २९ ॥
 तस्मै स्पर्शं च वाञ्छन्ति तीर्थानि निखिलानि च । जीवन्मुक्तो महापूतो भवेदेव न संशयः ॥
 पठे चतुर्णां वेदानां तपसां करणे सति । तत्पुण्यं लभते नूनं शालग्रामशिलार्चनात् ॥
 शालग्रामशिलातोयं नित्यं भुङ्क्ते च यो नरः । सुरोप्सितं प्राप्तं च जन्ममृत्युजराहरम्
 तस्य स्पर्शं च वाञ्छन्ति तीर्थानि निखिलानि च । जीवन्मुक्तो महापूतोऽप्यन्ते याति
 हरेः पदम् ॥ २७ ॥

तत्रैव हरिणा सार्धमसंख्यं प्राकृतं लभम् । पश्यत्येव हि दास्ये च निर्मुक्तो दास्यकर्माणि
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । तं च दृष्ट्वा भिया यान्ति वैनतेयमिवोरगाः ॥
 तस्यादपश्मज्जना सद्यः पूना वसुंधरा । पुंसां लक्षं तत्पितृणां निगतारस्तस्य जन्मनः ॥
 शालग्रामशिलातोयं मृत्युकाले च यो लभेत् । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति

निर्वाणमुक्तिं लभते कर्मभोगाद्विमुच्यते । विष्णुपादे प्रलीनश्च भविष्यति न संशयः ॥
 शालग्रामशिलां धृत्वा मिथ्यावादं वदेत्तु यः । स याति कूर्मदंष्ट्रं च यावद्वै ब्रह्मणो वयः
 शालग्रामशिलां स्पृष्ट्वा स्वीकारं यो न पालयेत् । स प्रयात्यासिपत्रं च लक्षमन्वन्तराधिकम्
 तुलसीपत्रविच्छेदं शालग्रामे करोति यः । तस्य जन्मान्तरे काले स्त्रीविच्छेदो भविष्यति
 तुलसीपत्रविच्छेदं शङ्खे यो हि करोति च । भार्याहीनो भवेत्सोऽपि रोगी च सप्तजन्ममु
 शालग्रामं च तुलसीं शङ्खमेकत्र एव च यो रक्षति महाज्ञानी स भवेच्छ्रीहरिप्रियः ॥
 सकृदेव हि यो यस्यां वीर्याधानं करोति यः । तद्विच्छेदे तस्य दुःखं भवेदेव परस्परम् ॥
 त्वं प्रिया शङ्खचूडस्य चैकमन्तरावधि । शङ्खेन सार्धं त्वद्भेदः केवलं दुःखदस्तव ॥
 इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तां च विरगाम च नारद । सा च देहं परित्यज्य दिव्यरूपं दधार ह
 यथा श्रीश्च तथा सा चाप्युवास हरिवक्षसि । प्रजगाम तया सार्धं वैकुण्ठं कपलापतिः ॥
 लक्ष्मी सरस्वती गङ्गा तुलसी चापि नारद । हरेः प्रियाश्चतस्रश्च बभूवुर्गोश्वरस्य च ॥
 सद्यस्तदेहजाता च बभूव गण्डकी नदी । हररंशेन शैलश्च तत्तीरे पुण्यदो नृणाम् ॥ १०३ ॥
 कुर्वन्ति तत्र कीटाश्च शिलां बहुविधां मुने । जले पतन्ति या याश्च जलशामाश्च निश्चितम्
 स्थलस्थाः पिङ्गला ज्ञेयाश्चोपतापाद्धरेरिति । इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्यु० एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच —

तुलसी च जगत्पूज्या पूता नारायणप्रिया । तस्याः पूजाविधानं च स्तोत्रं किं न श्रुतं मया ॥
 केन पूज्या स्तुता केन पुरा प्रथमतो मुने । तव पूज्या सा बभूव केन वा वद मामहो ॥

सूत उवाच —

नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य गरुडध्वजः । कथां कथितुमारेभे पुण्यरूपां पुरातनीम् ॥

नारायण उवाच —

हरिः संप्राप्य तुलसीं रेमे च रमया सह । रमासमां तां सौभाग्यां चकार गौरवेण च ॥
 सेहे लक्ष्मीश्च गङ्गा च तस्याश्च नवसंगमम् । सौभाग्यं गौरवं कोपान्न सेहे च सरस्वती
 सा तां जघान कलहे मानिनी हरिसंनिधौ । ब्रीडया स्वापमानाच्च साऽन्तर्धानं चकार ह ॥

सर्वसिद्धेश्वरी देवी ज्ञानिनी सिद्धयोगिनी । बभूव दर्शनं कोशात्सर्वत्र च हरेरहो ॥ ७ ॥
 हरिर्न दृष्ट्वा तुलसीं बोधयित्वा सरस्वतीम् । तदनुज्ञां गृहीत्वा च जगाम तुलसीवनम् ॥
 तत्र गत्वा च स्नात्वा च तुलस्या तुलसीं सतीम् । पूजयामास ध्यात्वा तां स्तोत्रं भक्त्या
 चकार ह ॥ ९ ॥

लक्ष्मीं मायाकामवागीबीजपूर्वं दशाक्षरम् । वृन्दावनीतिं ज्ञेयं च वह्निजायान्तमेव च ॥
 श्रीं ह्रीं क्लीं ऐं वृन्दावन्यै स्वाहा ॥

अनेन कलशतरुणा मन्त्रराजेन नारद । पूजयेच्च विधानेन सर्वासिद्धिं लभेन्नरः ॥ ११ ॥
 घृतदीपेन धूपेन सिन्दूरचन्दनेन च । नैवेद्येन च पुष्पेण चोपहारेण नारद ॥ १२ ॥
 हरिस्तोत्रेण तुष्टा सा चाऽऽविर्भूय महीरुहात् । प्रपन्ना चरणाम्भोजे जगाम शरणं शुचिः
 वरं तस्यै ददौ विष्णुर्जगत्पूजया भवेति च । अहं त्वां च धरिष्यामि स्वमूर्ध्नि वक्षसीति च
 सर्वे त्वां धारयिष्यन्ति स्वयं मूर्ध्नि सुरादयः । इत्युक्त्वा तां गृहीत्वा च प्रययौ स्वालयं विभुः

नारद उवाच—

किं ध्यानं स्तवनं किंवा किंवा पूजाविधिक्रमः । तुलस्याश्च महाभाग तन्मे व्याख्यातुमर्हसि

नारायण उवाच—

अन्तर्हितायां तस्यां च गत्वा च तुलसीवनम् । हरिः संपूज्य तुष्टा तुलसीं विरहातुर ॥

श्रीभगवानुवाच—

वृन्दा रूपःश्च वृक्षाश्च यदैकत्र भवन्ति च । विदुर्बुधास्तेन वृन्दा मत्प्रियां तां मनाभ्यहम् ॥
 पुरा बभूव या देवी ह्यादौ वृन्दावने वने । तेन वृन्दावनी ख्याता सुमगां तां ॥ १९ ॥
 असंख्येषु च विश्वेषु पूजिता या निरन्तरम् । तेन विश्वपूजिताख्यां जगत्पूज्यां म० ॥ २० ॥
 असंख्यानि च विश्वानि पवित्राणि यया सदा । तां विश्वपावनीं देवीं विरहेण स्मराम्यहम्
 देवा न तुष्टाः पुष्पाणां समूहेन यया विना । तां पुष्पसारां शुद्धां च द्रष्टुमिच्छामि शोकतः
 विश्वे यत्प्राप्तिमात्रेण भक्त्यानन्दो भवेद्भुवम् । नन्दिनी तेन विख्याता सा प्रीता भवि-
 ता हि मे ॥ २३ ॥

यस्या देव्यास्तुला नास्ति विश्वेषु निखिलेषु च । तुलसी तेन विख्याता तां यामि शरणं
 प्रियाम् ॥ २४ ॥

कृष्णजीवनरूपा या शश्वत्प्रियतमा सती । तेन कृष्णजीवनीति मम रक्षतु जीवनम् ॥
 इत्येवं स्तवनं कृत्वा तत्र तस्थौ रमापतिः । ददर्श तुलसीं साक्षात्पदपद्मे नतां सतीम् ॥
 रुदतीभिभावेन मानिनीं मानपूजिताम् । प्रियां दृष्ट्वा प्रियः शीघ्रं वासयामास वक्षसि ॥

भारत्याज्ञां गृहीत्वा च स्वालयं च ययौ हरिः । भारत्या सह तत्प्रीतिं कारयामास सत्वरम्
वरं विष्णुर्ददौ तस्यै विश्वपूज्या भवेति च । शिरोधार्या च सर्वेषां वन्द्या मान्या ममेति च
विष्णोर्वरेण सा देवी परितुष्टा बभूव ह । सरस्वती तामाश्लिष्य वासयामास संनिधौ ॥
लक्ष्मीर्गङ्गा सस्मिता तां समाश्लिष्य च नारद । गृहं प्रवेशयामास विनयेन सतीं मुदा ॥
वृन्दां वृन्दावनीं विश्वपावनीं विश्वपूजिताम् । पुष्पसारां नन्दिनीं च तुलसीं कृष्णजीवनीम् ॥
एतन्नामाष्टकं चैतत्स्तोत्रं नामार्थसंयुतम् । यः पठेतां च संपूज्य सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥
वार्तिकीपूर्णिमायां च तुलस्या जन्म मङ्गलम् । तत्र तस्याश्च पूजा च विहिता हरिणा पुरा
तस्यां यः पूजयेतां च भक्त्या च विश्वपावनीम् । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति
कार्तिके तुलसीपत्रं विष्णवे यो ददाति च । गवामयुतदानस्य फलमाप्नोति निश्चितम् ॥
अपुत्रो लभते पुत्रं प्रियाहीनो लभेत्प्रियाम् । बन्धुहीनो लभेद्बन्धुं स्तोत्रस्मरणमात्रतः ॥
रोगी प्रमुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बन्धनात् । भयान्मुच्येत भीतस्तु पापान्मुच्येत पातकी ॥
इत्येवं कथितं स्तोत्रं ध्यानं पूजाविधिं शृणु । त्वमेव देव जानासि काण्वशास्त्रोक्तमेव च ॥
यद्वक्ष्ये पूजयेतां च भक्त्या चाऽऽवाहनं विना । उपचारैः षोडशभिर्ध्यानं पातकनाशनम्
तुलसीं पुष्पसारां च सतीं पूज्यां मनोहराम् । कृत्स्नपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निशिखोपमाम् ॥
पुष्पेषु तुलनाऽऽप्स्यता नौसिद्देवीषु वा मुने । पवित्ररूपा सर्वासु तुलसी सा च कीर्तिता ॥
शिरोधार्या च सर्वेषामीप्सितां विश्वपावनीम् । जीवन्मुक्तां मुक्तिदां च भजे तां हरिमक्तिदाम्
इति ध्यात्वा च संपूज्य स्तुत्वा च प्रणमेद्बुधः । उक्तं तुलस्युपाख्यानं किं मूयः श्रोतुमिच्छसि
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्युपाख्यानं नाम
द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

=====

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

तुलस्युपाख्यानमिदं श्रुतमिदं सुधोषमम् । यत्तु सावित्र्युपाख्यानं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥
पुरा येन समुद्भूता सा श्रुता च श्रुतिप्रसूः । केन वा पूजिता देवी प्रथमे कैश्च वाऽपरे ॥

नारायण उवाच—

ब्रह्मणा वेदजननी पूजिता प्रथमे मुने । द्वितीये च देवगणैस्तत्पश्चाद्विदुषां गणैः ॥ ३ ॥
तथा चाश्वपतिः पूर्वं पूजयामास भारते । तत्पश्चात्पूजयामासुर्वर्णाश्चत्वार एव च ॥ ४ ॥

नारद उवाच—

को भ सौऽश्वपतिर्ब्रह्मन्केव वा तेन पूतिता । सर्वपूज्या च सावित्री तन्मे व्याख्यातुमर्हसि

नारद उवाच—

मन्त्रेशे महाराजो बभूवाश्वपतिर्मुने । वैरिणां बलहर्ता च मित्राणां दुःखनाशन ॥१॥
 कसीकस्य महाराज्ञी महिषी धर्मचारिणी । मालतीति च साऽऽख्याता यथा लक्ष्मीर्गदामृतः
 सा च राज्ञी महासाध्वी वनिष्ठस्योपदेशतः । चकाराऽऽरावनं भक्त्या सावित्र्याश्चैव नारद
 प्रत्यादेशं न सा प्राप महिषी न ददर्श ताम् । गृहं जगाम सा दुःखाद्धृदयेन विदूयता
 राज्ञा तां दुःखितां दृष्ट्वा बोधयित्वा नयेन वै । सावित्र्यास्तपसे भक्त्या जगाम पुष्करं तदा
 तपश्चत्वार वर्षैव संयतः क्षतवत्सस्म । न ददर्श च सावित्री प्रत्यादेशो बभूव ह ॥१॥
 शुभ्राभऽऽकाशगणी च नृपेन्द्रश्चाशरीरिणीम् । गयत्रीदशलक्षं च जपं कुर्विति नारद ।
 एतस्मिन्काले तत्र प्राजगाम पराशरः । प्रणनाम नृपस्तं च मुनिर्नृपमुवाच ह ॥ १३ ॥

पराशर उवाच—

सङ्कल्पमश्वः गायत्र्याः पापं दिनकृतं हरेत् । दशधा पञ्चपो नृगां शिवारात्र्यमेव च ॥१४॥
 शतधा च जपाच्चैवं पापं मासार्जितं परम् । सहस्रधा जपाच्चैवं कल्पमं वत्सरार्जितम् ॥
 लक्षं जन्मकृतं पापं दशलक्षं त्रिजन्मनः । सर्वजन्मकृतं पापं शतलक्षे विनश्यति ॥१५॥
 करोति मुक्तिं विप्राणां जपो दशगुणस्ततः । करं सर्पफणाकारं कृत्वा तद्रन्ध्रमुद्रितम् ॥
 अनामकमूर्ध्वमचलं प्रजपेत्प्राङ्मुखो द्विजः । अनामिकामध्यदेशादधो वामक्रमेण च ॥१६॥
 तर्जनीमूलपर्यन्तं जपस्यैव क्रमः करे । श्वेतपङ्कजबीजानां स्फटिकानां च संस्कृतम् ॥
 कृत्वा वा मालिकां राजजपेत्तीर्थे सुरालये । संस्थाप्य मालामश्वत्थपत्रसप्तसु संयतः ॥१७॥
 कृत्वा गोरोचनाक्तां च गायत्र्या स्नापयेत्सुधीः । गायत्रीशतकं तस्यां जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥
 अथवा पञ्चगव्येन स्नाता माला च संस्कृता । अथ गङ्गोदकेनैव स्नाता वाऽतिसुसंस्कृता ॥
 एवंक्रमेण राजर्षे दशलक्षं जपं कुरु । साप्तदृक्षयसि सावित्री त्रिजन्मपातकक्षयात् ॥१८॥
 नित्यं नित्यं त्रिसंध्यं च करिष्यसि दिने दिने । मध्याह्ने चापि सायाह्ने प्रातरेव शुचिः
 सदा ॥ २४ ॥

संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु । यदह्ना कुरुने कर्म न तस्य फलभागमवेत् ॥ २५ ॥
 नोपतिष्ठति यः पूर्वं नोपास्ते यश्च पश्चिमाम् । स शूद्रवद्बहिष्कार्यः सर्वस्माद्द्विजकर्मणः
 यावज्जीवनपर्यन्तं यस्त्रिसंध्यं करोति च । स च सूर्यसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥२७॥

तत्पादपद्मरजसा सद्यः पूता वसुंधरा । जीवन्मुक्तः स तेजस्वी संस्थापूतो हि यो द्विजः ॥
 तीर्थानि च पवित्राणि तस्य स्पर्शनमाव्रतः । ततः पापानि यान्त्येव केन तेयाद्विभोरगाः ॥
 न गृह्णन्ति सुराः पूजां पितरः पिण्डतर्पणम् । स्वेच्छया चरतश्चैव त्रिसंध्यरहितस्थ च ॥
 विष्णुमन्त्रविहीनश्च त्रिसंध्यरहितो द्विजः । एकादशीविहीनश्च विवहीनो यथोरगाः ॥ ११ ॥
 हरेरनेकेद्यमोजी धावको वृषवाहकः । शूद्राजमोजी विप्रश्च विष० ॥ १२ ॥
 शबदाही च शूद्राणां यो विप्रो वृषलीपतिः । शूद्राणां सूपकारश्च विष० ॥ १३ ॥
 शूद्राणां च प्रतिग्राही शूद्रयाजी च यो द्विजः । असिजीवी मवीजिबी विष० ॥ १४ ॥
 यो विप्रोऽवीराजमोजी ऋतुस्नाताजभोजकः । भगजीवी वार्धुषिको विष० ॥ १५ ॥
 यः कन्याविक्रयी विप्रो यो हरेर्नामविक्रयी । यो विद्याविक्रयी भूष विष० ॥ १६ ॥
 सूर्योदये योऽन्नमोजी मस्त्यमोजी च यो द्विजः । शिलापूजादिरहितो विष० ॥ १७ ॥
 इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठः सर्वं पूजाविधिक्रमम् । तमुवाच च सावित्र्या ध्यानादिकमभीप्सितम्
 दत्त्वा सर्वं नृपेन्द्राय प्रययौ स्वाख्यं मुनिः । राजा संपूज्य सावित्रीं ददर्श वरमाफ च ॥ १८ ॥

नारद उवाच—

किंवा ध्यानं च सावित्र्याः किंवा पूजाविधानिकम् । स्तोत्रं मन्त्रं च किं दत्त्वा प्रययौ स
 पराशरः ॥ १९ ॥

नृपः केन विधानेन संपूज्य श्रुतिमातरम् । वरं च किंवा संप्राप्य वद सोऽध्वपतिर्नृपः ॥

नारायण उवाच—

उपेष्टे शुक्लत्रयोदश्यां शुद्धे काले च संयतः । व्रतमेतच्चतुर्दश्यां व्रती भक्त्या समाचरेत् ॥
 व्रतं चतुर्दशाब्दं च द्विसप्तफलसंयुतम् । दत्त्वा द्विसप्तनैवेद्यं पुष्पधूपादिकं तथा ॥ २० ॥
 वस्त्रं यज्ञोपवीतं च भोज्यं च विधिपूर्वकम् । संस्थाप्य मङ्गलघटं फलशालासमन्वितम् ॥
 गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् । संपूज्य पूजयेद्विष्टं घटं अवाहिते मुने
 शृणु ध्यानं च सावित्र्याश्चोक्तं माध्यदिने च यत् । स्तोत्रं पूजाविधानं च मन्त्रं च सर्वका-
 मदम् ॥ २१ ॥

तप्तकान्धनवर्णामां उवलन्ती ब्रह्मतेजसा । ग्रीष्ममध्याह्नमर्मातण्डसहस्रसमसुप्रभाम् ॥ २२ ॥
 ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषिताम् । वह्निशुद्धांशुकाधानां भक्तामुग्रहकारिकाम् ॥
 सुखदां मुक्तिदां शान्तां कान्तां च जगतां विभेः । सर्वसंपत्स्वरूपां च प्रदात्रीं सर्वसंपदाम्

वेदाविष्ठातृदेवीं च वेदशास्त्रस्वरूपिणीम् । वेदे बीजस्वरूपां च भजे त्वां वेदमातरम् ॥
 ध्यात्वा ध्यानेन चानेन दत्त्वा पुष्पं स्वमूर्धनि । पुनर्ध्यात्वा घटे भक्त्या देवीमावाहयेद्ब्रती
 दत्त्वा षोडशोपचारं वेदोक्तमन्त्रपूर्वकम् । संपूज्य स्तुत्वा प्रणमेदेवं देवीं विधानतः ॥ १२ ॥
 आसनं पाद्यमर्घ्यं च स्नानीयं चानुलेपनम् । धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं शीतलं जलम् ।
 वसनं भूषणं माल्यं गन्धमाचमनीकम् । मनोहरं सुतरुपं च देयान्येतानि षोडश ॥ १४ ॥
 दारुसारविकारं च हेमादिनिर्मितं च वा । देवाधारं पुण्यदं च मया तुभ्यं निवेदितम् ॥ १५ ॥
 तीर्थोदकं च पाद्यं च पुण्यदं प्रीतिदं महत् । पूजाङ्गभूतं शुद्धं च मया भक्त्या नि० ॥ १६ ॥
 पवित्ररूपमर्घ्यं च दूर्वापष्पाक्षतान्वितम् । पुण्यदं शङ्खतोयाक्तं मया तुभ्यं नि० ॥ १७ ॥
 सुगन्धि धात्रीतैलं च देहसौन्दर्यकारणम् । मया निवेदितं भक्त्या स्नानीयं प्रतिगृह्यताम् ।
 मलयाचलसंभूतं देहशोभाविबर्धनम् । सुगन्धयुक्तं सुखदं मया तुभ्यं नि० ॥ १९ ॥
 गन्धद्रव्योद्भवः पुण्यः प्रीतिदो दिव्यगन्धदः । मया निवेदितो भक्त्या धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम्
 जगतां दर्शनीयं च दर्शनं दीप्तिकारणम् । अन्धकारध्वंसबीजं मया तुभ्यं नि० ॥ ११ ॥
 तुष्टिदं पुष्टिदं चैव प्रीतिदं क्षुद्धिनाशनम् । पुण्यदं स्वादुरूपं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥
 ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् । तुष्टिदं पुष्टिदं चैव मया भक्त्या नि० ॥ १३ ॥
 सुशीतलं वासितं च पिशासानाशकारणम् । जगतां जीवरूपं च जीवनं प्रतिगृह्यताम् ॥ १४ ॥
 देहशोभास्वरूपं च समाशोभाविबर्धनम् । कार्पासजं च कृमिजं वसनं प्रतिगृह्यताम् ॥ १५ ॥
 काष्ठादिभिरबद्धं श्रियुक्तं श्रीकरं सदा । सुखदं पुण्यदं चैव भूषणं प्रतिगृह्यताम् ॥ १६ ॥
 नानापुष्पलताकीर्णं बहुभासा समन्वितम् । प्रीतिदं पुण्यदं चैव माल्यं वै प्रतिगृह्यताम् ॥ १७ ॥
 सर्वमङ्गलरूपश्च सर्वमङ्गलदो वरः । पुण्यप्रदश्च गन्धादयो गन्धश्च प्रतिगृह्यताम् ॥ १८ ॥
 शुद्धं शुद्धिप्रदं चैव पुण्यदं प्रीतिदं महत् । रम्यमाचनीयं च मया दत्तं प्रगृह्यताम् ॥ १९ ॥
 रत्नसारादिनिर्माणं पुष्पचन्दनसंयुतम् । सुखदं पुण्यदं चैव सुतरुपं प्रतिगृह्यताम् ॥ २० ॥
 नानावृक्षसमुद्भूतं नानारूपसमन्वितम् । फलस्वरूपं फलदं फलं च प्रतिगृह्यताम् ॥ २१ ॥
 सिन्दूरं च वरं रम्यं मालशोभाविबर्धनम् । भूषणं भूषणानां च सिन्दूरं प्रतिगृह्यताम् ॥ २२ ॥
 विशुद्धग्रन्थिसंयुक्तं पुण्यसूत्रविनिर्मितम् । पवित्रं वेदमन्त्रेण यज्ञसूत्रं च गृह्यताम् ॥ २३ ॥
 द्रव्याण्येतानि मूलेन दत्त्वा स्तोत्रं पठेत्सुधीः । ततः प्रणम्य विप्राय ब्रती दद्याच्च दक्षिणाम् ॥
 सावित्रीति चतुर्थ्यन्तं वह्निजायान्तमेव च । लक्ष्मीमायाकामपूर्वं मन्त्रमष्टाक्षरं विदुः ॥ २५ ॥

श्रीं ह्रीं क्लीं सावित्र्यै स्वाहा ।

माध्यंदिनोक्तं स्तोत्रं च सर्ववाञ्छाफलप्रदम् । विप्रजीवनरूपं च निबोध कथयामि ते ॥
कृष्णेन दत्ता सावित्री गोलोके ब्रह्मणे पुरा । न याति सा तेन सार्धं ब्रह्मलोकं तु नारदा ॥७७॥
ब्रह्मा कृष्णाज्ञया भक्त्या पर्यष्टौद्वेदमातरम् । तदा सा पारितुष्टा च ब्रह्माणं चकमे सती ॥

ब्रह्मोवाच—

नारायणस्वरूपे च नारायणि सनातनि । नारायणात्समुद्भूते प्रसन्ना भव सुन्दरि ॥ ७९ ॥
तेजस्वरूपे परमे परमानन्दरूपिणि द्विजातीनां जातिरूपे प्रसन्ना ॥ ८२ ॥
नित्ये नित्यप्रिये देवि नित्यानन्दस्वरूपिणि । सर्वमङ्गलरूपेण प्रसन्ना ॥ ८१ ॥
सर्वेश्वरूपे विप्राणां मन्त्रसारे परात्परे । सुखदे मोक्षदे देवि प्रसन्ना ॥ ८२ ॥
विप्रपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निशिखोपमे । ब्रह्मतेजःप्रदे देवि प्रसन्ना ॥ ८३ ॥
कायेन मनसा वाचा यत्पापं कुरुते द्विजः । तत्ते स्मरणमात्रेण मस्मीभूतं भविष्यति । ८४ ॥
इत्युक्त्वा जगतां धाता तत्र तस्थौ च संसदि । सावित्री ब्रह्मणा सार्धं ब्रह्मलोकं जगाम सा ॥
अनेन स्तवराजेन संस्तुयाश्च०तिर्नृपः । ददर्श तां च सावित्री वरं प्राप मनोगतम् । ८६ ॥
स्तवराजमिदं पुण्यं त्रिः संध्यायां च यः पठेत् । पाठे चतुर्णां वेदानां यत्फलं तल्लभेद्भुवम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० सावित्र्युपाख्याने तुलसीवरप्रदानं ।

नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

=====

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

—————

नारायण उवाच—

स्तुत्वा सोऽश्वपतिस्तेन संपूज्य विधिपूर्वकम् । ददर्श तत्र तां देवीं सहस्रार्कसमप्रभाम् ॥
उवाच सा तं राजानं प्रसन्ना सस्मिता सती । यथा माता स्वपुत्रं च द्योतयन्ती दिशास्विषा ॥

सावित्र्युवाच—

जानामि ते महाराज यत्ते मनसि वर्तते । वाञ्छितं तव पत्न्याश्च सर्वं दास्यामि निश्चितम् ॥
साध्वी कन्यामिलाषं च करोति तव कामिनी । त्वं प्रार्थयसि पुत्रं च भविष्यति च ते क्रमात् ॥
इत्युक्त्वा सा महादेवी ब्रह्मलोकं जगाम ह । राजा जगाम स्वगृहं तत्कन्याऽऽदौ बभूव ह ॥
आराधनाच्च सावित्र्या बभूव कमलकैला । सावित्रीति च तन्नाम चकाराश्च०तिर्नृपः ॥९॥

कालेन सा वर्धमाना बभूव च दिने दिने । रूपयौवनसंपन्ना शुक्ले चन्द्रकला यथा ॥ ७ ॥
 सा वरं वत्सलामास सुमन्तेनात्मजं तदा । सावित्री सत्यवन्तं च नानागुणसमन्वितम् ॥ ८ ॥
 राजा तस्मै हृदौ तां च स्तनभूषणभूषिताम् । स च सार्धं कौतुकेन तां गृहीत्वा गृहं ययौ ॥ ९ ॥
 स च संवत्सरेऽतीते सत्यवन्सत्यविक्रमः । जगाम फलकाष्ठार्थं प्रहर्षं पिबुगञ्जया ॥ १० ॥
 जगाम तत्र सावित्री तत्पश्चाद्देवयोगतः । निपत्य वृक्षद्वैवेन प्राणांस्तत्प्राज सत्यवान् ॥
 यमस्तस्मैवपुरुषं बध्वाऽङ्गुष्ठममं मुने । गृहीत्वा गमनं चक्रे तत्पश्चात्प्रययौ सती ॥ १२ ॥
 पश्चात्तां सुन्दरीं दृष्ट्वा यमः संयमिनीतिः । उवाच मधुरं सार्धं साधूनां प्रवरो महान् ॥

यम उवाच—

अहो कथं सावित्री गृहीत्वा मानुषीं तनुम् । यदि यास्थसि कान्तेन सार्धं देहं तदा त्यज
 गन्तुं मर्त्यो न शक्नोति गृहीत्वा पाञ्चभौतिकम् । देहं च यमलोकं च नश्वरं नश्वरः सदा ॥
 पूर्णश्च मर्तुस्ते कालो ह्यभ्वद्भारते सति । स्वकर्मफलभोगार्थं सत्यवान्गतिं मदगृहम् । ॥ १६ ॥
 कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव प्रलीयते । सुखं दुःखं मयं शोकं कर्मणैव प्रपद्यते । ॥ १७ ॥
 कर्मणेत्रो मवेज्जीवो ब्रह्मपुत्र स्वकर्मणा । स्वकर्मणा हरेर्दासो जन्मादिरहितो भवेत् ॥ १८ ॥
 स्वकर्मणा सर्वभिर्द्विममरत्वं लभेद्भुवम् । लभेत्स्वकर्मणा विष्णोः सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥
 कर्मणा ब्राह्मणत्वं च मुक्तत्वं च स्वकर्मणा । सुरत्वं मनुजत्वं च राजेन्द्रत्वं लभेन्नरः ॥
 कर्मणा च मुनीन्द्रत्वं तपस्वित्वं च कर्मणा । कर्मणा क्षत्रियावं च वैश्यत्वं च स्वकर्मणा
 कर्मणा चैव शूद्रत्वमन्यजत्वं स्वकर्मणा । स्वकर्मणा च श्लेच्छत्वं लभते नात्र संशयः ॥
 स्वकर्मणा जह्नुमत्वं स्थावरत्वं स्वकर्मणा । स्वकर्मणा च शैलत्वं वृक्षत्वं च स्वकर्मणा ॥
 स्वकर्मणा पशुत्वं च पक्षित्वं च स्वकर्मणा । स्वकर्मणा क्षुद्रजन्तुः कृमित्वं च स्वकर्मणा ॥
 स्वकर्मणा च सर्पत्वं गन्धर्वत्वं स्वकर्मणा । स्वकर्मणा राक्षसत्वं किन्नरत्वं स्वकर्मणा ॥
 स्वकर्मणा च यक्षत्वं कूष्माण्डत्वं स्वकर्मणा । स्वकर्मणा च प्रेतत्वं वेतालत्वं स्वकर्मणा ॥
 भूतत्वं च पिशाचत्वं डाकिनीत्वं स्वकर्मणा । दैत्यत्वं दानवत्वं चाप्यसुरत्वं स्वकर्मणा ॥
 कर्मणा पुण्यवाङ्मयी महापापी स्वकर्मणा । कर्मणा सुन्दरोऽरोगी महारोगी च कर्मणा ॥
 कर्मणा चाङ्गद्वन्द्वं बधिरश्च स्वकर्मणा । कर्मणा चान्धः काणश्च कुत्सितश्च स्वकर्मणा ॥
 कर्मणा नरकं याप्ति जीशः स्वर्गं स्वकर्मणा । कर्मणा शक्रलोकं च सूर्यलोकं स्वकर्मणा ॥
 कर्मणा चन्द्रलोकं च बह्मलोकं स्वकर्मणा । कर्मणा वायुलोकं च कर्मणा वरुणालयम् ॥

तथा कुबेरलोकं च नरो याति स्वकर्मणा । कर्मणा ध्रुवलोकं च शिवलोकं स्वकर्मणा ॥
याति नक्षत्रलोकं च सत्यलोकं स्वकर्मणा । जनोलोकं तपोलोकं महर्ष्यलोकं स्वकर्मणा ॥
स्वकर्मणा च पातालं ब्रह्मलोकं स्वकर्मणा । कर्मणा भारतं पुण्यं सर्वेषामिदित्तं परम् ॥
कर्मणा याति वैकुण्ठं गोलोकं च निरामयम् । कर्मणा चिरजीवी च क्षणायुश्च स्वकर्मणा ॥
कर्मणा कोटिकल्पायुः क्षणायुश्च स्वकर्मणा । जीवसंसारमाश्रयुर्गर्भे मृत्युः स्वकर्मणा ॥
इत्येवं कथितं सर्वं भैया तत्त्वं च सुन्दरि । कर्मणा ते मृतो मर्ता गच्छ वत्से यथामुत्तमम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० सावित्र्यु० सावित्रीयमर्मवादे

कर्ममः सर्वहेतुत्वप्रदर्शनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

श्रीनारायण उवाच—

यमस्य वचनं श्रुत्वा सावित्री च पतिव्रता । तुष्टाव परया भक्त्या तमुवाच मनस्विनी ॥

सावित्र्युवाच—

किं कर्म वा शुभं धर्मराज किं वाऽशुभं नृणाम् । कर्म निर्मूलयन्त्येव केन वा साधवो जनाः ॥
कर्मणां बीजरूपः कः को वा कर्मफलपदः । किं कर्म तद्भवेत्केन को वा तद्धेतुरेव च ॥
को वा कर्मफलं मुङ्क्ते को वा निर्लिप्त एव च । को वा देही कश्च देहः को वाऽत्र कर्मकारकः
किं वा ज्ञानं मनो बुद्धिः के वा प्राणाः शरीरिणाम् । कानीन्द्रियाणि किं तेषां लक्षणं
देवताश्च काः ॥ १ ॥

भोक्ता भोजयिता को वा को भोगः का च निष्कृतिः । को जीवः परमात्मा कस्तन्मे व्या-
ख्यातुमर्हसि ॥ २ ॥

यम उवाच—

वैदेन विहितं कर्म तन्मन्त्रे मङ्गलं परम् । अवैदिकं तु यत्कर्म तदेवाशुभमेव च ॥ ३ ॥
अहेतुकां विष्णुसेवा संकरपरहिता सनाम् । कर्मनिर्मूलनात्मा वै सा चैव हरिभक्तिदा ॥
हरिभक्तो नरो यश्च स च मुक्तः श्रुतौ श्रुतम् । जन्ममृत्युजरान्याविशोकभोगिविवर्जितः ॥
मुक्तिश्च द्विविधा साध्वि श्रुत्युक्ता सर्वसंमता । निर्वाणपददात्री च हरिभक्तिप्रदा नृणाम् ॥
हरिभक्तिस्वरूपां च मुक्तिं वाञ्छन्ति वैष्णवाः । अन्ये निर्वाणरूपां च मुक्तिमिच्छन्ति साधवः
कर्मणो बीजरूपश्च संततं तत्फलपदः । कर्मरूपश्च भगवाञ्छ्रीकृष्णः प्रकृतेः परः ॥ १२ ॥

१ क. ब्रह्मकु० । २ क. रसातलं । ३ ख. *वैदितवरप्रदम् । ४ क. च लक्षायु० । ५ क. महत् । ६ क. वेदप्रणिहितो धर्मः कर्म तन्मन्त्रं । ७ क. *निर्मलरूपा च सा चै० ।

सोऽपि तद्धेतुरूपश्च कर्म तेन भवेत्सति । जीवः कर्मफलं भुङ्क्त आत्मा निर्लिप्त एव च
 आत्मनः प्रतिबिम्बं च देही जीवः स एव च । पाञ्चभौक्तिकरूपश्च देहो नश्वर एव च
 पृथिवी वायुराकाशो जलं तेजस्तथैव च । एतानि सूत्ररूपाणि सृष्टिः सृष्टिविधौ हरेः ॥
 कर्ता भोक्ता च देही च स्वात्मा भोजयिता सदा । भोगो विभवभेदश्च निष्कृतिर्मुक्तिरेव च
 सदसद्भेदबीजं च ज्ञानं नानाविधं भवेत् । विषयाणां विभागानां भेदबीजं च कीर्तितम् ॥
 बुद्धिर्विवेचनारूपा ज्ञानसंदीपनी श्रुतौ । वायुभेदाश्च वै प्राणा बलरूपाश्च देहिनाम् ॥
 इन्द्रियाणां वै प्रवरमीश्वराणां समूहकम् । प्रेरकं कर्मणां चैव दुर्निवार्यं च देहिनाम् ॥
 अनिरूप्यमदृश्यं च ज्ञानभेदं मनः स्मृतम् । लोचनं श्रवणं घ्राणं त्वग्निह्वादिक्मिन्द्रियम्
 अङ्गिनामङ्गरूपं च प्रेरकं सर्वकर्मणाम् । रिपुरुपं मित्ररूपं सुखदं दुःखदं स ॥ २१ ॥
 सूर्यो वायुश्च पृथिवी वाऽप्याद्या देवताः स्मृताः । प्राणदेहादिभृद्यो हि स जीवः परिकीर्तितः
 परमात्मा परं ब्रह्म निर्गुणः प्रकृतेः परः । कारणं कारणानां च श्रीकृष्णो भगवान्स्व ॥
 इत्येवं कथितं सर्वं मया पृष्ठं यथागमम् । ज्ञानिनां ज्ञानरूपं च गच्छ वत्से यथासुखम् ॥

सावित्र्युवाच—

त्यक्त्वा क्व यामि कान्तं वा त्वां वा ज्ञानार्णवं बुधम् । प्रश्नं यद्यत्करोमि त्वां तद्भवाभव-
 तुमर्हति ॥ २९ ॥

कां कां धेनिं याति जीवः कर्मणा केन वा यमः । केन वा कर्मणा स्वर्गं केन वा नरकं पितः
 केन वा कर्मणा मुक्तिः केन भक्तिर्भवेद्धरेः । केन वा कर्मणा रोगी चारोगी केन कर्मणा
 केन वा दीर्घजीवी च केनारूपायुश्च कर्मणा । केन वा कर्मणा दुःखी केन वा कर्मणा सुखी
 अङ्गहीनश्च काणश्च बधिरः केन कर्मणा । अन्धो वा कृपणो वाऽपि प्रमत्तः केन कर्मणा ॥
 सिद्धोऽतिलुब्धकश्चौरः केन वा नरघातकः । केन सिद्धिमवाप्नोति सालोक्यादिचतुष्टयम्
 केन वा ब्रह्मणत्वं च तपस्वित्वं च केन वा । स्वर्गमोहादिकं केन वैकुण्ठं केन कर्मणा ॥
 गोलोकं केन वा ब्रह्मन्सर्वोत्कृष्टं निरामयम् । नरकं वा कानेविधं किंसंख्यं नाम किं तथा
 को वा कं नरकं याति क्रियन्तं तेषु तिष्ठति । पापिनां कर्मणा केन को वा व्याधिः प्रजायते
 यद्यदस्ति मया पृष्ठं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ३४ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० कर्मविपाके यमोक्तयनन्तरं सावि-

त्रीप्रश्नो नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

===

अथ षड्विंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

सावित्रीवचनं श्रुत्वा जगाम विस्मयं यमः । प्रहस्य वक्तुमारम्भे कर्षपाकं च जीविनाम् ॥

यम उवाच—

कन्या द्वादशवर्षीया वत्से त्वं वयसाऽधुना । ज्ञानं ते सर्वविदुषां योगिनां ज्ञानिनां परम् ॥
सावित्रीवरदानेन त्वं सावित्रीकला सति । प्राप्ता पुरा भूमृता च तपसा तत्समा शुभे ॥
यथा श्रीः श्रीमतेः क्रोडे भगानी च भगोरसि । यथा राधा च श्रीकृष्णे सावित्री ब्रह्मवक्षसि
धर्मोरसि यथा मूर्तिः शतरूपा मनौ यथा । कर्दमे देवहूतिश्च वसिष्ठेऽरुन्धती यथा ॥
अदिनिः कश्यपे चापि यथाऽहस्या च गौतमे । यथा शची महेन्द्रे च यथा चन्द्रे च रोहिणी
यथा रतिः कामदेवे यथा स्वाहा हुताशने । यथा स्वधा च पितृषु यथा संज्ञा दिवाकरे
वरुणानी च वरुणे यज्ञे च दासिणा यथा । यथा धरा वराहे च देवसेना च कार्तिके ॥
सौभाग्या सुप्रिया त्वं च भव सत्यवति प्रिये । इति तुभ्यं वरं दत्तमपरं च यदीप्सितम् ॥
वृणु देवि महामागे सर्वं दास्यामि निश्चितम् ॥ ९ ॥

सावित्र्युवाच—

सत्यवदौत्सेनैव पुत्राणां शतकं मम । भविष्यति महामाग वरमेतन्मदीप्सितम् ॥ १० ॥
मत्पितुः पुत्रशतकं श्वशुरस्य च चक्षुषी । राज्यलाभो भवत्वेवं वरमेवं मदीप्सितम् ॥ ११ ॥
अन्ते सत्यवता सार्धं यास्यामि हरिमान्दिरम् । समतीने लक्षवर्षे देहीमं मे जगत्प्रभो ॥
जीवकर्मविपाकं च श्रोतुं कौतूहलं च मे । विश्वविस्तारबीजं च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

यम उवाच—

भविष्यति महासाध्वि सर्वं मानसिकं तव । जीवकर्मविपाकं च कथयामि निशामय ॥ १४ ॥
शुभानामशुभानां च कर्मणां जन्म भारते । पुण्यक्षेत्रेऽत्र सर्वत्र नान्यत्र भुञ्जते जनाः ॥
सुरा दैत्या दानवाश्च गन्धर्वा राक्षसादयः । नराश्च कर्मजनका न सर्वे समजिनिनः ॥
विशिष्टजीविनः कर्म भुञ्जते सर्वयोनिषु । शुभाशुभं च सर्वत्र स्वर्गेषु नरकेषु च ॥
विशेषतो मानवाश्च भ्रमन्ति सर्वयोनिषु । शुभाशुभं भुञ्जते च कर्म पूर्वार्जितं परम् ॥
शुभेन कर्मणा ग्रान्ति ते स्वर्गादिकमेव च । कर्मणा चाशुभेनैव भ्रमन्ति नरकेषु च ॥
कर्मनिर्मूलने मुक्तिः सा चोक्ता द्विविधा मया । निर्वाणरूपा संज्ञा च कृष्णस्य परमात्मनः ॥
रोगी कुकर्मणा जीवश्चा रोगी शुभकर्मणा । दीर्घजीवी च क्षीणानु सुखी दुःखी च निश्चितम् ॥

अन्धादयश्चाङ्गहीनाः कुत्सितेन च कर्मणा । सिद्ध्यादिकमवाप्नोति सर्वोत्कृष्टेन कर्मणा ॥
 सामान्यं कथितं सर्वं विशेषं शृणु सुन्दरि । सुदुर्लभं सुभोग्यं च पुराणेषु श्रुतिष्वपि २३ ॥
 दुर्लभा मानवी जातिः सर्वजातिषु भारते । सर्वाभ्यो ब्राह्मणः श्रेष्ठः प्रश त. सर्वकर्मसु ॥
 विष्णुभक्तो द्विजश्चैव गरीयान्भारते ततः । निष्कामश्च सकामश्च वैष्णवो द्विविध सति
 सकामश्च प्रधानश्च निष्कामो भक्त एव च कर्मभोगी सकामश्च निष्कामो निरुपद्रवः ॥
 स याति देहं त्यक्त्वा च पदं विष्णोर्निरामयम् । पुनरागमनं नास्ति तेषां निष्कामिणां सति
 ये सेवन्ते च द्विभुजं कृष्णमात्मानमीश्वरम् । गोलोकं यान्ति ते भक्ता दिव्यरूपविधारिणः
 ये च नागाणां भक्ताः सेवन्ते च चतुर्भुजम् । वैकुण्ठं यान्ति ते सर्वे दिव्यम् ॥ २९ ॥
 सकामिनो वैष्णवाश्च गत्वा वैकुण्ठमेव च । भारतं पुनरायान्ति तेषां जन्म द्विजातिषु ॥
 कालेन ते च निष्कामा भविष्यन्ति क्रमेण च । भक्तिं च निर्मलां बुद्धिं तेभ्यो दास्यति
 निश्चितम् ॥ ३१ ॥

ब्राह्मणाद्वैष्णवान्ये सकामाः सर्वजन्मसु । न तेषां निर्मला बुद्धिर्विष्णुभक्तिविर्णिताः ॥
 तीर्थाश्रिता द्विजा ये च तपस्यानिरताः सति । ते यान्ति ब्रह्मलोकं च पुनरा यान्ति भारतम्
 स्वधर्मनिरता विप्राः सूर्यभक्ताश्च भारते । व्रजन्ति सूर्यलोकं ते पुनः ॥ ३४ ॥
 स्वधर्मनिरता विप्राः शैवाः शाक्ताश्च गाण्धा. । ते यान्ति शिवलोकं च पुनः ॥ ३५ ॥
 ये विप्रा अन्यदेवेष्टाः स्वधर्मनिरताः सति । ते गत्वा शक्रलोकं च पुनः ॥ ३६ ॥
 हरिभक्ताश्च निष्कामाः स्वधर्मरहिता द्विजाः । तेऽपि यान्ति हरिलोकं कृपाद्भक्तिबलान्नो
 स्वधर्मरहिता विप्रा देवान्पसेविनः सदा भ्रष्टाचाराश्च वामाश्च ते यान्ति नरकं ध्रुवम् ॥
 स्वधर्मनिरताश्चैवं वर्णाश्चत्वार एव च । भवन्त्येव शुभस्यैव कर्मणः फलभागिनः ॥ ३९ ॥
 स्वधर्मरहितास्ते च नरकं यान्ति हि ध्रुवम् । भारते च भवन्त्येव कर्मणः फलभागिनः ॥ ४० ॥
 स्वधर्मनिरता विप्राः स्वधर्मनिरताय च । कर्णा ददति विभाय चन्द्रलोकं व्रजन्ति ते ॥
 वसन्ति तत्र ते साध्वि यागदिन्द्राश्चतुर्दश । सालंकृताया दानेन द्विगुणं फलमुच्यते ॥
 सकामा यान्ति तल्लोकं न निष्कामाश्च वैष्णवा । ते प्रयान्ति विष्णुलोकं फलसंयानवर्णिताः
 गव्यं च रजनं भार्यी वस्त्रं सस्यं फलं जलम् । ये ददत्येव विप्रेभ्यस्तल्लोकं हि व्रजन्ति च
 वसन्ति ते च तल्लोकं यावन्मन्वन्तरं सति । कालं च सुचिरं वासं कुर्वन्ति तत्र ते जनाः ॥
 ये ददति सुवर्णं च गां च ताम्रादिकं सति । ते यान्ति सूर्यलोकं च शुचये ब्रह्मणाय च ॥
 वसन्ति तत्र ते लोके वर्षाणामयुतं सति । विपुलं सुचिरं वासं कुर्वन्ति च निरामयाः ॥

ददति भूमिं विरेग्गो धन्यानि विपुलानि च । स याति विष्णुलोकं च श्वेतद्वीपं मनोहरम्
तत्रैव निवसत्येष यावच्चन्द्रदिवाकरौ । विपुलं विपुले वासं करोति पुण्यवान्सति ॥४९॥
गृहं ददति विप्राय ये जना भक्तिपूर्वकम् । ते यान्ति मुरलोकं च चिरं तत्र भवन्ति ते ॥
गृहरेणुप्रमाणाब्दं दानं पुण्यदिने यदि विपुलं विपुले वासं कुर्वन्ति मानवाः सति ॥५१॥
यस्मै यस्मै च देवाय यो ददाति गृहं नरः । स याति तस्य लोकं च रेणुमानाब्दमेव च ॥
सौधे चतुर्गुणं पुण्यं पूर्वं शतगुणं फलम् । प्रकृष्टेऽष्टगुणं तस्मादित्याह कमलोद्भवः ५३॥
यो ददाति तडागं च सर्वभूताय भारते । स याति जनलोकं च वर्षाणामयुतं सति ॥५४॥
वाप्यां फलं शतगुणं प्राप्नोति मानवस्ततः । तथा सेतुपदानेन तडागस्य फलं लभेत् ॥५५॥
धनुश्चतुःसहस्रेण दैर्घ्यमानेन निश्चितम् । न्यूना वा तावती प्रस्थे सा वापी परिकीर्तिता ॥
दशगर्गसमा कन्था यदि पात्रे प्रदीयते । फलं ददाति द्विगुणं यदि सालंकृता भवेत् ॥५७॥
य फलं च तडागे च पङ्कोद्वारेण तत्फलम् । वाप्याश्च पङ्कोद्वारेण वा गीतुल्यफलं लभेत् ॥
अश्वत्थवृक्षमागेष्य प्रतिष्ठां च करोति यः । स याति तपसो लोकं वर्षाणामयुतं परम् ॥
पुण्ये दानं यो ददाति सावित्रि सर्वभूतये । स वसेद्भुवलोके च वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥६०॥
यो ददाति विमानं च विष्णवे भारते सति । विष्णुलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्त्रान्तरं परम् ॥
चित्रयुक्ते च विपुले फलं तस्य चतुर्गुणम् । रथार्धे शिबिकादाने फलमेव लभेद्भुवम् ॥
यो ददाति भक्तियुक्तो हरये दोलमन्दिरम् । विष्णुलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्त्रान्तरं परम् ॥
राजमार्गे सौधयुक्तं यः करोति पवित्रते । वर्षाणामयुतं सोऽपि शक्रलोके महीयते ॥६४॥
ब्राह्मणेभ्योऽपि देवेभ्यो दाने समफलं लभेत् । यच्च दत्तं हि तद्भोक्तुर्न दत्तं नोपिष्ठते ॥
भुक्त्वा स्वर्गादिकं सौख्यं पुनरागन्ति भारते । लभेद्विप्रकुलेष्वेव क्रमेणैवोत्तमादिषु ॥
भारते पुण्यवान्विप्रो भुक्त्वा स्वर्गादिकं परम् । पुनः सोऽपि भवेद्विप्रो न पुनः क्षत्रिशादयः
क्षत्रियो वापि वैश्यो वा कल्पकोटिशतेन च । तपसा ब्राह्मणत्वं च न प्राप्नोति श्रुतौ श्रुतम्
सुधर्मगहिता विप्रा नानाथोनिं व्रजन्ति च । भुक्त्वा च कर्मभोगं च विप्रयानि लभेत्पुनः ॥
माऽभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥
देवतीर्थे सहायेन काश्यप्युहेन शुध्यति । एतत्ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥७१॥

इति श्रीब्रह्म० महा० नारदना० प्रकृति० सावित्र्यु० कर्मवि-

पाके कर्मानुरूपस्थानगमनं नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

=====

सावित्र्युवाच-

प्रयान्ति स्वर्गमन्यं च येन येनैव कर्मणा । मानवाः पुण्यवन्तश्च तन्मै व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥

यम उवाच-

अन्नदानं च विप्राय यः करोति च भारते । अन्नप्रमाणवर्षं च शकल्लोके महीयते ॥ २ ॥
 अन्नदानात्परं दानं न भूतं न भविष्यति । नात्र पात्रपरीक्षा स्यान्न कालनियमः काचित् ॥
 देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वा ददाति चाऽऽसनं यदि । महीयते वह्निलोके वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥
 यो ददाति च विप्राय दिव्यं धेनुं पयोस्विनीम् । तल्लोममानवर्षं च वैकुण्ठं च महीयते ॥
 चतुर्गुणं पुण्यदिनं तीर्थं शतगुणं फलम् । दानं नारायणक्षेत्रे फलं कोटिगुणं भवेत् ॥
 गो यो ददाति विप्राय भारते भोक्तेपूर्वकम् । वर्षाणामयुतं चैव चन्द्रलोके महीयते ॥ ७ ॥
 यश्चाभयमुखो दानं करोति ब्राह्मणाय च । तल्लोममानवर्षं च वैकुण्ठे च महीयते ॥ ८ ॥
 यो ददाति ब्राह्मणाय शालिग्रामं सवस्त्रकम् । महीयते स वैकुण्ठे यावच्चन्द्रदिवाकरी ॥ ९ ॥
 यो ददाति ब्राह्मणाय च्छत्रं च सुमनाहरम् । वर्षाणामयुतं सोऽपि मोदते वरुणालये ॥
 विप्राय पादुकायुग्मं यो ददाति च भारते । महीयते वायुलोके वर्षाणामयुतं सति ॥ ११ ॥
 यो ददाति ब्राह्मणाय शय्यां दिव्यां मनाहराम् । महीयते चन्द्रलोके यावच्चन्द्रदिवाकरी ॥
 यो ददाति प्रदीपं च देवाय ब्राह्मणाय च । यावन्मन्वन्तरं सोऽपि ब्रह्मलोके महीयते ॥
 संप्राप्य मानवीं योनिं चक्षुष्मांश्च भवेद्ध्रुवम् । न याति यमलोकं च तेन पुण्येन सुन्दरि ॥
 करोति गजदानं च यो हि विप्राय भारते । यावदिन्द्राक्षिदेवस्य लोके चाधीसेन वसेत् ॥
 भारते योऽश्वदानं च करोति ब्राह्मणाय च । मोदते वारुणे लोके यावदिन्द्राक्षिदेवस्य ॥
 प्रकृष्टां शिबिकां यो हि ददाति ब्राह्मणाय च । महीयते विष्णुलोके यावन्मन्वन्तरं सति ॥
 यो ददाति च विप्राय व्यजनं श्वेतचामरम् । महीयते वायुलोके वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥
 धान्याबलं यो ददाति ब्राह्मणाय च भारते । स च धान्यप्रमाणाद्धि विष्णुलोके महीयते ॥
 ततः स्वर्गानि संप्राप्य चिरजीवी भवेत्सुखी । दाना ग्रहीता तौ द्वौ च ध्रुवं वैकुण्ठगामिनौ ॥
 सततं श्रीहरनामं भारते यो जपेन्नरः । स एव चिरजीवी च ततो मृत्युः पलायते ॥ २१ ॥
 यो नरो भारते वर्षे दौलतं कारयेद्दरैः । पूर्णिमारजनशिषे जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ २२ ॥
 इह लोके सुखं मुक्त्वा यात्यन्ते विष्णुमन्दिरम् । निश्चितं निवसेत्तत्र शतमन्वन्तरावधि ॥
 फलमुत्तरफाल्गुन्यां ततोऽपि द्विगुणं भवेत् । कल्पान्तजीवी स भवेद्विधाह कमलोद्भवः ॥

तिर्लदानं ब्राह्मणाय यः करोति च भारते । तिलप्रमाणं वर्षं च मोदते विष्णुर्मन्त्रिणः ॥
ततः स्वर्गोनिं संप्राप्य चिरजीवी भवेत्सुखी ताम्रपात्रस्थदानेन द्विगुणं च फलं लभेत् ॥
सालङ्कृतां च भोग्यां च संवत्स्रां सुन्दरीं प्रियाम् । यो ददाति ब्राह्मणाय भारते च पति-

व्रणाम् ॥ २७ ॥

महीयते चन्द्रलोके यावदिन्द्राश्चतुर्दश । तत्र स्वर्गेश्यया सार्धं मोदते च दिवानिशां ॥
ततो गन्धर्वलोके च वर्षाणामयुतं सति । दिवानिशां कौतुकेन चोर्वश्या सह मोदते ॥
ततो जन्मसहस्रं च प्राप्नोति मुन्दर्गं प्रियाम् । सती सौभाग्ययुक्तां च कोमलां प्रियवादिनीम्
ददाति सफलं वृक्षं ब्राह्मणाय च यो नरः । फलप्रमाणं वर्षं च शक्रलोके महीयते ॥
पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य लभते सुतमुत्तमम् । सफलानां च वृक्षाणां सहस्रं च प्रशंसितम् ॥
केवलं फलदानं च ब्राह्मणाय ददाति यः । सुचिरं स्वर्गवासं च कृत्वा गीर्तिं च भारतम् ॥
नानाद्रव्यसमायुक्तं नानासस्यसमन्वितम् । ददाति यश्च विप्राय भारते विपुलं गृहम् ॥
कुबेरलोके वसति स च मन्वन्तरगावधि । ततः स्वर्गोनिं संप्राप्य महांश्च धनवान्भवेत् ॥
यो जनं सस्यसंयुक्तां भूमिं च रुचिगं सति । ददाति पर्वतं विप्राय पुण्यक्षेत्रं च वा सति
महीयते स वैकुण्ठे मन्वन्तरशतं ध्रुवम् । पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य महांश्च भूमिर्वान्भवेत् ॥ ३७ ॥
तं न त्यजति भूमिश्च जन्मनां शतकं परम् । श्रीमांश्च धनगंश्चैव पुत्रवांश्च प्रजेश्वरैः ॥ ३८ ॥
सप्रजं च प्रकृष्टं च ग्रामं दद्याद्द्विजातये । लसमन्वन्तरं चैव वैकुण्ठे स महीयते ॥ ३९ ॥
पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य ग्रामलक्षं लभेद्ध्रुवम् । न जहाति च तं पृथ्वीं जन्मनां लक्षमेव च ॥
सप्रजं सुप्रकृष्टं च पक्षसस्यसमन्वितम् । नानापुष्कारिणिवृक्षं फलभोग्यसमन्वितम् ॥ ४० ॥
नगरे यश्च विप्राय ददाति भारते भुवि । महीयते स वैकुण्ठे दशलक्षेन्द्रकालकम् ॥ ४१ ॥
पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य राजेन्द्रो भारते भवेत् । नगराणां च नियुतं लभते नात्र संशयः ॥
यथा तं न जहात्येव जन्मनां नियुतं ध्रुवम् । परमैश्वर्यसंयुक्तो भवेदेव महीतले । ४२ ॥
नगराणां च शतकं देशं यो हि द्विजायते । सुप्रकृष्टप्रजायुक्तं ददाति मक्तिपूर्वकम् ॥ ४३ ॥
वापी-डागसंयुक्तं नानावृक्षसमन्वितम् । महीयते स वैकुण्ठे कोटिमन्वन्तरगावधि ॥ ४४ ॥
पुनः स्वर्गोनिं संप्राप्य जम्बूद्वीपणतिर्भवेत् । परमैश्वर्यसंयुक्तां यथा शक्रस्तथा भुवि ॥ ४५ ॥
मही तं न जहात्येव जन्मनां कोटिमेव च । कल्पान्तजिवी स भवेद्राजगजेश्वरी महान् ॥
रवाधिकारं समग्रं च यो ददाति द्विजातये । चतुर्गुणं फलं चातो भवेत्तस्य न संशयः ॥ ४६ ॥

जम्बूद्वीपं यो ददानि ब्राह्मणाय पतिव्रते फलं शतगुणं चानो भवेत्तस्य न संशयः । १० ॥
 सप्तद्वीपमर्हादातुः सर्वतीर्णनुपेविन । सर्वेषां तपसां कर्तुः सर्वोपापकारिणः ॥ ११ ॥
 सर्वदानप्रदातुश्च सर्वसिद्धेश्वरस्य च । अत्येव पुनरावृत्तिर्न भक्तस्य हरेरहो । १२ ॥
 असंख्यब्रह्मणां णातं पश्यन्ति वैष्णवाः सति निवसन्ति हि गोलोके वैकुण्ठे वा हरेः पदे ॥
 विष्णुमन्त्रोपासकश्च विहाय मानवीं तनुम् बिभर्ति दिव्यरूपं च जन्ममृत्युजराग्रहम् ॥
 लब्ध्वा विष्णोश्च सारूप्यं विष्णुसेवां कगेति च । स च पश्यति गोलोके ह्यसंख्यं प्राकृतं-
 लयम् । १९ ॥

नश्यन्ति देवाः सिद्धाश्च विश्वानि निखिलानि च । कृष्णभक्ता न नश्यन्ति जन्ममृत्युजरा-
 हराः । १६ ॥

कार्तिके तुलसीदानं करोति हरये च यः । युगं पत्रप्रमाणं च मोदते हरिमन्दिरे ॥ १७ ॥
 पुनः स्वर्गोर्नि संप्राप्य हरिभक्तिं लभेद्भुवम् । सुखा च चिरजीवी च स भवेद्भारते भुवि
 घृतपदीपं हरये कार्तिके यो ददानि च । पलप्रमाणं वर्षं च मोदते हरिमन्दिरे ॥ १८ ॥
 पुनः स्वर्गोर्नि संप्राप्य विष्णुभक्तिं लभेद्भुवम् । महाधनाढ्यः स भवेच्चक्षुष्मांश्चैव दीप्तिमान्
 माघे यः स्नाति गङ्गाशामरुणोदयकालतः । युगषष्टिसहस्राणि मोदते हरिमन्दिरे ॥ १९ ॥
 पुनः स्वर्गोर्नि संप्राप्य विष्णुभक्तिं लभेद्भुवम् । जितेन्द्रियाणां प्रवरः स भवेद्भारते भुवि
 माघे यः स्नानि गङ्गायां प्रयागे चारुणोदये । वैकुण्ठे मोदते सोऽपि लक्षमन्वन्तरावधि ॥
 पुनः स्वर्गोर्नि संप्राप्य विष्णुमन्त्रं लभेद्भुवम् । त्यक्त्वा च मानुषं देहं पुनर्याति हरेः पदम्
 नास्ति तत्पुनरावृत्तिर्वैकुण्ठाच्च महीतले । करोति हरिदास्यं च लब्ध्वा सारूप्यमेव च ।
 नियन्त्राणी च गङ्गायां स पुनः सूर्यवद्भुवि । पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥
 तस्यैव पादश्रजसा सद्यः पूजा वपुषा । मोदते स च वैकुण्ठे यावच्चन्द्रदिवाकौ ॥
 पुनः स्वर्गोर्नि संप्राप्य तपस्वि खरो भवेत् । स्वर्मधनिरतः शुद्धो विद्वांश्च सुजितेन्द्रियः ॥
 मीनकर्कटयोर्मध्ये गाढं तपाति भास्करे । भारते यो ददात्येव जलमेव सुवाभितम् ॥ २० ॥
 मोदते स च वैकुण्ठे यावदिन्द्राश्चतुर्दश । पुनः स्वर्गोर्नि संप्राप्य सुखी निष्कपटो भवेत् ॥
 वैशाखे हरये भक्त्या यो ददाति च चन्दनम् । युगषष्टिसहस्राणि मोदते विष्णुमन्दिरे ॥
 पुनः स्वर्गोर्नि संप्राप्य रूपवांश्च सुखी भवेत् ॥ २१ ॥

(यज्ञसूत्रेण तत्पुण्यं लभते नात्र संशयः । वैकुण्ठे मोदते सोऽपि कृष्णभक्तिर्लभेद्भुवम्) ॥

वैशाखं सक्तुदानं च यः करोति द्विजायते । सक्तुरेणुप्रमाणान्दं मोदते विष्णुमन्दिरे ॥
करोति भारते यो हि कृष्णजन्माष्टमव्रतम् । शतजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥
वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावद्दिन्द्राश्चतुर्दश । पुनः स्वयंनि संप्राप्य कृष्णभक्तिं लभेद्भुवम् ॥
इहैव भारते वर्षे शिवरात्रिं करोति यः । मोदते शिवलोके च सप्तमन्वन्तरावधि ॥ ७६ ॥
शिवाय शिवरात्रौ च बिल्वपत्रं ददाति यः । पत्रप्रमाणं च युगं मोदते शिवमन्दिरे ॥ ७७ ॥
पुनः स्वयंनि संप्राप्य शिवभक्तिं लभेद्भुवम् । विद्यावान्पुत्रवाञ्छूमान्प्रजावान्भूमिमान्भ-
वेत् ॥ ७८ ॥

चैत्रमासे थवा माघे शंकरं योऽर्चयेद्ब्रवीती । कोनि नर्तनं भक्त्या वेत्रगाणिर्दिवानिशम् ॥
मासं वाऽप्यर्धमासं वा दश सप्त दिनानि वा । दिनमानं युगं सोऽपि शिवलोके महीयते ॥
श्रीगमनवर्मी यो हि करोति भारते नरः । सप्तमन्वन्तरं यावन्मोदते विष्णुमन्दिरे ॥ ८१ ॥
पुनः स्वयंनि संप्राप्य रामभक्तिं लभेद्भुवम् । जितेन्द्रियाणां प्रवगे महांश्च धर्मिको भवेत्
शारदीयां महापूजां प्रकृतेर्यः करोति च । महिषैश्चागल्लैर्मेषैस्तुक्कूष्माण्डकैस्तथा ॥ ८३ ॥
नैवेद्यैरुपहारैश्च धूपदीपादिभिस्तथा । नृत्यगीतादिभिर्वाचैर्नाकाैतुकमङ्गलैः ॥ ८४ ॥
शिवलोके वसेत्सोऽपि सप्तमन्वन्तरावधि । पुनः स्वयंनि संप्राप्य बुद्धिं च निर्मलां लभेत्
अचलां श्रियमाप्नोति पुत्रपौत्रादिवर्धिनीम् । महप्रभावयुक्तश्च गजवाजिसमन्वितः ॥
राजराजेश्वरः सोऽपि भवेदेव न संशयः । भाद्रशुक्लाष्टमीं प्राप्य महालक्ष्मीं च योऽर्चयेत्
नित्यं भक्त्या पक्षमेकं पुण्यक्षेत्रे च भारते । दत्त्वा तस्यै प्रकृष्टानि चोपचाराणि षोडश
वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावच्चन्द्रदिवाकरौ । पुनः स्वयंनि संप्राप्य राजराजेश्वरो भवेत् ॥
कार्तिकेपूर्णिमायां च कृत्वा तु रासमण्डलम् । गोपानां शतकं कृत्वा गोपीनां शतकं तथा
शिलायां प्रतिमायां वा श्रीकृष्णं राधया सह । भारते पूजयेदत्त्वा चोपचाराणि षोडश ॥
गोलोके च वसेत्सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः । भारतं पुनरागत्य कृष्णभक्तिं लभेद्भुवम्
क्रमेण सुदृढां भक्तिं लब्ध्वा मन्त्रं हरेरपि । देहं त्यक्त्वा च गोलोकं पुनरेव प्रयाति सः
तत्र कृष्णस्य साकृप्यं संप्राप्य पार्षदो भवेत् । पुनस्तत्पतनं नास्ति जामृत्युहरो महान्
शुक्लां वाऽप्यथवा कृष्णां करोत्येकादशीं च यः । वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः
भरतं पुनरागत्य हरिभक्तिं लभेद्भुवम् । पुनर्याति च वैकुण्ठं न तस्य पतनं भवेत् ॥
भाद्रे शुक्ले च द्वादश्यां यः शकं पूजयेन्नरः । षष्टिवर्षमहस्ताणि शकलोके महीयते ॥ ९७ ॥

सवेवेदेऽर्कसंक्रान्त्यां सप्तम्यां शुक्लपक्षतः । संपूजयार्कं हविष्यान्नं यः करोति च भारते ॥
 महीयते सोऽर्कलोके यावद्ब्रह्मादिवानिशम् । भारते पुनरागत्य चारोगी श्रीयुतो भवेत् ॥
 ज्येष्ठशुक्लतृतीयां सावित्रीं यो हि पूजयेत् । महीयते ब्रह्मलोके सप्तमन्वन्तरावधि ॥ १०० ॥
 पुनर्भूयां समाप्त्य श्रीमानतुलविक्रमः । चिरजीवी भवेत्सोऽपि ज्ञानवान्संपदा युतः ॥ १०१ ॥
 मन्त्रस्य शुक्लपञ्चम्यां पूजयेद्यः सरस्वतीम् । संयतो भक्तितो दत्त्वा चोपचाराणि षोडश ॥
 महीयते स वैकुण्ठे यावद्ब्रह्मादिवानिशम् । संपाप्य च पुनर्जन्म स भवेत्कविपण्डितः ॥
 गां सुवर्णादिकं यो हि ब्राह्मणाय ददाति च नित्यं जीवनपर्यन्तं भक्तियुक्तश्च भारते ॥
 गां श्लोकं सा गण्डं त्रिगुणं विष्णुमन्दिरे । मोदते हरिणा सार्धं क्रीडा गैतुनमङ्गलैः ॥
 ततः पुनरिहाऽऽगत्य विष्णुभक्तिं लभेद्भुवम् । ततः पुनरिहाऽऽगत्य राजा जेश्वरो भवेत् ॥
 गोमांश्च पुत्रवान् ब्रह्मज्ञानवान्सर्वतः सुखी ॥ १०९ ॥
 भोजयेद्यो हि मिष्टान्नं ब्राह्मणेभ्यश्च भारते । विप्रलोमप्रमाणान्दं मोदते विष्णुमन्दिरे ॥
 ततः पुनरिहाऽऽगत्य स सुखी धनवान्भवेत् । द्विजान्सुचिरजीवी च श्रीमानतुलविक्रमः ॥
 यो भक्तिं वा ददात्येव हरेर्नामानि भारते । युगं नामप्रमाणं च विष्णुलोके महीयते ॥
 ततः पुनरिहाऽऽगत्य विष्णुभक्तिं लभेद्भुवम् । यदि नारायणक्षेत्रे फलं काण्डिगुणं लभेत् ॥
 तान्नां श्रोति हरेर्यो हि क्षेत्रे नारायणे जपेत् । सर्वपापविनिर्मुक्तो जीवन्मुक्तो भवेद्भुवम् ॥
 लभते न पुनर्जन्म वैकुण्ठे स महीयते । लभेद्विष्णोश्च सारूप्यं न तस्य पतनं भवेत् ॥
 यः शिवं पूजयेन्नित्यं कृत्वा लिङ्गं च पार्थिवम् । याज्यजीवनपर्यन्तं स याति शिवमन्दिरम् ॥
 तदा श्रेष्ठस्माणाब्दं शिखलोके महीयते । ततः पुनरिहाऽऽगत्य राजेन्द्रो भारते भवेत् ॥
 शिलां च योऽर्चयेन्नित्यं शिलानोयं च भक्षति । महीयते स वैकुण्ठे यावद्ब्रह्मणः शतम् ॥
 ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म हरिभक्तिं सुदुर्लभाम् । महीयते विष्णुलोके न तस्य पतनं भवेत् ॥
 तपसि चैव सर्वाणि त्रयानि निखिलानि च । कृत्वा निष्ठति वैकुण्ठे यावद्ब्रह्माश्चतुर्दश ॥
 ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म राजेन्द्रो भारते भवेत् । ततो मुक्तो भवेत्पश्चात्पुनर्जन्म न विद्यते ॥
 यः स्नाति सर्वतीर्थेषु भुवः कृत्वा प्रदक्षिणाम् । स च निर्वागतां याति न तज्जन्म भवेद्भुवि ॥
 पुण्यक्षेत्रे भारते च योऽश्वमेधं करोति च । अश्वलोमप्रमाणान्दं शक्रस्यार्धसने वसेत् ॥
 चतुर्गुणं राजसूये फलमाप्नोति मानवः । नरमेधेऽश्वमेधार्धं गोमेधे च तदेव च ॥ १२० ॥
 द्वेष्टौ च तदर्थं च सुपुत्रं च लभेद्भुवम् । लभते लाङ्गलेष्टौ च गोमेधसदृशं फलम् ॥

तेत्समानं च विप्रेष्टौ वृद्धियागे च तत्फलम् । पद्मयज्ञे तदर्थं च फलमाप्नोति मानवः ॥
विशोके च विशोकं च पद्मार्धं स्वर्गमश्नुते । विजये विजयी राजा स्वर्गं पद्मसमं लभेत् ॥
प्राजापत्ये प्रजालामो भूवृद्धिर्भूभृतां भवेत् । इह राजश्रियं लब्ध्वा पद्मार्धं स्वर्गमश्नुते ॥
ऋद्धियागे महैश्वर्यं स्वर्गं पद्मसमं भवेत् ॥ १२४ ॥

विष्णुयज्ञः प्रधानं च सर्वयज्ञेषु मुन्दरि ब्रह्मणा च कृतं पूर्वं महासंसारसंयुतः ॥ १२५ ॥
बभूव कलहो यत्र दक्षशंकरयोः सति । शेषुश्च नन्दिनं विषा नन्ती विषांश्च कोपतः ॥
यतो हेतोर्दक्षयज्ञं बभूव चन्द्रशेखरः । चकार विष्णुयज्ञं च पुरा दक्षप्रजापतिः ॥ १२७ ॥
धर्मश्च कश्यपश्चैव शेषश्चापि च कर्दमः । स्वायंभुवो मनुश्चैव तत्पुत्रश्च प्रियव्रतः ॥
शिवः सनत्कुमारश्च कपिलश्च ध्रुवस्तथा । राजसूयसहस्राणां समृद्ध्या च क्रतुर्भवेत् ॥
राजसूयसहस्राणां फलमाप्नोति निश्चितम् । विष्णुयज्ञात्परो यज्ञो नास्ति वेदे फलपदः
बहुकरणात्तजीवी च जीवन्मुक्तो भवेद्भुवम् । ज्ञानेन तेजसा चैव विष्णुतुल्यो भवेदिह ॥
देवानां च यथा विष्णुर्वैष्णवानां यथा शिवः । शास्त्राणां च यथा वेदा आश्रमाणां च
ब्राह्मणाः ॥ १३२ ॥

तीर्थानां च यथा गङ्गा पवित्राणां च वैष्णवाः । एकादशी व्रतानां च पुष्पाणां तुलसी यथा
नक्षत्राणां यथा चन्द्रः पक्षिणां गरुडो यथा । यथा स्त्रीणां च प्रकृतिराधारणां वसुंधरा ॥
शीघ्रगानां चेन्द्रियाणां चञ्चलानां यथा मनः । प्रजापतीनां ब्रह्मा च प्रजेशानां प्रजापतिः
वृन्दावनं वनानां च वर्षाणां मारुतं यथा । श्रीमतां च यथा श्रीश्च विदुषां च सरस्वती ॥
पतिव्रतानां दुर्गा च सौभाग्यानां च राधिका । विष्णुयज्ञस्तथा वत्से यज्ञेषु च महानिति
अश्वमेधशतेनैव शक्रः खलभते ध्रुवम् । सहस्रेण विष्णुपदं संप्राप पृथुरेव च ॥ १३८ ॥
स्नानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षणम् । सर्वेषां च व्रतानां च तपसां फलमेव च ॥ १३९ ॥
पाठश्चतुर्णां वेदानां प्रादक्षिण्यं भुवस्तथा । फलं बीजमिदं सर्वं मुक्तिदं कृष्णसेवनम् ॥
पुराणेषु च वेदेषु चेतिहासेषु सर्वतः । निरूपितं सारभूतं कृष्णपादाम्बुजार्चनम् ॥
तद्दर्शनं च तद्ध्यानं तन्नामगुणकीर्तनम् । तत्स्मरणं चैव वन्दनं जप एव च ॥
तत्पाठोदकनैवेद्यभक्षणं नित्यमेव च । सर्वसंमतमित्येवं सर्वोप्सितमिदं सति ॥ १४३ ॥
भज कृष्णं परं ब्रह्म निर्गुणं प्रकृतेः परम् । गृहाण स्वामिनं वत्से सुखं गच्छ स्वमन्दिरम्
एतत्ते कथितं सर्वं विषाकं कर्मणां नृणाम् । सर्वोप्सितं सर्वमतं परं तत्त्वप्रदं नृणाम् ॥ १४४ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलस्यु० यमसावित्रीसं० शुभकर्म-

विषाककथनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

=====

नारायण उवाच—

हरेरुत्कीर्तनं श्रुत्वा सावित्री श्रमवक्त्रतः । साश्रुनेत्रा सपुलका यमं पुनरुवाच सा ॥ १ ॥

सावित्र्युवाच—

हरेरुत्कीर्तनं धर्म स्वकुलोद्धारकारणम् । श्रोतॄणां चैव वक्तॄणां जन्ममृत्युजराहरम् ॥ २ ॥
दानानां च व्रतानां च सिद्धीनां तपसां परम् । योगानां चैव वेदानां सेवनं कीर्तनं हरेः ॥ ३ ॥
मुक्तस्वमभरत्वं वा सर्वसिद्धित्वमेव वा । श्रीकृष्णमेव नैव कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ४ ॥
मजामि केन विधिना श्रीकृष्णं प्रकृतेः परम् । मूढां मामबलां तान् वद वेदविभं वर ॥ ५ ॥
शुभकर्मविपाकं च श्रुतं नृणां मनोहरम् । कर्माशुभविपाकं च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥
इत्युक्त्वा सा सती ब्रह्मन्भक्तिनम्रात्मकंधरा । तुष्टा धर्मराजं च वेदोक्तेन स्तवेन च ॥ ७ ॥

सावित्र्युवाच—

तपसा धर्मभाराध्य पुष्करे भास्करः पुरा । धर्मांशं यं सुतं प्राप धर्मराजं नमाम-हम् । ८ ॥
समन्ता सर्वभूतेषु यस्य सर्वस्य साक्षिणः । अतो यन्नाम शमनमिति तं प्रण० । ९ ॥
येनानांश्च कृतो विश्वे सर्वेषां जीविनां परम् । कर्मानुरूपकालेन तं कृतान्तं न० ॥ १० ॥
विमर्ति दण्डं दण्डचाय पापिनां शुद्धिहेतवे । नमामि तं दण्डधरं यः शास्त्रा सर्वकर्मणाम् ॥
विश्वे यः कलयत्येव सर्वायुश्चापि संततम् । अतीतं दुर्निवार्यं च तं कालं प्रण० ॥ ११ ॥
तपस्वी वैष्णवो धर्मी संयमी विजितेन्द्रियः । जीविनां कर्मफलदं तं यमं प्रण० ॥
स्वात्मारामश्च सर्वज्ञो मित्रं पुण्यकृतां भवेत् । पापिनां क्लेशहो यस्य पुत्रो मित्रो नमः ॥
यज्जन्म ब्रह्मणो वंशं ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा । यो ध्यायति परं ब्रह्म ब्रह्मवंशं न० ॥ १५ ॥
इत्युक्त्वा सा च सावित्री प्रणनाम यमं मुने । यमस्तां विष्णुमजनं कर्मणाकमुवाच ह । १६ ॥
इदं यमाष्टकं नित्यं प्रातरुत्थाय यः पठेत् । यमातस्य मयं नास्मि सर्वपापात्प्रमुच्यते ।
महाभाषी यदि पठेन्नित्यं भक्त्या च नारद । यमः कर्णेति तं शुद्धं कायव्यूहेन निश्चितम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० तुलभ्यु० सावित्रीकृतयमस्तोत्रं

नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

यमस्तस्यै विष्णुमन्त्रं दत्त्वा च विधिपूर्वकम् । कर्माशुभविपाकं च तामुवाच रवेः सुत ॥ १ ॥

यम उवाच—

शुभकर्माविपाकं च श्रुतं नानाविधं सति । कर्माशुभविपाकं च कथयामि निशामय । २ ॥
 नानाप्रकारं स्वर्गं च याति जीवः स कर्मणा । कुकर्मणा च नरकं याति नानाविधं नरः ॥ ३ ॥
 नरकाणां च कुण्डानि सन्ति नानाविधानि च । नानापुराणभेदेन नामभेदानि तानि च ॥ ४ ॥
 विस्तृतानि गभीराणि क्लेशदानि च जीविनाम् । भयंकराणि घोरानि हे वत्से कुत्सितानि ॥
 षडशीतिश्च कुण्डानि संयमन्यां च सन्ति च । निबोध तेषां नामानि प्रसिद्धानि श्रुतौ सति ॥
 वह्निकुण्डं तप्तकुण्डं क्षारकुण्डं भयानकम् । विट्कुण्डं मूत्रकुण्डं च श्लेष्मकुण्डं च दुःसहम् ॥
 गरकुण्डं दूषिकाकुण्डं वैसाकुण्डं तथैव च । शुक्रकुण्डमसृक्कुण्डमश्रुकुण्डं च कुत्सितम् ॥
 कुण्डं गात्रमलानां च कर्णाग्रिकुण्डमेव च । मज्जाकुण्डं मांसकुण्डं नखकुण्डं च दुस्तरम् ॥
 लोम्नां कुण्डं केशकुण्डमस्थिकुण्डं च दुःखदम् । ताम्रकुण्डं लोहकुण्डं प्रतप्तं क्लेशदं महत् ॥
 तीक्ष्णकण्टककुण्डं च विषकुण्डं च विघ्नदम् । घर्मकुण्डं तप्तकुण्डं सुराकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥
 प्रतप्ततैलकुण्डं च दन्तकुण्डं च दुर्वहम् । कृमिकुण्डं पृथुकुण्डं सर्पकुण्डं दुरन्तकम् ॥ ११ ॥
 मशकुण्डं दंशकुण्डं भीमं गरलकुण्डकम् । कुण्डं च वज्रदंष्ट्राणां वृश्चिकानां च सुव्रते ॥ १२ ॥
 शरकुण्डं शूलकुण्डं खड्गकुण्डं च भीषणम् । गोलकुण्डं नक्रकुण्डं काककुण्डं शुचिस्पदम् ॥
 संचालकुण्डं वाजकुण्डं बन्धकुण्डं सुदुस्तरम् । तप्तपाषाणकुण्डं च तीक्ष्णपाषाणकुण्डकम् ॥
 लालाकुण्डं मसीकुण्डं चूर्णकुण्डं सुदारुणम् । चक्रकुण्डं वज्रकुण्डं कूर्मकुण्डं महोत्खलम् ॥
 ज्वालाकुण्डं भस्मकुण्डं पूतिकुण्डं च सुन्दरि । तप्तसूर्यमसीपत्रं क्षुरधारं सुचीमुखम् ॥ १७ ॥
 गोघामुखं नक्रमुखं गजदंशं च गोमुखम् । कुम्भीपाकं कालसूत्रमवटोदमरुतुदम् ॥ १८ ॥
 पांशुभोजं पाशवेष्टं शूलभोतं प्रकम्पनम् । उल्कामुखमन्धकूपं वेधनं दण्डताडनम् ॥ १९ ॥
 जालबन्धं देहचूर्णं दलनं शोषणं करम् । शूर्पं ज्वालामुखं जिह्वां धूमन्धं नागवेष्टनम् ॥ २० ॥
 कुण्डान्येतानि सावित्रि पापिनां क्लेशदानि च । नियुक्तैः किंकरगणै रक्षितानि च संततम् ॥
 दण्डहस्तैः शूलहस्तैः पाशहस्तैर्मथकरैः । शक्तिहस्तैर्गदाहस्तैर्मदमत्तैश्च दारुणैः ॥ २२ ॥
 तमोयुक्तैर्दयाहीनैर्दुर्निवार्यैश्च सर्वतः । तेजस्विभिश्च निःशङ्कैस्ताम्रपिङ्गलोचनैः ॥ २३ ॥

योगयुक्तैः सिद्धयोगैर्नानारूपधैर्वरैः । आसन्नमृत्युमिदृष्टैः पापिभिः सर्वजाविभिः ॥
 स्वकर्मनिरतैः शैवैः शाक्तैः सौरेश्च गाणपैः । अदृष्टैः पुण्यकृद्भिश्च सिद्धयोगिभिरेव च ॥
 स्वधर्मनिरतैर्वाऽपि विरतैर्वा स्वतःत्रकैः । बलवद्भिश्च निःशङ्कैः स्वप्नदृष्टैश्च वैष्णवैः ॥
 एतत्ते कथितं साध्वि कुण्डसंरुगानिरूपणम् । येषां निवासो यत्कुण्डे निबोध कथयामि ते ॥

इति श्रीब्रह्म० मह० नारदना० प्रकृति० सावित्र्युगस्थाने यमसात्रिसं०

नरककुण्डसंरुगानं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

यम उवाच—

हरिसेवारतः शुद्धो योगी सिद्धो व्रती सति । तपस्वी ब्रह्मचारी च न याति नरकं यतिः ॥
 कटुवाचा बान्धवांश्च खलत्वेन च यो नरः । दग्धान्करोति बलवान्वह्निकुण्डं प्रयाति स ॥
 गात्रलोमप्रमाणाब्दं तत्र स्थित्वा हुताशने । पशुयोनिमवाप्नोति रौद्रे दग्धस्त्रिजन्मनि ॥
 ब्राह्मणं तृषतं तप्तं क्षुधितं गृहमागतम् । न भोजयति यो मूढस्तप्तकुण्डं प्रयाति सः ॥
 तत्र लोमप्रमाणाब्दं स्थित्वा तत्र च दुःखितः । तप्तस्थले वह्निकुण्डे पक्षी च सप्तजन्मसु
 रविवारार्कसंक्रान्त्याममायां श्राद्धवासरे । वस्त्राणां क्षारसंयोगं करोति यो हि मानवः ॥
 स याति क्षारकुण्डं च सूत्रमानाब्दमेव च । स व्रजेद्राजकीं योनिं सप्तजन्मसु भारते ॥
 स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्तु यः । यो हरेद्भारते वर्षे विट्कुण्डं च प्रयाति स ॥
 षष्टिवर्षसहस्राणि विद्भोजी तत्र तिष्ठति । षष्टिवर्षसहस्राणि विट्कुमिश्रं पुनर्भुवि ॥ ९ ॥
 परकीयतडागे च तडागं यः करोति च । उत्सृजेद्देवदोषेण मूत्रकुण्डं प्रयाति सः ॥ १० ॥
 तद्रेणुमानवर्षं च तद्भोजी तत्र तिष्ठति । भारते गोषिका चैव स भवेत्सप्तजन्मसु ॥ ११ ॥
 एकाकी मिष्टमश्नाति श्लेष्मकुण्डं प्रयाति सः । पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥
 पूर्णमब्दशतं चैव स प्रेतो भारते भवेत् । श्लेष्ममूत्रगरं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ १३ ॥
 पितरं मातरं चैव गुरुं मारीं सुतं सुताम् । यो न पुष्पात्यनाथं च गरकुण्डं प्रयाति सः ॥
 पूर्णमब्दसहस्रं च तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो व्रजेद्भूतयोनिं शतवर्षं ततः शुचिः ॥ १५ ॥
 दृष्ट्वाऽतिथिं वक्रचक्षुः करोति यो हि मानवः । पितृदेवास्तस्य जलं न गृह्णन्ति च पापिनः
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । इहैव लभने चान्ते दूषिकुण्डमव्रजेत्
 पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो नरो भवेद्भूमौ दरिद्रः सप्तजन्मसु ॥ १८ ॥

दत्त्वा द्रव्यं च विप्राय चान्यस्मै दीयते यदि । स तिष्ठति वभ्राकुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम्
ततो भवेत्स चण्डालस्त्रिजन्मनि ततः शुचिः । कृकलासो भवेत्सोऽपि भारते सप्तजन्मसु
ततो भवेत्मानवश्च दरिद्रोऽल्पायुरेव च ॥ २० ॥

पुमांसं कामिनी वाऽपि कामिनी वा पुमानथ । यः शुक्रं पाययत्येव शुक्रकुण्डं प्रयाति सः
पूर्णमण्डशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । योनिःकृमिः क्षताब्दं च भवेद्भुवि ततः शुचिः ॥
संताड्य च गुरुं विप्रं रक्तपातं च कारयेत् । स च तिष्ठत्यसृक्कुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥
ततो भेद्व्याधजन्म सप्तजन्मसु भारते । ततः शुद्धिमवाप्नोति मानवश्च क्रमेण च ॥
अश्रु स्तवन्तं गान्ते भक्तं दृष्ट्वा च गदूदम् । श्रीकृष्णगुणसंगीते हसत्येव हि यो नरः ॥
स वसेत्शुक्रकुण्डे च तद्भोजी शतवत्सरम् । ततो भवेत्स चण्डालो त्रिजन्मनि ततः शुचिः
करोति खलतां शश्वदशुद्धहृदयो नरः । कुण्डं गात्रमलानां च स च याति दशवत्सरम् ॥
ततः स गार्दभी योनिमाप्नोति त्रिजन्मनि । त्रिजन्मनि च शार्गाधी ततः शुद्धो भवे-
द्भुवम् ॥ २८ ॥

बधिरं यो सहत्येव निन्दत्येव हि मानवः । स वसेत्कर्णाषिट्कुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥
ततो भवेत्स बधिरो दरिद्रः सप्तजन्मसु । सप्तजन्मस्वहृद्हीनस्ततः शुद्धिं लभेद्भुवम् ॥
लोभात्स्वपालनार्थाय जीविनं हन्ति यो नरः । मज्जाकुण्डे वसेत्सोऽपि तद्भोजी लक्षवर्षकम्
ततो भवेत्स शशको मीनश्च सप्तजन्मसु । एणादयश्च कर्मभ्यस्ततः शुद्धिं लभेद्भुवम् ॥
स्वकन्यापालनं कृत्वा विक्रीणाति हि यो नरः । अर्थलोभान्महामूढो मांसकुण्डं प्रयाति सः
कन्यालोमप्रमाणाब्दं तद्भोजी तत्र तिष्ठति । तं च कुण्डे प्रहारं च करोति यमकिंकरः ॥
मांसभारं मूर्ध्नि कृत्वा रक्तधागं लिहेन्क्षुधा । ततो हि भारते पापी कन्याषिट्सु कर्मिर्भवेत्
षष्टिवर्षसहस्राणि व्याधश्च सप्तजन्मसु । त्रिजन्मनि वगाहश्च कुक्कुरः सप्तजन्मसु ॥ ३६ ॥
सप्तजन्मसु मण्डूको जलौकाः सप्तजन्मसु । सप्तजन्मसु काकश्च ततः शुद्धिं लभेद्भुवम् ॥
व्रतानामुपवासानां श्राद्धादीनां च संयमे । न करोति शौरकर्म सोऽशुचिः सर्वकर्मसु ॥
स च तिष्ठति कुण्डेषु नखादीनां च सुन्दरि । तदेव दिनमानाब्दं तद्भोजी दण्डताडितः ॥
सकेशं वार्षिकं लिङ्गं यो वाऽर्चयति भारते । स तिष्ठति केशकुण्डे मृत्रेणुमानवर्षकम् ॥
तदन्ते यावर्नी योनिं प्रयाति हरकोपतः । शताब्दाच्छुद्धिमाप्नोति स्वकुलं लभते भुवम् ॥
पितृणां यो विष्णुपदे पिण्डं नैव ददाति च । स तिष्ठत्यग्निःकुण्डे च स्वलोमाब्दं महोल्बणे
ततः स्वयोनिं संप्राप्य खलः सप्तसु जन्मसु । भवेन्महादरिद्रश्च ततः शुद्धो हि दण्डतः ॥

य सेषते महामूढो गुर्विणीं च स्वकामिनीम् । प्रतप्तताम्रकुण्डे च शतवर्षं स तिष्ठति ॥
 अवरिरात्रं च यो भुङ्क्ते ऋतुधनातान्नमेव च । लौहकुण्डे शताब्दं च स च तिष्ठति तप्तके ॥
 स ब्रजेद्राजकीं योनिं कर्मकारीं च सप्तपु । महाव्रणी दारिद्र्यश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
 यो हि घर्माक्तहस्तेन देवद्रव्यमुपस्पृष्टेत् शतवर्षप्रमाणं च घर्मकुण्डे स तिष्ठति ॥ ४७ ॥
 यः शूद्रेणाभ्यनुज्ञानो भुङ्क्ते शूद्रान्नमेव च । स च तप्तसुराकुण्डे शताब्दं तिष्ठति द्विजः
 ततो मधेच्छूद्राजी ब्राह्मणः सप्तजन्मसु । शूद्रश्राद्धान्नभोजो च ततः शुद्धो भवेद्भुवम् ॥
 षाण्डुष्टा वटुआचा या ताडयेत्स्वामिनं सदा । तीक्ष्णकण्टककुण्डे स तद्भोजी तत्र तिष्ठति
 ताडितो यमदूतेन दण्डेन च चतुर्युगम् । तत उच्चैःश्रवाः सप्तजन्ममेव ततः शुचिः ॥
 विषेण जीविनं हन्ति निर्दयो यो हि पौमरः । विषकुण्डे च तद्भोजी सहस्राब्दं च तिष्ठति ॥
 ततो भवेन्नृपाती च व्रगी स्यात्सप्तजन्मसु । सप्तजन्मसु कुण्ठी च ततः शुद्धः भवेद्भुवम् ॥
 दण्डेन ताडयेद्यो हि वृषं च वृषव हकः । भृत्यद्वारा स्वतन्त्रो वा पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥
 प्रतप्तनैःकुण्डे च स तिष्ठति चतुर्युगम् । गवां लोमप्रमाणाब्दं वृषो भवेति तत्परम् ॥
 दैन्तेन हन्ति जीवं यो लौहेन बाडिशेन वा । दैन्तकुण्डे वसेत्सोऽपि वर्षाणामयुतं सति ॥
 ततः स्वयोनिं संप्राप्य चोदरव्याधिषंयुतः । क्लिष्टेन जन्मनैकेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
 यो भुङ्क्ते च वृथा मांसं मःस्थभोजी च ब्राह्मणः । हरेरनैवेद्यभोजी कृमिकुण्डं प्रयाति सः
 स्वलोममानवर्षं च तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो भवेन्मलेच्छजानिस्त्रिजन्मानि ततः शुचिः ॥
 ब्राह्मणः शूद्रयाजी यः शूद्रश्राद्धान्नभोजकः । शूद्राणां शवनाही च पूषकुण्डं ब्रजेद्भुवम्
 यावल्लोमप्रमाणाब्दं यजमानस्य सुत्रने । ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ ६१ ॥
 ततो भारतमागत्य स शूद्रः सप्तजन्मसु । महाशूली दारिद्र्यश्च ततः शुद्धः पुनर्द्विजः ॥
 लैघं क्रूरं महान्तं वा सर्पं हन्ति च यो नरः । स्वात्मलोमप्रमाणाब्दं सर्पकुण्डं प्रयाति सः ॥
 सर्पेण भक्षितः सोऽपि यमदूतेन ताडितः । वसेच्च सर्पविद्धजीवी ततः सर्पो भवेद्भुवम् ॥
 ततो भवेन्मानवश्चाप्यख्यायुर्दद्रुसंयुतः । महाक्लेशेन तन्मृत्युः सर्पेण भक्षणं ध्रुवम् ॥
 विधिं प्रकल्प्य जीवांश्च क्षुद्रजन्तूश्च हन्ति यः । स दंशमशके कुण्डे जन्ममान्दिनाब्दकम् ॥
 दिवानिशं भक्षितस्तैरनाहारश्च शब्दकृत् । बद्धहस्तपदादिश्च यमदूतेन ताडितः ॥ ६७ ॥
 ततो भवेत्क्षुद्रजन्तुर्जातिर्वै यावती स्मृता । ततो भवेन्मानवश्च सोऽङ्गहीनस्ततः शुचिः ॥
 यो मूढो मधु गृह्णाति हत्वा च मधुमक्षिकाः । स एव गारले कुण्डे जीवमान्दिनाब्दकम्

भक्षितो गरुडैर्दग्धो यमदूतेन ताडितः । ततो हि मक्षिकजातिस्ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
दण्डं करोत्यदण्डचे च विप्रे दण्डं करोति च । स कुण्डं वज्रदंष्ट्राणां कीटानां वै प्रयाति च
तल्लोममानवर्षं च तत्र तिष्ठत्यहर्निशम् । शब्दकृद्भक्षितस्तैश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
अर्थलोभेन यो भूपः प्रजादण्डं करोति च । वृश्चिकानां च कुण्डेषु तल्लोमाढं वसेद्भ्रुवम्
ततो वृश्चिकजातिश्च सप्तजन्मसु जायते । ततो नरश्चाङ्गहीनो ऋणयुक्तो भवेद्भ्रुवम् ॥
यः खादति गुरुं स्वं च धूर्णे धूर्ततया खलः । स कुण्डे वज्रदंष्ट्राणां वसेन्मन्वन्तगवधि
ब्राह्मणशस्त्रधारी यो ह्यन्धेषां धावको भवेत् । संध्याहीनश्च मूढश्च हरिभक्तिविहीनक ॥
स तिष्ठति स्वलोमाढं कुण्डादिषु शरादिषु । विद्ध शरादिभिः शश्वततः शुद्धो भवेन्नरः
कारागारे सान्धकारे निबध्नाति प्रजाश्च यः । प्रमत्तः स्वल्पदोषेण गोत्रकुण्डं प्रयाति सः
तत्कुण्डं तप्ततोयाक्तं सान्धकारं भयंकरम् । तीक्ष्णदंष्ट्रैश्च कीटैश्च संयुक्तं गोलकुण्डकम् ॥
कीटैर्विद्धो वसेत्तत्र प्रजालोमाढमेव च । ततो भवेन्नीचभृत्यस्ततः शुद्धो नरो मुवि ॥
सरोवरादुचितांश्च नकादीन्हन्ति यः सनि । नक्रहण्टकमानाढं नक्रकुण्डं प्रयाति सः ॥
ततो नकादिजातिश्च भवेन्नद्यादिषु ध्रुवम् । ततः सद्यो विशुद्धो हि दण्डेनैव नरः पुनः ॥
वक्षःश्रोणीस्तनास्यं च यः पश्यति परस्त्रियाः । कामेन कामुको यो हि पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥
स वसेत्तस्मात्कुण्डे च काकैश्च क्षुण्णलोचनः । ततः स्वलोममानाढं ततश्चान्धस्त्रिजन्मनि
स्वर्णस्तेयी च यो मूढो भारते सुरविप्रयोः । स च संचानकुण्डं च स्वलोमाढं वसेद्भ्रुवम्
ताडितो यमदूतेन संचानैः क्षुण्णलोचनः । ततो भोजी च तत्रैव ततश्चान्धस्त्रिजन्मनि ॥
सप्तजन्मदरिद्रश्च महाकूश्च पानकी । भारते स्वर्णकारश्च स च स्वर्णवणिक्त्तनः ॥८४॥
यो भारते ताम्रचौरो लौहचौरश्च सुन्दरि । स स्वलोमप्रमाणाढं वज्रकुण्डं प्रयाति वै ॥
तत्रैव वज्रत्रिड्भोजी वज्रैश्च क्षुण्णलोचनः । ताडितो यमदूतेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
भारते देवचौरश्च देवद्रव्यादिहारकः । सुदुष्करे वज्रकुण्डे स्वलोमाढं वसेद्भ्रुवम् ॥
देहदग्धो हि तद्वज्रैर्नाहारश्च शब्दकृत् । ताडितो यमदूतेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
रौप्यगव्यांशुकानां च यश्चौरः सुरविप्रयोः । तप्तपाणकुण्डे च स्वलोमाढं वसेद्भ्रुवम्
त्रिजन्मनि बकः सोऽपि श्वेतहंसस्त्रिजन्मनि । जन्नैकं शङ्खचिल्लश्च ततोऽन्ये श्वेतपक्षिणः
ततो रक्तविकारी च शूली वै मानवो भवेत् । सप्तजन्मसु चारुपायस्ततः शुद्धो भवेन्नरः
रौप्यप्यकास्यादिपात्रं च यो हरेत्सुरविप्रयोः । तीक्ष्णपाषाणकुण्डे च स्वलोमाढं वसेद्भ्रुवम्
स भवेदश्वजातिश्च भारते सप्तजन्मसु । ततोऽधिकाङ्गयुक्तश्च पादरोगी ततः शुचिः ॥

पुंश्चर्यज्ञं च यो भुङ्क्ते पुंश्चलीजीविजीवनः । स्वलोममानवर्षं च लालाकुण्डे वसेद्भुवम्
 ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततश्चक्षुःशूलरोगी ततः शुद्धः क्रमेण सः ॥
 म्लेच्छसेवी मणीजीवी यो विभो भारते भुवि । स च तप्तमणीकुण्डे स्वलोमाढं वसेद्भुवम्
 ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततस्त्रिजन्मनि भवेत्कृष्णवर्णः पशुः सति ॥
 त्रिजन्मनि भवेच्छागः कृष्णसर्पस्त्रिजन्मनि । ततश्च तालवृक्षश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
 धन्यादिमस्य ताम्बूलं यो हरेत्सुरावेपयोः । आसनं च तथा तलं चूर्णकुण्डं प्रयाति सः
 शताढं तत्र निवसेद्यमदूतेन ताडितः । ततो भवेन्मेषजातिः कुक्कुटश्च त्रिजन्मनि ॥
 ततो भवेन्मानवश्च कसण्याधियुतो भुवि । वंशहीनो दरिद्रश्चाप्यन्यायुश्च ततः शुचिः
 चक्रं करोति विप्राणां ह्वा द्रव्यं च यो नरः । स वसेच्चक्रकुण्डे च शताढं दण्डताडितः
 ततो भवेन्मानवश्च तैलकागस्त्रिजन्मनि । वाधियुको भवेद्रोगी वंशहीनस्ततः शुचिः ॥
 बान्धवेषु च विषेषु कुहते वक्रतां नरः । प्रयाति वैक्रकुण्डं च वसेत्तत्र युगं सति ॥
 ततो भवेत्स वक्रहो हीनाङ्गः सप्तजन्मसु । दरिद्रो वंशहीनश्च भार्याहीनस्ततः शुचिः
 शयने कूर्ममानं च ब्राह्मणो यो हि भजति । कूर्मकुण्डे वसेत्सोऽपि शताढं कूर्मभक्षितः
 ततो भवेत्कूर्मजन्म त्रिजन्मने च सूकरः । त्रिजन्मनि बिडालश्च मयूरश्च त्रिजन्मनि ॥
 घृततैलादिकं चैव यो हरेत्सुरावेपयोः । जालाकुण्डं स वै याति भस्मकुण्डं च पातकी
 तत्र स्थित्वा शताढं च स भवेत्तैलपायिकः । सप्तजन्मसु मत्स्यः स्यान्मूषकश्च ततः शुचिः
 सुगन्धि तैलं धात्री च गन्धद्रव्यं तथैव वा । भारते पुण्यवर्षे च यो हरेत्सुरावेपयोः ॥
 वसेद्दुर्गन्धकुण्डे च दुर्गन्धं च लभेत्सदा । स्वलोममानवर्षं च ततो दुर्गन्धिको भवेत् ॥
 दुर्गन्धिकः सप्तजन्मो मृगनाभिस्त्रिजन्मनि । सप्तजन्म सुगन्धिश्च ततो वै मानवो भवेत् ॥
 बलेनैव खल्वेन हिंसारूपेण वा सति । बली च यो हरेद्भूमिं भारते परपैतृकीम् ॥
 स वसेत्सप्तशूले च भवेत्तप्तो दिवानिशम् । तप्ततैले यथा जीवो दग्धो भ्रमति संततम्
 भस्मसान्नं भवत्येव मोक्षदेहो न नश्यति । सप्तमन्वन्तरं पापी संतप्तस्तत्र तिष्ठति ॥ ११९ ॥
 शब्दं करोत्यनाहारो यमदूतेन ताडितः । षष्टिवर्षं हस्त्राणि विट्कृमिभारते ततः ॥
 ततो भवेद्भूमिहीनो दरिद्रश्च ततः शुचिः । ततः स्वयंनि संप्राप्य शुभकर्म भवेत्पुनः
 छिनत्ति जीविनः खड्गैर्याहीनः सुदारुणः । नरघा ॥ हन्ति नरमर्थलोभेन भारते ॥ १२० ॥
 अग्निपत्रे च स वसेद्यावन्निद्राश्चतुर्दश । तेषु चेद्वाह्यानाहन्ति शतमन्वन्तरं तदा ॥
 छिन्नाङ्गश्च भवेत्पापी खड्गधारेण संततम् । अनाहारः शब्दकृच्च यमदूतेन ताडितः ॥

घण्डाळः शतजन्मानि भारते सूकरो भवेत् । कुक्कुरः शतजन्मानि सृगालः सप्तजन्मसु
 व्याघ्रश्च सप्तजन्मानि वृकश्चैव त्रिजन्मनि । सप्तजन्मसु गण्डी स्यान्महिषश्च त्रिजन्मनि
 ग्रामं वा नगरं वाऽपि दाहनं यः करोति च । क्षुरधारे वसेत्सोऽपि छिन्नाङ्गस्त्रियुगं सति
 ततः प्रेतो भवेत्सद्यो वह्निवक्रो भ्रमेन्नहम् । सप्तजन्मभेद्यमोजी खद्योतः सप्तजन्मसु
 ततो भवेन्महाशूली मानवः सप्तजन्मसु । सप्तजन्म गलत्कुधी ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
 परकर्णोपजापेन परनिन्दां करोति यः । परदोषे महातोषी देवब्राह्मणनिन्दकः ॥१९१॥
 सूचीमुखे स च वसेत्सूचीविद्धो युगत्रयम् । ततो भवेद्वृश्चिकश्च सर्पः स्यात्सप्तजन्मसु
 वज्रकीटः सप्तजनौ भ मकीऽस्ततः परम् । ततो भवेन्मानवश्च महाव्याधिस्ततः शुचिः
 गृहिणां च गृहं भित्त्वा वस्तुस्तेयं करोति यः । गाश्च च्छागांश्च मेषांश्च याति गोधा-
 मुखं च सः । ताडितो यमदूतेन वसेत्तत्र युगत्रयम् । ततो भवेत्सप्तजनौ गोजातिर्व्याधिसंयुतः
 त्रिजन्मनि मेषजातिश्छागजातिस्त्रिजन्मनि । ततो भवेन्मानवश्च नित्यरोगी दरिद्रकः ॥
 भार्याहीनो बन्धुहीनः संतापी च ततः शुचिः । सामान्यद्रव्यचौरश्च याति नक्रमुखं युगम् ॥
 ततो भवेन्मानवश्च महारोगी ततः शुचिः । हन्ति गाश्च गजांश्चैव तुरगांश्च नरांस्तथा ॥
 स याति गजदंशं च महापापी युगत्रयम् । ताडितो यमदूतेन गजदन्तेन संततम् ॥
 स भवेद्गजजतिश्च तुरगश्च त्रिजन्मनि । गोजातिर्लेच्छजातिश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
 जलं पिबतीं तृषितां गां वारयति यो नरः । तच्छुभ्रूषाविहीनश्च गोमुखं याति मानवः ॥
 नरकं गोमुखाकारं कृमिसोदकान्वितम् । तत्र तिष्ठति संतप्तो यमन्मन्वन्तरावाधि ॥
 ततो नरोऽपि गोहीनो महारोगी दरिद्रकः । सप्तजन्मन्यन्त्यजातिस्ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥
 गोहत्यां ब्रह्महत्यां च यः करोत्यतिदेशिकीम् । यो हि गच्छेदगम्यां च संव्याहीनोऽप्यदी-
 सितः ॥ १९८ ॥

प्रतिग्राही च तीर्थेषु ग्रामयात्री च देवलः । शूद्राणां मूषकारश्च प्रमत्तो वृषलीपतिः ॥१९९॥
 गोहत्यां ब्रह्महत्यां च स्त्रीहत्यां च करोति यः । मित्रहत्यां भ्रूणहत्यां महापापी च मारते ॥
 कुम्भीपाके स च वसेद्यावद्विन्द्राश्चतुर्दश । ताडितो यमदूतेन घूर्णमानश्च संततम् ॥
 क्षणं पतति वह्नौ च क्षणं पतति कण्ठके । क्षणं च तप्ततैलेषु तप्ततोषेषु च क्षणम् ॥
 क्षणं च तप्तपाषाणे तप्तलोहे क्षणं ततः । गृध्रः क्रोदिसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः ॥
 काकश्च सप्तजन्मानि सर्पः स्यात्सप्तजन्मसु । षष्टिवर्षसहस्राणि ततो वै विट्कृमिर्भवेत् ॥

१ क. संचानः शतवर्षाणि शतजन्मानि सूकरः कुक्कुरः सप्तजन्मानि सू* । २ क. 'रो-
 प्यङ्गही' । ३ ख. 'सूर्यमा' ।

ततो भवेत्स वृषलो गलत्कुष्ठी दरिद्रकः । यक्ष्मग्रस्तो 'वंशहीनो भार्याहीनस्ततः शुचिः ॥

सावित्र्युवाच—

ब्रह्महत्या च गोहत्या किंविधा वाऽऽतिदेशिकी । का वा नृणामगम्या वा को वा संध्यावि-
हीनकः ॥ १४६ ॥

अदीक्षितः पुमान्को वा को वा तीर्थे प्रतिग्रही । द्विजः को वा ग्रामयात्री को वा विप्रश्च देवलः
शूद्राणां सूपकारः कः प्रमत्तो वृषलीपतिः । एतेषां लक्षणं सर्वं वद वेदविदां वर ॥ १४७ ॥

यम उवाच—

श्रीकृष्णे च तदर्चयार्थं मृन्मय्यां प्रकृतौ तथा । शिवे च शिवलिङ्गे वा सूर्ये सूर्यमणौ तथा ॥
गणेशे वा तदर्चयामेवं सर्वत्र सुन्दरि । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥ १५० ॥
स्वगुरौ स्वेष्टदेवे वा जन्मदातरि मातरि । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥ १५१ ॥
वैष्णवेष्वन्यभक्तेषु ब्राह्मणेष्वितरेषु च । करोति समतां यो हि ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥
यो मूढो विष्णुनैवेद्ये चान्यनैवेद्यके तथा । हरेः पादोदकेष्वन्यदेवपादोदके तथा ॥
करोति समतां यो हि ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥ १५३ ॥

सर्वेश्वरेश्वरे कृष्णे सर्वकारणकारणे । सर्वाद्ये सर्वदेवानां सेव्ये सर्वान्तरात्मनि ॥ १५४ ॥
माययाऽनेकरूपे वाऽप्येक एव हि निर्गुणे । करोत्यन्येन समतां ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥
पितृदेवार्चनां पौर्वापर्यां वेदविनिर्मिताम् । यः करोति निषेधं च ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥
ये निन्दन्ति हृषीकेशं तन्मन्त्रोपासकं तथा । पवित्राणां पवित्रं च ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥
शिवं शिवस्वरूपं च कृष्णप्राणाधिकं प्रियम् । पवित्राणां पवित्रं च ज्ञानानन्दं सनातनम् ॥
प्रधानं वैष्णवानां च देवानां सेव्यमीश्वरम् । ये नार्चयन्ति निन्दन्ति ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥
ये विष्णुमायां निन्दन्ति विष्णुभक्तिप्रदां सतीम् । सर्वशक्तिस्वरूपां च प्रकृतिं सर्वमातरम् ॥
सर्वदेवीस्वरूपां च सर्वाद्यां सर्ववन्दिताम् । सर्वकारणरूपां च ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥
कृष्णजन्माष्टमीं रामनवमीं पुण्यदां पराम् । शिवरात्रिं तथा चैकादशीं वारं रवेस्तथा ॥
पञ्च पर्वाणि पुण्यानि ये न कुर्वन्ति मानवाः । लभन्ते ब्रह्महत्यां ते चाण्डालाधिकगपिनः ॥
अम्बुवीर्याबुखनने जले शौचादिकं च ये । कुर्वन्ति भारते वर्षे ब्रह्महत्यां लभन्ति ते ॥
गुरुं च मातरं तातं साध्वीं भार्यां सुतं सुताम् । असाथान्शो न पुष्पाति ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः
विवाहो यस्य न भवेन्न पश्यति सुतं च यः । हरिभक्तिविहीनो यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः

हरेरनैवेद्यभोजी नित्यं विष्णुं न पूजयेत् । पुण्यं पार्थिवलिङ्गं वा ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥
 आहारं कुर्वती गां च पिबन्ती यो निवारयेत् । याति गोविप्रयोर्मध्ये गोहत्यां च लभेत्तु सः
 दण्डैर्गास्ताडयेन्मूढो यो विप्रो वृषवाहकः । दिने दिने गवां हत्यां लभते नात्र संशयः ॥
 ददाति गोभ्य उच्छिष्टं याजयेद्वृषवाहकम् । भोजयेद्वृषवाहान्नं स गोहत्यां लभेद्भुवम्
 वृषलीपतिं याजयेद्यो भुङ्क्तेऽन्नं तस्य यो नरः । गोहत्यां शतकं सोऽपि लभते नात्र संशयः
 पादं ददाति वह्नीं च गाश्च पादेन ताडयेत् । गृहं विशेषेणैताङ्घ्रिः स्नात्वा गोवधमाप्नुयात्
 यो भुङ्क्ते स्निग्धादेन शेते ग्लिग्धाङ्घ्रिरेव च । सूर्योदये च द्विर्भोजी स गोहत्यां लभेद्भुवम्
 अवीरान्नं च यो भुङ्क्ते योन्जिनी च वै द्विजः । यस्त्रिपंध्याविहीनश्च स गोहत्यां लभे-
 द्भुवम् ॥ १७४ ॥

पितृंश्च पर्वकाले च तिथिकाले च देवताम् । न सेवतेऽर्तिर्यो हि गोहत्यां स लभेद्भुवम् ॥
 स्वभर्तारि च कृष्णे च भेदबुद्धिं करोति यः । कटूक्त्या ताडयेत्कान्तं सा गोहत्यां लभेद्भुवम्
 गोमार्गखननं कृत्वा वपते सस्यमेव च । तडागे वा तदूर्ध्वे वा स गोहत्यां लभेद्भुवम् ॥
 प्रायश्चित्तं गोवधस्य यः करोति व्यतिक्रमम् । अर्थलोभादयाज्ञानात्प गोहत्यां लभेद्भुवम् ॥
 राजकेदैवके यत्नाद्गोवामी गां न पालयेत् । दुःखं ददाति यो मूढो गोहत्यां स लभेद्भुवम्
 प्राणिनं लङ्घयेद्यो हि देवार्चायां रतं जलम् । नैवेद्यं पुष्पमन्त्रं च स गोहत्यां लभेद्भुवम् ॥
 शश्वन्नस्तीति वादी यो मिथ्यावादी प्रतारकः । देवद्वेषी गुरुद्वेषी स गोहत्यां लभेद्भुवम् ॥
 देवताप्रतिमां दृष्ट्वा गुरुं वा ब्राह्मणं सनि । संभ्रमान्न नमेद्यो हि स गोहत्यां लभेद्भुवम् ॥
 न ददात्याशिषं कोपात्प्रणनाय च यो द्विजः । विद्यार्थिने च विद्यां वै स गोहत्यां लभेद्भुवम्
 गोहत्या ब्रह्महत्या च कथिता चाऽऽतिदेशिकी । यथा श्रुतं सूर्यवक्त्रार्त्तिकं भूयः श्रोतुमिच्छसि

सावित्र्युवाच —

वास्तवे चाऽऽतिदेशे च संबन्धे पापपुण्ययोः । न्यूनाधिके च को भेदस्तन्मां वारुणातुमर्हसि

यम उवाच —

कुत्रापि वास्तवः श्रेष्ठो न्यूनोऽतिदेशिकः सदा । कुत्राऽऽतिदेशिकः श्रेष्ठो वास्तवो न्यून एव च
 कुत्र वा समता साधिव तयोर्वेदप्रमाणतः । करोति तत्र नाऽऽस्थां यो गुरुहत्यां लभेत्तु सः ॥
 पुग परिचिते विप्रे विद्यामन्त्रप्रदातरि । गुरौ पितृन्वमारोपाद्वस्तुतः श्रेष्ठ उच्यते ॥ १८८ ॥
 पित्रुः शतगुणा माता मातुः शतगुणस्तथा । विद्यामन्त्रप्रदाना च गुरुः पूज्यः श्रुतेर्मतः ॥
 गुरुतो गुरुपत्नी च गौरवे च गरीयसी । यथेष्टं देवपत्नी च पूज्या चाभीष्टदेवता १९० ॥
 विप्रः शिवसमो यश्च विष्णुतुल्यपराक्रमः । राजाऽऽतिदेशिकाच्छ्रेष्ठो वास्तवो गुणलक्षतः

सर्वं गङ्गासमं तीर्थं सर्वं व्यासंसमा द्विजाः ग्रहणे सूर्यशशिनोश्चात्रैव समता तयोः ॥
 अतिदेशिकहत्याया वास्तवश्च चतुर्गुणः । संमतः सर्ववेदानामित्याह कमलोद्भवः ॥
 अतिदेशिकहत्याया भेदश्च कथितः सति । या याऽगम्या नृणामेव निबोध कथयामि ते ॥
 स्वर्गा गन्धा च सर्वेषामिति वेदे निरूपिता । अगम्या च तदगम्या या चेति वेदविदो विदुः ॥
 सामान्यं कथितं सर्वं विशेषं शृणु सुन्दरि । अत्यगम्याश्च या या वै निबोध कथयामि ते ॥
 शूद्राणां विप्रपत्नी च विभ्राणां शूद्रकापिनी । अत्यगम्याऽतिनिन्द्या च लोके वेदे पतिव्रते
 शूद्रश्चेद्ब्राह्मणीं गच्छेद्ब्रह्महत्याशतं लभेत् । तत्समं ब्राह्मणी चापि कुम्भीपाकं व्रजेदधुक्
 यदि शूद्रं व्रजेद्विप्रो वृषलीपतिरेव सः । स भ्रष्टो विप्रजातेश्च चण्डालात्सोऽधमः स्मृतः
 विष्टासमश्च तत्पिण्डो मूत्रतूर्यं च तर्पणम् । तत्पितृणां सुराणां च पूजने तत्समं सति ॥
 कोटिजन्मार्जितं पुण्यं संध्यार्चातपसाऽर्जितम् द्विजस्य वृषलीभोगान्नश्चर्येव न संशयः ॥
 ब्रह्मणश्च सुरार्पणी विट्भोजी वृषलीपतिः । हरिवापरभोजी च कुम्भीपाकं व्रजेदधुक् ॥
 गुरुपत्नी राजपत्नी सत्पत्नी तत्र प्रसूम् । सुतां पुत्रवधूंश्च श्रूं सगर्भा भगिनीं सति ॥
 सोदरभ्रातृजायां च मातुल्यानी पितृप्रसूम् । मातुः प्रसूं तत्स्वसारं गर्भिणीं भ्रतृकन्यकाम् ॥
 शिष्यां च शिष्यपत्नीं च मागिनेयस्य कामिनीम् । भ्रातुः पुत्रप्रियां चैवाप्यगम्यामाह पद्मजः
 एतास्तेकामनेका वा यो व्रजेन्मानवोऽधमः । स्वमातृगम्य वेदेषु ब्रह्महत्याशतं लभेत् ॥
 अंकर्महिंसापि सोऽपृश्यो लोके वेदेऽतिनिन्दितः । स याति कुम्भीपाकं च महा पापी मुदु-
 स्तरम् ॥ २०७ ॥

करोत्यशुद्धां संध्यां च संध्यां वा न करोति यः । त्रिःसंध्यां वर्जयेद्यो वा संध्याहीनश्च स द्विजः
 वैष्णवं च तथा शैवं शाक्तं सौरं च गाणयम् । ओऽहंकारात्त गृह्णाति मन्त्रं सोऽदीक्षितः स्मृतः
 प्रवाहमवधिं कृत्वा यावद्धस्तचतुष्टयम् । तत्र नारायणः स्वामी गङ्गागमन्तिरे वरे ॥ २१० ॥
 तत्र नारायणक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे हरेः पदे । वाराणस्यां बदर्यां च गङ्गासागरमगमे ॥ २११ ॥
 पुष्करे भास्करक्षेत्रे प्रभासे रासमण्डले । हरिद्वारे च वेदारे सोमे बदरिकाम्रमे ॥ २१२ ॥
 सरस्वतीनदीतीरे पुण्ये वृन्दावने वने । गोदावर्यां च कौशिक्यां त्रिवेण्यां च हिमालये ॥
 एष्वन्धश्च यो दानं प्रतिगृह्णाति कामतः । स च तीर्थप्रतिग्राही कुम्भीपाकं प्रयाति च ॥
 शूद्रातिरिक्तयाजी यो ग्रामयाजी च कीर्तितः । तथा देवोपजीवी यो देवछः परिकीर्तितः ॥
 शूद्रपाकोपजीवी यः सूपकार इति स्मृतः । संध्यापूजाविहीनश्च प्रमत्तः पतितः स्मृतः ॥
 उक्तं पूर्वप्रकरणे लक्षणं वृषलीपतेः । एते महापातकिनः कुम्भीपाकं प्रयाति ते ॥ २१३ ॥
 कुण्डान्यगम्यानि ते यान्ति निबोध कथयामि ते ॥ २१४ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० सावित्र्यु० यमसावित्रीसं० कर्मविपाके षपि-
नरकनिरूपणं शिवपाशस्त्यं ब्रह्महत्यादिपदार्थपरिभाषानिरूपणं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथैकत्रिंशोऽध्यायः ।

यम उवाच—

हरिसेवां विना साधिव न लभेत्कर्मखण्डनम् । शुभकर्म स्वर्गबीजं नरकं च कुकर्मतः ॥ १ ॥
पुंश्चल्यन्त्रं च यो भुङ्क्ते वेद्यान्त्रं च पतिव्रते । तां व्रजेत्तु द्विजो यो हि कालसूत्रं प्रयाति सः
शतवर्षं कालसूत्रे स्थित्वा शूद्रो भवेद्भुवम् । तत्र जन्मनि रोगी च ततः शुद्धो भवेद्द्विजः
पतिव्रता चैकपत्नी द्वितीये कुलटा स्मृता । तृतीये धर्षिणी ज्ञेया चतुर्थे पुंश्चली स्मृता ॥
वेद्या च पञ्चमे षष्ठे युग्मी च सप्तमेऽष्टमे । तत ऊर्ध्वं महावेद्या साऽस्पृश्या सर्वजातिषु ॥
यो द्विजः कुलटां गच्छेद्धार्षिणीं पुंश्चलीमपि । वेद्यां युग्मीं महावेद्यामवटोदं प्रयाति सः
शताब्दं कुलटागामी धृष्टागामी चतुर्गुणम् । षड्गुणं पुंश्चलीगामी वेद्यागामी गुणाष्टकम्
युग्मीगामी दशगुणं वसेत्तत्र न संशयः । महावेद्याकामुकश्च ततः शतगुणं वसेत् । ८ ॥
तदा हि सर्वगामी चेत्येवमाह पितामहः । तत्रैव गतनां भुङ्क्ते यमदूतेन ताडितः ॥ ९ ॥
तित्तिरिः कुलटागामी धृष्टागामी च वायसः । कोकिलः पुंश्चलीगामी वेद्यागामी वृकस्तथा
युग्मीगामी सूकरश्च सप्तजन्मसु भारते । महावेद्याकामुकश्च श्मशाने शाल्मलिस्तनुः ॥
यो भुङ्क्ते ज्ञानहीनश्च ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः । अरुंतुदं स यात्येव चन्द्रमानाब्दमेव च ॥
ततो भवेन्मानवश्चाप्युदरव्याधिसंयुतः । गुल्मयुक्तश्च काणश्च दन्तहीनस्ततः शुचिः ॥
वाक्प्रदतां हि कन्यां च यश्चान्यस्मै ददाति च । स वसेत्पांशुभोगे च तद्भोजी च शत षड्कम्
दत्तापहारी यः साधिव पाशवेष्टं शत षड्कम् । निवसेच्छरशय्यायां यमदूतेन ताडितः ॥
न पूजयेद्यो हि भक्त्या शिवलिङ्गं च पार्थिवम् । स याति शूलिनः कोपाच्छूलप्रोतं सुदारुणम्
स्थित्वा शतः तत्रैव श्वापदः सप्तजन्मसु । ततो भवेद्देवलश्च सप्तजन्मस्वतः शुचिः ॥
करोति दण्डं यो विप्रे यद्भयात्कम्पते द्विजः । प्रकम्पने वसेत्सोऽपि विप्रलोमाब्दमेव च
प्रकोपवदना कोपात्स्वामिनं या च पश्यति । कटूक्तिं तं च वशति याति चोल्कामुखं च सा
उल्कां ददाति वक्त्रे च सततं यमर्किकरः । दण्डेन ताडयेन्मूर्ध्नि तल्लोमाब्दप्रमाणकम् ॥
ततो भवेन्मानवी च विधवा सप्तजन्मसु । भुक्त्वा दुःखं च वैधव्यं व्याधियुक्ता ततः शुचिः

या ब्राह्मणी शूद्रभोग्या साऽन्धकूपं प्रयाति च । तप्तशौचोदके ध्वान्ते तदाहारा दिवानिशम्
 निवसेदतिसंतप्ता यमदूतेन ताडिता । शौचोदके निम्ना च यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ २३ ॥
 काकी जन्मसहस्राणि शतजन्मानि सूकरी । कुक्कुटी शतजन्मानि शृगाली सप्तजन्मसु ॥
 पारावती सप्तजनौ वानरी सप्तजन्मसु । ततो भवेत्सा चण्डाली सर्वभोग्या च भारते ॥
 ततो भवेच्च रजकी यक्षप्रसा च पुंश्चली । ततः कुष्ठयुता तैलकारी शुद्धा भवेत्ततः ॥
 वैश्या वसेद्वेधने च शुभी वै दण्डताडने । जालबन्धे महावैश्या कुष्ठटा देहचूर्णके ॥ २४ ॥
 स्वैरिणी दैलेने चैव धृष्टा वै शोणे तथा । निवसेद्यातनयुक्ता यमदूतेन ताडिता ॥ २५ ॥
 विष्णुभक्षणं तत्र यावन्मन्त्रारं सति । ततो भवेद्विट्कृमिश्र वर्षलक्षं ततः शुचिः ॥
 ब्रह्मणो ब्रह्मणी गच्छेत्क्षत्रियाणां क्षत्रियः । वैश्यो वैश्यां च शूद्रां च शूद्रो वाऽपि
 व्रजेद्यदि ॥ २६ ॥

स्ववर्णपरदारी च कर्षं याति तथा सह । भुक्त्वा कषायतप्तोदं निवसेद्वादशाब्दकम् ॥
 ततो विप्रो भवेच्छुद्धश्चैवं च क्षत्रियादयः । योषितश्चापि शुध्यन्तीत्येवमाह पिनापहः ॥
 क्षत्रियो ब्राह्मणी गच्छेद्वैश्यो वाऽपि पतिव्रते । मातृगामी भवेत्सोऽपि शूर्पं च नरकं व्रजेत्
 शूर्पागैश्च कृमिभिर्ब्राह्मण्या सह भक्षितः । प्रतप्तमूत्रभोजी च यमदूतेन ताडितः ॥
 तत्रैव यातनां भुङ्क्ते यावदिन्द्राश्चतुर्दश । सप्तजन्मसु वाराहश्छागलश्च ततः शुचिः ॥
 करे धृत्वा च तुलसीं प्रतिज्ञां यो न पाठयेत् । मिथ्या वा शपथं कुर्यात्स च ज्वालामुखं
 व्रजेत् ॥ २७ ॥

गङ्गातोयं करे धृत्वा प्रतिज्ञां यो न पालयेत् । शिलां च देवप्रतिमां स० ॥ २८ ॥
 दत्ता च दक्षिणं हस्तं प्रतिज्ञां यो न पालयेत् । स्थित्वा देवगृहे वाऽपि स० ॥ २९ ॥
 स्पृष्ट्वा च ब्रह्माणं गां च वह्निं विष्णुसमं सति । न पाठयेत्प्रतिज्ञां च स च० ॥ ३० ॥
 मित्रद्रोही कृतघ्नश्च यो हि विश्वासपातकः । मिथ्यासाक्ष्यप्रदश्चैव स० ॥ ३१ ॥
 एते तत्र वसन्त्येव यावदिन्द्राश्चतुर्दश । यथाऽङ्गारप्रदग्धाश्च यमदूतैश्च ताडिताः ॥
 चण्डालास्तुलसीस्पर्शी सप्तजन्मवनः शुचिः । म्लेच्छो गङ्गाजलस्पर्शी पञ्चजन्मस्वतः शुचिः
 शिलास्पर्शी विट्कृमिश्र सप्तजन्मसु सुन्दरि । ऊर्चास्पर्शी व्रणकृमिः सप्तजन्मस्वतः शुचिः
 दक्षहस्तप्रदाता च सर्पः स्यात्सप्तजन्मसु । ततो भवेद्धस्तहीनो मानवश्च ततः शुचिः ॥
 मिथ्यावादी देवगृहे देवलः सप्तजन्मसु । विप्रादिस्पर्शकारी च सोऽप्रदानी भवेद्ध्रुवम् ॥
 ततो भवन्ति मुकास्ते बधिगाश्च त्रिजन्मसु । भार्याहीना वंशहीना बुद्धिहीनास्ततः शुचिः

मित्रद्रोही च नकुलः कृतघ्नश्चापि गण्डकः । विश्वासघाती व्याघ्रश्च सप्तजन्मसु भारते ॥
 मिथ्यासाक्ष्यप्रदश्चैव भरलूकः सप्तजन्मसु पूर्वान्सप्त परान्सप्त पुरुषान्हन्ति चाऽऽत्मनः ॥
 नित्यक्रियाविहीनश्च जडत्वेन युतो द्विजः । यस्यानास्था वेदवाक्ये मन्दं हसति संततम्
 व्रतोपवासहीनश्च सद्वाक्यपरीनिन्दकः । जिह्वे जिह्वो वसेत्सोऽपि शताब्दं च हिमोदके
 जलजन्तुर्भवेत्सोऽपि शतजन्मक्रमेण च । ततो नानाप्रकारा च मत्स्यजातिस्ततः शुचिः
 यो वा धनस्यापहारं देवब्राह्मणयोश्चरेत् । पातयित्वा स्वपुरुषान्दश पूर्वान्दशापरान् ॥
 स्वयं याति च धूमान्धं धूमध्वान्तसमान्वितम् । धूमक्लिष्टो धूमभोजी वसेत्तत्र चतुर्युगम् ॥
 ततो मूषकजातिश्च शतजन्मानि भारते । ततो नानाविधाः पक्षिजातयः कृमिजातयः
 ततो नानाविधा वृक्षजातयश्च ततो नरः । भार्याहीनो वंशहीनः शबरो व्याधिसंयुतः
 ततो भवेत्स्वर्णकारः सुवर्णस्य वणिक्तया । ततो यवनसेवी च ब्राह्मणो गणकस्ततः ॥
 विप्रो दैवज्ञोपजीवी वैद्यजीवी चिकित्सकः । व्यापारी लोहलासादे रसादेर्विक्रयी च यः ॥
 स याति नागवेष्टं च नागैर्वेष्टित एव च । वसेत्स्वल्लोममानाब्दं तत्र वै नागदंशितः ॥
 ततो भवेत्स गणको वैद्यो वै सप्तजन्मसु । गोपश्च कर्मकारश्च शैल्यकारस्ततः शुचिः ॥
 प्रतिद्धानि च कुण्डानि वधितानि पातिव्रते । अन्यानि चापसिद्धानि तत्र क्षुद्राणि सन्ति वै
 सन्ति पातकिनस्तेषु स्वकर्मफलभोगिनः । अभन्ति तावत्संसारे किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० सारविज्यु० कर्मविपाके पाप्मपिनां

कुण्डनिर्णयो नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

===

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

सावित्र्युवाच—

धर्मराज महाभाग वेदवेदाङ्गपारग । नानापुराणेतिहासपाञ्चरात्रप्रदर्शक ॥ १ ॥
 सर्वेषु सरभूतं यत्सर्वेष्टं सर्वसंमतम् । कर्मच्छेदे बीजरूपं प्रशंस्यं सुखदं नृणाम् ॥ २ ॥
 यशःप्रदं धर्मदं च सर्वमङ्गलमङ्गलम् । येन यार्भी न ते यान्ति यातनां भवदुःखदाम् ॥ ३ ॥
 कुण्डानि च न पश्यन्ति तत्र नैव पतन्ति च । न भवेद्येन जन्मादि तत्कर्म वद सुव्रत ॥
 किमाकाराणि कुण्डानि कानि तेषां मतानि च । केन रूपेण तत्रैव सदा तिष्ठन्ति पापिनः
 स्वदेहे मस्मसाद्भूते यान्ति लोकान्तरं नराः । केन देहेन वा भोगं भुञ्जते वा शुभाशुभम्
 सुचिरं क्लेशभोगेन कथं देहो न नश्यति । देहो वा किंविधो ब्रह्मन्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि

माशयण उवाच—

सन्निर्विकचनं श्रुत्वा धर्मराजो हरिं स्मरन् । कथां कथितुमारेभे मुरुं नत्वा च तारद ॥

यथ उवाच—

वक्त्रे वनस्पदेषु वेदेषु धर्मो वै संहितासु च । पुराणेष्वितिहासेषु पाञ्चरात्रादिकेषु च ॥
अन्धेषु सर्वशास्त्रेषु वेदाङ्गेषु च सुत्रे । सर्वेष्टं सारभूतं च मङ्गलं कृष्णसेवनम् ॥ १० ॥
जन्ममृत्युजराभोगशोकसंतापतारणम् । सर्वमङ्गलरूपं च परमानन्दकारणम् ॥ ११ ॥
काश्चं सर्वसिद्धिनां नरकारणतारणम् । भक्तिवृक्षाङ्कुरकरं कर्मवृक्षानिकृन्तनम् ॥ १२ ॥
गोलोकमार्गसोपानमविनाशिपदप्रदम् । सालोक्यसार्धिसारूप्यसामीप्यादिप्रदं शुभे ॥ १३ ॥
कुण्डलिनि यमदूतं च यमं च यमकिंकरान् । स्वप्नेऽपि नहि पश्यन्ति सति श्रीकृष्णकिंकराः ॥
हरित्रयं ये कुर्वन्ति गृहिणः कर्मभोगिणः । ये स्नान्ति हरितीर्थे च नाश्रन्ति हरिवासरे ॥ १४ ॥
श्रममन्ति हरिं नित्यं हर्यर्चां पूजयन्ति च । न यान्ति ते च घोरां च मम संयमनीं पुरीम् ॥
त्रिसंध्यभूता त्रिधाश्च शुद्धाचारसमन्विताः । स्वधर्मनिरताः शान्ता न यान्ति यममन्दिरम् ॥
ते स्वर्गभोगिणोऽन्ये च शुद्धादेवान्यकिंकराः । यान्त्यायान्ति च मर्त्यं च स्वर्गं च नहि
निर्वृताः । निर्वृतिं न हि क्षिप्सन्ति कृष्णसेवां विना नराः ॥ १८ ॥

स्वकर्मनिरताश्चापि स्वधर्मनिरतास्तथा । गच्छन्तो मर्त्यलोकं च दुर्धर्षा यमकिंकराः १९
भीताः कृष्णोपासकाश्च वै न तेयादिवोरगाः । स्वदूतं पाशहस्तं च गच्छन्तं तं वदाम्यहम्
यास्यसीति च सर्वत्र हरिभक्ताश्रमं विना । कृष्णमन्त्रोपासकानां नामानि च निकृन्तनम्
करोति नखराञ्जया चित्रगुष्ठश्च भीतवत् । मधुपर्कादिकं ब्रह्मा तेषां च कुरुते पुनः ॥
विलङ्घ्य ब्रह्मलोकं च गोलोके गच्छतां सताम् । दुरितानि च नश्यन्ति तेषां संस्पर्शमात्रतः
यथा सुपञ्चलद्वहनौ काष्ठानि च तृणानि च । प्राप्ते नि मोहः संमोहं तांश्च दृष्ट्वाऽतिभीतवत्
कामश्च कामिनं याति लोभक्रोधौ ततः सति । मृत्युः पलायते रोगो जरा शोको भयं तथा
कालः शुभाशुभं कर्म हर्षो भोगस्तथैव च । ये ये न यान्ति यामीं च कथितास्ते मया सति
शृणु देहस्य विवृतिं कथयामि यथागमम् । पृथिवी वायुराकाशं तेजस्तोयमिति स्फुटम् ॥
देहिनां देहभजिं च स्रष्टुः सृष्टिवेधौ परम् । पृथ्वादिपञ्चभूतैश्च यो देहो निर्मिती भवेत् ॥
स कृत्रिमो नश्वरश्च भस्मसाच्च भवेदिह । वृद्धाङ्गुष्ठप्रमाणेन यो जीवः पुरुषाकृतिः २९ ॥
विभर्ति सूक्ष्मदेहं च तद्रूपं भोगहेतवे । स देहो न भवेद्भस्म ज्वलद्ग्नौ ममाऽऽद्ये ॥ ३० ॥
जले न नष्टो देहो वा प्रहारे सुचिरं कृते । न शस्त्रे च न चास्त्रे च सुनीक्ष्णे कण्टके तथा

तप्तद्रवे तप्तलौहे तप्तपाषाण एव च , प्रतप्तप्रतिमाश्लेषेऽप्यत्यूर्ध्वपतनेऽपि च ॥ ३२ ॥
न च दग्धो न भग्नश्च भुङ्क्तं संतापमेव च । कथितं देवि वृत्तान्तं कारणं च यथागमम् ॥
कुण्डानां लक्षणं सर्वं निबोध कथयामिः ॥ ३३ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० सावित्र्यु० द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

=====

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

—————

यम उवाच—

पूर्णेन्दुमण्डलाकारं सर्वकुण्डं च वर्तुलम् । अतीव निम्नं पाषाणभेदैश्च खचितं सति ॥ १ ॥
न नश्वरं चाऽऽप्रलयं निर्मितं चेश्वरेच्छया । क्लेशदं वै पातकिनां नानारूपं तदालयम् ॥ २ ॥
ज्वलदङ्गाररूपं च शतहस्तशिखान्वितम् । परितः क्रोशमानं च वह्निकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥
महच्छब्दं प्रकुर्वद्भिः पापिभिः परिपूरितम् । रक्षितं मम दूतैश्च ताडितैश्चापि संततम् ॥ ४ ॥
प्रतप्तोदकपूर्णं च हिंस्रजन्तुसमन्वितम् । महाघोरान्धकारं च पापिसंघेन संकुलम् ॥ ५ ॥
प्रकुर्वता वाकुशब्दं प्रहारैर्धूमितेन च । क्रोशार्थमानं मदूतैस्ताडितेन च रक्षितम् ॥
तप्तशरोदकैः पूर्णं नक्षैश्च परिवेष्टितम् । संकुलं पापिभिश्चैव क्रोशमानं भयानकम् ॥ ७ ॥
प्राहीति शब्दं कुर्वद्भिर्मम दूतैश्च ताडितैः । प्रचलद्भिरनाहारैः शुष्ककण्ठौष्ठतालुकैः । ८ ॥
विभूत्रैरेव पूर्णं च क्रोशमानं च कुम्भितम् । अग्निदुर्गन्धिसंयुक्तं व्याप्तं पापिभिरेव च ॥
ताडितैर्मम दूतैश्चाप्यनाहारैरुपद्रवैः । रक्षेति शब्दं कुर्वद्भिस्तत्कीटैरेव भासितम् ॥ १० ॥
तप्तमूत्रद्रवैः पूर्णं मूत्रकीटैश्च संकुलम् । युक्तं महापापिभिश्च तत्कीटैर्दक्षितं सदा ॥ ११ ॥
गव्यूनिमानं ध्वान्ताक्तं शब्दकृद्भिश्च संततम् । मदूतैस्ताडितैर्घोरैः शुष्ककण्ठौष्ठतालुकैः ॥
श्लेष्मपूर्णं क्रोशमितं वेष्टितं चेष्टितैः सदा । तद्भोजिभिः पापिभिश्च तत्कीटैर्भक्षितैः सदा ॥
क्रोशार्थं गरपूर्णं च गरभोजिभिरान्वितम् । गरकीटैर्भक्षितैश्च पापिभिः पूर्णमेव च ॥ १४ ॥
ताडितैर्मम दूतैश्च शब्दकृद्भिश्च कम्पितैः । सर्पाकारैर्वज्रदंष्ट्रैः शुष्ककण्ठैः सुदारुणैः ॥
नेत्रयोर्मलपूर्णं च क्रोशार्थं कीटसंयुतम् । पापिभिः संकुलं शश्वद्भवद्भिः कीटभक्षितैः ॥
वसारसेन पूर्णं च क्रोशतुर्यं सुदुःसहम् । तद्भोजिभिः पातकिभिरव्याप्तं दूतैश्च ताडितैः ॥
शुक्रपूर्णं क्रोशतुर्यं शुक्रकीटैश्च भक्षितैः । क्रन्दद्भिः पापिभिः शश्वत्संकुलं वाकुलैर्भिग
दुर्गन्धिरक्तपूर्णं च वापीमानं गभीरकम् । तद्भोजिभिः पापिभिश्च संकुलं कीटभक्षितैः ॥

पूर्णं नेत्राश्रुभिर्नृणां वाप्यर्थं पापिभिर्युतम् । ताडितैर्मम दूतैश्च तद्भक्ष्यैः कीटभक्षितैः ॥
 नृणां गात्रमलैः पूर्णं तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युतम् । ताडितैर्मम दूतैश्च व्यग्रैश्च कीटभक्षितैः ॥
 कर्णभित्तिपरिपूर्णं च तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युतम् । वापीतुर्यप्रमाणं च रुद्राद्भिः कीटभक्षितैः ॥
 मज्जापूर्णं नराणां च महादुर्गन्धिसंयुतम् । महापातकिभिर्युक्तं वापीतुर्यप्रमाणकम् ॥
 परिपूर्णं स्निग्धमांसैर्मम दूतैश्च ताडितैः । पापिभिः संकुलं चैव वापीमानं भयानकम् ॥
 कन्याविक्रयिभिश्चैव तद्भक्ष्यैः कीटभक्षितैः । त्राहीति शब्दं कुर्वाद्भिस्त्रासितैश्च भयानकम्
 वापीतुर्यप्रमाणं च नखादिकचतुष्टयम् । पापिभिः संकुलं शश्वन्मम दूतैश्च ताडितैः ॥
 प्रतप्तनाम्नकुण्डं ताम्रपर्शुन्मुखान्वितम् । ताम्राणां प्रतिमालसैः प्रतप्तैरावृतं सदा ॥
 प्रत्येकं प्रतिमाश्लिष्टैरुद्भिः पापिभिर्युतम् । गव्यूतिमानं विस्तीर्णं मम दूतैश्च ताडितैः ॥
 प्रतप्तलोहधारं च ज्वलदङ्गारसंयुतम् । लौहानां प्रतिमालसैः प्रतप्तैरावृतं सदा ॥ २९ ॥
 प्रत्येकं सर्वसंश्लिष्टैः शयद्विचलितैर्भिया । रक्ष रक्षेति शब्दं च कुर्वाद्भिर्दूतताडितैः ॥ ३० ॥
 महापातकिभिर्युक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् । भयानकं ध्वान्तयुक्तं लौहकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥
 धर्मकुण्डं तप्तमुराकुण्डं वाप्यर्थमेव च । तद्भोजिभिः पापिभिश्च व्याप्तं मदूतताडितैः ॥
 अथः शारमलिवृक्षस्य तीक्ष्णकण्टककुण्डकम् । लक्षपौरुषमानं च क्रोशमानं च दुःखदम् ॥
 धनुर्मानैः कण्टकैश्च सुतीक्ष्णैः परिवेष्टितम् । प्रत्येकं कण्टकैर्विद्धं महापातकिभिर्युतम् ॥
 वशाप्राप्तिपताद्भिश्च मम दूतैश्च ताडितैः । जलं देहीति शब्दं च कुर्वाद्भिः शुष्कतालुकैः ॥
 महामयातिव्यग्रैश्च दण्डसंभिन्नमस्तकैः । प्रचलद्भिर्भया तप्ततैले जीविभिरेव च ॥ ३६ ॥
 विषाघ्नैस्तक्षकादीनां पूर्णं च क्रोशमानकम् । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥
 प्रतप्ततैलपूर्णं च कीटादिपरिवर्जितम् । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं दग्धगन्धैश्च वेष्टितैः ॥
 वाकुशब्दं प्रकुर्वाद्भिश्चोद्भिर्दूतताडितैः । महापातकिभिर्युक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥
 शस्त्रकुण्डं ध्वान्तयुक्तं क्रोशमानं भयानकम् । शूलकारैः सुतीक्ष्णगन्धैर्लेशशस्त्रैश्च वेष्टितम् ।
 शस्त्रतत्त्वस्वरूपं च क्रोशतुर्यप्रमाणकम् । पातकिभिर्वेष्टितं च कुन्तविद्धैश्च वेष्टितम् ॥
 ताडितैर्मम दूतैश्च शुष्ककण्ठौष्ठतालुकैः । कीटैः संपीड्यमानैश्च सर्पयानैर्भयंकरैः ॥ ४२ ॥
 तीक्ष्णदन्तैश्च विकृतैर्व्याप्तं ध्वान्तयुतं सति । महापातकिभिर्युक्तं भीतिर्वा कीटभक्षितैः ॥
 रुद्राद्भिः क्रोशमानं च मम दूतैश्च ताडितैः ॥ ४३ ॥
 अतिदुर्गन्धिसंयुक्तं क्रोशार्थं पूयसंयुतम् । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥ ४४ ॥
 द्विगव्यूतिप्रमाणं च हिमतोयप्रपूरितम् । तालवृक्षप्रमाणैश्च सर्पकैश्चिमिरावृतम् ॥ ४५ ॥

अर्पवेष्टितगात्रैश्च पापिभिः सर्पभक्षितैः । संकुलं शब्दकृद्भिश्च मम दूतैश्च ताडितैः ॥ ४१ ॥
 कुण्डत्रयं मशदीनां पूर्णं च मशकादिभिः । सर्वं क्रोशार्धमानं च महापातकिभिर्युतम् ॥
 हस्तपादादिभिर्बद्धैः क्षत्रैः क्षतजलोहितैः हाहेति शब्दं कुर्वद्भिः प्रचलद्भिश्च संततम् ॥
 वज्रवृश्चिकयोः कुण्डं ताम्बां च परिपूरितम् । वाप्यर्धं पापिभिर्युक्तं वज्रवृश्चिकदंशितैः ।
 कुण्डत्रयं शरादीनां तैरेव परिपूरितम् । तैर्विद्धैः पापिभिर्युक्तं वाप्यर्धं रक्तलोहितैः ॥ ५० ॥
 तप्तपङ्कोरकैः पूर्णं सध्वान्तं गोलकुण्डम् । कीटैः संपीड्यमानैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥
 वाप्यर्धं परिपूर्णं च जलस्यैर्नक्रकोटिभिः । दारुणैर्विकृताकारैर्भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥ ५२ ॥
 त्रिभूत्रश्लेष्मभक्ष्यैश्च संयुक्तं शतकोटिभिः । काकैश्च विकृताकारैर्धनुर्लसं च पापिभिः ॥
 संचलवाजयोः कुण्डं ताम्बां च परिपूरितम् । भक्षितैः पापिभिर्युक्तं शब्दकृद्भिश्च संततम् ।
 धनुःशतं वज्रयुक्तं पापिभिः संकुलं सदा । शब्दकृद्भिर्वज्रदग्धैरन्तर्ध्वान्तमयं सदा ॥ ५३ ॥
 वापीद्विगुणमानं च तप्तप्रस्तरनिर्मितम् । ज्वमदङ्गारसदृशं चलद्भिः पापिभिर्युतम् ॥ ५४ ॥
 क्षुरधरोपमैस्तीक्ष्णैः पापैर्निर्मितं परम् । महापतकिभिर्युक्तं क्षतं क्षतजलोहितैः ॥ ५७ ॥
 दुर्गन्धिलालापूर्णं च तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युतम् । क्रोशमानं गभीरं च मम दूतैश्च ताडितैः ॥
 तप्ततोयेऽञ्जनाकारैः परिपूर्णं धनुःशतम् । चलद्भिः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥ ५९ ॥
 पूर्णं चूर्णद्रवैः क्रोशमानं पापिभिरन्वितम् । तद्भोजिभिः प्रदग्धैश्च मम दूतैश्च ताडितैः ॥
 कुण्डं कुलालचक्राभं घूर्णमानं च संततम् । सुतीक्ष्णषोडशारं च घूर्णितैः पापिभिर्युतम् ॥
 अतीव वक्रं निम्नं च द्विगव्यूतिप्रमाणकम् । कन्दराकारनिर्माणं तप्तोदकसमन्वितम् ॥ ६२ ॥
 महापातकिभिर्युक्तं भक्षितैर्जलजन्तुभिः । प्रचलद्भिः शब्दकृद्भिर्ध्वान्तयुक्तं भयानकम् ॥
 कोटिभिर्विकृताकारैः कच्छपैश्च सुदारुणैः । जलस्यैः संयुतं तैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥
 ज्वालाकलपैस्तेजोभिर्निर्मितं क्रोशमानकम् । शब्दकृद्भिः पापिभिश्च चलद्भिः संयुतं सदा
 क्रोशमानं गभीरं च तप्तमम्मभिग्नितम् । शश्चलद्भिः संयुक्तं पापिभिर्भस्मभक्षितैः ॥
 तप्तपाशगलोष्ठानां समूहैः परिपूरितम् । पापिभिर्दग्धगात्रैश्च युक्तं वै शुष्कतालुकैः ॥
 क्रोशमानं ध्वान्तमयं गभीरमतिदारुणैः । ताडितैर्मम दूतैश्च दग्धकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥
 अत्यूर्मियुक्ततोयं च प्रतप्तक्षारसंयुतम् । नानाप्रकारविकृतं जलजन्तुसमन्वितम् ॥ ६९ ॥
 द्विगव्यूतिप्रमाणं च गभीरं ध्वान्तसंयुतम् । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं दंशितैर्जलजन्तुभिः ॥
 चलद्भिः क्रन्दमानैश्च न पश्यद्भिः परस्परम् । उत्तप्तूर्मिकुण्डं च कीर्तितं च भयानकम्
 असिपत्रवनस्यैवाप्युच्चैस्तालतरोरधः । क्रोशार्धमानकुण्डं च पतत्पत्रसमन्वितम् ॥ ७२ ॥

पापिनां रक्तपूर्णं च वृक्षाप्राप्तपततां परम् । परित्राहीनि शब्दं च कुर्वतामसतामपि ॥
 गभीरं ध्वान्तसंयुक्तं रक्तकीटसमन्वितम् । तदसीपत्रकुण्डं च कीर्तितं च भगानकम् ॥
 धनुःशतप्रमाणं च क्षुराकारास्त्रसंकुलम् पापिनां रक्तपूर्णं च क्षुरधारं भगानकम् ॥
 सूचीशङ्खास्त्रसंयुक्तं पापिरक्तौघपूरितम् । पञ्चाशद्वनुरायामं क्लेशदं सूचिकामुलम् ॥
 गोधाह्वजन्तुभेदस्य मुखाकृति भगानकम् । कूपरूपं गभीरं च धनुर्विशतिमानकम् ॥७७॥
 महापातकिनां चैव महाक्लेशकरं परम् तत्कीटभक्षितानां च नम्रास्यानां च संततम् ॥
 कुण्डं नैकमुखाकारं धनुःषोडशमानकम् । गभीरं कूपरूपं च पापिष्ठैः संकुलं सदा । ७९॥
 गजेन्द्राणां समूहेन व्याप्तं कुण्डाकृति स्थलम् । गजदन्तहतानां च पापिनां रक्तपूरितम् ॥
 तत्कीटभक्षितानां च दीनशब्दकृतं सदा धनुःशतप्रमाणं च कीर्तितं गजदंशनम् ॥
 धनुस्त्रिशतप्रमाणं च कुण्डं वै गोमुखाकृति । पापिनां दुःखदं चैव गोमुखं पारकीर्तितम् ॥
 भ्रमिनां कालचक्रेण संततं च भगानकम् । कुम्भाकारं ध्वान्तयुक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥
 लक्षमानवमानं च गभीरमतिविस्तृतम् । कुत्रचित्तप्तैलं च कुण्डाभ्यन्तरमन्तिके ॥८४॥
 कुत्रचित्तप्तलौहादिकुण्डं ताम्रादिकं तथा । कुत्रचित्तप्तपाषाणकुण्डाभ्यन्तरमन्तिके ॥८५॥
 पापिनां च प्रधानैश्च महापातकिभिर्युतम् । परस्परं न पश्यद्भिः शब्दकृद्भिश्च संततम् ॥
 ताडितैर्मम दूतैश्च दण्डैश्च मुसलैस्तथा ॥ ८७ ॥
 घूर्णमानैः पतद्भिश्च मूर्छितैश्च मुहुर्मुहुः । पातितैर्मम दूतैश्चाप्यत्यूर्ध्वात्पतितैः क्षणम् ॥
 यावन्तः पापिनः सन्ति सर्वकुण्डेषु सुन्दरि । ततश्चतुर्गुणाः सन्ति कुम्भीपाके च दुस्तरे
 सुचिरं पतिताश्चैव भोगदेहविवर्जिता । सर्वकुण्डप्रधानं च कुम्भीपाकं प्रकीर्तितम् ॥
 कलनिर्मितसूत्रेण निबद्धा यत्र पापिनः । उत्थापिताश्च मदूतैः क्षणमेव निमज्जिताः ॥
 निःश्वासबन्धाः सुचिरं कुण्डानामन्तरे तथा । अतीव क्लेशयुक्ताश्च भोगदेहा अनश्वराः ॥
 दण्डेन मुसलेनैव मम दूतैश्च ताडिताः । प्रतप्तोपयुक्तं च कलसूत्रं प्रकीर्तितम् । ९३॥
 अवटः कूपभेदश्च यत्रोदं च तदाकृति । प्रतप्तोपपूर्णं च धनुर्विशतप्रमाणकम् ॥९४॥
 व्याप्तं महापापिभिश्च दग्धगात्रैश्च संततम् । मदूतैस्ताडितैः शश्वदवटोदं प्रकीर्तितम् ॥
 यत्तोयस्पर्शमात्रेण सर्वव्याधिश्च पापिनाम् । भवेदकस्मात्पततां यत्र कुण्डे धनुःशने ॥
 सर्वे रुद्धाः पापेनश्च व्यथन्ते यत्र संततम् । हाहेति शब्दं कुर्वन्तस्तदेवारुनुदं विदुः ॥
 तप्तपांसुमिराकीर्णं ज्वलद्भिस्तु सुदग्धकैः । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं पांसुभोजं धनुःशतम्
 पततां पापिनां यत्र भवेदेव प्रकम्पनम् । पातमात्रेण पापी वै भवेत्पाशेन वेष्टितः ॥९९॥

क्रोशमाने च कुण्डे वै विदुस्तत्पाशवेष्टनम् । धनुर्विंशतिमानं च शूलप्रोतं प्रकीर्तितम् ॥
पातमात्रेण पापी च शूलेन ग्रथितो भवेत् । पततां पापिनां यत्र भवेदेव प्रकम्पनम् ॥
अतीव हिमतोये च क्रोशार्थं च प्रकम्पनम् । ददत्येव हिमदूता यत्रोल्काः पापिनां मुखे
धनुर्विंशतिमानं च तदुल्काभिश्च संकुलम् । लक्षमानवमानं च गभीरं च धनुःशतम् ॥
नानाप्रकागक्रिभिभि संयुक्तं च भयानकैः । अत्यन्धकारवशात् यत्कूपाकारं च वर्तुलम् ॥
तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं न पश्यद्भिः परस्परम् । तप्ततोयप्रदग्धैश्च चलद्भिः कीटभक्षितैः ॥
ध्वान्तेन चक्षुषा चान्धैरन्धकूपं प्रकीर्तितम् ॥ १०९ ॥

नानाप्रकारशस्त्रौघैर्यत्र विद्धाश्च पापिनः । धनुर्विंशतिमानं च वेषनं तत्प्रकीर्तितम् ॥ १० ॥
दण्डेन ताडिता यत्र मम दूतैश्च पापिनः । धनु षोडशमानं च तत्कुण्डं दण्डताडनम् ॥
निबद्धाश्च महाजालैर्यथा मीनाश्च पापिनः । धनुस्त्रिंशत्प्रमाणं च जालबद्धं प्रकीर्तितम् ॥
पततां पापिनां कुण्डे देहाश्चूर्णी भवन्ति च । लौहवेदिनिबद्धान्तःकोटिमानवमानकम् ॥
गभीरं ध्वान्तयुक्तं च धनुर्विंशतिमानकम् । मूर्छितानां जडानां तद्देहचूर्णं प्रकीर्तितम् ॥
दलिताः पापिनो यत्र मददूतैर्भुसलैः सदा । धनु षोडशमानं च तत्कुण्डं दलनं स्मृतम् ॥
पातमात्रे यत्र पापी शुष्ककण्ठौष्ठतालुकः । वलुकासु च तप्तसु धनुस्त्रिंशत्प्रमाणकम् ॥
शतमानवमानं च गभीरं ध्वान्तसंयुतम् । जलाहारैर्विरहितं शोषणं तत्प्रकीर्तितम् ॥
नानाचर्मकषायैः परिपूर्णं धनुःशतम् । शतमानवमानं च गभीरं ध्वान्तसंयुतम् ॥
दुर्गन्धियुक्तं तद्भक्ष्यैः पापिभिः संकुलं महत् ॥ ११४ ॥

शूर्पकारमुखं कुण्डं धनुर्द्वादशमानकम् । तदलोहवालुकाभिः पूर्णं पातकिभिर्युतम् ॥
अन्तर्गन्निशिखानां च ज्वालाव्याघ्रमुखं सदा । धनुर्विंशतिमानं च यस्य कुण्डस्य सुन्दरि ॥
ज्वालाभिर्दग्धगात्रैश्च पापिभिर्यासमेव यत् । तन्महत्क्लेशदं शश्वत्कुण्डं ज्वालामुखं स्मृतम् ॥
पातमात्राद्यत्र पापी मूर्च्छितो जिह्वितो भवेत् । तद्वेष्टाभ्यन्तरितं वाप्यर्थं जिह्वकुण्डकम् ॥
धूमान्वाग्युक्तं च धूमान्धैः पापिभिर्युतम् । धनुःशतं श्वासबद्धैर्धूमान्धं परिकीर्तितम् ॥
पातमात्राद्यत्र पापी नागैः संवेष्टितो भवेत् । धनुःशतं नागपूर्णं नागवेष्टनकुण्डकम् ॥
षडशीतिश्च कुण्डानि मयोक्तानि निशामय । लक्षणं चापि तेषां च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रवृत्ति० नारदना० सावित्र्युपा० यमलोकस्थनरककुण्ड-

लक्षणप्रकथनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

सावित्र्युवाच—

हरिभक्तिं देहि मष्टं सारभूतां सुदुर्लभाम् । त्वत्तः सर्वं श्रुतं देव नावशिष्टोऽवरो मम ॥ १ ॥
 किञ्चित्कथय मे धर्मं श्रीकृष्णगुणकीर्तनम् पुंसां लक्षोद्धारबीजं नरकार्णवतारकम् ॥ २ ॥
 कारणं मुक्तिवार्याणां सर्वाङ्गभनिवारणम् दारणं कर्मवृक्षाणां कृतपापौघहारकम् ॥ ३ ॥
 मुक्तयः कतिधा सन्ति किं वा तासां च लक्षणम् । हरिभक्तेर्मूर्तिभेदं निषेकस्यापि लक्षणम् ॥
 तत्त्वज्ञानविहीना च स्त्रीजातिर्विधिनिर्मिता । किं तज्ज्ञानं सारभूतं वद वेदविदां वर ॥ ५ ॥
 सर्वदानं ह्यनशनं तीर्थस्नानं व्रतं तपः । अज्ञाने ज्ञानदानम्य कलां नाहन्ति षोडशीम् ॥
 पितुः शतगुणा माता गौरवेणातिरिच्यते । मातुः शतगुणैः पूज्यो ज्ञानदाता गुरुः प्रभो ॥

यम उवाच—

पूर्वं सर्वो वरो दत्तो यस्ते मनसि वाञ्छितः । अधुना हरिभक्तिस्ते वत्से भवतु मद्भगवत् ॥
 श्रोतुमिच्छसि कल्याणि श्रीकृष्णगुणकीर्तनम् । वक्तृणां प्रश्नकर्तृणां श्रोतृणां कुलतारकम् ॥
 शेषो वक्त्रमहस्तेन नहि यद्वक्तुमीश्वरः । मृत्पुञ्जयो न क्षमश्च वक्तुं पञ्चमुखेन च ॥ १० ॥
 घाता चतुर्णां वेदानां विधाता जगतामपि । ब्रह्मा चतुर्मुखेनैव नात्र विष्णुश्च सर्ववित् ॥
 कार्तिकेयः षण्मुखेन न पि वक्तुमलं ध्रुवम् । न गणेशः समर्थश्च योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥
 सारभूताश्च शास्त्राणां वेदाश्चत्वार एव च । कलामात्रं यद्गुणानां न विदन्ति बुधाश्च ये ॥
 सरस्वती जडोभूता नालं यद्गुणवर्णने । सनत्कुमारो धर्मश्च सनकश्च सनातनः ॥ १४ ॥
 सनन्दः कपिल सूर्यो ये चान्ये ब्रह्मणः सुताः । विचक्षणान यद्वक्तुं के वाऽन्ये जडबुद्धयः
 न यद्वक्तुं क्षमाः सिद्धा मुनीन्द्रा योगिनस्तथा । के वाऽन्ये च वयं के वा भगवद्गुणवर्णने ॥
 ध्यायन्ति यत्पादम्भोजं ब्रह्मविष्णुशिवादयः । अतिसाध्यं स्वभक्तानां तदन्येषां सुदुर्लभम् ॥
 कश्चिद्विजानाति तद्गुणोकीर्तनं महत् । अतिरिक्तं विजानाति ब्रह्मा ब्रह्मविशारदः
 ततोऽतिरिक्तं जानाति गणेशो ज्ञानिनां गुरुः । सर्वरिक्तं जानाति सर्वज्ञः शंभुरेव च ॥
 तस्मै दत्तं पुरा ज्ञानं कृष्णेन परमात्मना । अतीव निर्जने रम्ये गोलोके रासमण्डले ॥
 तत्रैव कथितं किञ्चिद्गुणोत्कीर्तनं पुनः । धर्माय कथयामास शिवलोके शिवः स्वयम् ॥
 धर्मस्तत्कथयामास पुष्करे भास्कराय च । पिता मम यमाराध्य मां प्राप तपसा सति ॥
 पूर्वं स्वविषयं चाहं न गृह्णामि प्रयत्नतः । वैराग्ययुक्तस्तपसे गन्तुमिच्छामि सुव्रते ॥ २३ ॥

तेदा मां कथयामास पिता तद्गुणकीर्तनम् । यथागमं तद्वदामि निबोधतीव दुर्गमम् ॥
तद्गुणं स न जानाति तदन्यस्य च का कथा । यथाऽऽकाशो न जानानि स्वानामेव वरानने
सर्वान्तरत्मा भगवान्सर्वकारणकारणम् । सर्वेश्वरश्च सर्वोद्य सर्ववित्सर्वरूपधृक् ॥२१॥
नित्यरूपी नित्यदेही नित्यानन्दो निगकृतिः । निरङ्कुशश्च निःशङ्को निर्गुणश्च निराश्रयः
निरिष्टः सर्वसाक्षी च सर्वाधारः परात्परः । प्रकृतिस्तद्विकारा च प्राकृतास्तद्विकारजाः ॥
स्वयं पुमांश्च प्रकृतिः स्वयं च प्रकृतेः परः रूपं विधत्तेऽरूपश्च भक्तानुग्रहेतवे ॥२२॥
अतीव कमनीयं च सुन्दरं सुमनोहरम् । नवीननीरदश्यामं किंशोरं गोपवेषकम् ॥
कन्दर्पकोटिलवण्यलीलायाममनोहरम् । शरन्नमद्याह्नपद्मानां शोभामोषकलोचनम् ॥
शरत्पार्वणकोटीन्दुशोभासंशोभिताननम् । अमूल्यरत्नखचितं रत्नाभरणभूषितम् ॥२३॥
सस्मितं शोभितं शश्वदमूल्यपीतवाससा । परब्रह्मस्वरूपं च ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥२४॥
सुखदृश्यं च शान्तं च राधाभक्तमनन्तम् । गोपीभिर्वीक्ष्यमाणं च सस्मिताभिः समन्ततः
रासमण्डलमध्यस्थं रत्नसिंहासनस्थितम् । वंशीं कणन्तं द्विजभुजं वनमालाविभावेतम् ॥
कौस्तुभेन मण्डिरेण सुन्दरं वक्षसोज्ज्वलम् । कुङ्कुमागरुकस्तूरीचन्दनार्चितविग्रहम् ॥
चारुचम्पकमालाञ्जमालतीमाल्यमण्डितम् । चारुचम्पकशोभाद्व्यचूडावकिमराजितम् ॥
ध्यायन्ति चैवंभूतं वै भक्ता भक्तिपरिप्लुताः । यद्भयाज्जगतां धाता विधत्ते सृष्टिमेव च
करोति लेखनं कर्मानुरूपं सर्वकर्मणाम् । सपसां फलदाता च कर्मणां च यदाज्ञया ॥
विष्णुः पाता च सर्वेषां यद्भयात्पाति संततम् । कालाग्निरुद्रः संहर्ता सर्वविश्वेषु यद्भयात्
शिवो मृत्युञ्जयश्चैव ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः । यज्ज्ञानदानात्सिद्धेशो योगीशः सर्ववित्स्वयम्
परमानन्दयुतश्च भक्तिवैराग्यसंयुतः । यत्प्रसदाद्वाप्ति वातः प्रवरः शीघ्रगामिनाम् ॥
तपनश्च प्रतपति यद्भयात्संततं सति । यदाज्ञया वर्षतीन्द्रो मृत्युश्चरति जन्तुषु ॥४४॥
यदाज्ञया दहेद्वह्निर्जलमेव सुशीतलम् । दिशो रक्षन्ति दिक्पाला महार्भाता यदाज्ञया ॥
भ्रमन्ति राशिचक्राणि ग्रहा वै यद्भयेन च । भयात्फलन्ति वृक्षाश्च पुष्पन्त्यपि च यद्भयात्
भयात्फलानि पक्वानि निष्फलास्तरवो भयान् । यदाज्ञया स्थलस्थाश्च न जीवन्ति जलेषु च
तथा स्थले जलस्थाश्च न जीवन्ति यदाज्ञया । अहं नियमकर्ता च धर्माधर्मे च यद्भयात्
कालश्च कलयेत्सर्वं भ्रमत्येव यदाज्ञया । अवले न हरेत्कालो मृत्युर्वै यद्भयेन च ॥४८॥
ज्वलद्ग्नौ पतन्तं च गभीरे च जलार्णवे । वृक्षाप्रातीक्ष्णखड्गे च सर्पाग्निनां मुखेषु च ॥
नानाशस्त्रास्त्रविद्धं च रणेषु विषमेषु च । पुष्पचन्दनतले च बन्धुर्गैश्च रक्षितम् ॥५०॥

शानं तन्त्रमन्त्रैश्च काले कालो हरेद्भयात् । धत्ते वायुस्तोयराशिं तोयं कूर्मं यदाज्ञया ॥
 कूर्मोऽनन्तं स च क्षोणीं समुद्रान्सप्त पर्वतान् । सर्वैश्चैव क्षमारूपो नानारूपं विभर्ति सः ॥
 यतः सर्वाणि भूतानि लीयन्तेऽन्ते च तत्र वै । इन्द्रायुश्चैव दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः ॥
 अष्टाविंशच्छक्रगते ब्रह्मणः स्याद्दर्शनं । षष्ट्याऽधिके पञ्चशते सहस्रे पञ्चविंशतौ ॥
 युगे नगणां शक्रायुरेवं संख्याविदो विदुः । एवं त्रिंशद्दिनैर्मासो द्वाभ्यां ताम्रामृतः स्मृतः
 ऋतुभिः षड्भिरेव शताब्दं ब्रह्मणो वयः । ब्रह्मणश्च निधाने वै चक्षुस्मालिनं हरेः ॥
 चक्षुर्निमीलने तस्य लयं प्राकृतिकं विदुः । प्रलये प्राकृताः सर्वे देवाश्च चराचराः ॥
 लीना धानरि धाना च श्रीकृष्णे नाभिपङ्कजे । विष्णुः क्षीरोदशापी च वैकुण्ठे यश्चतुर्भुजः
 विलीना वामपार्श्वे च कृष्णस्य परमात्मनः । इन्द्राद्या भैरवाद्याश्च यावन्तश्च शिवानुगाः ॥
 शिवाधारे लिते लीना ज्ञानानन्दे सनातने । ज्ञानाधिदेवः कृष्णस्य महादेवस्य चाऽत्मनः
 तस्य ज्ञाने विलीनश्च बभूवाय क्षणं हरेः दुर्गायां विष्णुमायायां विलीनाः सर्वशक्तयः ॥
 सा च कृष्णस्य बुद्धौ च बुद्ध्यधिष्ठातृदेवता । नारायणांशः स्कन्दश्च लीनो वसुसि पि
 तस्य च ॥ ६२ ॥

श्रीकृष्णांशश्च तद्वाहौ देवाधीशो गणेश्वरः । पद्मांशभूता पद्मायां सा राधायां च सुव्रते
 गोप्यश्चापि च तस्यां च सर्वा वै देवयांषितः । कृष्णप्रागाधिदेवी सा तस्य प्राणेषु सा स्थिता
 सावित्री च सरस्वत्यां वेदशास्त्राणि यानि च । स्थिता वागी च जिह्वायां तस्यैव परमात्मनः
 गोलोकस्थस्य गोपाश्च विलीनास्तस्य लोमसु । तत्प्राणेषु च सर्वेषां प्राणा वाना हुताशनः
 जठराग्नौ विलीनश्च जलं तद्रसनाग्रतः । वैष्णवाश्चरणाम्भोजे परमानन्दसंयुताः ॥ ६३ ॥
 सारात्सारतरा भक्तिरसपीयूषपायिनः । विराट्क्षुद्रश्च महति लीनः कृष्णे महाविराट्
 यस्यैव लोमकूपेषु विश्वानि निविलानि च । यस्य चक्षुर्निमेषेण महांश्च प्रलयो भवेत् ॥
 चक्षुस्मालिने सृष्टिर्यस्यैव परमात्मनः । यावन्निमेषे सृष्टिः स्यात्तावदुन्मीलने व्ययः ॥
 ब्रह्मणश्च शताब्देन सृष्टिस्तत्र लयः पुनः । ब्रह्मसृष्टिलयानां च संख्या नात्येव सुव्रते
 यथा भूजमां चैव संख्यानं च निशामय । चक्षुर्निमेषे प्रलयो यस्य सर्वान्तमात्मनः ॥
 उन्मीलने पुनः सृष्टिर्भवेद्वेश्वरेच्छया । तदुगोत्कीर्तनं वक्तुं ब्रह्माण्डेषु च कः समः ॥
 यथा श्रुतं तावत्क्रातयोक्तं च यथागमम् । मुक्तयश्च चतुर्दैर्निरुक्ताश्च चतुर्विधाः ॥
 तत्प्रधाना हरेर्भक्तिर्मुक्तगमि गरीयसी सालोक्यदा हरेरेका चान्या सालोक्यदाऽपरा
 सामांशदा च निर्वाणदात्री चैवमिति स्मृतिः । भक्तास्ता नहि बाञ्छन्ति विना तत्से-
 वनादिकम् ॥ ७६ ॥

सिद्धत्वममरस्यं च ब्रह्मत्वं चावहेल्लग । जन्ममृत्युजराव्याधिभयशोकदिखण्डनम् ७७
धारणं दिव्यरूपस्य विदुर्निर्माणमोक्षदम् । मुक्तिश्च सेवारहिता भक्तिः सेवाविवर्द्धिनी ॥
भक्तिमुक्तो रयं भेदो निषेकलक्षणं शृणु । विदुर्बुधा निषेकं च भोगं च कृतकर्मणाम् ॥
तत्खण्डनं च शुभदं परं श्रीकृष्णसेवनम् । तत्त्वज्ञानामदं सावि सारं वै लोकवेदयोः ॥
विघ्नघ्नं शुभदं चोक्तं गच्छ वत्से यथासुखम् । इत्युक्त्वा सूर्यपुत्रश्च जीवायित्वा च तत्पतिम्
तस्यै शुभाशिषं दत्त्वा गमनं कर्तुमुद्यतः । दृष्ट्वा यमं च गच्छन्तं सावित्री तं प्रणम्य च ॥
रुरोद चरणे धृत्वा सद्विच्छेदोऽतिदुःखदः । सावित्रीरोदनं श्रुत्वा यमः सोऽयं कृपानिधिः
तामन्युवान् संदृष्ट्वारोरीच्चापि नारद ॥ ८४ ॥

यम उवाच—

लक्षवर्षं सुखं भुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । अन्ने या-यसि गोलोके श्रीकृष्णभवनं शुभे ॥
गत्वा च स्वगृहं भदे सावित्र्याश्च व्रतं कुरु । द्विसप्तवर्षपर्यन्तं नारीणां मोक्षकारणम् ॥
ज्येष्ठे शुक्लचतुर्दश्यां सावित्र्याश्च व्रतं कुरु । शुक्लाष्टम्यां भाद्रपदे महालक्ष्म्या व्रतं तथा ॥
द्वैचष्टवर्षव्रतं च दं प्रत्यहं पक्षमव च । कर्गोत परया भवत्या सा याति च हरेः पदम् ॥
प्रतिमङ्गलवारे च दवीं मङ्गलचण्डिकाम् । प्रतिमासं शुक्लषष्ठ्यां पथीं मङ्गलदायिकाम् ॥
तथा चाऽऽगढसंक्रान्त्यां मनसा सर्वामद्धिदाम् । राधां रासे च कार्तिक्या कृष्णनाणा-
धिका मियाम् ॥ ९० ॥

उपोष्य शुक्लाष्टम्यां च प्रतिमासे वरप्रदाम् । विष्णुपाया भगवतीं दुर्गां दुर्गातिनाशिनीम् ।
प्रकृतिं जगद्भवां च पतिपुत्रवतीषु च । पतिव्रतासु शुद्धासु चन्द्रेषु प्रतिमासु च ॥
या नारी पूजयेद्भक्त्या धनसंतानहेतवे । इह लोके सुखं मुक्त्वा यात्यन्ते श्रीहरेः पदम् ।
इत्युक्त्वा तं धर्मराजो जगाम निजमन्दिनम् । गृहीत्वा मन्त्रमिवं तं सावित्री ॥ १० ॥
सावित्री यात्यवन्तं च वृत्तान्तं च यत्क्रमः । अनन्तश्च मन्त्रान् यथा ॥
सावित्रीजनकः पुत्रान्न प्रापद्वै कनया च । श्वशुरश्च ते तज्ज सावित्री ॥
लक्षवर्षं सुखं मुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भागं । जगाम स त्रिना सार्वभौमः ॥
सविदुश्चाधिदेवी या मन्त्राधिष्ठा तृदेवता । सावित्री चा नाना सावित्री ॥
इत्येवं कथितं वत्स सावित्र्याख्यानमुत्तमम् । जी र्त्तमवि तां च पुनः ॥ ११ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृत० नरदना० सावि० सावि० मो -

समाधिर्नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४

[illegible]

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

श्रीकृष्णस्याऽऽत्मनश्चैव निर्गुणस्य निराकृतेः । सावित्रीयमसंवादे श्रुतं सुविमलं यशः
तद्गुणोत्कीर्तनं सत्यं मङ्गलानां च मङ्गलम् । अधुना श्रोतुमिच्छामि लक्ष्युपाख्यानमीश्वर ॥
केनाऽऽदौ पूजिता साऽपि किंभूता केन वा पुरा । तद्गुणोत्कीर्तनं सत्यं वद वेदविदां वर

नारायण उवाच—

सृष्टेरादौ पुरा ब्रह्मन्कृष्णस्य परमात्मनः । देवी वामांशसंभूता चाऽऽसीत्सा रासमण्डले ॥
अतीव सुन्दरी श्यामा न्यग्रोधपरिमण्डला । यथा द्वादशवर्षीया रम्या सुन्धिरयौवना ॥
श्वेतचम्पकवर्णाभा सुखदृश्या मनोहरा । शरत्पार्वणकोटीन्दुप्रभासंशोभितानना ॥ ६ ॥
शरन्मध्याह्नपद्मानां शोभाशोभितलोचना । सा च देवी द्विधाभूता सहस्रैश्वर्येच्छया ॥
समा रूपेण वर्णेन तेज ॥ वयसा त्विषा । यशसा वाससा मूर्त्या भूषणेन गुणेन च ॥
स्मिनेन वीक्षणेनैव वचसा गमनेन च । मधुगेन स्वरेणैव नैयनानुनयेन च ॥ ९ ॥
तद्वामांशा महालक्ष्मीर्दक्षिणांशा च राधिका । रावाऽऽदौ वरयावास द्विभुजं च परात्परम् ॥
महालक्ष्मीश्च तत्पश्चाच्चकमे कमनीयकम् । कृष्णस्तद्वैरवेणैव द्विधारूपो बभूव ह ॥ ११ ॥
दक्षिणांशो वै द्विभुजो वामांशश्च चतुर्भुजः । चतुर्भुजाय द्विभुजो महालक्ष्मीं ददौ पुरा ॥
लक्ष्यते दृश्यते विश्वं स्निग्धदृष्ट्या यथाऽनिशम् । देवीषु या च महती मह लक्ष्मीश्च सा स्मृता
द्विभुजो राधिकाकान्तो लक्ष्मीकान्तश्चतुर्भुजः । गोलोके द्विभुजस्तस्यो गोपगोपीभिरावृतः ॥
चतुर्भुजश्च वैकुण्ठं प्रययौ पद्मया सह । सर्वांशेन समो तौ द्वौ कृष्णनारायणौ परौ ॥ १५ ॥
महालक्ष्मीश्च योगेन नानारूपा बभूव सा । वैकुण्ठे च महालक्ष्मीः परिपूर्णतमाऽपरा ॥
शुद्धसत्त्वस्वरूपा च सर्वसौभाग्यसंयुता । प्रेम्णा सा वै प्रधाना च सर्वासु रमणीषु च ॥
स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीश्च शक्रपद्मत्स्वरूपिणी । पातालेषु च मर्त्येषु राजलक्ष्मीश्च राजसु ॥
गृहलक्ष्मर्गृहेष्वेव गृहिणी च कलांशया । संपत्स्वरूपा गृहिणां सर्वमङ्गलमङ्गला ॥ १९ ॥
गवां प्रसूः सा सुरभिर्दक्षिणा यज्ञकामिनी । क्षीरोदसिन्धुकन्या सा श्रीरूपा पद्मिनीषु च ॥
शोभारूपा च चन्द्रे सा सूर्यमण्डलमण्डिता । विभूषणेषु रत्नेषु फलेषु जलजेषु च ॥ २१ ॥
नृपेषु नृपपत्नीषु दिव्यस्त्रीषु गृहेषु च । सर्वसम्येषु वस्त्रेषु स्थाने सा संस्कृते तथा ॥ २२ ॥
प्रतिमाषु च देवानां मङ्गलेषु टेपु च । माणिक्येषु च मुक्तासु माल्येषु च मनोहरा ॥

१ क. 'नमुत्तमम् । २ क. संस्तुता । ३ क. प्रेम्णा चानु° । ४ क. 'दौ मुदा । ५ क. 'पु
च जलेषु च ।

मणीन्द्रेषु च हरेषु क्षीरे वै चन्दनेषु च । वृक्षशाखासु रम्यासु नग्नेषु वस्तुषु ॥ २४ ॥
 वैकुण्ठे पूजिता साऽऽदौ देवी नागायणेन च । द्वितीये ब्रह्मणा भक्त्या तृतीये शंकरेण च
 विष्णुना पूजिता सा च क्षीगेदे भारते मुने । स्वायंभुवेन मनुना मानेन्द्रेश्च सर्वतः ॥ २६ ॥
 ऋषीन्द्रेश्च मुनीन्द्रेश्च सद्भिश्च गृहिभिर्भवे । गन्धर्वादिश्च नागाद्यैः पातालेशु च पूजिता ॥
 शुक्लाष्टम्यां भाद्रपदे पूजा वै ब्रह्मणा कृता । भक्त्या च पक्षपर्यन्तं त्रिषु लोकेषु नारद ॥
 चैत्रे पौषे च भाद्रे च पुण्ये मङ्गलवासरे । विष्णुना निर्मिता पूजा त्रिषु लोकेषु भक्तिनः ॥
 वर्षान्ते पौषसंक्रान्त्यां मेध्य मागह्य चाङ्गणे । मनुभ्यां पूजयामास सा भूना भुवनत्रये ॥
 राज्ञा संपूजिता सा वै मङ्गलेनैव मङ्गला । केदारेणैव नीलेन नलेन सुबलेन च ॥ ३१ ॥
 ध्रुवणौत्तानगदेन शक्रेण बलिना तथा । कश्यपेन च दक्षेण मनुना च विवस्वता ॥ ३२ ॥
 त्रिदश्रतेन चन्द्रेण कुबेरेणैव वायुना । यमेन वह्निना चैव वरुणेनैव पूजिता ॥ ३३ ॥
 एवं सर्वत्र सर्वैश्च वन्दिता पूजिता सदा । सर्वैश्चर्गाधिदेवी सा सर्वं संपत्स्वरूपिणी ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० लक्ष्म्युपा० लक्ष्मी-

स्वरूपपूजादिवर्णनं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

=====

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

—————

नारद उवाच —

नारायणपिद्या सा च वरा वैकुण्ठवासिनी । वैकुण्ठाधिष्ठातृदेवी महालक्ष्मीः सनातनी ॥
 कथं बभूव सा देवी पृथिव्यां सिन्धुकन्यका । किं तद्वचनं च कवचं सर्वं पूजाविधिक्रमम्
 पुरा केन स्तुताऽऽदौ सा तन्मे वारुण्यातुमर्हसि ॥ ३ ॥

नारायण उवाच—

पुरा दुर्वाससः शपाद्भ्रष्टश्रीकः पुरंदरः । बभूव देवसंघश्च मर्त्यलोकश्च नारद ॥ ४ ॥
 लक्ष्मीः स्वर्गादिकं त्यक्त्वा रूढा परमदुःखिता । गत्वा लीना च वैकुण्ठे महालक्ष्मीं च नारद
 तदा शोभायुर्देवा दुःखिता ब्रह्मण सभाम् । ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य ययुर्वैकुण्ठमेव च । ५ ॥
 वैकुण्ठे शरणापन्ना देवा नारायणे परे । अतीव दैन्ययुक्ताश्च शुष्ककण्ठौष्ठतालुकाः ॥ ६ ॥
 तदा लक्ष्मीश्च कलया पुरा नारायणाज्ञया । बभूव सिन्धुकन्या सा शक्रसंपत्स्वरूपिणी ॥ ८ ॥
 तदा मयित्वा क्षीगेदं देवा दैत्यगणैः सह । संगपुश्च वरं लक्ष्मीं ददृशुभ्यां च तत्र हि ॥ ९ ॥

सुगदिभ्यो वरं दत्त्वा वनमालां च विष्णवे । ददौ प्रमत्तवदना तुष्टा क्षीरोदशायिने ॥ १० ॥
देवाश्चाप्यमुगक्रान्तं राज्यं प्रापुश्च तद्वरान् । तां संपूज्य च संस्तूय सर्वत्र च निरापदः ॥

नारद उवाच—

कथं शशाक दुर्वासा मुनिश्रेष्ठः पुरंदरम् । केन दोषेण वा ब्रह्मन्ब्रह्मिष्ठं ब्रह्मविपुरा ॥ ११ ॥
ममन्थे केन रूपेण जलधिन्तैः मुरादिभिः । केन स्तोत्रेण सा देवी शक्रे साक्षाद्भूव ह ॥
को वा तयोश्च संवादो ह्यभवत्तद्वद प्रभो ॥ १४ ॥

नारायण उवाच—

मधुपानपमत्तश्च त्रैलोक्याधिपतिः पुरा । क्रीडां चकार रहसि रम्भणा सह कामुकः ॥ १५ ॥
कृत्वा क्रीडां तया सार्धं कामुकया हृतचेतनः । तस्थौ तत्र महारण्ये कामोन्मथितमानसः ॥
कैलासाशिखरं गन्तुं वैकुण्ठादपि गवम् । दुर्वाससं ददर्शेन्द्रो ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥ १७ ॥
श्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डसहस्रप्रभमीश्वरम् । प्रतप्तकाञ्चनाभामं जटाभारमहोज्ज्वलम् ॥
शुक्लयज्ञोपवीतं च चीरं दण्डं कमण्डलुम् । महोज्ज्वलं च तिलकं बिभ्रतं चन्द्रमणिभम् ॥
समन्वितं शिष्यवर्गैर्वेदवेदाङ्गपारगैः । दृष्ट्वा ननाम शिरसा संभ्रमातं पुरंदरः ॥ २० ॥
शिष्यवर्गं स भक्त्या वै तुष्टाव च मुदाऽन्वितः । मुनिना च सशिष्येण तस्मै दत्ताः शुभाशिपः
विष्णुदत्तं पारिजातपुष्पं च सुमनोहरम् । मृत्युरोगजराशोकहरं भोक्तारं ददौ ॥ २२ ॥
शक्रः पुष्पं गृहीत्वा च प्रमत्तो राजसंपदा । भ्रमेण स्थाययामास तत्र वै हस्तिमस्तके ॥
हस्ती तत्स्पर्शमात्रेण रूपेण च गुणेन च । तेजसा वयसा कान्त्या विष्णुतुल्यो बभूव सः ॥
त्यक्त्वा शक्रं गजेन्द्रश्च प्यगच्छद्घोरकाननम् । न शशाक महेन्द्रस्तं रक्षितुं तेजसा मुने ॥
तत्पुष्पं त्यक्तवन्तं च दृष्ट्वा शक्रं मुनीश्वरः । तं शशाप महातेजः क्रोधसंरक्तलाचनः ॥

दुर्वासा उवाच—

अरे श्रिया प्रमत्तस्त्वं कथं मामवमन्यसे । महत्तपुष्पं गर्वेण त्यक्तवान्हस्तिमस्तके ॥ २७ ॥
विष्णोर्निवेदितं पुष्पं नैवेद्यं वा फलं जलम् । प्राप्तिमात्रेण मोक्तव्यं त्यागेन ब्रह्महा जनः ॥
अष्टश्रीभ्रष्टबुद्धिश्च अष्टैज्ञानो भवेन्नरः । यस्त्यजोद्विष्णुनैवेद्यं भाग्येनोपस्थितं शुभम् ॥
प्राप्तिमात्रेण यो मुहुक्ते भक्त्या विष्णुनिवेदितम् । पुंसां शतं समुद्धृत्य जीवन्मुक्तं स्वयं
भवेत् ॥ ३० ॥

विष्णुनैवेद्यभोजी यो नित्यं तु प्रणमेद्भरिम् । पूजयेत्स्तौति वा भक्त्या स विष्णुमदृशो भवेत्
तत्स्पर्शवायुना सद्यस्तीर्थैश्च विशुध्यति । तत्पादरजसा मूढ सद्यः पूता वसुंधरा ॥

पुंश्चल्यन्नमीगन्तं शूद्रश्चाद्धान्नमेव च । यद्धरेरनिवेद्यं च वृथामांसमभक्षकम् ॥ ३३ ॥
 शिखिलिङ्गप्रदत्तान्नं यदन्नं शूद्रयाजिनाम् । चिकित्सकद्विजानां च देवदान्नं तथैव च ॥
 कन्याविक्रयिणामन्नं यदन्नं गेनिजीविनाम् । अनुष्णान्नं पर्युषितं सर्वभक्ष्यवशेषितम् ॥
 शूद्राग्निद्विजान्नं च वृषवाहद्विजान्नवम् । अरीक्षितद्विजान्नं च यदन्नं शवदाहिनाम् ॥
 अगम्यगामिनां चैव द्विजानामन्नमेव च मित्रद्रुहां कृतघ्नानामन्नं विश्वासघातिनाम् ॥
 मिथ्यासाक्ष्यप्रदानां च ब्राह्मणानां तथैव च । एतत्सर्वं विशुध्येत विष्णुनैवेद्यभक्षणात् ॥
 श्वपचो विष्णुसेवी च वंशानां कोटिमुद्धरेत् । हरेरभक्तो विप्रश्च स्वं च रक्षितुमक्षमम् ॥
 अज्ञानाद्यदि गृह्णाते विष्णोर्नैर्माल्यमेव च । सप्तजन्मार्जितान्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥
 ज्ञान्वा भक्त्या च गृह्णाते विष्णोर्नैवेद्यमेव च । कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥
 यस्मात्संस्थापितं पुष्पं गर्वाद्वै हस्तिमस्तके । तस्माद्युष्मान्गरित्यज्य यातु लक्ष्मीर्हरेः पदम् ॥
 नागयणस्य भक्तोऽहं न बिभेमोश्चरं विप्रम् । कालं मृत्युं जगं चैव कानन्धान्नागयामि च ॥
 किं करिष्यति ते तानः कश्यपश्च प्रजापातेः । बृहस्पतिर्गुरुश्चैव नि शङ्कम्य च मे हरेः ॥
 इदं पुष्पं यस्य मूर्ध्नि तस्य वै पूजनं पुरः । मूर्ध्नि चिञ्चले शिवशिशांश्छित्त्वेदं योजयिष्यति ॥
 इति श्रुत्वा महेन्द्रश्च धृत्वा तच्चरणद्वयम् । उच्चै रुरोद शोकार्तस्तमुवाच मयाकुलः ॥

इन्द्र उवाच—

दत्तः समुचितः शापो मह्यं मत्ताय हे प्रभो । हता त्वया चेत्संपत्तिः कियज्ज्ञानं च देहि मे ॥
 ऐश्वर्यं विपदां बीजं प्रच्छन्नज्ञानकारणम् । मुक्तिमार्गार्गलं दाढर्याद्वरिभक्तिव्यपायकम् ॥
 जन्ममृत्युजगगेशोकैर्दुःखकरं परम् । संपत्तितिमिरान्धश्च मुक्तिमार्गं न पश्यति ॥
 संपन्मत्तः सुपूढश्च सुरामत्तः सचेतनः । बान्धवैर्वेष्टितः सोऽपि बन्धुद्वेषकरो मुने ॥ १० ॥
 संपन्मदप्रमत्तश्च विषयान्धश्च विह्वलः । महाकामी साहासिकः सत्त्वमार्गं न पश्यति ॥
 द्विविधो विषयान्धश्च राजसस्तामसः स्मृतः । अशास्त्रज्ञस्तामसश्च शास्त्रज्ञो राजसः स्मृतः ॥
 शास्त्रे च द्विविधं मार्गं निर्दिष्टं मुनिपंगव । प्रवृत्तिर्बीजमेकं च निवृत्तेः कारणं परम् ॥
 चरन्ति जावनश्चाऽऽदौ प्रवृत्तौ दुःखवर्त्तने । स्वच्छन्दे चाप्रसन्ने च निर्विरोधे च संततम् ॥
 आपातमधुरे लोभात्क्लेशे च सुखमानिनः । परिणामोत्पत्तिर्बीजे जन्ममृत्युजराकरे ॥ ११ ॥
 अनेकजन्मपर्यन्तं कृत्वा च भ्रमणं मुदा । स्वकर्मविहितायां च नानां योन्त्यां क्रमेण च ॥
 ततः कृष्णानुग्रहाच्च सत्सङ्गं लभते जनः । सहस्रेषु शतेष्वेको भवाब्धेः पारकारणम् ॥
 साधुः सत्त्वप्रदीपेन मुक्तिमार्गं प्रदर्शयेत् । तदा कर्णेन यत्नं च जीवी बन्धनखण्डने ॥

अनेकजन्मयोगेन तपसाऽन शनेन च । तदा लभेन्मुक्तिमार्गं निर्विघ्नं सुखदं परम् ॥ ९९ ॥
 इदं श्रुतं गुणोर्वक्त्रात्प्रसंगावसरेण च । नहि पृष्टवतो न्यच्च भवदुःखौघवेष्टितः ॥ १० ॥
 अधुना विधिना दत्तो विपत्तौ ज्ञानसागरः । संपद्रुषा विपदियं मम निस्तारकारिणी ॥
 ज्ञानसिन्धो दीनबन्धो मह्यं दीनाय सांप्रतम् । देहि किञ्चिज्ज्ञानसारं भवपारं दद्यानिधे ॥
 इन्द्रस्य वचनं श्रुत्वा प्रहस्य ज्ञानिनां गुरुः । ज्ञानं वयितुमारेभे ह्यनिवृष्ट सनातनः ॥

दुर्वासा उवाच—

अहो महेन्द्र माङ्गल्यमात्मानं द्रष्टुमिच्छसि । आपाततो दुःखबीजं परिणामसुखावहम् ॥
 स्वगर्भगतनानाशपीडाखण्डनकारणम् । दुष्पारासारदुर्गारसंसारार्णवतारकम् ॥ १५ ॥
 कर्मवृक्षाङ्कुरच्छेदकारणं सर्वतारकम् । संतोषसंतनिकरं प्रवरं सर्ववर्मनाम् ॥ १६ ॥
 दीनेन तपसा वाऽपि व्रतेनानशनादिना । कर्मणा स्वर्गभोगादिसुखं भवति जीविनाम् ॥
 काम्यानां वर्मणं चैव मूलं संछिद्य यत्नतः । अधुनेदं मोक्षबीजं संवत्सामाव एव च ॥
 यत्कर्म सात्त्विकं कुर्यादसंकरिषतमेव च । सर्वं कृष्णार्पणं कृत्वा परे ब्रह्मणि लीयते ॥
 सांमागिकाणामेतत्तु निर्वाणं मोक्षकं विदुः । नेच्छन्ति वैष्णवास्तत्तु सेवाविरहकातराः ॥
 सेवां कुर्वन्ति ते नित्यं विधागेत्तमदेहकम् । गोलोके वाऽपि वैकुण्ठे तस्यैव परमात्मनः ॥
 हरिसेवादिरूपां च मुक्तिमिच्छन्ति वैष्णवाः । जीवन्मुक्ताश्च ते शक्रस्त्कुलोद्धारकरिणः ॥
 स्मरणं कीर्तनं विष्णोर्वचनं पादसेवनम् । वन्दनं स्तवनं नित्यं भक्त्या नैवेद्यभक्षणम् ॥
 चरणोदकपानं च तन्मन्त्रजपनं परम् । इदं निस्तारबीजं च सर्वेषामीप्सितं भवेत् ॥
 इदं मृत्युंजयज्ञानं दत्तं मृत्युंजयेन मे । तच्छिष्योऽहं च नि शङ्कस्तत्प्रसादाच्च सर्वतः ॥
 स जन्मदाता स गुरुः स च बन्धुः सतां परः । यो ददाति हरेर्भक्तिं त्रैलोक्ये च सुदुर्लभाम् ॥
 दर्शयेदन्यमार्गं च विना श्रीकृष्णसेवनम् । स च तं नाशयत्येव ध्रुवं तद्वधभागभवेत् ॥ ७७ ॥
 संततं जगतां कृष्णनाम मङ्गलकारणम् । मङ्गलं वर्धते नित्यं न भवेदायुषो व्ययः ॥
 तेभ्योऽप्यपैति कालश्च मृत्युश्च गेह एव च । संतापश्चैव शोकश्च वैनतेयादिवोरगाः ॥
 कृष्णमन्त्रोपासकश्च ब्राह्मणः श्वपचोऽपि वा । ब्रह्मलोकं समुल्लङ्घ्य याति गोलोकमुत्तमम् ॥
 ब्रह्मणा पूजितः सोऽपि मधुपर्कादिना च यः । स्तुतः सुरैश्च सिद्धैश्च परमानन्दभावनः ॥
 ज्ञानसारं तपःसारं ब्रह्मसारं परं शिवम् । शिवेनोक्तं योगसारं श्रीकृष्णपदसेवनम् ॥
 ब्रह्म दितृणपर्वन्तं सर्वं मिथ्यैव स्वप्नवत् । भज सत्यं परं ब्रह्म राधेशं प्रकृतेः परम् ॥
 अतीव सुखदं सारं भक्तिदं मुक्तिदं परम् । सिद्धियोगप्रदं चैव दातारं सर्वसंपदाम् ॥
 योगेनापि भिद्धानां यतीनां च तपस्विनाम् । सर्वेषां कर्मभोगोऽस्ति न नारायणसेविसेविनाम् ॥

भस्ममाच्च भवेत्पापं यदुपस्पर्शमात्रतः । ज्वलद्ग्नौ पातितं च यथा शुष्केन्धनं तथा ॥
 ततो रोगा हि वेद्यन्ते पापानि च भयानि च । दूरतश्च पलायन्ते यमदूतस्ततो भयान् ॥
 तावन्निबद्धः संसारे कारागारे विधेर्जनः । न यात्तृष्णामन्त्रं च प्राप्नोति गुरुवक्त्रतः ॥
 कृत्वा कर्मौषभोगाख्यानिगडच्छेदकारणम् । मायाजालेच्छेदकरं मायापाशानि कुन्तनम् ॥
 गोत्रे कर्माग्रेसरानं निस्तरे बीजकारणम् । भक्त्यङ्कुरस्वरूपं च नित्यं वृद्धमनश्चाम् ॥
 सारं च सर्वतपसां योगानां साधनं तथा । सिद्धीनां वेदपठानां व्रतादीनां च निश्चिनम् ॥
 दानानां तीर्थस्नानानां यज्ञादीनां पुरंदर । पूजानामुपवासानामिन्द्राह कमलोद्भवः ॥
 पुंसां लक्षं पितृणां च शतं मातामहस्य च । पूर्वं परं च तत्संख्यं पितरं मातरं गुरुम् ॥
 सहोदरं कलत्रं च बन्धुं शिष्यं च किंकरम् । समुद्धरेच्च श्वशुरंश्चश्रूकन्यां च तत्सुतम् ॥
 स्वात्मानं च सतीर्थं च गुरुवर्त्मनि गुरोः सुतम् । उद्धरेद्ध्रुवान्भक्तो मन्त्रग्रहणमत्रतः ॥
 मन्त्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः । तत्स्पर्शपूतस्तीर्थौघैः सद्यः पूता वपुंधरा ॥
 अनेकजन्मपर्यन्तं दीक्षाहीनो भवेन्नरः । तदन्यदेवमन्त्रं च लभते पुण्यलेशतः ॥ ९७ ॥
 सप्तजन्मसु देवानां कृत्वा सेवां स्वकर्षतः । लभते च रश्मिन्त्रं साक्षिणः सर्वकर्मणाम् ॥
 जन्मत्रयं भास्करं च सेवित्वा मानवः शुचिः । लभेद्गणेशमन्त्रं च सर्वान्नेमहरं परम् ॥
 जन्मत्रयं तं निषेव्य निर्विघ्नश्च भवेन्नरः । विघ्नेरास्य प्रसादेन दिव्यज्ञानं लभेन्नरः १००
 तदा ज्ञानप्रदीपेन समालोच्य महामतिः । अज्ञानान्ध्यामश्छित्त्वा महामायां भजेन्नरः ॥
 प्रकृतिं विष्णुमायां च दुर्गां दुर्गातिनाशिनीम् । सिद्धिदां निद्धिख्यां च परमां सिद्धि-
 योगिनीम् ॥ १०२ ॥

वाणीख्यां चैव पद्मां च भद्रां कृष्णप्रियात्मिकाम् । नानाख्यां तां निषेव्य जन्मानां शतकं नरः
 तत्प्रसादाद्भवेज्ज्ञानी ज्ञानानन्दं तदा भजेत् । कृष्णं ज्ञानाभिदेवं च महादेवं सनातनम्
 शिवं शिवस्वरूपं च शिवदं शिवकारणम् । परमानन्दरूपं च परमानन्ददायिनम् ॥
 सुखदं मोक्षदं चैव शतारं सर्वसिद्धिदाम् । अमरत्वादं चैव दीर्घपायुष्यदं परम् ॥ १०६ ॥
 इन्द्रत्वं च मनुत्वं च दातुं शक्तं च लीलया । राजेन्द्रत्वमदं चैव ज्ञानदं हरिमक्तिदम् ॥
 जन्मत्रयं तमरास्य चाऽऽशुतोषप्रसादतः । सर्वदस्य प्रसादेन शंकरस्य महात्मनः ॥
 वरदस्य वरेणैव हरिमक्तिं लभेद्भुवम् । तदा तद्भक्तसंस्तुतिः कृष्णमन्त्रं लभेद्भुवम् ॥
 निर्मलज्ञानरूपेण प्रदीप्तेन च तत्त्वविन् । ब्रह्मादितृतीयपर्यन्तं सर्वं मिथ्यैव पश्यति ॥
 दयानिधेः प्रसादेन निर्मलज्ञानमलभेत् । वरदं वरेणैव हरिमक्तिं लभेद्भुवम् ॥
 तदा निवृत्तिमाप्नोति सारस्वतारां परात्परां । यत्र देहे लभेन्मन्त्रं तद्देहावापे भारते ॥

तत्पाञ्चमौक्तिकं त्यक्त्वा विभर्ति दिव्यरूपकम् । करोति दास्यं गोश्लोके वैकुण्ठे वा हरेः पदे
परमानन्दसंयुक्तो मोहादिषु विवर्जितः । न विद्यते पुनर्जन्म पुनरागमनं हरे । ११४ ॥
पुनश्च न पिबेत्क्षीरं धृत्वा मातृभूतनं परम् । विष्णुमन्त्रोपासकानां गङ्गादितीर्थसेविनाम् ॥
स्वधर्मिणां च भिक्षूणां पुनर्जन्म न विद्यते । तीर्थे परित्यजेत्पपं क्रियां कृत्वा हरिं भजेत्
अयं निरूपितो धात्रा स्वधर्मस्तीर्थसेविनाम् । तत्रायमन्त्रं प्रजपेत्तत्सेवादिषु तत्परः ॥
तद्वन्नोपवासरत इत्युक्तो विष्णुसेविनाम् । सद्गते वा कद्गते वा लोष्टे वा काञ्चने तथा ॥
समबुद्धिश्चैव शश्वत्स संन्यासीति कीर्तितः । दण्डं कण्ठदण्डं रक्तवस्त्रमात्रं च धारयेत्
नित्यं प्रवासी नैकत्र स्या संन्यासीति० । शुद्धाचारद्विजात्रं च भुङ्क्ते लोभादि वर्जितः
किं किञ्चित् याचेत् स संन्यासीति० । न व्यापारी नाऽऽश्रमी च सर्वकर्मविवर्जितः
ध्यायेन्नागयणं शश्वत्स संन्यासीति० । शश्वत्सोनी ब्रह्मचारी संभाषापरिवर्जितः ॥
सर्वं ब्रह्मभयं पश्येत्स संन्यासीति० । सर्वत्र समबुद्धिश्च हिंसामायाविवर्जितः ॥
क्रोधाहंकाररहितः स संन्यासीति० । अशान्तोपस्थितं च मिष्टामिष्टं च भुङ्क्तान् ॥
न याचते भक्षणार्थं स संन्यासीति० । न च पश्येन्मुखं स्त्रीणां न तिष्ठेत्तत्समीपतः ॥
दारवीमपि योषां च न स्पृशेद्यः स भिक्षुः । अयं संन्यासेनां धर्म इत्याह कमलोद्भवः ॥
विरयये विनाशश्च जन्म याम्यं भयं भवेत् । जन्मदुःखं याम्यदुःखं जीविनामतिदारुणम् ॥
सुरसूकरयोनी वा गर्भे दुःखं सनं सुर । योनी वा क्षुद्रजन्तूनां पञ्च दीनां तथैव च ॥ १२८ ॥
गर्भे स्मरन्ति सर्वे ते कर्म जन्मशतोद्भवम् । त्रिस्तोत्रे निर्गतो जीवो गर्भाद्वै विष्णुमाप्नुयात् ॥
स्वदेहं पाति यत्नेन सुरो वा कीट एव वा ॥ १२९ ॥
योनेरभ्यन्तरे शुके पतिते पुरुषस्य च । शुक्रं शोणितयुक्तं च सहमा तत्क्षणं भवेत् ॥
रक्तधितये मातृममश्चरे निजुगृह्णति । युग्महे च भवेत्पुत्रः कन्यका तद्विपर्यये १३ ॥
रविभौमगुरुणां च वारे चेतद्भवेत्सुतः । अयुग्माहे नदितरे वारे वै कन्यका भवेत् १३२ ॥
प्रथमप्रहरे जन्म यस्य नोऽऽप्यायुरेव च । द्वितीये मध्यमश्चैव तृतीये तत्परो भवेत् ॥ १३३ ॥
चतुर्थे चिरजीवी स्यात्सणानामनुरूपकः । दुःखी वाऽयं सुखी वाऽपि पूर्वकर्मानुरूपतः ॥
यादृशे च क्षणे जन्म प्रभवस्तादृशे भवेत् । प्रभूतिक्षणचर्चा च कुर्वन्त्येवं विचक्षणाः १३५ ॥
कललं त्वेकरात्रेण प्रवृद्धः स्याद्दिने दिने । सप्तमे बदराकारो मासे गण्डुसमो भवेत् ॥
मासत्रये मांसपिण्डो हस्तपादादिवर्जितः । सर्वावयवसंपन्नो देही मासे च पञ्चमे ॥ १३७ ॥
भवेत्तु जीवसंचारः षण्मासे सर्वतत्त्ववित् । दुःखी स्वस्थस्थलस्थायी शकुन्त इव पञ्जरे ॥

मातृजगन्नाथानं च भुङ्क्तेऽपेध्यस्थले स्थितः । हाहेति शब्दं कृत्वा च चिन्तयेदीश्वरं
परम् ॥ १३९ ॥

एवं च चतुरो मामान्भुक्त्वा परमयातनाम् । प्रेरितो वायुना काले गर्भाद्वै निर्गतो भवेत् ॥
दिग्देशकालाव्युत्पन्नो विस्मृतो विष्णुमायया । शश्वद्विण्मूत्रसंयुक्तः शिशुः स्याच्छैशवावधि
परायत्तोऽप्यक्षमश्च मशकादिनिवारणे । कीटादिभुक्तो दुःखी च रौति तत्र पुनः पुनः ॥
स्तनान्धोऽप्यसमर्थश्च याच्नां कर्तुमर्भाप्सिताम् । न प्राणी निःसरेतस्य पौगण्डावधि सु-
स्फुटा ॥ १४३ ॥

पौगण्डे यातनां भुक्त्वा प्राप्नुते यौवनं पुनः । न स्परेन्मायया देही गर्भादेर्यातनां पुनः ॥
आहारमैश्वर्यार्थं नानामोहादिवेष्टितः । पुत्रं कलत्रमनुगं यत्नेन परिपालयेत् ॥ १४५ ॥
एवं यावत्समर्थश्च तावदेव हि पूजितः । असमर्थं च मन्थन्ते बान्धवा गोजरं यथा ॥
यदाऽतीव जगद्युक्तो जडोऽतिबधिरो भवेत् । कफश्चासादियुक्तश्च परायत्तोऽतिमूढवत् ॥
तदन्तरेऽनुतापं च कुरुते संततं पुनः । न सेवितं हरेस्तीर्थं सत्सङ्गश्चेति तापनः ॥
पुनश्च मानवीं योनिं लभामि भारते यदि । तदा तीर्थं गमेष्यामि भवे वै कृष्णमित्यहो ॥
इत्येवमादि मन्त्रसि कुर्वन्तं तं जडं सुर । गृह्णानि यमदूतश्च काले प्राप्तेऽतिदारुणः ॥
स पश्येद्यमदूतं च पाशहस्तं च दण्डिनम् । अतीव कोपरक्तासं विकृताकारमुल्बणम् ॥
दुर्निवार्यमुपाश्रितं बलिष्ठं च भयंकरम् । दुर्दृश्यं सर्वसिद्धिज्ञं सर्वादृष्टं पुराःसेनम् ॥
दृष्टमत्रान्धहामीतो विण्मूत्रं च समुत्सृजेत् । तदा प्राणास्त्यजेत्सद्यो देहं वै पाञ्चभौतिकम् ॥
अङ्गुष्ठमात्रं पुरुषं गृहीत्वा यमकिंकरः । विन्यस्य भोगदेहे च स्वस्थानं प्रारभेद्दुनम् ॥
जीवो गत्वा यमं पश्येत्सर्ववर्षज्ञमेव च । रत्नसिंहासनस्थं च सस्मितं सुन्धिरं परम् ॥
धर्माधर्मावेचारज्ञं सर्वज्ञं सर्वतोमुखम् । विश्वेष्वेकाधिकारं च विवात्रा निर्मितं पुरा ॥
बहूनिशुद्धांशुकायानं रत्नभूषणभूषितम् । वेष्टितं पार्षदगर्भेर्दूतैश्चापि त्रिकोटिभिः ॥
जन्तं श्रीकृष्णनाभं शुद्धस्फटिकमालया । ध्यायमानं तत्पदाब्जं पुलकाङ्केतविग्रहम् ॥
सगद्गदं साश्रुनेत्रं सर्वत्र समदर्शिनम् । अतीव कमनीयं च शश्वत्सुस्थिरयौवनम् ॥ १५९ ॥
स्वतेजसाऽज्ज्वलन्तं सुखदृश्यं विचक्षणम् । शरत्पार्वणचन्द्रांभं चित्रगुह्यपुरःस्थितम् ॥
पुण्यात्मनां शान्तरूपं पापिनां च भयंकरम् । तं दृष्ट्वा प्रणमेद्देही महाभीतश्च तिष्ठति ॥
चित्रगुह्यविचारेण येषां यदुच्यते फलम् । शुभाशुभं च कुरुते तदेव रविनन्दनः ॥ १६२ ॥
एवं तेषां गतायते निवृत्तिर्नास्ति जीवेनाम् । निवृत्तिहेतुरूपं च श्रीकृष्णपदसेवनम् ॥

इत्थेवं कथितं सर्वं वरं प्रार्थय वाञ्छितम् । सर्वं दास्यामि ते वत्स न मेऽसाध्यं च किञ्चन

महेन्द्र उवाच—

इन्द्रत्वं च गतं भद्रं किमैश्वर्यं प्रयोजनम् । कल्पवृक्ष मुनिश्रेष्ठ देहि मे परमं पदम् ॥

महेन्द्रस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः । तमुवाच वचः सत्यं वेदोक्तं सारमेव च ॥

दुर्वासा उवाच—

परं पदं विषादिणां महेन्द्रातिसुदुर्लभम् । मुक्तिर्युष्मद्विधानां च न लये प्राकृतेऽपि च ॥

आविर्भावः सृष्टिर्भावौ तिरोभावो लयेऽपि च । यथा जागरणं सुप्तिर्भवत्येव क्रमेण च ॥

यथा भ्रमति कालश्च तथा विषादिणो ध्रुवम् । चक्रनेमिक्रमेणैव नित्यमेवेश्वरेच्छया ॥

पलमेकं भवेदेव यथा विपलपाष्टिभिः । षष्टिभिश्च पलैर्दण्डो मुहूर्तो द्विगुणात्ततः ॥

त्रिंशद्भिश्च मुहूर्तैश्च भवेदेव दिवानिशम् । दश पञ्च दिवारात्रिः पक्षमेकं विदुर्बुधाः ॥

पक्षाभ्यां शुक्लकृष्णभ्यां मास एव विधीयते । ऋतुर्द्वाभ्यां च मासाभ्यां संख्याविद्धिः

प्रकीर्तितः ॥१७२॥

ऋतुत्रयेणायनं च ताभ्यां द्वाभ्यां च वत्सरः । त्रिंशत्सहस्र विक्रैश्च त्रिचत्वारिंशलक्षकैः ॥

वत्सरैर्नरमानैश्च युगानां च चतुष्टयम् । षष्ट्यधिके पञ्चशते सहस्रे पञ्चविंशतौ ॥१७४॥

युगे नराणां शक्रयुर्भनोरायुः प्रकीर्तितम् । दिग्लसेन्द्रनिपातेऽष्टसहस्राधिक एव च ॥

निपातो ब्रह्मणस्तत्र भवेत्प्राकृतिको लयः । लये प्राकृतिके वत्स कृष्णस्य परमात्मनः ॥

चक्षुर्निमेषः सृष्टिश्च पुनस्स्मीलने तथा । ब्रह्मसृष्टिलगानां च संख्या नास्ति श्रुतौ श्रुतम् ॥

यथा पृथिव्या रेणूनामित्यूचे चन्द्रशेखरः । एतेषां मोक्षणं नास्ति कथितानि च य नि वृ ॥

सृष्टिसूत्रस्वरूपं हि चान्यद्वृणु वरं सुर । मुनीन्द्रस्य वचः श्रुत्वा देवेन्द्रो विस्मितो मुने ॥

आत्मनः पूर्वमैश्वर्यं वरयामास तत्र वै । तत्प्राप्स्यस्यचिरैवेत्युक्त्वा स प्रययौ गृहम् ॥

इन्द्रो ललाभ ज्ञानं च न संपदापदं विना ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्वासाःसुरेन्द्रसं० लक्ष्म्युषा०

इन्द्रं प्रति दुर्वासःशापादिकथनं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

=====

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

=====

नारद उवाच —

हेर्गुणं प्रमाकर्ण्य ज्ञानं प्राप्य पुरंदरः । किं चकार गृहं गत्वा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

नारायण उवाच—

श्रीकृष्णस्य गुणं श्रुत्वा वीतरागो बभूव सः । वैराग्यं वर्धयामास तस्य ब्रह्मन्दिने दिने ।
मुनिश्चात्मादृढं गत्वा स ददर्शमरावतीम् । दैत्यैरसुरसंवैश्च समाकीर्णा मयाकुलाम् ॥
विषण्वान्धवां चैव बन्धुहीनां च कुत्रचित् । पितृमातृकलत्रादिनिहीना मातृचञ्चलाम् ॥
शत्रुग्रस्तां च दृष्ट्वा तामगद्वाक्पतिं प्रति । शको मन्दाकिनीवीरे ददर्श गुरुमिश्चरम् ।
ध्यायमानं परं ब्रह्म गङ्गातोये स्थितं परम् । सूर्याभिममुखं पूर्वमुखं वै विश्वतोमुखम् ॥
साश्रुनेत्रं पुलकितं परमानन्दसंयुतम् । वरिष्ठं च गरिष्ठं च धर्मिष्ठं चेष्टयेति नम् ॥ ७ ॥
श्रेष्ठं च बन्धुवर्गाणामतिश्रेष्ठं च मानिनाम् । ज्येष्ठं च भ्रातृवर्गाणां नेष्ठं च सुरवैरिणाम् ॥
दृष्ट्वा गुरुं जपन्तं च तत्र तस्थौ सुरेश्वरः । प्रहगन्ते गुरुं दृष्ट्वा चेत्प्रियतं प्रणनाम सः
प्रणम्य चरणाम्भोजे सरोदोच्चैर्महूर्मुहुः । वृत्तान्तं कथयामास ब्रह्मशापादिकं तथा ॥
पुनर्वरो मया लब्धो ज्ञानप्राप्तिं सुदुर्लभाम् । वैरिग्रस्तां स्वीयपुरीं क्रमेणैव सुरेश्वरः ॥ ११ ॥
शिष्यस्य वचनं श्रुत्वा सतां बुद्धिमतां वरः । बृहस्पतिरुवाचेदं केषां चानलोचनः ॥ १२ ॥

बृहस्पतिरुवाच—

श्रुतं सर्वं सुरश्रेष्ठ मा रोदीर्घचनं शृणु । न कातरो हि नीतिज्ञो विपत्तौ म्यात्कथञ्चन ॥
संपत्तिर्वा विपत्तिर्वा नश्वरा स्वप्नरूपिणी । पूर्वस्वकर्मायत्ता च स्वयं कर्ता तयोरपि ॥
सर्वेषां च भवत्येव शश्वज्जन्मनि जन्मनि । चक्रनेमिक्रमेणैव तत्र का परिदेवता ॥ १५ ॥
भुङ्क्ते हि स्वकृतं कर्म सर्वत्रापि च भारते । शुभाशुभं च यत्किञ्चित्स्वकर्मफलमुक्नुमान् ॥
नामुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥
इत्येवमुक्तं वेदे च कृष्णेन परमात्मना । सान्नि कौथुमशाखायां संबोध्य स्वकुलेद्भवम् ॥
जन्म भोगावशेषे च सर्वेषां कृतकर्मणाम् । अनुरूपं च तेषां वै भारतेऽन्यत्र चैव हि ॥
कर्मणा ब्रह्मशायं च कर्मणा च शुभाशेषम् । कर्मणा च महालक्ष्मीं लभेद्दैन्यं च कर्मणा ॥
कोटिजन्मार्जितं कर्म जीविनामनुगच्छति । न हि त्यजेद्विना भोगातं छायेव पुरंदर ॥
वालभेदे देशभेदे पात्रभेदे च कर्मणाम् न्यूनताऽधिकता वाऽपि भवेदेव हि कर्मणाम् ॥
वस्तुशने च वस्तूनां समं पुण्यं समे दिने । दिनभेदे कोटिगुणमसंख्यं वाऽधिकं ततः ॥
समदेशे च वस्तूनां दाने पुण्यं समं वृषन् । देशभेदे कोटिगुणमसंख्यं वा अधिकं ततः ॥
समे पात्रे समं पुण्यं वस्तूनां कर्तुरेव च । पात्रभेदे शतगुणमसंख्यं वा ततोऽधिकम् ॥

यथा फलन्ति सस्यानि न्यूनान्यप्यधिकानि च । कर्षकाणां क्षेत्रभेदे पात्रभेदे फलं तथा ॥
 सामान्यदिवसे विप्रे दानं समफलं भवेत् । अमाशां रविसंकान्त्यां फलं शतगुणं भवेत् ॥
 चातुर्मास्यां पौर्णमास्यामनन्तफलमेव च ॥ २७ ॥
 ग्रहणे शशिनः कोटिगुणं च फलमेव च । सूर्यस्य ग्रहणे चापि ततो दशगुणं फलम् ॥
 अक्षयागमक्षयं चाप्यसंख्यफलमुच्यते । एवमन्यत्र पुण्याहे फलाधिक्यं भवेद्विहा ॥ २९ ॥
 यथा दाने तथा स्नाने जपे वै पुण्यकर्मसु । एवं सर्वत्र बोद्धव्यं नगणां कर्मणां फलम् ॥ ३० ॥
 सामान्यदेशे दानं च विप्रे समफलं भवेत् । तीर्थे देवगृहे चैव फलं शतगुणं स्मृतम् ॥ ३१ ॥
 गङ्गायां वै कोटिगुणं क्षेत्रे नारायणेऽव्ययम् । कुरुक्षेत्रे बर्ही च काश्यां कोटिगुणं तथा ॥
 यथा च वै कोटिगुणं तथा वै विष्णुमन्दिरे । केदारे वै लक्षगुणं हरिद्वारे तथा फलम् ॥ ३३ ॥
 पुष्करे भास्करक्षेत्रे दशलक्षगुणं फलम् । एवं सर्वत्र बोद्धव्यं फलाधिक्यं क्रमेण च ॥
 सामान्यब्राह्मणे दानं सममेव फलं लभेत् । लक्षं त्रिसंध्यं पूने च पण्डिते च जितेन्द्रिये ॥
 विष्णुमन्त्रोपासके च बुधे कोटिगुणं फलम् । एवं सर्वत्र बोद्धव्यं फलाधिक्यं गुणाधिके ॥
 यथा दण्डेन सूत्रेण शरावेण जलेन च । कुम्भं निर्णानि चक्रेण कुम्भकारो मृदा भुवि ॥
 तथैव कर्मसूत्रेण फलं धाता ददाति च । यस्याऽऽज्ञया सृष्टिविधौ तं च नागयणं भज ॥
 स विधाता विधातुश्च पातुः पाता जगत्रये । स्रष्टुः स्रष्टा च संहर्तुः संहर्ता कालकालकः ॥
 महाविपत्तौ संसारे यः स्मेरन्मधुसूदनम् । विपत्तौ तस्य संगतिर्भवेदित्याह शंकरः । ४० ॥
 इत्येवमुक्त्वा जीवश्च समालिङ्ग्य सुरेश्वरम् । दत्त्वा शुभाशिपं चेष्टं बोधयामास नारद ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० लक्ष्म्यु० बृहस्पतिमहेन्द्रसंवादे

कर्मफलनिरूपणं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

अथाष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

हरिं ध्यात्वा हरिर्ब्रह्मज्ञगाम ब्रह्मणः समाम् । बृहस्पतिं पुरस्कृत्य सर्वैः सुरगणैः सह ॥
 शीघ्रं गत्वा ब्रह्मलोकं दृष्ट्वा च कमलोद्भवम् । प्रणेमुर्देवताः सर्वा गुरुणा सह नारद ॥ २ ॥
 वृत्तान्तं कथयामास सुगचार्यो विधिं विभुम् । प्रहस्योवाच तच्छ्रुत्वा महेन्द्रं कमलोद्भवः ॥

ब्रह्मोवाच—

वत्स मद्दंशजातोऽसि प्रणैत्रो मे विचक्षण । बृहस्पतेश्च शिष्यस्त्वं सुगणामधिपः स्वयम् ॥

मतामहस्ते रक्षश्च विष्णुभक्तः प्रतापवान् कुलत्रयं यस्य शुद्धं कथं सोऽहंकृतो भवेत् ॥
 माता पतिव्रता यस्य पिता शुद्धो जितेन्द्रियः मातामहो मातुलश्च कथं सोऽहंकृतो भवेत् ॥
 जनपैतृकदोषेण दोषान्मातामहस्य च गुरोर्दोषास्तीतिदोषैर्हाद्वेषी भवेद्भ्रुवम् । ७ ॥
 सर्वान्तगात्मा भगवान्सर्वदेहेष्ववस्थितः । यस्य देहात्स प्रयाति स शवस्तत्क्षणं भवेत् ।
 मनोऽहनिन्द्रियेशश्च ज्ञानरूपो हि शंकरः अमवः प्रकृतिर्विष्णुर्बुद्धिर्भगवती सती ॥
 इन्द्रादयः शक्तयश्च ताः सर्वाः प्रकृतेः कलाः आत्मनः प्रतिबिम्बं च जीवो भोगी शरीर-
 भृत् । १० ॥

आत्मनीशे गते देहात्सर्वे यान्ति ससंभ्रमात् यथा बर्तमानि गच्छन्तं नरदेवमिवानुगाः ॥
 अहं शिवश्च शेषश्च विष्णुर्धर्मो महान्विराट् । वयं यदंशा भक्ताश्च तत्पुष्पं न्यक्कृतं त्वया ॥
 शिवेन पूजितं पादपद्मं पुष्पेण येन च । तच्च दुर्वाससा दत्तं दैवेनान्यकृतं सुर ॥ १३ ॥
 तत्पुष्पं मस्तके यस्य कृष्णपादाब्ज-श्च्युतम् सर्वेषां वै सुराणां च तत्पूजा पुरतो भवेत् ॥
 दैवेन वञ्चितस्त्वं च दैवं च ब्रह्मवत्तरम् भाग्यहीनं जनं मूढं को वा रक्षितुमीश्वरः ॥ १५ ॥
 कृष्णं न मन्यते यो हि श्रीनाथं सर्ववन्दितम् । प्रयाति रुष्टा तद्दासी महालक्ष्मीर्विहाय तम् ।
 शतयज्ञेन या लब्ध्वा दीक्षितेन त्वया पुरा । सा श्रीर्गताऽधुना कोषान्कृष्णनिर्मल्यवर्जनात्
 अधुना गच्छ वैकुण्ठं मया च गुरुणा सह । निषेधेन तत्र श्रीनाथं श्रियं प्राप्स्यमि तद्वरात् ॥
 इत्येवमुक्त्वा स ब्रह्मा सर्वैः सुरगणैः सह शशिं जगाम वैकुण्ठं यत्र श्रीशक्त्या सह ॥
 तत्र गत्वा परं ब्रह्म भगवन्तं सनातनम् । दृष्ट्वा तेजःस्वरूपं च प्रज्वलन्तं स्वतेजसा
 ग्रीष्पमध्याह्नमार्णवशतकोटिसमप्रभम् । शान्तं चानादिमध्यान्तं लक्ष्मीकान्तमनन्तकम्
 चतुर्भुजैः पार्षदैश्च सरस्वत्यास्तुतं नतम् । भक्त्या चतुर्भिर्वेदैश्च गङ्गया परिषेवितम् ॥
 तं प्रणेमुः सुराः सर्वे मूर्ध्ना ब्रह्मपुरोगमाः । भक्तिनम्राः साश्रुनेत्रास्तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम् ॥
 वृत्तान्तं कथयामास स्वयं ब्रह्मा कृताञ्जलिः । रुद्रदेवताः सर्वाः स्वाधिकारच्युतश्च ताः ॥
 स चापश्यत्सुरगणं विपद्ग्रस्तं भयाकुलम् । वस्त्रभूषणशून्यं च वाहनादिविवर्जितम् ॥
 शोभाशून्यं हतश्रकं परिवारैरनावृतम् । उवाच कातरं दृष्ट्वा विपन्नभयभञ्जनः ॥

नारायण उवाच—

मा भैर्ब्रह्मन्हे सुराश्च भयं किं वो मयि स्थिते दाम्भ्यामि लक्ष्मीमचलां परमैश्वर्यवर्धिनीम् ॥
 किञ्च मद्वचनं किञ्चिच्छ्रूयतां समयोचितम् । हिनं सत्यं सारभूतं परिणामसुखावहम् ॥
 जनाश्चासंख्यविश्वस्था मदधीनाश्च संततम् । यथा तथाऽहं मद्भक्तैः पराधीनः स्वतन्त्रकः ॥
 यो यो रुष्टो हि मद्भक्ते मत्परे हि निरङ्कुशः । तद्गृहेऽहं न तिष्ठामि पद्मया सह निश्चितम् ॥

दुर्वासाः शंकरांश्च वैष्णवो मत्परायणः । तच्छायादागतोऽहं च मश्रीको नो गृहादपि ॥
यत्र शङ्खध्वनिर्नास्ति तुलसी च शिलार्चनम् । न भोजनं च विप्राणां न पद्मा तत्र तिष्ठति ॥
मद्भक्तानां च मे निन्दा यत्र यत्र भवेत्सुगः । महारुष्टा महालक्ष्मीस्ततो याति पराभवात् ॥
मद्भक्तिहीनो यो मूढो यो भुङ्क्ते हविवासरे । मम जन्मदिने चापि याति श्रीस्तद्वृहादपि
मन्नं मदिक्रयी यश्च विक्रीणाति स्वकन्यकाम् । यत्रातिथिर्न भुङ्क्ते च ममिया याति तद्वृहात्
पणिनां यो गृहं याति शूद्रश्चाद्धात्र भोजनम् । महारुष्टा ततो याति मन्दिरात्कमललया ॥
शूद्राणां शवदाही च भाग्यहीनश्च वाडवः । याति रुष्टा तद्वृहाच्च देवी कमलवासिनी ॥
शूद्राणां सुपङ्गो यो ब्रह्मणो वृषवाहकः । तत्तोयपानभीता च कमला याति तद्वृहात् ॥
विप्रो यवनपेवो च देवलः शूद्राजकः । ततोऽपमानभीता च वैष्णवी याति तद्वृहात् ॥
विश्वासघाती मित्रघ्नो नरघाती कुन्धकः । अगम्यां याति यो विप्रो मद्भार्या याति तद्वृहात्
अशुद्धहृदयः क्रूरो हिंसको निन्दको द्विजः । ब्राह्मण्यां शूद्रजातश्च यानि देवी च तद्वृहात्
यो विपः पुंश्चर्लपुत्रो महापापी च तत्पतिः । अधीरान्नं च यो भुङ्क्ते तस्माद्यानि जगत्प्रसूः
तृणं छिनत्ति नखरैस्तैर्वा यो हि लिखेन्महीम् । जिह्वो वा मलवासाश्च सा प्रयाति च तद्वृहात्
सूर्योदये च द्विर्भोजी दिवाशायी च वाडवः । दिवा मैथुनकारी च तस्माद्यानि हरिप्रिया ॥
आचारहीनो यो विप्रो यश्च शूद्रप्रतिग्रही । अर्दक्षितो हि यो मूढस्तस्माल्लोला प्रयाति च ॥
स्निग्धपादश्च नम्रो वा यः शेते ज्ञानदुर्बलः । शश्चद्धर्माऽतिवाचालो याति वै तद्वृहात्सती ॥
शिरस्त्राणश्च तैलेन योऽन्यदङ्गमुपस्पृशेत् । स्वाङ्गे च वादयेद्वाद्यं रमा याति च तद्वृहात् ॥
व्रतो भवासहीनो यः संध्याहीनोऽशुचिर्द्विजः । विष्णुभक्तिविर्हानो यस्तस्माद्याति हरिप्रिया
ब्राह्मणान्निन्दयेद्यो हि तान्वै द्वेष्टि च संततम् । हिंसाकारी दयाहीनो याति सर्वप्रसूस्ततः ॥
यत्र यत्र हरेरर्चा हरेरुत्कीर्तनं शुभम् । तत्र तिष्ठति सा देवी कमला सर्वमङ्गला ॥ ९० ॥
यत्र प्रशंसा कृष्णस्य तद्भक्तस्य पितामहः । सा च कृष्णप्रिया देवी तत्र तिष्ठति संततम् ॥
यत्र शङ्खध्वनिः शङ्खः शिला च तुलसीदलम् । तत्सेवा वन्दनं ध्यानं तत्र सा तिष्ठति
रवयम् ॥ ९२ ॥

शिवलिङ्गार्चनं यत्र तस्य चोत्कीर्तनं शुभम् । दुर्गार्चनं तद्गुणाश्च तत्र पद्मानिवासिनी ॥
विप्राणां सेवनं यत्र तेषां वै भोजनं शुभम् । अर्चनं सर्वदेवानां तत्र पद्ममुखी सती ॥
इत्युक्त्वा च सुगन्तुर्वान्निर्गमामाह रमापतिः । क्षीरोदसागरे जन्म लभस्व कलया रमे ॥
इत्युक्त्वा तां जगन्नाथो ब्रह्माणं पुनराह च । मयित्वा सागरं लक्ष्मीं देवेभ्यो देहि पद्मज
इत्युक्त्वा वमलाकान्तो देवश्चान्तरधान्मुने । देवाश्चिरेण कालेन ययुः क्षीरोदमागम् ॥

मन्थानं मन्दरं कृत्वा कूर्मं कृत्वा च भाजनम् । रज्जुं कृत्वा वासुकिं च मम युश्चैव सागरम्
धन्वन्तरिं च पीयूषमुच्चैःश्रवसमीप्सितम् । नानारत्नं हस्तिरत्नं प्रापुर्लक्ष्मीं पुराननीम् ॥
वनमालां ददौ सा च क्षीरोदशायिने मुने । सर्वेश्वराय रम्याय विष्णवे दैष्णवी सती ॥
देवैः स्तुता पूजिता च ब्रह्मणा शंकरेण च । ददौ दृष्टिं सुरगृहे ब्रह्मशागविमां चिन्ताम् ॥
प्रापुर्देवा स्वाविषयं दैत्यैर्ग्रस्तं भयंकरैः । महालक्ष्मीप्रसादेन वरदानेन नारद ॥ ६२ ॥
इत्येवं कथितं सर्वं लक्ष्म्युपाख्यानमुत्तमम् । सुखदं सारभूतं च किं भूयः श्रोतुमिच्छामि ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० लक्ष्म्युपा० समुद्रमथनं नामाष्टत्रिं-
शोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

अथकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

हरेरुत्कीर्तनं भद्रं श्रुतं तज्ज्ञानमुत्तमम् । ईप्सितं लक्ष्म्युपाख्यानं ध्यानं स्तोत्रादिकं वद
हृदिना पूजिता पूर्वं ततो ब्रह्मादिभिस्तथा । शक्रेण भ्रष्टराज्येन सार्वं सुरगणेन च ॥ २ ॥
ध्यानेन पूजिता केन विधिना केन वा पुरा । केन स्तुता वा स्तोत्रेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि

नारायण उवाच—

स्नात्वा तीर्थे पुरा शक्रो धृत्वा धौते च वाससी । घटं संस्थाप्य क्षीरोदे देवषट्कं च पूजयेत्
गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् । एतान्भक्त्या समभ्यर्च्य पुष्पगन्धादिभिस्तथा
तत्राऽऽवाह्य महालक्ष्मीं परमैश्वर्यरूपिणीम् । पूजां च कार देवेशो ब्रह्मणा च पुरोवसा ॥
पुरःस्थितेषु मुनिषु ब्राह्मणेषु गुरौ तथा । देवान्पि च देवेशे ज्ञानानन्दे शिवे मुने ॥ ७ ॥
पारिजातस्य पुष्पं च गृहीत्वा चन्दनोत्तमम् । ध्यात्वा देवीं महालक्ष्मीं पूजयामास नारद
ध्यानं च सामवेदोक्तं यदुक्तं ब्रह्मणे पुरा । ध्यानेन हरिणा तेन तन्निबोध वदामि ते ॥
सहस्रदलवृक्षस्य कार्णिकावासिनीं पराम् । शरत्पार्वणकोटीन्दुप्रभाजुष्टकरां वरम् ॥ १० ॥
सहस्रदलवृक्षस्य कार्णिकावासिनीं पराम् । शरत्पार्वणकोटीन्दुप्रभाजुष्टकरां वरम् ॥
स्यतेजसा प्रज्वलन्तीं सुखदृश्यां मनोहराम् । प्रवसकाञ्चननिभां शोभां मूर्तिमयीं सतीम्
रत्नभूषणभूषाढ्यां शोमितां पीतवाससा । ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां रम्यां सुस्थिरयौवनाम् ॥
सर्वसंपत्प्रदात्रीं च महालक्ष्मीं भजे शुभाम् । ध्यानेनानेन तां ध्यात्वा चोपहारैः मुसंयुतः ॥
संपूज्य ब्रह्मवाक्येन चोपहाराणि षोडश । ददौ भक्त्या विधानेन प्रत्येकं मन्त्रपूर्वकम्

प्रशंस्यानि प्रहृष्टानि दुर्लभानि वराणि च । अमूलपरत्नखचितं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥
 आसनं च विचित्रं च महालक्ष्मि प्रगृह्यताम् ॥ १५ ॥
 शुद्धं गङ्गे दकमिदं सर्वान्दितमीप्सितम् । पापेभ्यश्च हनिरूपं च गृह्यतां कमलालये ॥
 पुष्पचन्दनदूर्वादिसंयुतं जाह्नवीजलम् । शङ्खगर्भस्थितं शुद्धं गृह्यतां पद्मवासिनि ॥
 सुगन्धियुक्तं तैलं च सुगन्धामलकीजलम् । देहसौन्दर्यबीजं च गृह्यतां श्रीहरिप्रिये ॥
 वृक्षनिर्गसरूपं च गन्धदग्धादिसंयुतम् । कृष्णकान्ते पवित्रो वै धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥
 मलाचलसंभूतं वृक्षसारं मनोहरम् । सुगन्धियुक्तं सुखदं चन्दनं देवि गृह्यताम् ॥
 जगच्चक्षुस्वरूपं च ध्वान्तभ्रष्टसकारणम् । प्रदीपं शुद्धरूपं च गृह्यतां परमेश्वरि ॥
 नानोपहाररूपं च न नारसप्तमन्त्रितम् । नानास्वादुकरं चैव नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥
 अन्नं ब्रह्मस्वरूपं च प्रागरक्षणकारणम् । दुष्टिदं पुष्टिदं चान्नं मधुरं प्रतिगृह्यताम् ॥
 शाल्यक्षतसुष्कं च शर्करागव्यसंयुतम् । सुस्वादु रम्यं पक्वं च परमान्नं प्रगृह्यताम् ॥
 शर्करागव्यपक्वं च सुस्वादु सुमनोहरम् । मया निवेदितं लक्ष्मि स्वस्तिकं प्रतिगृह्यताम् ॥
 नानाविधनि रम्याणि पक्वानि च फलानि तु । स्वादुरस्थानि कमले गृह्यतां फलदानि च ॥
 सुगन्धितनसंभूतं सुस्वादु सुमनोहरम् । मर्त्यामृतं च गन्धं वै गृह्यतामच्युतप्रिये ॥
 सुस्वादुरससंयुक्तमिक्षुवृक्षरसोद्भवम् । अग्निपक्वपक्वं वा गुडं वै देवि गृह्यताम् ॥
 यवगोधूमसस्यानां चूर्णरेणुसमुद्भवम् । सुपक्वगुडगव्यभाक्तं मिष्टान्नं देवि गृह्यताम् ॥
 सस्यचूर्णोद्भवं पक्वं स्वस्तिकादिसमन्वितम् । मया निवेदितं देवि पिष्टकं प्रतिगृह्यताम् ॥
 पार्थिवं वृक्षभेदं च विविधैर्द्रव्यकारणम् । सुस्वादुरससंयुक्तमैक्षवं प्रतिगृह्यताम् ॥
 शीतलागुपदं चैव दाहे च सुखदं परम् । कमले गृह्यतां चेदं व्यजनं श्वेतचामरम् ॥
 ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् । निह्वाजाड्यच्छेदकरं ताम्बूलं देवि गृह्यताम् ॥
 सुवासितं शीतलं च विपातनाशकारणम् । जगज्जीवनरूपं च जीवनं देवि गृह्यताम् ॥
 देहसौन्दर्यबीजं च सदा शोभाविधनम् । कार्पासजं च कृमिजं वसनं देवि गृह्यताम् ॥
 रत्नस्वर्णविकारं च देहसौख्यविवर्धनम् । शोभाधारं श्रीकरं च भूषणं प्रतिगृह्यताम् ॥
 न न कुसुमनिर्माणं बहुशोभाप्रदं परम् । सुरलोकाप्रियं शुद्धं माल्यं देवि प्रगृह्यताम् ॥ ३७ ॥
 शुद्धिदं शुद्धिरूपं च सर्वमङ्गलमङ्गलम् । गन्धवस्तुद्भवं रम्यं गन्धं देवि प्रगृह्यताम् ॥
 पुण्यतीर्थोदकं चैव विशुद्धं शुद्धिदं सदा । गृह्यतां कृष्णकान्ते त्वं रम्यमात्रमनीयकम् ॥
 रत्नसारैः सम्प्रापितं पुष्पचन्दनसंयुतम् । रत्नभूषणभूषाढ्यं सुतरुं प्रतिगृह्यताम् ॥ ४० ॥

यद्यद्द्रव्यमपूर्वं च पृथिव्यामतिदुर्लभम् । देवभूपाढ्यमोग्यं च तद्द्रव्यं देवि गृह्यताम् ॥
 द्रव्याण्येतानि दत्त्वा वै मूलेन च पुरंदरः । मूलं जजाप भक्त्या च दशलक्षं विधानतः ॥
 जपेन दशलक्षेण मन्त्रसिद्धिर्भव ह । मन्त्रश्च ब्रह्मणा दत्तः कल्पवृक्षश्च सर्वदः ॥ ४३ ॥
 लक्ष्मीर्माया कामवाणी ततः कमलवासिनी । स्वाहान्तो वैदिको मन्त्रराजोऽयं द्वादशाक्षरः
 श्रीं ह्रीं क्लीं ऐं कमलवासिन्यै स्वाहा । कुबेरोऽनेन मन्त्रेण सर्वैश्वर्यमवाप्तवान् ॥
 राजराजेश्वरो दक्षः सावर्णिर्मनुरेव च । मङ्गलोऽनेन मन्त्रेण सप्तद्वीपवतीपतिः ॥ ४५ ॥
 प्रियव्रतोत्तानपदौ केदारो नृप एव च । एते च सिद्धा राजेन्द्रा मन्त्रेणानेन नारद ॥ ४६ ॥
 सिद्धे मन्त्रे महालक्ष्मीर्ददौ शक्राय दर्शनम् । रत्नेन्द्रव्यूहखचितविमानस्था वरप्रदा ॥
 सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीं छादयन्ती त्रिविधा च सा । श्वेतचम्पकवर्णाभा रत्नभूषणभूषिता ॥
 ईषद्धास्यपसन्नास्या भक्तानुग्रहकारिका । बिभ्रती रत्नमालां च कोटिचन्द्रसमप्रभा ॥
 दृष्ट्वा जगत्प्रसूं शान्तां तां तुष्टाव पुरंदरः । पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः साश्रुनेत्रः कृताञ्जलिः ॥
 ब्रह्मणा च प्रदत्तेन स्तोत्रराजेन संयतः । सर्वाभीष्टप्रदेनैव वैदिकेनैव तत्र च ॥ ५१ ॥

इन्द्र उवाच—

ॐ नमः कमलवासिन्यै नारायण्यै नमो नमः । कृष्णप्रियायै सारायै पद्मायै च न० ॥
 पद्मपत्रेशणायै च पद्मास्यायै न० । पद्मासनायै पद्मिन्यै वैष्णव्यै च न० ॥ ५३ ॥
 सर्वसंप्रदस्वरूपायै सर्वदायै न० । सुखदायै मोक्षदायै सिद्धिदायै न० ॥ ५४ ॥
 हरिपक्तिप्रदायै च हर्षदायै न० । कृष्णवक्षःस्थितायै च कृष्णेशायै न० ॥ ५५ ॥
 कृष्णशोभास्वरूपायै रत्नाढ्यायै न० । संपत्त्याधिष्ठातृदेव्यै महादेव्यै न० ॥ ५६ ॥
 सस्याधिष्ठातृदेव्यै च सस्यलक्ष्म्यै न० । नमो बुद्धिस्वरूपायै बुद्धिदायै न० ॥ ५७ ॥
 वैकुण्ठे च महालक्ष्मीर्लक्ष्मीः क्षीरोदसागरे । स्वर्गलक्ष्मीरिन्द्रगेहे राजलक्ष्मीर्नृपालये ॥
 गृहलक्ष्मीश्च गृहिणां गेहे च गृहदेवता । सुरभिः सा गवां माता दक्षिणा यज्ञकामिनी ॥
 अदितिर्देवमाता त्वं कमला कमलालये । स्वाहा त्वं च हविर्दाने कव्यदाने स्वधा स्मृता ॥
 त्वं हि विष्णुस्वरूपा च सर्वाधारा वसुंधरा । शुद्धसत्त्वस्वरूपा त्वं नारायणपरायणा ॥
 क्रोधहिंसावर्जिता च वरदा च शुभानना । परमार्थप्रदा स्वं च हरिदस्यपदा परा ॥
 यथा विना जगत्सर्वं भस्मीभूतमसारकम् । जीवन्मृतं च विश्वं च शवतुल्यं यथा विना ॥
 सर्वेषां च परा त्वं हि सर्वबान्धवरूपिणी । यथा विना न संभाष्यो बान्धवैर्बान्धवः सदा
 त्वया हीनो बन्धुहीनस्त्वया युक्तः सबान्धवः । धर्मार्थकाममोक्षाणां त्वं च कारणरूपिणी

स्तनंधयानां त्वं माता शिशूनां शैशवे यथा । तथा स्वं सर्वदा माता सर्वेषां सर्वविश्रुतः
 त्यक्तस्तनो मातृहीनः स चेज्जीवति दैवतः । त्वया हीनो जनः कोऽपि न जीवत्येव
 निश्चितम् ॥ ६७ ॥
 सुप्रसन्नस्वरूपा त्वं मे प्रसन्ना मवाम्बिके । वैरिग्रस्तं च विषयं देहि मय्यं सनातनि ॥
 वयं यावत्त्वया हीना बन्धुहीनश्च भिक्षुकाः । सर्वसंपद्विहीनाश्च तावदेव हरिप्रिये ॥
 राज्यं देहि श्रियं देहि बलं देहि सुरेश्वरि । कीर्तिं देहि धनं देहि पुत्रान्मह्यं च देहि वै ॥
 कामं देहि मतिं देहि भोगान्देहि हरिप्रिये । ज्ञानं देहि च धर्मं च सर्वसौभाग्यमीप्सितम् ॥
 सर्वाधिकारमेवं वै प्रभावं च प्रतापकम् । जयं पराक्रमं युद्धे परमैश्वर्यमेव च ॥ ७२ ॥
 इत्युक्त्वा तु महेन्द्रश्च सर्वैः सुरगणैः सह । ननाम साश्रुनेत्रोऽयं मूर्ध्ना चैव पुनः पुनः ॥
 ब्रह्मा च शंकरश्चैव शेषो धर्मश्च केशवः । सर्वे चक्रुः परीहारं सुरार्थं च पुनः पुनः ॥
 देवेभ्यश्च वरं दत्त्वा पुष्पमालां मनोहराम् । केशवाय ददौ लक्ष्मीः संतुष्टा सुरसंसदि ॥
 ययुर्देवाश्च संतुष्टाः स्वं स्वं स्थानं च नारद । देवी ययौ हरेः क्राण्डं हृष्टा क्षीरोदशायिनः ॥
 ययतुस्तौ स्वस्वगृहं ब्रह्मेशानौ च नारद । दत्त्वा शुभाशिषं तौ च देवेभ्यः प्रीतिपूर्वकम् ॥
 इदं स्तोत्रं महापुण्यं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः । कुबेरतुल्यः स भवेद्वाजगजेश्वरो महान् ॥
 सिद्धस्तोत्रं यदि पठेत्सोऽपि कल्पतरुर्नरः । पञ्चलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥
 सिद्धंस्तोत्रं यदि पठेन्मासमेकं च संयतः । महासुखी च राजेन्द्रो भविष्यति न संशयः ॥

नारद उवाच—

पुष्पं दुर्वाससा दत्तमस्ति वै यस्य मस्तके । तस्य सर्वा पुरः पूजेत्युक्तं पूर्वं त्वया प्रभो ॥
 तदेव स्थापितं पुष्पं गजेन्द्रस्यैव मस्तके । यतो जन्म गणेशस्य स च मत्तो वनं गतः ॥
 मूर्ध्नि च्छिन्ने गणपतेः शनेर्दृष्ट्या पुरा मुने । तत्स्कन्धे योजयामास हस्तिमस्तं हरिः स्वयम्
 अधुनोक्तं देवषट्कं संपूज्य च पुरंदरः । पूजयामास लक्ष्मीं च क्षीरोदे च सुरैः सह ॥
 अहो पुराणवक्तॄणां दुर्वोधं वचनं नृणाम् । सुव्यक्तमस्य सिद्धान्तं वद वेदविदां वर ॥

नारायण उवाच—

यदा शशाप शक्रं च दुर्वासा मुनिपुंगवः । तदा नास्त्येव तज्जन्म पूजाकाले बभूव सः ॥
 सुचिरं दुःखिता देवा बभ्रुर्ब्रह्मशापतः । पश्चात्प्रापुश्च तां लक्ष्मीं वरेण च हरेर्मुने ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० लक्ष्म्युपा० लक्ष्मीपूजाविधानं

नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच —

नारायण महाभाग समश्चैव त्वया प्रभो । रूपेण च गुणैश्चैव यशसा तेजसा त्विषा ॥
त्वमेव ज्ञानिनां श्रेष्ठः सिद्धानां योगिनां तथा । तपस्विनां मुनीनां च परो वेदविदां तथा ॥
महालक्ष्म्या उपाख्यानं विज्ञातं महद्भुतम् । अन्यत्किञ्चिदुपाख्यानं निगूढं वद सांप्रतम् ॥
अतीव गोपनीयं यदुपयुक्तं च सर्वतः । अप्रकाश्यं पुराणेषु वेदोक्तं धर्मसंयुतम् ॥ ३ ॥

नारायण उवाच —

नानाप्रकारमाख्यानमप्रकाश्यं पुराणतः । श्रुतौ कतिविधं गूढमास्ते ब्रह्मन्सुदुर्लभम् ॥
तेषु यत्सारभूतं च श्रोतुं किं वा त्वमिच्छसि । तन्मे ब्रूहि महाभाग पश्चाद्वक्ष्यामि तत्पुनः ॥

नारद उवाच —

स्वाहा देवहविदाने प्रशस्ता सर्वकर्मसु । पितृदाने स्वधा शस्ता दक्षिणा सर्वतो वरा ॥
एतासां चरितं जन्म फलं प्राधान्यमेव च । श्रोतुमिच्छामि ते वक्त्राद्ब्रूव वेदविदां वर ॥

सौतिरुवाच —

नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः । कथां कथितुमारेभे पुराणोक्तां पुरातनीम् ॥

नारायण उवाच —

सृष्टेः प्रथमनो देवाश्चाऽऽहारार्थं ययुः पुरा । ब्रह्मलोके ब्रह्मसमामगम्यां सुमनोहराम् ॥
गत्वा निवेदनं चक्रुर्मुने स्वाहारहेतुकम् । ब्रह्मा श्रुत्वा प्रतिज्ञाय सिषेवे श्रीहरेः पदम् ॥
यज्ञरूपो हि भगवान्कलया च बभूव सः । यज्ञे यद्यद्विदानं दत्तं तेभ्यश्च वेधसा ॥
हविर्वदति विप्राश्च भक्ता च क्षत्रियादयः । सुरा नैव प्राप्नुवन्ति तद्दानं मुनिपुंगव ॥
देवा विषण्णास्ते सर्वे तत्सभां च पुनर्ययुः । गत्वा निवेदनं चक्रुर्गहाराभावहेतुकम् ॥
ब्रह्मा श्रुत्वा तु मनसा श्रीकृष्णं शरणं ययौ । प्रकृतिं पूजयामास ध्यायन्नेव तदाज्ञया ॥
प्रकृतिः कलया चैव सर्वशक्तिस्वरूपी । बभूव दाहिका शक्तिरग्रेः स्वाहास्वरूपिणी ॥
ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डप्रभान्यङ्कारकारिणी । अतीव सुन्दरी रामा रमणीया मनोहरा ॥ ११ ॥
ईषद्भास्यप्रसन्नास्या भक्तानुग्रहकारिणी । उवाचेति विधेरग्रे पद्मयोगे वरं वृणु ॥ १७ ॥
विधिस्तद्वचनं श्रुत्वा संप्रमात्समुवाच ताम् ॥ १८ ॥

ब्रह्मोवाच —

त्वमग्नेर्दाहिकाशक्तिर्भवपत्नी च सुन्दरी । दग्धुं न शक्तः स्वहुतं हुताशश्च त्वया विना ॥

स्वन्नामोच्चार्य मन्त्रान्ते यद्दास्यति हविर्नरः । सुरेभ्यस्तत्प्राप्नुवन्ति सुराः सानन्दपूर्वकम् ॥
अग्नेः संपत्स्वरूपा च श्रीरूपा च गृहेश्वरी । देवानां पूजिता शश्वन्नरादीनां भवाम्बिके ॥
ब्रह्मणश्च वचः श्रुत्वा सा विषण्णा बभूव ह । तमुवाच स्वयं देवी स्वामिप्रायं स्वयंभुवम् ॥

स्वाहोवाच—

अहं कृष्णं भजिष्यामि तपसा सुचिरेण च । ब्रह्मस्तदन्यद्यत्किञ्चित्स्वप्नवद्भ्रम एव च ॥
विधाता जगतां त्वं च शंभुर्मृत्युञ्जयः प्रभुः । विभर्ति शेषो विश्वं च धर्मः साक्षी च देहिनाम्
सर्वाद्यपूज्यो देवानां गणेषु च गणेश्वरः । प्रकृतिः सर्वसूः सर्वे पूजिता यत्प्रसादतः ॥
ऋषयो मुनयश्चैव पूजिता यं निषेव्य च । तत्पादपद्मं ब्रह्मैक्यभावाद्दे चिन्तयाम्यहम् ॥
पद्मास्या पादमित्युक्त्वा पद्मलामानुसारतः । जगाम तपसे पादौ पद्मादीशस्य पद्मजा ॥
तपस्तेपे लक्षवर्षमेकपादेन पद्मजा । तदा ददर्श श्रीकृष्णं निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥२८॥
अतीव कमनीयं च रूपं दृष्ट्वा च सुन्दरी । मूर्ध्नि संप्राप कामेन कामेशस्य च कामुकी ॥
विज्ञाय तदभिप्रायं सर्वज्ञस्तामुवाच सः । स्वक्रोडे च समुत्थाप्य क्षीणाङ्गीं तपसा चिरम्

श्रीकृष्ण उवाच—

बाराहे च त्वमंशेन मम पत्नी भविष्यसि । नाम्ना नाम्नजिती कन्या कान्ते नम्रजितस्य च
अधुनाऽग्नेर्दाहिका त्वं भवपत्नी च भाविनि । मन्त्राङ्गरूपा पूता च मत्प्रसादाद्भविष्यसि ॥
वह्निस्त्वां भक्तिभावेन संपूज्य च गृहेश्वरीम् । रमिष्यते त्वया सार्धं रामया रमणीयया ॥
इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे देवो देवीमाश्रास्य नारद । तत्राऽऽजगाम सन्त्रस्तो वह्निर्ब्रह्मानिदेशतः ॥
ध्यानैश्च सामवेदोक्तैर्ध्यात्वा तां जगदम्बिकाम् । संपूज्य परितुष्टाव पाणिं जग्राह मन्त्रतः
तदा दिव्यं वर्षशतं स रेमे रामया सह । अतीव निर्जने रम्ये संभोगसुखदे सदा ॥३१॥
बभूव गर्भस्तस्याश्च हुताशस्यैव तेजसा । तद्धार च सा देवी दिव्यं द्वादशवत्सरम् ॥
ततः सुषाव पुत्रांश्च रमणीयान्मनोहरान् । दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयान्क्रपेण च ॥३८॥
ऋषयो मुनयश्चैव ब्राह्मणाः क्षत्रियादयः । स्वाहान्तं मन्त्रमुच्चार्य हविर्ददति नित्यशः ॥
स्वाहायुक्तं च मन्त्रं च यो गृह्णाति शस्तकम् । सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य ब्रह्मन्ग्रहणमाश्रितः ॥
विषहीनो यथा सर्पो वेदहीनो यथा द्विजः । पतिसेवाविहीना स्त्री विद्याहीनो यथा नरः ॥
फलशाखाविहीनश्च यथा वृक्षो हि निन्दितः । स्वाहाहीनस्तथा मन्त्रो न द्रुतं फलदायकः
परितुष्टा द्विजाः सर्वे देवाः संप्रापुराहुतिम् । स्वाहान्तेनैव मन्त्रेण सफलं सर्वकर्म च ॥
इत्येवं वर्णितं सर्वं स्वाहोपाख्यानमुत्तमम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

नारद उवाच—

स्वाहापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं मुनीश्वर । संपूज्य वह्निस्तुष्टाव येन तां वद मे प्रभो ॥

नारायण उवाच—

ध्यातं च सामवेदोक्तं स्तोत्रं पूजाविधानकम् । वदामि श्रूयतां ब्रह्मन्सावधानं विश्रमय ॥
सर्वज्ञारम्भकाले शालग्रामे घटेऽथवा । स्वाहां संपूज्य यत्नेन यज्ञं कुर्यात्फलदायये ॥४७॥
स्वाहां मन्त्राङ्गभूतां च मन्त्रसिद्धिस्वरूपिणीम् । सिद्धां च सिद्धिदां नृणां कर्मणां फलदां स्रजे
इति ध्यात्वा च मूलेन दत्त्वा पाद्यादिकं नरः । सर्वसिद्धिं लभेत्स्तुत्वा मूलं स्तोत्रं मुने कृणु
ॐ ह्रीं श्रीं वह्निनायायै देव्यै स्वाहेत्यनेन च यः पूजयेच्च तां देवीं सर्वेष्टं लभते ध्रुवम् ॥

बह्निरुवाच—

स्वाहाऽऽद्या प्रकृतेरंशा मन्त्रतन्त्राङ्गरूपिणी । मन्त्राणां फलदात्री च धात्री च जगतां सत्की ।
सिद्धिस्वरूपा सिद्धा च सिद्धिदा सर्वदा नृणाम् । हुताशुदाहिकाशक्तिस्तत्प्राणाधिकरूपिणी
संसारसाररूपा च घोरसंसारतारिणी । देवजीवनरूपा च देवपोषणकारिणी ॥९३॥
षोडशैतानि नामानि यः पठेद्भक्तिसंयुतः । सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य चेह लोके परत्र च ॥९४॥
नाङ्गहीनो भवेत्तस्य सर्वकर्मसु शोभनम् । अपुत्रो लभते पुत्रमभार्यो लभते प्रियाम् ॥९५॥

इति श्रीब्रह्म० मह० प्रकृति० नारदना० स्वाहोपा० स्वाहाजन्मादिकथनं

नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

अथैकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि स्वधोपाख्यानमुत्तमम् । पितॄणां वै तृप्तिकरं श्राद्धानां फलवर्धनम् ॥
सृष्टेरादौ पितृगणान्ससर्ज जगतां विधिः । चतुरो वै मूर्तिमतस्त्रिश्च तेजस्वरूपिणः ॥ २ ॥
सप्त दृष्ट्वा पितृगणान्सिद्धिरूपान्मनोहरान् । आहारं ससृजे तेषां श्राद्धतर्पणपूर्वकम् ॥३॥
छानं तर्पणपर्यन्तं श्राद्धान्तं देवपूजनम् । आह्निकं च त्रिसंध्यान्तं विप्राणां च श्रुतौ श्रुतम्
नित्यं न कुर्याद्यो विप्रस्त्रिसंध्यं श्राद्धतर्पणम् । बलिं वेदध्वनिं सोऽपि विषहीनो यथोरगः ॥
हरिसेवावेहीनश्च श्रीहरेरनिवेद्यभुक् । जन्मान्तं सूतकं तस्य न कर्माहं स नारद ॥९॥
ब्रह्मा श्राद्धादिकं सृष्ट्वा जगाम पितृहेतवे । न प्राप्नुवन्ति पितरो ददति ब्राह्मणादयः ॥७॥
सर्वे प्रजगुः क्षुधिता विषण्णा ब्रह्मणः सभाम् । सर्वे निवेदनं चक्रुस्तमेव जगतां विधिम् ॥८॥
ब्रह्मा च मानसीं कन्थां ससृजे तां मनोहराम् । रूपयौवनसंयक्तां शरच्चन्द्रसमप्रभाम् ॥९॥
विद्यावतीं गुणवतीमपि रूपवतीं सतीम् । श्वेतचम्पकवर्णाभां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ १० ॥

विशुद्धां प्रकृतेरंशां सस्मितां वरदां शुभाम् । स्वधाभिधानां सुदतीं लक्ष्मीं लक्षणसंयुताम् ॥
 शतपद्मपदन्यरतपादपद्मं च बिभ्रतीम् । पत्नीं पितॄणां पद्मास्यां पद्मजां पद्मलोचनाम् ॥
 पितृभ्यस्तां ददौ कन्यां तुष्टेभ्यस्तुष्टिरूपिणीम् । ब्राह्मणानां चोपदेशं चक्रे वै गोपनीयकम् ॥
 स्वधान्तं मन्त्रमुच्चार्य पितृभ्यो देहि चेति च । क्रमेण तेन विप्राश्च पित्रे दानं ददुः पुरा ॥
 स्वाहा शस्ता देवदाने पितृदाने स्वधा वरा । सर्वत्र दाक्षिणा शस्ता हतो यज्ञस्त्वदाक्षिणः ॥
 पित्रो देवता विप्रा मुनयो मानवास्तथा । पूजां चक्रुः स्वधां शान्तां तुष्टाव परमादरम् ॥
 देवादयश्च संतुष्टाः पारिपूर्णमनोरथाः । विप्रादयश्च पितरः स्वधादेवी वरेण च ॥ १७ ॥
 इत्येवं कथितं सर्वं स्वधोपारुथानमुत्तमम् । सर्वेषां वै दृष्टिकरं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

नारद उवाच—

स्वधापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं महामुने । श्रोतुमिच्छामि यत्नेन वद वेदविदां वर ॥

नारायण उवाच—

तद्व्यानं स्तवनं ब्रह्मन्वेदोक्तं सर्वसंमतम् । सर्वं जानासि वक्ष्ये वै ज्ञातुमिच्छसि वृद्धये ॥
 शरत्कृष्णप्रयोदश्यां मघायां श्राद्धवासरे । स्वधां संपूज्य यत्नेन ततः श्राद्धं समाचरेत् ॥
 स्वधां नाम्यर्च्य यो विप्रः श्राद्धं कुर्यादहंमतिः । न भवेत्फलभाक् सत्यं श्राद्धतर्पणयोस्तथा ॥
 ब्रह्मणो मानसीं कन्यां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् । पूज्यां पितॄणां देवानां श्राद्धानां फलदां मजे ॥
 इति ध्यात्वा घटे रम्ये शालग्रामेऽथवा शुभे । दद्यात्पाद्यादिकं तस्यै मूलेनेति श्रुतौ श्रुतम् ॥
 ओं ह्रीं श्रीं क्लीं स्वधादेव्यै स्वाहेति च महामनुम् । समुच्चार्य च संपूज्य स्तुत्वा तां प्रणमेद्-
 द्विजः ॥ २५ ॥

स्तोत्रं शृणु मुनिश्रेष्ठ ब्रह्मपुत्र विशारद । सर्ववाञ्छा प्रदं नृणां ब्रह्मणा यत्कृतं पुरा ॥ २६ ॥

ब्रह्मोवाच—

स्वधोच्चारणमात्रेण तीर्थस्नायी भवेन्नरः । मुच्यते सर्वपापेभ्यो वाजपेयफलं लभेत् ॥ २७ ॥
 स्वधा स्वधा स्वधेत्येवं यदि वारत्रयं स्मरेत् । श्राद्धस्य फलमाप्नोति बलैश्च तर्पणस्य च ॥
 श्राद्धकाले स्वधास्तोत्रं यः शृणोति समाहितः । लभेच्छ्राद्धशतानां च पुण्यमेव न संशयः ॥
 स्वधा स्वधा स्वधेत्येवं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः । प्रियां विनीतां स लभेत्साध्वी पुत्रं गुणान्वितम् ।
 पितॄणां प्राणतुल्या त्वं द्विजजीवनरूपिणी । श्राद्धाधिष्ठानदेवी च श्राद्धादीनां फलप्रदा ॥
 बहिर्भन्मनसो गच्छ पितॄणां तुष्टिहेतवे । संप्रीतये द्विजातीनां गृहिणां वृद्धिहेतवे ॥ २८ ॥
 नित्यानित्यस्वरूपाऽसि गुणरूपाऽसि सुव्रते । आविर्भावस्तिरोभावः सृष्टौ च प्रलये तव ॥

ॐ स्वस्ति च नमः स्वाहा स्वधा त्वं दक्षिणा तथा । निरूपिताश्चतुर्वेदे षट् प्रशस्ताश्च कर्म-
णाम् ॥ ३४ ॥

पुराऽऽसीस्त्वं स्वधागोपी गोलोके राधिकासखी । धृता स्वोरसि कृष्णेन यतस्तेन स्वधा स्मृता
ध्वस्ता त्वं राधिकाशापाद्गोलोकाद्विश्रमागता । कृष्णालिङ्गनपुण्येन तया दृष्टा पुरा वृन्दावने वने ॥
कृष्णालिङ्गनपुण्येन भूता मे मानसी सुता । अतृप्ता सुरते तेन चतुर्णां स्वामिनां प्रिया ॥
स्वाहा सा सुन्दरी गोपी पुराऽऽसीद्राधिकासखी । रतौ स्वयं कृष्णमाह तेन स्वाहा प्रकी-
र्तिता ॥ ३८ ॥

कृष्णेन सार्धं सुविं वसन्ते रासमण्डले । प्रमत्ता सुरते श्लिष्टा दृष्टा सा राधया पुरा ॥
तस्याः शापेन सा ध्वस्ता गोलोकाद्विश्रमागता । कृष्णालिङ्गनपुण्येन समभूद्ब्रह्मनिकाभिनी
पवित्ररूपा परमा देवाद्यैर्वन्दिता नृभिः । यन्नामोच्चारणेनैव नरो मुच्येत पातकात् ॥ ४१ ॥
या सुशिलाभिधा गोपी पुराऽऽसीद्राधिकासखी । उवास दक्षिणे क्रोडे कृष्णस्थं च महात्मनः
प्रध्वस्ता सा च तच्छापाद्गोलोकाद्विश्रमागता । कृष्णालिङ्गनपुण्येन सा बभूव च दक्षिणा ॥
सा प्रेयसी रतौ दत्ता प्रशस्ता सर्वकर्मसु । उवास दक्षिणे भर्तुर्दक्षिणा तेन कीर्तिता ॥ ४४ ॥
गोप्यो बभूवुस्तिस्त्रो वै स्वधा स्वाहा च दक्षिणा । कर्मिणां कर्मपूर्णार्थं पुरा चैवध्वरेच्छया ॥
इत्येवमुक्त्वा स ब्रह्मा ब्रह्मलोके च संसदि । तस्यै च सहसा सद्यः स्वधा साऽऽविर्बभूव ह
तदा पितृभ्यः प्रददौ तामेव कमलाननाम् । तां संप्राप्य ययुस्ते च पितरश्च प्रहर्षिताः ॥
स्वधास्तोत्रमिदं पुण्यं यः शृणोति समाहितः । स स्नातः सर्वतीर्थेषु वेदपाठकृत् लभेत् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० स्वधोषा० स्वधोत्पत्तितत्पूजादिकं
नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

===

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच —

उक्तं स्वाहास्वधारूपां प्रशस्तं मधुरं परम् । वक्ष्यामि दक्षिणारूपां सावधानं निशामय ॥
गोपी सुशीला गोलोके पुराऽऽसीत्प्रेयसी हरेः । राधाप्रधाना सत्रीची धन्या मान्या मनोहरा ॥
अतीव सुन्दरी रामा सुभगा सुदती सती ॥ २ ॥
विद्यावती गुणवती सती रूपवती तथा । कलावती कोमलाङ्गी कान्ता कमललोचना ॥ ३ ॥
सुश्रोणी सुस्तनी श्यामा न्यम्रोधपरिमण्डला । ईषद्धास्यप्रसन्नास्या रत्नालंकारभूषिता ॥

श्वेतवस्त्रकवर्णामा-बिम्बोष्ठी मृगलोचना । कामशास्त्रमुनिष्णातां कामिनी कलहंसगा ॥
 मावामुक्ता मावज्ञा कृष्णस्य प्रियमामिनी । रसज्ञा रसिका रासे रासेशस्य रसोत्सुका
 उवास दक्षिणे क्रोडे राधायाः पुरतः पुरा । संबभूवाऽऽनम्रमुखो भयेन मधुसूदनः ॥ ७ ॥
 दृष्ट्वा राधां च पुरतो गोपीनां प्रवरां पराम् । मानिनीं रक्तवदनां रक्तपङ्कजलोचनाम् ॥
 कोपेन काम्पिताङ्गीं च कोपनां कोपदर्शनाम् । कोपेन निष्ठुरं वस्तुमुद्यतां स्फुरिताधराम् ॥
 आगच्छन्तीं च वेगेन विज्ञाय तदनन्तरम् । विरोधमीतो भगवानन्तर्धानं जगाम सः ॥
 पलायन्तं च तं शान्तं सत्त्वाधारं सुविग्रहम् । विलोक्य काम्पिता गोपी सुशीलाऽन्तर्दधौ मिया
 विलोक्य संकटं तत्र गोपीनां लक्षकोटयः । बद्धाञ्जलिपुटा भीता भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥
 रक्ष रक्षेत्युक्तार्यो हे देवीति पुनः पुनः । युयुर्भयेन शरणं तस्याश्चरणपङ्कजे ॥ ११ ॥
 त्रिलक्षकोटयो गोपाः सुदामादय एव च । युयुर्भयेन शरणं तत्पादाब्जे च नारद ॥
 पलायन्तं च कान्तं वै विज्ञाय परमेश्वरी । पलायन्तीं सहचरीं सुशीलां च शशाप सा ॥
 अद्यप्रभृति गोलोके सा चेदायाति गोपिका । सद्यो गवधमात्रेण भस्मसाच्च भविष्यति ॥
 इत्येषमुक्त्वा तत्रैव देवदेवीश्वरी रुषा । रासेश्वरी रासमध्ये रासेशं चाऽऽजुहाव ह ॥
 नाऽऽलोक्य पुरतः कृष्णं राधा विरहकातरा । युगकोटिसमं मेने क्षणं भेदेन सुव्रता ॥
 हे कृष्ण हे प्राणनाथाऽऽगच्छ प्राणाधिकारीय । प्राणाधिष्ठ तृदेवेह प्राणा यान्ति त्वया विना
 स्त्रीगर्वः पतिसौभाग्याद्वर्धने च दिने दिने । सुखी चेद्विभवो यस्मात्तं भजेद्धर्मतः सदा ॥
 पतिर्बन्धुः कुलस्त्रीणामधिदेवः सदागतिः । परं संपत्स्वरूपश्च सुखरूपश्च मूर्तिमान् ॥
 धर्मदः सुखदः शश्वतीतिदः शान्तिदः सदा । संमानदो मानदश्च मान्यो वै मानमण्डनः
 सारात्सारतमः स्वाभी बन्धूनां बन्धुवर्धनः । न च भर्तृसमो बन्धुः सर्वबन्धुषु दृश्यते ॥
 भरणादेव भार्ताऽयं पालनात्पातिरुच्यते । शरीरेशाच्च स स्वाभी कामदः कान्त एव च
 बन्धुश्च सुखबन्धाच्च प्रीतिदानात्प्रियः परः । ऐश्वर्यदानादीशश्च प्राणेशात्प्राणनायकः ॥
 रतिदानाच्च रमणः प्रियो नास्ति प्रियात्परः । पुत्रस्तु स्वामिनः शुक्राज्जायते तेन स
 प्रियः ॥ २६ ॥

शतपुत्रात्परः स्वाभी कुलजनानां प्रियः सदा । असत्कुलप्रसूता या कान्तं विज्ञातुमक्षमा ॥
 ज्ञानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षणम् । प्रादक्षिण्यं पृथिव्याश्च सर्वाणि च तपांसि वै ॥
 सर्वार्थेष्वेव व्रतादीनि महाज्ञानानि यानि च । उपोषणानि पुण्यानि यान्यन्यानि च विश्वतः
 गुरुसेवा विप्रसेवा देवसेवादिकं च यत् । स्वामिनः पादसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीम्

गुरुविप्रेष्टदेवेषु सर्वेभ्यश्च पतिर्गुरुः । विद्यादाता यथा पुंसां कुलनानां तथा प्रियः ॥ ३१ ॥
 गोपीत्रिलक्षकोटीनां गोपानां च तथैव च । ब्रह्माण्डानामसंख्यानानां तत्रस्थानां तथैव च ॥
 रमादिगोपकान्तानामाश्वरी यत्प्रसादतः । अहं न जाने तं कान्तं स्त्रीस्वभावो दुरत्ययः
 इत्युक्त्वा राधिका कृष्णं तत्र दध्यौ सुभक्तितः । आरात्सं ॥ प तं तेन विजहार च तत्र वै
 अथ सा दक्षिणा देवी ध्वस्ता गोलोकतो मुने , सुचिरं च तपस्तप्त्वा विवेश कमलातनौ ॥
 अथ देवादयः सर्वे यज्ञं कृत्वा सुदुष्करम् । न लभन्ते फलं तेषां विषण्णाः प्रययुर्विधिम्
 विधिनिवेदनं श्रुत्वा देवादीनां जगत्पतिः । दध्यौ सुचिन्तितो मक्त्या तत्प्रत्यादेशमाप सः
 नारायणश्च भगवन्महालक्ष्म्यश्च देहतः । मर्त्यलक्ष्मीं त्रिनिष्कृष्य ब्रह्मणे दक्षिणां ददौ ॥
 ब्रह्मा ददौ तां यज्ञाय पूर्णार्थं कर्मणां सताम् । यज्ञः संपूज्य विधिवत्तां तुष्ट्वा रमां मुदा ॥
 तप्तकाञ्चनवर्णाभां चन्द्रकोटिसमप्रभाम् । अतीव कमनीयां च सुन्दरीं सुमनोहराम् ॥ ४० ॥
 कमलास्यां कोमलाङ्गीं कमलायतलोचनाम् । कमलासनसंपूज्यां कमलाङ्गसमुद्भवाम् ॥
 वह्निशुद्धां शुकाधानां बिम्बोष्ठीं सुदतीं सतीम् । बिभ्रतीं कवरीभारं मालतीमालयभूषितम्
 ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषिताम् । सुवेषाढ्यां च सुस्नातां मुनिमानसमोहिनीम् ॥
 कस्तूरीबिन्दुभिः सार्वै चन्द्रैश्च सुगन्धिभिः । सिन्दूरबिन्दुनाऽत्यन्तं मरतकाधस्थलो-
 ज्ज्वलाम् ॥ ४४ ॥

सुप्रशस्तानितम्बाढ्यां बृहच्छोणिपयोधराम् । कामदेवाधाररूपां कामबाणप्रपीडिताम् ॥
 तां दृष्ट्वा रमणीयां च यज्ञो मूर्च्छामवाप ह । पत्नीं तामेव जग्राह विधिवोधितमार्गतः ॥
 दिव्यं वर्षशतं चैव तां गृहीत्वाऽय निर्जने । यज्ञो रेमे मुदा युक्तो रामया रमया सह ॥
 गर्भं दधार सा देवी दिव्यं द्वादशवत्सरम् । ततः सुषाण पुत्रं च फलं वै सर्वकर्मणाम् ॥
 कर्मणां फलदाता च दक्षिणा कर्मणां सताम् । परिपूर्णे कर्मणि च तत्पुत्रः फलदायकः ॥
 यज्ञो दक्षिणया सार्धं पुत्रेण च फलेन च । कर्मणां फलदाता चेत्येवं वेदविदो विदुः ॥
 यज्ञश्च दक्षिणां प्राप्य पुत्रं च फलदायकम् । फलं ददौ च सर्वेभ्यः कर्मठेभ्यो यदा मुने
 तदा देवादयस्तुष्टाः परिपूर्णमनोरथाः । स्वस्थानं प्रययुः सर्वे धर्मवक्त्रादिदं श्रुतम् ॥
 कृत्वा कर्म च कर्ता तु तूर्णं दद्याच्च दक्षिणाम् । तत्क्षणं फलमाप्नोति वेदैरुक्तमिदं मुने ॥
 कर्ता कर्मणि पूर्णेऽपि तत्क्षणाद्यदि दक्षिणाम् । न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च दैवेनाज्ञानतोऽथवा
 मुहूर्ते समतीते च द्विगुणा सा भवेद्भुवम् । एकरात्रे व्यतीते तु भवेद्रसगुणा च सा ॥
 त्रिरात्रे वै दशगुणा सप्ताहे द्विगुणा ततः ॥ ५६ ॥

मासे लक्षगुणा प्रोक्ता ब्राह्मणानां च वर्धते । संवत्सरे व्यतीते तु सा त्रिकोटिगुणा भवेत्
 कर्म तद्यजमानानां सर्वं वै निष्फलं भवेत् । स च ब्रह्मस्वापहारी न कर्माहोऽशुचिर्नरः ॥
 दरिद्रो व्याधियुक्तश्च तेन पापेन पातकी । तद्गृहाद्याति लक्ष्मीश्च शापं दत्त्वा सुदारुणम्
 पितरो नैव गृह्णन्ति तद्दत्तं श्राद्धतर्पणम् । एवं सुराश्च तत्पूजां तद्दत्तां पावकाहुतिम् ॥
 दाता ददाति नो दानं गृहीता तन्न यावते । उभौ तौ नरकं यातश्छिन्नरज्जुर्यथा घटः ॥
 नार्पयेद्यजमानश्चेद्याचितारं च दक्षिणाम् । भवेद्ब्रह्मस्वापहारी कुम्भीपाकं व्रजेद्द्रुवम् ॥
 वर्षलक्षं वसेत्तत्र यमदूतेन ताडितः । ततो भवेत्स चण्डालो व्याधियुक्तो दरिद्रकः ॥
 पातयेत्पुरुषान्सप्त पूर्वान्वै पूर्वजन्मनः । इत्येवं कथितं विप्र किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

नारद उवाच—

यत्कर्म दक्षिणाहीनं को भुङ्क्ते तत्फलं मुने । पूजाविधिं दक्षिणायाः पुरा यज्ञकृतं वद ॥

नारायण उवाच—

कर्मणोऽदक्षिणस्यैव कुत एव फलं मुने । सदक्षिणे कर्मणि च फलमेव प्रवर्धते ॥६६॥
 या या कर्मणि सामग्री बलिर्भुङ्क्ते च तां मुने । बलये तत्प्रदत्तं च वामेन पुरा मुने ॥
 अश्रोत्रियं श्राद्धवस्तु चाश्राद्धं दानमेव च । वृषलोपनिविष्टाणां पूजाद्रव्यादिकं च यत् ।
 ऋत्विजा न कृतं यज्ञमशुचेः पूजनं च यत् । गुरावभक्तस्य कर्म बलिर्भुङ्क्ते न संशयः ॥
 दक्षिणायाश्च यद्ध्यानं स्तोत्रं पूजाविधिक्रमम् । तत्सर्वं काण्वशाखोक्तं प्रवक्ष्यामि निशमय
 पुरा संप्राप्य तां यज्ञः कर्मदक्षां च दक्षिणाम् । मुमोह तस्या रूपेण तुष्टुये कामकातरः ॥

यज्ञ उवाच—

पुरा गोलोकगोपी त्वं गोपीनां प्रवरा परा । राधासमा तत्सखी च श्रीकृष्णप्रेमसी प्रिये ॥
 कार्तिके पूर्णिमायां तु रासे राधामहोत्सवे । आविर्भूता दक्षिणांशात्कृष्णस्यातो हि दक्षिणा
 पुरा त्वं च सुशीलाख्या शीलेन सुशुभेन च । कृष्णदक्षांशवामाच्च राधशापाच्च दक्षिणा
 गोलोकात्त्वं परिध्वस्ता मम भाग्यादुपस्थिता । कृपां कुरु त्वमेवाद्य स्वमिनं कुरु मां प्रिये
 कर्तॄणां कर्मणां देवी त्वमेव फलदा सदा । त्वया विना च सर्वेषां सर्वं वर्म च निष्फलम् ॥
 फलशाखाविहीनश्च यथा वृक्षो महीतले । त्वया विना तथा कर्म कर्तॄणां च न शोभते ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशश्च दिक्पालादय एव च । कर्मणश्च फलं दातुं न शक्ताश्च त्वया विना
 कर्मरूपी स्वयं ब्रह्मा फलरूपी महेश्वरः । यज्ञरूपी विष्णुरहं त्वमेषां साररूपिणी ॥
 फलदाता परं ब्रह्म निर्गुणः प्रकृते परः । स्वयं कृष्णश्च भगवान्न च शक्तस्त्वया विना
 त्वमेव शक्तिः कान्ते मे शश्वज्जन्मनि जन्मनि । सर्वकर्मणि शक्तोऽहं त्वया सह वरानने

इत्युक्त्वा तत्पुरस्तस्थौ यज्ञाधिष्ठातृदेवकः । तुष्टा बभूव सा देवी भेजे तं कमलाकला
इदं च दक्षिणास्तोत्रं यज्ञकाले च यः पठेत् । फलं च सर्वयज्ञानां लभते नात्र संशयः
राजसूये वाजपेये गोमेधे नरमेवके । अश्वमेधे लाङ्गले च विष्णुयज्ञे यशस्करे ॥ ८४ ॥
घनदं भूमिदे फल्गौ पुत्रेष्टौ गजमेधके । लोहयज्ञे स्वर्णयज्ञे पटलव्याधिखण्डने ॥ ८५ ॥
शिवयज्ञे रुद्रयज्ञे शक्रयज्ञे च बन्धके । इष्टौ वरुणयागे च कन्दुके वैरिमर्दने ॥ ८६ ॥
शुचियागे धर्मयागे रेचने पापमोचने । बन्धने कर्मयागे च मणियागे सुभद्रके ॥ ८७ ॥
एतेषां च समारम्भ इदं स्तोत्रं च यः पठेत् । निर्विघ्नेन च तत्कर्म साङ्गं भवति निश्चितम्
इति स्तोत्रं च कथितं ध्यानं पूजाविधिं शृणु । शालग्रामे घटे वाऽपि दक्षिणां पूजयेत्सुधीः ॥
लक्ष्मीदक्षांशसंभृतां दक्षिणां कमलांकलाम् । सर्वकर्मसु दक्षां च फलां सर्वकर्मणाम् ॥
विष्णोः शक्तिस्वरूपां च पूजितां वन्दितां शुभाम् । शुद्धिदां शुद्धिरूपां च मुशिलां शुभदां
भजे ॥ ९१ ॥

ध्यात्वाऽनेनैव वरदां सुधीर्मूलेन पूजयेत् । दत्त्वा पाद्यादिकं देव्यै वेदोक्तेन च नारद ॥
ॐ श्रीं क्लीं ह्रीं दक्षिणायै स्वाहेति च त्रिचक्षणः । पूजयेद्विधिवद्भक्त्या दक्षिणां सर्वपूजिताम्
इत्येवं कथितं सर्वं दक्षिणारुखानमुत्तमम् । सुखदं प्रीतिदं चैव फलदं सर्वकर्मणाम् ॥
इदं च दक्षिणारुखानं यः शृणोति समाहितः । अङ्गहीनं च तत्कर्म न भवेद्भारते भुवि ॥
अत्रो लभने पुत्रं निश्चितं च गुणान्वितम् । भार्याहीनो लभेद्भार्यां मुशिलां सुन्दरीं पराम्
वरारोहां पुत्रवतीं विनीतां प्रियवदिनीम् । पतिव्रतां सुव्रतां च शुद्धां च कुलजां वराम् ॥
विद्यार्हीनो लभेद्विद्यां घनहीनो धनं लभेत् । भूमिहीनो लभेद्भूमिं प्रजाहीनो लभेत्प्रजाः ॥
संकटे बन्धुविच्छेदे विपत्तौ बन्धने तथा । मासमेकमिदं श्रुत्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दक्षिणोपा० दक्षिणोत्पत्ति-

तत्पूजाविधानं नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

अनेकासां च देवीनां श्रुतमारुखानमुत्तमम् । अन्यासां चरितं ब्रह्मन्वद वेदविदां वर ॥

नारायण उवाच—

सर्वासां चरितं विप्र वेदेष्वस्ति पृथक्पृथक् । पूर्वोक्तानां च देवीनां त्वं कासां श्रोतुमिच्छसि

नारद उवाच—

षष्ठी मङ्गलचण्डी च मनसा प्रकृतेः कला । उत्पत्तिमासां चरितं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः

नारायण उवाच—

षष्ठांशा प्रकृतेर्या च सा च षष्ठी प्रकीर्तिता । बालकाधिष्ठातृदेवी विष्णुमाया च बालदा॥
मातृकासु च विख्याता देवसेनाभिधा च सा । प्राणाधिकप्रिया साध्वी स्कन्दभार्या च सुव्रता
आयुःप्रदा च बालानां धात्री रक्षणकारिणी । सततं शिशुपार्श्वस्था योगाद्वै सिद्धियोगिनी
तस्याः पूजाविधौ ब्रह्मन्निहितासविधिं शृणु । यच्छ्रुतं धर्ममुखतो सुखदं पुत्रदं परम् । ७॥
राजा प्रियव्रतश्चासीत्स्वायंभुवमनोः सुतः । योगीन्द्रो नोद्वहेद्भार्यां तपस्यासु रतः सदा ॥
ब्रह्माज्ञया च यत्नेन कृतदारो बभूव सः । सुचिरं कृतदारश्च न लेभे तनयं मुने ॥ ९ ॥
पुत्रेष्टियज्ञं तं चापि कारयामास कश्यपः । मालिन्यै तस्य कान्तायै मुनिर्यज्ञचरुं ददौ ॥
भुक्त्वा चरुं च तस्याश्च सद्यो गर्भो बभूव ह । दधार तं च सा देवी दैवं द्वादशवत्सरम् ॥
ततः सुषाव सा ब्रह्मन्कुमारं कनकप्रभम् । सर्वावयवसंपन्नं मृतमुत्तारलोचनम् ॥ १२ ॥
तं दृष्ट्वा रुद्दुः सर्वा नार्यो वै बान्धवस्त्रियः । मूर्छामवाप तन्माता पुत्रशोकेन सुव्रता ॥
श्मशानं च ययौ राजा गृहीत्वा बालकं मुने । रुरोद तत्र कान्तारे पुत्रं कृत्वा स्ववक्षसि ॥
नोऽसृज्य बालकं राजा प्राणास्त्यक्तुं समुद्यतः । ज्ञानयोगं विसम्भार पुत्रशोकात्सुदारुणात्
एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमानं च ददर्श ह । शुद्धभक्तिसंकाशं मणिराजविराजितम् ॥ १६ ॥
तेजसा ज्वलितं शश्वच्छोभितं क्षौमवाससा । नानाचित्रविचित्राढ्यं पुष्पमालाविराजितम्
ददर्श तत्र देवीं च कमनीयां मनोहराम् । श्वेतचम्पकवर्णां रम्यसुस्थिरयौवनाम् ॥ १८ ॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषिताम् । कृपामयीं योगसिद्धां भक्तनुग्रहकारिणीम् ॥ १९ ॥
दृष्ट्वा तां पुरतो राजा तुष्टाव परमादरात् । चकार पूजनं तस्या विहाय भुवि बालकम् ॥
पप्रच्छ राजा तां दृष्ट्वा ग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् । तेजसा ज्वलितां शान्तां कान्तां स्कन्दस्य
नारद ॥ २१ ॥

प्रियव्रत उवाच—

का त्वं सुशोभने कान्ते कस्य कान्ताऽसि सुव्रते । कस्य कन्या वरारोहे धन्या मान्या च
योषिताम् ॥ २२ ॥

नृपेन्द्रस्य वचः श्रुत्वा जगन्मङ्गलदायिनी । उवाच देवसेना सा देवरक्षणकारिणी ॥२१॥
देवानां दैत्यैर्भातानां पुरा सेना बभूव सा । जयं ददौ च तेभ्यश्च देवसेना च तेन सा ॥

देवसेनोवाच—

ब्रह्मणो मानसी कन्या देवसेनाऽहमीश्वरी । सृष्ट्वा मां मनसो धाता ददौ स्कन्दाय भूमिप ॥
मातृकासु च विख्याता स्कन्दसेना च सुव्रता । विश्वे षष्ठीति विख्याता षष्ठांशा प्रकृतेर्यतः
पुत्रदाऽहमपुत्राय प्रियस्त्रीदा प्रियाय च । धनदा च दरिद्रेभ्यः कर्तृभ्यः शुभकर्मदा ॥
सुखं दुःखं भयं शोकं हर्षं मङ्गलमेव च । संपत्तिश्च विपत्तिश्च सर्वं भवति कर्मणा ॥
कर्मणा बहुपुत्री च वंशहीनश्च कर्मणा । कर्मणा च दरिद्रश्च धनाढ्यश्च स्वकर्मणा ॥
कर्मणा रूपवाञ्छैव रोगी शश्वत्स्वकर्मणा ॥ २९ ॥

कर्मणा मृतपुत्रश्च कर्मणा चिरजीविनः । कर्मणा गुणवन्तश्च कर्मणा चाङ्गहीनकाः ॥
तस्मात्कर्म परं राजन्सर्वेभ्यश्च श्रुतौ श्रुतम् । कर्मरूपी च भगवांस्तद्द्वारा फलदो हरिः ॥
इत्येवमुक्त्वा सा देवी गृहीत्वा बालकं मुने । महाज्ञानेन सहसा जीवयामास लीलया ॥
राजा ददर्श तं बालं सन्मितं कनकप्रभम् । देवसेना च पश्यन्तं नृपमम्बरमेव च ॥३१॥
गृहीत्वा बालकं देवी गगनं गन्तुमुद्यता । पुनस्तुष्टाव तां राजा शुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥
नृपस्तोत्रेण सा देवी परितुष्टा बभूव ह । उवाच तं नृपं ब्रह्मन्वेदोक्तं कर्मनिर्मितम् ॥

देवसेनोवाच—

त्रिषु लोकेषु राजा त्वं स्वायंभुवमनोः सुतः । मम पूजां च सर्वत्र कारयित्वा स्वयं कुरु
तदा दास्यामि पुत्रं ते कुलपद्मं मनोहरम् । सुव्रतं नाम विख्यातं गुणवन्तं सुपण्डितम् ॥
जतिस्मरं च योगीन्द्रं नारायणपरायणम् । शतक्रतुकरं श्रेष्ठं क्षत्रियाणां च वन्दितम् ॥
मत्तम तङ्गलक्षाणां धृतवन्तं बलं शुभम् । धन्विनं गुणिनं शुद्धं विदुषां प्रियमेव च ॥
योगिनं ज्ञानिनं चैव सिद्धरूपं तपस्विनम् । यशस्विनं च लोकेषु दातारं सर्वसंपदाम् ॥
इत्येवमुक्त्वा सा देवी तस्मै तद्बालकं ददौ । राजा च तं स्वी चकार तत्पूजार्थं च सुव्रतः
जगाम देवीं स्वर्गं च दत्त्वा तस्मै शुभं वरम् । आजगाम महाराजः स्वगृहं हृष्टमानसः ॥
आगत्य कथयामास वृत्तान्तं पुत्रहेतुकम् । तुष्टा बभूवुः संतुष्टा नरा नार्यश्च नारदा ॥४२॥
मङ्गलं कारयामास सर्वत्र सुतहेतुकम् । देवीं च पूजयामास ब्राह्मणेभ्यो घनं ददौ ॥४३॥
राजा च प्रतिमासेषु शुकृषष्ठ्यां महोत्सवम् । षष्ठ्या देव्याश्च यत्नेन कारयामास सर्वतः ॥
बालानां सूतिकागारे षष्ठाहे यत्नपूर्वकम् । तत्पूजां कारयामास चैकविंशतिवासरे ॥४५॥

बालानां शुभकार्ये च शुभान्नप्राशने तथा । सर्वत्र वर्षयामास स्वयमेव चकार ह ॥
 ध्यानं पूजाविधानं च स्तोत्रं मत्तो निशामय । दृच्छुतं धर्मवक्त्रेण कौथुमाक्तं च मुन्नत
 शालग्रामे घटे वाऽथ वटमूलेऽथवा मुने । भित्तिं पुत्तलिकां कृत्वा पूजयेद्वा विचक्षणः ॥
 षष्ठांशं प्रकृतेः शुद्धां सुप्रतिष्ठां च सुव्रताम् । सुपुत्रदां च शुभदां दयारूपां जगत्प्रसूम् ॥
 श्वेतचम्पकवर्णाभां रत्नभूषणभूषितम् । पवित्ररूपां परमां देवसेनां परां मजे ॥ ९० ॥
 इति ध्यात्वा स्वाशिरसि पुष्पं दद्याद् विचक्षणः पुनर्ध्यात्वा च मूलेन पूजयेत्सुव्रतां सतीम्
 पाद्याध्याचमनगैश्च गन्धधूपप्रदीपकैः । नैवेद्यैर्विविधैश्चापि फलेन च शुभेन च ॥ ९१ ॥
 मूलमो ह्रीं षष्ठीदेव्यै स्वाहेति विधिपूर्वकम् । अष्टाक्षरं महामन्त्रं यथाशक्ति जपेन्नरः ॥
 ततः स्तुत्वा च प्रणमेद्भक्तियुक्तः समाहितः । स्तोत्रं च सामवेदोक्तं धनपुत्रफलप्रदम् ॥
 अष्टाक्षरं महामन्त्रं वक्षधा यो जपेन्मुने । स पुत्रं लभते नूनमित्याह कमलोद्भवः ॥ ९२ ॥
 स्तोत्रं शृणु मुनिश्चेष्ट सर्वेषां च शुभावहम् । वाञ्छाप्रदं च सर्वेषां गूढं वेदे च नारद ॥

प्रियव्रत उवाच—

नमो देव्यै महादेव्यै सिद्धयै शान्त्यै नमो नमः । शुभायै देवसेनायै षष्ठीदेव्यै न० ॥
 वरदायै पुत्रदायै धनदायै न० । सुखदायै मोक्षदायै षष्ठीदेव्यै न० ॥ ९८ ॥
 शक्त्यै षष्ठांशरूपायै सिद्धायै च न० । मायायै सिद्धयोगिन्यै षष्ठीदेव्यै न० ॥ ९९ ॥
 पारायै पारदायै च षष्ठीदेव्यै न० । सारायै सारदायै च पारायै सर्वकर्मणाम् ॥ १०० ॥
 बालाधिष्ठातृदेव्यै च षष्ठीदेव्यै न० । कल्याणदायै कल्याण्यै फलदायै च कर्मणाम् ॥ १०१ ॥
 प्रत्यक्षायै च भक्तानां षष्ठीदेव्यै न० ॥ १०२ ॥
 पूज्यायै स्कन्दकान्तायै सर्वेषां सर्वकर्मसु । देवरक्षणवारिण्यै षष्ठीदेव्यै न० ॥ १०३ ॥
 शुद्धसत्त्वस्वरूपायै वन्दितायै नृणां सदा । हिंसाक्रोधैर्विजितायै षष्ठीदेव्यै न० ॥ १०४ ॥
 धनं देहि प्रियां देहि पुत्रं देहि सुरेश्वरि । धर्मं देहि यशो देहि षष्ठीदेव्यै न० ॥ १०५ ॥
 भूमिं देहि प्रजां देहि देहि विद्वां सुपूजिते । कल्याणं च जयं देहि षष्ठीदेव्यै न० ॥
 इति देवीं च संस्तूय लेभे पुत्रं प्रियव्रतः । यशस्विनं च राजेन्द्रं षष्ठीदेवीप्रसातः ॥
 षष्ठीस्तोत्रमिदं ब्रह्मन्त्यः शृणोति च वत्सरम् । अपुत्रो लभते पुत्रं वरं सुचिरजीविनम् ॥
 वर्षमेकं च या भक्त्या संयत्तेदं शृणोति च । सर्वपापाद्विनिर्मुक्ता महाबन्ध्या प्रसूयते ॥
 वीरपुत्रं च गुणिनं विशावन्तं यशस्विनम् । सुचिरायुष्मन्तमेव षष्ठीमातृप्रसादतः ॥ १०७ ॥
 काकबन्ध्या च या नारी मृतापत्या च या भवेत् । वर्षं श्रुत्वा लभेत्पुत्रं षष्ठीदेवीप्र० ॥

रोगयुक्ते च बाले च रिता माता शृणोति च । मासं च मुच्यते बालः षष्ठीदेवीप्र० ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० षष्ठ्युपा० षष्ठीदेव्युत्ति-
तत्पूजास्तोत्रादिकथनं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

=====

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

—————

नारायण उवाच—

कथितं षष्ठ्युपाख्यानं ब्रह्मपुत्र यथागमम् । देवी मङ्गलचण्डी या तदाख्यानं निशामय
तस्याः पूजादिकं सर्वं धर्मवक्त्राच्च यच्छ्रुतम् । श्रुतिसमतमेवेष्टं सर्वेषां विदुषामपि ॥
चण्डा या वर्तते चण्डी जाग्रती शत्रुमण्डले । मङ्गलेषु च या दक्षामङ्गला सैव चण्डिका
दुर्गायां विद्यते चण्डी मङ्गलोऽपि महीभुतः । मङ्गलाऽभीष्टदेवी या सा स्यान्मङ्गल-
चण्डिका ॥ ४ ॥

मङ्गलो मनुवंशश्च सप्तद्वीपावनीपतिः । तस्य पूज्याऽभीष्टदेवी तेन मङ्गलचण्डिका ॥
मूर्तिभेदेन सा दुर्गा मूलप्रकृतिरीश्वरी । कृपारूपाऽतिप्रत्यक्षा योषिताभिष्टदेवता ॥
प्रथमे पूजिता सा च शंकरेण पुरा परा । त्रिपुरस्य वधे घोरे विष्णुना प्रेरितेन च ॥
ब्रह्मन्ब्रह्मोपदेशेन दुर्गप्रस्थे च संकटे । आकाशात्प्रतिते याने रुषा दैत्येन पानिते ॥
ब्रह्मविष्णूदिष्टश्च दुर्गा तुष्टाव शंकरः । सा च मङ्गलचण्डीयमभवद्रूपभेदतः ॥ ९ ॥
उवाच पुरतः शंभोर्भयं नास्तीति ते प्रभो । मगवान्वृषरूपश्च सर्वेशश्च बभूव ह ॥
युद्धशक्तिस्वरूपाऽहं भविष्यामि तदज्ञया । मयाऽऽत्मना च हरिणा सहायेन वृषध्वज
जहि दैत्यं च देवेश सुराणां पदघातकम् ॥ ११ ॥

इत्युक्त्वाऽन्तर्हिता देवी शंभोः शक्तिर्बभूव सा । विष्णुदत्तेन शस्त्रेण जघान तमुमापतिः
मुनीन्द्र पतिते दैत्ये सर्वे देवा महर्षयः । तुष्टुवुः शंकरं देवा भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ १३ ॥
सद्यः शिरसि शंभोश्च पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । ब्रह्मा विष्णुश्च संतुष्टो ददौ तस्मै शुभाशिषम्
ब्रह्मविष्णूदिष्टश्च सुक्लातः शंकरः शुचिः । पूजयामास तां शक्तिं देवीं मङ्गलचण्डिकाम्
पाद्यार्घ्याचमनीयैश्च बलिभिर्विविधैरपि । पुष्पचन्दनैर्वैश्वैर्भक्त्या नानाविधैर्मुने ॥ १६ ॥
छागैर्मेषैश्च महिषैर्गण्डैर्मायाविभिर्वरैः । वस्त्राढ्यंकारमाल्यैश्च पायसैः पिष्टकैरपि ॥ १७ ॥
मधुमिश्र सुधामिश्र पक्कैर्नानाविधैः फलैः । संगीतैर्नर्तनैर्वाद्यैरुत्सवैः कृष्णकीर्तनैः ॥
ध्यात्वा माध्यंदिनोक्तेन ध्यानेन विधिपूर्वकम् । ददौ द्रव्याणि मूलेन मन्त्रेणैव च नारद ॥

ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं सर्वपूज्ये देवि मङ्गलचण्डिके । ऐं कूं फट् स्वाहेत्येवं चाप्येकविंश-
क्षरो मनुः ॥ २० ॥

पूज्यः कल्पतरुश्चैव भक्तानां सर्वकामदः । दशलक्षजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ २१ ॥
मन्त्रमिन्द्रेर्भवेद्यस्य स विष्णुः सर्वकामदः । ध्यानं च श्रूयतां ब्रह्मन्वेदोक्तं सर्वसंपदम् ॥
देवीं षोडशवर्षीयां रम्यां सुस्थिरयौवनाम् । सर्वरूपगुणाढ्यां च कोपलाङ्गीं मनोहराम् ॥
श्वेतचम्पकवर्णाभां चन्द्रकोटिप्रमप्रभाम् । वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥
विभ्रतीं कबरीभारं मलिकामालयभूषिताम् । बिम्बोष्ठीं सुदतीं शुद्धां शरत्पद्मानिमाननाम् ॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां मुनीलोत्पलशोचनाम् । जगद्धात्रीं च दार्त्रीं च सर्वेभ्यः सर्वसंपदाम्
संसारसागरे घोरैरतपोरूपां वरां भजे ॥ २७ ॥

देव्याश्च ध्यानमित्येवं स्तवनं श्रूयतां मुने । प्रयतः संकटग्रस्तो येन तुष्टाव शंकरः ॥

शंकर उवाच—

रक्ष रक्ष जगन्मातर्देवि मङ्गलचण्डिके । संहर्त्रि विपदां राशेर्हर्षमङ्गलकारिके ॥ २९ ॥
हर्षमङ्गलदत्ते च हर्षमङ्गलचण्डिके । शुभे मङ्गलदत्ते च शुभमङ्गलचण्डिके ॥ ३० ॥
मङ्गले मङ्गलार्हे च सर्वमङ्गलमङ्गले । सतां मङ्गलदे देवि सर्वेषां मङ्गलाढये ॥ ३१ ॥
पूज्या मङ्गलवारे च मङ्गलभीष्टदेवते । पूज्ये मङ्गलभूपस्य मनुवंशस्य संततम् ॥ ३२ ॥
मङ्गलाधिष्ठातृदेवि मङ्गलानां च मङ्गले । संसारमङ्गलाधारे मोक्षमङ्गलदायिनि ॥ ३३ ॥
सारे च मङ्गलाधारे पारे त्वं सर्वकर्मणाम् । प्रतिमङ्गलवारे च पूज्ये त्वं मङ्गलप्रदे ॥ ३४ ॥
स्तोत्रेणानेन शंभुश्च स्तुत्वा मङ्गलचण्डिकाम् । प्रतिमङ्गलवारे च पूजां कृत्वा गतः शिवः
देव्याश्च मङ्गलस्तोत्रं यः शृणोति समाहितः । तन्मङ्गलं भवेच्छश्वत्त भवेत्तदमङ्गलम् ॥
प्रथमे पूजिता देवी शंभुना सर्वमङ्गला । द्वितीये पूजिता देवी मङ्गलेन ग्रहेण च ॥ ३७ ॥
तृतीये पूजिता भैद्रा मङ्गलेन नृपेण च । चतुर्थे मङ्गले वारे सुन्दराभिश्च पूजिता ॥
पञ्चमे मङ्गलाशङ्कैर्नरैर्मङ्गलचण्डिका ॥ ३८ ॥
पूजिता प्रतिविश्वेषु विश्वेशैः प्रतिमा सदा । ततः सर्वत्र संपूज्या सा बभूव सुरेश्वरी ॥ ३९ ॥
देवादिभिश्च मुनिभिर्मनुभिर्मानवैर्मुने । देव्याश्च मङ्गलस्तोत्रं यः शृणोति समाहितः ॥ ४० ॥
तन्मङ्गलं भवेच्छश्वत्त भवेत्तदमङ्गलम् । वर्धन्ते तत्पुत्रगौत्रा मङ्गलं च दिने दिने ॥ ४१ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रवृत्ति० नारदना० मङ्गलचण्डिकोपा० तत्स्तोत्रादिकथनं

नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

उक्तं द्वयोरुपाख्यानं ब्रह्मपुत्र यथागमम् । श्रूयतां मनसाख्यानं यच्छ्रुतं धर्मवक्रतः ॥ १ ॥
कन्या भगवती सा च कश्यपस्य च मानसी । तेनेयं मनसादेवी मनसा या च दीव्यति ॥
मनसा ध्यायते या वा परमात्मानमीश्वरम् । तेन सा मनसादेवी योगेनैतेन दीव्यति ॥
आत्मारामा च सा देवी वैष्णवी सिद्धयोगिनी । त्रियुगं च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मनः
जरत्कारु शरीरं च दृष्ट्वा यां क्षणमीश्वरः । गोर्धोपातिर्नाम चक्रे जरत्कारुरिति प्रभुः
वाञ्छितं च ददौ तस्यै कृपया च कृपानिधिः । पूजां च कारयामास चकार च पुनः स्वयम्
स्वर्गे च नागलोके च पृथिव्यां ब्रह्मलोकतः । मृशं जगत्सु गौरी सा सुन्दरी च मनोहरा ॥
जगद्गौरीति विख्याता तेन सा पूजिता सती ॥ ७ ॥

शिवशिष्या च सा देवी तेन शैवीति कीर्तिता । विष्णुभक्ताऽतीव रम्या वैष्णवी तेन नारद
नागानां प्राणरक्षित्री जनमेजययज्ञके । नागेश्वरीति विख्याता सा नागभगिनी तथा ॥ ९ ॥
विषं संहर्तुमीशा सा तेन सा विषहारिणी । सिद्धं योगं हरात्प्राप तेनासौ सिद्धयोगिनी ॥
महाज्ञानं च गोप्यं च मृतसंजीविनीं पराम् । महाज्ञानयुतां तां च प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
आस्तीकस्य मुनीन्द्रस्य माता सा वै तपस्विनः । आस्तीकमाता विख्याता जरत्कारुरिति
स्मृता ॥ १२ ॥

प्रिया मुनेर्जरत्कारोर्मुनीन्द्रस्य महात्मनः । योगिनो विश्वपूज्यस्य जरत्कारोः प्रिया ततः
ॐ नमो मनसायै ।

जरत्कारुर्जगद्गौरी मनसा सिद्धयोगिनी । वैष्णवी नागभगिनी शैवी नागेश्वरी तथा ॥
जरत्कारुप्रियाऽऽस्तीकमाता विषहरीति च । महाज्ञानयुता चैव सा देवी विश्वपूजिता ॥
द्वाः शैतानि नामानि पूजाकाले च यः पठेत् । तस्य नागभयं नास्ति तस्य वंशोद्भवस्य च
नागभीदे च शयने नागग्रस्ते च मन्दिरे । नागक्षते नागदुर्गे नागवोदितविग्रहे ॥ १८ ॥
इदं स्तोत्रं पाठित्वा तु मुच्यते नात्र संशयः । नित्यं पठेद्यस्तं दृष्ट्वा नागवर्गः पलायते ॥
दशलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् । स्तोत्रं सिद्धं भवेद्यस्य स विषं भोक्तुमीश्वरः ॥
नागौघं भूषणं कृत्वा स भवेन्नागवाहनः । नागासनो नागतल्पो महासिद्धो भवेन्नरः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० मनसोपा० मनसास्तोत्रादिकथनं

नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

=====

अथ षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

पूजाविधानं स्तोत्रं च श्रूयतां मुनिपुंगव । ध्यानं च सामवेदोक्तं देवीपूजाविधानकम् ॥
 श्वेतचम्पकवर्णाभां रत्नभूषणभूषिताम् । वह्निशुद्धांशुकाधानां न गयज्ञोपवीतिनीम् ॥२॥
 महाज्ञानयुतां चैव प्रवरां ज्ञानिनां सताम् । सिद्धाधिष्ठातृदेवीं च सिद्धां सिद्धिप्रदां भजे ॥
 इति ध्यात्वा च तां देवीं मूलेनैव प्रपूजयेत् । नैवेद्यैर्विविधैर्दीपैः पुष्पैर्धूपानुलेपनैः ॥ ४ ॥
 मूलमन्त्रश्च वेदोक्तो भक्तानां वाञ्छितप्रदः । मूलकल्पतरुर्नाम प्रसिद्धो द्वादशाक्षरः ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं ऐं मनसा देव्यै स्वाहेति कीर्तितः । पञ्चलक्षजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम्
 मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्य स सिद्धो जगतीतले । सुधासमं विषं तस्य धन्वन्तरिसमो भवेत् ॥
 ब्रह्मन्नाषाढसंक्रान्त्यां गुडाशाखासु यत्नतः । आवाह्य देवीं मासान्तं पूजयेद्यो हि भक्तितः
 पञ्चम्यां मनसारुयायां देव्यै दद्याच्च यो बलिम् । धनवान्पुत्रवाश्चैव कीर्तिमान्स भवेद्भुवम्
 पूजाविधानं कथितं तदारुण्यं निशामय । कथयामि महाभाग यच्छ्रुतं धर्मवक्रतः ॥
 पुरा नागमथाक्रान्ता बभूवुर्मानवा भुवि । यान्धास्वादन्ति नागाश्च न ते जीवन्ति नारद
 मन्त्रांश्च सप्तजे भीतः कश्यपो ब्रह्मणाऽर्पितः । वेदबीजनुसारेण चोपदेशेन वेषसः ॥
 मन्त्राधिष्ठातृदेवीं तां मनसां सप्तजे ततः । तपसा मनसा तेन मनसा सा बभूव ह ॥
 कुमारी सा च संभूय चागमच्छंकरालयम् । भक्त्या संपूज्य कैलासे तुष्टुवे चन्द्रशेखरम्
 दिव्यं वर्षसहस्रं च तं सिषेवे मुनेः सुता । आशुतोषो महेशश्च तां च तुष्टो बभूव ह ॥
 महाज्ञानं ददौ तस्यै पाठयामास साम च । कृष्णमन्त्रं कल्पतरुं द्वादशाक्षरं मुने ॥
 लक्ष्मी माया कामबीजं डेन्तं कृष्णपदं तथा ॥ ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं कृष्णाय ॥
 त्रैलोक्यमङ्गलं नाम कवचं पूजनक्रमम् ॥ १७ ॥
 स्तवनं सर्वपूज्यं च ध्यानं भुवनपावनम् । पुरश्चर्याक्रमं चापि वेदोक्तं सर्वसमतम् ॥
 प्राप्य मृत्युंजयाज्ज्ञानं परं मृत्युंजयं सती । जगाम तपसे साध्वी पुष्करं शंकराज्ञया ॥
 त्रियुगं च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मनः । सिद्धा बभूव सा देवी ददर्श पुरतः प्रभुम्
 दृष्ट्वा कृशाङ्गीं बालां च कृपया च कृपानिधिः । पूजां च कारयामास चकार च हरिः स्वयम्
 वरं च प्रददौ तस्यै पूजिता त्वं भवे भव । वरं दत्त्वा च कल्याण्यै सद्यश्चान्तर्दधे विभुः
 प्रथमे पूजिता सा च कृष्णेन परमात्मना । द्वितीये शंकरेणैव कश्यपेन सुरेण च ॥२३॥

मनुना मुनिना चैव ह्याहिना मानवादिना । बभूव पूजिता सा च त्रिषु लोकेषु सुव्रता ॥
जरत्कारुमुनीन्द्राय कश्यपस्तां ददौ पुरा । अयाचितो मुनिश्रेष्ठो जग्राह ब्रह्मणाज्ञया ॥
कृत्वोद्वाहं महायोगी विश्रान्तस्तपसा चिरम् । सुष्वाप देव्या जघने वटमूले च पुष्करे ॥
निद्रां जगाम स मुनिः स्मृत्वा निद्रेशमीश्वरम् । जगामास्तं दिनकरः सायंकाल उपस्थितः
संचिन्त्य मनसा तत्र मनसा च पतिव्रता । धर्मलोपभयेनैव चकाराऽऽलोचनं सती ॥
अकृत्वा पश्चिमां संध्यां नित्यां चैव द्विजन्मनाम् । ब्रह्महत्यादिकं पापं लभिष्यति पतिर्मम
नोपतिष्ठति यः पूर्वां नोपास्ते यश्च पश्चिमाम् । स सर्वदाऽशुचिर्नित्यं ब्रह्महत्यादिकं लभेत्
वेदोक्तमिति संचिन्त्य बोधयामास तं मुनिम् । स च बुध्वा मुनिश्रेष्ठस्तां चुकोप भृशं मुनिः

जरत्कारुवाच —

कथं मे सुव्रते साध्वि निद्राभङ्गः कृतस्त्वया । व्यर्थं व्रतादिकं तस्या या भर्तुश्चापकारिणी
तपश्चानशनं चैव व्रतं दानादिकं च यत् । भर्तुरप्रियकारिण्याः सर्वं भवति निष्फलम् ॥
यया पतिः पूजितश्च श्रीकृष्णः पूजितस्तया । पतिव्रताव्रतार्थं च पतिरूपी हरिः स्वयम्
सर्वदानं सर्वयज्ञं सर्वतीर्थनिषेवणम् । सर्वं तपो व्रतं सर्वमुपवासादिकं च यत् ॥ ३९ ॥
सर्वधर्मश्च सत्यं च सर्वदेवप्रपूजनम् । तत्सर्वं स्वामिसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
सुपुण्ये भारते वर्षे पतिसेवां करोति या । वैकुण्ठं स्वामिना सार्धं सा याति ब्रह्मणः शतम्
विप्रियं कुरुते भर्तुर्विप्रियं वदति प्रियम् । असत्कुलप्रजाता या तत्फलं श्रूयतां सति ॥
कुम्भीपाकं व्रजेत्सा च यावच्चन्द्रदिवाकरौ । ततो भवति चाण्डाली पतिपुत्रविवर्जिता ॥
इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो बभूव स्फुरिताधरः । चक्रम्पे मनसा साध्वी भयेनोवाच तं पतिम्

मनसोवाच —

संध्यालोपभयेनैव निद्राभङ्गः कृतस्तव । कुरु शान्तिं महाभाग दुष्टाया मम सुव्रत ॥
शृङ्गाराहारनिदाणां यश्च भङ्गं करोति च । स व्रजेत्कालसूत्रं च स्वामिनश्च विशेषतः ॥
इत्युक्त्वा मनसा देवी स्वामिनश्चरणाम्बुजे । पणत भक्त्या भीता च ररोद च पुनः पुनः
कुपितं च मुनिं दृष्ट्वा श्रीसूर्यं शप्तुमुद्यतम् । तत्राऽऽजगाम भगवान्संध्यया सह नारद ॥
तत्राऽऽगत्य मुनिश्रेष्ठमवोचद्भास्करः स्वयम् । विनयेन विनीतश्च तथा सह यथोचितम् ॥

श्रीसूर्य उवाच —

सूर्यास्तसमयं दृष्ट्वा धर्मलोपभयेन च । त्वां बोधयामास विप्र नाहमस्तं गतस्तदा ॥ ४१ ॥
क्षमस्व भगवन्ब्रह्मन्मां शप्तुं नोचितं मुने । ब्राह्मणानां च हृदयं नवनीतिसमं सदा ॥ ४२ ॥

तेषां क्षणार्धं क्रोधश्चेत्ततो भस्म भवेज्जगत् । पुनः स्रष्टुं द्विजः शक्तो न तेजस्वी द्विजात्परः
 ब्रह्मणो वंशसंभूतः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा । श्रीकृष्णं भावयेन्नित्यं ब्रह्मज्योति सनातनम् ॥
 सूर्यस्य वचनं श्रुत्वा द्विजस्तुष्टो बभूव ह । सूर्यो जगाम स्वस्थानं गृहीत्वा ब्राह्मणशिषम्
 तत्याज मनसां विप्रः प्रतिज्ञापालनाय च । रुदतीं शोकयुक्तां च हृदयेन विदूयता ॥ ११ ॥
 सा सस्मार गुरुं शंभुमिष्टदेवं हरिं विधिम् । कश्यपं जन्मदातारं विपत्तौ भयकशिता ॥
 तत्राऽऽजगाम भगवान्नोपीशः शंभुरेव च । विधिश्च कश्यपश्चैव मनसापरिचिन्तितः ॥
 विप्रो दृष्ट्वाऽभीष्टदेवं निर्गुणं प्रकृतेः परम् । दृष्ट्वाव परया भक्त्या प्रणनाम मुहुर्मुहुः ॥
 नमश्चकार शंभुं च ब्रह्माणं कश्यपं तथा । कथमागमनं देवा इति प्रश्नं चकार सः ॥
 ब्रह्मा तद्वचनं श्रुत्वा सहसा समयोचितम् । तमुवाच नमस्कृत्य हृषीकेशपदाम्बुजम् ॥

ब्रह्मोवाच—

यदि त्यक्ता धर्मपत्नी धर्मिष्ठा मनसा सती । कुरुष्वस्यां सुतोत्पत्तिं धर्मसंस्थापनाय वै ॥
 यतिर्वा ब्रह्मचारी वा भिक्षुर्वनचरोऽपि वा । जायायां च सुतोत्पत्तिं कृत्वा पश्चाद्भवेन्मुनिः
 अकृत्वा तु सुतोत्पत्तिं विरागी यस्त्यजेत्प्रियाम् । स्रवेत्तपस्तत्पुण्यं च चालिण्यां च यथा
 जलम् ॥ १२ ॥

ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा जरत्कार्मुनिश्चरः । चक्रे तन्नाभिसंस्पर्शं योगाद्वै मन्त्रपूर्वकम् ॥
 तस्यै शुभाशिषं दत्त्वा ययुर्देवा मुदाऽन्विताः । मुदाऽन्विता च मनसा जरत्कार्मुदाऽन्वितः
 मुनेः करस्पर्शमात्रात्सद्यो गर्भो बभूव ह । मनसाया मुनिश्रेष्ठ मुनिश्रेष्ठ उवाच ताम् ॥

जरत्कारुवाच—

गर्भेणानेन मनसे तव पुत्रो भविष्यति । जितेन्द्रियाणां प्रवरो धर्मिष्ठो वैष्णवाग्रणीः ॥
 तेजस्वी च तपस्वी च यशस्वी च गुणान्वितः । वरो वेदविदां चैव योगिनां ज्ञानिनां तथा ॥
 स च पुत्रो विष्णुभक्तो धार्मिकः कुलमुद्धरेत् । नृत्यन्ति पितरः सर्वे जन्ममात्रेण वै मुदा ॥
 पतिव्रता सुशीला या सा प्रिया प्रियवादिनी । धर्मिष्ठा पुत्रमाता च कुलजा कुलपालिका ॥
 हरिभक्तिप्रदो बन्धुस्तदिष्टं यत्सुखप्रदम् । यो बन्धच्छित्तं च पिता हरेर्वर्त्मप्रदर्शकः ॥
 सा गर्भधारिणी या च गर्भवासविमोचिनी । दयारूपा च भगिनी यमभीनिविमोचिनी ॥
 विष्णुमन्त्रप्रदाता च स गुरुर्विष्णुभक्तिदः । गुरुश्च ज्ञानदाता च तज्ज्ञानं कृष्णभावनम् ॥
 आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं यतो विश्वं चराचरम् । आविर्भूतं तिरोभूतं किं वा ज्ञानं तदन्यतः ॥
 वेदजं योगजं यद्यत्तत्सारं हरिसेवनम् । तत्त्वानां सारभूतं च हरेरन्यद्विडम्बनम् ॥

दत्तं ज्ञानं मया तुभ्यं स स्वामी ज्ञानदो हि यः । ज्ञानात्प्रमुच्यते बन्धात्स रिपुर्यो हि बन्धदः
विष्णुभक्तियुतं ज्ञानं न ददाति हि योगतः । स विप्रः शिष्यघाती च यनो बन्धान्न मोचयेत्
जननीर्गर्भजाक्लेशाद्यमगहनजात्तथा । न मोचयेद्यः स कथं गुरुस्तातो हि बान्धवः ॥
परमानन्दरूपं च कृष्णमर्गमनश्चरम् । न दर्शयेद्यः स कथं कीदृशो बान्धो नृणाम् ॥
भज साध्वि परं ब्रह्माच्युतं कृष्णं च निर्गुणम् । निर्मूलं च पुण्यकर्म भवेद्यः सेवया ध्रुवम् ॥
मया छलेन त्वं त्यक्ता दोषं मे क्षम्यतां प्रिये । क्षमायुतानां साध्वीनां सत्तात्क्रेधो न विद्ये
पुष्करे तपसे यामि गच्छ देवि यथासुखम् । श्रीकृष्णचरणाम्भोजे ध्यानविच्छेदकातरः
धनादिषु स्त्रियां प्रीतिः प्रवृत्तिपथगामिनाम् । श्रीकृष्णचरणाम्भोजे निःस्पृहाणां मनोरथाः
जरत्कारुवचः श्रुत्वा मनसा शोककातरा । सा साश्रुनेत्रा विनयादुवाच प्राणवल्लभम् ॥

मनसोवाच—

दोषेणाहं त्वया त्यक्ता निद्राभङ्गेन ते प्रभो । यत्र स्मरामि त्वां बन्धो तत्र मामागमिष्यसि ॥
बन्धुभेदः क्लेशतमः पुत्रभेदस्ततः परः । प्राणेशभेदः प्राणानां विच्छेदाः सर्वतः परः ॥
पतिः पतिव्रतानां च शतपुत्राधिकः प्रियः । सर्वस्माच्च प्रियः स्त्रीणां प्रियस्तेनोच्यते बुधैः ॥
पुत्रे यथैकपुत्राणां वैष्णवानां यथा ह्रौ । नेत्रे यथैकनेत्राणां तृषितानां यथा जले ॥
क्षुधितानां यथाऽन्ने च कामुकानां यथा स्त्रियाम् । यथा परस्वे चौराणां यथा जारे
कुयोषिताम् ॥ ८४ ॥

विदुषां च यथा शास्त्रे वाणिज्ये वणिजां यथा । तथा शश्वन्मनः कान्ते साध्वीनां
योषितां प्रभो ॥ ८५ ॥

इत्युक्त्वा मनसा देवी पणत स्वामिनः पदे । क्षणं चकार क्रोडे तां कृपया च कृपानिधिः
नेत्रोदकेन मनसां स्नापयामास तां मुनिः । साऽश्रुणा च मुनेः क्रोडं सिषेवे भेदकातरा ॥
तदा ज्ञानेन तौ द्वौ च विशोकौ च बभूवतुः । स्मरंस्मारं पदाम्भोजं कृष्णस्य परमात्मनः ॥
जगाम तपसे विप्रः सकान्तां सुप्रबोध्य च । जगाम मनसा शंभोः कैलासं मन्दिरं गुरोः
पार्वती बोधयामास मनसां शोककार्शिताम् । शिवश्चातीव ज्ञानेन शिवेन च शिवालये
सुप्रशस्ते दिने साध्वी सुषुवे मङ्गले क्षणे । नागयणांशं पुत्रं च ज्ञानिनां योगिनां गुरुम्
गर्भस्थितो महाज्ञानं श्रुत्वा शंकरववत्रतः । स बभूव महायोगी योगिनां ज्ञानिनां गुरुः ॥
जातकं कारयामास वाचयामास मङ्गलम् । वेदांश्च पाठयामास शिवाय च शिवः शिशोः
मैगिरत्नत्रिकोटिं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ शिवः । पार्वती च गवां लक्षं रत्नानि विविधानि च

शंभुश्च चतुर्गो वेदान्वेदाङ्गानितरां तथा । बालकं पाठयामास ज्ञानं मृग्युंजयं परम् ॥
 भक्तिरास्ते स्वकान्ते चाभीष्टे देवे हरौ गुरौ । यस्यास्तेन च तत्पुत्रो बभूवास्तीक एव च
 जगाम तपसे विष्णोः पुष्करं शंकराज्ञया । संप्राप्य च महामन्त्रं तपश्च परमात्मनः ॥
 दिव्यं वर्षात्रिलक्षं च तपस्तप्त्वा तपोधनः । आजगाम महायोगी नमस्कर्तुं शिवं प्रसूम्
 शंकरं च नमस्कृत्य पुरः कृत्वा च बालकम् । सा चाऽऽजगाम मनसा कश्यपस्याऽऽश्रमं पितुः
 तां सपुत्रां सुतां दृष्ट्वा मुदं प्राप प्रजापतिः । शतलक्षं च रत्नानां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुने
 ब्राह्मणन्मोजयामास त्वसंख्याञ्छ्रेयसे शिशोः , अदितिश्च दितिश्चान्या मुदं प्रापुः परं तथा
 सा सपुत्रा च सुचिरं तस्थौ तातालये तदा । तदीयं पुनराख्यानं वक्ष्ये त्वं तन्निशामय ॥
 अथाभिमन्युतनये ब्रह्मशापः परीक्षिते । बभूव सहसा ब्रह्मन्दैवदोषेण कर्मणा ॥
 सप्ताहे समतीते तु तक्षकस्त्वां च दड्क्ष्यति । शशाप शृङ्गी कौशिकया जलं संस्पृश्य चेति सः ॥
 राजा श्रुत्वा तत्प्रवृत्तिं गङ्गाद्वारं जगाम सः । तत्र तस्थौ च सप्ताहं शुश्रुवे धर्मसंहिताम्
 सप्ताहे समतीते तु गच्छन्तं तक्षकं पथि । धन्वन्तरिर्मोचयिदुमपश्यद्वन्तुको नृपम् ।
 तयोर्बभूव संवादः सुप्रीतिश्च परस्परम् । धन्वन्तरेर्मणिं श्रेष्ठं तक्षकः स्वेच्छया ददौ ॥
 स ययौतं गृहीत्वा तु तुष्टः संहृष्टमानसः । तक्षको भक्षयामास नृपं मञ्चकसंस्थितम् ॥
 राजा जगाम वैकुण्ठं रमारंरमारं हरिं गुरुम् । संस्कारं कारयामास पितुर्वै जनमेजयः ॥
 राजा चकार यज्ञं च सर्पसत्राभिधं मुने । प्राणांस्तत्याज सर्पाणां समूहो ब्रह्मतेजसा ॥
 स तक्षकश्च भीतिश्च महेन्द्रं शरणं ययौ । सेन्द्रं च तक्षकं हन्तुं विप्रवर्गः समुद्यतः १११
 अथ देवाश्च मुनयश्चाऽऽययुर्मनसान्तिकम् । तां दुष्टाव महेन्द्रश्च समक्षं भयकातरः ॥
 तत आस्तीक आगत्य मातुर्यज्ञमथाऽऽज्ञया । महेन्द्रतक्षप्राणान्ययाचे भूमिपं वरम् ॥
 ददौ वरं नृपश्रेष्ठः कृपया ब्राह्मणाज्ञया । यज्ञं समाप्य विप्रेभ्यो दक्षिणां च ददौ मुदा ॥
 विप्राश्च मुनयो देवा गत्वा च मनसान्तिकम् । मनसां पूजयामासुस्तुष्टुवुश्च पृथक्पृथक् ॥
 शक्रः संभृतसंभारो भक्तियुक्तः सदा शुचिः । मनसां पूजयामास तुष्टाव परमादरात् ॥
 उपचारैः षोडशभिर्बलिं दत्त्वा प्रियं तदा । प्रददौ परितुष्टश्च ब्रह्मन्विप्रसुराज्ञया ॥ ११७ ॥
 संपूज्य मनसादेवीं प्रययुः स्वालयं च ते । इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

नारदं उवाच—

केन स्तोत्रेण तुष्टाव महेन्द्रो मनसां सतीम् । पूजाविधिं क्रमं तस्याः श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः

नारायण उवाच—

सूस्तातः शुचिराचान्तो धृत्वा धौते च वाससी । रत्नसिंहासने देवीं वासयामास भक्तितः

स्वर्गगङ्गाजलेनैव रत्नकुम्भस्थितेन च । स्नापयामास मनसां महेन्द्रो वेदमन्त्रतः ॥ १२१ ॥
वाससी वासयामास वह्निशुद्धे मनोरमे । सर्वाङ्गे चन्द्रनं लिप्त्वा पाद्यार्घ्यं भक्तिसंयुतः ॥
गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् । संपूज्याऽऽदौ देवषट्कं पूजयामास तां
सतीम् ॥ १२ ॥

ॐ ह्रीं श्रीं मनसा देव्यै स्वाहेत्येवं च मन्त्रतः । दशाक्षरेण मन्त्रेण ददौ सर्वान्यथोचितम् ॥
उपचारान्घोडशकान्भक्तितो दुर्लभान्हरिः । पूजयामास भक्त्या च ब्रह्मणा प्रेरितो मुदा
वाद्यं नानाप्रकारं च वादयामास तत्र वै । बभूव पुष्पवृष्टिश्च नभसो मनसोपरि ॥ १२६ ॥
देव विप्राज्ञया तत्र ब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया । तुष्टाव साश्रुनेत्रश्च पुलकाञ्चितविग्रहः ॥ १२७ ॥
महेन्द्र उवाच—

देवि त्वां स्तोतुमिच्छामि साध्वीनां प्रवरां पराम् । परात्परां च परमां नहि स्तोतुं क्षमोऽ-
धुना ॥ १२८ ॥

स्तोत्राणां लक्षणं वेदे स्वभावाख्यानतः परम् । न क्षमः प्रकृतिं वक्तुं गुणानां तव सुव्रते ॥
शुद्धसत्त्वस्वरूपा त्वं कोपहिंसाविवर्जिता । न च शप्तो मुनिस्तेन त्यक्त्या च त्वया यतः ॥
त्वं मया पूजिता साध्वी जननी च यथाऽदितिः । दयारूपा च भगिनी क्षमारूपा यथा प्रसूः
त्वया मे रक्षिताः प्राणाः पुत्रदाराः सुरेश्वरि । अहं करोमि त्वां पूज्यां मम प्रीतिश्च वर्धते
नित्यं यद्यपि पूज्या त्वं भवेऽत्र जगदम्बिके । तथाऽपि तव पूजां वै वर्धयामि पुनः पुनः ॥
ये त्वामाषाढसंक्रान्त्यां पूजयिष्यन्ति भक्तितः । पञ्चम्यां मनसाख्यायां मासान्ते वा दिने दिने
पुत्रपौत्रादयस्तेषां वर्धन्ते च धनानि च । यशस्विनः कीर्तिमन्तो विद्यावन्तो गुणान्विताः ॥
ये त्वां न पूजयिष्यन्ति निन्दत्यज्ञानतो जनाः । लक्ष्मीहीना भविष्यन्ति तेषां नागभयं सदा
त्वं स्वर्गलक्ष्मीः स्वर्गे च वैकुण्ठे कमलाकला । नारायणांशो भगवाञ्जरत्कार्मुनीश्वरः ॥
तपसा तेजसा त्वां च मनसा ससृजे पिता । अस्माकं रक्षणायैव तेन त्वं मनसाभिधा ॥
मनसा देवितुं शक्ता चाऽऽत्मना सिद्धयोगिनी । तेन त्वं मनसादेवी पूजिता वन्दिता भवे ॥
यां भक्त्या मनसा देवाः पूजयन्त्यनिशं भृशम् । तेन त्वां मनसादेवीं प्रवदन्ति पुराविदः
सत्त्वरूपा च देवी त्वं शश्वत्सत्त्वनिषेवया । यो हि यद्भावयेन्नित्यं शतं प्राप्नोति तत्समम् ॥
इन्द्रश्च मनसां स्तुत्वा गृहीत्वा भगिनीं च ताम् । निर्जगाम स्वभवनं भूषावासपरिच्छदाम् ॥
पुत्रेण सार्धं सा देवी चिरं तस्थौ पितुर्गृहे । आतृभिः पूजिता शश्वन्भान्या वन्द्या च सर्वतः ॥
गोळोकात्सुरभी ब्रह्मंस्तत्राऽऽगत्य सुपूजिताम् । तां स्नापयित्वा क्षीरेण पूजयामास सादरम्

ज्ञानस्य कथयामास स्वरूपं सर्वदुर्लभम् । तदा देवैः पूजिता सा स्वर्गलोकं पुनर्ययौ ॥
इदं स्तोत्रं पुण्यवीजं तां संपूज्य च यः पठेत् । तस्य नागभयं नास्ति तस्य वंशोद्भवस्य च
विषं भवेत्सुधातुर्यं सिद्धस्तोत्रं यदा पठेत् । पञ्चलक्षजपेनैव सिद्धस्तोत्रो नवेन्नरः ॥
सर्पशायी भवेत्सोऽपि निश्चितं सर्पवाहनः ॥ १४८ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० मनसोपा० तदुत्पत्तिपूजास्तो-
त्रादिकथनं नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

=====

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

—————

नारद उवाच—

का वा सा सुरभी देवी गोलोकादागता च या । तज्जन्मचरितं ब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः

नारायण उवाच—

गवामधिष्ठातृदेवी गवाभाद्या गवां प्रसूः । गवां प्रधाना सुरभी गोलोके च समुद्भवा ॥
सर्गादिसृष्टेः कथनं कथयामि निशामय । बभूव येन तज्जन्म पुरा वृन्दावने वने ॥ ३ ॥
एकदा राधिकानाथो राधया सह कौतुकात् । गोपाङ्गनापरिवृतः पुण्यं वृन्दावनं ययौ ॥
सहसा तत्र रहासि विजहार च कौतुकात् । बभूव क्षीरपानेच्छा तदा स्वेच्छापरस्य च ॥
ससृजे सुरभी देवो लीलया वामपार्श्वतः । वत्सयुक्तां दुग्धवतीं वत्सानां च मनोरमाम् ॥
दृष्ट्वा सवत्सां सुरभीं रत्नभाण्डे दुदोह सः । क्षीरं सुधातिरिक्तं च जन्ममृत्युजराहरम् ॥
तदुष्णं च पयः स्वादु पौ गोपीपतिः स्वयम् । सरो बभूव पयसा भाण्डविस्रसनेन च ॥
दैर्घ्ये च विस्तृते चैव परितः शतयोजनम् । गोलोकेषु प्रतिद्वंद्वं तद्रम्यं क्षीरसरोवरम् ॥
गोपिकानां च राधायाः क्रीडापापी बभूव सा । रत्नेन रचिता तूर्णं भूता वा गीश्वरेच्छया ॥
बभूवुः कामधेनूनां सहसा लक्षकोटयः । तावत्यो हि सवत्साश्च सुरभीलोमकूपतः ॥ ११ ॥
तासां पुत्राश्च पौत्राश्च संबभूवुरसंख्यकाः । कथिता च गवां सृष्टिस्तथा संपूरितं जगत् ॥
पूजां चकार भगवान्सुरभ्याश्च पुरा मुने । ततो बभूव तत्पूजा त्रिषु लोकेषु दुर्लभा ॥
दीपान्विता परदिने श्रीकृष्णस्याऽऽज्ञया भवे । बभूव सुरभीपूजा धर्मवक्त्रादिति श्रुतम् ॥
ध्यानं स्तोत्रं मूलमन्त्रं यद्यत्पूजाविधिक्रमम् । वेदोक्तं च महाभाग निबोध कथयामि ते ॥
ॐ सुरभ्यै नम इति मन्त्रस्तस्याः षडक्षरः । सिद्धो लक्षजपेनैव भक्तानां कल्पपादपः ॥

स्थितं ध्यानं यजुर्वेदे पूजनं सर्वसंपदम् । ऋद्धिदां वृद्धिदां चैव मुक्तिदां सर्वकामदाम् ॥
लक्ष्मीस्वरूपां परमां राधासहचरीं पराम् । गवामधिष्ठातृदेवीं गवामाद्यां गवां प्रसूम् ॥
पवित्ररूपां पूज्यां च भक्तानां सर्वकामदाम् । यथा पूतं सर्वविश्वं तां देवीं सुरभीं भजे ॥
घटे वा घेनुशिरसि बन्धस्तम्भे गवां च वा । शालग्रामे जलेऽग्नौ वा सुरभीं पूजयेद्विजः ॥
दीपान्विता परदिने पूर्वाह्णे मक्तिसंयुतः । यः पूजयेच्च सुरभीं स च पूज्यो भवेद्भुवि ॥
एकदा त्रिषु लोकेषु वाराहे विष्णुमायया । क्षीरं जहार सहसा चिन्तिताश्च सुरादयः
ते गत्वा ब्रह्मणो लोकं ब्रह्माणं तुष्टुवुस्तदा । तदाज्ञया च सुरभीं तुष्टुवे पाकशासनः ॥

महेन्द्र उवाच—

नमो देव्यै महोदेव्यै सुरभ्यै च नमो नमः । गवां बीजस्वरूपायै नमस्ते जगदम्बिके ॥
नमो राधाप्रियायै च पद्मांशायै न० । नमः कृष्णप्रियायै च गवां मात्रे न० ॥२५॥
कल्पवृक्षस्वरूपायै प्रदात्र्यै सर्वसंपदाम् । श्रीदायै धनदायै च बुद्धिदायै न० ॥२६॥
शुभदायै प्रसन्नायै गोपदायै न० । यशोदायै सौख्यदायै धर्मदायै न० ॥ २७ ॥
स्तोत्रश्रवणमात्रेण तुष्टा हृष्टा जगत्प्रसूः । आविर्बभूव तत्रैव ब्रह्मलोके सनातनी ॥२८॥
महेन्द्राय वरं दत्त्वा वाञ्छितं सर्वदुर्लभम् । जगाम सा च गोलोकं ययुर्देवादयो गृहम् ॥
बभूव विश्वं सहसा दुग्धपूर्णं च नारद । दुग्धाद्वृतं ततो यज्ञस्ततः प्रीतिः सुरस्य च
इदं स्तोत्रं महापुण्यं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् । स गोमान्धनवांश्चै । कीर्तिमान्पुण्यवान्भवेत् ॥
सुस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । इह लोके सुखं भुक्त्वा पात्यन्ते कृष्णमन्दिरम् ॥
सुचिरं निःसेतत्र कुरुते कृष्णसेवनम् । न पुनर्भवनं तस्य ब्रह्मपुत्र भवे भवेत् ॥३३॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० सुरभ्युपा० तदुत्पत्तितत्पूजादिकथनं

नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

===

अथःष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

— — —

नारद उवाच

नारायण महाभाग नारायणपरायण । नारायणांश भगवन्ब्रूहि नारायणीं कथाम् ॥
श्रुतं सुरभ्युपाख्यानमतीव सुमनोहरम् । गोप्यं सर्वपुराणेषु पुराविद्धिः प्रशंसितम् ॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि राधिकाख्यानमुत्तमम् । तदुत्पत्तिं च तद्वचनं स्तोत्रं कवचमुत्तमम्

नारायण उवाच—

पुरा कैलासशिखरे भगवन्तं सनातनम् । सिद्धेशं सिद्धिद्वंद्वं सर्वस्वरूपं शंकरं परम् ॥
प्रफुल्लवदनं प्रीतं सस्मितं मुनिभिः स्तुतम् । कुमाराय प्ररोचन्तं कृष्णस्य परमात्मनः ॥
रासोत्सवरसारुखानं रासमण्डलवर्णनम् ॥ ९ ॥

तदारुणानावसाने च प्रस्तावावसरे सती । पप्रच्छ पार्वती स्फीता सस्मिता प्राणवल्लभम् ॥
स्तवनं कुर्वती भीता प्राणेशेन प्रसादिता । प्रोवाच तं महादेवं महादेवी सुरेश्वरी ॥ ७ ॥

पार्वत्युवाच—

अपूर्वं राधिकाख्यानं पुराणेषु सुदुर्लभम् । आगमं निखिलं नाथ श्रुतं सर्वमनुत्तमम् ॥
पाञ्चरात्रादिकं नीतिशास्त्रं योगं च योगिनाम् । सिद्धानां सिद्धिशस्त्रं च नानातन्त्रं मनोहरम्
भक्तां भक्तिशास्त्रं च कृष्णस्य परमात्मनः । देवीनामपि सर्वासां चरितं त्वन्मुखाभ्युजात्
अधुना श्रोतुमिच्छामि राधिकाख्यानमुत्तमम् । श्रुतौ श्रुतं प्रशस्तं च राधायाश्च समासतः ॥
त्वन्मुखात्काव्यशाखायां व्यासेनोक्तं वदधुना । आगमाख्यानकाले च भवता स्वीकृतं पुरा
नहेश्वरव्याहृतिश्च मिथ्या भवितुमर्हति । तदुत्पत्तिं च तद्वचनं नाम्नो महात्म्यमुत्तमम् ॥
पूजाविधानं चरितं स्तोत्रं कवचमुत्तमम् । आराधनविधानं च पूजापद्धतिमीप्सिताम् ॥
सांप्रतं ब्रूहि भगवन्मां भक्तां भक्तवत्सल । कथं न कथितं पूर्वमागमाख्यानकालतः ॥
पार्वतीवचनं श्रुत्वा नम्रवक्त्रो बभूव सः । पञ्चवक्त्रश्च भगवान्छुष्ककण्ठोष्ठतालुकः ॥
स्वसत्यभङ्गभीतश्च मौनीभूय विचिन्तयन् । सस्मार कृष्णं ध्यामेनाभीष्टदेवं कृपानिधिम्
तदनु ज्ञानं संप्राप्य स्वार्धाङ्गां तामुवाच सः ॥ १८ ॥

महादेव उवाच—

निषिद्धोऽहं भगवता कृष्णेन परमात्मना । आगमारम्भसमये राधाख्यानप्रसङ्गतः ॥
मदर्धाङ्गस्वरूपा त्वं न मद्भिन्ना स्वरूपतः । अतोऽनुज्ञां ददौ कृष्णो मह्यं वक्तुं महेश्वरी
मदिष्टदेवकान्ताया राधायाश्चरितं सति । अतीव गोपनीयं च सुखदं कृष्णभक्तिदम् ॥
जानामि तदहं दुर्गे सर्वं पूर्वापरं वरम् । यज्जानामि रहस्यं च न तद्वा फणीश्वरः ॥
न तत्सनत्कुमारश्च न च धर्मः सनातनः । न देवेन्द्रो मुनीन्द्राश्च सिद्धेन्द्राः सिद्धपुंगवाः
मत्तो बलवती त्वं च प्राणास्त्यक्तुं समुद्यता । अतस्त्वां गोपनीयं च कथयामि सुरेश्वरी ॥
शृणु दुर्गे प्रवक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् । चरितं राधिकायाश्च दुर्लभं च सुपुण्यदम् ॥
पुरा वृन्दावने रम्ये गोलोके रासमण्डले । शतशृङ्गैकदेशे च मालतीलिङ्गावने ॥ २९ ॥

रत्नसिंहासने रम्ये तस्थौ तत्र जगत्पतिः । स्वेच्छामयश्च भगवान्बभूव रमणोत्सुकः ॥
रिरंसोस्तस्य जगतां पत्युस्तन्मल्लिकावने । इच्छया च भवेत्सर्वं तस्य स्वेच्छामयस्य च
एतस्मिन्नन्तरे दुर्गे द्विधारूपो बभूव सः । दक्षिणाङ्गं च श्रीकृष्णो वामार्धाङ्गं च राधिका
बभूव रमणी रम्या रासेशा रमणोत्सुका । अमूल्यरत्नामरणा रत्नसिंहासनस्थिता ॥
बह्निशुद्धांशुकाधाना कोटिपूर्णशशिप्रभा । तप्तकाञ्चनवर्णाभा राजिता च स्वतेजसा ॥
सस्मिता सुदती शुद्धा शरत्पद्मनिभानना । बिभ्रती कवरीं रम्यां मालतीमालयमण्डिताम्
रत्नमालां च दधती ग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् । मुक्ताहारेण शुभ्रेण गङ्गाधारानिभेन च ॥
संयुक्तं वर्तुलोत्तुङ्गं सुमेरुगिरिसंनिभम् । कठिनं सुन्दरं दृश्यं कस्तूरीपत्रचिह्नितम् ॥
माङ्गल्यं मङ्गलार्हं च स्तनयुग्मं च बिभ्रती । नितम्बश्रोणिभारार्ता नवयौवनसुन्दरी ॥
कामातुरां सस्मितां तां ददर्श रसिकेश्वरः । दृष्ट्वा कान्तां जगत्कान्तो बभूव रमणोत्सुकः
दृष्ट्वा रिरंसुं कान्तं च सा दधार हरेः पुरः । तेन राधा समाख्याता पुराविद्भिर्महेश्वरी ॥
राधा भजति तं कृष्णं स च तां च परस्परम् । उभयोः सर्वसाम्यं च सदा सन्तो वदन्ति च
भवनं धौवनं रासे स्मरत्यालिङ्गनं जपन् । तेन जल्पति संकेतं तत्र राधां स ईश्वरः ॥
राशब्दोच्चारणाद्भक्तो रानि मुक्तिं सुदुर्लभाम् । धाशब्दोच्चारणाद्दुर्गे धावत्येव हरेः पदम्
कृष्णवामांशसंभूता राधा रासेश्वरी पुरा । तस्याश्चांशांशकलया बभूवुर्देवयोषितः ॥४१॥
रा इत्यादानवचनो धा च निर्वाणवाचकः । ततोऽवाप्नोति मुक्तिं च तेन राधा प्रकीर्तिता
बभूव गोपीसंगश्च राधाया लोमकूपतः । श्रीकृष्णलोमकूपेभ्यो बभूवुः सर्वबलवाः ॥४३॥
राधावामांशभागेन महालक्ष्मीर्बभूव सा । तस्याधिष्ठातृदेवी सा गृहलक्ष्मीर्बभूव सा ॥
चतुर्भुजस्य सा पत्नी देवी वैकुण्ठवासिनी । तदंशा सिन्धुकन्या च श्वेतद्वीपनिवासिनी ॥
क्षीरोदशायेनः पत्नी विष्णोर्विषायेणः शिवे । तदंशा सा स्वर्गलक्ष्मीः शक्तसंपत्प्रदायिनी ॥
तदंशा राजलक्ष्मीश्च राजसंपत्प्रदायिनी ॥ ४५ ॥
तदंशा मर्त्यलक्ष्मीश्च गृहिणां च गृहे गृहे । दीपाधिष्ठातृदेवी च सा चैव गृहदेवता ॥
स्वयं राधा कृष्णपत्नी कृष्णवक्षःस्थलस्थिता । प्राणाधिष्ठातृदेवी च तस्यैव परमात्मनः ॥
आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं सर्वं मिथ्यैव पार्वति । मज सत्यं परं ब्रह्म राधेशं त्रिगुणात्परम् ॥
परं प्रधानं परमं परमात्मानमीश्वरम् । सर्वाद्यं सर्वपूज्यं च निरीहं प्रकृतेः परम् ॥४९॥
स्वेच्छामयं नित्यरूपं मक्तानुग्रहविग्रहम् । तद्भिन्नानां च देवानां प्राकृतं रूपमेव च ॥

स गत्वा शङ्खचूडं तं ददर्श सुमनोहरम् । समामण्डलमध्यस्थं स्वर्णसिंहासनस्थितम् ॥
 मणीन्द्रलाचितं चित्रं रत्नदण्डसमन्वितम् । रत्नकृत्रिमपुष्पैश्च प्रेशस्तं शोभिनं सदा ॥
 मृत्युनेन हस्ताविधृतं स्वर्णच्छत्रं मनोहरम् । सेवितं पार्षदगणैर्वर्जनैः श्वेतचामरैः ॥२२॥
 सुवेषं सुन्दरं रम्यं रत्नभूषणभूषितम् । माल्यानुलेपनं सूक्ष्मवस्त्रं च दधतं मुने ॥२३॥
 दानवेन्द्रैः परिवृतं सुवेषैश्च त्रिकोटिभिः । शतकोटिभिरन्यैश्च भ्रमाद्भिः शस्त्रधारिभिः ॥
 एवंभूतं च तं दृष्ट्वा पुष्पदन्तः सविस्मयः । उवाच रणवृत्तान्तं यदुक्तं शंकरेण च ॥

पुष्पदन्त उवाच—

राजेन्द्र शिवदूतोऽहं पुष्पदन्ताभिधः प्रभो । यदुक्तं शंकरेणैव तद्व्रीमि निशाम ॥
 राज्यं देहि च देवानामधिकारं च सांप्रतम् । देवाश्च शरणापन्ना देवेशे श्रीहरौ परे ॥
 दत्त्वा त्रिशूलं हरिणा तुभ्यं प्रस्थापितः शिवः । चैन्द्रभागानदीतीरे वटमूले त्रिलोचनः
 विषयं देहि तेषां च युद्धं वा कुरु निश्चितम् । गत्वा वक्ष्यामि किं शंभुं तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥
 दूतस्य वचनं श्रुत्वा शङ्खचूडः प्रहस्य च । प्रभाते^१ ह्यागमिष्यामि त्वं च गच्छेत्युवाच ह
 स गत्वोवाच तूर्णं तं वटमूलस्थमीश्वरम् । शङ्खचूडस्य वचनं तदीयं यत्परिच्छदम् ॥२४॥
 एतस्मिन्नन्तरे स्कन्द आजगाम शिवान्किम् । वीरभद्रश्च नन्दी च महाकालः सुभद्रकः ॥
 विशालाक्षश्च बाणश्च पिङ्गलाक्षो विकम्पनः । विरूपो विकृतिश्चैव मणिभद्रश्च बाष्कटः
 कपिलाक्षो दीर्घदंष्ट्रो विकटस्ताम्रलोचनः । कालकूटो बलीभद्रः कालजिह्वः कुटीचरः ॥
 बभ्रोन्मत्तो रणश्लाघी दुर्जयो दुर्गमस्तथा । अष्टौ च भैरवा रौद्रा रुद्राश्चैकादश स्मृताः
 वज्रवो वासवाद्याश्च आदित्या द्वादश स्मृता । हुताशनश्च चन्द्रश्च विश्वकर्माऽश्विनौ च तौ
 कुबेरश्च यमश्चैव जयन्तो नलकूचरः । वायुश्च वरुणश्चैव बुधो वै मङ्गलस्तथा ॥ २७ ॥
 धर्मश्च अनिरीशानः कामदेवश्च वीर्यवान् । उग्रदंष्ट्रा चोग्रदंष्ट्रा कोटकी कैटभी तथा ॥
 स्वयं शतभुजा देवी भद्रकाली भयंकरी । रत्नेन्द्रराजलावितविमानोपरिसंस्थिता ॥
 रक्तवस्त्रपरीवाना रक्तमाल्यानुलेपना । नृत्यन्ती च हसन्ती च गायन्ती सुस्वरं मुदा ॥
 अमयं ददती भक्तममया सा भयं रिपुम् । बिभ्रती विकटां जिह्वां सुलोलां योजनायताम् ॥
 खर्परं वर्तुलाकारं गम्भीरं योजनायतम् । त्रिशूलं गगनस्पर्शिं शक्तिं वै योजनायताम् ॥
 शङ्खं चक्रं गदां पद्मं शरांश्चापं भयंकरम् । मुद्गरं मुसलं वज्रं खड्गं फलकमुज्ज्वलम् ॥
 वैष्णवास्त्रं वारुणास्त्रमाग्नेयं नागपाशकम् । नारायणास्त्रं ब्रह्मास्त्रं गान्धर्वं गारुडं तथा ॥

१ क. प्रदीप्तं शो^१ । २ क. *णैः सुवेषै रचिरप्रभैः । ३ क. पुष्पभद्रान^२ । ४ क. *भुमथवा
 वद मामपि । ५ क. *तेऽहं करिष्यामि युद्धं ग^३ ।

दशयोजनविस्तीर्णं दैर्घ्यं तच्छतयोजनम् । सहस्रचक्रयुक्तं च नानाचित्रसमन्वितम् ॥
 नानाविचित्रवसनैः सूक्ष्मैः क्षौमैर्विराजितम् । अमूल्यरत्ननिर्माणदर्पणैः पारिशोभितम् ॥
 मणीन्द्रजालमाढ्यैः पुष्पमालासहस्रकैः । सद्गन्तकलशैर्युक्तं रम्यैर्मन्दिरकोटिभिः ॥१७॥
 त्रिलक्षकोटिभिः सार्धं गोपीभिश्च प्रियालिभिः । ययौ रथेन तेनैव सुमनोमालिना प्रिये ॥
 श्रुत्वा कालाहलं गोपः सुदामा कृष्णपार्षदः । कृष्णं कृत्वा सावधानं गोपैः सार्धं पलायितः ॥
 भयेन कृष्णः संप्रस्तो विहाय विरजां सतीम् । स्वप्रेममग्नः कृष्णोऽपि तिरोधानं चकार सः ॥
 सा सती समयं ज्ञात्वा विचार्य स्वहृदि क्रुधा । राधाप्रकोपभीता च प्राणास्तत्याज तत्क्षणम्
 विरजालिगणारतत्र भयविह्वलकातराः । प्रययुः शरणं साध्वीं विरजां तत्क्षणं भिया ॥२२॥
 गोलोके सा सरिद्रूपा जाता वै बैलकन्यके । कोटियोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये शतगुणा तथा २३॥
 गोलोकं वेष्टयामास पारिस्वेव मनोहरा । बभूवुः क्षुद्रनद्यश्च तदाऽन्या गोप्य एव च ॥२४॥
 सर्वा नद्यस्तदंशाश्च प्रतिविश्रेषु सुन्दरि । इमे सप्त समुद्राश्च विरजानन्दना भुवि ॥२५॥
 अथाऽऽगत्य महाभागा राधा रासेश्वरी परा । न दृष्ट्वा विरजां कृष्णं स्वगृहं च पुनर्ययौ ॥
 जगाम कृष्णस्तां राधां गोपालैरष्टभिः सह । गोपीभिर्द्वारियुक्ताभिर्वारिणोऽपि पुनः पुनः ॥
 दृष्ट्वा कृष्णं च सा देवी भर्त्सयामास तं तदा । सुदामा भर्त्सयामास तां तथा कृष्णसंनिधौ ॥
 क्रुद्धा शशाप सा देवी सुदामानं पुरेश्वरी । गच्छ त्वमासुरीं षोडशं गच्छ दूरमतो द्रुतम् ॥
 शशाप तां सुदामा च त्वमितो गच्छ भारतम् । भव गोपी गोपकन्या मुख्याभिः स्वाभिरेव च
 तत्र ते कृष्णविच्छेदो भविष्यति शतं समाः । तत्र भारावतरणं भगवांश्च कारिष्यति ॥३०॥
 इति शप्तत्वा सुदामाऽसौ प्रणम्य जननीं हारिम् । साश्रुनेत्रो मोहयुक्तस्ततो गन्तुं समुद्यतः ॥
 राधा जगाम तत्पश्चात्साश्रुनेत्राऽतिविह्वला । वत्स क यासीत्युच्चार्य पुत्रविच्छेदकातरा ॥
 कृष्णस्तां बोधयामास विद्यया च कृपानिधिः । शीघ्रं संप्राप्स्यसि सुतं मा रुदस्त्वं वरानने ॥
 स चासुरः शङ्खचूडो बभूव तुलसीपतिः । मच्छूलभित्तकायेन गोलोकं वै जगाम सः ॥३४॥
 राधा जगाम वाराहे गोकुलं भारतं सती । वृषभानोश्च वैश्यस्य सा च कन्या बभूव ह ॥३५॥
 अथोनिर्भवत्वा देवी वायुगर्भा कलावती । सुषुप्ते मायया वायुं सा तत्राऽऽविर्बभूव ह ॥३६॥
 अतीते द्वादशाब्दे तु दृष्ट्वा तां नवयौवनाम् । सार्धं रायणवैश्येन तत्संबन्धं चकार सः ॥३७॥
 छायां संस्थाप्य तद्गृहे साऽन्तर्धानमवाप ह । बभूव तस्य वैश्यस्य विवाहश्छायया सह ॥
 गते चतुर्दशाब्दे तु वंसभीतेऽदृष्टेन च । जगाम गोकुलं कृष्णः शिशुरूपी जगत्पतिः ॥
 कृष्णमातुर्यशोदाया रायणस्तत्सहोदरः । गोलोके गोपकृष्णांशः संबन्धात्कृष्णमातुलः ॥
 कृष्णेन सह राधायाः पुण्ये वृन्दावने वने । विवाहं कारयामास विधिना जगतां विधिः ॥

स्वप्ने राधापदाम्भोजं नहि पश्यन्ति बल्लवाः । स्वयं राधा हरेः क्रोडे छाया रायणमन्दिरे ॥
 षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तेपे पुरा विधिः । राधिकाचरणाम्भोजदर्शनार्थं च पुष्करे ॥ ४१ ॥
 भारावतरणे भूमेर्भारते नन्दगोकुले । ददर्श तत्पदाम्भोजं तपसस्तत्फलैश्च ॥ ४४ ॥
 किञ्चित्कालं स वै कृष्णः पुण्ये घृन्दावने बने । रेमे गोलोकनाथश्च राधया सह भारते ॥
 ततः सुदामापापेन विच्छेदश्च बभूव ह । तत्र भारावतरणं भूमेः कृष्णश्चकार सः ॥ ४६ ॥
 क्षताब्दे समतीते तु तीर्थयात्राप्रसङ्गतः । ददर्श कृष्णं सा राधा स च तां च परस्परम् ॥
 ततो जगाम गोलोकं राधया सह तत्त्ववित् । कलावती यशोदा च पर्यगाद्राधया सह ॥
 वृषभानुश्च नन्दश्च ययौ गोलोकमुत्तमम् । सर्वे गोपाश्च गोप्यश्च ययुस्ता याः समागताः ४९
 छायागोपाश्च गोप्यश्च प्राप्नुमुक्तिं च संनिधौ । रेमिरे ताश्च तत्रैव सार्धं कृष्णेन पार्वति ९०
 षट्त्रिंशत्सहस्रकोट्यश्च गोप्यो गोपाश्च तत्समाः । गोलोकं प्रययुर्मुक्ताः सार्धं कृष्णेन राधया
 द्रोणः प्रजापतिर्नन्दा यशोदा तत्प्रिया घरा । संप्राप पूर्वतपसा परमात्मानमीश्वरम् ॥
 वसुदेवः कश्यपश्च देवकी चादितिः सती । देवमाता देवपिता प्रतिकल्पे स्वभावतः ॥
 पितृणां मानसी कन्या राघामाता कलावती । वसुदामाऽपि गोलोकाद्वृषभानुः समाययौ
 इत्येवं कथितं दुर्गे राधिकारूपाय नमुत्तमम् । संपत्करं पापहरं पुत्रपौत्रविवर्धनम् ॥ ९९ ॥
 श्रीकृष्णश्च द्विधारूपो द्विभुजश्च चतुर्भुजः । चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः स्वयम्
 चतुर्भुजस्य पत्नी च महालक्ष्मीः सरस्वती । गङ्गा च तुलसी चैव देव्यो नारायणाप्रियाः
 श्रीकृष्णपत्नी सा राधा तदर्धाङ्गसमुद्भवा । तेजसा वयसा साध्वी रूपेण च गुणेन च ॥
 आदौ राधां समुच्चार्य पश्चात्कृष्णं वदेद्वबुधः । व्यतिक्रमे ब्रह्महत्यां लभते नात्र संशयः ॥
 कार्तिके पूर्णिमायां च गोलोके रासमण्डले । चकार पूजां राधायास्तत्संबन्धिमहोत्सवम् ॥
 सद्रत्नेगुटिकायाश्च कृत्वा तत्कवचं हरिः । दधार कण्ठे बाहौ च दक्षिणे सह गोपकैः ॥
 कृत्वा ध्यानं च पूजां च स्तोत्रमेतच्चकार सः । राधाचर्वितताम्बूलं चखाद मधुसूदनः ॥
 राधा पूज्या च कृष्णस्य तत्पूज्यो भगवान्प्रभुः । परस्पराभीष्टदेवे भेदकृत्तरकं व्रजेत् ॥
 द्वितीये पूजिता सा च धर्मेण ब्रह्मणा मया । अनन्तवासुकिभ्यां च रविणा शशिना पुरा ।
 महेन्द्रेण च रुद्रैश्च मनुना मानवेन च । सुरेन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च सर्वविश्वैश्च पूजिता ॥ ६९ ॥
 तृतीये पूजिता सा च सप्तद्वीपेश्वरेण च । भारते च सुयज्ञेन पुत्रैर्मित्रैर्मुदाऽऽन्वितैः ॥
 ब्राह्मणेनाभिषाप्तेन दैवदोषेण भूमता । व्याधिग्रस्तेन हस्तेन दुःखिना च विदूयता ॥ ७० ॥
 संप्राप राज्यं भ्रष्टश्रीः स च राधावरेण च । स्तोत्रेण ब्रह्मदत्तेन स्तुत्वा च परमेश्वरीम् ॥

अभेद्यं कवचं तस्याः कण्ठे बाहौ दधार सः । ध्यात्वा चकार पूजां च पुष्करे शतवत्सरान्
अन्ते जगाम गोलोकं रत्नयानेन भूमिः । इति ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरिसं० राघोपा० राधाया
सुदामशापादिकथनं नामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

अथ पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

पार्वत्युवाच—

को वा सुयज्ञो नृपतिः कुत्र वंशे बभूव सः । कथं विप्राभिः शस्य कथं संप्राप राधिकाम् ॥
सर्वात्मनश्च कृष्णस्य पत्नीं श्रीकृष्णपूजिताम् । कथं विष्णुत्रधारी च सिषेवे परमेश्वरीम् ॥
पष्टिवर्षमहस्त्राणि तपस्तेपे पुरा विधिः । यत्पादाम्भोजरेणूनां लब्धये पुष्करे विभुः ॥३॥
कथं ददर्श तां देवीं महालक्ष्मीं पुरा सतीम् । दुर्दर्शामपि युष्माकं दृश्या साऽभूत्कथं नृणाम्
कथं त्रिजगतां धाता तस्मै तत्कवचं ददौ । ध्यानं पूजाविधिं स्तोत्रं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि

महादेव उवाच—

स्वायंभुवो मनुर्देवि मनुनामादिरेव च । ब्रह्मात्मजस्तपस्वी च शतरूपापतिः प्रभुः ॥ १ ॥
उत्तानपादस्तत्पुत्रस्तत्पुत्रो ध्रुव एव च । ध्रुवस्य कीर्तिर्विख्याता त्रैलोक्ये शैलकन्यके ॥७॥
उत्कलस्तस्य पुत्रश्च नारायणपरायणः । सहस्रं राजसूयानां पुष्करे स चकार ह ॥ ८ ॥
सर्वाणि रत्नपात्राणि ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा । अमूल्यरत्नराशीनां सहस्रं तेजसाऽऽवृतम् ॥
ब्राह्मणेभ्यो ददौ राजा यज्ञान्ते सुमहोत्सवे ॥ ९ ॥

दृष्ट्वा तच्छोभनं यज्ञं विधाता जगतां प्रिये । सुयज्ञं नाम नृपतिं चकार सुरसंसदि ॥१०॥
स च राजा सुयज्ञश्च मनुवंशसमुद्भवः । अन्नदाता रत्नदाता दाता वै सर्वसंपदाम् ॥११॥
दशलक्षं गवां चैव रत्नशृङ्गपरिच्छदम् । नित्यं ददौ स विप्रेभ्यो मुदा युक्तः सदक्षिणम् ॥
गवां द्वादशलक्षाणां ददौ नित्यं मुदाऽन्वितः । सुपक्वानि च मांसानि ब्राह्मणेभ्यश्च पार्वति
षट्कोटीर्ब्राह्मणानां च भोजयामास नित्यशः । चोष्यैश्चर्व्यैर्लेह्यपेयैरतितृप्तं दिने दिने ॥
विप्रलक्षं सुपकारं भोजयामास तत्परम् । पूर्णमन्नं च सूपाक्तं सगव्यं मांसवर्जितम् ॥१५॥
विप्रा भोजनकाले च मनुवंशसमुद्भवम् । न तुष्टुवुः सुयज्ञं च तुष्टुवुस्तात्पितृंश्च ते ॥१६॥
दिने सुयज्ञयज्ञान्ते षट्त्रिंशल्लक्षकोटयः । चक्रुः सुभोजनं विप्राश्चातितृप्ताश्च सुन्दरि ॥
गृहीतानि च रत्नानि स्वगृहं वोढुमक्षमाः । वृषलेभ्यो ददुः किञ्चित्किञ्चित्पाथि च तत्पुत्रजुः

विषाणां भोजनान्ते च विषान्येभ्यो ददौ नृपः । तथाऽप्युर्वरितं तत्र चान्नराशिसहस्रकम्
 कृत्वा यज्ञं महाबाहुः समुत्ताप्तं स्वसंसदि । रत्नेन्द्रसारसंकलुप्तच्छत्रकोटिसमन्विते २०
 रत्नसिंहासने रम्ये पट्टवल्लैः सुसंस्कृते । चन्दनादिसुसंसृष्टे रम्ये चन्दनपल्लवैः ॥ २१ ॥
 शाल्वायुक्तैः पूर्णकुम्भै रम्भावृक्षैश्च शोभिते । चन्दनागुरुकस्तूरीघनसिन्दूरसंस्कृते ॥ २२ ॥
 वसुवासवचन्द्रेन्द्ररुद्रादित्यसमन्विते । मुनिनारदमन्वादिब्रह्माविष्णुशिवाऽन्विते ॥ २३ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र विप्र एकः समागत्यौ । रूक्षो मलिनवासाश्च शुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च मास्यचन्दनचर्चितम् । राजानमाशिषं चक्रे सस्मितः संपुटाञ्जलिः ॥
 प्रणनाम नृपस्तं च नोत्तस्थौ किञ्चिदेव हि । सभासदश्च नौत्तस्थुर्जहसुः स्वल्पमेव च ॥
 मुनिभ्योऽपि च देवेभ्यो न पस्कृत्य द्विजोत्तमः । शशाप नृपतिं क्रोधात्तत्रातिष्ठन्निरङ्कुशः
 गच्छ दूरमतो राज्याद्भ्रष्टश्रीर्भव पामर । मवाचिरं गलत्कुक्षी बुद्धिहीनोऽप्युपद्रुतः ॥
 इत्युक्त्वा कम्पितः क्रोधात्समास्थान्छप्तुमुद्यतः । ये तत्र जहसुः सर्वे समुत्तस्थुः समासदः
 सर्वे चक्रुः प्रणामं ते क्रोधं तत्याज वाडवः ॥ ३० ॥

प्रणम्याऽऽगत्य राजा तं रुरोद भयकातरः । निःससार सभामध्याद्धृदयेन विदूयता ॥
 ब्राह्मणो गूढरूपी च प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा । तत्पश्चान्मुनयः सर्वे प्रययुर्भयकातराः ॥ ३२ ॥
 हे विप्र तिष्ठ तिष्ठेति समुच्चार्य पुनः पुनः । पुलहश्च पुलस्त्यश्च प्रचेता भृगुरङ्गिराः ॥
 मरीचिः कश्यपश्चैव वसिष्ठः क्रतुरेव च । शुक्रो बृहस्पतिश्चैव दुर्वासा लोमशस्तथा ॥
 गौतमश्च कणादश्च कण्वः कात्यायनः कठः । पाणिनिर्जालिश्चैव ऋष्यशृङ्गो विभाण्डकः
 तैत्तिरीश्चाऽऽप्यानिशालिर्मार्कण्डेयो महातपाः । सनकश्च सनन्दश्च बोधुः पैलः सनातनः
 सनत्कुमारो भगवान्नरनारायणावृषी । पराशरो जरत्कारुः संवर्नः करमस्तथा ॥ ३७ ॥
 भरद्वाजश्च वाल्मीकिरौर्वश्च ज्यवनस्तथा । अगस्त्योऽन्निरुत्थयश्च संकर्ताऽऽस्तीक आसुरिः
 शिखालिर्लालिश्चैव शाकल्यः शाकटायनः । गर्गो वत्सः पञ्चशिखो जमदग्निश्च देवलः
 जैगीषन्व्यो वामदवो वाल्खिल्यादयस्तथा । शक्तिर्दक्षः कर्दमश्च प्रस्कन्नः कपिलस्तथा ॥
 विश्वामित्रश्च कौत्सश्चाप्यूर्चीकोऽप्यघमर्षणः । एते चान्ये च मुनयः पितरोऽग्निर्होरीप्रिया
 त्रिकाला देवताः सर्वा विप्रं पश्चात्समाययुः । ब्राह्मणं बोधयामासुर्वासयामासुरीश्वरि ॥
 समुच्युस्तं क्रमेणैव नीतिं नीतिविशारदाः ॥ ४१ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरीसं० राधोपा० सुयज्ञोपाख्यानं

नाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ९० ॥

पार्वत्युवाच—

किमूचुर्ब्राह्मणं ब्रह्मन्ब्राह्मणा ब्रह्मणः सुताः । नीतिज्ञा नीतिवचनं तन्मां व्याख्यातुमर्हसि ॥

महादेव उवाच—

संतोष्य तं ब्राह्मणं च स्तवेन विनयेन च । क्रमेण वक्तुमारेभे मुनिसंघो वरानने ॥ १ ॥

सनत्कुमार उवाच—

स्वल्पश्चादागता लक्ष्मीः कीर्तिः सत्त्वं यशस्तथा । सुशीलं च महैश्वर्यं पितरोऽग्निः सुरास्तथा
आगतां नृपगेहेभ्यः कृत्वा भ्रष्टश्रियं नृपम् । मय तुष्टो द्विजश्रेष्ठ चाऽऽशुतोषश्च बाढवः ॥
ब्राह्मणानां तु हृदयं कोमलं नवनीतवत् । शुद्धं सुनिर्मलं चैव मार्जितं तपसा मुने ॥५॥
क्षमस्वाऽऽगच्छ विप्रेन्द्र शुद्धं कुरु नृपालयम् । आशिषं कुरु तस्मै त्वं पवित्रपदरेणुना ॥

भृगुरुवाच—

अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते । पितरस्तस्य देवाश्च वह्निश्चैव तथैव च ॥७॥
निराशाः प्रतिगच्छन्ति चातिथेरप्रतिग्रहात् । क्षमस्वाऽऽगच्छ विप्रेन्द्र शुद्धं कुरु नृपालयम्
क्षीणैर्गोत्रैः कृतघ्नेश्च ब्रह्मघ्नेर्गुरुतरुणैः । तुल्यदोषो भवत्येतैर्यस्यातीथिरनार्चितः ॥ ९ ॥

पुलस्त्य उवाच—

पश्यन्ति ये वक्रहृदया चातिथिं गृहमागतम् । दत्त्वा स्वपापं तस्मै तत्पुण्यमादाय गच्छति
क्षमस्व नृपदोषं च गच्छं वत्स यथासुखम् । राजा स्वकर्मदोषेण नोत्तस्थौ तत्क्षमो कुरु ॥

पुलह उवाच—

राजश्रिया विद्यया वा ब्राह्मणं योऽवमन्यते । विपस्त्रिसंध्यहीनो यः श्रीहीनः क्षत्रियो
भवेत् ॥ ११ ॥

एकादशीविहीनश्च विष्णुनैवेद्यवञ्चितः । क्षमस्वाऽऽगच्छ विप्रेन्द्र शुद्धं कुरु नृपालयम् ॥

ऋतुरुवाच—

ब्राह्मणः क्षत्रियो वाऽपि वैश्यो वा शूद्र एव च । दीक्षाहीनो भवेत्सोऽपि ब्राह्मणं योऽ-
वमन्यते ॥ १४ ॥

धनहीनः पुत्रहीनो भार्याहीनो भवेद्भुवम् । क्षमस्वाऽऽगच्छ भगवन्शुद्धं कुरु नृपालयम् ॥

अङ्गिरा उवाच—

ज्ञानवान्ब्राह्मणो भूत्वा ब्राह्मणं योऽवमन्यते । वृषवाहो भवेत्सोऽपि भारते सप्तजन्मसु ॥

मरीचिरुवाच—

पुण्यक्षेत्रे भारते च देवं च ब्राह्मणं गुरुम् । विष्णुभक्तिविहीनश्च स भवेद्योऽवमन्यते ॥

कश्यप उवाच—

वैष्णवं ब्राह्मणं दृष्ट्वा यो हसत्यवमन्यते । विष्णुमन्त्रविहीनश्च तत्पूजाविरतो भवेत् ॥

प्रचेता उवाच—

अतिथिं ब्राह्मणं दृष्ट्वा नाभ्युत्थानं करोति यः । पितृमातृभक्तिहीनः स भवेद्भारते भुवि ॥
प्राप्नोति कैौञ्जरीं योनिं स मूढः सप्तजन्मसु । शीघ्रं गच्छद्विजश्रेष्ठ राज्ञे देह्याशिषः शुभाः

दुर्वासा उवाच—

गुरुं वा ब्राह्मणं वाऽपि देवंताप्रतिमामपि । दृष्ट्वा शीघ्रं न प्रणमेत्स भवेत्सूकरो भुवि ॥
मिथ्यासाक्षी च भवति तथा विश्वासघातकः । समस्व सर्वमस्माकमातिथ्यग्रहणं कुरु ॥

राजोवाच—

छलेन कथितो धर्मो युष्माभिर्मुनिपुंगवैः । सर्वं कृत्वा च विस्पष्टं मां मूढं बोधयन्त्वहो ॥
स्त्रीघ्नगोघ्नकृतघ्नानां गुरुस्त्रीगामिनां तथा । ब्रह्मघ्नानां च को दोषो ब्रूत मां योगिनां वराः ॥

वसिष्ठ उवाच—

कामतो गोवधे राजन्वर्षे तीर्थे भ्रमेन्नरः । यवयावकभोजी च करेण च जलं पिबेत् ॥
तदा धेनुशतं दिव्यं ब्राह्मणेभ्यः सदक्षिणम् । दत्त्वा मुञ्चति पापाच्च मोजयित्वा शतं द्विजान्
प्रायश्चित्ते तु वै चीर्णे सर्वपापान्न मुच्यते । पापावशेषाद्भवति दुःखी चाण्डाल एव च ॥
आतिदेशिकहत्यायां तदर्धं फलमश्नुते । प्रायश्चित्तानुकल्पेन सर्वपापान्न मुच्यते ॥२८॥

शुक्र उवाच—

गौहत्याद्विगुणं पापं स्त्रीहत्यायां भवेद्द्भुवम् । षष्टिवर्षसहस्राणि कालसूत्रे वसेद्द्भुवम् ॥
ततो भवेन्महापापी सूकरः सप्तजन्मसु । ततो भवति सर्पश्च सप्तजन्मन्यतः शुचिः ॥

बृहस्पतिरुवाच—

स्त्रीहत्याद्विगुणं पापं ब्रह्महत्याकृतो भवेत् । लक्षवर्षं महाघोरे कुम्भीपाके वसेद्द्भुवम् ॥
ततो भवेन्महापापी विष्ठाकीटः शताब्दकम् । ततो भवति सर्पश्च सप्तजन्मन्यतः शुचिः

गौतम उवाच—

दोषः कृतघ्ने राजेन्द्र ब्रह्महत्याचतुर्गुणः । निष्कृतिर्नास्ति वेदोक्ता कृतघ्नानां च निश्चितम्
राजोवाच—

लक्षणं च कृतघ्नानां वद वेदविदां वर । कृतघ्नः कातिधा प्रोक्तः केषु को दोष एव च ॥

ऋष्यशृङ्ग उवाच—

कृतघ्नाः षोडशविधाः सामवेदे निरूपिताः । सर्वे प्रत्येकदोषेण प्रत्येकं फलमश्नुते ॥
कृते सत्ये च पुण्ये च स्वधर्मे तपसि स्थिते । प्रतिज्ञायां च दाने च स्वगोष्ठीपरिपालने ॥

गुरुकृत्ये देवकृत्ये काम्यकृत्ये द्विजार्चने । नित्यकृत्ये च विश्वासे परधर्मप्रदानयोः ॥
एतान्यो हन्ति पापिष्ठः स कृतघ्न इति स्मृतः । एतेषां सन्ति लोकाश्च तज्जन्म भिन्नयोनिषु ॥
यान्याश्च नरकांस्ते च यान्ति राजेन्द्र पापिनः । ते ते च नरकाः सन्ति यमलोके सुमिश्रितम्

सुयज्ञ उवाच—

के किं कृत्वा कृतघ्नाश्च कान्कान्गच्छन्ति रौरवान् । प्रत्येकं श्रोतुमिच्छामि वक्तुमर्हसि
मे प्रभो ॥ ४० ॥

कात्यायन उवाच—

कृत्वा शपथरूपं च सत्यं हन्ति न पालयेत् । स कृतघ्नः कालसूत्रे वसेदेव चतुर्युगम् ॥
सप्तजन्मसु काकश्च सप्तजन्मसु पेचकः । ततः शूद्रो महाव्याधिः सप्तजन्मस्वतः शुचिः ॥

सनन्दन उवाच—

पुण्यं कृत्वा वदत्येव कीर्तिवर्धनहेतुना । स कृतघ्नस्तप्तसूय्यो वसत्येव युगत्रयम् ॥
पञ्चजन्मसु मण्डूकस्त्रिषु जन्मसु कर्कटः । तदा मूको महाव्याधिर्दरिद्रश्च ततः शुचिः ॥

सनातन उवाच—

स्वधर्मं हन्ति यो विप्रः संध्यात्रयविवर्जितः । अतर्पयंश्च यत्सनाति विष्णुनैवेद्यवार्जितः ॥
विष्णुपूजाविष्णुभक्तिविष्णुमन्त्रविहीनकः । एकादशीविहीनः श्रीकृष्णजन्मदिने तथा ॥
शिवरात्रौ च यो भुङ्क्ते श्रीरामनवमीदिने । पितृकृत्यादिहीनो यः स कृतघ्न इति स्मृतः ॥
कुम्भीपाके वसत्येव यावदिन्द्राश्चतुर्दश । ततश्चाण्डालतां याति सप्तजन्मसु निश्चितम् ॥
शतजन्मनि गृध्रश्च शतजन्मनि सूकरः । ततो भवेद्ब्राह्मणश्च शूद्राणां सूपकारकः ॥ ४९ ॥
ततो भवेज्जन्मसप्त ब्राह्मणो वृषवाहकः । शूद्राणां शवदाही च भवेत्सप्तसु जन्मसु ॥
द्विजो भूत्वा सप्तजनौ भारते वृषलीपतिः । भुक्त्वा स्वभोगलेशं च भ्रामित्वा याति रौरवम् ॥
पुनः पुनः पापयोनिं नरकं च पुनः पुनः । ततो भवेद्दर्दभश्च मार्जारः पञ्चजन्मसु ॥ ५२ ॥
पञ्चजन्मसु मण्डूको भवेच्छुद्धस्ततः क्रमात् ॥ ५३ ॥

सुयज्ञ उवाच—

शूद्राणां सूपकरणे शूद्राणां शवदाहने । शूद्राभोजने वाऽपि शूद्रस्त्रीगमनेऽपि च ॥
ब्राह्मणानां च को दोषो वृषाणां वाहने तथा । एतान्सर्वान्समालोच्य ब्रूहि मां निश्चितं मुने

पराशर उवाच—

शूद्राणां सूपकारश्च यो विप्रो ज्ञानदुर्बलः । असिपत्रे वसत्येव युगानामेकसप्ततिः ॥ ५६ ॥

ततो मवेद्वर्दपश्च नृपकः सप्तजन्मसु । तैलकीटः सप्तजन्मस्वतः शुद्धो भवेन्नरः ॥ १७ ॥

नरस्काण्ड उवाच—

भृत्यद्वारा स्वयं वाऽपि यो विप्रो वृषवाहकः । स कृतघ्न इति ख्यातः प्रसिद्धो भारते नृप ॥
ब्रह्महत्यासमं पापं तस्मिन् वृष हाडने । वृषपृष्ठे भारद्वाजस्यऽपि तद्विगुणं भवेत् ॥ ५९ ॥
सूर्यातिथे ग्राहयेद्यः क्षुधितं तृषितं वृषम् । ब्रह्महत्याशतं पापं लभते नात्र संशयः ॥ ६० ॥
अन्नं विष्टा जलं मूत्रं विप्राणां वृषवाहिनाम् । पितरो नैव गृह्णन्ति तेषां श्राद्धं च तर्पणम्
देवता नहि गृह्णन्ति तेषां पुष्पं फलं जलम् । ददाति यदि दम्भेन विप्राताय प्रकल्पते ॥
यो भुङ्क्ते कामतोऽन्नं च ब्राह्मणो वृषवाहिनाम् । नाधिकारो भवेत्तेषां पितृदेवार्चने नृप ॥
लालाकुण्डे वसत्येव यावच्चन्द्रदिवाकरौ । विष्टा भक्ष्यं मूत्रजलं तत्र तस्य भवेद्भ्रुवम् ॥
त्रिसंध्यं ताडयेत् च शूकेन यमकिंकरः । उरुकां ददाति मुखतः सूच्या कृन्तति संततम्
षष्टिवर्षसहस्राणि विष्टायां च कृमिर्भवेत् । ततः काकः पञ्चजन्मस्वयैव नृक एव च ॥
पञ्चजन्मसु गृध्रश्च शृगालः सप्तजन्मसु । ततो दरिद्रः शूद्रश्च महाव्याधिस्ततः शुचिः ॥

नरदाज उवाच—

शूद्राणां शवदाही यः स कृतघ्न इति स्मृतः । वैयःप्रमाणं राजेन्द्र ब्रह्महत्यां लभेद्भ्रुवम् ॥
तत्पुण्योनिभ्रमणात्तत्पुण्यनरकाच्छुचिः ॥ १७ ॥

यो दोषो ब्राह्मणानां च शूद्राणां शवदाहने । तावदेव भवेद्दोषः शूद्रश्राद्धाजमोजने ॥

विभाण्डक उवाच—

पितृश्राद्धे च शूद्राणां भुङ्क्ते यो ब्राह्मणोऽधमः । सुरापीती ब्रह्मघाती पितृदेवार्चनाद्वाहिः
मार्कण्डेय उवाच—

यो दोषो ब्राह्मणानां च शूद्रस्त्रीगमने नृप । अहं वक्ष्यामि वेदोक्तं सावधानं निशामय ॥
कृतघ्नानां प्रधानश्च यो विप्रो वृषलीपतिः । कृमिदंष्ट्रे वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
कृमिमक्ष्यो भवेद्द्विप्रो विद्धश्च यमकिंकरैः । प्रतिम्रयां तस्य लोद्याम्यश्लेषयति नित्यम् ॥
ततश्च पुंश्चलीयोनौ कृमिर्भवति निश्चितम् । एवं वर्षसहस्रं च ततः शूद्रस्ततः शुचिः ॥

सुयज्ञ उवाच—

अन्येषां च कृतघ्नाणां वद कर्मफलं मुने । स्त्राघ्यो मे ब्रह्मशापश्च कस्मिन् संपद्भिनाऽऽपदम् ॥
धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं सफलं जीवनं मम । आगतास्तु यतो मुक्ता मद्देहे मुनयः सुराः
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० नृपमुनिसं० राघोपा० कर्मविपाको
नामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

पार्वत्युवाच—

अन्येषां च कृतघ्नानां यद्यत्कर्मफलं प्रभो । तेषां किमृचुर्मुनयो वेदवेदाङ्गपरगाः ॥१॥

महेश्वर उवाच—

प्रश्नं कुर्वति राजेन्द्रे सर्वेषु मुनिषु प्रिये । तत्र प्रवक्तुमारमे ऋषिर्नारायणो महान् ॥२॥

नारायण उवाच—

स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्तु यः । स कृतघ्न इति ज्ञेयः फलं शृणु च भूमिप ।
यावन्तो रेणवः सिक्ता विप्राणां नेत्रविदुभिः । तावद्वर्षसहस्रं च शूलपाते स तिष्ठति ॥
तप्ताङ्गारं च तद्भक्ष्यं पानं वै तप्तमूत्रकम् । तप्ताङ्गारे च शयनं ताडितो यमकिंकरैः ॥
तदन्ते च महापापी विष्ठायां जायते कृमिः । षष्टिवर्षसहस्राणि देवमानेन भारते ॥३॥
ततो भवेद्भूमिहीनः प्रजाहीनश्च मानवः । द्ररिद्रः कृपणो रोगी शूद्रो निन्द्यस्ततः शुचिः

नारद उवाच—

हन्ति यः परकीर्तिं च स्वकीर्तिं वा नराधमः । स कृतघ्न इति ख्यातस्तत्फलं च निशामय ॥
अन्धकूपे वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश । कीटैर्नकुलगृध्रैश्च भक्षितः सततं नृप ॥ ९ ॥
तप्तक्षारोदकं पापी नित्यं पिबति वै ततः । सप्तजन्मस्वतः सर्पः काकः पञ्चस्वतः शुचिः ॥

देवल उवाच—

ब्रह्मस्वं वा गुरुस्वं वा देवस्वं वाऽपि यो हरेत् । स कृतघ्न इति ज्ञेयो महापापी च भारते ॥
अवटोदे वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश । ततो भवेत्सुरापी स ततः शूद्रस्ततः शुचिः ॥

जैगीषव्य उवाच—

पितृमातृगुरुंश्चापि भक्तिहीनो न पालयेत् । वाचाऽपि ताडयेत्तांश्च स कृतघ्न इति स्मृतः ॥
वाचा च ताडयेन्नित्यं स्वामिनं कुलटा च या । सा कृतघ्नीति विख्याता भारते पापिनी वरा ॥
वह्निकुण्डं महाघोरं तौ प्रयातः सुनिश्चितम् । तत्र वह्नौ वसत्येव यावच्चन्द्रदिवाकौ ॥
ततो भवेज्जलौकाश्च सप्तजन्मस्वतः शुचिः ॥ १५ ॥

बाल्मीकिरुवाच—

यथा तरुषु वृक्षत्वं सर्वत्र न जहाति च । तथा कृतघ्नता राजन्सर्वपापेषु वर्तते ॥ १६ ॥
मिथ्यासाक्ष्यं यो ददाति कामात्क्रोधात्तथा मयात् । सभायां पाक्षिकं वक्ति स कृतघ्न इति
स्मृतः ॥ १७ ॥

पुण्यमात्रं चापि राजन्यो हन्ति स कृतघ्नकः । सर्वत्रापि च सर्वेषां पुण्यहानौ कृतघ्नता ॥
 मिथ्यासाक्ष्यं पाक्षिकं वा भारते वक्ति यो नृप । यावदिन्द्रसहस्रं च सर्पकुण्डे वसेद्ब्रुवम् ॥
 संततं वेष्टितः सर्पैर्मर्तो वै मक्षितस्तथा । भुङ्क्ते च सर्पविण्मूत्रं यमदूतेन ताडितः ॥२०॥
 कृकलासा भवेत्तत्र भारते सप्तजन्मसु । सप्तजन्मसु मण्डूकः पितृभिः सप्तभिः सह ॥ २१ ॥
 ततो भवेद्देवै वृक्षश्च महारण्ये तु शारमलिः । ततो भवेन्नरो मूकस्ततः शूद्रस्ततः शुचिः ॥

आस्तीक उवाच—

गुर्वङ्गनानां गमने मातृगामी भवेन्नरः । नराणां मातृगमने प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ २३ ॥
 भारते च नृपश्रेष्ठ यो दोषो मातृगामिनाम् । ब्राह्मणीगमने चैव शूद्राणां तावदेव हि ॥
 ब्राह्मण्यास्तावदेव स्याद्दोषः शूद्रेण मैथुने । कन्यानां पुत्रपत्नीनां श्वश्रूणां गमने तथा ॥
 सगर्भभ्रातृपत्नीनां भगिनीनां तथैव च । दोषं वक्ष्यामि राजेन्द्र यदाह कमलोद्भवः ॥
 यः करोति महापापी चैताभिः सह मैथुनम् । जीवन्मृतो भवेत्सोऽपि चण्डालोऽस्पृश्य एव च
 नाधिकारो भवेत्तस्य सूर्यमण्डलदर्शने । शालग्रामं तज्जलं च तुलस्याश्च दलं जलम् ॥२८॥
 सर्वतीर्थजलं चैव विप्रपादोदकं तथा । स्पृष्टुं च नैव शक्नोति विट्पुत्र्यः पातकी नरः ॥
 देवं गुरुं ब्राह्मणं च नमस्कर्तुं न चार्हति । विष्ठाधिकं तदन्नं च जलं मूत्रार्धकं तथा ॥
 देवताः पितरो विप्रा नैव गृह्णन्ति भारते । भवेत्तदङ्गवातेन तीर्थमङ्गारवाहनम् ॥३१॥
 सप्तरात्रं ह्यपवसेद्देवस्पर्शतथा द्विजः । भाराक्रान्ता च पृथिवी तद्भारं वोढुमक्षमा ॥
 तत्स्पापात्पतितो देशः कन्याविक्रयिणो यथा । तत्स्पर्शाच्च तदालापाच्छयनाश्रयभोजनात्
 नृणां च तत्समं पापं भवत्येव न संशयः । कुम्भीपाके वत्सेत्सोऽपि यावद्देव ब्रह्मणः शतम्
 दिवानिशं भ्रमेत्तत्र चक्रावर्तं निरन्तरम् । दग्धो वाऽग्निशिखाभिश्च यमदूतैश्च ताडितः ॥
 एवं नित्यं महापापी भुङ्क्ते निरययातनाम् । विष्ठाहारश्च सर्वत्र कुम्भीपाकेऽथ पातितः
 गते प्राकृतिके घोरे महति प्रलये तथा । पुनः सृष्टेः समारम्भे तद्विधो वा भवेत्पुनः ॥
 (षष्टिवर्षसहस्राणि कृमिश्च पुंश्चलीभगे । षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां च कृमिर्भवेत्) ॥
 ततो भवति चण्डालो भार्याहीनो नपुंसकः । (सप्तजन्म गलत्कुष्ठी चाण्डालोऽस्पृश्य एव च
 ततस्तीर्थे भवेद्ब्रूक्षः क्षुधितः सप्तजन्मसु । सप्तजन्मसु सर्पश्च भार्याहीनो नपुंसकः) ॥
 सप्तजन्मसु शूद्रश्च गलत्कुष्ठी नपुंसकः । ततो भवेद्ब्राह्मणश्चाप्यन्धः कुष्ठी नपुंसकः ॥
 लब्ध्वैव सप्त जन्मानि महापापी भवेच्छुचिः ॥ ४० ॥

मुनय उचुः—

इत्येवं कथितं सर्वमस्माभिर्धो यथागमम् । एभिस्तुल्यो भवेद्दोषोऽप्यतिथीनां परामवे ॥

प्रणामं कुरु विप्रेन्द्रं गृहं प्रापय निश्चितम् । संपूज्य ब्राह्मणं यत्नाद्गृहीत्वा ब्राह्मणाशिषम्
वनं गच्छ महाराज तपस्यां कुरु सत्वरम् । ब्रह्मशपैर्विनिर्मुक्तः पुनरेवाऽऽगामिष्यसि ॥
इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे ययुस्तूर्णै स्वमन्दिरम् । सुराश्चापि च राजानो बन्धुवर्गाश्च पार्वति
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरीसं० राघोपा० सुयज्ञोपा० कर्म-
विपाको नाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥

=====

अथ त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

पार्वत्युवाच—

गतेषु मुनिसंघेषु श्रुत्वा कर्मफलं नृणाम् । किं चकार नृपश्रेष्ठो ब्रह्मशापेन विह्वलः ॥
अतिथिर्ब्राह्मणो वाऽपि किं चकार तदा प्रभो । जगाम नृपगेहं वा न वा तद्वक्त्रमुर्हसि ॥

महेश्वर उवाच—

गतेषु मुनिसंघेषु चिन्ताग्रस्तो नराधिपः । प्रेरितश्च वसिष्ठेन धर्मिष्ठेन पुरोधसा ॥३॥
पपात दण्डवद्भूमौ पादयोर्ब्राह्मणस्य च । त्यक्त्वा मन्युं द्विजश्रेष्ठो ददौ तस्मै शुभाशिषम्
सस्मितं ब्राह्मणं दृष्ट्वा त्यक्तमन्युं कृपामयम् । उवाच नृपतिश्रेष्ठः साश्रुनेत्रः कृताञ्जलिः

राजोवाच—

कुत्र वंशे भवाज्जातः किं नाम भवतः प्रभो । किं नाम वा पितुर्ब्रूहि क वासः कथमागतः ॥
विप्ररूपी स्वयं विष्णुर्गूढः कपटमानुषः । साक्षात्स मूर्तिमानग्निः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥
को वा गुरुस्ते भगवन्निष्ठदेवश्च भारते । तव वेषः कथमयं ज्ञानपूर्णस्य सांप्रतम् ॥
गृहाण राज्यं निखिलमैश्वर्यं कोशमेव च । स्वभृत्यं कुरु मे पुत्रं मां च दासीं स्त्रियं मुने
सप्तसागरसंयुक्तां सप्तद्वीपां वसुंधराम् । अष्टादशोपद्वीपाढ्यां सशैलवनशोभिताम् ॥
मया भृत्येन शाधि त्वं राजेन्द्रो भव भारते । रत्नेन्द्रसारखाचिते तिष्ठ सिंहासने वरे ॥
नृपस्य वचनं श्रुत्वा जहास मुनिपुंगवः । उवाच परमं तत्त्वमज्ञातं सर्वदुर्लभम् ॥१२॥

अतिथिरुवाच—

मरीचिर्ब्रह्मणः पुत्रस्तत्पुत्रः कश्यपः स्वयम् । कश्यपस्य सुताः सर्वे प्राप्ता देवत्वमीप्सितम्
तेषु त्वष्टा महाज्ञानी चकार परमं तपः । दिव्यं वर्षसहस्रं च पुष्करे दुष्करं तपः ॥१४॥
सिधेवे ब्राह्मणार्थं च देवदेवं हरिं परम् । नारायणाद्वरं प्राप विप्रं तेजस्विनं सुतम् ॥१५॥
ततो बभूव तेजस्वी विश्वरूपस्तपोधनः । पुरोधसं चकारेन्द्रो वाक्पतौ तं क्रुधा गते ॥

मातामहेभ्यो दैत्येभ्यो दत्तवन्तं घृताहुतिम् । चिच्छेद तं शुनासीरो ब्राह्मणं मातुराज्ञया
विश्वरूपस्य तनयो विरूपो मत्पिता नृप । अहं च सुतपां नाम विरागी काश्यपो द्विजः॥
महादेवो मम गुरुर्विद्याज्ञानमनुपदः । अभीष्टदेवः सर्वात्मा श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः ॥ १९ ॥
तच्चिन्तयामि पादाब्जं न मे बाष्पमास्ति संपदि । साद्योऽप्यसार्ष्टिसारूप्यसामीप्यं राधिकापतेः
तेन दत्तं न गृह्णामि विना तस्सेवनं शुभम् । ब्रह्मत्वममरत्वं वा मन्येऽहं जलबिन्दुवत् ॥ २० ॥
भक्त्यव्यवहितं मिथ्याभ्रममेव तु नश्वरम् । इन्द्रत्वं वा मनुत्वं वा सौरत्वं वा नराधिप ॥
न मन्ये जलरेखेति नृपत्वं केन गण्यते ॥ २१ ॥
ध्रुत्वा सुयज्ञ यज्ञे ते मुनीनां गमनं नृप । लालसां विष्णुभक्तिं ते संप्रापयितुमागतः ॥ २२ ॥
कैवल्यमगृहीतस्त्वं नहि शस्यो मयाऽधुना । समुद्धृतश्च पतितो घोरे निम्ने भवार्णवे ॥ २३ ॥
नक्षत्रमयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिष्णमयाः । ते पुनन्त्युरुकालेन कृष्णभक्ताश्च दर्शनात् ॥
राजन्निर्गम्यतां गेहाद्देहि राज्यं सुताय च । पुत्रे न्यस्य प्रियां साध्वीं गच्छ वत्स वनं द्रुतम्
ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं सर्वं मिथ्यैव भूमिष । श्रीकृष्णं भज राधेशं परमात्मानमीश्वरम् ॥
ध्यानसाध्यं दुराराध्यं ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः । आविर्भूतैस्तिरोभूतैः प्राकृतैः प्रकृतेः परम्
ब्रह्मा स्रष्टा हरिः पाता हरः संहारकारकः । दिक्पालाश्च दिगीशाश्च भ्रमन्त्येवास्य मायया
यदाज्ञया वाति वायुः सूर्यो दिनपतिः सदा । निशापतिः शशी शश्वत्सस्यसुस्निग्धताकरः
कालेन मृत्युः सर्वेषां सर्वविशेषु वै भवेत् । काले वर्षति शक्रश्च दहत्यग्निश्च कालतः ॥
भीतवद्विश्वशास्ता च प्रजासंयमनो यमः । कालः संहरते काले काले सृजति पाति च ॥
स्वदेशे वै समुद्रश्च स्वदेशे वै वसुंधरा । स्वदेशे पर्वताश्चैव स्वाः पातालाः स्वदेशतः ॥
स्वर्लोकाः सप्त राजेन्द्र सप्तद्वीपा वसुंधरा । शैलसागरसंयुक्ताः पातालाः सप्त चैव हि ॥
ब्रह्माण्डमेभिलोकैश्च डिम्बाकारं जलप्लुतम् । सन्त्येव प्रतिविध्यण्डे ब्रह्मविष्णुशिवादयः
सुरा नराश्च नागाश्च गन्धर्वा राक्षसादयः । आपाताद्ब्रह्मलोकपर्यन्तं डिम्बरूपकम् ॥
इदमेव तु विध्यण्डमुत्तमं कृत्रिमं नृप । नाभिपद्मे विराड्विष्णोः क्षुद्रस्य जलशालिनः ॥
स्थितं यथा पद्मबीजं कर्णिकायां च पङ्कजे । एवं सोऽपि शयानः स्याज्जलतरणे सुविप्लुते ॥
ध्यायत्येव महायोगी प्राकृतः प्रकृतेः परम् । कालभीतश्च कालेशं कृष्णमात्मानमीश्वरम्
महाविष्णोर्लोमकूपे साधारः सोऽस्ति विस्तृते । कूपेषु लोम्नां प्रत्येकमेवं विश्वानि सन्ति वै
सहविष्णोर्गात्रलोम्नां ब्रह्माण्डानां च भूमिष । संख्यां कर्तुं न शक्नोति कृष्णोऽप्यन्यस्य का
कथा ॥ ४१ ॥

महाविष्णुः प्राकृतिकः सोऽपि डिम्बोद्भवः सदा । भवेत्कृष्णेच्छया डिम्बः प्रकृतैर्गर्भसंभव
सर्वाधारो महान्विष्णुः कालभीतः स शङ्कितः । कालेशं ध्यायति स्वैरं कृष्णमात्मानमीश्वरम्
एवं च सर्वविश्वस्था ब्रह्मविष्णुशिवादयः । महान्विराट् क्षुद्रविराट् सर्वे प्राकृतिकाः सदा ॥
सा सर्वबीजरूपा च मूलप्रकृतिरीश्वरी । काले लीना च कालेशे कृष्णे तं ध्यायति स्म सा ॥
एवं सर्वे कालभीताः प्रकृतिः प्राकृतास्तथा । आविर्भूतास्तिरोभूताः कालेन परमात्मनि ॥
इत्येवं कथितं सर्वं महाज्ञानं सुदुर्लभम् । शिवेन गुरुणा दत्तं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरीसं० राधोपा० सुयज्ञोपा०
सुयज्ञं प्रत्यतिथ्युपदेशो नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ १३ ॥

=====

अथ चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

—————

राजोवाच—

कुत्राऽऽधारो महाविष्णोः सर्वाधारस्य तस्य च । कालभीतस्य कतिचित्कालमायुर्मुनीश्वर ॥
क्षुद्रस्य कतिचित्कालं ब्रह्मणः प्रकृतेस्तथा । मनोरिन्द्रस्य चन्द्रस्य सूर्यस्याऽऽयुस्तथैव च
अन्येषां वै जनानां च प्राकृतानां परं वयः । वेदोक्तं सुविचार्य च वद वेदविदां वर ॥
विश्वानामूर्ध्वभागे च कः स्याद्वा लोक एव सः । कथयस्व महामाग संदेहच्छेदनं कुरु
मुनिरुवाच—

गोलोको नृप विश्वानां विस्तृतश्च नमःसमः । तथा नित्यं डिम्बरूपः श्रीकृष्णेच्छासमुद्भवः
जलेन परिपूर्णश्च कृष्णस्य मुखबिन्दुना । सृष्ट्युन्मुखस्याऽऽदिसर्गे पारिश्रान्तस्य खेलतः
प्रकृत्या सह युक्तस्य कलया निजया नृप । तत्राऽऽधारो महाविष्णोर्विश्वधारस्य विस्तृतः
प्रकृतैर्गर्भसंभूतडिम्बोद्भूतस्य भूमिप । सुविस्तृते जलाधारे शयानश्च महाविराट् ॥
राधेश्वरस्य कृष्णस्य षोडशंशः प्रकीर्तितः । दूर्वादलदयामरूपः सस्मितश्च चतुर्भुजः ॥
वनमालावरः श्रीमाञ्जुशोभितः पीतवाससा । ऊर्ध्वं नभसि तद्विष्णोर्नित्यवैकुण्ठ एव च
आत्माकाशसमो नित्यो विस्तृतश्चन्द्रबिम्बवत् । ईश्वरेच्छासमुद्भूतो निर्लक्ष्यश्च निराश्रयः
आकाशवत्सुविस्तारो रत्नौघैश्च विनिर्मितः । तत्र नारायणः श्रीमान्वनमाली चतुर्भुजः
लक्ष्मीसरस्वतीगङ्गातुलसीपतिरीश्वरः । सुनन्दनन्दकुमुदपार्षदादिभिरावृतः ॥ १३ ॥
सर्वेशः सर्वसिद्धेशो भक्तानुग्रहविग्रहः । श्रीकृष्णश्च द्विधाभूतो द्विभुजश्च चतुर्भुजः ॥

चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः स्वयम् । ऊर्ध्वं वैकुण्ठलोकाच्च पञ्चाशत्कोटियोजनात् ॥
 गोलोको वर्तुलाकारो वरिष्ठः सर्वलोकेतः । अमूल्यरत्नखचितैर्मन्दिरैश्च विभूषितः ॥ १४ ॥
 रत्नेन्द्रसारखचितैः स्तम्भसोपानचित्रितैः । मणिन्द्रदर्पणासक्तैः कम्पाटैः कञ्जशोज्ज्वलैः ॥
 मानाचित्रविचित्रैश्च शिबिरैश्च विराजितः । कोटियोजनविस्तीर्णो दैर्घ्ये शतगुणस्तथा ॥
 विरजासस्त्रिंशत्कीर्णैः शतशृङ्गैः सुवैष्टितः । सरिदर्धप्रमाणेन दैर्घ्येण च ततेन च ॥ १८ ॥
 शैलार्धपरिमाणेन युक्तो वृन्दावनेन च । तदर्धमानविलसद्भासमण्डलमण्डितः ॥ १९ ॥
 सरिच्छैलवनादीनां मध्ये गोलोक एव च । यथा पङ्कजमध्ये च कर्णिका सुमनोहरा ॥
 तत्र गोगोपगोपीभिर्गोपीशो रासमण्डले । रासेश्वर्या राधिकया संयुक्तः संततं नृप ॥
 द्विभुजो मुरलीहस्तः शिशुर्गोपालरूपधृत् । वन्हिशुद्धांशुकाधानो रत्नभूषणभूषितः २२
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गो रत्नमालाविराजितः । रत्नसिंहासनस्थश्च रत्नच्छत्रेण शोभितः ॥
 तथा स प्रियगोपालैः सेवितः श्वेतचामरैः । भूषिताभिश्च गोपीमिमालाचन्दनचर्चितः ॥
 सस्मितः सकटाक्षाभिः सुवेषाभिश्च वीक्षितः । कथितो लोकविस्तारो यथाशक्ति यथागमम्
 यथाश्रुतं शैभुवक्त्रात्कालमानं निशामय । पात्रं षट्पलसंभूतं गभीरं चतुरङ्गुलम् ॥ २६ ॥
 स्वर्णमाषकृतच्छिद्रं दण्डैश्च चतुरङ्गुलैः । यावज्जलप्लुतं पात्रं तत्कालं दण्डमेव च ॥
 दण्डद्वयं मुहूर्तं च यामस्तस्य चतुष्टयम् । वासरश्चाष्टभिर्यामैः पक्षस्तैर्दशपञ्चभिः ॥
 मासो द्वाभ्यां च पक्ष्याभ्यां वर्षं द्वादशमासकैः । मासेन वै नराणां च पितॄणां तदहर्निशम् ॥
 कृष्णपक्षे दिनं प्रोक्तं शुक्ले रात्रिः प्रकीर्तिता । वत्सरेण नराणां च देवानां च दिवानिशम् ॥
 अयनैश्च उत्तरमहो रात्रिर्वै दक्षिणायनम् । युगकर्मनिरूपं च नरादीनां वयो नृप ॥ ३३ ॥
 प्रकृतैः प्राकृतानां च ब्रह्मादीनां निशामय । कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् ॥
 दिव्यैर्द्वादशसहस्रैः सावधानं निशामय । चत्वारि त्रीणि च द्वयेकं सहस्राणि कृतादिकम्
 तेषां च संध्यासंध्याशौ द्वे सहस्रे प्रकीर्तिते । त्रिचत्वारिंशत्कैलसैः संविंशतिसहस्रकैः ३६
 चतुर्युगं परिमितं नरमानक्रमेण च । लक्षैश्च सप्तदशभिः साष्टविंशसहस्रकैः ॥ ३७ ॥
 कृतं युगं नृमानेन संख्याविद्धिः प्रकीर्तितम् ॥ ३८ ॥
 सहस्रैः षण्णवतिभिलक्षैर्द्वादशभिः सह । त्रेतायुगं परिमितं कालविद्धिः प्रकीर्तितम् ॥ ३९ ॥
 अष्टलक्षैः सह मितं चतुःषष्टिसहस्रकम् । परिमाणं द्वापरस्य संख्याविद्धिरितारितम् ॥
 सद्वात्रिंशत्सहस्रैश्च चतुर्लक्षैश्च वत्सरैः । नृमानाद्वै कलियुगं विदुः कालविदो बुधाः ॥
 यथा सप्त च वारा वै तिथयः षोडश स्मृताः । दिवारात्र्यश्च पक्षौ द्वौ मासो वर्षं च निर्मितम्
 यथा भ्रमति तच्चक्रमेवमेव चतुर्युगम् । यथा युगाणि राजेन्द्र तथा मन्वन्तराणि च ॥

मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः । एवं क्रमाद्भूतमेव मनवश्च चतुर्दश ॥
 पञ्चविंशतिसाहस्रं षष्ठ्यन्तशतपञ्चकम् । नरमानयुगं चैव परं मन्वन्तरं स्मृतम् ॥
 आख्यावं च मनूनां च धर्मिष्ठानां नराधिप । यच्छ्रुतं शिववक्त्रेण तत्त्वं मत्तो त्रिशामय ॥
 अथो मनुर्ब्रह्मपुत्रः शतरूपा पतिव्रता । धर्मिष्ठानां वरिष्ठश्च गरिष्ठो मनुष्यपुत्रः ॥
 स्वायम्भुवः शंभुशिष्यो विष्णुव्रतपरायणः । जीवन्मुक्तो महाज्ञानी भवतः प्रपितृसहः ॥
 राजसूयसहस्रं च चक्रे वै नर्मदातटे । त्रिलक्षमश्वमेधं च त्रिलक्षं नरमेधकम् ॥ ४७ ॥
 गोमेधं च चतुर्लक्षं विधिवन्महदद्भुतम् । ब्राह्मणानां त्रिकोटिश्च भोजयामास नित्यमशः ॥
 पञ्चलक्षगवां मांसैः सुषकैर्घृतसंस्कृतैः । चर्यैश्चोष्यैर्लेह्यैर्गैर्मिष्टद्रव्यैः सुदुर्लभैः ॥ ४९ ॥
 अमूल्यरत्नलक्षं च दशकोटिसुवर्णकम् । स्वर्णशृङ्गयुतं दिव्यं गवां लक्षं सुपूजितम् ॥ ५० ॥
 वनहिशुद्धानि वस्त्राणि मणीन्द्राणां च लक्षकम् । भूमिं च सर्वसस्यादद्यां गजेन्द्राणां च
 लक्षकम् ॥

त्रिलक्षमश्वरत्नं च शतकुम्भविभूषितम् । सहस्ररथरत्नं च शिविकालक्षमेव च ॥ ५१ ॥
 त्रिकोटिस्वर्णपात्रं च सान्नं सजलमीप्सितम् । त्रिकोटिस्वर्णभूषाश्च कर्पूरादिमुवासितम् ॥
 ताम्बूलं सुविचित्रं च त्रिकोटिस्वर्णतरुपकम् । रत्नेन्द्रावचितैर्मन्त्रै रचितैर्मिश्रकर्मणा ॥ ५३ ॥
 वनहिशुद्धांशुकैश्चित्रै राजितं मारुजालकैः । नित्यं ददौ ब्राह्मणेभ्यो विष्णुप्रीत्यै शिवाज्ञया
 संप्राप्य शंकराज्ज्ञानं कृष्णमन्त्रं सुदुर्लभम् । संप्राप्य कृष्णदास्यं च गोक्षेकं वै जगाम सः ॥
 दृष्ट्वा मुक्तं स्वपुत्रं च प्रहृष्टोऽभूत्प्रजापतिः । दृष्ट्वा शंकरं तुष्टः ससृजेऽन्यं मनुं विष्टिम् ॥
 यतः स्वायम्भुपुत्रोऽयमतः स्वायम्भुको मनुः । स्वरोचिषो मनुश्चैव द्वितीयो बहूनिनन्दनः ॥
 राजा वदान्यो धर्मिष्ठः स्वायम्भुवसमो महान् । प्रियव्रतसुतावन्यौ द्वौ मनु धर्मिणां वरौ ॥
 तौ तृतीयौ चतुर्थौ च वैष्णवौ तापसोत्तमौ । तौ च शंकरशिष्यौ च कृष्णभक्तिपरायणौ ॥
 धर्मिष्ठानां वरिष्ठश्च रैवतः पञ्चमो मनुः । षष्ठश्च चाक्षुषो ज्ञेयो विष्णुभक्तिपरायणः ॥ ६० ॥
 श्राद्धदेवः सूर्यसुतो वैष्णवः सप्तमो मनुः । सावर्णिः सूर्यतनयो वैष्णवो मनुरष्टमः ॥
 नवमो दक्षसावर्णिर्विष्णुव्रतपरायणः । दशमो ब्रह्मसावर्णिर्ब्रह्मज्ञानविशारदः ॥ ६२ ॥
 ततश्च धर्मसावर्णिर्मनुरेकदशः स्मृतः । धर्मिष्ठश्च वरिष्ठश्च वैष्णवव्रततत्परः ॥ ६३ ॥
 ज्ञानी च रुद्रसावर्णिर्मनुश्च द्वादशः स्मृतः । धर्मात्मा देवसावर्णिर्मनुरेकं त्रयोदशः ॥ ६४ ॥
 चतुर्दशो महाज्ञानी चन्द्रसावर्णिरेव च । यावदायुर्मनूनां स्यादिन्द्राणां तावदेव हि ॥ ६५ ॥
 चतुर्दशोऽपि पञ्चमो ब्रह्मणो दिनमुच्यते । तस्मिन् ब्रह्मणो रात्रिः सा च ब्रह्मी निशा नृप ॥

कालरात्रिश्च सा ज्ञेया वेदेषु परिकीर्तिता : ब्रह्मणो वासरे राजन्सुद्रकल्पः प्रकीर्तितः ॥
 सप्तकल्पे चिरंजीवी मार्कण्डेयो महातपाः । ब्रह्मलोकादधः सर्वे लोका दग्धाश्च तत्र वै ॥
 उत्थितेनैव सहसा संकर्षणमुखाग्निना । चन्द्रार्कब्रह्मपुत्राश्च ब्रह्मलोकं गता ध्रुवम् ॥
 ब्रह्मरात्रिव्यतीते तु पुनश्च ससृजे विधिः । तस्यां ब्रह्मानिशायां च क्षुद्रः प्रलय उच्यते ॥
 देवाश्च मनवश्चैव तत्र दग्धा नरादयः । एवं त्रिंशद्विवारात्रैर्ब्रह्मणो मास एव च ॥७१॥
 वर्षं द्वादशमासैश्च ब्रह्मसंबन्धि चैव हि । एवं पञ्चदशाब्दे तु गते च ब्रह्मणो नृप ॥
 दैनंदिनस्तु प्रलयो वेदेषु परिकीर्तितः ॥ ७२ ॥

मोहरात्रिश्च सा प्रोक्ता वेदविद्भिः पुरातनैः । तत्र सर्वे प्रणष्टाः स्युश्चन्द्रार्कादिदिगंश्चिराः ॥
 आदित्या वसवो रुद्रा मनवो मानवादयः । ऋषयो मुनयश्चैव गन्धर्वा राक्षसादयः ॥
 मार्कण्डेयो लोमशश्च पेचकश्चिरजीविनः । इन्द्रद्युम्नश्च नृपतिश्चाकूपारश्च कच्छपः ॥७३॥
 नाडीजङ्घो बकश्चैव सर्वे नष्टाश्च तत्र वै । ब्रह्मलोकादधः सर्वे लोका नागालयास्तथा ॥
 ब्रह्मलोकं ययुः सर्वे ब्रह्मपुत्रादयस्तथा । गते दैनंदिने ब्रह्मा लोकांश्च ससृजे पुनः ॥ ७४ ॥
 एवं शताब्दपर्यन्तं परमायुः प्रजापतेः । ब्रह्मणश्च निपाते च महाकल्पो भवेन्नृप ॥
 प्रकीर्तिता महारात्रिः सैव चेह पुरातनैः । ब्रह्मणश्च निपाते च ब्रह्माण्डौघो जलप्लुतः ॥
 वेदमाता च सावित्री वेदा धर्मादयस्तथा । सर्वे प्रणष्टा मृत्युश्च प्रकृतिं च शिवं विना ॥
 नारायणे प्रलीनाश्च विश्वस्था वैष्णवास्तथा । कालाग्निरुद्रः संहर्ता सर्वरुद्रगणैः सह ॥
 मृत्युंजये महादेवे प्रलीनः स तमोगुणः । ब्रह्मणश्च विपातेन निमेषः प्रकृतेर्भवेत् ॥
 नारायणस्य शंभोश्च महाविष्णोश्च निश्चितम् । निमेषान्ते पुनः सृष्टिर्भवेत्कृष्णेच्छया नृप
 कृष्णो निमेषरहितो निर्गुणः प्रकृतेः परः । सगुणानां निमेषश्च कालसंख्यावयोमितः ॥
 निर्गुणस्य च नित्यस्य चाऽऽद्यन्तरहितस्य च । निमेषाणां सहस्रेण प्रकृतेर्दण्ड उच्यते ॥
 षष्टिदण्डात्मकस्तस्य वासरश्च प्रकीर्तितः । त्रिंशद्रात्रिदिनैर्मासो वर्षं द्वादशमासकैः ॥
 एवं गते शताब्दे च श्रीकृष्णे प्रकृतेर्लयः । प्रकृत्यां च प्रलीनायां श्रीकृष्णे प्राकृते लयः
 सर्वान्संहृत्य सा चैका महाविष्णोः प्रसूश्च या । कृष्णवक्षसि लीना च मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥
 सन्तो वदन्ति तां दुर्गां विष्णुमायां सनातनीम् । सर्वशक्तिस्वरूपां च परां नारायणीं सतीम्
 बुद्धयधिष्ठातृदेवीं च कृष्णस्य त्रिगुणात्मिकाम् । यन्मायामोहिताश्चैव ब्रह्मविष्णुशिवादयः
 वैष्णवास्तां महालक्ष्मीं परां राधां वदन्ति ते । यदर्धाङ्गा महालक्ष्मीः प्रिया नारायणस्य च
 प्राणाधिष्ठातृदेवी च प्रेम्णा प्राणाधिकां वराम् । स्थिरप्रेममयीं शक्तिं निर्गुणां निर्गुणस्य च ॥

नारायणश्च शंभुश्च संहृत्य स्वगुणान्वहून् । शुद्धसत्त्वस्वरूपी श्रीकृष्णे लीनश्च निर्गुणे ॥
 गोपा गोप्यश्च गावश्च सवत्साश्च नराधिप । सर्वे लीनाः प्रकृत्यां च प्रकृतिः परमेश्वरे ॥
 महाविष्णौ विलीनाश्च ते सर्वे क्षुद्रविष्णवः । महाविष्णुः प्रकृत्यां च सा चैवं परमात्मानि
 प्रकृतिर्योगिनिद्रा च श्रीकृष्णनयनद्वये । अधिष्ठानं चकारैवं मायया चेश्वरेच्छया ॥
 प्रकृतेर्वासरो यावन्मितः कालः प्रकीर्तितः । तावद्वृन्दावने निद्रा कृष्णस्य परमात्मनः
 अमूल्यरत्नतल्पे च वह्निशुद्धांशुकार्चिते । गन्धचन्दनमाख्यौघवाद्यादिसुरभीकृते ॥
 पुनः प्रजागरे तस्य सर्वसृष्टिर्भवेत्पुनः । एवं सर्वे प्राकृताश्च श्रीकृष्णं निर्गुणं विना ॥९९॥
 तद्वन्दनं तत्स्मरणं तस्य ध्यानं तदर्चनम् । कीर्तनं तद्गुणानां च महापातकनाशनम् ॥
 एतत्ते कथितं सर्वं यद्यन्मृत्युंजयाच्छ्रुतम् । यथागमं महाराज किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

सुयज्ञ उवाच—

कालाग्निरुद्रो विश्वानां संहर्ता च तमोगुणः । ब्रह्मणोऽन्ते विलीनश्च सत्त्वं मृत्युंजये शिवे ॥
 शिवो लीनो निर्गुणे च श्रीकृष्णे प्राकृते लये । कथं तव गुरोर्नाम मृत्युंजय इति श्रुतम् ॥
 कथं प्रसूर्महाविष्णोर्मूलप्रकृतिरीश्वरी । असंख्यानि च विश्वानि सन्ति वै यस्य लोमसु ॥

सुतपा उवाच—

ब्रह्मणोऽन्ते मृत्युकन्या प्रणष्टा जलबिन्दुवत् । संहर्त्री सर्वलोकानां ब्रह्मादीनां नराधिप ॥
 कतिधा मृत्युकन्यानां ब्रह्मणां कोटिशो लये । कालेन लीनः शंभुश्च सत्त्वरूपे च निर्गुणे
 मृत्युकन्या जिता शश्वच्छिवेन गुरुणा मम । न मृत्युना जितः शंभुः कल्पे कल्पे श्रुतौ
 श्रुतम् ॥ १०७ ॥

शंभुर्नारायणस्यैव प्रकृतेश्च नराधिप । नित्यानां लीनता नित्ये तन्माया न तु वास्तवी ॥
 स्वयं पुमान्निर्गुणश्च कालेन सगुणः स्वयम् । स्वयं नारायणः शंभुर्मायया प्रकृतिः स्वयम्
 तदंशस्तत्समः शश्वद्यथा वह्नेः स्फुलिङ्गवत् । ये ये च ब्रह्मणा सृष्टा रुद्रादित्यादयस्तथा ॥
 कल्पे कल्पे जितास्ते ते नश्वरा मृत्युकन्यया । न शिवो ब्रह्मणा सृष्टः सत्यो नित्यः सनातनः
 कतिधा ब्रह्मणां पातो यन्निमेषेण भूमिप । अथाऽऽदिसर्गे श्रीकृष्णः प्रकृत्यां च जगद्गुरुः ॥
 चकार वीर्याधानं च पुण्ये वृन्दावने वने । तद्वामांशसमुद्भूता रासे रासेश्वरी परा ॥
 गर्भे दधार सा रांधा यावद्वै ब्रह्मणो वयः । ततः सुषाव सा डिम्भं गोलोके रासमण्डले ॥
 चुकोप डिम्भं सा दृष्ट्वा हृदयेन विदूयता । तद्दडिम्भं प्रेरयामास तदधो विश्वगोलके ॥
 त्यक्त्वाऽपत्यं महादेवी रुरोद च मुहुर्मुहुः । कृष्णस्तां बोधयामास महायोगेन योगवित्
 बभूव तस्माद्दडिम्भाच्च सर्वाधारो महाविराट् ॥ ११७ ॥

सुतपा उवाच—

अथ मे सफलं जन्म । जीविनं सार्धकं मम । शपो मे वररूपश्चाप्यभयवृत्तिवहरणम् ॥
 सुदुर्लभा हरेर्मक्तिः सर्वमङ्गलमङ्गला । न तस्याश्च समं विप्र वेदोक्तं भक्तिपञ्चकम् ॥
 यथा भक्तिर्मम मवेच्छीकृष्णे परमात्मनि । सुदुर्लभा च सर्वेषां तत्कुरुष्व महामुने ॥
 नमस्तुभ्यमनि तीर्थानि न देव मृच्छिद्रामयाः । ते पुनन्त्युरुकलेन कृष्णभक्ताश्च दर्शयन्त
 सर्वेषामभयमाणां च द्विजत्तेर्जतिरुत्तमा । स्वधर्मनिरतश्चैव तेषु श्रेष्ठश्च भारते ॥ १२५ ॥
 कृष्णमत्रोपासकश्च कृष्णभक्तिपरायणः । नित्यं नैवेद्यभोजी च ततः श्रेष्ठो महाव्रुद्धिः
 त्वं वैष्णवं द्विजश्रेष्ठं मन्त्रज्ञानार्थं परम् । संप्राप्य शिवाशिष्यं च कं यामि शरणं मुने
 भुञ्जतः शृंगदत्कुष्ठी त्वम शापः नमहामुने । कथं तस्यामस्तुविर्नाधिकारी करोमि च ॥

सुतपा उवाच—

हरिभक्तिप्रदार्त्री सा विष्णुमाया सजातनी । सा च याननुगृह्णाति तेभ्यो भक्तिं ददाति च
 यंश्च मह्यम मोहयति तेभ्यस्तां न ददाति च । करोति वन्दनां तेषां नधरेण धत्तेन च ॥
 कृष्णमप्रेमसयी शक्तिं प्राणाधिष्ठातृदेवताम् । भज राधां निर्गुणां तं प्रदार्त्री सर्वसंपदाम्
 शीघ्रं यास्यसि गोलोकं तदनुग्रहसेवया । या सेविता श्रीकृष्णेन सर्वाराधयेन पूजिता ॥
 ध्यायन्तं दुराराध्यं भक्ताः संसेव्य निर्गुणम् । सुचिरेण च गोलोकं प्रयान्ति बहुजन्मतः
 कृष्णमयी च संसेव्य भक्ता यान्त्याचिरेण वै । सा प्रसूश्च महाविष्णोः सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥
 विप्रपादोदकं भुङ्क्त्व वर्षं च संयतः शुचिः । कामदेवस्वरूपश्च रोमहीनो भविष्यति ॥
 विप्रपादोदकं भुङ्क्त्वा यावत्तिष्ठति मेदिनी । तावत्पुष्करपत्रेषु पिबन्ति पितरो जलम् ॥
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि तानि तीर्थानि सागरे । सागरे यानि तीर्थानि विप्रपादेषु तानि च ॥
 विप्रपादोदकं चैव पामव्याधिविनाशनम् । सर्वतीर्थोदकसमं भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम् ॥
 विप्रो मानवरूपी च देवदेवो जनार्दनः । विप्रेण दत्तं द्रव्यं च भुञ्जते सर्वदेवताः ॥
 इत्येकमुक्त्वा विप्रश्च गृह्णित्वा तस्य पूजनम् । जगाम गृहमित्युक्त्वा त्वायास्ये वत्स-
 रान्तरे ॥ १२७ ॥

मक्त्या च बुभुजे राजा विप्रपादोकं शिवे । विप्रांश्च पूजयामास भोजयामास वत्सरम्
 संवत्सरे व्यतीते तु निर्मुक्तो व्याधिते नृपः । आजगाम मुनिश्रेष्ठः सुतपाः कश्यपाग्रणीः
 सदापूजविधानं च स्तोत्रं च कवचं मनुम् । ध्यानं च सामवेदोक्तं ददौ तस्मै नृपयशः

राजभिर्गम्यतां शीघ्रमित्युक्त्वा तपसे मुनिः । जगाम स्वालयादुदुर्गं निर्जगाम त्वरकृपः
रुदुर्बान्धवाः सर्वे त्रिरात्रं शोकमूर्छिताः । भार्याश्च तत्यजुः प्राणान्पुत्रो राजा बभूव ह
सुर्यक्षः पुष्करं गत्वा चक्रे वै दुष्करं तपः । दिव्यं वर्षशतं राजा जजाप मरमं मनुम्
स्निग्धं च दर्शं गगने स्थस्थां परमेश्वरीम् । स तद्दर्शनमात्रेण निष्पापश्च बभूव ह ॥
तस्याजि मानुषं देहं दिव्यां मूर्तिं दधार ह । सा देवी तेन यानेन रत्नेन्द्रे निर्मितेन च ॥
मृत्युं नित्वा ध गोलोकं तत्र चैषा ययौ तदा ॥ राजा ददर्श गोलोकं नद्या विरजयाऽङ्गुतम्
चेष्टितं पर्वतेनैव शतशृङ्गेण चारुणा । श्रविन्दाममसंयुक्तं रासमण्डलमण्डितम् ॥ १४७ ॥
मोमोपगोपीनिर्करैः शोभितं पारिसेवितैः । रत्नेन्द्रसारस्वचितैर्मन्दिरैः सुमनोहरैः ॥
जामाचित्रविचित्रैश्च राजितं पारिशोभितम् । सप्तत्रिंशद्विराजोदितैः कल्पवृक्षसमभितैः ॥
पारिजातद्रुमाकीर्णैर्विष्टितं कामधेनुभिः । आकाशवत्सुविस्तीर्णं वर्तुलं चन्द्रबिम्बवत् ॥
अत्यूर्ध्वमपि कैकुण्ठात्पद्माशकोटियोजनम् । शून्ये स्थितं निराधारं ध्रुवमेकधरेच्छ्रया ॥
आस्माकाशसमं नित्यमस्माकं च सुदुर्लभम् । अहं नारायणोऽनन्तो ब्रह्मा विष्णुर्महान्निराट्
धर्मक्षुद्रविराट्संघो गङ्गा लक्ष्मीः सरस्वती । त्वं विष्णुमाया सावित्री तुलसी च गणेश्वरः ॥
सनत्कुमारः स्कन्दश्च नरनारायणावृषी । कपिलो दक्षिणा सज्ञो ब्रह्मपुत्राश्च योगिनः
पवनो वरुणश्चन्द्रः सूर्यो रुद्रो हुताशनः । कृष्णमन्त्रोपासकाश्च भारतस्थाश्च वैष्णवाः
एभिर्दृष्टश्च गोलोको नान्यैर्दृष्टः कदाचन । निरामये च तत्रैव रत्नसिंहासने स्थितम् ॥
रत्नमालाकिरीटैश्च भूषितं रत्नभूषणैः । सुनिर्मलैः पीतवस्त्रैर्वह्निशुद्धैर्विराजितम् ॥
चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं किशोरं गोपेरुपिणम् । नवीननीरदश्यामं श्वेतपङ्कजलोचनम् ॥
शरत्पार्वणचन्द्रास्यमीषद्वास्यं मनोहरम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥
स्वेच्छामयं परं ब्रह्म निर्गुणं प्रकृतेः परम् । ध्यानसाध्यं दुराराध्यमस्माकं च सुदुर्लभम्
प्रियैर्द्वादशगोपालैः सेवितं श्वेतचामरैः । वीक्षितं गोपिकावृन्दैः सस्मितैः सुमनोहरैः ॥
पीडितैः कामबाणैश्च शाश्वत्सुस्थिरयौवनैः । वह्निशुद्धांशुकाधानै रत्नभूषणभूषितैः ॥
रासमण्डलमध्यस्थं श्रीकृष्णं च परात्परम् । ददर्श राजा तत्रैव राधया दर्शितं तदा ॥
स्तुतं चतुर्भिर्वेदैश्च मूर्तिमद्भिर्मनोहरैः । रागिणीनां च रागाणामतीव सुमनोहरम् ॥
श्रुतवन्तं च संगीतं यन्त्रवक्त्रोत्थितं शिवे । नित्यया च सनातन्या प्रकृत्या च सह त्वया
शश्वत्पूजितपादाब्जमखण्डतुलसीदलैः । कस्तूरीकुङ्कुमाक्तैश्च गन्धचन्दनचर्चितैः ॥ १४९ ॥
दूर्वाभिरक्षताभिश्च पारिजातप्रसूनकैः । निर्मलैर्विरजातोयैर्दत्ताध्वैरतिशोभितम् ॥ १५० ॥
सुप्रसन्नं स्वतन्त्रं च सर्वकारणकारणम् । सर्वेषां चान्तरात्मानं सर्वेशं सर्वजीवनम् ॥

सर्वाधारं परं' पूज्यं ब्रह्मज्योतिः सनातनम् । सर्वसंपत्स्वरूपं च दातारं सर्वसंपदाम् ॥
 सर्वमङ्गलरूपं च सर्वमङ्गलकारणम् । सर्वमङ्गलदं सर्वमङ्गलानां च मङ्गलम् ॥१७०॥
 तं दृष्ट्वा नृपतिस्त्रस्तो ह्यवरुह्य रथात्तरन् । साश्रुनेत्रः पुलकितो मूर्ध्ना स प्रणनाम च
 परमात्मा ददौ तस्मै स्वदास्यं च शुभाशिषम् । स्वभक्तिं निश्चलां सत्यामस्माकं च सुदुर्लभाम्
 राधाऽवरुह्य स्वरथात्कृष्णवक्षस्युवास सा । गोपीभिः सुप्रियाभिश्च सेविता श्वेतचामरैः
 संभाषिता श्रीकृष्णेन सस्मितेन च पूजिता । समुत्थितेन सहसा भक्त्या वै संभ्रमेण च
 आदौ राधां समुच्चार्य पश्चात्कृष्णं च माधवम् । प्रवदन्ति च वेदेषु वेदविद्भिः पुरातनैः ॥
 विपर्ययं ये वदन्ति ये निन्दन्ति जगत्प्रसूम् । कृष्णप्राणाधिकां प्रेममयीं शक्तिं च राधिकाम्
 ते पच्यन्ते कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाकरौ । भवन्ति स्त्रीपुत्रहीना रोगिणः शतजन्मसु ॥१७१॥
 इत्येवं कथितं दुर्गे राधिकाख्यानमुत्तमम् । सा त्वं सती भगवती वैष्णवी च सनातनी ॥
 नारायणी विष्णुमाया मूलप्रकृतिरीश्वरी । मायया मां पृच्छसि त्वं सर्वज्ञा सर्वरूपिणी ॥
 स्त्रीजातिष्वधिदेवी च परा जातिस्मरा वरा । कथितं राधिकाख्यानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरीसं० राधाख्या० सुय-
 ज्ञाख्या० सुयज्ञगोलोकगमनं नाम चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ १४ ॥

=====

अथ पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

पार्वत्युवाच—

श्रीकृष्णस्य स्थिते मन्त्रे चान्येषामीश्वरस्य वः । कथं जग्राह राधाया मन्त्रं वै वैष्णवो नृपः
 किं विधानं च किं ध्यानं किं स्तोत्रं कवचं च किम् । कं मन्त्रं च ददौ राज्ञे तां पूजापद्धतिं वद

महेश्वर उवाच—

हे विप्र कं भजामीति प्रश्नं कुर्वति राजनि । शीघ्रं प्राप्नोमि गोलोकं कस्याऽऽराधनतो मुने ॥
 इत्युक्तवन्तं राजेन्द्रमुवाच ब्राह्मणोत्तमः । तत्सेवया च तल्लोकं प्राप्स्यसे बहुजन्मतः ॥
 तत्प्राणाधिष्ठातृदेवीं भज राधां परात्पराम् । कृपामयीप्रसादेन शीघ्रं प्राप्नोषि तत्पदम्
 इत्युक्त्वा राधिकामन्त्रं ददौ तस्मै षडक्षरम् । ॐ राधेति चतुर्थ्यन्तं बहिजायान्तमेव च
 प्रणायामं भूतशुद्धिं मन्त्रन्यासं तथैव च । कराङ्गन्यासमेवं च ध्यानं सर्वसुदुर्लभम् ॥ ७ ॥
 स्तोत्रं च कवचं तं च शिक्षयामास भक्तितः । राजा तेन क्रमेणैव जजाप परमं मनुम् ॥

ध्यानं च साममेवेदोक्तं मङ्गलानां च मङ्गलम् । कृष्णस्तां पूजयामास पुरा ध्यानेन येन च ॥
 श्वेतचम्पकवर्णाभां कोटिचन्द्रसमप्रमाम् । शरत्पार्वणचन्द्रास्यां शरत्पङ्कजलोचनाम् ॥
 सुश्रोणीं सुनितम्बां च पद्मविम्बाधरां वराम् । मुक्तापङ्क्तिप्रतिनिविदन्तपङ्क्तिमनोहराम् ॥
 ईषद्वाक्ष्यप्रसन्नास्यां भक्तानुग्रहकारिकाम् । वह्निशुद्धाङ्गुकाधानां रत्नमालाविभूषिताम् ॥
 रत्नकेयूरवलयां रत्नमञ्जीररञ्जिताम् । रत्नकुण्डलयुग्मेन विचित्रेण विराजिताम् ॥ ११ ॥
 सूर्यप्रभापतिकृतिगण्डस्थलविराजिताम् । अमूल्यरत्नखचिन्मयैवेकविभूषिताम् ॥ १२ ॥
 सद्गन्धसारखचितकिरीटमुकुटोज्ज्वलाम् । रत्नाङ्गुलीयसंयुक्तां रत्नपाशकशोभिताम् ॥ १३ ॥
 विभ्रतीं कवरीभारं मालतीमालयशोभिताम् । रूपाधिष्ठातृदेवीं च मत्तवारणगाभिनीम् ॥
 गोपीभिः सुप्रियाभिश्च सेवितां श्वेतचापैरैः । कस्तूरीबिन्दुभिः सार्वभधश्चन्दनबिन्दुना ॥
 सिन्दूरबिन्दुना चारुसीमन्तावःस्थलोज्ज्वलाम् । नित्यं सुपूजितां भक्त्या कृष्णेन परमात्मना ॥
 कृष्णसौभाग्यसंयुक्तां कृष्णप्राणाधिकां वराम् । कृष्णप्राणाधिदेवीं च निर्गुणां च परात्पराम् ॥
 महाविष्णुविधात्रीं च प्रदात्रीं सर्वसंपदाम् । कृष्णमक्तिप्रदां शान्तां मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥
 वैष्णवीं विष्णुमायां च कृष्णप्रेममयीं शुभाम् । रासमण्डलमण्डस्थां रत्नसिंहासनस्थिताम् ॥
 रासे रासेश्वरयुतां राधां रासेश्वरीं भजे ॥ १९ ॥

ध्यात्वा पुष्पं मूर्ध्नि दत्त्वा पुनर्ध्यायेज्जगत्प्रसूम् । दद्यात्पुष्पं पुनर्ध्यात्वा चोपचाराणि षोडश ॥
 आसनं वसनं पाद्यमर्घ्यं गन्धानुलेपनम् । धूपं दीपं सुपुष्पं च स्नानीयं रत्नमूषणम् ॥ २१ ॥
 नाम्नाप्रकारनैवेद्यं ताम्बूलं वासितं जलम् । मधुपर्कं रत्नतरुमुपचाराणि षोडश ॥ २२ ॥
 प्रत्येकं वेदमन्त्रेण दत्तं भक्त्या च भूभृता । मन्त्रांश्च श्रूयतां दुर्गे वेदोक्तान्सर्वसमतान् ॥
 रत्नसारविकारं च निर्मितं विश्वकर्मणा । वरं सिंहासनं रम्यं रात्रे पूजासु गृह्यताम् ॥
 अमूल्यरत्नखचितममूल्यं सुक्षममेव च । वह्निशुद्धं निर्मलं च वसनं देवि गृह्यताम् ॥
 सद्गन्धसारपात्रस्थं सर्वतीर्थोदकं शुभम् । पादपक्षालनार्थं च रात्रे पाद्यं च गृ० ॥ २३ ॥
 दाक्षिणावर्तशङ्खस्थं सद्गुणपुष्पचन्दनम् । पूतं युक्तं तीर्थतोयै रात्रेऽर्घ्यं प्रतिगृ० ॥ २४ ॥
 पार्थिवद्रव्यसंभूतमनीव सुरभीकृतम् । मङ्गलार्हं पवित्रं च रात्रे गन्धं गृहाण मे ॥ २५ ॥
 श्रीखण्डचूर्णं सुस्निग्धं कस्तूरीकुङ्कुमान्वितम् । सुगन्धयुक्तं देवेशि गृह्यतामनुलेपनम् ॥
 वृक्षनिर्याससंयुक्तं पार्थिवद्रव्यसंयुतम् । अग्निखण्डशिखाजातं धूपं देवि गृहाण मे ॥ २६ ॥
 अन्धकारे भयहरममूल्यमणिशोभितम् । रत्नपदीपं शोभादयं गृहाण परमेश्वरि ॥ २७ ॥

पारिजातप्रसूनं च गन्धचन्दनचञ्चितम् । अतीव शोभनं रम्यं गृह्यतां परमेश्वरि ॥ १२ ॥
 सुगन्धामलकीचूर्णं सुरिगन्धं सुमनोहरम् । विष्णुतैलसमायुक्तं स्नानीयं देवि गृह्यताम् ॥
 अमृतसरस्वचितं केयूरपल्लवादिकम् । शम्भुस्तुशोभनं राधे गृह्यतां भूषणं मम ॥ १४ ॥
 कालदेशोद्धवं पक्कफलं वै लज्जुकादिकम् । परमान्नं च मिष्टान्नं नैवेद्यं देवि गृ० ॥
 ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिमुवासितम् । सर्वभोगाधिकं स्वादु ताम्बूलं देवि गृ० ॥
 अशनं रत्नपात्रस्थं सुस्वादु सुमनोहरम् । मया निवेदितं भक्त्या गृह्यतां परमेश्वरि ॥
 रत्नेन्द्रसारस्वचितं वह्निशुक्लांशुकान्वितम् । पुष्पचन्दनचर्चादयं पर्यङ्कं देवि गृ० ॥
 एवं संपूज्य देवीं तां दद्यात्पुष्पाञ्जलिप्रथमम् । यत्नेन पूजयेद्देवीं नायिकाश्च व्रते व्रती ॥
 प्राणादिकमयोगेन दक्षिणावर्ततः प्रिये । भक्त्या पञ्चोपचारेण सुप्रियाः परिचारिकाः ॥
 मालावती पूर्वकोणे वह्निकोणे च माधवीम् । दक्षिणे रत्नमालां च सुशीलां नैर्ऋते स्तुतिम् ॥
 पश्चिमे वै शशिकलां पारिजातां च साकृते । पद्मावतीमुत्तरे चापैशान्यां सुन्दरीं तथा ॥
 यम्बिकाभालकीपद्ममाला दद्याद्भक्ते व्रती । परीहारं च कुरुते सामवेदोक्तमेव च ॥ १३ ॥
 त्वं देवि जगतां माता विष्णुमाया सनातनी । कृष्णप्राणाधिदेवी च कृष्णप्राणाधिका शुभा
 कृष्णप्रेममयी शक्तिः कृष्णे सौभाग्यरूपिणी । कृष्णभक्तिप्रदे राधे नमस्ते मङ्गलप्रदे ॥
 अथ मे सफलं जन्म जीवनं सार्यकं मम । पूजिताऽसि मया सा च या श्रीकृष्णेन पूजिता
 कृष्णमक्षति या राधा सर्वसौभाग्यसंभृता । रासे रासेश्वरीरूपा वृन्दा वृन्दावने वने ॥
 कृष्णप्रिया च गोलोके तुलसीकानने तुला । चम्पावती कृष्णसङ्गे क्रीडा चम्पककानने ॥
 चन्द्रावली चन्द्रवने शतशृङ्गे सतीति च । विरजादर्पहन्त्री च विरजातटकानने ॥
 पद्मावती पद्मवने कृष्णा कृष्णसरोवरे । मद्रा कुञ्जकुटीरे च काम्या वै काम्यके वने ॥
 वैकुण्ठे च महालक्ष्मीर्वाणी नारायणोरसि । क्षीरोदे सिन्धुकन्या च मर्त्ये लक्ष्मीर्हरिप्रिया
 सर्ववर्गे स्वर्गलक्ष्मीर्देवदुःखविनाशिनी । सनातनी विष्णुमाया दुर्गा शंकरवक्षसि ॥ १४ ॥
 सावित्री वेदमाता च कलया ब्रह्मवक्षसि । कलया धर्मपत्नी त्वं नरनारायणप्रमोः ॥ १५ ॥
 कलया तुलसी त्वं च गङ्गा भुवनपावनी । लोपकूपेन्द्रा गोप्यः कलांशा रोहिणी रतिः
 कलाकलांशरूपा च शतरूपा शची दितिः । आदितिर्देवमाता च त्वत्कलांशा हरिप्रिया ॥
 देव्यश्च मुनिप्रपत्यश्च त्वत्कलाकलया शुभे । कृष्णभक्तिं कृष्णदास्यं देहि मे कृष्णपूजिते
 एवं कृष्ण परीहारं स्तुत्वा च कथं पठेत् । पुरा कृतं स्तोत्रमेतद्भक्तिदास्यप्रदं शुभम्
 एवं नित्यं पूजयेद्यो विष्णुतुल्यः स मारते जीवन्मुक्तश्च पूतश्च गोलोकं याति निश्चितम् ॥

कार्तिके पूर्णिमायां च राधा यः पूजयेच्छिवे । एवं क्रमेण प्रत्यहं राजसूयफलं लभेत् ॥
 परमैश्वर्ययुक्तः स्यादिह लोके स पुण्यवान् । सर्वपापद्विनिर्मुक्तो यात्यन्ते विष्णुमन्दिरम्
 आदायैव क्रमेणैव रासे वृन्दावने वने । स्तुता सा पूजिता राधा श्रीकृष्णेन पुरा सती
 संपूजिता द्वितीये च धाम्ना त्वेवक्रमेण च । त्वद्वरेण च संप्राप्य विधाता वदमातरम् ॥
 मांगयणो महालक्ष्मीं प्राप संपूज्य भारतीम् । गङ्गां च तुलसीं चैव परां भुवनपावनीम्
 विष्णुः क्षीरोदशायी च प्राप सिन्धुसुतां तथा । मृतायां दक्षकन्यायां मया कृष्णाज्ञया पुरा
 त्वमेव दुर्गा संप्राप्ता पूजिता पुष्करे च सा । अदितिं कश्यपः प्राप चन्द्रः संप्राप रोहिणीम्
 कामो रतिं च संप्राप धर्मो मूर्तिं पतिव्रतम् । देवाश्च मुनयश्चैव यां संपूज्य पातिव्रताम् ॥
 संप्रापुर्ध्वद्वरेणैव धर्मकामार्थमोक्षकम् । एवं पूजाविधानं च कथितं च स्तवं शृणु ॥ ६७ ॥

महेश्वर उवाच—

एकदा मानिनी राधा बभूवागोचरा प्रभोः । संसक्तस्य तुलस्यां च गोप्यां च तुलसीवने
 सा संहृत्य स्वमूर्तिश्च कलाः सर्वाश्च लीलया । सर्वे बभूवुर्देवाश्च ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
 भ्रष्टश्रव्याश्च नि श्रीका भार्याहीना ह्युपद्रुताः । ते च सर्वे समालोच्य श्रीकृष्णं शरणं ययुः
 तेषां स्तोत्रेण संतुष्टः स्नात्वा संपूज्य तां शुचिः । तुष्टाव परमात्मा स सर्वेषां राधिकां
 संतीम् ॥ ७१ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

एवमेव प्रियोऽहं ते प्रमोदश्चैव ते मायि । सुव्यक्तमद्य कापट्यवचनं ते वरानने ॥ ७२ ॥
 हे कृष्ण त्वं मम प्राणा जीवात्मेति च संततम् । यद्ब्रूहि नित्यं प्रेम्णा त्वं संप्रते तत्कुतो
 गतम् ॥ ७३ ॥

तस्मात्सर्वमलीकं ते वचनं जगदम्बिके । क्षुरधारं च हृदयं स्त्रीजातीनां च सर्वतः ॥ ७४ ॥
 अस्मै कं वचनं सत्यं यद्व्रवीमि च तदध्रुवम् । पञ्चप्राणाधिदेवा त्वं राधा प्राणाधिकेति मे
 शक्तौ न रक्षितुं त्वां च यान्ति प्राणास्त्वया विना । विनाऽधिष्ठातृदेवीं च को वा कुत्र
 च जीवति ॥ ७५ ॥

महाविष्णोश्च माता त्वं मूलप्रकृतिरीश्वरी । सगुणा त्वं च कलया निर्गुणा स्वयमेव तु ॥
 ज्योतीरूपा निराकारा भक्तानुग्रहविग्रहा । भक्तानां रुचिवैचित्र्यलानामूर्तिश्च बिभ्रती ॥
 महालक्ष्मीश्च वैकुण्ठे भरती च गिरां प्रभूः । पुण्यक्षेत्रे भारते च सती त्वं पार्वती तथा ॥
 तुलसी पुण्यरूपा च गङ्गा भुवनपावनी । ब्रह्मलोके च सावित्री कलया त्वं वभुधरा ॥
 गोलोके राधिका त्वं च सर्वगोपालकेश्वरी । त्वया विनाऽहं निर्जीवो ह्यशक्तः सर्वकर्मसु ॥

शिवः शक्तस्त्वया शक्त्या शवाकारस्त्वया विना । वेदकर्ता स्वयं ब्रह्मा वेदमात्रा त्वया सह
नारायणस्त्वया लक्ष्म्या जगत्पाता जगत्पतिः । फलं ददाति यज्ञश्च त्वया दक्षिणया सह
विभर्ति सृष्टिं शेषश्च त्वां कृत्वा मस्तके भुवम् । विभर्ति गङ्गारूपां त्वां मूर्ध्नि गङ्गाधरः शिवः
शक्तिमच्छ जगत्सर्वं शवरूपं त्वया विना । वक्ता सर्वस्त्वया वाग्वा मृतो मूकस्त्वया विना
यथा मृदा घटं कर्तुं कुलाक्षः शक्तिमान्सदा । सृष्टिं स्रष्टुं तथाऽहं च प्रकृत्या च त्वया सह
त्वया विना जडश्चाहं सर्वत्र च न शक्तिमान् । सर्वशक्तिस्वरूपा त्वं त्वमगच्छ

ममान्तिकम् ॥ ८७ ॥

बहूनौ त्वं दाहिका शक्तिर्नाभिः शक्तस्त्वया विना । शोभास्वरूपा चन्द्रे त्वं त्वां विना न
स सुन्दरः ॥ ८८ ॥

प्रभारूपा हि सूर्ये त्वं त्वां विना न स भाऽमान् । न कामः कामिनीबन्धुस्त्वया रत्या
विना प्रिये ॥ ८९ ॥

इत्येवं स्तवनं कृत्वा तां संप्राप जगत्प्रभुः । देवा बभूवुः सश्रीकाः समार्याः शक्तिसंयुताः ॥
सखीकं च जगत्सर्वं समभूच्छैलकन्यके । गोपीपूर्णश्च गोलोको ह्यभवत्तत्प्रसादतः ॥ ९१ ॥
राजा जगाम गोलोकमिति स्तुत्वा हरिप्रियाम् । श्रीकृष्णेन कृतं स्तोत्रं राधाया यः पठेन्नरः
कृष्णभक्तिं च तद्दास्यं संप्राप्नोति न संशयः । स्त्रीविच्छेदे यः शृणोति मासमेकमिदं शुचिः
अचिरालभते भार्या सुशीलां सुन्दरीं सतीम् । भार्याहीनो भाग्यहीनो वर्षमेकं शृणोति यः
अचिरालभते भार्या सुशीलां सुन्दरीं सतीम् । पुरा मया च त्वं प्राप्ता स्तोत्रेणानेन पार्वति
मृतायां दक्षकन्यायामाज्ञया परमात्मनः । स्तोत्रेणानेन संप्राप्ता मावित्री ब्रह्मणा पुरा ॥
पुरा दुर्वाससः शापान्निःश्रीके देवतागणे । स्तोत्रेणानेन देवैस्तैः संप्राप्ता श्रीः सुदुर्लभा ॥
शृणोति वर्षमेकं च पुत्रार्थं लभते सुतम् । महाव्याधी रोगमुक्तो भवेत्स्तोत्रप्रसादतः ॥
कार्तिके पूर्णिमायां तु तां संपूज्य पठेत्तु यः । अचलां श्रियमाप्नोति राजसूयफलं लभेत् ॥
नारी शृणोति चेत्स्तोत्रं स्वामिसौभाग्यसंयुता । भक्त्या यः शृणोति स्तोत्रं बन्धनान्मुच्यते
ध्रुवम् ॥ १०० ॥

नित्यं पठति यो भक्त्या राधां संपूज्य भक्तिः । स प्रयाति च गोलोकं निर्मुक्तो
भवबन्धनात् ॥ १०१ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० हरगौरीसं० राधिकोपा० राधापूजास्तो-
त्रादिकथनं नाम पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥

अथ षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

पार्वत्युवाच—

पूजाविधानं स्तोत्रं च श्रुतमत्यद्भुतं मया । अधुना कवचं ब्रूहि श्रोष्यामि त्वत्प्रसादतः॥
 महेश्वर उवाच—
 शृणु वक्ष्यामि हे दुर्गे कवचं परमाद्भुतम् । पुरा मध्यं निगदितं गोलोके परमात्मना॥१॥
 अतिगुह्यं परं तत्त्वं सर्वमन्त्रौघविग्रहम् । यद्धृत्वा पठनाद्ब्रह्मा संप्राप्तो वेदमातरम् ॥
 यद्धृत्वाऽहं तव स्वामी सर्वमाता सुरेश्वरी । नारायणश्च यद्धृत्वा महालक्ष्मीमवाप सः
 यद्धृत्वा परमात्मा च निर्गुणः प्रकृतेः परः । बभूव शक्तिमान्कृष्णः सृष्टिं कर्तुं पुरां विष्णुः
 विष्णुः पाता च यद्धृत्वा संप्राप्तः सिन्धुकन्यकाम् । शेषो बिभर्ति ब्रह्माण्डं मूर्ध्नि सर्वपवद्यतः
 प्रत्येकं लोमकूपेषु ब्रह्माण्डानि महान्विराट् । बिभर्ति धारणाद्यस्य सर्वाधारो बभूव सः ॥
 यद्धारणाच्च पठनाद्धर्मः साक्षी च सर्वतः । यद्धारणात्कुबेरश्च धनाध्यक्षश्च भारते ॥
 इन्द्रः सुराणामीशश्च पठनाद्धारणाद्विभुः । नृपाणां मनुरीशश्च पठनाद्धारणात्प्रभुः ॥
 श्रीमांश्चन्द्रश्च यद्धृत्वा राजसूयं चकार सः । स्वयं सूर्याखिलेकेशः पठनाद्धारणाद्धरिः॥
 यद्धृत्वा पठनादग्निर्जगत्पूतं करोति च । यद्धृत्वा वाति वातोऽयं पुनाति भुवनत्रयम् ॥
 यद्धृत्वा च स्वतन्त्रो हि मृत्युश्चरति जन्तुषु । त्रिःसप्तहृत्वो निःक्षेत्रां चकार च वसुन्धराम्
 जामदग्न्यश्च रामश्च पठनाद्धारणात्प्रभुः । ययौ समुद्रं यद्धृत्वा राजसूयं चकार सः ॥
 पपौ समुद्रं यद्धृत्वा पठनात्कुम्भसंभवः ॥ १३ ॥
 सनत्कुमारो भगवान्यद्धृत्वा ज्ञानिनां गुरुः । जीवन्मुक्तौ च सिद्धौ च नरनारायणावृषी ॥
 यद्धृत्वा पठनात्सिद्धो वसिष्ठो ब्रह्मपुत्रकः । सिद्धेशः कपिलो यस्माद्यस्माद्दक्षः प्रजापतिः
 यस्माद्भृगुश्च मां द्वेष्टि कूर्मः शेषं बिभर्ति च । सर्वाधारो यतो वायुर्वरुणः पवनो यतः ॥
 ईशानो दिक्पतिश्चैव यमः शांता यतः शिवे । कालः कालाग्निरुद्रश्च संहर्ता जगतां यतः ।
 यद्धृत्वा गौतमः मिद्धः कश्यपश्च प्रजापतिः । वसुदेवभुतां प्राप चैकांशेन तु तत्कलाम्॥
 पुरा स्वजायाविच्छेदे दुर्वासा मुनिपुंगवः । संप्राप रामः सीतां च रावणेन हृतां पुरा ॥
 पुरा नलश्च संप्राप दयमन्तीं यतः सतीम् । शङ्खचूडो महावीरो दैत्यानामीश्वरो यतः ॥
 वृषो बहति मां दुर्गे यतो हि गरुडो हरिम् । एवं संप्रापुः संसिद्धिं सिद्धाश्च मुनयः सुराः
 यद्धृत्वा च महालक्ष्मीः प्रदात्री सर्वसंपदाम् । सरस्वती सतां श्रेष्ठा यतः क्रीडावती रतिः
 सावित्री वेदमाता च यतः सिद्धिमवाप्नुयात् । सिन्धुकन्या मर्त्यलक्ष्मीर्यतो विष्णुमवाप सा
 यद्धृत्वा तुलसी पूता गङ्गा भुवनपावनी । यद्धृत्वा सर्वसस्यादद्या सर्वाधारा वसुंधरा ॥२४॥

यद्धृत्वा मनसा देवी सिद्धा वै विश्वपूजिता । यद्धृत्वा देवमाता च विष्णुं पुत्रमवाप सा ॥
 पतिव्रता च यद्धृत्वा लोपामुद्राऽप्यरुन्धती । लेभे च कपिलं पुत्रं देवहूती यतः सती ॥
 प्रियव्रतोत्तानपद्मौ सुतौ प्राप च तन्प्रसूः । त्वन्माता च'पि संप्राप त्वां देवीं गिरिजां यतः
 एवं सर्वे सिद्धगणाः सर्वैश्वर्यमवाप्नुयुः । श्रीजगन्मङ्गलस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः ॥
 कृष्णविष्णोश्च गायत्री देवी रापेश्वरी स्वयम् । श्रीकृष्णभक्तिसंपन्नौ विमियोगः प्रकी-
 र्तितः ॥ २९ ॥

विष्णवाय कृष्णभक्ताय ब्राह्मणाय प्रकाशयेत् । शठाय परशिष्याय दत्त्वा सृक्षुमवाप्नुयात्
 रक्ष्यं देयं शिरो देयं न देयं कवचं पिये । कण्ठे धृतमिदं भक्त्या कृष्णेन परमात्मना ॥
 कृष्णं दृष्टं च गोलोके ब्रह्मणः विष्णुना पुरा । ॐ राधेति चतुर्थ्यन्तं वह्निजायान्तमेव च ।
 कृष्णेनोपसितो मन्त्रः कल्पवृक्षः शिरोऽवतु । ॐ ह्रीं श्रीं राधिकां केन्तं वह्निजायान्तमेव च
 कपालं नेत्रयुग्मं च श्रोत्रयुग्मं सदाऽवतु । ॐ ऐं ह्रीं श्रीं राधिकायै वह्निजायान्तमेव च
 मस्तकं केससंघांश्च मन्त्रराजः सदाऽवतु । ॐ रां राधां चतुर्थ्यन्तं वह्निजायान्तमेव च
 सर्गसिद्धिप्रदः पातु कपोलं नायिकां मुखम् । ह्रीं ह्रीं कृष्णपियां केन्तं कण्ठं पातु नमोऽ-
 न्तकम् ॥ ३१ ॥

ॐ रां रापेश्वरीं केन्तं स्कन्धं पातु नमोऽन्तकम् । ॐ रां रासविलासिन्यै स्वाहा पृष्ठं
 सदाऽवतु ॥ ३७ ॥

पुन्दावनविलासिन्यै स्वाहा वक्षः सदाऽवतु । तुलसीवनवापिन्यै स्वाहा पातु नितम्बकम्
 कृष्णप्राणाधिकां केन्तं स्वाहान्तं प्रणवादिकम् । पादयुग्मं च सर्वाङ्गं संततं पातु सर्वतः
 प्राञ्छ्यां रसकुं सां राधा वह्नौ कृष्णप्रियाऽवतु । दक्षे रापेश्वरी पातु गोपीशां नेत्रैस्तेऽवतु
 वक्षिणि निर्गुणा पातु वायव्ये कृष्णपूजिता । उत्तरे संततं पातु मूलप्रकृतिरेश्वरी ॥
 सर्वेश्वरी सदैशान्शं पातु मां सर्वपूजिता । जले स्थले चान्नारिक्षे स्वप्ने जागरणे तथा ॥
 महाविष्णोश्च जननी सर्वतः पातु संततम् । कवचं कथितं दुर्गे श्रीजगन्मङ्गलं परम् ॥
 यस्मिं कस्मिन् दातव्यं गुह्यादुह्यतरे परम् । तव स्नेहान्मयाऽऽरुयातं प्रवक्तव्यं न कंस्यचित्
 गुरुपद्विचर्य विधिवद्वस्त्रालंकारचन्दनैः । कण्ठे वा दक्षिणे बाहौ धृत्वा विष्णुं ममो भवेत्
 महासर्वविदेवि च पर्वणिति सुकीर्तिता । तस्याधिदेवी या सा च पार्वती पारिकीर्तिता ॥
 पर्वतस्य सुता देवी साऽऽविर्भूता च पर्वते । पर्वताधिष्ठातृदेवी पार्वती तेन कीर्तिता ॥
 सर्वकाले सनां प्रोक्तो विस्तृते च तनीति च । सर्वत्र सर्वकाले च विद्यमाना सनातनी ॥

शतलक्षजपेनैव सिद्धं च कवचं भवेत् । यदि स्यात्सिद्धकवचो न दग्धो वह्निना भवेत्
एतस्मात्कवचाद्दुर्गे राजा दुर्योधनः पुरा । विशारदो जलस्तम्भे वह्निस्तम्भे च निश्चितम्
मया सनत्कुमाराय पुरा दत्तं च पुष्करे । सूर्यपर्वणि मेरौ च स सांदीपनये ददौ ॥
बैलाय तेन दत्तं च ददौ दुर्योधनाय सः । कवचस्य प्रसादेन जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥
नित्यं पठति भक्त्येदं तन्मन्त्रोपासकश्च यः । त्रिष्णुतुल्यो भवेन्नित्यं रानसुयक्ष्णं लभेत्
स्नानेन सर्वतीर्थानां सर्वदानेन यत्फलम् । सर्वव्रतोपवासेन पृथिव्याश्च प्रदक्षिणैः ॥
सर्वयज्ञेषु दीक्षायां नित्यं वै सत्यरक्षणे । नित्यं श्रीकृष्णसेवायां कृष्णनैवेद्यभक्षणैः ॥
पाठे चतुर्णां वेदानां यत्फलं च लभेन्नरः । तत्फलं लभते नूनं पठनात्कवचस्य च ॥
राजद्वारे श्मशाने च सिंहव्याघ्रान्विते वने । दावाग्नौ संकटे चैव दस्युचौरान्विते भवेत्
वारागारे विपद्ग्रस्ते घोरे च दृढबन्धने । व्यावियुक्तो भवेन्मुक्तो धारणात्कवचस्य च
इत्येतत्कथितं दुर्गे तवैवेदं महेश्वरि । त्वमेव सर्वरूपा मां माया पृच्छसि मायसा, ॥

नारायण उवाच—

इत्युक्त्वा राधिकारूपां स्मारं स्मारं च माधवम् । पुलकाङ्गितसर्वाङ्गः साश्रुनेत्रो बभूव सः
न कृष्णसङ्गो देवो न गङ्गासदृशी सरित् । न पुष्करात्परं तीर्थं न वप्सो ब्राह्मणात्पदः
परमाणुः परं सूक्ष्मं महाविष्णोः परो महान् । नमः परं च विस्तीर्णं यथा नस्त्येकं नारद
तथा न वैष्णवाज्ज्ञानी योगीन्द्रः शंकरात्परः । कामकोवलोममोहाजितास्तेनैव नास्व
स्वप्ने जागरणे शश्वत्कृष्णध्यानरतः शिवः । यथा कृष्णस्तथा शंभुर्न भेदो याज्ञवल्क्योः
यथा शंभुर्देवगणेषु यथा देवेषु मानवः । तथेदं कवचं वस्तु कवचेषु प्रशस्तकम् ॥
शिशब्दो मङ्गलार्थश्च वकारो दातृवाचकः । मङ्गलानां प्रदाता यः स शिवः परिकीर्तितः
नराणां संततं विश्वे शंकरयाणं करोति यः । करयाणं मोक्ष इत्युक्तं स एव शंकरः स्मृतः
ब्रह्मादीनां सुराणां च मुनीनां वेदवादिनाम् । तेषां च महतां देवो महादेवः प्रकीर्तितः ॥
महती पूजिता विश्वे मूलप्रवृत्तिरीश्वरी । तस्या देवः पूजितश्च महादेवः स च स्मृतः
विश्वस्थानां च सर्वेषां महतामीश्वरः स्वयम् । महेश्वरं च तेनेमं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
हे ब्रह्मपुत्र धन्योऽसि यद्वरश्च महेश्वरः । श्रीकृष्णभक्तिदाता यो भवानृच्छति मां कृत्स्नम्
इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० राधिकोपा० तन्मन्त्रादिकथनं नाम

षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ १६ ॥

अथ सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

सर्वारूपायानं श्रुतं ब्रह्मजतीव परमाद्भुतम् । अधुना श्रोतुमिच्छामि दुर्गोपाख्यानमुत्तमम् ।
दुर्गा नारायणीशाना विष्णुमाया शिवा सती । नित्या सत्या भगवती शर्वाणी सर्वमङ्गला
अम्बिका वैष्णवी गौरी पार्वती च सनातनी । नामानि कौथुमोक्तानि सर्वेषां शुभदानि च
अर्थे षोडशनाम्नां च सर्वेषामीप्सितं वरम् । ब्रूहि वेदविदां श्रेष्ठ वेदोक्तं सर्वसमतम्
केन वा पूजिता साऽऽदौ द्वितीये केन वा पुरा । तृतीये वा चतुर्थे वा केन सर्वत्र पूजिता ॥

नारायण उवाच—

अर्थे षोडशनाम्नां च विष्णुर्वेदे षकार सः । ज्ञात्वा पुनः पृच्छसि त्वं कथयामि यथागमम् ॥
दुर्गो दैत्ये महाविघ्ने भवबन्धे च कर्मणि । शोके दुःखे च नरके यमदण्डे च जन्मनि ॥
महाभयेऽतिरोगे चाप्याशब्दो हन्तृवाचकः । एतान्हन्त्येव या देवी सा दुर्गा परिकीर्तिता
यशसा तेजसा रूपैर्नारायणसमा गुणैः । शक्तिर्नारायणस्येयं तेन नारायणी स्मृता ॥
ईशानः सर्वसिद्धयर्थे चाशब्दो दातृवाचकः । सर्वभेद्विप्रदात्री या साऽपीशाना प्रकीर्तिता
सृष्टा माया पुरा सृष्टौ विष्णुना परमात्मना । मोहिनं मायया विश्वं विष्णुमाया प्रकीर्तिता ॥
शिवे कल्याणरूपा च शिवदा च शिवप्रिया । प्रिये दातरि चाऽऽशब्दो शिवा तेन प्रकीर्तिता
सद्बुद्ध्याधिष्ठातृदेवी विद्यमाना युगे युगे । पतिव्रता सुशीला च सा सती परिकीर्तिता ॥
यथा निस्थो हि भगवान्निस्था भगवती तथा । स्वमायया तिरोभूता तत्रेशे प्राकृते लये ॥
आब्रह्मस्तम्भपर्यन्तं सर्वं मिथ्यैव कृत्रिमम् । दुर्गा सत्यस्वरूपा सा प्रकृतिर्भगवान्यथा ॥
सिद्धैश्वर्यादिकं सर्वं यस्यामस्ति युगे युगे । सिद्धादिके भगो ज्ञेयस्तेन सा भगवती स्मृता
सर्वान्मोक्षं प्रापयति जन्ममृत्युजरादिकम् । चराचरांश्च विश्वस्याब्जधर्वाणी तेन कीर्तिता ॥
मङ्गलं मोक्षवचनं चाऽऽशब्दो दातृवाचकः । सर्वान्मोक्षान्वा ददाति सैव स्यात्सर्वमङ्गला
हर्षे संपदि कल्याणे मङ्गलं परिकीर्तितम् । तान्ददाति च सर्वेभ्यस्तेन सा सर्वमङ्गला ॥
अम्बेति मातृवचनो वन्दने पूजने सदा । पूजिता वन्दिता माता जगतां तेन साऽम्बिका
विष्णुपत्नी विष्णुरूपा विष्णोः शक्तिस्वरूपिणी । सृष्टौ च विष्णुना सृष्टा वैष्णवी तेन
कीर्तिता ॥ २१ ॥

गौरः पीते च निर्लिप्ते परे ब्रह्मणि निर्मले । तस्याऽऽत्मनः शक्तिरियं गौरी तेन प्रकीर्तिता ॥
गुरुः शंभुश्च सर्वेषां तस्य शक्तिः प्रिया सती । गुरुः कृष्णश्च तन्माया गौरी तेन प्रकीर्तिता
तिथिभेदे पर्वभेदे कल्पभेदेऽन्यभेदके । रूपातौ तेषु च विरूपाया पार्वती तेन कीर्तिता ॥

महोत्सवविशेषे च पर्वमिति सुकीर्तिता । तस्याधिदेवी या सा च पार्वती परिकीर्तिता ॥
 पर्वतस्य सुताऽदेवी साऽऽविर्भूता च पर्वते । पर्वताधिष्ठातृदेवी पार्वती तेन कीर्तिता ॥
 सर्वकाले सना प्रोक्तो विस्तृते च तनीति च । सर्वत्र सर्वकाले च विद्यमाना सनातनी ॥
 अर्थः षोडशानाम्नां च कीर्तितश्च महामुने । यथागमं त्वं वेदोक्तोपाख्यानं च निशामय ॥
 प्रथमे पूजित्वा सा च कृष्णेन परमात्मना । वृन्दावने च सप्त्यादौ गोलोके रासमण्डले ॥
 मधुकैटभभीतेन ब्रह्मणा सा द्वितीयतः । त्रिपुरप्रेरितेनैव तृतीये त्रिपुरारिणा ॥ ३० ॥
 भ्रष्टश्रिया महेन्द्रेण शापाद्दुर्वाससः पुरा । चतुर्थे पूजिता देवी भक्त्या भगवती सती
 तदा मुनीन्द्रैः सिद्धेन्द्रैर्देवैश्च मुनिपुंगवैः । पूजिता सर्वविशेषेषु समभूत्सर्वतः सदा ॥
 तेजःसु सर्वदेवानां साऽऽविर्भूता पुरा मुने । सर्वे देवा द्रुवस्तस्यै शङ्कापयाभरणानि च
 दुर्गादयश्च दैत्याश्च निहिता दुर्गाया तया । दत्तं स्वराज्यं देवेभ्यो वरं च यदभीक्षितम् ॥
 कल्पान्तरे पूजिता सा सुरेभ्यः महान्मना । राज्ञा च मेघशिष्येण मृन्मय्यां च सरित्तटे ॥
 मेषादिभिश्च महिषैः कृष्णसारैश्च गण्डकैः । जगैरिक्षुसुकूष्माण्डैः पक्षिभिर्बलिभिर्मुने ॥
 वेदोक्ताश्चैव दत्तैश्चमुपचारांस्तु षोडश । ध्यात्वा च कनकं भुत्वा संपूज्य च विधानतः ॥
 राजा कृत्वा परीहारं वरं प्राप यथोप्पिस्तम् । मुक्तिं संप्राप वैश्यश्च संपूज्य च सारित्तटे ॥
 तुष्टाव राजा वैश्यश्च साश्रुनेत्रः कृताञ्जलिः । ससर्ज मृन्मयीं तां वै गर्भरे निर्मले जले ॥
 मृन्मयीं तामदृष्ट्वा च जलधौतां नगाधिपः । स्रोद च तत्र वैश्यस्ततः स्नानान्तरं ययौ ॥
 स्यूत्वा देहं च वैश्यस्तु पुष्करे दुष्करं तपः । कृत्वा जगाम गोलोकं दुर्गादेवीवरेण सः ॥
 राजा ययौ स्वराज्यं च पूज्यो निष्कण्ठकं बली । भोगं च बभुजे भूपः षष्टिर्वर्षसहस्रकम् ॥
 मार्यौ स्वराज्यं संन्यस्य पुत्रे वै कालयोगतः । मनुर्बभूव सावर्णिस्त्वप्त्वा वै पुष्करे तपः ॥
 इत्येवं कथितं वत्स समासेन यथागमम् । दुर्गाख्यानं मुनेश्रेष्ठ किं भूयः श्रातुमिच्छसि ॥
 इति श्रीब्रह्मा० महा० प्रकृति० नारदना० मनसोपा० दुर्गोपा० दुर्गादिनामव्युत्प-
 त्त्यादिकथनं वाम सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

=====

अथाष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

कस्य वंशोद्भवो राजा सुरयो धर्मिणां वरः । कथं संप्राप्त्यै ज्ञानं मेवमो ज्ञानिनां वरात्
 कस्य वंशोद्भवो ब्रह्मन्मेवंसो मुनिसत्तम । बभूव कुत्र संवादो नृनस्य मुनिना सह ॥२॥
 ससूयं बभूव कुत्रास्य वा प्रभो नृववैश्ययोः । दत्तसेन श्रोतुमिच्छामि वदस्वदेविदां वरः ॥

नारायण उवाच—

अग्निश्च ब्रह्मणः पुत्रतस्य पुत्रो निशाकरः । स च कृत्वा राजसूयं द्विजराजो बभूव ह
गुरुपत्न्यां च तारायां तस्याभूच्च बुधः सुतः । बुधपुत्रस्तु चैत्रश्च तत्पुत्रः सुरथः स्मृतः

नारद उवाच—

गुरुपत्न्यां च तारायां समभूतस्तुतः कथम् । अहो व्यतिक्रमं ब्रूहि देवस्य च महामुने
नारायण उवाच—

संपन्मतो महाकामी दैर्दर्श जाह्नवीतटे । तारां सुरगुरोः पत्नीं धर्मिष्ठां च पतिव्रताम् ॥
सुस्नातां सुन्दरीं रम्यां पीनोन्नतपयोधराम् । सुश्रोणीं सुनितम्बाढ्यां मध्यक्षीणां मनोहराम्
सुदतीं कोमलाङ्गीं च नवयौवनसंयुताम् । सूक्ष्मवस्त्रपरीधानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ ९ ॥
कस्तूरीबिन्दुना सार्धमधश्चन्दनबिन्दुना । सिन्दूरबिन्दुना चारुफालमध्यस्थलोज्ज्वलाम्
वायुनाऽधोवस्त्रहीनां सकामां रक्तलोचनाम् । शरत्पार्वणचन्द्रास्यां पक्वबिम्बाधरां वराम्
सुस्मितां नम्रवक्त्रां च लज्जया चन्द्रदर्शनात् । गच्छन्तीं स्वगृहं हर्षान्मत्तवारणगामिनिम्
तो दृष्ट्वा मन्मथाक्रान्तश्चन्द्रो लज्जां जहौ मुने । पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः सकामस्तामुवाच सः

चन्द्र उवाच—

योषिच्छ्रेष्ठे सणं तिष्ठ वरिष्ठे रसिकासु च । सुविदग्धे विदग्धानां मनो हरसि संततम् ॥
निषेव्य प्रकृतिं जन्मसहस्रं कामसागरे । तपःफलेन त्वां प्राप बृहच्छ्रोणीं बृहस्पतिः
अहो तपस्विना सार्धमविदग्धेन वेषसा । योजिता त्वं रसवती शश्वत्कामातुरा वरा ॥
किं वा सुखं च विज्ञातमविज्ञेषु समागमे । विदग्धाया विदग्धेन संगमः सुखसागरः १७
कामेन कामिनी त्वं च दग्धाऽसि व्यर्थमीश्वरि । कर्मणा वाऽऽत्मदोषाद्वा को जानाति
मनः स्त्रियाः ॥ १८ ॥

दिने दिने वृथा याति दुर्लभं नवयौवनम् । नवीनयौवनस्थाया वृद्धेन स्वामिना तव ॥
शश्वत्पस्यायुक्तश्च कुण्ठमात्मानमीप्सितम् । स्वप्ने जागरणे वाऽपि ध्यायन्नास्ते बृहस्पतिः
सर्वकामरसज्ञा त्वं निष्कामं काममीप्सितम् । ध्यायन्ती कामुकी शश्वद्यूनां शृङ्गारमात्मनि
अन्यश्च त्वन्ममः कामो भिन्नं त्वद्भर्तुरीप्सितम् । ययोश्च भिन्नौ विषयौ का प्रीतिः संगमे तयोः
वसन्ती पुष्पतरुषु च गन्धचन्द्रमचर्चिते । मोदस्व मां गृहीत्वा त्वं वसन्ते माधवीवने
सुगन्ध्युत्फुल्लकुसुमे निर्जने चन्दने वने । भवती युवती भाग्यवती तत्रैव मोदताम् ॥
चन्दने चम्पकवने शीतचम्पकवायुना । रम्ये चम्पकनरुषु च क्रीडां कुरु मया सह ॥
रम्यायां मलयद्रोण्यां मन्दचन्दनवधुना । रामे रम मया सार्धमतीव निर्जने वने ॥
स्वर्णरेखातटवने नर्मदापुच्छिने शुभे । सुराणां वाञ्छितस्थाने रतिं कुरु मया सह ॥

इत्युक्त्वा मदनोन्मत्तो मदनाधिकसुन्दरः । पपात चरणे देव्या मन्दो मन्दाकिनीतटे ॥
निरुद्धमार्गा चन्द्रेण शुष्ककण्ठौष्ठतल्लुका । अभीतोवाच कोपेन रक्तपङ्कजलोचना ॥

तारोवाच—

धिकृत्वा चन्द्र तृणं मन्ये परस्त्रीलम्पटं शठम् । अत्रेरमाग्यास्त्वं पुत्रो व्यर्थं ते जन्म जीवनम्
अरे कृत्वा राजसूयमात्मानं मन्यसे बली । बभूव पुण्यं ते व्यर्थं विप्रस्त्रीषु च यन्मनः
यस्य चित्तं परस्त्रीषु सोऽशुचिः सर्वकर्मसु । न कर्मफलभाक्पापी निन्द्यो विश्वेषु सर्वतः
सतीत्वं मे नाशयसि यक्ष्मग्रस्तो भविष्यसि । अत्युच्छिन्नो निपतनं प्राप्नोतीति श्रुतौ श्रुतम्
दुष्टानां दर्पहा कृष्णो दर्पं ते निहनिष्यति । त्यज मां मातरं वत्स सत्यं ते शं भविष्यति
इत्युक्त्वा तारका साध्वी रुरोद च मुहुर्मुहुः । चकार साक्षिणं धर्मं सूर्यं वायुं हुताश्वनम्
ब्रह्माणं परमात्मानमाकाशं पवनं धराम् । दिनं रात्रिं च संख्यां च सर्वं सुरगणं मुने ॥
तारकावचनं श्रुत्वा नभीतः स चुकोप ह । करे धृत्वा रथे तूर्णं स्थापयामास सुन्दरीम्
रथं च चालयामास मनोयार्थी मनोहरम् । मनोहरां गृहीत्वा तां स च रेमे मनोहरः ॥
विस्पन्दके सुरवने चन्द्रेण पुष्पभद्रके । पुष्करे च नदीतीरे पुष्पते पुष्पकानने ॥ १७ ॥
सुगन्धिवुष्पतरुषु च पुष्पचन्दनवायुना । निर्जने मलयद्रोण्यां स्निग्धचन्दनचर्चिते ॥ १८ ॥
शैले शैले नदे नद्यां शृङ्गारं कुर्वतोस्तयोः । गतं वर्षशतं हर्षान्मुहूर्तमिव नारद ॥ १९ ॥
बभूव शरणापन्नो भीतो दैत्येषु चन्द्रमाः । तेजस्विनि तथा शुक्ले तेषां च बलिनां गुरौ
अभयं च ददौ तस्मै कृपया भृगुनन्दनः । गुरुं जहास देवानां स्वविपक्षं बृहस्पतिम् ॥
सभायां जहसुर्दृष्ट्वा बलिनां दितिनन्दनाः । अभयं च ददुस्तस्मै भीताय च कलङ्किने ॥
सतीसतीत्वध्वंसेन पपिष्ठे चन्द्रमण्डले । बभूव शशरूपं च कलङ्कं निर्मले मलम् ॥
उवाच तं महाभीतं शुक्रो वेदविदां वरः । हितं तथ्यं वेदयुक्तं परिणामसुखावहम् ॥

शुक्र उवाच—

त्वमहो ब्रह्मणः पौत्रोऽप्यत्रेर्भगवतः सुतः । दुर्नीतं कर्म ते पुत्र नीचवक्त्रं यशस्करम् ॥
राजसूयस्य सुफले निर्मले कीर्तिमण्डले । सुधाराशौ सुराबिन्दुरूपमङ्गमुपार्जितम् ॥
त्यज देवगुरोः पत्नीं प्रसूमिव महासतीम् । धर्मिष्ठस्य वरिष्ठस्य ब्राह्मणानां बृहस्पतेः ॥
शंभोः सुराणामाशस्य गुरुपुत्रस्य वेधसः । पौत्रस्याऽऽङ्गिरसो नित्यं ज्वलतो ब्रह्मतेजसा
शत्रोरपि गुणा वाच्या दोषा वाच्या गुरोरपि । इति सद्द्वंशजातानां स्वभावं च सतामपि ॥
स शत्रुर्मे सुरगुरुः परो विश्वे निशाकर । तथाऽपि सहजारुणानं वर्णितं धर्मसंसदि ॥

पुण्यलोकाश्च धर्मिष्ठास्तत्र धर्मः सनातनः । यतो धर्मस्ततोः कुम्भो यतः कुण्डस्ततो जयः ॥
 गौरेकं पञ्च न स्यात्सी सिद्धी सद्यः प्रसूयते । हिंसकाः प्रलयं यान्ति धर्मो रक्षति धार्मिकम् ॥
 देवाश्च गुरवो विषाः शक्ता यद्यपि रक्षितुम् । तथाऽपि नहि रक्षन्ति धर्मघ्नं प्रापिनं जनम् ॥
 कुलम्बिप्रप्रान्तानां गमने सुखविप्रयोः । ब्रह्महत्याघोडशांखपातकं च भवेदधुवम् ॥ १४ ॥
 तासामुपस्थितानां च गमने तत्तत्तुर्थकम् । त्यागे धर्मो नास्ति पापमित्याह कमलोद्भवः
 विप्रप्रत्नीसतीनां च गमनं वै बलेन चेत् । ब्रह्महत्याशतं पापं भवेदेव श्रुतौ श्रुतम् ॥
 धर्मं चर मक्षमायः ब्राह्मणीं त्यज सांप्रतम् । कृत्वाऽनुतापं पापाच्च निवृत्तिस्तु महाफला ॥
 उपवेत्त च ते पापं दूरीभूतं भवेन्ननु । शरणागतभीतस्य मयि देवस्य धर्मतः ॥ १७ ॥
 शस्त्रहीनं च भीतं च दीनं च शरणार्थिनम् । यो न रक्षत्यधर्मिष्ठः कुम्भीपाके वसेदधुवम् ॥
 रात्रिसूयशतानां च रक्षिताः लभते फलम् । परमेश्वरयुक्तश्च धर्मेण स भवेदिह ॥ १९ ॥
 इत्युक्त्वा वै दैत्यगुरुः स्वर्गे मन्वाकिनीतटे । आत्मा तं आपयामास विष्णुपूजां चकार सः
 विष्णुपदाढजजातेन तत्तैवेधं शुभप्रदम् । गङ्गोदकेन पुण्येन भोजयामास चन्द्रकम् ॥
 कोटिं कृत्वा तु तं भीतं लज्जितं पापकर्मणा । कुशहस्तस्तमित्यूचै स्मरंस्मरं हरिं मुने ॥

शुक्र उवाच—

यद्यस्ति मे तपः सत्यं सत्यं पूजाफलं हरेः । सत्यं व्रतफलं चैव सत्यं सत्यवचःफलम् ॥
 तीर्थस्नानफलं सत्यं सत्यं दानफलं यवि । उपवासफलं सत्यं पापान्मुक्तो भवान्भवेत् ॥
 विप्रः त्रिसंध्यहीनं च विष्णुपूजाविहीनकम् । तदाप्नोतु महाघोरं चन्द्रपापं सुदारुणम् ॥
 स्वमर्षीवश्रवं कृत्वा यः प्रयाति परस्त्रियम् । स यातु नरकं घोरं चन्द्रपापेन पातकी ॥
 वायुः सा ताडयेत्कान्तं दुःशीला तूर्मुखा च या । सा स्यात् चन्द्रपापेन यातु लालामुखं ध्रुवम्
 अनेकेषां मृषां च यश्च भुङ्क्ते हरेर्दिजः । स यातु कालसूत्रं च चन्द्रपापाच्चतुर्धुगम् ॥
 अभ्युवीच्यां भूखननं यः करोति नराधमः । चन्द्रपापाद्युगशतं कालसूत्रं स गच्छतु ॥ २९ ॥
 स्वकान्तं वधयित्वा च बाणायति वरपूरुषम् । सा यातु बह्मिकुण्डं च चन्द्रपापाच्चतुर्धुगम्
 कीर्तिं कैरीति रजसात्परकीर्तिं विरुध्य च । स युगे चन्द्रपापेन कुम्भीपाके च गच्छतु ॥
 पितरुं वातरं मावीभोजनं दुष्णाति पातकी । स्वभुक्तं चन्द्रपापेन यातु चण्डालतां ध्रुवम् ॥
 कुशजं नवीरं नृपतुल्यं लोभमेव च । योऽश्नाति चन्द्रपापं च वातु तं प्रापिमे ध्रुवम् ॥
 स यातु तेन पापेन कुम्भीपाके चतुर्धुगम् । तस्मात्पुण्यं चाण्डालीं बीमिमाप्नोति पातकी ॥
 त्रिवर्ते योऽश्नाति महापापी करोति च । यो गच्छेत्कामतः कामी भुविभी चारुमन्त्रकाञ्च

तं यातु चन्द्रपापं च महाघोरं च पापिनम् । स यातु तेन पापेन कौस्तुभं चतुर्युगम् ॥
 मुखं श्रीर्णी स्ननं योनिं यः पश्यति परस्त्रियाः । कामतः कामदग्धश्च यातु तं चन्द्रपापकम् ॥
 स यातु कालमक्षयं च चन्द्रपापाच्चतुर्युगम् । तस्मादुत्तीर्य भवतु चाण्डालोऽप्येव ननुत्तमः ॥
 कुक्ष्यूर्णन्दुसंक्रान्तिचतुर्दश्यष्टमीषु च । मांसं मसूरं लघुं च यश्च भुङ्क्ते हरेर्दिने ॥
 कुक्ष्ये ग्राम्यधर्मे च यातु तं चन्द्रकिस्त्रिषम् । चतुर्युगं कालसूत्रं तेन पापेन गच्छतु ॥
 तस्मादुत्तीर्य चाण्डाली योनिमाप्नोतु पातकी । सप्तजन्मं महायोगी हरिर्द्रुक्तेऽप्येव ॥
 एकोदश्यां च यो भुङ्क्ते कृष्णजन्माष्टमीदिने । शिवरात्रौ महापापी यो हि चन्द्रपापकम् ॥
 स यातु कुर्मपाकं च यावदिन्द्राश्चतुर्दश । तेन पापेन चाऽऽप्नोतु चाण्डाली योनिमेव च ॥
 ताम्रस्थं दुग्धमाध्वीकमुच्छिष्टं घृतमेव च । मारिकेलीदकं काश्ये दुग्धं सलवणं तथा ॥
 पीतशेषजलं चैव मुक्तशेषं तथौदनम् । असंकुचौदनं भुङ्क्ते सूर्ये नास्तंगते द्विजः ॥
 तं यातु चन्द्रपापं च दुर्निवारं च दारुणम् । स यातु तेन पापेन चान्धकूपं चतुर्युगम् ॥
 स्वकन्याविक्रयी विप्रो देवलो वृषवाहकः । शूद्राणां शवदाही च तेनैव सूपकारकः ॥
 अश्वस्थमुरुवाती च विष्णुवैष्णवनिन्दकः । तं यातु चन्द्रपापं च दारुणं पापिनो भुङ्क्ते ॥
 स यातु तस्मात्पापाच्च तप्तमूर्तिं च पातकी । शश्वदग्धो भवतु स यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
 तस्मादुत्तीर्य चाण्डाली योनिमाप्नोतु पातकी । सप्तजन्मसु चाण्डालेऽप्येव पञ्चजन्मसु ॥
 गर्दभो जन्मशतकं सूकरः सप्तजन्मसु । तीर्थधाङ्गः सप्तसु वै विट्कृमिः पञ्चजन्मसु ॥
 जलौका जन्मशतकं शुचिर्भवतु तत्परम् ॥ ९१ ॥
 वृथामांसं च यो भुङ्क्ते स्वार्थं पाकान्नमेव च । तददत्तं महापापी प्राप्नुयाच्चन्द्रपापकम् ॥
 स यातु चन्द्रपापेन चासिपत्रं चतुर्युगम् । ततो भवतु सर्पश्च मशुः स्यात्सप्तजन्मसु ॥
 विप्रैर्बार्धुषिको यो हि योनिजीवी चिकित्सकः । हरेर्नाम्ना च विक्रेता यश्च मा स्वात्मविक्रयी ॥
 स्वधर्मकथकश्चैव यश्च स्वात्मपशंसकः । मषीजीवी धावकश्च कुल्लहाशेषेऽप्येव च ॥
 तं यातु चन्द्रपापं च चन्द्रो भवतु विज्वरः । न यातु तेन पापेन शूलमोतं सिदाहणम् ॥
 तत्र विद्धो भवतु स यावदिन्द्राश्चतुर्दश । ततो दक्षिणो रोगी च दीक्षणीमो मरुतः पशुपतिः ॥
 छाक्षामां सरसामां च तिलानां लवणस्य च । अश्वानां चैव लोहानां विक्रेता वरत्नसत्तमः ॥
 विप्रः कुल्लः चौरश्च यातु तं चन्द्रपापकम् । स यातु तेन पापेन सुस्वार्थं सुदुःखम् ॥
 तत्र छिन्नो भवतु स यावदिन्द्रसहस्रकम् । तस्मादुत्तीर्य स भवेत्क्षिणालः सप्तजन्मसु ॥
 सप्तजन्मसु मार्जारो महिषो जन्मपञ्चकम् । सप्तजन्मसु मरुलूकः कुक्कुरः सप्तजन्मसु ॥

मैत्र्यश्च जन्मशतकं कर्कटी जन्मषष्ठकम् । गोधिका जन्मशतकं गर्दभः सप्तजन्मसु ॥
 सप्तजन्मसु मण्डूकस्ततः स्थान्मानवोऽधमः । चर्मकारश्च रजकस्तैलकारश्च वर्धकिः ॥
 नाविकः शवजीवी च व्याधश्च स्वर्णकारकः । कुम्भकारो लोहकारस्ततः क्षत्रततो द्विजः
 इति चन्द्रं शुचिं कृत्वा समुवाच स तारकाम् । त्यक्त्वा चन्द्रं महासाध्वि गच्छ कान्त-
 मिति द्विजः ॥ १०९ ॥

प्रायश्चित्तं विना पूता स्वमेवं शुद्धमानसा । अकामाया बलिष्ठेन न स्त्री जारेण दुष्यति
 इत्येवमुक्त्वा शुक्रैश्च चन्द्रं वा तारकां सतीम् । सस्मितां सस्मितं चैव चकार च शुभाशिषः
 इति श्रीमहा० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० ताराचन्द्रयोर्दोषनिवानिवारणं
 नामाष्टपञ्चाशतमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥

=====

अथैकोनषष्टितमोऽध्यायः ।

=====

नारद उवाच—

बृहस्पतिः किं चकार तारकाहरणान्तरे । कथं संप्राप तां साध्वीं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि

नारायण उवाच—

ब्रह्मा विष्टम् तारायाः स्नान्याश्चापि गुरुः स्वयम् । प्रस्थापयामास शिष्यमन्वेषार्थं च
 जानूहवीम् ॥ २ ॥

शिष्यो गत्वा च तद्वृत्तं ज्ञात्वा वै लोकवधप्रतः । रुदन्नुवाच स्वगुरुं तारकाहरणं मुने ॥
 श्रुत्वा सुरगुरुर्वती शशिना च प्रियां हताम् । मुहूर्तं प्राप मूर्ध्नी च ततः संप्राप्य चेतनाम्
 रुरोदोच्चैः सशिष्यश्च हृदयेन विदूयता । शोकेन लज्जयाऽऽविष्टो विललाप मुहुर्मुहुः ॥
 उवाच शिष्यान्संबोध्य नीतिं च श्रुतिसंमताम् । साश्रुनेत्रः साश्रुनेत्राञ्छोकार्तः शोककर्षितान्

बृहस्पतिरुवाच—

हे वत्साः केन शप्तोऽहं न जाने कारणं परम् । दुःखं धर्मविरुद्धो यः स प्राप्नोति न संशयः ॥
 यस्य नास्ति सती भार्या गृहेषु प्रियवादिनी । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं तथा गृहम्
 मावानुरक्ता वनिता हता यस्य च क्षत्रिणा । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं ॥ ९ ॥
 सुखीला सुन्दरी भार्या गता यस्य गृहादहो । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं ॥ १० ॥
 दैवेनापहृता यस्य पतिसाध्या पतिव्रता । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं ॥ ११ ॥

१ क. आशुष्य जन्मशतकं कुक्कुटी । २ क. 'शुभ्रश्च स' । ३ क. विप्रो । ४ क. 'स्य
 तयाऽरण्यं गृहादहम् ।

यस्य माता गृहे नास्ति गृहिणी वा सुशासिता । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं० ॥ १२ ॥
 प्रियाहीनं गृहं यस्य पूर्णं द्रविणबन्धुभिः । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथाऽरण्यं० ॥ १३ ॥
 भार्याशून्या वनसमा. सभार्याश्च गृहा गृहाः । गृहिणी च गृहं प्रोक्तं न गृहं गृहमुच्यते ॥
 अशुचिः स्त्रीविहीनश्च दैवे पित्र्ये च कर्मणि । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत् ॥
 दाहिकाशक्तिहीनश्च यथा मन्दो हुताशनः । प्रभाहीनो यथा सूर्यः शोभाहीनो यथा शशी
 शक्तिहीनो यथा जीवो यथा चाऽऽत्मा तनुं विना । विनाऽऽवारं यथाऽऽधेयो यथेशः
 प्रकृतिं विना ॥ १७ ॥

न च शक्तो यथा यज्ञः फलदां दक्षिणां विना । कर्मणां च फलं दातुं सामग्री मूलमेव च
 विना स्वर्णं स्वर्णकारो यथाऽशक्तः स्वकर्मणि । यथाऽशक्तः कुलालश्च मृत्तिकां च विना द्विजाः
 तथा गृही न शक्तश्च संततं सर्वकर्मणि । गृहाधिष्ठातृदेवी च स्वशक्तिगृहिणी विना ॥
 भार्यामूलाः क्रियाः सर्वा भार्यामूला गृहास्तथा । भार्यामूलं सुखं सर्वं गृहस्थानां गृहे सदा
 भार्यामूलः सदा हर्षो भार्यामूलं च मङ्गलम् । भार्यामूलश्च संसारो भार्यामूलं च सौरभम् ॥
 यथा रथश्च रथिनां गृहिणां च तथा गृहम् । सागयितुं यथा तेषां गृहिणां च तथा प्रिया ॥
 सर्वरत्नप्रधानं च स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि । गृहीता सा गृहस्थेनैवेत्याह कमलोद्भवः ॥
 यथा जलं विना पद्मं पद्मं शोभां विना यथा । तथैव पुंसां स्वगृहं गृहिणां गृहिणीं विना
 इत्येवमुक्त्वा स गुरुः प्रविवेश गृहं मुहुः । गृहाद्धिर्निःससार भूयो भूयो शुभाऽन्वितः
 मुहुर्मुहुश्च मूर्छां च चेतनां समवाप सः । भूयो भूयो रुरोदोच्चैः स्मारंस्मारं प्रियागुणान् ॥
 अथान्तरे महाज्ञानी ज्ञानिभिश्च प्रबोधितः । सच्छिष्यैर्मुनिभिश्चान्यैः पुरंदरगृहं ययौ ॥
 स गुरुः पूजितस्तेन चाऽऽतिथ्येन मरुत्तता । तमुवाच स्ववृत्तान्तं हृदि शल्यमिवापियम्
 बृहस्पतिवचः श्रुत्वा रक्तपङ्कजलोचनः । तमुवाच महेन्द्रश्च कोपप्रस्फुरिताधरः ॥ २० ॥

महेन्द्र उवाच—

दूतानां वै सहस्रं च चारकर्मणि गच्छतु । अतीव निपुणं दक्षं तत्त्वप्राप्तिनिमित्तकम् ॥
 यत्रास्ति पातकी चन्द्रे मन्मात्रा तारया सह । गच्छामि तत्र संनद्धः सर्वदेवगणैः सह
 त्यज चिन्तां महाभाग सर्वं भद्रं भविष्यति । भद्रबीजं दुर्गामिदं कस्य संपद्विपद्भिना ॥
 इत्युक्त्वा च शुनासारो दूतानां च सहस्रकम् । तूर्णं प्रस्थापयामास तत्कर्मनिपुणं मुने ॥
 ते दूता वै वर्षशतं ययुर्निर्जनमेव च । सुदुर्लभं च विश्वेषु भ्रामित्वा शक्रमावयुः ॥

चन्द्रं च दुष्कर्मघ्नो तं प्रपन्नं च विज्वरम् । दृष्ट्वा सतारकं भीतं कथयामासुरविषम् ॥
इति श्रुत्वा शुभानीरो नततन्त्रको बृहस्पतिम् । उवाच शोकसंतप्तो हृदयेन विदूयता ॥

अथैवमुवाच—

कृष्णलोकं प्रपन्नमिदं प्रणिनायमुखाग्रम् । भयं त्यज महाभाग सर्वं भद्रं भविष्यति ॥
त्वया हि जितः सुको न मया दितेनन्दन । एतदालोच्य चन्द्रश्च जगाम शरणं कविम्
गच्छः शशिं सर्वलोकप्रसाभिः सार्धमेतं च । ब्रह्मणा सह यास्यामः कैल्यसे संकरं वयम्
इत्युवाच । तु भजेन्द्रश्च संतप्तो गुरुणा सह । जगाम ब्रह्मलोकं च सुखदृश्यं निरामयम्
तत्र ब्रह्मणः प्रपन्नं तन्नाम गुरुणा सह । प्रोवाच सर्ववृत्तान्तं देवातामीश्वरं परम् ॥
भजेन्द्रश्च तं श्रुत्वा हस्तिना कपलोद्भवः । हितं तथ्यं नीतिसारमुवाच विनयान्वितः ॥

अथैवमुवाच—

यो ब्रह्मति पश्यन्नेव दुःखमेव न सर्वतः । तस्मै ददाति दुःखं च श्लाघता कृष्णः सनातनः
अहं ब्रह्मणः सख्येण प्राता विष्णुः सनातनः । यथा रुद्रश्च संहर्ता ददाति च शिवं शिवः
त्रिरन्तरं सर्वसत्ता धर्तो वै सर्वकारणम् । सर्वे देवा विधायिणः कृपणाज्ञापरिपालकाः ॥
बृहस्पतिस्तद्वत्सलः सर्वज्ञश्च जिनेन्द्रियः । त्रयश्चाद्विरसः पुत्रा वेदवेदाङ्गपारागाः ॥
संवर्यमं विद्वान् यत्नः च किंचिद्वदो गुरुः । स बभूव तस्वी च कृष्णं ध्यायति चेश्वरम् ।
मधुसूक्तोत्तमकथय सती भार्या च गुरिर्भीम । जहार कामतस्तां च भ्रातृजायामकामुकीम्
यो हरेर्ब्रह्मणः स न कामी कामाङ्कामुकीम् । ब्रह्महत्यासहस्रं च लपते नात्र संशयः ॥
स ययति कुम्भीपाकं च यात्रचन्द्रदिविकरौ । भ्रातृजायाहारी च मातृगामी भवेन्नरः ॥
तस्मादुपीर्य मापी च विष्ठायां जयते कामेः । वर्षकोटिसहस्राणि तत्र स्थित्वा च पातकी
ततो भजेन्महापरी वर्षकोटिसहस्रकम् । पुंश्चलीयोनिर्गते च कुमिश्चैव पुन्दर ॥९३॥
गृध्रकोटिसहस्राणि शतजन्मानि कुक्कुरः । भ्रातृजायापहरणाच्छतजन्मानि सुकरः ॥९४॥
ददाति यो न क्षमं च बलिष्ठो दुर्लभ्य च । स याति कुम्भीपाकं च यात्रचन्द्रदिविकरौ ॥
मा ह्यमुकं क्षीयते कर्म कृष्णकोटिशतैरपि । अत्रैवमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥
जगद्गुरोः प्रियव्रतस्य गुरुपुत्रो बृहस्पतिः । ज्ञातं करोतु वृक्षान्तमश्वरं ब्रह्मिणां वरम् ॥९५॥
सर्वे समुद्रा देवतां संनृदाश्च सबाहनाः । मध्यस्था मुनयश्चैव सस्तु वै तर्पदातवे ॥९६॥
पश्चादहं च यास्यामि पुण्यं तं चर्मदातवम् । गुरुस्तद्गुरुपुत्रोऽपि शशिं यातु शिवालयम् ॥

महेन्द्र उवाच—

कथं वा वेदकर्तुश्च सिद्धानां योगिनां गुरोः । मृत्युञ्जयस्य शंभोश्च गुरुपुत्रो बृहस्पतिः
अङ्गिरास्तव पुत्रश्च तत्पुत्रश्च बृहस्पतिः । त्वत्तो ज्ञानी महादेवः कथं शिष्यो गुरोः पितुः

ब्रह्मोवाच—

कथेयमानेगुहा च पुराणेषु पुरंदर । इमां पुराप्रवृत्तिं च कथयामि निशामय ॥ १२ ॥
मृतवत्सा कर्मदोषाद्धार्या चाङ्गिरसः पुरा । व्रतं चकार मद्राक्यात्कृष्णस्य परमात्मनः ॥
व्रतं पुंसवनं नाम वर्षमेकं चकार सा । सनत्कुमारो भगवान्कारयाम स तां व्रतम् ॥
तदाऽऽगत्य च गोलोकात्परमात्मा कृपामयः । स्वेच्छामयं परं ब्रह्म भक्तानुग्रहविग्रहः ॥
सुव्रतां च सलक्ष्मीकां तामुवाच कृपानिधिः । प्रणतां साश्रुनेत्रां च विनीतां च तथा स्तुतः

श्रीकृष्ण उवाच—

गृहाणेदं त्रैतफलं मम तेजःसमन्वितम् । भुङ्क्व मद्वरतः पुत्रो भविष्यति मदंशतः ॥
पनिर्गुरुश्च देवानां महतां ज्ञानिनां वरः । पुत्रस्ते भविता साधिव मद्वरेण बृहस्पतिः ॥
मद्वरेण भवेद्यो हि स च मद्वरपुत्रकः । त्वद्गर्भे मम पुत्रोऽयं चिरजीवी भविष्यति ॥
वरजो वीर्यजश्चैव क्षेत्रजः पालकस्तथा । विद्यामन्त्रसुतौ चैव गृहीतः सप्तमः सुतः ॥ ७० ॥
इत्युक्त्वा राविकानाथः स्वलोकं च जगाम सः । श्रीकृष्णवरपुत्रोऽयं ज्ञानी सुरगुरुः स्वयम्
मृत्युञ्जयं महाज्ञानं शिवाय प्रददौ पुरा । दिव्यं वर्षत्रिलक्षं च तपश्चक्रे हिमालये ॥
स्वयोगं ज्ञानमखिलं तेजःस्वात्मसमं परम् । स्वशक्तिं विष्णुमायां च स्वांशं वै बाहनं वृषम्
स्वशूलं च स्वकवचं स्वमन्त्रं द्वादश क्षरम् । कृपामयः स्तुतस्तेन श्रीकृष्णश्च परात्परः ॥
शिवलोके शिवां मा च विष्णुमाया शिवप्रिया । शक्तिर्नारायणस्येयं तेन नारायणी स्मृता ॥
तेजःसु सर्वदेवानां साऽऽविर्भूता सनातनी । जघान दैत्यनिकरं देवेभ्यः प्रददौ पदम् ॥ ७१ ॥
कल्पान्ते ऋकन्या च सा मूलप्रकृतिः सती । पितृयज्ञे तनुं त्यक्त्वा योगाद्वै भिद्धयोगिनी
बभूव शैलकन्या सा साध्वी वै भर्तृनिन्दया । कालेन कृष्णतपसा शंकरं प्राप शंकरी ॥
श्रीकृष्णो हि गुरुः शंभाः परमात्मा परात्परः । कृष्णस्य वरपुत्रोऽयं स्वयमेव बृहस्पतिः ॥
अतो हेतोः सुरगुरुर्गुरुपुत्रः शिवस्य च । इत्येवं कथितं सर्वमतिगुह्यं पुगाननम् ॥ ८९ ॥
इति प्रधानसंबन्धः श्रुतश्च कथितो मया । पारम्परिकमन्यं च कथयामि निशामय ॥
दुर्वासा गरुडश्चैव शंकरांशः प्रतापवान् । शिष्यौ चाङ्गिरसस्तौ द्वौ गुरुपुत्रौऽथवा ततः ॥

प्राणाधिकायां सत्यां च मृतायां दक्षशापतः । स्वज्ञानं स्वं च भगवान्विसस्मार स्वमोहतः
स्मरणं वारयामास कृष्णेन प्रेरितोऽङ्गिराः । अतो हेतोर्गुरुंश्चैवं मत्सुतः स्याच्छिवस्य सः
शीघ्रं गच्छतु कैलासं स्वयमेव बृहस्पतिः । त्वं गच्छ तत्र संनद्धः सदेवो नर्मदातटम् ॥
इत्युक्त्वा जगतां धाता विरराम च नारद । गुरुर्ययौ च कैल सं महेन्द्रो नर्मदातटम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० बृहस्पतेः कैलासगमनं
नामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥

अथ षष्टितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

नारायण महाभाग वेदवेदाङ्गपारग । निषीतं च सुधारुणानं त्वन्मुखेन्दुविनिःसृतम् ॥ १ ॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि किमुवाच बृहस्पतिः । शिवं च गत्वा कैलासं दातारं सर्वसंपदाम्
जगत्कर्ता विधाता च किंवा तं प्रत्युवाच सः । एतत्सर्वं समालोच्य वद वेदविदां वर ॥

नारायण उवाच—

शीघ्रं गत्वा च कैलासं भ्रष्टश्रीः शंकरं गुरुः । प्रणम्य तस्थौ पुरतो लज्जामलिनविग्रहः ॥
दृष्ट्वा गुरुसुतं शंभुदतिष्ठत्कुशासनात् । आलिङ्गनं ददौ तस्मै शीघ्रं माङ्गलिकाशिषः ॥
स्थासने वासयित्वा वै पप्रच्छ कुशलं वचः । उवाच मधुरं वाक्यं भीतं तं लज्जितं शिवः ॥

शंकर उवाच—

कथमेवंविधात्वं च दुःखी मलिनविग्रहः । साश्रुनेत्रो लज्जितश्च भ्रातस्तत्कारणं वद ॥
किंवा तपस्या हीना ते संध्या हीनाऽथवा मुने । किंवा श्रीकृष्णसेवा सा विहीना दैवदोषतः
किंवा गुरौ भक्तिहीनोऽभीष्टदेवेऽथवा हरौ । किंवा न राक्षितुं शक्तः प्रपन्नं शरणागतम् ॥
किंवाऽतिथिस्ते विमुखः किंवा पोष्या बुभुक्षिताः किंवा स्वतन्त्रा स्त्री वा ते किंवा पुत्रोऽव-
चस्करः ॥ १० ॥

सुशासितो न शिष्यो वा किं भृत्याश्चोत्तरप्रदाः । किंवा ते विमुखा लक्ष्मीः किंवा रुष्टो गुरुस्तव
गरिष्ठश्च वरिष्ठश्च शश्वत्संतुष्टमानसः । गुरुस्तव वसिष्ठश्च प्रेष्ठः श्रेष्ठः सतामहो ॥ ११ ॥
किंवा रुष्टोऽभीष्टदेवः किंवा रुष्टाश्च वाडवाः । किंवा रुष्टा वैष्णवाश्च किंवा ते प्रबलो रिपुः ॥
किंवा ते बन्धुविच्छेदो विग्रहो बलिना सह । किंवा पदं परम्रप्तं किंवा बन्धुघनं च वा ॥
केन ते वा कृता निन्दा खलैर्वा पापिभिर्मुने । केन वा त्वं पारित्यक्तो बान्धवेन प्रियेण वा

बन्धुस्त्यक्तस्त्वया किंवा वैराग्येण क्रुधाऽथवा । किंवा तीर्थे नहि स्नातं न दत्तं पुण्यवासरे ॥
गुरुनिन्दा बन्धुनिन्दा खलवत्काच्छ्रुताऽथवा । गुरुनिन्दा हि साधूनां मरणादतिरिच्यते ॥
असद्वं शप्रजातानां खलानां निन्दनं तथा । दौःशील्यमेवमसतां शश्वन्नारकिणामिह ॥
परप्रशंसकाः सन्तः पुण्यवन्तो हि भारते । शश्वन्मङ्गलयुक्तश्च राजन्तेऽमलपानसाः ॥
पुत्रे यशसि तोये च समृद्धे च पराक्रमे । ऐश्वर्ये वा प्रतापे च प्रजाभूमिधनेषु च ॥२०॥
वचनेषु च बुद्धौ च स्वभावे च चरित्रतः । आचारे व्यवहारे च ज्ञायते हृदयं नृणाम् ॥
यादृग्येषां च हृदयं तादृक्तेषां च मङ्गलम् । यादृग्येषां पूर्वपुण्यं तादृक्तेषां च मानसम् ॥
इत्युक्त्वा च महोदेवो विरराम स्वसंसदि । तमुवाच महावक्ता स्वयमेव बृहस्पतिः ॥

बृहस्पतिरुवाच—

अकथ्यमेव वृत्तान्तं कथयामि किमीश्वर । लोकाः कर्मवशा नित्यं नानाजन्मसु यत्कृतम् ॥
स्वकर्मणां फलं भुङ्क्ते जन्तुर्जन्मनि जन्मनि । नहि नष्टं च तत्कर्म विना भोगाच्च भारते
सुखं दुःखं भयं शोको नराणां यत्कृतं प्रभो । केचिद्वदन्ति हि भवेत्स्वकृतेन च कर्मणा
केचिद्वदन्ति दैवेन स्वभावेनेति केचन । त्रिविधा गतयो ह्यस्य वेदवेदाङ्गपारग ॥ २७ ॥
स्वयं च कर्मजनकः कर्म वै दैवकारणम् । स्वभावो जायते नृणां स्वात्मनः पूर्वकर्मणः ॥
स्वकर्मणा च सर्वेषां जन्तूनां प्रतिजन्मनि । सुखं दुःखं भयं शोकः स्वात्मनश्च प्रजायते ॥
स्वकर्मफलभोक्ता च जीवो हि सगुणः सदा । आत्मा भोजयिता साक्षी निर्गुणः प्रकृतेः परः
स एवाऽऽत्मा सर्वसंख्यः सर्वेषां च फलप्रदः । स वै सृजति दैवं च स्वमावं कर्म चैव हि
कर्मणा च नृणां लज्जा प्रशंसा च प्रफुल्लता । लज्जाबीजं च वृत्तान्तं तथाऽपि कथयामि ते
इत्युक्त्वा सर्ववृत्तान्तमवोचत् बृहस्पतिः । श्रुत्वा बभूव नम्रास्यो गौरीशो लज्जया तदा ॥
जपमाला कराङ्गुष्ठा कोपाग्निश्च शूलिनः । बभूव सद्यः कम्पश्च रक्तपङ्कजलोचने ॥
संहर्तुरीशो रुद्रस्य विष्णोः पातुः सखा शिवः । स्रष्टुः स्तुत्यश्च मान्यश्च स्वात्मनः परमा गतिः
निर्गुणस्य च कृष्णस्य प्रकृतीशस्य नारद । कोपात्प्रवक्तुमारेभे शुष्ककण्ठौष्ठनालुकः ॥

शिव उवाच—

शिवमस्तु च साधूनां वैष्णवानां सतामिह । अवैष्णवानामसतामाशिवं च पदे पदे ॥३७॥
ददाति वैष्णवेभ्यश्च यो दुःखं सुस्थितो जनः । श्रीकृष्णस्तस्य संहर्ता विघ्नस्तस्य पदे पदे
अवैष्णवानां हृदयं नहि शुद्धं सदा मलम् । श्रीकृष्णमन्त्रस्मरणं मनोर्नैर्मल्यकारणम् ॥
मिथ्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः । विष्णुन्त्रोपासनया क्षीयते कर्म तन्नृणाम् ॥
अहो श्रीकृष्णदासानां कः स्वभावः सुनिर्मलः । हृत्तमार्थं मूर्छितश्च न शशाप रिपुं गुरुः ॥

गुरुर्यस्य वगिष्ठश्च क्रोधहीमश्च धार्मिकः । शतपुत्रघ्नमप्येनं न शशाङ्गं रिपुं मुनिः ॥
 निःश्वासोऽहं सुरगुरोर्भ्रातुर्मम बृहस्पतेः । भस्मीभूतो निमेषेण शतचन्द्रो भवेद्ध्रुवम् ॥
 तथाऽपि तं नो शशाप धर्मभङ्गभयेन च । तपस्या हीयते शत्रुः कोपाविष्टस्य नित्यशः
 अहो ह्यत्रैरसत्पुत्रः परस्त्रीलुब्धकः शठः । तपस्विनो वैष्णवस्य ब्रह्मपुत्रस्य धीमतः ॥
 धर्मिष्ठा ब्रह्मणः पुत्रा वैष्णवा ब्राह्मणास्तथा । केचिद्देवा द्विजा दैत्याः पौत्राश्च त्रिविधा मताः
 ये सार्व्विकं ब्राह्मणास्ते देवा राजसिकास्तथा । दैत्यास्तामसिका रौद्रा बलिष्ठाश्चोद्धताः सदा
 स्वधर्मनिरता विप्रा नारायणपरायणाः । शैवाः शाक्ताश्च ते देवा दैत्याः पूजाविवर्जिताः
 मुमुक्षवो विष्णुभक्ता ब्राह्मणा दास्यलिप्सवः । ऐश्वर्यलिप्सवो देवाश्चासुरास्तामसास्तथा
 ब्राह्मणानां स्वधर्मश्च कृष्णस्य चर्चनमीप्सितम् । निष्कामानां निर्गुणस्य परस्य प्रकृतेरपि
 ये ब्राह्मणा वैष्णवाश्च स्वतन्त्राः परमं पदम् । यान्त्यन्योपासकाश्चान्यैः सार्धं च प्राकृते लये
 वर्णानां ब्राह्मणाः श्रेष्ठाः साधवो वैष्णवा यदि । विष्णुमन्त्रविहीनेभ्यो द्विजेभ्यः श्वपचो वरः
 परिपक्वा विपक्वा वा वैष्णवाः साधवश्च ते । सततं गतिं तांश्चैव विष्णुचक्रं सुदर्शनम् ॥
 यथा बह्नौ शुष्कतृणं भस्मीभूतं भवेत्सदा । तथा पापं वैष्णवेषु तेजस्विषु हुताशनात् ॥
 गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रो यस्य कर्णे प्रवेक्ष्यति । तं वैष्णवं महापूतं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 पुंसां शतं पितॄणां च शतं मातामहस्य च । स्वसोदरांश्च जननीमुद्धरन्त्येव वैष्णवाः ॥
 गथायां पिण्डदानेन पिण्डदाः पिण्डभोजिनः । समुद्धरन्ति पुंसां च वैष्णवाश्च शतं शतम् ॥
 मन्त्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः । यमस्तस्मान्महाभीतो वैनतेयादिवोरगः ॥ ९८ ॥
 पुनस्त्येव हि तीर्थानि गङ्गादिनि च भारते । कृष्णमन्त्रोपासकाश्च स्पर्शमात्रेण वाक्पते ॥
 पापानि पापिनां तीर्थे यावन्ति प्रभवन्ति च । नश्यन्ति तानि सर्वाणि वैष्णवस्पर्शमात्रतः ॥
 कृष्णमन्त्रोपासकानां रजसा पादपद्मयोः । सद्यो मुक्ताः पातकेभ्यः कृत्स्ना पूता वसुंधरा
 वायुश्च पवनो बह्निः सूर्यः सर्वं पुनाति च । एते पूता वैष्णवानां स्पर्शमात्रेण लीलया
 अहं ब्रह्मा च शेषश्च धर्मः साक्षी च कर्मणाम् । एते दृष्टाश्च वाञ्छन्ति वैष्णवानां
 समागमम् ॥ ९९ ॥

फलं कर्मानुरूपेण सर्वेषां भारते भवेत् । न भवेत्तद्वैष्णवे च स्विन्नघान्ये यथाऽङ्कुरम्
 हन्ति तेषां कर्म पूर्वं भक्तानां भक्तवत्सलः । कृपया स्वपदं तेभ्यो ददात्येव कृपानिधिः
 तेजस्विनां च प्रवरं वैष्णवं भृगुनन्दनम् । स चन्द्रो दुर्बलो भीतः शुक्रं च शरणं ययौ

सुदर्शनो बलिष्ठं च शुक्रं जेतुं न शक्तिमान् । तथाऽपि चोद्धरिष्यामि तारां मन्त्रेण यदुरोः
भज सत्यं परं ब्रह्म कृष्णमात्मानमीश्वरम् । सुप्रसन्ने भगवति पत्नीं प्राप्स्यसि लीलया
मन्त्रं तस्य प्रदास्यामि भ्रातः कल्पतरुं परम् । कोटिजन्माघनिधनं च सर्वमङ्गलकारणम्
ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं नश्वरं जलबिन्दुवत् । शरणं गृहि गोविन्दं परमात्मानमीश्वरम् ॥
तावद्भवेच्छा भोगेच्छा स्त्रीसुखेच्छा नृणामिह । यावद्गुरुमुखाभोजान्न प्राप्नोति मनुं हरेः
संप्राप्य दुर्लभं मन्त्रं वितृष्णो हि भवेन्नरः । इन्द्रत्वममरत्वं च नहि वाञ्छन्ति वैष्णवाः ॥
नहि वाञ्छन्ति मोक्षं च दास्यभक्तिं विना हरेः । भक्तिनिर्मथनं भक्तो मोक्षं नो वाञ्छति प्रभोः
ज्ञानं मृत्युञ्जयत्वं च सर्वसिद्धिं तदीप्सितम् । वाक्सिद्धिं चैव धातृत्वं भक्तानां नहि वाञ्छितम्
भक्तिं विहाय कृष्णस्य विषयं यो हि वाञ्छति । विषमसि सुधां त्यक्त्वा वञ्चितो
विष्णुमायया ॥ ७४ ॥

अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च धर्मोऽनन्तश्च कश्यपः कपिलश्च कुमारश्च नरनारायणावृषी ॥
स्वायम्भुवो मनुश्चैव प्रह्लादश्च पराशरः । भृगुः शुक्रश्च दुर्वासा वसिष्ठः क्रतुरङ्गिराः ॥
बलिश्च वालखिल्याश्च वरुणश्च हुताशनः । वायुः सूर्यश्च गरुडो दक्षो गणपतिः स्वयम् ॥
एते परा भक्तवराः कृष्णस्य परमात्मनः । ये च तस्य कलाः श्रेष्ठस्ते तद्भक्तिपरायणाः ॥
इत्युक्त्वा शंकरस्तस्मै ददौ कल्पतरुं मनुम् । लक्ष्मीमायाकमबजिं डेन्तं कृष्णपदं मुने ॥
परं पूजाविधानं च स्तोत्रं च कवचं तथा । तत्पुरश्चरणं ध्यानं शुद्धे मन्दाकिनीतटे ॥
गुरुः संप्राप्य तं मन्त्रं शंकराच्च जगद्गुरोः । वितृष्णो हि भवाढ्यौ च बभूव तमुवाच ह ॥

बृहस्पतिरुवाच—

आज्ञां कुरु जगन्नाथ यामि तप्तुं हरेस्तपः । तारां तिष्ठतु तत्रैव न तथा मे प्रयोजनम् ॥
पश्यामि विषतुल्यं च सर्वं नश्वरमीश्वर । श्रीकृष्णं शरणं यामि सत्यं नित्यं च निर्गुणम् ॥

महादेव उवाच—

परमस्तां स्त्रियं त्यक्त्वा न प्रशंस्यं तपो मुने । संभावितस्य दुश्चर्चा मरणादतिरिच्यते ॥
पुरो गच्छ महाभाग तमेतं नर्मदातटम् । यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्राहं यामि सत्वरम् ॥
शिवस्य वचनं श्रुत्वा ययौ सुरगुरुः स्वयम् । आययौ च महाभागः शंकरो नर्मदातटम् ॥
सगणं शंकरं दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेक्षणम् । प्रणेमुर्देवताः सर्वा मनवो मुनयस्तथा ॥ ८८ ॥
ननाम शंभुः शिरसा विष्णुं च कमलोद्भवम् । ददतुस्तौ महेशाय प्रेम्णाऽऽलिङ्गनमासनम्
एतस्मिन्नन्तरे तत्र चागमच्च बृहस्पतिः । प्रणनाम महादेवं विष्णुं च कमलोद्भवम् ॥

सूर्य धर्ममनन्तं च नरं मां च मुनीश्वरान् । स्वगुरुं पितरं भक्त्या चावसतत्र संसदि ॥
संचिन्त्य मनसा युक्तिमूचे तत्र च संसदि । स्वयं विष्णुश्च भगवान्ब्रह्माणं चन्द्रशेखरम् ॥

विष्णुरुवाच—

युवां च मुनयश्चैव समुद्रपुलिनं द्रुतम् । शुक्रं कविं च मध्यस्थं प्रस्थापयितुमर्हथ ॥ ९३ ॥
विग्रहेणैव विषमं भविष्यति न संशयः । मदाशिषा सुरगुरुस्तारां प्राप्स्यति निश्चितम् ॥
सुरैः स्तुतश्च संतुष्टः शुक्राचार्यो भविष्यति । सुरैः शुक्रो हि न जितः कृष्णचक्रेण राक्षितः
शुबाम्यां प्रार्थ्यमानोऽहं युवयोः स्तवनेन च । श्वेतद्वीपादागतोऽस्मि परितुष्टः स्तवेन च ।
शुक्राश्रमं समीपं तु सर्वा गच्छन्तु देवताः । रिपुर्बलिष्ठः स्तेत्रेण वशीभूत इति श्रुतिः ॥
इत्युक्त्वा जगतां नाथस्तत्रैवान्तरधीयत । स्तुतो ब्रह्मादिभिर्देवैः प्रणतैः परिपूजितः ॥
गते च जगतां नाथे श्वेतद्वीपं च नागद । चिन्तिताश्च सुराः सर्वे विषण्णमनसस्तथा ॥
मुनीन्देवांश्च संबोध्य ब्रह्मा वै तत्र संसदि । उवाच नीतिसारं तत्संमतं शंकरस्य सः ॥

ब्रह्मोवाच—

मम शंभोश्च धर्मस्य विष्णोर्वा सर्वसाक्षिणः । अस्माकं च समः स्नेहो दैत्ये देवे च पुत्रकाः
दैत्यानां च गुरुं शुक्रं प्रपन्नश्च निशाकरः । न जितश्च सुरैः शुक्रः पूजितो दितिनन्दनैः
ताराहेतोरहं यामि शुक्रस्य भवनं सुराः । सर्वे समुद्रपुलिनं यान्तु विष्णोर्निदेशतः ॥
इत्युक्त्वा जगतां धाता चागमच्छुक्रसंनिधिम् । प्रययुर्देवता विप्राः समुद्रपुलिनं मुने ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० श्रीकृष्णोपदिष्टतारोद्धरणोपाय-

ज्ञानं नाम षष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

===

अथैकषष्ठितमोऽध्यायः ।

— — —

नारद उवाच

ततः परं किं रहस्यं बभूवापुरदेवयोः । श्रोतुमिच्छामि भगवन्परं कौतूहलं मम ॥ २ ॥

नारायण उवाच—

ब्रह्मा जगाम निलयं शुक्रस्य च महात्मनः । नानादैत्यगणाकर्णि रत्नमण्डपभाषितम् ॥
पञ्चाशत्कोटिभिः शिष्यैः परीतं ब्रह्मवादिभिः । सप्तभिः परिखाभिश्च वेष्टितं दुर्गमेव च ॥
रक्षितं रक्षकगणैर्दैत्यैश्च शतकोटिभिः । पद्मरागैर्विरचितैः प्रावारैः परिशोभितम् ॥
ददर्श जगतां धाता सभायां भृगुनन्दनम् । स्तुतं मुनिगणैर्दैत्यै रत्नसिंहासनस्थितम् ॥ १ ॥

जपन्तं परमं ब्रह्म कृष्णमात्मानमीश्वरम् । कोटिसूर्यप्रभं शश्वज्ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥१॥
 दृष्ट्वा पौत्रं प्रभायुक्तं विधाता हृष्टमानसः । आत्मानं कृतिनं मेने पुत्रं पौत्रं च नारद ॥
 दृष्ट्वा पितामहं शुक्रो धातारं जगतां प्रभुम् । उत्थाय सहसा भीतः प्रणनाम कृताञ्जलिः
 आदाय पूजयामास चोपचारांस्तु षोडश । तुष्टाव परया भक्त्या संभ्रमेण यथागमम् ॥
 विद्यामन्त्रप्रदातारं दातारं सर्वसंपदाम् । स्वकर्मणां च फलदं सर्वेषां विश्वतो वरम् ॥१०॥
 शुक्रस्य स्तवनेनैव संतुष्टो जगतां पतिः । अवरुह्य रथात्तूर्णमैवसतत्र संसदि ॥ ११ ॥
 शुक्रेण शिरसो दत्तरत्नसिंहासनेवरे । तेजसा ज्वलिते रम्ये निर्मिते विश्वकर्मणा ॥१२॥
 शुक्रः प्रणम्य ब्रह्माणं कुमारं सनकं क्रतुम् । वसिष्ठं च मरीचिं च सनन्दं च सनातनम् ॥
 कपिलं वै पञ्चशिखं वोढुमङ्गिरसं मुने । धर्मं मां च नरं भक्त्या प्रणनाम कृताञ्जलिः ॥
 प्रत्येकं पूजयामास सादरं च यथोचितम् । सिंहासनेषु रम्येषु वासयामास धार्मिकः ॥
 प्रहृष्टवदना सर्वे प्रणमुर्दितिनन्दनाः । ऋषिसंघाश्च धातारं तुष्टुवुश्च यथागमम् ॥
 सर्वान्संस्तूय स कविरवोचत्संपुटाञ्जलिः । साश्रुनेत्रः सपुलकः प्रणतो विनयान्वितः ॥

शुक्र उवाच—

अद्य मेसफलं जन्म जीविनं च सुजीवितम् । स्वयं विधाता भगवान्साक्षाद्दृष्टः स्वमन्दिरे ॥
 साक्षाद्दृष्टाश्च तत्पुत्रा भगवन्तः सनातनाः । तुष्टः कृष्णोऽद्य मामेव परमात्मा परात्परः
 कृतार्थं कर्तुमीशा मां युष्माकं स्वागतं शिशुम् । स्वात्मारामेषु कुशलं प्रश्नमेवं विडम्बनम्
 पवित्रं कर्तुमीशा मां हेतुरागमनेऽत्र वः । अपरं ब्रूय किंवाऽपि शास्त नः करवाणि किम्

ब्रह्मोवाच—

उद्विग्नश्चिरविच्छेदात्त्वां पौत्रं द्रष्टुमागतः । विच्छेदः पुत्रपौत्राणां मरणादनिरिच्यते ॥
 कुशलं ते मुनिश्रेष्ठ पुत्रयोश्चापि आपितः । कुशलं ते स्वधर्माणां काम्यानां तपसामपि ॥
 दिने दिनेऽपरिच्छिन्नं श्रीकृष्णार्चनमीप्सितम् । स्वगुरोः सेवनं नित्यमविच्छिन्नं भवेत्तव
 गुर्विष्टयोः पूजनं च सर्वमङ्गलकरणम् । पापाधिरोगशोकघ्नं पुण्यहर्षप्रदं शुभम् ॥२५॥
 अभीष्टदेवः संतुष्टो गुरौ तुष्टे नृणामिह । ऋष्टदेवे च संतुष्टे संतुष्टाः सर्वदेवताः ॥ २६ ॥
 गुरुर्विप्रः सुरो रुष्टो येषां पाततिनामिह । तेषां च कुशलं नास्ति विघ्नस्तस्य पदे पदे ॥
 तुष्टश्च सततं वत्स श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः । सर्वन्तरात्मा भगवांस्तव भक्त्या च निर्गुणः
 तव तुष्टो गुरुरहं विधाता जगतामपि । मयि तुष्टे हरिस्तुष्टो हरौ तुष्टे तु देवताः ॥

सांप्रतं शृणु मे धीमन्नत्रऽऽगमनकारणम् । प्रेषितस्य सुगणां च विश्वसंहर्तुरेव च ॥
 शिशस्य गुरुपुत्रस्य साध्वीं तारां बृहस्पतेः । अपहृत्य निशानाथस्तैव शरणागतः ॥
 शंभुधर्मश्च सूर्यश्च शक्रोऽनन्तश्च पुत्रक । आदित्या वसवो रुद्रा दिक्पाठाश्च दिगीश्वराः
 युद्धायाऽऽयान्ति संनद्धास्तिस्रः कोट्यश्च देवताः । नागाः किंपुरुषाश्चैव यक्षराक्षसगुह्यकाः
 भूताः प्रेताः पिशाचाश्च कूष्माण्डा ब्रह्मराक्षसाः । किराताश्चैव गन्धर्वाः समुद्रपुलिनेऽधुना
 तारकामयसंप्राप्ते मध्यस्थोऽहं सुतैः सह । देहि तारां रणं किंवा त्यज चन्द्रं च कामिनम्

शुक्र उवाच—

भागच्छन्तु सुराः सर्वे संनद्धा रणदुर्भदाः । योत्स्ये विना महेशं च सर्वेषां च गुरुं परम्

दैत्या ऊचुः—

उभयेषां गुरुः शंभुर्मान्यो वन्द्यश्च सर्वदा । धर्मश्च साक्षी सर्वेषां त्वमेव च पितामह ॥
 अन्याश्च तृणतुल्याश्च नाहि मन्थामहे वयम् । आगच्छन्तु च योत्स्यामो व्रज ब्रूहि जगद्गुरो ॥
 कृपया गुरुपुत्रस्य यद्यायाति महेश्वरः । आग्नेयास्त्रं प्रयोक्ष्यामः पश्चाद्योत्स्यामहे प्रभो ॥

ब्रह्मोवाच—

कालाग्निरुद्रः संहर्ता विश्वस्य बलिनां वरः । हे वत्सास्तेन सार्षं च को वा युद्धं करिष्यति ॥
 भद्रकाली जगन्माता खड्गखर्परधारिणी । तया दुर्धर्षया मार्यं को वा युद्धं करिष्यति ॥
 सा सहस्रभुजा देवी मुण्डमालाविभूषणा । योजनायतवक्त्रा च दशयोननविस्तृता ॥
 सप्तपात्रप्रमाणश्च यस्या दन्ता मयानकाः । क्रोशप्रमाणजिह्वा च महालोला भयंकरी ॥
 अतीव रौद्राः संनद्धा भीमाः शंकरकिंकराः । अतिभीमा भैरवाश्च नन्दी चरणकर्कशः ॥
 शिवस्य पार्षदाः सर्वे महावज्रपराक्रमाः । वीरभद्राऽयः शूराः कोटिसूर्यसप्तप्रभाः ॥ ४९ ॥
 सहस्रमूर्धनः शेषस्य फणामण्डलभूषणम् । विश्वं सर्षपतुल्यं च को वा योद्धा च तत्समः ॥
 कालाग्निरुद्रः संहर्ता यस्य शंभोश्च किंकराः । शूलिनस्त्रिपुरघ्नस्य ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥
 यस्य पाशुपतास्त्रेण दुर्निवार्येण पुत्रकाः । भस्मीभूनां भवेद्विश्वं दैत्यानां वश्च का कथा ॥
 यस्य शूलेन भिनश्च शङ्खचूडः प्रतापवान् । मुशमा पार्षदवरः कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 त्रिकोटिसूर्यसदृशस्तेजस्वी परमाद्भुतः । राधाकवचकण्ठश्च सर्वदैत्यजनेश्वरः ॥ ५० ॥
 मधुकैटभयोर्हन्ता हिरण्यकशिपोश्च यः । म च विष्णुः समायाति श्वेतद्वीपात्स्वयं प्रभुः ॥
 इत्युक्त्वा जगतां धाता विरराम च संसदि । प्रहस्योवाच दैतेयो दानवानामधीश्वरः ॥

प्रह्लाद उवाच—

नमस्तुभ्यं जगद्धातः सर्वेषां प्राक्तनेश्वर । सर्वपूज्य सर्वनाथ किं वक्ष्यामि तवाग्रतः ॥

हिरण्यकशिपोर्हन्ता मधुकैटभयोश्च यः । सा कला यस्य कृष्णस्य परिपूर्णतमस्य च ॥९४॥
 सर्वान्तरात्मनस्तस्य चक्रं नाम सुदर्शनम् । अस्माकं लोकमस्मांश्च शश्वद्रक्षयति दुःसहम् ॥
 ततो न बलवाञ्छुर्भुर्न च पाशुपतं विधे । न च काली न शेषश्च न च रुद्रादयः सुराः ॥
 यस्य लोमंशु विश्वानि निखिलानि जगत्पते । सर्वाधारस्य च विभोः स्थूलात्स्थूलतरस्य च
 षोडशांशो भगवतः स चैव हि महान्निराट् । अनन्तो न हि तत्स्थूलो न काली न बृहस्पतिः
 आगच्छन्तु सुराः सर्वे युद्धं कुर्वन्तु सांप्रतम् । न विभेति शैरेभ्यश्च न च पाशुपताद्वरात्
 नमस्तुभ्यं भगवते शिवाय शिवरूपिणे । नमोऽनन्ताय साधुभ्यो वैष्णवेभ्यः प्रजापते ॥
 श्रीकृष्णस्य प्रसादेन निर्भयोऽहं निरामयः । न मे स्वात्मबलं ब्रह्मास्तद्धलं यत्प्रभोर्बलम् ॥
 स्वपापेन मृतस्तातो पुरा वै विष्णुनिन्दया । निर्बन्धाच्छङ्खचूडश्च दर्पाच्च मधुकैटभौ ॥
 त्रिपुरः किंकरोऽस्माकं वीरत्वेन न गण्यते । तथाऽपि प्रेरितस्तेन सरथश्च महेश्वरः ॥
 इत्युक्त्वा दानवश्रेष्ठो विरराम च संसदि । उवाच जगतां धाता पुनरेव च नारद ॥९४॥

ब्रह्मोवाच—

विनाशकारणं युद्धमुभयोर्देवदेवयोः । सुप्रीत्याचरणं वत्स सर्वमङ्गलकारणम् ॥९५॥
 तारां भिक्षां देहि मह्यं भिक्षुकाय च वेधसे । विमुखे भिक्षुके राजन्गृहस्थः सर्वपापभाक् ॥

सनत्कुमार उवाच—

स्वकीर्तिं रक्ष राजेन्द्र सिंहस्त्वं सुरदैत्ययोः । यस्य भिक्षुर्जगद्धाता तस्य कीर्तेश्च का कथा

सनातन उवाच—

न जितस्त्वं सुरेन्द्रैश्च ब्रह्मेशानपुरोगमैः । रक्षितः कृष्णचक्रेण वैष्णवः पुण्यवाञ्छुचैः ॥

सनन्दन उवाच—

यस्येष्टदेवः सार्त्तात्मा श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः । गुरुश्च वैष्णवः शुक्रः न च केन जितां महान्

सनक उवाच—

पुण्यवान्न जितः केन नितः पापी स्वातकैः । पुण्यदीरो न नेर्वाति वाक्पण्डनैः वायुना ॥

ऋषय ऊचुः—

देहि तारा महाभग चन्द्रं जागाधिकं गुरोः । स्वकीर्तिं रक्ष मुचिरं प्रार्थयामः पुनः पुनः ॥

प्रह्लाद उवाच—

स्थिते मदीश्वरे साक्षान्नहि भृत्यो विराजते । कर्तारं ब्रूहि मन्त्राथं गुरुं शुक्रं सतां वरम् ॥

शिष्याणाम् विपत्ये च साधूनां गुरुरश्वरः । गुरौ समर्पितं पूर्वं नैवैश्वर्यं मुनिश्वरे ॥७३॥

वयं मृत्याश्च पोष्याश्च स्वगुरोः परिचारकाः । ते च शिष्याः कुशलिनो गुर्वाज्ञां पालयन्ति चै
 प्रह्लादस्य वचः श्रुत्वा चकार प्रार्थनां कविम् । ददौ शुक्रश्च तारां तां चन्द्रं च मल्लिनं मुने ॥
 दत्त्वा तारां किं शुक्रः प्रणनाम विधेः पदे । नमस्कृत्य मुनिभ्यश्च प्रणतः स्वप्नं ययौ ॥
 प्रह्लादः संगमो यस्या नमस्कृत्य विधेः पदे । प्रत्येकं वै मुनिगणान्प्रणतः स्वगृहं ययौ ॥
 ब्रह्मा ददौ तारां च प्रणतां स्वपदे सतीम् । लज्जया नम्रवक्त्रां च रुदतीं गुर्विणीं मुने ॥
 चन्द्रं च प्रणतं धाता क्रोडे संस्थाप्य मायया । उवाच मल्लिनां तारां कातरां च कृमामया ॥
 तारे स्थानं भयं मत्तो मयं किं ते मयि स्थिते । सौभाग्ययुक्ता स्वपतौ भविष्यसि प्ररेणमे ॥
 दुर्बला बलिना प्रस्तानिष्काप्या न च्युता भवेत् । प्रायश्चित्तेन शुद्धा सा न ह्यी जारेण
 दुष्यति ॥ ८१ ॥

स्कावा कामतो जारं भजते स्वसुखेन च । प्रायश्चित्तात् शुद्धा सा स्वामिना परिवर्जिता ॥
 कुम्भसिंहे पश्यते सा यावच्चन्द्रदिवा करौ । अन्नं विष्टा जलं मूत्रं स्पर्शनं सर्वपापदम् ॥
 पापीयस्याश्च तस्याश्च साधुभिः परिवर्जितम् ॥ ८२ ॥

कस्य गर्भे यद शुभे गच्छ वत्से-गुरोर्गृहम् । त्यज लज्जां महाभागे सर्वं च प्राक्तनाद्भवेत् ॥
 ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा तमवाच सती तदा । चन्द्रस्य गर्भे हे तात त्रिमर्त्यं स्वकर्मणा ॥
 सर्वे मे साक्षिणः सन्ति दुर्बलायाः प्रजायते । यदा जग्राह चन्द्रो मां दयाहीनश्च दुर्मतिः ॥
 इत्युत्वा तारकादेवी सुवाच कनकप्रभम् । कुमारं सुन्दरं तत्र ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥
 गृहीत्वा तनयं चन्द्रो नत्वा ब्रह्माणमीश्वरम् । जगाम स स्वभवनं ब्रह्मा सिन्धुतटं ययौ ॥
 साध्वी तारां च गुप्ते देवेभ्योऽप्यभयं ददौ । आशिवं शंभुधर्माभ्यां दत्त्वा लोकं ययौ विधिः
 देवा ययुः स्वभवनं स्वगृहं च बृहस्पतिः । भावानुरक्तवनितां प्राप्य संहृष्टमानसः ॥ ९० ॥
 तारकागर्भसंभूतः स एव च बुधः स्वयम् । तेजस्वी सद्ग्रहो ब्रह्मश्चन्द्रस्य तनयो महान्
 स एव नन्दनवने चित्रां संप्राप्य निर्जने । धृताच्या गर्भसंभूतां कुबेरस्य च रेतसा ॥ ९१ ॥
 इष्ट्वा च निर्जने रम्यां कन्यां कमललोचनाम् । अतीव यौवनस्थां च बालां षोडशवार्षिकीम्
 गान्धर्वेण विवाहेन तां जग्राह विधोः सुतः ॥ ९४ ॥

तस्यामवायं रहसि वीर्याधानं चकार सः । बभूव राजा चित्रार्थचैत्रो वै मण्डलेश्वरः ॥
 सप्तरीपावतीं पृथ्वीं शास्ति वै धार्मिको बली । शतं नद्यो घृतानां च दध्नां नद्यः शतानि च
 शतानि नद्यो दुग्धानां मधुनयश्च षोडश । दश नद्यश्च तैलानां शर्करालक्षरांशयः ॥
 मिष्टानामां स्वस्तिकानां लक्षरांशयश्च नित्यशः । पञ्चकोटिगवां मसं सांपूषं स्वप्नमेव च ॥
 एतेषां च नदी राशीर्भुजते प्राक्षणा मुने । गवां लक्षं च रत्नानां मणीनां लक्षमेव च ॥

घातलक्षं सुवर्णान्तं लक्षं वै सूक्ष्मवाससाम् । रत्नानां भूषणं पात्रमतीकं सुमनोहरम् ॥
 यदौद्विजातये राजा नित्यं वै जीवितावधि । तस्य वैद्यस्य पुत्रश्च सज्जाऽधिरथ एव च ॥
 तस्य पुत्रश्च सुरथश्चक्रवर्ती बृहच्छूवाः । महाज्ञानं च संप्राप्य मेघसो मुनिसत्तमात् ॥
 भेजे पुरा विष्णुमायां पुण्यक्षेत्रे च भारते । शरत्काले महापूजां चकार स सत्सिद्धे ॥
 वैद्येन सार्धं स महाव्रतानिनां मुनिसत्तम । राजा कलिङ्गदेशस्य विरधश्च विशां वरः ॥
 तस्य पुत्रो महायोगी द्रुमिणो ज्ञानिनां वरः । द्रुमिणो वैष्णवः प्राज्ञः पुष्करे दुष्करं तपः ॥
 कृत्वा समाधिं संपाप ज्ञानिनां वैष्णवाग्रणीः । पुत्रैर्दारैर्निरस्तश्च धनलोभाद्दुरात्माभिः ॥
 स च कोटिसुवर्णं च नित्यं दत्त्वा जलं पपौ । मुक्तिं संपाप संसेव्य विष्णुमायां सनातनीम् ॥
 राजा लेभे मनुवं च राज्यं निष्कण्टकं मुने । उवाच मधुरं वाक्यं धाता त्रिजगतां पद्भिः ॥

इति धीमताः० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० गुरोस्तप्तसप्तवि-
 भुधोत्पत्त्यादिवर्णनं नामैकषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

कथं राजा महाज्ञानं संपाप मुनिसत्तमात् । वैद्यो मुक्तिं मेघसश्च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

नारायण उवाच—

भुवस्य पौत्रो बलवान्नाग्निस्तकलनन्दनः । स्वायंभुवमनोर्विद्वयः सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
 अक्षौहिणीनां शतकं गृहीत्वा सैन्यमेव च । कोलां च वेष्टयामास सुरथस्य महाभक्तेः ॥
 युद्धं बभूव नियतं पूर्णमब्दं च नारद । चिरंजीवी वैष्णकश्च जिज्ञासु सुरथं नृपः ॥४॥
 एकाकी सुरथो भीतो नन्दिना च बहिष्कृतः । निशायां हवभारुह्य जगाम महानं वनम् ॥
 ददर्श तत्र वैद्यं च पुष्पभद्रानदीतिष्ठे । तयोर्बभूव संप्रीतिः कृतकान्धक्योर्भुने । १ ॥
 वैद्येन सार्धं नृपतिरगच्छन्मेघसाश्रमम् । पुष्करं दुष्करं पुण्यक्षेत्रं वै भारतेस्तथा ॥
 ददर्श तत्र नृपतिर्मुनीन्द्रं तीव्रतेजसम् । शिष्येभ्यश्च प्रवोचन्तं ब्रह्मत्त्वं सुदुर्लभम् ॥
 राजा नमाम वैद्यश्च शिरसा मुनिपुंगवम् । मुनिस्तौ पूजयामास ददौ ताम्भ्यां शुभाशेषम् ॥
 प्रभं चकार कुशलं जातिनाम पृथक्पृथक् । ददौ प्रत्युत्तरं राजा क्रमेण मुनिपुंगवम् ॥

सुरथ उवाच—

राजाऽहं सुरथो ब्रह्मक्षेत्रज्ञसमुद्भवः । बहिष्कृतः स्वराजभाञ्च नन्दिना बलिनाऽप्युज ॥

कमुपायं करिष्यामि कथं राज्यं भवेन्मम । तन्मां ब्रूहि महाभाग त्वामेव शरणागतम् ॥
 अयं वैश्यः समाधिक्ष्व स्वगृहाच्च बहिष्कृतः । पुत्रैः कलत्रैर्दैवेन धनलोभेन धार्मिकः ॥
 ब्राह्मणाय ददौ नित्यं रत्नकोटिं दिने दिने । निषिध्यमानः पुत्रैश्च कलत्रैर्बान्धवैरयम् ॥
 कोपाग्निराकृतस्तैश्च पुनरन्वेषितः शुचा । अयं गृहं च न ययौ विरक्तो ज्ञानवाञ्छुचिः ॥
 पुत्राश्च पितृशोकेन गृहं त्यक्त्वा ययुर्वनम् । दत्त्वा धनानि विप्रेभ्यो विरक्ताः सर्वकर्मसु ॥
 सुदुर्लभं हरेर्दास्यं वैश्यस्यास्य च वाञ्छितम् । कथं प्राप्नोति निष्कामस्तन्मे व्याख्यातु-
 मर्हसि ॥ १७ ॥

भेषा उवाच—

करोति मायया छन्नं विष्णुमाया दुरत्यया । निर्गुणस्य च कृष्णस्य त्रिगुणा विश्वमाज्ञया ॥
 कृपां करोति येषां सा धर्मिणां च कृपामयी । तेभ्यो ददाति कृपया कृष्णभक्तिं सुदुर्लभाम् ॥
 येषां मायाविनां माया न करोति कृपां नृप । मायया तान्निबध्नाति मोहजालेन दुर्गतान् ॥
 नश्वरे नित्यसंसारे भ्रामयेद्बर्बरा सदा । कुर्वती नित्यबुद्धिं च विहाय परमेश्वरम् ॥
 देवमन्यं निषेवन्ते तन्मन्त्रं च जपन्ति च । मिथ्या किञ्चिन्निमित्तं च कृत्वा मनसि लोभतः ॥
 सप्तजन्मसु संसेव्य देवताश्च हरेः कलाः । तदा प्रकृत्याः कृपया सेवन्ते प्रकृतिं सदा ॥
 सप्तजन्मसु संसेव्य विष्णुमायां कृपामयीम् । शिवे भक्तिं लभन्ते ते ज्ञानानन्दे सनातने ॥
 ज्ञानाधिष्ठातृदेवं च हरेः संसेव्य शंकरम् । अचिराद्विष्णुभक्तिं च प्राप्नुवन्ति महेश्वरात् ॥
 सेवन्ते सगुणं सत्त्वं विष्णुं विषयिणं तदा । सत्त्वज्ञानाच्च पश्यन्ति ज्ञानं वै निर्मलं नराः ॥
 निषेव्य सगुणं विष्णुं सात्त्विका वैष्णवा नराः । लभन्ते निर्गुणे भक्तिं श्रीकृष्णे प्रकृतेः परे ॥
 गृह्णन्ति सन्तस्तद्भक्ता मन्त्रं तस्य निरामयम् । निषेव्य निर्गुणं देवं ते भवन्ति च निर्गुणाः ॥
 असंख्यब्रह्मणां पातं ते च पश्यन्ति वैष्णवाः । दास्यं कुर्वन्ति सततं गोलोके च निरामये ॥
 कृष्णभक्तात्कृष्णमन्त्रं यो गृह्णाति नरोत्तमः । पुरुषाणां सहस्रं च स्वपितॄणां समुद्धरेत् ॥
 मातामहानां साहस्रमुद्धरेन्मातरं तथा । दासादिकं समुद्धृत्य गोलोकं स प्रयाति च ॥
 भवार्णवे महाघोरे कर्णधारस्वरूपिणी । दीनान्पारयते नित्यं कृष्णभक्त्या च नौकया ॥
 स्वकर्मबन्धनं छेत्तुं वैष्णवानां च वैष्णवी । तीक्ष्णशस्त्रस्वरूपा सा कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 विवेचिका चाऽऽवरणी शक्तेः शक्तिर्द्विधा नृप । पूर्वं ददाति भक्ताय चेतराय परात्परा ॥
 सत्यस्वरूपः श्रीकृष्णस्तस्मात्सर्वं च नश्वरम् । बुद्धिर्विवेचिकेत्येवं वैष्णवानां सतामपि ॥
 नित्यरूपा ममेयं श्रीरिति चाऽऽवरणी च धीः । अवैष्णवानामसतां कर्मभोगभुजामहो ॥
 अहं प्रचेतसः पुत्रः पौत्रश्च ब्रह्मणो नृप । भजापि कृष्णमात्मानं ज्ञानं संप्राप्य शंकरात् ॥

गच्छ राजन्नदीतीरं भज दुर्गां सनातनीम् । बुद्धिमावरणीं तुभ्यं देवी दास्यति कामिने ॥
निष्कामाय च वैश्याय वैष्णवाय च वैष्णवी । बुद्धिं विवेचिकां शुद्धां दास्यत्येव कृपामयी
इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो ददौ ताम्यां कृपानिधिः । पूजाविधानं दुर्गायाः स्तोत्रं च कवचं मनुम्
वैश्यो मुक्तिं च संप्राप तां निषेव्य कृपामयीम् । राजा राज्यं मनुत्वं च परमैश्वर्यमीप्सितम् ॥
इत्येवं कथितं सर्वं दुर्गोपाख्यानमुत्तमम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० सुरथमेघःसं० सुरथवैश्यो-
रभिलषितसिद्धिर्नाम द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

अथ त्रिषष्टितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

नारायण महाभाग वद वेदविदां वर । राजा केन प्रकारेण सिधेवे प्रकृतिं पराम् ॥ १ ॥
समाधिर्नाम वैश्यो वा निष्कामं निर्गुणं विभुम् । मेजे केन प्रकारेण प्रकृतेरुपदेशतः ॥
किं वा पूजाविधानं च ध्यानं वा मनुमेव च । किं स्तोत्रं कवचं किं वा ददौ राज्ञे महामुनिः
वैश्याय प्रकृतिस्तस्मै किं वा ज्ञानं ददौ परम् । साक्षाद्भूव तपसा केन वा प्रकृतिस्तयोः ॥
ज्ञानं संप्राप्य वैश्यश्च किं पदं प्राप दुर्लभम् । गतिर्बभूव राज्ञश्च का वा तां च शृणोम्यहम् ॥

नारायण उवाच—

राजा वैश्यश्च संप्राप्य मन्त्रं वै मेघसो मुनेः । स्तोत्रं च कवचं देव्या ध्यानं चैव पुरस्कियाम्
जजाप परमं मन्त्रं राजा वैश्यश्च पुष्करे । स्नात्वा त्रिकालं वर्षं च ततः सिद्धो बभूव सः
साक्षाद्भूव तत्रैव मूलप्रकृतिरीधरी । राज्ञे ददौ राज्यवरं मनुत्वं वाञ्छितं सुखम् ॥
ज्ञानं निगूढं वैश्याय ददौ चातिमुदुर्लभम् । यद्दत्तं शूलिने पूर्वं कृष्णेन परमात्मना ॥ ८ ॥
निराहारमतिक्लिष्टं दृष्ट्वा वैश्यं कृपामयी । रुरोद कृत्वा क्रोडे तमचेष्टं श्वासवर्जितम् ॥
चेतनां कुरु भो वत्सेत्युच्चार्य च पुनः पुनः । चेतनां च ददौ तस्मै स्वयं चैतन्यरूपिणी
संप्राप्य चेतनां वैश्यो रुरोद प्रकृतेः पुरः । तमुवाच प्रसन्नाऽसौ कृपयाऽतिकृपामयी ॥

प्रकृतिरुवाच—

वरं वृणुष्व हे वत्स यत्ते मनसि वर्तते । ब्रह्मत्वममरत्वं वा ततो वाऽतिसुदुर्लभम् ॥ ११ ॥
इन्द्रत्वं वा मनुत्वं वा सर्वसिद्धत्वमेव च । तुच्छं तुभ्यं न दास्यामि नश्वरं बालवच्चनम्

वैद्य उवाच—

अद्वयममरत्वं वा मास्मीं नहि वाञ्छितम् । ततोऽतिदुर्लभं किंवा न जाने तदभीषितम् ॥
स्वप्नेषु शरणप्रप्तो देहि यद्वाञ्छितं तव । अनश्वरं सर्वसारं वरं मे दातुमर्हसि ॥१६॥

ब्रह्मविष्णोश्च—

करोमन्नास्ति मे तुल्यं दास्यामि मम वाञ्छितम् । यतो यास्यासि मोक्षोक्तं पद्मेव सुदुर्लभम्
सर्वसाधं च यज्ञानि सुरर्षीणां सुदुर्लभम् । तद्ब्रह्मतां महाभाग गच्छ वदतः हरेः पदम् ॥
स्मरणं वन्दनं ध्यानाभ्यर्चनं गुणकीर्तनम् । श्रवणं भावनं सेवां कृष्णे सर्वनिवेदनम् ॥
एतदेव वैष्णवानां नवधाभक्तिलक्षणम् । जन्ममृत्युजराव्याधियमताडनखण्डनम् ॥
आयुर्हरति लोकानां रविरेव हि संततम् । नवधाभक्तिहीनानामसतां पापिनामपि ॥
भक्तस्तद्गतचित्ताश्च वैष्णवाश्चिरजीविनः । जीवन्मुक्ताश्च निष्पापा जन्मादिपरिवर्जिताः ॥
शिवः शेषश्च धर्मश्च ब्रह्मविष्णुर्महान्विराट् । सनत्कुमारः कपिलः सनकश्च सनन्दनः ॥
बोद्धुः पञ्चशिखो दक्षो नारदश्च सनातनः । भृगुर्मरिचिर्दुर्वासाः कश्यपः पुलहोऽङ्किराः ॥
सेधावी लोमशः शुक्रो वसिष्ठः क्रतुरेव च । बृहस्पतिः कर्दमश्च शक्तिरग्निः पराशरः ॥
मार्कण्डेयो बालिश्चैव प्रह्लादश्च गणेश्वरः । यमः सूर्यश्च वरुणो वायुश्चन्द्रो हुताशनः ॥
शुकभरः उलूकश्च नाडीजङ्घश्च वायुजः । नरनारायणौ कूर्म इन्द्रद्युम्नो विभीषणः ॥
नवधाभक्तियुक्ताश्च कृष्णस्य परमात्मनः । एते महान्तो धर्मिष्ठा भक्तानां प्रवरास्तथा ॥
ये कदाकास्ते तदंशा जीवन्मुक्ताश्च संततम् । पापापहारास्तीर्थानां पृथिव्याश्च विशां पते ॥
ऊर्ध्वं च सप्त स्वर्गाश्च सप्तद्वीपा वसुंधरा । अधः सप्त च पातालान्तर्लोकमेव च ॥
एवंविधानां विश्वानां संख्या नास्त्येव पुत्रक । एवं च प्रतिविश्वेषु ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
देवा देवर्षयश्चैव मनवो मानवादयः । सर्वाश्रमाश्च सर्वत्र सन्ति बद्धाश्च मायया ॥१७॥
महाविष्णोर्लोमकूपे सन्ति विश्वानि यस्य च । स षोडशांशः कृष्णस्य चाऽऽत्मनश्च महान्वि-
राट् ॥ १८ ॥

भजः सत्यं पदं ब्रह्म नित्यं निर्गुणमच्युतम् । प्रकृतेः परमीशानं कृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥
निरीहं च निराकारं निर्विकारं निरञ्जनम् । निष्कामं निर्विरोधं च नित्यानन्दं सनातनम् ॥
इवेच्छासत्त्वं सर्वरूपं भक्तानुग्रहविग्रहम् । तेजःस्वरूपं परमं दातारं सर्वसंपदाम् ॥
स्थानासाध्यं दूराराध्यं शिवादीनां च योगिनाम् । सर्वेश्वरं सर्वपूज्यं सर्वेषां सर्वकामदम् ॥
सर्वाधारं च सर्वज्ञं सर्वानन्दकरं परम् । सर्वधर्मप्रदं सर्वं सर्वज्ञं प्राणरूपिणम् ॥ १९ ॥
सर्वधर्मस्वरूपं च सर्वकारणकारणम् । सुखदं मोक्षदं सारं पररूपं च भक्तिदम् ॥२०॥

दास्यद् धर्मं चैव सर्वसिद्धिप्रदं सताम् । सर्वतदतिरिक्तं च नश्वरं कृत्रिमं सदा ॥४७॥
 पश्चात्पश्चतरं शुद्धं परिपूर्णतमं शिवम् । यथासुखं गच्छ वत्स भगवन्तमधोक्षजम् ॥४८॥
 कृष्णेतिद्वयक्षरं मन्त्रं गृहीत्वा कृष्णदास्यदम् । पुष्करं दुष्करं गत्वा दशलक्षमिमं जस ॥
 दशलक्षजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भवेत्तव । इत्युक्त्वा सा भगवती तत्रैवान्तस्थीयत ॥४९॥
 वैश्यो नत्वा च तां भक्त्या चागमत्पुष्करं मुने । पुष्करे दुस्तरं तत्प्रवात्स लेभे कृष्णमीश्वरम्
 भगवत्याः प्रसादेन कृष्णदासो बभूव सः ॥ ४४ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० सुस्थसमाधिभेषः०
 प्रकृतिवैश्यसंवादकथनं नाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथ चतुषष्टितमोऽध्यायः

नारायण उवाच—

राजा येन क्रमेणैव भजे तां प्रकृतिं पराम् । तच्छ्रूयतां महाभाग वेदोक्तं क्रममेव च ॥
 स्नात्वाऽऽचम्य महाराजः कृत्वा न्यासत्रयं तदा । स्वकराङ्गाङ्गमन्त्राणां भूतशुद्धिं चकार सः
 प्राणायामं ततः कृत्वा कृत्वा च स्वाङ्गशोधनम् । ध्यात्वा देवीं च मृन्मय्यां अकाराऽऽवाहनं
 तदा ॥ ३ ॥
 पुनर्ध्यात्वा च भक्त्या च पूजयामास भक्तितः । देव्याश्च दक्षिणे भागे स्थाप्य कर्मलालयाम्
 संपूज्य भक्तिभावेन भक्त्या परधार्मिकः । देवषट्कं समावाह्य देव्याश्च पुरतो वटे ॥ ५ ॥
 भक्त्या च पूजयामास विधिपूर्वं च नारद । गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवायाम्
 देवषट्कं च संपूज्य नमस्कृत्य विचक्षणः । तदा ध्यायेन्महादेवीं ध्यायेन्नामेन भक्तितः ॥ ७ ॥
 ध्यानं च सामवेदोक्तं परं करुणतरुं मुने । ध्यायेन्नित्यं महादेवीं मूलप्रकृतिरीश्वरीम् ॥ ८ ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवादीनां पूज्यां वन्द्यां सनातनीम् । नारायणीं विष्णुमायां वैष्णवीं विष्णुभक्ति-
 दाम् वा ॥ ९ ॥
 सर्वस्वरूपा सर्वेशाः सर्वाधाराः परात्पराम् । सर्वविद्यासर्वमन्त्रसर्वशक्तिस्वरूपिणीम् ॥
 सगुणां निर्गुणां सत्यां वरां स्वेच्छामयीं सतीम् । महाविष्णोश्च जननीं कृष्णस्यार्धाङ्गसंभवाम्
 कृष्णां प्रियां कृष्णशक्तिं कृष्णबुद्ध्याधिदेवताम् । कृष्णस्तुतां कृष्णपूज्यां कृष्णवन्द्यां कृष्ण-
 मयीम् ॥ १२ ॥
 तप्तकान्तवर्णां कोटिसूर्यसमप्रभाम् । ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां भक्तानुग्रहकारिकाम् ॥ १३ ॥
 पुष्पीं शतभुजां देवीं महद्दुर्गतिनाशिनीम् । त्रिलोचनपिपां साध्वीं त्रिगुणां च त्रिलोक्यनाम्

त्रिलोचनप्राणरूपां शुद्धार्धचन्द्रशेखराम् । बिभ्रतीं कवरीभारं मालतीमाल्यमाण्डितम् ॥
 वर्तुलं वामवत्क्रं च शंभोर्मानसमोहिनीम् । रत्नकुण्डलयुग्मेन गण्डस्थलविराजिताम् ॥
 नासादक्षिणभागेन बिभ्रतीं गजमौक्तिकम् । अमूल्यरत्नं बहुलं बिभ्रतीं श्रवणोपरि ॥
 मुक्तापङ्कक्तेविनिन्द्यैकदन्तपङ्क्तिसुशोभिताम् । पद्मबिम्बाधरोष्ठीं च सुप्रसन्नां सुमङ्गलाम्
 चित्रपद्मावैलीरम्यकपोलयुगलोज्ज्वलाम् । रत्नकेयूरवलयरत्नमञ्जरिरञ्जिताम् ॥ १९ ॥
 रत्नकङ्कणभूषाढ्यां रत्नपाशकशोभिताम् । रत्नाङ्गुलीयानिकरैः कराङ्गुलिचयोज्ज्वलाम्
 पदाङ्गुलिनखासक्तलक्तरैः खामुशोभनाम् । वह्निशुद्धांकाधानां गन्धचन्दनचर्चिताम् ॥
 बिभ्रतीं स्तनयुग्मं च कस्तूरीबिन्दुशोभिताम् । सर्वरूपगुणवतीं गजेन्द्रमन्दगामिनीम् ॥
 अतीव कान्तां शान्तां च नितान्तां योगसिद्धिषु । विधातुश्च विधात्रीं च सर्वधात्रीं च शंकरीम्
 शरत्पार्वणचन्द्रास्यामतीव सुमनोहराम् । कस्तूरीबिन्दुभिः सार्धमधश्चन्दनबिन्दुना ॥
 सिन्दूरबिन्दुना शश्वद्भालमध्यस्थलोज्ज्वलाम् । शरन्मध्याह्नकमलप्रभाभोचनलोचनाम् ॥
 चारुकज्जलरेखाभ्यां सर्वतश्च समुज्ज्वलाम् । कोटिकन्दर्पलावण्यलीलानिन्दितविग्रहाम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थां च सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलाम् । सृष्टौ स्रष्टुः शिल्परूपां दयां पातुश्च पालने
 संहारकाले संहर्तुः परां संहाररूपिणीम् । निशुम्भशुम्भमथिनीं महिषासुरमर्दिनीम् ॥
 पुरा त्रिपुरयुद्धे च संस्तुतां त्रिपुरारिणा । मधुकैटभयोर्युद्धे विष्णुशक्तिस्वरूपिणीम् ॥
 सर्वदैत्यनिहन्त्रीं च रक्तबीजविनाशिनीम् । नृसिंहशक्तिरूपां च हिरण्यकशिपोर्वधे ॥
 बराहशक्तिं वाराहे हिरण्याक्षवधे तथा । परब्रह्मस्वरूपां च सर्वशक्तिं सदा भजे ॥
 इति ध्यात्वा च दुर्गायै पुष्पं दत्त्वा विचक्षणः । पुनर्ध्यात्वा चैव भक्त्या कुर्यादावाहनं ततः
 प्रकृतेः प्रतिमां धृत्वा मन्त्रमेवं पठेन्नरः । जीवन्त्यां ततः कुर्यान्ननुनाऽनेन यत्नतः ॥
 एषोहि भगवत्यम्ब शिवलोकात्सनातनि । गृहाण मम पूजां च शारदीयां सुरेश्वरि ॥
 इहाऽऽगच्छ जगत्पूज्ये तिष्ठ तिष्ठ महेश्वरि । हे मातरस्थामर्चायां सनिरुद्धा भवाम्बिके ॥
 इहाऽऽगच्छन्तु त्वत्प्राणाश्चाऽऽधिपानैः सहाच्युते । इहाऽऽगच्छन्तु त्वरितं तवैव सर्वश-

क्तयः ॥ ३१ ॥

ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं च दुर्गायै वह्निजायान्तमेव च । समुच्चार्यो रसि प्रागाः संतिष्ठन्तु सदा शिवे
 सर्वेन्द्रियाधिदेवास्त इहाऽऽगच्छन्तु चाण्डिके । ते शक्तयोऽत्राऽऽगच्छन्तु इहाऽऽगच्छन्तु

ईश्वराः ॥ ३८ ॥

इत्यावाह्य महादेवीं परीहारं करोति च । मन्त्रेणानेन विप्रेन्द्र तच्छृणुष्व सम हितः ॥

स्वागतं भगवत्यम्ब शिवलोकाच्छिवप्रिये । प्रसादं कुरु मां भद्रे भद्रकालि नमोऽस्तु ते ॥
 घन्योऽहं कृतकृत्योऽहं सफलं जीवनं मम । आगतोऽसि यतो दुर्गे माहेश्वरी मदालयम् ॥
 अद्य मे सफलं जन्म सार्धकं जीवनं मम । पूजयामि यतो दुर्गा पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥
 भारते भवतीं पूज्यां दुर्गां यः पूजयेद्बुधः । सोऽन्ते याति च गोलोकं परमैश्वर्यवानिह ॥
 कृत्वा च वैष्णवीपूजां विष्णुलोकं व्रजेत्सुधीः । माहेश्वरीं च संपूज्य शिवलोकं च गच्छति
 सात्त्विकी राजसी चैव त्रिधा पूजा च तामसी । भगवत्याश्च वेदोक्ता चोत्तमा मध्यमाऽधमा
 सात्त्विकी वैष्णवानां च शाक्तादीनां च राजसी । अदीक्षितानामसतामन्येषां तामसी स्मृता
 जीवहत्याविहीना या वरा पूजा तु वैष्णवी । वैष्णवा यान्ति गोलोकं वैष्णवीबलिदानतः ॥
 माहेश्वरी राजसी च बलिदानसमन्विता । शाक्तादयो राजसाश्च कैलासं यान्ति ते तथा ॥
 किरातास्त्रिदिवं यान्ति तामस्या पूजया तथा । त्वमेव जगतां माता चतुर्वर्गफलप्रदा ॥
 सर्वशक्तिस्वरूपा च कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ४२ ॥
 जन्ममृत्युजराव्याधिहरा त्वं च परात्परा । सुखदा मोक्षदा भद्रा कृष्णभक्तिप्रदा सदा ॥
 नारायणि महामाये दुर्गे दुर्गतिनाशिनि । दुर्गेतिस्मृतिमात्रेण याति दुर्गं मृणामिह ॥
 इति कृत्वा परीहारं देव्या वामे च सौधकेः । त्रिपद्या उपरिष्ठात्तु शङ्खं संस्थापयेत्तु सः ॥
 तत्र दत्त्वा जलं पूर्णं दूर्वां पुष्पं च चन्दनम् । धृत्वा दक्षिणहस्तेन मन्त्रमेवं पठेन्नरः ॥
 पुण्यस्त्वं शङ्ख पुण्यानां मङ्गलानां च मङ्गलम् । प्रभूतः शङ्खचूडात्त्वं पुराकरूपे पवित्रकः
 ततोऽर्घ्यमात्रं संस्थाप्य विधिनाऽनेन पण्डितः । दत्त्वा संपूजयेद्देवीमुपचारानि षोडश ॥
 त्रिकोणमण्डलं कृत्वा सजलेन कुशेन च । कूर्मं शेषं धरित्रीं च पूजयेत्तत्र धार्मिकः ॥
 त्रिपदीं स्थापयेत्तत्र त्रिपद्यां शङ्खमेव च । शङ्खे त्रिभागतोयं च दत्त्वा संपूजयेत्ततः ॥
 गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति । नर्मदे सिन्धु कावेरि चन्द्रभागे च कौशिकि ॥
 स्वर्गरेखे कनखले पारिभद्रे च गण्डाके । श्वेतगङ्गे चन्द्ररेखे पम्पे चम्पे च गोमति ॥ ५९ ॥
 पद्मावति त्रिपर्णाशो विपाशो विरजे प्रमे । शतहरे चेलगङ्गे जलेऽस्मिन्संनिधिं कुरु ॥
 वह्निं सूर्यं च चन्द्रं च विष्णुं च वरुणं शिवम् । पूजयेत्तत्र तोये च तुलस्या चन्दनेन च ॥
 नैवेद्यानि च सर्वाणि प्रोक्षयेत्तज्जलेन च । प्रत्येकं वै ततो दद्यादुपचारांश्च षोडश ॥
 आसनं वसनं पाद्यं स्नानीयमनुलेपनम् । मधुपर्कं गन्धमर्घ्यं पुष्पं नैवेद्यमीप्सितम् ॥ ६३ ॥
 पुनराचमनीयं च ताम्बूलं रत्नभूषणम् । धूपं प्रदीपं तल्पं चेत्युपचारास्तु षोडश ॥ ६४ ॥
 अमूल्यरत्नसंकलुप्तं नानाचित्रविराजितम् । वरं सिंहसनश्रेष्ठं गृह्यतां शंकरप्रिये ॥ ६५ ॥
 अनन्तसूत्रप्रभवमोश्वरेच्छाविनिर्मितम् । ज्वलदग्निविष्णुखं च वसनं मृद्वतां शिवे ॥ ६६ ॥

अमूल्यरत्नपात्रस्थं निर्मलं जाह्नवीजलम् । पादप्रक्षालनार्थाय दुर्गे देवि प्रगृह्यताम् ॥
 सुगन्धामलकीस्निग्धद्रवमेतत्सुदुर्लभम् । सुपक्वं विष्णुतैलं च गृह्यतां परमेश्वरि ॥ ६८ ॥
 कस्तूरीकुल्कुमाक्तं च सुगन्धिद्रुतचन्दनम् । सुवासितं जगन्मातृगृह्यतामनुलेपनम् ॥ ६९ ॥
 माध्वीकं रत्नपात्रस्थं सुपवित्रं सुमङ्गलम् । मधुपर्कं महादेवि गृह्यतां प्रीतिपूर्वकम् ॥
 सुगन्धमूलचूर्णं च सुगन्धद्रव्यसंयुतम् । सुपवित्रं मङ्गलं ह्ये देवि गन्धं गृहाण मे ॥ ७१ ॥
 पवित्रं शङ्खपात्रस्थं दूर्वापुष्पाक्षतान्वितम् । स्वर्गमन्दाकिनीतोयमध्ये चाण्डि गृहाण मे
 सुगन्धिपुष्पश्रेष्ठं च पारिजाततरुद्भवम् । नानापुष्पादिमाल्यानि गृह्यतां जगदम्बिके ॥
 दिव्यं सिद्धाक्षमौमानं पिष्टकं पायसादिकम् । मिष्टान्नं लड्डुकफलं नैवेद्यं गृह्यतां शिवे
 सुवासितं शीततोयं कर्पूरादिसुसंस्कृतम् । मया निवेदितं भक्त्या गृह्यतां शैलकन्धके ॥
 गुवाकर्णचूर्णं च कर्पूरादिसुवासितम् । सर्वभोगवरं रम्यं ताम्बूलं देवि गृह्यताम् ॥ ७६ ॥
 अमूल्यरत्नसारैश्च खचितं चेश्वरेच्छया । सर्वाङ्गशोभनकरं भूषणं देवि गृह्यताम् ॥ ७७ ॥
 तरुनिर्यासचूर्णं च गन्धवस्तुसमान्वितम् । हुताशनशिखाशुद्धं धूपं च देवि गृह्यताम् ॥
 दिव्यरत्नविशेषं च सान्द्रध्वान्तनिवारकम् । सुपवित्रं प्रदीपं च गृह्यतां परमेश्वरि ॥
 रत्नसारगणाकीर्णं दिव्यं पर्यङ्कमुत्तमम् । सूक्ष्मवस्त्रैश्च संस्यूतं देवि तल्पं प्रगृह्यताम् ॥
 एवं संपूज्य तां दुर्गां दद्यात्पुष्पाक्षलिं मुने । ततोऽष्टनाभिकादेवीर्धत्नतः परिपूजयेत् ॥
 षट्प्रचण्डां प्रचण्डां च चण्डोग्रां चण्डनायिकाम् । अतिचण्डां च चामुण्डां चण्डां
 चण्डवतीं तथा ॥ ८२ ॥

पद्मे चाष्टदले चैताः प्रागादिक्रमतस्तथा । पञ्चोपचारैः संपूज्य भैरवान्मध्यदेशतः ॥ ८३ ॥
 आदौ महाभैरवं च तथा संहारभैरवम् । असिताङ्गं भैरवं च रुरुभैरवं च ॥ ८४ ॥
 कालभैरवमप्येवं क्रोधभैरवमेव च । ताम्रचूडं चन्द्रचूडमन्ते वै भैरवद्वयम् ॥ ८५ ॥
 एतान्संपूज्य मध्ये वै नवशक्तीश्च पूजयेत् । तत्र पद्मे चाष्टदले मध्ये वै भक्तिपूर्वकम् ॥
 ब्रह्माणी वैष्णवी चैव रौद्रीं माहेश्वरीं तथा । नारसिंहीं च वाराहीं च । णीं कार्तिकीं तथा
 सर्वशक्तिस्वरूपां च प्रधानां सर्वमङ्गलाम् । नवशक्तीश्च संपूज्य षटे देवांश्च पूजयेत् ॥
 शंकरं कार्तिकेयं च सूर्यं सोमं हुताशनम् । वायुं च वरुणं चैव देव्याश्चेटीं बटुं तथा ॥
 चतुःषष्टिं योगिनीनां संपूज्य विधिपूर्वकम् । यथाशक्ति बलिदत्त्वा हरोति स्तवनं बुधः
 कथञ्च च गले बध्वा पाठित्वा भक्तिपूर्वकम् । ततः कृत्वा परीहारं नः स्फुर्याद्विचक्षणः ॥
 बलिदानविधानं च श्रूयतां मुनिसत्तम । मायातिं महिषं छागं दद्यान्मेषादिकं शुभम् ॥

सहस्रवर्षं सुप्रीता दुर्गा मायातिदानतः । महिषाच्छतवर्षं च दशवर्षं च च्छागलात् ॥
 वर्षं मेघेण कूष्माण्डैः पक्षिमिह्रिणैस्तथा । दशवर्षं कृष्णसारैः सहस्राब्दं च गण्डकैः ॥
 कुन्निमैः पिष्टनिर्माणैः षण्मासं पशुभिस्तथा । मासं सुष्कादिकलैरक्षतैरिति नारद ॥
 युवकं व्याधिहीनं च सशृङ्गं लक्षणान्वितम् । विशुद्धमधिकाराङ्गं सुवर्णं पुष्टमेव च ॥
 शिशुना बलिना दातुर्हन्ति पुत्रं च चण्डिका । वृद्धेन वै गुरुजनं कृशेनापिष्टबान्धवान्
 धनं चैवाधिकाङ्गेन हीनाङ्गेन प्रजास्तथा । कामिनीं शृङ्गभङ्गेन काणेन भ्रातरं तथा ॥
 वृष्टिकेन भवेन्मृत्युर्विघ्नं स्याच्चित्रमस्तकैः । हन्ति मित्रं ताम्रपृष्ठैर्भ्रष्टश्रीः पुच्छहीनतः ॥
 माक्षतीनां स्वरूपं च श्रूयतां मुनिसत्तम । वक्ष्याम्यथर्ववेदोक्तं फलहानिर्व्यतिक्रमे ॥
 पितृमातृविहीनं च युवकं व्याधिवर्जितम् । विवाहितं दीक्षितं च परदारविहीनकम् ॥
 अजापजं विशुद्धं च सच्छूद्रपरिपोषितम् । तद्बन्धुभ्यो धनं दत्त्वा क्रीतं मूल्यातिरेकतः
 स्नापयित्वा च तं कर्ता पूजयेद्वस्त्रचन्दनैः । मारुतैर्धूपैश्च सिन्दूरैर्दधिगोरोचनादिभिः ॥
 तं च वर्षं भ्रामयित्वा मृत्युद्वारेण यत्नतः । वर्षान्ते च समुत्सृज्य दुर्गायै तं निवेदयेत्
 अष्टमीनक्षत्रीसंधौ दद्यान्मायातिमेव च । इत्येवं कथितं सर्वं बलिदानं प्रसङ्गतः ॥ १०९ ॥
 बलिं दत्त्वा च स्तुत्वा च धृत्वा च कवचं बुधः । प्रणम्य दण्डवद्भूमौ दद्याद्विप्राय
 दक्षिणाम् ॥ १०९ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० पूजाविधिबलिपशुलक्षणविशेषो
 नाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ १४ ॥

=====

अथ पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ।

=====

नारद उवाच —

श्रुतं सर्वं महाभाग सुधारसवरं वरम् । स्तोत्रं च कवचं पूजाफलं कालं वद प्रभो ॥

नारायण उवाच —

आर्द्रायां बोधयेद्देवीं मूलेनैव प्रवेशयेत् । उत्तरेणार्चयित्वा तां श्रवणायां विसर्जयेत् ॥

आर्द्रायुक्तनवम्यां तु कृत्वा देव्याश्चर्चयेन्नमः । पूजायाः शतवार्षिक्याः फलमाप्नोति मानवः

मूलायां तु प्रवेशे च नरमेव फलं लभेत् । उत्तरे पूजनं कृत्वा वाजपेयफलं लभेत् ॥

कृत्वा विसर्जनं देव्याः श्रवणायां च मानवः । लक्ष्मीं च पुत्रपौत्रांश्च लभते नात्र संशयः

भुवः प्रदक्षिणापुण्यं पूजायां लभते नरः । नक्षत्रयोगाभावे तु पार्वत्याश्चैव नारद ॥

मन्त्र्यां बोधनं कृत्वा पक्षं संपूज्य मानवः । अश्वमेधफलावाप्त्यै दशम्यां च विसर्जयेत् ॥
 सप्तम्यां पूजनं कृत्वा बलिं दद्याद्विचक्षणः । अष्टम्यां पूजनं शस्तं बलिदानविवर्जितम् ॥
 अष्टम्यां बलिदानेन विपत्तिर्जायते नृणाम् । दद्याद्विचक्षणो भक्त्या नवम्यां विधिवद्बलिम्
 बलिदानेन विप्रेन्द्र दुर्गाप्रीतिर्भवेन्नृणाम् । हिंसाजन्यं न पापं च लभते यज्ञकर्मणि ॥१०॥
 उत्सर्गकर्ता दाता च च्छेता पोष्टा च रक्षकः । अग्रे पश्चान्निबद्धा च सप्तैतेऽवधकारिणः ॥
 यो यं हन्ति स तं हन्ति नेति वेदोक्तमेव च । कुर्वन्ति वैष्णवीं पूजां वैष्णवास्तेन हेतुना ॥
 एवं संपूज्य सुरथः पूर्णं वर्षं च भक्तितः । कवचं च गले बध्वा तुष्टाव परमेश्वरीम् ॥१३॥
 स्तोत्रेण परितुष्टा सा तस्य साक्षाद्भुव ह । स ददर्श पुरो देवीं ग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् ॥
 तेजस्वरूपां परमां सगुणां निर्गुणां वराम् । दृष्ट्वा तां कमनीयां च तेजोमण्डलमध्यतः ॥
 स्वेच्छामयीं कृपारूपां भक्तानुग्रहकारिणीम् । पुनस्तुष्टाव राजेन्द्रो भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥
 स्तवेन परितुष्टा सा सस्मिता स्नेहपूर्वकम् । उवाच सत्यं राजेन्द्रं कृपया जगदम्बिका ॥

प्रकृतिरुवाच—

साक्षात्संप्राप्य गां राजन्वृणोषि विभवं वरम् । ददामि तुभ्यं विभवं सांप्रतं वाञ्छितं तव ॥
 निर्मित्य सर्वाञ्छत्रूंश्च लब्ध्वा राज्यमकण्टकम् । मविष्यसि महाराज सावर्णिर्भनुरष्टमः ॥
 दास्यामि तुभ्यं ज्ञानं च परिणामे नराधिप । भक्तिं दास्यं च परमे श्रीकृष्णे परमात्मनि ॥
 वृणोति विभवं यो हि साक्षान्मां प्राप्य मन्दधीः । मायया वञ्चितः सोऽपि विषमत्यमृतं त्यजन्
 ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं सर्वं नश्वरमेव च । नित्यं सत्यं परं ब्रह्म कृष्णं निर्गुणमेव च ॥२२॥
 ब्रह्मविष्णुशिवादीनामहमाद्या परात्परा । सगुणा निर्गुणा चापि वरा स्वेच्छामयी सदा ॥
 नित्या नित्या सर्वरूपा सर्वकारणकारणम् । बीजरूपा च सर्वेषां मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥२४॥
 पुण्ये वृन्दावने रम्ये गोलोके रासमण्डले । राधा प्राणाधिकाऽहं च कृष्णस्य परमात्मनः
 अहं दुर्गा विष्णुमाया बुद्ध्याधिष्ठातृदेवता । अहं लक्ष्मीश्च वैकुण्ठे स्वयं देवी सरस्वती ॥
 सावित्री वेदमाताऽहं ब्रह्माणी ब्रह्मलोकतः । अहं गङ्गा च तुलसी सर्वाधारा वसुंधरा ॥
 नानाविधाऽहं कलया मायया सर्वयोषितः । साऽहं कृष्णेन संसृष्टा नृप भ्रूमङ्गलीलया ॥
 भ्रूमङ्गलीलया सृष्टो येन पुंसा महान्विराट् । लोम्नां कूपेषु विश्वानि यस्य सन्ति हि नित्यशः
 असंख्यानानि च तान्येव कृत्रिमाणि च मायया । अनित्ये नित्यबुद्धि च सर्वे कुर्वन्ति संततम्
 सप्तसागरसंयुक्ता सप्तद्वीपा वसुंधरा । तदधः सप्त पातालाः स्वर्लोकाश्चैव सप्त च ॥
 एवं विश्वं बहुविधं ब्रह्माण्डं ब्रह्मणा कृतम् । प्रत्येकं सर्वविध्यण्डे ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥

सर्वेषामीश्वरः कृष्ण इति ज्ञानं परात्परम् । वेदानां च व्रतानां च तीर्थानां तपसां तथा ॥
 देवानां चैव पुण्यानां सारः कृष्ण इति स्मृतः । तद्भक्तिहीनो यो मूढः स च जीवन्मृतो ध्रुवम्
 पवित्राणि च तीर्थानि तद्भक्तस्पर्शवायुना । तन्मन्त्रोपासकश्चैव जीवन्मुक्त इति स्मृतः ॥
 मन्त्रग्रहणमात्रेण नरो नारायणो भवेत् । विना जपेन तपसा विना तीर्थेन पूजया ॥
 मातामहानां शतकं पितॄणां च सहस्रकम् । पुंसामेवं समुद्धृत्य गोलोकं च स गच्छति ॥
 इदं ज्ञानं सारभूतं कथितं ते नराधिपः । मन्वन्तरान्ते भोगान्ते भक्तिं दास्यामि ते हरौ ॥
 माऽभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥
 अहं यमनुगृह्णामि तस्मै दास्यामि निर्मलाम् । निश्चलं सुहृदं भक्तिं श्रीकृष्णे परमात्मानि ॥
 करोमि वञ्चनां यं यं तेभ्यो दास्यामि संपदम् । प्रातः स्वप्नस्वरूपां च मिथ्येतिभ्रमरूपिणीम्
 इति ते कथितं ज्ञानं गच्छ वत्स यथासुखम् । इत्युक्त्वा च महादेवी तत्रैवान्तधीयत ॥४२॥
 रामा संप्राप्य राज्यं च नत्वा तां प्रययौ गृहम् । इति ते कथितं वत्स दुर्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० दुर्गासुरथसं०

ज्ञानकथनं नाम पञ्चषष्ठितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥

=====

अथ षट्षष्ठितमोऽध्यायः ।

—————

नारद उवाच—

श्रुतं सर्वं नावशिष्टं किञ्चिदेव हि निश्चितम् । प्रकृतेः कवचं स्तोत्रं ब्रूहि मे मुनिसत्तम ॥१॥

नारायण उवाच—

पुरा स्तुता सा गोलोके कृष्णेन परमात्मना । संपूज्य मधुमासे च संप्रीते रासमण्डले ॥ १ ॥
 मधुकैटभयोर्युद्धे द्वितीये विष्णुना पुरा । तत्रैव काले सा दुर्गा ब्रह्मणा प्राणसंकटे ॥ ३ ॥
 चतुर्थे संस्तुता देवी भक्त्या च त्रिपुरारिणा । पुरा त्रिपुरयुद्धे च महाघोरतरे मुने ॥ ४ ॥
 पञ्चमे संस्तुता देवी वृत्रासुरवधे तथा । शक्रेण सर्वदेवैश्च घोरे च प्राणसंकटे ॥ ५ ॥
 तदा मुनीन्द्रैर्भनुभिर्मानवैः सुरथादिभिः । संस्तुता पूजिता सा च कल्पे कल्पे परात्परा ॥६॥
 स्तोत्रं च श्रूयतां ब्रह्मन्सर्वविघ्नविनाशकम् । सुखदं मोक्षदं सारं भवसंतारकारणम् ॥ ७ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

त्वमेव सर्वजननी मूलप्रकृतिरीश्वरी । त्वमेवाऽऽद्या सृष्टिविधौ स्वेच्छया त्रिगुणात्मिका ॥
 कार्यार्थे सगुणा त्वं च वस्तुतो निर्गुणा स्वयम् । परब्रह्मस्वरूपा त्वं सत्या नित्या सनातनी ॥

तेजस्वरूपा परमा मक्तानुग्रहविग्रहा । सर्वस्वरूपा सर्वेशा सर्वाधारा परात्परा ॥ १० ॥
 सर्वबीजस्वरूपा च सर्वपूज्या निराश्रया । सर्वज्ञा सर्वतोभद्रा सर्वमङ्गलमङ्गला ॥ १० ॥
 सर्वबुद्धिस्वरूपा च सर्वशक्तिस्वरूपिणी । सर्वज्ञानप्रदा देवी सर्वज्ञा सर्वमाविनी ॥ ११ ॥
 त्वं स्वाहो देवदाने च पितृदाने स्वधा स्वयम् । दक्षिणा सर्वदाने च सर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥
 निद्रा त्वं च देवा त्वं च तृष्णा त्वं चाऽऽत्मनः प्रिया । क्षुत्क्षान्तिः शान्तिरीशा च
 कान्तिस्तुष्टिश्च शाश्वती ॥ १२ ॥

अद्वोमुष्टिश्च तन्द्रा च लज्जा शोभा प्रभा तथा । सतां संपत्स्वरूपा श्रीर्विपत्तिरसतामिह
 प्रीतिरूपा पुण्यवती गपिनां कलहाङ्कुरा । शश्वत्त्वर्ममयी शक्तिः सर्वदा सर्वजीविनाम्
 दैव्यैः स्वपदं क्षीरी धातुर्धात्री कृपामयी । हिनाय सर्वदेवानां सर्वासुरविनाशिनी ॥
 योगनिद्रा योगरूपा योगदात्री च योगिनाम् । सिद्धिस्वरूपा सिद्धानां सिद्धिदा सिद्धि-
 योगिनी ॥ १७ ॥

माहेश्वरी च ब्रह्माणी विष्णुमाया च वैष्णवी । भद्रदा भद्रकाली च सर्वलोकभयंकरी ॥
 ग्रामे ग्रामे ग्रामदेवी गृहदेवी गृहे गृहे । सतां कीर्तिः प्रतिष्ठा च निन्दा त्वमसतां सदा ॥
 महायुद्धे महामारी दुष्टसंहाररूपिणी । रक्षास्वरूपा शिष्टानां मातेव हितकारिणी ॥
 बन्धा पूज्या स्तुता त्वं च ब्रह्मादीनां च सर्वदा । ब्राह्मण्यरूपा विप्राणां तपस्या च
 तपस्विनाम् ॥ २१ ॥

विद्या विद्यावतां त्वं च बुद्धिर्बुद्धिमतां सताम् । मेधा स्मृतिस्वरूपा च प्रतिभा प्रति-
 भावताम् ॥ २२ ॥

राज्ञां प्रतापरूपा च विशां वाणिज्यरूपिणी । सृष्टौ सृष्टिस्वरूपा त्वं रक्षारूपा च पालने ॥
 तथाऽन्ते त्वं महामारी विश्वे विश्वैश्च पूजिते । कालरात्रिर्महारात्रिर्मोहरात्रिश्च मोहिनी
 दुरस्यया मे माया त्वं यया संमोहितं जगत् । यया मुग्धो हि विद्वांश्च मोक्षमार्गं न पश्यति ॥
 इत्यात्मना कृतं स्तोत्रं दुर्गाया दुर्गनाशनम् । पूजाकाले पठेद्यो हि सिद्धिर्भवति वाञ्छिता
 बन्ध्या च काकबन्ध्या च मृतवत्सा च दुर्भगा । श्रुत्वा स्तोत्रं वर्षमेकं सुपुत्रं लभते ध्रुवम्
 कारागारे महाघोरे यो बद्धो दृढबन्धने । श्रुत्वा स्तोत्रं मासमेकं बन्धनान्मुच्यते ध्रुवम् ॥
 यक्षग्रस्तो गलत्कुष्ठी महाशूली महाज्वरी । श्रुत्वा स्तोत्रं वर्षमेकं सद्यो रोगात्प्रमुच्यते ॥
 पुत्रभेदे प्रजाभेदे पत्नीभेदे च दुर्गतः । श्रुत्वा स्तोत्रं मासमेकं लभते नात्र संशयः ॥
 राजद्वारे श्मशाने च महारण्ये रणस्थले । हिंस्रजन्तुमपीपे च श्रुत्वा स्तोत्रं प्रमुच्यते

गृहदाहे च दावाग्नौ दस्युसैन्यसमन्विते । स्तोत्रश्रवणमात्रेण लभते नात्र संशयः ॥
महाहरिद्रो-मूर्खश्च वर्षे स्तोत्रं पठेत्तु यः । विद्यावान्वनवांश्चैव स भवेन्नात्र संशयः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० दुर्गास्तोत्रं नाम

षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

=====

अथ सप्तषष्टितमोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वज्ञानविशारद । ब्रह्माण्डमोहनं नाम प्रकृतेः कवचं वद ॥ १ ॥

नारायण उवाच—

शृणु वक्ष्यामि हे वत्स कवचं च सुदुर्लभम् । श्रीकृष्णेनैव कथितं कृपया ब्रह्मणे पुरा ॥
ब्रह्मणा कथितं पूर्वं धर्माय जाह्नवीतटे । धर्मेण दत्तं मद्यं च कृपया पुष्करे पुरा ॥
त्रिपुरारिश्च यद्धृत्वा जघान त्रिपुरं पुरा । मुमोच धाता यद्धृत्वा मधुकैटभयोर्मयम् ॥
जघान रक्तबीजं तं यद्धृत्वा भद्रकालिका । यद्धृत्वा तु महेन्द्रश्च संप्राप कमलालयाम् ॥
यद्धृत्वा च महाकालश्चिजीवी च धार्मिकः । यद्धृत्वा च महाज्ञानी नन्दी सानन्दपूर्वकम् ॥
यद्धृत्वा च महायोद्धा रामः शत्रुभयंकरः । यद्धृत्वा शिवतुल्यश्च दुर्वासा ज्ञानिनां वरः ॥
ॐ दुर्गेति चतुर्थ्यन्तः स्वाहान्तो मे शिरोऽवतु । मन्त्रः षडक्षरोऽयं च मक्तानां कल्प-

पादपः ॥ ७ ॥

विचारो नास्ति वेदेषु ग्रहणेऽस्य मनोर्मुने । मन्त्रग्रहणमात्रेण विष्णुतुल्यो भवेन्नरः ॥
मम वक्त्रं सदा पातु चो दुर्गायै नमोन्ततः । ॐ दुर्गे रक्षयति च कण्ठं पातु सदा मम ॥
ॐ ह्रीं श्रीमिति मन्त्रोऽयं स्कन्धं पातु निरन्तरम् । ॐ ह्रीं श्रीं क्लीमिति पृष्ठं पातु मे
सर्वतः सदा ॥ १० ॥

ह्रीं मे वक्षस्थलं पातु हस्तं श्रीमिति संततम् । ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं पातु सर्वाङ्गं स्वप्ने
जागरणे तथा ॥ ११ ॥

प्राच्यां मां प्रकृतिः पातुः पातु वह्नौ च चण्डिका । दक्षिणे भद्रकाली च नैऋत्यां च
महेश्वरी ॥ १२ ॥

वारुण्यां पातु वाराही वायव्यां सर्वमङ्गला । उत्तरे वैष्णवी पातु तथैशान्यां शिवाप्रिया
जले स्थले चान्तरिक्षे पातु मां जगद्धम्बिका । इति ते कथितं वत्स कवचं च सुदुर्लभ

यस्मै कस्मै न दातव्यं प्रवक्तव्यं न कस्यचित् । गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्वालंकारचन्दनैः
 कवचं धारयेद्यस्तु सोऽपि विष्णुर्न संशयः । स्नाने च सर्वतीर्थानां पृथिव्याश्च प्रदक्षिणे
 यत्फलं लभे लोकस्तदेतद्धारणान्मुने । पञ्चलक्षजपेनैव सिद्धमेतद्भवेद्भुवम् ॥ १७ ॥
 लोके च सिद्धकवचं नास्त्रं विधयति संकटे । न तस्य मृत्युर्भवति जले वह्नौ विषे उवरे ॥
 जीवन्मुक्तो भवेत्सोऽपि सर्वसिद्धेश्वरेश्वरः । यदि स्यात्सिद्धकवचो विष्णुतुल्यो भवेद्भुवम् ॥
 कथितं प्रकृतेः खण्डं सुधाखण्डात्परं मुने । या चैव मूलप्रकृतिर्यस्याः पुत्रो गणेश्वरः ॥
 कृत्वा कृष्णव्रतं सा च लेभे गणपतिं सुतम् । स्वांशेन कृष्णो भगवान्भूव च गणेश्वरः
 श्रुत्वा च प्रकृतेः खण्डं सुश्राव्यं च सुधोषमम् । भोजयित्वा च दध्यन्नं तस्मै दद्याच्च काञ्चनम्
 सवत्सां सुरभिं रम्यां दद्याद्भक्तिपूर्वकम् । वासोलंकाररत्नैश्च तोषयेद्वाचकं मुने ॥
 पुष्पालंकारवसनैरुपहारगणैस्तथा । पुस्तकं पूजयेद्देवं भक्तिश्रद्धासमन्वितः ॥ २९ ॥
 एवं कृत्वा यः शृणोति तस्य विष्णुः प्रसीदति । वर्धते पुत्रपौत्रादिर्यशस्वी तत्प्रसादतः ॥
 लक्ष्मीर्वसति तद्वेहे ह्यन्ते गोलोकमाप्नुयात् । लेभेत्कृष्णस्य दास्यं स भक्तिं कृष्णे सुनिश्चलाम्

इति श्रीब्रह्म० महा० प्रकृति० नारदना० दुर्गोपा० ब्रह्माण्डमोहन-
 कवचं नाम सप्तषष्ठितमोऽध्यायः ॥ १७ ॥

=====

समाप्तमिदं श्रीमद्ब्रह्मवैवर्तपुराणस्य द्वितीयं प्रकृतिखण्डम् ॥

=====

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

श्रीमद्द्वैपायनमुनिप्रणीतं—

ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ।

तत्र तृतीयं गणपतिखण्डम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् । देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ १ ॥

नारद उवाच—

श्रुतं प्रकृतिखण्डं तदमृतार्णवमुत्तमम् । सर्वोत्कृष्टमभीष्टं च मूढानां ज्ञानवर्धनम् ॥ २ ॥
अधुना श्रीगणेशस्य खण्डं श्रोतुमिहाऽऽगतः । तज्जन्मचरितं तृणां सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥
कथं जज्ञे सुरश्रेष्ठः पार्वत्या उदरे शुभे । देवी केन प्रकारेण चाकभतादृशं सुतम् ॥ ३ ॥
स आशः कस्य देवस्य कथं जन्म ललाम सः । अयोनिसंभवः किं वा किं वाऽसौ योनिसंभवः
किं वा तद्ब्रह्म तेजो वा किं ज्ञानं च पराक्रमः । का तपस्या च किं ज्ञानं किं वा तन्निर्मलं यशः
कथं तस्य पुरः पूजा विधेषु निखिलेषु च । स्मिन्ने नारायणे शंभौ जगद्गौरी च भगवदि ॥
पुराणेषु निगूढं च तज्जन्म परिकीर्तितम् । कथं वा गजवत्क्रोडयस्तेजोदरतो मङ्गलपरः ॥
एतत्सर्वं समाचक्ष्व श्रोतुं कौतूहलं मम । सुविस्तीर्णं महाभाग तदतीव मनोहरम् ॥ ४ ॥

नारायण उवाच—

शृणु नारद श्रक्ष्यामि रक्षस्यं परमद्भुतम् । आपसंतापहरणं सर्ववैघ्नविनाशनम् ॥ १ ॥
सर्वमङ्गलदं सारं सर्वश्रुतिपत्रोद्हरम् । सुखदं मोक्षबीजं च पापमूलनिहन्तनम् ॥ २ ॥
दैत्यादितानां देवानां तेजोराशिसमुद्भवा । देवीं संहृत्य दैत्यौघान्दक्षकन्या च भूव ह ॥
सा च नाम्ना सती द्वेष्टी स्वामिनो निन्दया पुरा । देहं संत्यज्य योगेन जाताः शौचप्रियेन्द्रे
शंकराश्च ददौ तां च पार्वतीं पर्वतो मुदा । तां गृहीत्वा महादेवो जगाम विजयं जगम् ॥
शय्यां रतिकरीं कृत्वा पुष्पचन्दनचर्चिताम् । स रेमे नर्मदातीरे पुष्पोद्याने तथा सह ॥
सहस्रवर्षपर्यन्तं दैवमानेन नारद । तयोर्बभूव शुक्रारो विपरीतादिको महाम् ॥ ३ ॥

१-क. 'ना-श्रोतुमिच्छामि-गणेशं-खण्डजीवर । स' । २-२ क. 'कर्म' ।

दुर्गाङ्गस्पर्शमात्रेण मदनान्मूर्छितः शिवः । मूर्छिता सा शिवस्पर्शाद्बुबुधे न दिवानिशम्
 हंसकारण्डवाकीर्णे पुंस्कोकिलरुताकुले । नानापुष्पविकासोदये भ्रमरध्वनिगुञ्जिते ॥
 सुगन्धिकुसुमाश्लेषिवायुना सुरभीकृते । अतीव सुखदे रम्ये सर्वजन्तुविवर्जिते ॥१९॥
 दृष्ट्वा तयोस्तच्छृङ्गारं चिन्तां प्रापुः सुराः पराम् । ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य ययुर्नारायणान्ति
 कम् ॥ २० ॥

तं नत्वा कथयामास ब्रह्मा वृत्तान्तमीप्सितम् । संतस्थुर्देवताः सर्वाश्चिप्रुत्तलिका यथा ॥

ब्रह्मोवाच—

सहस्रवर्षपर्यन्तं दैवमानेन शंकरः । रतौ रतश्च निश्चेष्टो न योगी विरराम ह ॥ २१ ॥
 मैथुनस्य विरामे च दम्पत्योर्जगदीश्वर । किंभूतं भविताऽपत्यं तन्नः कथितुमर्हसि ॥ २३ ॥

श्रीभगवानुवाच—

चिन्ता नास्ति जगद्धातः सर्वं भद्रं भविष्यति । मयि येशरणापन्नास्तेषां दुःखं कुतो विधे
 येनोपायेन तद्वीर्यं भूमौ पतति निश्चितम् । तत्कुरुष्व प्रयत्नेन सार्धं देवगणेन च ॥
 यदा च शंभोर्वीर्यं तत्पार्वत्या उदरे पतेत् । ततोऽपत्यं च भविता सुरासुरविमर्दकम् ॥
 ततः शक्रादयः सर्वे सुरा नारायणाज्ञया । प्रययुर्मर्मातीरं ययौ ब्रह्मा निजालयम् ॥
 तत्रैव पर्वतद्रोणीबहिर्देशे सुगः पराः । विषण्णवदनाः सर्वे बभूवुर्भयकातराः ॥ २८ ॥
 शक्रः कुबेरमवदस्कुबेरो वरुणं तथा । समीरणं च वरुणो यमं चैव समीरणः ॥ २९ ॥
 हुताशनं यमश्चैव भास्करं च हुताशनः । चन्द्रं तथा भास्करश्च त्वीशानं चन्द्र एव च ॥
 एवं देवाः प्रेरयन्ति देवाश्च रतिभञ्जने । हरशृङ्गारभङ्गं च कुर्वित्युक्त्वा परस्परम् ॥
 द्वारि स्थितो वक्रशिरो शक्रः प्राह महेश्वरम् ॥ ३२ ॥

इन्द्र उवाच—

किं करोषि महादेव योगीश्वर नमोऽस्तु ते । जगदीश जगद्धीज ३. कानां मयभञ्जन ॥
 हरिर्जगामेत्युक्त्वा तमाजगाम च भास्करः । उवाच भीतो द्वारस्थो गयार्तो वक्रचक्षुषा ॥

सूर्य उवाच—

किं करोषि महादेव जगतां परिपालक । सुरश्रेष्ठ महामाग पार्वतीश नमोऽस्तु ते ॥
 इत्येवमुक्त्वा श्रीसूर्यः स अजगाम मयात्ततः । आजगाम तथा चन्द्र अवोचद्वक्रकंधरः ॥

चन्द्र उवाच—

किं करोषि त्रिलोकेश त्रिलोचन नमोऽस्तु ते । स्वात्माराम स्वयंपूर्ण पुण्यश्रवणकीर्तन ॥

इत्येवमुक्त्वा भीतश्च विरराम निशापतिः । समीरणोऽपि द्वारस्थः संवीक्ष्योवाच सादरम् ॥

पवन उवाच—

किं करोषि जगन्नाथ जगद्धन्धो नमोऽस्तु ते । धर्मार्थकाममोक्षाणां बीजरूप सनातन ॥
इत्येवं स्तवनं श्रुत्वा योगज्ञानविशारदः । त्यक्तुकामो न तत्याज शृङ्गारं पार्वतीभयात् ॥
दृष्ट्वा सुरान्मयातींश्च पुनः स्तोत्रं समुद्यतान् । विजहौ सुखसंभोगं कण्ठलज्जं च पार्वतीम् ॥
उत्तिष्ठतो महेशस्य त्रासलज्जायुतस्य च । भूमौ पपात तद्वीर्यं ततः स्कन्दो बभूव ह ॥
पश्चात्तां कथयिष्यामि कथामतिमनोहराम् । स्कन्दजन्मप्रसङ्गे च सांप्रतं वाञ्छितं शृणु ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपति० नारदना० प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

त्यक्त्वा रतिं महादेवो ददर्श पुरतः सुरान् । पलायध्वमिति प्राह कृपया पार्वतीभयात् ॥
देवाः पलायिता भीताः पार्वतीशापहेतुना । सर्वब्रह्माण्डसंहर्ता चक्रे पार्वतीभयात् ॥
तत्पादुत्थाय सा दुर्गा न च दृष्ट्वा पुरः सुरान् । समुत्थितं कोपवह्निं स्तम्भयामास देहतः
अद्यप्रभृति ते देवा व्यर्थवीर्या भवन्त्विति । शशाङ्गं देवी तान्देवानतिरुष्टा बभूव ह ॥
ततः शिवः शिवां दृष्ट्वा क्रोधसंरक्तलोचनाम् । रुदतीं नम्रवदनां लिखन्तीं धरणीतलम् ॥
शिवस्तां दुःखितां दृष्ट्वा क्रोधसंरक्तलोचनाम् । हस्ते गृहीत्वा देवेशो वासयामास वक्षसि
अतीव भीतः संश्रुत उवाच मधुरं वचः ॥ ७ ॥

शंकर उवाच—

कथं रुष्टा गिरिश्रेष्ठकन्ये धन्ये मनोहरे । मम सौभाग्यरूपे च प्राणाधिष्ठातृदेवते ॥ ८ ॥
किं तेऽमीष्टं करिष्यामि वद मां जगदम्बिके । ब्रह्माण्डसंघे निखिले किमसाध्यामिहाऽऽवयोः
अहो निरपराधं मां प्रसन्ना भवसुन्दारि । दैवादज्ञातदोषस्य शान्तिं मे कर्तुमर्हसि ॥ १० ॥
त्वया युक्तः शिवोऽहं च सर्वेषां शिवदायकः । त्वया विना ह्यश्वरश्च शिवतुल्योऽशिवः सदा
प्रकृतिस्त्वं च बुद्धिस्त्वं शक्तिस्त्वं च क्षमा दया । तुष्टिस्त्वं च तथा पुष्टिः शान्तिस्त्वं
क्षान्तिरेव च ॥ १२ ॥

क्षुत्वं छाया तथा निद्रा तन्द्रा श्रद्धा सुरेश्वरि । सर्वाधारस्वरूपा त्वं सर्वबीजस्वरूपिणी
स्मितपूर्वं वद वचः सांप्रतं सरसं शिवे । त्वत्कोपविषसंदग्धं द्रुतं जीवय मां मृतम् ॥ १४ ॥

दीर्घारस्य वचः श्रुत्वा क्षमायुक्ता च पार्वती । उवाच मधुरं देवी हृदयेन विदूषता ॥१६॥

पार्वत्युवाच—

किं त्वाऽहं कथयिष्यामि सर्वज्ञं सर्वरूपिणम् । स्वात्मारामं पूर्णकामं सर्वदेहेष्ववस्थितम्
कामिनीं मानसं काममग्नं स्वामिनं वदेत् । सर्वेषां हृदयज्ञं च हृदीष्टं कथयामि किंम् ॥
सुगोष्ठ्यं सर्वनारीणां लज्जाजममकाक्षिणम् । अकथ्यमपि सर्वसां महेश कथयामि ते ॥१७॥
सुखेषु मध्ये स्त्रीणां च विषयेषु सुरेश्वर । संपुंसा सह संयोगो मिर्जनेषु परं सुखम् ॥
तच्छर्जनं च यद्दुःखं तत्समं भास्ति च स्त्रियाः । कान्तानां कान्तविच्छेदशोकः परमदारुणः
कृष्णपक्षे च या चन्द्रः सूर्यमाणो दिने दिने । तथा कान्तं विना कान्ता स्त्रीणां कान्तक्षणे क्षणे
चिन्ता उवरश्च सर्वेषामुपतापश्च वाससाम् । साध्वीनां कान्तविच्छेदस्तुरगानां च मैथुनम् ॥
रतिमङ्गो दुःखमेकं द्वितीयं वर्षिपातनम् । दुःखातिरेके दुःखं च तृतीयमनपत्यता ॥
त्रैलोक्यकान्तं कान्तं त्वां लब्ध्वाऽपि न च मे सुतः । या स्त्री पुत्रविहीना च जीवनं तन्निरर्थकम्
जन्मान्तरसुखं पुण्यं तपोदानसमुद्भवम् । सद्दशजातपुत्रश्च परमेहं सुखप्रदः ॥ १९ ॥
सुपुत्रः स्वामिनोऽशब्दः स्वामितुल्यसुखप्रदः । कुपुत्रश्च कुलाङ्गारो मनस्तापकः कोपकम्प्यः
स्वाभी स्वाक्षेपः स्वस्त्रीणां मर्मे जन्म कर्मेदुःखम् । साध्वी स्त्री मातृदुःखम् च सत्यं हिता-
काक्षिणी ॥ २० ॥

असाध्वी वैरिमुखः च शास्त्रार्थतापदाक्षिणी । मुखदुःखं बोधिदुःखं चासाध्वीति त्रिधा स्मृतम्
कमुपार्थं कश्चिद्यमि कद् योगेश्वरेश्वर । उपायसिन्धोः सपसां सर्वेषां च फलप्रदः ॥२१॥
इत्युक्त्वा पार्वतीर्देवी नम्रपत्राः चमूक ह । प्रहस्य शंकरो देवीं बोधयामास पार्वतीम् ॥
सुपुत्रबीजं सुखदं तापनाशनकारणम् । मितं शिष्यं सुखचिरं प्रवक्तुमुपपन्नमे ॥२२॥
इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिस्व० नारदना० द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

महादेव उवाच—

शृणु पार्वती वक्ष्यामि तव मद्रं भविष्यति । उपायतः कार्यसिद्धिर्भवत्येव जगन्त्रये ॥
सर्वेषां श्रुतिर्देहेस्तु बीजरूपं समुद्भवम् । मनसः प्रीतिजननमुपायं कथयामि ते ॥२॥
हरैराशुर्वर्णं कृत्वा व्रतं कुरु वरानने । व्रतं च दुष्कृतं नाम वर्षनेकं कश्चिद्यसि ॥ ३ ॥
महाकठोरबीजं च वाङ्मयस्त्वतर्हं परम् । सुखदं पुण्यदं सारं पुत्रदं सर्वसौख्यदम् ॥४॥

नदीनां च यथा गङ्गा देवानां च हरिर्यथा । वैष्णवानां यथाऽहं च देवीनां त्वं कथं प्रिये
 वेङ्गिनी च यथा विप्रस्तीर्थानां पुष्करं यथा । पुष्पाणां पारिजातं च पद्माणां तुलसीं कथा
 यथा पुण्यप्रदानां च तिथिरेकादशी स्मृता । रविवारश्च वाराणां यथा पुण्यप्रदः शिवि
 मासानां मार्गशीर्षश्चाप्यृतूनां माधवो यथा । संवत्सरो वत्सराणां युगानां च कृतं यथा
 विद्याप्रदश्च पूज्यामां गुरुणां जननी यथा । साध्वी पत्नी यथाऽऽप्तानां शिष्यस्तानां मनो
 यथा ॥ ८ ॥

यथा धनानां रत्नं च प्रियाणां च यथा पतिः । यथा पुत्रश्च बन्धूनां वृक्षणां कल्पपादकः ॥
 फलानां वै चूतफलं वर्षाणां भारतं यथा । वृन्दावनं वनानां च शतस्त्रपा च योषिताम्
 कथा काशीपुरीणां च सूर्यस्तेजस्विनां यथा । यथा शशी खगानां च सुन्दराणां च मन्मथः
 शास्त्राणां च यथा वेदाः सिद्धानां कपिलो यथा । हनुमान्वानराणां च क्षेत्राणां ब्राह्मणानम्रम्
 यशोदानां यथा विद्या कविता च मनोहरा । औकाशो व्यापकानां च ह्यङ्गानां लोचनं यथा
 विभवानां हरिकथा सुखानां हरिचिन्तनम् । स्पर्शानां पुत्रसंस्पर्शो हिंसाणां च यथा खलः
 पापानां च यथा मिथ्या पापिनां पुंश्चली यथा । पुण्यानां च यथा सत्यं तपसां हरिसे-
 वनम् ॥ १९ ॥

यथा घृतं च गव्यानां यथा ब्रह्मा तपस्विनाम् । अमृतं भक्ष्यवस्तूनां सस्यानां धान्यकं यथा
 पुण्यदानां यथा तोयं क्षुद्धानां च हुताशनः । सुवर्णं तैजसानां च मिष्टानां प्रियवाषणम्
 गरुडः पक्षिणां चैव हस्तिनामिन्द्रवाहनम् । योगिनां च कुमारश्च देवर्षीणां च मरुदः
 गन्धर्वाणां चित्ररथो जीवो बुद्धिमतां यथा । सुकवीनां यथा शुक्रः काव्यानां च पुराणकम्
 स्तोत्रस्वतां समुद्रश्च यथा पृथ्वी क्षमावताम् । लाभानां च यथा मुक्तिर्हस्मिन्मक्तिश्च संपदम्
 पवित्राणां वैष्णवाश्च वर्णानां प्रणवो यथा । त्रिणुमन्त्रश्च मन्त्राणां बीजानां प्रकृतिर्यत्राणां
 विदुषां च यथा वाणी गायत्री छन्दसां यथा । यथा कुबेरो बक्षणां सर्पाणां वासुकिर्यथा
 यथा पिता तै शैलानां गवां च सुरामिर्यथा । वेदानां सामवेदश्च तृणानां च यथा कुशः ॥
 सुखदानां यथा लक्ष्मीर्मनो वै शीघ्रगामिनाम् । अक्षराणामकारश्च यथा ततो हितैषिणाम्
 शालग्रामश्च मूर्तीनां पर्शूनां विष्णुपञ्जरः । चतुष्पदानां पञ्चास्यो मानवो जीविनां यथा ॥
 यथा स्वान्तं चेन्द्रियाणां मन्दाग्निश्च रुजां यथा । बलिनां च यथा शक्तिरहं शक्तिमतां यथा
 महान्विराट् च स्थूलानां सूक्ष्माणां परमाणुकः । यथेन्द्र आदितेयानां दैत्यानां च बलिर्विना

यथा दधीचिर्दातृणां प्रह्लादश्चैव साधुषु । ब्रह्मास्त्रं च यथाऽस्त्राणां चक्राणां च सुदर्शनम्
नृणां राजा रामचन्द्रो धन्विनां लक्ष्मणो यथा । सर्वाधारः सर्वसेव्यः सर्वबीजं च सर्वदः
सर्वसारो यथा कृष्णो व्रतानां पुण्यकं यथा ॥ २९ ॥

व्रतं कुरु महाभागे त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् । सर्वश्रेष्ठश्च पुत्रस्ते व्रतादेव भविष्यति ॥ ३० ॥
व्रताराध्यश्च वै कृष्णः सर्वेषां वाञ्छितप्रदः । जनो यत्सेवनान्मुक्तः पितृभिः कोटिभिः सह
हरिमन्त्रं गृहीत्वा च हरिसेवां करोति यः । भारते जन्म सफलं स्वान्मनः स करोति च
उद्धृत्य कोटिपुरुषान्वैकुण्ठं याति निश्चितम् । श्रीकृष्णपार्षदो भूत्वा सुखं तत्रैव मोदते
सहोदरान्स्वभृत्यांश्च स्वबन्धून्सहचारिणः । स्वस्त्रियश्च समुद्धृत्य भक्तो याति हरेः पदम् ॥
तस्माद्गृहाण गिरिजे हरेर्मन्त्रं सुदुर्लभम् । जप मन्त्रं व्रते तत्र पितृणां मुक्तिकारणम् ॥
इत्युक्त्वा शंकरो देवो गत्वा गिरिजया सह । शीघ्रं च जाह्नवीतीरं हरेर्मन्त्रं मनोहरम् ॥
तस्यै ददौ च संप्रीत्या कवचं स्तोत्रसंयुतम् । पूजाविधाननियमं कथयामास तां मुने ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

=====

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

=====

नारायण उवाच—

श्रुत्वा व्रतविधानं च दुर्गां संहृष्टमानसा । सर्वं व्रतविधानं च संप्रष्टुमुपचक्रमे ॥ १ ॥

पार्षत्युवाच—

सर्वं व्रतविधानं मां वद वेदविदां वर । हे नाथ करुणासिन्धो दीनबन्धो परात्पर ॥ २ ॥
कानि व्रतोपयुक्तानि द्रव्याणि च फलानि च । समयं नियमं भक्ष्यं विधानं तत्फलं प्रभो ॥
देहि मम विनीतायै नियुक्तं सत्पुरोहितम् । पुष्पोपहारान्विप्रांश्च द्रव्याहरणकिंकरान् ॥
अन्यानि चोपयुक्तानि मयाऽज्ञातानि यानि च । संनियोजय तत्सर्वं स्त्रीणां स्वामी च ॥
सर्वदः ॥ ५ ॥

पिता कौमारकाले च सदा पालनकारकः । भर्ता मध्ये सुतः शेषे त्रिषाऽवस्था सुयोषिताम्
तातोऽशोकः प्राणतुल्यां दत्त्वा सत्स्वामिने सुताम् । स्वामी निवृत्तिमाप्नोति संन्यस्य स्वसुते
प्रियाम् ॥ ७ ॥

बन्धुत्रययुता या स्त्री सा च भाग्यवती परा । किञ्चिद्विहीना मध्या च सर्वहीनाऽधमा भुवि
एतेषां च समीपस्था प्रशंस्या सा जगन्त्रये । निन्दिताऽन्येषु संन्यस्ता सर्वमेतच्छ्रुतौ श्रुतम्
सर्वात्मा भगवांस्त्वं च सर्वसाक्षी च सर्ववित् । देहि मम पुत्रवरं स्वात्मनिर्वृतिहेतुकम् ॥

स्वात्मबोधानुमानेन महात्मनि निवेदितम् । सर्वान्तराभिप्रायज्ञं भवन्तं बोधयामि किम् ॥
इत्युक्त्वा पार्वती प्रीत्या पपात स्वामिनः पदे । कृपासिन्धुश्च भगवान्प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥

महादेव उवाच—

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि विधानं नियमं फलम् । फलानि चैव द्रव्याणि व्रतयोग्यानि यानि च
विप्राणां शतकं शुद्धं फलपुष्पोपहारकम् । किंकराणां च शतकं द्रव्याहरणकारकम् ॥
दासीनां शतकं लक्षं नियुक्तं च पुरोहितम् । सर्वव्रतविधानज्ञं वेदवेदाङ्गपारगम् ॥१९॥
प्रवरं हरिभक्तानां सर्वज्ञं ज्ञानिनां वरम् । सनत्कुमारं मत्तुल्यं गृहाण व्रतहेतवे ॥२०॥
देवि शुद्धे च काले च परं नियमपूर्वकम् । माघशुक्लत्रयोदश्यां व्रतारम्भः शुभः प्रिये
गात्रं सुनिर्मलं कृत्वा शिरः संस्कारपूर्वकम् । उपोष्य पूर्वादिवसे वस्त्रं संशोध्य यत्नतः ॥
अरुणोदयवेलायां तत्पादुत्थाय सुव्रती । मुखप्रक्षालनं कृत्वा स्नात्वा वै निर्मले जले ॥
आचम्य यत्नपूतो हि हरिस्मरणपूर्वकम् । दत्त्वाऽर्घ्यं हरये भक्त्या गृहमागत्य सत्वरम्
धौते च वाससी धृत्वा ह्युपविश्याऽऽसने^१ शुचौ । आचम्य तिलकं धृत्वा समाप्य स्वा-
हनिकं पुनः ॥ २१ ॥

घटं संस्थाप्य विधिवत्स्वस्तिवाचनपूर्वकम् । पुरोहितस्य वरणं पुरः कृत्वा प्रयत्नतः ॥
संकरुष्य वेदविहितं व्रतमेतत्समाचरेत् । व्रते द्रव्याणि नित्यानि चोपचारास्तु षोडश ॥
देयानि नित्यं देवेशि कृष्णाय परमात्मने ॥ २३ ॥

आसनं स्वागतं पादमर्घ्यमाचमनीयकम् । स्नानीयं मधुपर्कं च वस्त्राण्याभरणानि च ॥
सुगन्धिपुष्पधूपं च दीपनैवेद्यचन्दनम् । यज्ञसूत्रं च ताम्बूलं कर्पूरादिसुवासितम् ॥
द्रव्याण्येतानि पूजायाश्चाङ्गरूपाणि सुन्दरि । देवि किञ्चिद्विहीनेन चाङ्गहानिः प्रजायते ॥
अङ्गहीनं च यत्कर्म चाङ्गहीनो यथा नरः । अङ्गहीने च कार्ये च फलहानिः प्रजायते
अष्टोत्तरशतं पुष्पं पारिजातस्य विष्णवे । देयं प्रतिदिनं दुर्गे स्वात्मनो रूपहेतवे ॥
श्वेतचम्पकपुष्पाणां लक्षमक्षतमीप्सितम् । प्रदेयं हरये भक्त्या वर्षासौन्दर्यहेतवे ॥
सहस्रपत्रपद्मानामक्षतं लक्षकं तथा । भक्त्या देयं च हरये मुखसौन्दर्यहेतवे ॥ ३० ॥
अमूल्यरत्नरचितं दर्पणानां सहस्रकम् । देयं नारायणायैव^२ नेत्रयोर्दोषिहेतवे ॥ ३१ ॥
नीलोत्पलानां लक्षं च देयं कृष्णाय भक्तितः । व्रताङ्गभूतं देवेशि चक्षुषो रूपहेतवे ॥
हिमालयोद्भवं लक्षं रुचिरं श्वेतचामरम् । प्रदेयं केशवायैव^३ केशसौन्दर्यहेतवे ॥ ३३ ॥
अमूल्यरत्नरचितं पुटकानां सहस्रकम् । प्रदेयं गोपिकेशाय नासासौन्दर्यहेतवे ॥

वस्तुतत्पुष्पलक्षं च देयं राघवेश्वराय च । सौम्यौष्ठावरयोश्चैवं वर्णसौन्दर्यहेतवे ॥ ३५ ॥
 मुक्ताफलानां लक्षं च दन्तसौन्दर्यहेतवे । देयं गोलोकनाथाय शैलजे भक्तिपूर्वकम् ॥
 रत्नगेन्दुकलक्षं च गण्डसौन्दर्यहेतवे । महेश्वराय दातव्यं व्रते शैलेन्द्रकन्यके ॥ ३७ ॥
 रत्नपाश-लक्षं च देयं ब्रह्मेश्वराय च । ओष्ठाधःस्थलरूपाय व्रती प्राणेशि भक्तिः ॥
 कर्णभूषणलक्षं च रत्नसारविनिर्मितम् । देयं सर्वेश्वरायैव कर्णसौन्दर्यहेतवे ॥ ३९ ॥
 माध्वीककलशानां च लक्षं रत्नविनिर्मितम् । देयं विश्वेश्वरायैव स्वरसौन्दर्यहेतवे ॥
 सुधापूर्णं च कुम्भानां सहस्रं रत्ननिर्मितम् । देयं कृष्णाय देवेशि वाक्प्रसौन्दर्यहेतवे ॥
 रत्नप्रह्विलक्षं च गोपवेषविधायिने । देयं किशोरवेषाय दृष्टिसौन्दर्यहेतवे ॥ ४३ ॥
 पद्मकुसुमाकारं रत्नपात्रसहस्रकम् । देयं गोरक्षकायैव गलसौन्दर्यहेतवे ॥ ४५ ॥
 सद्गन्धसाररचितं पद्मनालसहस्रकम् । देयं चण्डकपालाय बाहुसौन्दर्यहेतवे ॥ ४४ ॥
 लक्षं च रक्तपद्मानां करसौन्दर्यहेतवे । देयं गोपाङ्गनेशाय नारायणि हरिव्रते ॥ ४५ ॥
 अङ्गुलीयकलक्षं च रत्नसारविनिर्मितम् । अङ्गुलीनां च रूपार्थं देयं देवेश्वराय च ॥
 मणीन्द्रसारलक्षं च श्वेतवर्णं मनोहरम् । देयं मुनीन्द्रनाथाय नखसौन्दर्यहेतवे ॥ ४७ ॥
 सद्गन्धसारहाराणां लक्षं चातिमनोहरम् । देयं मदनमोहाय वक्षःसौन्दर्यहेतवे ॥ ४८ ॥
 सुपद्मभीमल्लानां च लक्षं च सुमनोहरम् । देयं सिद्धेन्द्रनाथाय स्तनसौन्दर्यहेतवे ॥
 सद्गन्धवर्तुलाकारपत्रलक्षं मनोहरम् । देयं पद्मालयेशाय देहसौन्दर्यहेतवे ॥ ५० ॥
 सद्गन्धसाररचितं नामीनां च सहस्रकम् । प्रदेयं पद्मनाभाय नाभिसौन्दर्यहेतवे ॥
 सद्गन्धसाररचितं रथचक्रसहस्रकम् । नितम्बसौन्दर्यार्थं च देयं वै चक्रपाणये ॥
 सुवर्णरत्नमास्तम्भानां लक्षं च सुमनोहरम् । प्रदेयं श्रीनिवासाय श्रोणिसौन्दर्यहेतवे ॥
 अक्षतपत्रसंज्ञाञ्जानां लक्षमम्लानमैस्तम् । प्रदेयं पद्मनेत्राय पादसौन्दर्यहेतवे ॥ ५४ ॥
 सुवर्णरत्नितानां च सज्जनानां सहस्रकम् । गतिसौन्दर्यहेत्वर्थं देयं लक्ष्मीश्वराय च ॥
 राजहंससहस्रं च गजेन्द्राणां सहस्रकम् । सुवर्णरचितं देयं हरये गतिहेतवे ॥ ५६ ॥
 सुवर्णच्छत्रलक्षं च देयं नारायणाय च । विचित्रं रत्नसारेण मूर्धसौन्दर्यहेतवे ॥ ५७ ॥
 मालतीनां च कुसुममक्षतं लक्ष्मीश्वरि । देयं वृन्दावनेशाय हास्यसौन्दर्यहेतवे ॥ ५८ ॥
 अभूषणरत्नलक्षं च देयं नारायणाय वै । सुव्रते व्रतपूर्णार्थं शीलसौन्दर्यहेतवे ॥ ५९ ॥
 स्वच्छरुफटिकसंकाशं मणीन्द्रश्रेष्ठलक्षकम् । देयं मुनीन्द्रनाथाय मनःसौन्दर्यहेतवे ॥ ६० ॥

प्रबालसारसंकाशं मणिसारसहस्रकम् । देयं कृष्णाय भक्त्या च पियरागविवृद्धये ॥
 माणिक्यसारलक्षं च देयं कृष्णाय यत्नतः । जन्मनः कोटिपर्यन्तं स्वामिसौभाग्यहेतवे ॥
 कूष्माण्डं नारिकेलं च जम्बीरं श्रीफलं तथा । फलान्येतानि देयानि हरये पुत्रहेतवे ॥
 रत्नेन्द्रसारलक्षं च देयं कृष्णाय यत्नतः । असंख्यजन्मपर्यन्तं स्वामिनो धनवृद्धये ॥
 वाद्यं नानाप्रकारं च कांस्यतालादिकं परम् । व्रते संपत्तिवृद्धयर्थं श्रीहरिं श्रावयेद्ब्रती ॥
 पायसं पिष्टकं सर्पिः शर्कराक्तं मनोहरम् । प्रदेयं हरये भक्त्या स्वामिनो भोगवृद्धये ॥
 सुगन्धिपुष्पमालानां लक्षमक्षतमीप्सिम् । प्रदेयं हरये भक्त्या हरिभक्तिविवृद्धये ॥ ६७ ॥
 नैवेद्यानि च देयानि स्वादूनि मधुराणि च । श्रीकृष्णप्रीतिप्राप्त्यर्थं दुर्गे नानाविधानि च
 नानाविधानि पुष्पाणि तुलसीसंयुतानि च । श्रीकृष्णप्रीतये भक्त्या व्रते देयानि सुव्रते ॥
 ब्राह्मणानां सहस्रं च प्रत्यहं भोजयेद्ब्रती । स्वात्मनः सस्यवृद्धयर्थं व्रते जन्मनि जन्मनि ॥
 पुष्पाञ्जलिशतं देयं नित्यं पूर्णं च पूजने । प्रणामशतकं देवि कर्तव्यं भक्तिवृद्धये ॥
 षण्मासांश्च हविष्यान्नं मासान्श्च फलादिकम् । हविः पक्षं जलं पक्षं व्रते भक्षेच्च सुव्रते ॥
 रत्नप्रदीपशतकं वह्निं दद्याद्दिवाविशम् । रात्रौ कुशासनं कृत्वा नित्यं जागरणं व्रते ॥
 ज्ञानवृद्धिर्जागरणे सुबुद्धिर्मूलभोजने । लोभमोहकामक्रोधभयशोकत्रिवादकम् ॥ ७२ ॥
 स्मरणं कीर्तनं केचिः प्रेक्षणं गुह्यभाषणम् । संकल्पोऽध्यवसायश्च क्रियाविनिवृत्तिरित्यपि ॥
 विविधं भैथुनं त्याज्यं व्रतिना व्रतशुद्धये । कलहश्च परित्याज्यो व्रते क्रीडाविवृद्धये ।
 संपूर्णं च व्रते देवि प्रतिष्ठातदनन्तरम् । त्रिशतं वै षष्ट्यधिकं रत्नकं वस्त्रसंयुतम् ॥
 समोज्यं सोपवीतं च सोपहारं ददात्वयम् । त्रिशतं वै षष्ट्यधिकसहस्रं विप्रभोजनम् ॥
 त्रिशतं वै षष्ट्यधिकं सहस्रं तिलहोमकम् । त्रिशतं वै षष्ट्यधिकं सहस्रं स्वर्गमेव च ॥
 देवा व्रतसपाठा च दक्षिणा विधिबोधिता । अन्यां समाप्तिदिवसे कथयिष्यामि दक्षिणाम्
 एतद्वत्फलं देवि दृढा भक्तिर्हरौ भवेत् । हरितुल्यो भवेत्पुत्रो निरुयातो भुवनत्रये ॥
 सौन्दर्यं स्वामिसौभाग्यमैश्वर्यं विपुलं धनम् । सर्वत्राञ्जितमिच्छीनां बीजं जन्मनि जन्मनि ॥
 इत्येवं कथितं देवि व्रतं कुरु महेश्वरि । पुत्रस्ते भविता साध्वीत्युक्त्वा स विरराप ह ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिस्व० नारदना० पुण्यकव्रतविधानं नाम

चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

नारायण उवाच—

श्रुत्वा व्रतविधानं च दुर्गां संहृष्टमानसा । पुनः प्रपच्छ वान्तं सा दिव्यां व्रतकथां शुभाम् ॥

पार्वत्युवाच—

किमद्भुतं व्रतं नाथ विशानं फलमस्य च । अभिज्ञां तत्कथां ब्रूहि व्रतं केन प्रकशितम् ॥

महादेव उवाच—

शतरूपा मनोः पत्नी पुत्रदुःखेन दुःखिता । ब्रह्मणः स्थानमागत्य सा ब्रह्माणमुवाच ह ।

शतरूपोवाच—

ब्रह्मन्केन प्रकारेण वन्द्यायाश्च सुतो भवेत् । तन्मे ब्रूहि जगद्वातः सृष्टिकारणकारण ॥
तज्जन्म निष्कलं ब्रह्मत्रैश्वर्यं धनमेव च । किञ्चित् शोभते गोहे विना पुत्रेण पुत्रिणाम् ॥
तपोदानोद्भवं पुण्यं जन्मान्तरसुखावहम् । सुखदो मोक्षदः प्रीतिदा । पुत्रश्च पुत्रिणाम् ॥
पुत्री पुत्रमुखं दृष्ट्वा चाश्रमेधशतोद्भवम् । फलं पुंनारयणकृपागहेतुं लभेद्भुवम् ॥ ७ ॥
पुत्रोत्पत्तेरुपायं वै वद मां तापसंयुताम् । तदा भद्रं न चेद्भर्ता सह यास्यामि काननम् ॥
गृहाण राज्यमैश्वर्यं धनं पृथ्वीं प्रजवहाम् । किमेतेनाऽवयोः तव विना पुत्रैरपुत्रिणो ॥
अपुत्रिणो मुखं द्रष्टुं विद्वान्ने त्सहतेऽशिवम् । मुखं दर्शयितुं लज्जां समवाप्नोत्यपुत्रकः ॥
अथवा गरलं मुक्त्वा प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् । अपुत्रयौत्र-शिवं गृहं स्मार्त्तविहीनकम् ॥
इत्येवमुक्त्वा सा साक्षाद्ब्रह्मणोऽग्रे रुरोद ह । कृपानिधिश्च तां दृष्ट्वा प्रवक्तुमुपचक्रपे ॥

ब्रह्मोवाच—

शृणु व-से प्रवक्ष्यामि पुत्रोपायं सुखावहम् । सर्वैश्वर्याभिर्बीजं च सर्ववाञ्छाप्रदं शुभम् ।
मावशुकुत्रयोदश्यां व्रतमेतत्सुपुण्यकम् । कर्तव्यं शुद्धकाले च कृष्णमाराध्य सर्वदम् ॥
संवत्सरं च कर्तव्यं सर्वविघ्नविनाशनम् । द्रव्याणि वेदैरुक्तानि व्रते देयानि सुव्रते ॥
व्रतं च काण्वशाखोक्तं सर्ववाञ्छितसिद्धिदम् । कृत्वा पुत्रं लभ शुभे विष्णुतुल्यपराक्रमम्
ब्रह्मणश्च वचः श्रुत्वा सा कृत्वा व्रतमुत्तमम् । प्रियव्रतोत्तानगादौ लेभे पुत्रौ मनोहरौ ।
व्रतं कृत्वा देवहूनिर्लेभे सिद्धेश्वरं सुतम् । नागयणांशं कपिलं पुण्यकं सिद्धिदं शुभम् ॥
अरुन्धतीदं कृत्वा तु लेभे शक्तिपुत्रं शुभा शक्तिकान्ता व्रतं कृत्वा सुतं लेभे पराशरम् ॥
आदितिश्च व्रतं कृत्वा लेभे वायनकं सुतम् । शची जयन्तं पुत्रं च लेभे कृत्वा देवमैश्वरो ॥

उत्तानपादपत्नीदं कृत्वा लेभे ध्रुवं सुतम् । कुबेरजाया कृत्वेदं लेभे च नलबूबाम् ॥
 सूर्यपत्नी मनुं लेभे कृत्वेदं व्रतमुत्तमम् । अत्रिरत्नी सुतं चन्द्रं लेभे कृत्वेदमुत्तमम् ॥
 लेभे चाङ्गिरसः पत्नी कृत्वेदं व्रतमुत्तमम् । बृहस्पतिं सुगुरुं पुत्रमस्य प्रभावतः ॥
 भृगोर्भार्या व्रतं कृत्वा लेभे दैत्यगुरुं सुतम् । शुक्रं नारायणांशं च सर्वेजस्विनां वरम् ॥
 इत्येवं कथितं देवि व्रतानां व्रतमुत्तमम् । त्वमेवं कुरु कल्याणि हिमालयमुने शुभे ॥
 साध्यं राजेन्द्रपत्नीनां देवीनां च सुखबहम् । व्रतमेतन्महासाधि साध्वीनां प्राणतः प्रियम् ॥
 व्रतस्यास्य प्रभावेण स्वयं गोपकृत्तेश्वरः । ईश्वरः सर्वभूतानां तव पुत्रो भविष्यति ॥
 इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र विरराम च नारद । व्रतं चकार सा देवी प्रहृष्टा शंकराज्ञया ॥
 इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि । सुखदं मोक्षदं सारं गणेशजनिवारणम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० पुण्यव्रतकथनं

न.म पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

=====

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

—————

शौनक उवाच—

नारायणवचः श्रुत्वा नारदो हृष्टमानसः । किं पश्येत् पुनः साधो तन्मे ब्रूहि तपोधन ॥

सूत उवाच—

नारायणवचः श्रुत्वा नारदो हृष्टमानसः । व्रतारम्भविधानं च संश्रुमुपचक्रमे ॥ २ ॥

नारद उवाच—

कृतं केन प्रकारेण व्रतमेतच्छुभवहम् । तन्मे ब्रूहि मुनिश्रेष्ठ पार्वत्या भर्तुर्गाज्ञया ॥ ३ ॥

ललाभ जन्म गोपीशः कृते सुव्रतया व्रते । ब्रह्मन्केन प्रकारेण तन्नः शंसितुमर्हामि ॥ ४ ॥

नारायण उवाच—

कथयित्वा कथां दिव्यां विधानं च व्रतस्य च स्वयं विधाता तपसां जगाम तपसे शिवः

हरेराराधनव्यग्रो मूर्तिभेदधरो हरिः । हरेर्भावनशीलश्च हरिर्ध्यानपरायणः ॥ १ ॥

परमानन्दपूर्णश्च ज्ञानानन्दः सनातनः । दिवानिशं न जानाति हरिमन्त्रं बहिः स्मन् ॥

प्रहृष्टमनसा देवी पार्वती भर्तुराज्ञया । किं करान्प्रेरयामास विषांश्च व्रतहेतवे ॥ ७ ॥

आनीय सर्वद्रव्याणि व्रते योग्यानि यानि च । व्रतं कर्तुं समारभे शुभदा सा शुभे रणे ॥

सनत्कुमारो भगवानाजगाम विधेः सुतः । मूर्तिमांस्तेजसां राशेः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥

ब्रह्मा जगाम हृष्टश्च ब्रह्मलोकात्सभार्यकः । अतिव्रस्तो हि भगवानाजगाम सुरेश्वरः ॥
 विष्णुः क्षीरोदशायी च सलक्ष्मीकश्चतुर्भुजः । भगवान्जगतां पाता शास्ता भर्ता सपार्षदः
 वनमालाधरः श्यामो भूषितो रत्नभूषणैः । तथा संभृतसंभारो रत्नयानेन नारदः ॥
 सनकश्च सनन्दश्च कपिलश्च सनातनः । आसुरिश्च ऋतुर्हंसो वोढुः पञ्चशिखोऽरुणिः ॥
 यतिश्च सुमतिश्चैव वसिष्ठश्च सहानुगः । पुलहश्च पुलस्त्यश्चाप्यन्निश्च भृगुरङ्गिरः ॥
 अगस्त्यश्च प्रचेताश्च दुर्वासश्च्यवनस्तथा । मरीचिः कश्यपः कण्वो जरत्कारुश्च गौतमः
 बृहस्पतिरुत्थश्च संवर्तः सौमरिस्तथा । जाबालिर्जमदग्निश्च जैगीषव्यश्च देवलः ॥ १७ ॥
 गोकर्पुखो वक्ररथः पारिभद्रः पराशरः विश्वामित्रो वामदेव ऋष्यशृङ्गो विभाण्डकः ॥
 मार्कण्डेयो मृकण्डुश्च पुष्करो लोमशस्तथा । कौत्सो वत्सश्च दक्षश्च बौलाग्निरघमर्षणः ॥
 कात्यायनः कणादश्च पाणिनिः शाकटायनः । शङ्कुरापिशलिश्चैव शाकल्यः शङ्ख एव च
 एते चान्ये च बहवः सशिष्या मुनयो मुने । अवां च धर्मपुत्रौ च नरनारायणौ समौ
 त्रिपालाश्च तथा देवा यक्षगन्धर्वाकिन्नराः । आजम्मुः पर्वताः सर्वे सगणाः पार्वतीव्रते
 हिमालयः शैलराजः सापत्यश्च सभार्यकः । सगणः सानुगश्चैव रत्नभूषणभूषितः ॥
 तथा संभृतसंभारो नानाद्रव्यसमन्वितः । मणिमाणिक्यरत्नानि व्रते योग्यानि यानि च
 नानाप्रकारवस्तूनि जगत्यां दुर्लभानि च । लक्षं च गजरत्नानामश्वरत्नं त्रिलक्षकम् ॥
 दशलक्षं गवां रत्नं शतलक्षं सुवर्णकम् । रुचकानां हीरकाणां स्पर्शानां च तथैव च ॥
 मुक्तानां च चतुर्लक्षं कौस्तुभानां सहस्रकम् । सुस्वादुनानाद्रव्याणां लक्षभाराणि कौतुकी
 अनन्तरत्नप्रभव आजगाम सुताव्रते ॥ २७ ॥

ब्रह्मणा मनवः सिद्धा नागा विद्याधरास्तथा । संन्यासिनो भिक्षुकाश्च बन्दिनः पार्वतीव्रते
 विद्याधरी नर्तकी च नर्तकाप्सरसां गणाः । नानाविधा वाद्यभाण्डा आजम्मुः शिवमन्दिरम्
 कैलासराजमार्गं च चन्दनेन सुसंस्कृतम् । आम्रपल्लवसूत्राढ्यं कदलीस्तम्भशोभितम् ॥
 दूर्वाधान्यफलैः पर्णलजपुष्पैर्विभूषितम् । निर्मितं पद्मरागेण ददृशुस्ते गणा मुदा ॥
 उच्चैःसिंहासनेष्वेते पूजिताः शंकरेण च । कैलासवासिनः सर्वे परमानन्दसंयुताः ॥
 दानाध्यक्षः शुनाशारः कुबेरः कांशरक्षकः । आदेष्टा च स्वयं सूर्यः परिवेष्टा जलाधिपः
 दध्नां नद्यः सहस्राणि दुग्धानां च तथैव च । सहस्राणि घृतानां च गुडानां च शतानि च
 माध्वीकानां सहस्राणि तैलानां च शतानि च । लक्षाणि चैव तक्राणां बभूवुः पार्वतीव्रते ॥
 पीयूषाणां च कुम्भानि शतलक्षाणि नारद । मिष्टान्नानां शर्कराणां बभूवुर्लक्षराशयः ॥
 यवगोधूमचूर्णानां घृताक्तानां च नारद ॥ ३१ ॥

स्वस्तिकानां च पूषानां बभूवुर्लक्षराशयः । गुडसंस्कृतलाजानां बभूवुः कोटिराशयः ॥
 शालीनां धृगुगानां च राशीनां दशकोटयः । वरतण्डुलराशीनां मुने संख्या न विद्यते ॥
 स्वर्णरौप्यप्रवालानां मणीनां च महामुने बभूवुः पर्वतास्तत्र कैलासे पार्वतीव्रते ॥ ३९ ॥
 पाशं पिष्टकं चैव शाल्यन्नं सुमनोहरम् । चकार लक्ष्मीः पाकं च व्यञ्जनं घृतसंस्कृतम्
 बुभुजे देवर्षिगणैः शिवो नारायणेन च । बभूवुर्लक्षविंशश्च परिवेषणकारकाः ॥ ४१ ॥
 तन्मूलं च ददौ तेभ्यः कर्पूरादिसुवासितम् । रत्नसिंहासनस्थेभ्यो विप्रलक्षः सुदक्षकाः ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च त्रिपुणं क्षीरोदशायिनम् । सेव्यमानं पार्षदैश्च सरिमनैः श्रेतचामैः ॥
 ऋषिभिः स्तूयमानं च सिद्धैर्देवगणैस्तथा । विद्याधरीणां नृत्यानि पश्यन्तं स्मितं मुदा ॥
 गन्धर्वाणां च संगीतं श्रुतवन्तं मनोहरम् । पप्रच्छ शंकरो ब्रह्मन्ब्रह्मेशं प्रीतिपूर्वकम् ॥
 ब्रह्मणा प्रेरितो युक्तं व्रतं कर्तव्यमीप्सितम् । देवर्षिगणपूर्णां सभायां संपुटञ्जलिः ॥

महादेव उवाच—

मदीयं वचनं नाथ श्रीनिवास शृणु प्रभो । तपस्वरूप तपसां कर्मणां च फलप्रद ॥ ४७ ॥
 व्रतानां जपयज्ञानां पूजानां सर्वपूजित । सर्वेषां बीजरूपेण पाञ्चाकल्पतरो हरे ॥ ४८ ॥
 सपुण्यकव्रतं कर्तुं ब्रह्मन्निच्छति पार्वती । पुत्रार्थिनी सा शोकार्ता हृदयेन विदूयता ॥
 रतिभङ्गे कृते देवैर्व्यर्थवार्शुचाऽर्दिता । प्रबोधिता मया साध्वी विवेधैर्वचनामृतैः ॥
 सत्पुत्रं स्वामिसौभाग्यं सुव्रता याचते व्रते । ताभ्यां विना न संतुष्टा स्वप्राणास्त्यक्तुमिच्छति
 पुरा त्यक्त्वा स्वदेहं च पितृयज्ञे च मानिनी । मन्त्रिन्दया हिमवते पुनर्जन्म ललाभ सा ॥
 सर्वं जानासि वृत्तान्तं सर्वज्ञ त्वां वदामि किम् । काऽऽज्ञा तां वद तत्त्वज्ञ परिणामशुभदाम्
 दुर्निवार्यश्च सर्वेश स्त्रीस्वभावश्च चासल । दुस्त्याज्यं योगिभिः सिद्धैरस्माभिश्च तपरिविभिः
 जितेन्द्रियैर्जितक्रोधैः स्त्रीरूपं मोहकारणम् । सर्वमायाकरणं च कामवर्धनकारणम् ॥
 ब्रह्मास्त्रं काशदेवस्य दुर्भेद्यं जयकारणम् । सुनिर्मितं च विधिना सर्वाद्यं विधिपूर्वकम् ॥
 मोक्षद्वारकपाटं च हरिभक्तिनिरोधनम् । संसारबन्धनस्तम्भरज्जुरूपमकृन्तनम् ॥ ५७ ॥
 वैराग्यनाशबीजं च शश्वद्रागविवर्धनम् । पत्तनं साहसानां च दोषाणामालयं सदा ॥ ५८ ॥
 अप्रत्ययानां क्षेत्रं च स्वयं कपटमूर्तिमन् । अहंकाराश्रयं शश्वद्विषकुम्भं सुधामुखम् ॥
 सर्वैरसाध्यमानं च दुराराध्यं च सर्वदा । स्वकार्यसाध्याचाराढ्यं कलहाङ्कुरकारणम् ॥
 सर्वं निवेदितं नाथ कर्तव्यं वक्तुमर्हसि । कार्यं सर्वं परामर्शं परिणामसुखावहम् ॥ ६१ ॥

नारायण उवाच —

इत्येवमुक्त्वा भगवानिर्गक्ष्य ब्रह्माणो मुखम् । विरराम सभामध्ये स्तुत्या च कमलापतिम्
शंकरस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य जगदीश्वरः । हितं च नीतिवचनं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ १३ ॥

विष्णुरुवाच—

सुपुण्यकव्रतं सारं सतीमंतानहेतवे । स्वामिसौभाग्यबीजं च पत्नी ते कर्तुमिच्छति ॥ १४ ॥
सर्गासाध्यं दुराराध्यं सर्वकामफलप्रदम् । सुखदं सुखभारं च मोक्षदं पार्वतीश्वर ॥ १५ ॥
सर्वेश्वरो व्रतपरो व्रताराध्यो गुणात्परः । गोलोकनाथो भगवान्पूर्णब्रह्म सनातन ॥ १६ ॥
आत्मा साक्षिस्वरूपश्च ज्योतीरूप सनातनः । निराश्रयश्च निर्लिप्तो निरुपाधिर्निगमयः
भक्तप्राणश्च भक्तेशो भक्तानुग्रहकारकः । दुराराध्यो हि योऽन्येषां भक्तानामातिसाधकः
भक्त्यधीनो हि भगवान्सर्वसिद्धो हि निष्कलः । ते यस्य च कलः पुंभ्यो ब्रह्मविष्णुपहेश्वराः
महान्विराडचंद्रश्च निर्लिप्तः प्रकृतेः परः । अव्ययो निग्रहश्चाग्रो भक्तानुग्रहविग्रहः ॥
उग्रग्रहो ग्रहाणां च ग्रहनिग्रहकारकः । त्रिकोटिजन्ममध्ये च न साध्यो भवता विना ॥
लब्ध्वा हि भारते जन्म हर्षभक्तिं लभेन्नरः । सेवनं क्षुद्रदेवानां कृत्वा सप्तसु जन्मसु ॥
सूर्यमन्त्रमवाप्नोति केवलं स तदाशिषा ॥ ७१ ॥

सूर्यमन्त्रं समाराध्य त्रिषु जन्मसु भारते प्राप्नोति शैवं मन्त्रं च सर्वदं मानवो मुदा ॥
संसेव्य परया भक्त्या त्वामेवं सप्तजन्मसु । प्राप्नोति मायामन्त्रं च त्वत्पदाब्जप्रसादतः
शनजन्मसु चाऽऽराध्य मायां नारायणीं पगम् । नारायणकलां सेव्यां समवाप्नोति मानवः
कलां निषेव्य वर्षेऽत्र पुण्यक्षेत्रे सुदुर्लभे । कृष्णभक्तिमवाप्नोति भक्तसंसर्गहैतुकीम् ॥
संप्राप्य भक्तिं निष्पत्त्यां भ्रामंभ्रामं च भारते । प्राप्नोति पारिपत्त्यां च भक्तिं भक्तनिषेवया
तदा भक्तप्रसादेन देवानामाशिषा शिव । श्रीकृष्णमन्त्रं प्राप्नोति निर्वाणफलदं परम् ॥
कृष्णव्रतं कृष्णमन्त्रं सर्वकामफलप्रदम् । कृष्णतुल्यो भवेद्भक्तश्चिरं कृष्णनिषेवया ॥
महति प्रलये पातः सर्वेषां वै सुनिश्चितम् । न पातः कृष्णभक्तानां साधूनामविनाशिनाम्
अविनाशिनि गोलोके मरुदन्ते कृष्णकिंकराः । हसन्ति ते सुनिश्चिन्ता देवान्ब्रह्मादिका ङ्खिव
त्वं संहर्ता च सर्वेषां न भक्तानां महेश्वर । माया मोहयते सर्वान्भक्तान् कृपया मम ॥
माया नागवर्णी माता सर्वेषां कृष्णभक्तिदा । न कृष्णभक्तिं प्राप्नोति विना मायानिषेवणम्
सा च नारायणी माया मूलप्रकृतिरीश्वरी । कृष्णप्रिया कृष्णभक्ता कृष्णतुल्याऽविनाशिनी
सा च तेजःस्वरूपा च स्वेच्छाविग्रहधारिणी । आविर्भूता च देवानां तेजसाऽनुरनिग्रहे ॥

निहत्य दैत्यसंघांश्च दक्षपत्न्यां च भारते । ललाभ दक्षतपसा जन्म चानेकजन्मनः ॥
 त्यक्त्वा देहं पितुर्यज्ञे सा सती तव निन्दया । जगाम देवी गोलोकं कृष्णशक्तिः सनातनी
 गृहीत्वा त्रिग्रहं तस्या गुणरूपाश्रयं परम् । भ्रामंभ्रामं भारते त्वं विषण्णोऽभूः पुरा हरः ॥
 प्रबोधिनो मया त्वं च श्रीशैलेषु सरित्तटे । ललाभ जन्म सा शैलकान्तायामचिरेण च ॥
 करोतु पुण्यकं साध्वी सुव्रता सुव्रतं शिवा । राजसूयसहस्राणां पुण्यं शंकर पुण्यके ॥
 राजसूयसहस्राणां व्रते यत्र धनव्ययः । न साध्यं सर्वसाध्वीनां व्रतमेतन्त्रिलोचन ॥९०॥
 स्वयं गोलोकेन यश्च पुण्यकस्य प्रभावतः । पार्वतीगर्भजातश्च तव पुत्रो भविष्यति ॥
 स्वयं देवगणानां स यस्मादीशः कृपानिधिः । गणेश इति विख्यातो भविष्यति जगन्नथे ॥
 यस्य स्मरणमात्रेण विघ्ननाशो भवेद्द्रुवम् । जगतां हेतुनाऽनेन विघ्ननिघ्नाभिधो विभुः ॥
 नानाविधानि द्रव्याणि यस्माद्देयानि पुण्यके । भुक्त्वा लम्बोदरत्वं च तेन लम्बोदरः स्मृतः
 शनिदृष्ट्या शिरश्छेदाद्भजवत्त्रेण योजितः । गजाननः शिशुस्तेन सर्वेषां सर्वसिद्धिदः ॥
 दन्तभङ्गः परशुना पर्शुगमस्य वै यतः । हेतुना तेन विख्यातश्चैकदन्ताभिधः शिशुः ॥
 पूज्यश्च सर्वदेवानामम्माकं जगतां विभुः । सर्वाग्रे पूजनं तस्य भविता मद्वरेण वै ॥९७॥
 पूजासु सर्वदेवानामपे संपूज्य तं जनः । पूजाफलमवाप्नोति निर्विघ्नेन वृथाऽन्यथा ॥९८॥
 गणेशं च दिनेशं च विष्णुं शुभं हुताशनम् । दुर्गामेवान्संनिषेव्य पूजयेद्देवतान्तरम् ॥
 गणेशपूजने विघ्नं निर्मूलं जगतां भवेत् । निर्विधिः सूर्यपूजायां शुचिः श्रीविष्णुपूजने ॥
 भोक्तश्च पचनाश्च यशश्चैश्वर्यमुत्तमम् । तत्त्वज्ञानं सुतत्त्वानां बीजं शंकरपूजनात् ॥
 सुबुद्धिसुखीसद्भूमिस्तपूजः बन्धुकारणम् । निवने संतुनाऽनीव ज्ञानमृत्युं लभेन्नरः १०१
 स्वबुद्धिशुद्धिजननं कीर्तितं वह्निपूजनम् । विधिसंस्कृतवह्नेस्तु पूजातो ज्ञानतो मृतिः ॥
 दाना भोक्ता च भवति शंकराग्निनिषेवणात् । हरिभक्तिमदं चैव परं दुर्गार्चनं शिवम् ॥
 विपरीतं त्रिजगतामेवेषां पूजनं विना । एवं क्रमो महादेव कल्पे कल्पेऽस्ति निश्चितम् ॥
 एते शश्वद्विद्यमाना नित्याः सृष्टिपायणाः । आविर्भावतिरोभागौ चैतेषामिध्वरेच्छया ॥
 इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तत्र विरराम सभातले । प्रहृष्टा देवता विप्राः पार्वत्या सह शंकरः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशख० नारदना० पुण्यव्रताज्ञाग्रहणं

माम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

===

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

नारायण उवाच -

हरेराज्ञां समादाय हरः संहृष्टमानसः । उवाच पार्वती प्रीत्या हरिसंलापमङ्गलम् ॥ १ ॥
 शिवराज्ञां च समादाय शिवा संहृष्टमानसा । वाद्यं च वादयामास मङ्गलं मङ्गलव्रते ॥ २ ॥
 सुस्नाता सुदती शुद्धा बिभ्रती धौतवाससी । संस्थाप्य रत्नकलशं शुक्लधान्योपरि स्थिरम्
 आम्रपल्लवसंयुक्तं फलासतसुशोभितम् । चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमेन विराजितम् ॥ ४ ॥
 रत्नासनस्था रत्नाढ्या रत्ने द्रवसुता सती । रत्नसिंहासनस्थंश्च संपूज्य मुनिपुंगवान् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च संपूज्य सुपुणोहितम् । चन्दनागुरुकस्तूरिरत्नभूषणभूषितम् ॥ ६ ॥
 संस्थाप्य पुरतो भक्त्या दिक्पालनरत्नभूषितान् । देवज्जरांश्च नागंश्च समर्च्य विधिबोधितम्
 समर्च्य परया भक्त्या ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् । चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमेन विराजितान् ॥
 वह्निशुद्धैः सुवस्त्रैश्च सद्रत्नैर्भूषणैस्तथा । पूजाद्वयैश्च विविधैः पूजितापुण्यके मुने ॥
 समारोहे व्रतं देवी स्वस्तिवाचनपूर्वकम् । अवाह्याभीष्टदेवं तं श्रीकृष्णं मङ्गले घटे ॥ १० ॥
 भक्त्या ददौ क्रमेणैव चोपचारान्सु षोडश । यानि व्रते निधेयानि देयानि विविधानि च
 प्रददौ तानि सर्वाणि पत्रकेन फलदानि च । व्रतोत्तमुद्गाहं च दुर्लभं भुवनत्रये ॥ १२ ॥
 तच्च सर्वं ददौ भक्त्या सुव्रते सुव्रता सती । दत्त्वा द्रव्याणि सर्वाणि वेदमन्त्रेण सा सती
 होमं च कारयामास त्रिभुवनं तिलसर्पिषा । ब्रह्मगान्भोजयामास पूजयित्वाऽनेकींस्तथा ॥
 भोजयामास सा देवी सुव्रते सुव्रता सती । प्रत्यहं सन्निधानं च चक्रे सा पूर्णवत्सरम्
 समाप्तिदिवसे विप्रस्तामुवाच पुणोहितः । सुव्रते सुव्रते मह्यं देहि त्वं पतिदक्षिणाम् ॥
 इति तद्वचनं श्रुत्वा विलप्य सुरसंसदि । मूर्ध्नि प्राप महामाया मायापुणोहितचेतसा ॥
 तां च ते मूर्ध्नि दृष्ट्वा प्रहस्य मुनिपुंगवाः । शंकरं प्रेषयामासुर्ब्रह्मा विष्णुश्च नारदः ॥
 संप्रार्थितः समानद्भिः शिवा बोधयितुं तदा । शिवः समुद्रमं चक्रे प्रवक्तुं वदतां वरः

महादेव उवाच—

उत्तिष्ठ भद्रे भद्रं ते भविष्यति न संशयः । सांमतं चेतनं कृत्वा मदीयं वचनं शृणु ॥
 शिवः शिवां तामित्युक्त्वा शुष्ककण्ठौष्ठतालुनाम् । वक्षसि स्थापयामास कारयामास चेत-
 नाम् ॥ २० ॥

हिनं सत्यं मितं सर्वं पाणिनाममुखाग्रहम् । यशस्करं च फलदं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २१ ॥
 शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यद्वेदेन निरूपितम् । सर्वसंप्रतिष्ठं च धर्मार्थं धर्मसंसदि ॥ २२ ॥
 सर्वेषां कर्मणां देवि सारभूता च दक्षिणा । यशोदा फलदा नित्यं धर्मिष्ठे धर्मकर्मणि ॥
 देवं वा पैतृकं वाऽपि नित्यं नैमित्तिकं प्रिये । यत्कर्म दक्षिणाहीनं तत्सर्वं निष्फलं भवेत्

दाता च कर्पणा तेन कालसूत्रं ब्रजेद्ध्रुवम् । देहान्ते दैन्यमाप्नोति शत्रुणा परिपीडितः
दक्षिणा विप्रमुद्दिश्य तत्कालं तु न दीयते । तन्मुहूर्ते व्यतीते तु दक्षिण द्विगुणा भवेत्
चतुर्गुणा दिनातीते पक्षे शतगुणा भवेत् । मासे पञ्चशतघ्ना स्यात्पण्मासे तच्चतुर्गुणा ॥
संवत्सरे व्यतीते तु कर्म तन्निष्फलं भवेत् । दाता च नरकं याति यावद्वर्षसहस्रकम् ॥
पुत्रपौत्रधनैश्चर्य क्षयमाप्नोति पातकान् । धर्मो नष्टो भवेत्तस्य धर्महीने च कर्मणि ॥

विष्णुरुवाच—

रक्षस्व धर्मं धर्मिष्ठे धर्मज्ञे धर्मकर्माणि । सर्वेषां च भवेद्रक्षा स्वधर्मपरिपालने ॥ २९ ॥

ब्रह्मोवाच—

यश्च केन निमित्तेन न धर्मं परिरक्षति । धर्मे नष्टे च धर्मज्ञे तस्य कर्ता विनश्यति ॥

धर्म उवाच—

मां रक्ष यत्नतः साध्वि प्रदाय पतिदक्षिणाम् । मयि स्थिते महासाध्वि सर्वं भद्रं भविष्यति

देवा ऊचुः—

धर्मं रक्ष महासाध्वि कुरु पूर्णं व्रतं सति । वयं तव व्रते पूर्णे कुर्मस्त्वां पूर्णमानसाम् ॥

मुनय ऊचुः—

कृत्वा साध्वि पूर्णहोमं देहि विप्राय दक्षिणाम् । स्थितेष्वस्मानु भूवि ते किमभद्रं भविष्यति

सनत्कुमार उवाच—

शिवे शिवं देहि मह्यं न चेद्भनफलं त्यज । सुचिरं संचितस्यापि स्वात्मनस्यपसः फलम्
कर्मण्यदक्षिणे साध्वि यागस्याहं तु तत्फलम् । प्राप्स्यामि यजमानस्य संपूर्णं कर्मणः फलम्

पार्वत्युवाच—

किं कर्मणा मे देवेशाः किं मे दक्षिणया मुने किंपुत्रेण च धर्मेण यत्र भर्ता च दक्षिणा
वृक्षार्चने फलं किं वै यदि भूमिर्न चार्च्यते । गते च कारणे कार्यं कुतः सस्यं कुतः फलम्
प्राणास्त्यक्ताः स्वेच्छया चेद्देहैः स्यात्किं प्रयोजनम् । दृष्टिशक्तिविहीनेन चक्षुषा किं प्रयो-

जनम् ॥ ३८ ॥

शतपुत्रसमः स्वामी साध्वीनां च सुरेश्वराः । यदि भर्ता व्रते देयः किं व्रतेन मुनेन वा
भर्तुरंशश्च तनयः केवलं भर्तृमूलकः । यत्र मूलं भवेद्भ्रष्टं तद्वाणिज्यं च निष्फलम् ॥

विष्णुरुवाच—

पुत्रादपि परः स्वामी धर्मश्च स्वामिनः परः । नष्टे धर्मे च धर्मिष्ठे स्वामिना किं मुनेन वा

ब्रह्मोवाच—

स्वामिनश्च परो धर्मो धर्मास्त्यं च सुव्रते । सत्यं संकल्पितं कर्म न तु भ्रष्टं कुरु व्रतम् ॥

पार्वत्युवाच—

निरूपितश्च वेदेषु स्वशब्दो धनवाचकः । तद्यस्यास्तीति स स्वामी वेदज्ञ शृणु मद्बचः
तस्य दाता सदा स्वामी न च स्वं स्वामिनां लभेत् । अहोऽव्यवस्था भवतां वेदज्ञानामबोधतः

धर्म उवाच—

पत्नी विनाऽन्यं स साधिव स्वामिनं दातुमक्षमा । दम्पती ध्रुवमेवाङ्गौ द्वयोर्दाने द्वौ समौ

पार्वत्युवाच—

पिता ददाति जामात्रे स च गृह्णाति तत्सुताम् । न श्रुतं विपरीतं च श्रुतौ श्रुतिपरायणाः ॥

देवा ऊचुः—

बुद्धिस्वरूपा त्वं दुर्गे बुद्धिमन्तो वयं त्वया । वेदज्ञे वेदवादिषु के वा त्वां जेतुमीश्वराः ॥
निरूपिता पुण्यके तु व्रते स्वामी च दक्षिणा श्रुतौ श्रुतो यः स धर्मो विपरीतो ह्यधर्मकः

पार्वत्युवाच—

केवलं वेदमाश्रित्य कः कराति विनिर्णयम् । बलवाँल्लौकिका वेदाल्लोकाचारं च कस्त्यजेत्
वेदे प्रकृतिपुंसोश्च गरीयान्पुरुषो ध्रुवम् । निबोधत सुराः प्राज्ञा बलाहं कथयामि किम्

बृहस्पतिरुवाच—

न पुमांसं विना सृष्टिर्न साधिव प्रकृतिं विना । श्रीकृष्णश्च द्वयोः स्रष्टा समौ प्रकृतिपूरुषौ

पार्वत्युवाच—

सर्वस्रष्टा च यः कृष्णः सोऽश्वेन सगुणः पुमन् । पुमान्गरीयाः प्रकृतेस्तस्यैव न ततश्च सा
एतस्मिन्नन्तरे देवा मुनयश्च संसदि । रत्नेन्द्रसारगवितभाकाशे ददृशू रम् ॥ १३ ॥
पार्षदैः संगरिवृतं सर्वे श्यामैश्चतुर्भुजैः । वनमालागरिवृणै रत्नभूषणभूषितैः ॥ १४ ॥
अवरुह्य ततो यानादाजगाम सभातलम् । तुष्टुवुस्तं सुरेन्द्रास्ते देवं वैकुण्ठवापिनम् ॥
शङ्खचक्रपापद्वधरमीशं चतुर्भुजम् । लक्ष्मिसरस्वतीकान्तं शान्तं तं सुमनोहम् ॥
सुखदृश्यमभक्तानामदृश्यं कोटिजन्मभिः । कोटिहर्षव्यावर्ग्यं कोटिचन्द्रसमप्रभम् ॥
अमूल्यरत्नरचितचारुभूषणभूषितम् । सेव्यं ब्रह्मादिदेवैश्च सेवकैः सततं स्तुम् ॥
तद्भासा संपरिच्छिन्नैर्वेष्टितं च सुरर्षिभिः । वामयामासुस्तं ते च रत्नसिंहासने वरे ॥

तं प्रणेमुश्च शिरसा ब्रह्मशक्तिशिवादयः । संपुटाञ्जलयः सर्वे पुलकाङ्गाश्रुलोचनाः ॥
सस्मितस्तांश्च पप्रच्छ सर्वं मधुरया गिरा । प्रबोधिनः सुबोधज्ञः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥६१॥

नारायण उवाच—

सह बुद्ध्या बुद्धिमन्तो न वक्तुमुनितं सुराः । सर्वे शक्त्या यया विश्वे शक्तिपन्तो हि
जीविनः ॥ ६२ ॥

ब्रह्मादितृणपर्यन्तं सर्वं प्राकृतिकं जगत् । सत्यं सत्यं विन मां च मया शक्तिः प्रकाशिता
आविर्भूना च सा मत्तः सृष्टौ देवी मद्विच्छया । निरोहिता च साऽशेषे सृष्टिसंहरणे माये
प्रकृतिः सृष्टिकर्त्री च सर्वेषां जननी परा । मम तुल्या च मन्माया तेन नागायणी स्मृता
सुचिरं तपसा तप्तं शंभुना ध्यायता च माम् । तेन तस्मै मया दत्ता तपसां फलरूपिणी
व्रतं च लोकशिक्षार्थमस्या न स्वार्थमेव च । स्वयं व्रतानां तपसां फलदात्री जगत्प्रये ॥
मायया मोहिताः सर्वे किमस्या वास्तवं व्रतम् । साध्यमस्या व्रतफलं कल्पे कल्पे पुन पुनः
सुरेश्वरा मदंशाश्च ब्रह्मशक्तिमहेश्वराः । कलाः कलांशरूपाश्च जीविनश्च सुरादयः ॥
मृदा विना घटं कर्तुं कुलालश्च यथाऽक्षमः । विना स्वर्णं स्वर्णकारः कुण्डलं कर्तुमक्षमः
विना शक्त्या तथाऽहं च स्वसृष्टिं कर्तुमक्षमः । शक्तिप्रधाना सृष्टिश्च सर्वदर्शनसंमता ॥
अहमा मा हि निर्लिप्तोऽदृश्यः साक्षी च देहि न म् । देहाः प्राकृतिकाः सर्वे नश्वराः षाञ्चभौ-
तिकाः ॥ ७२ ॥

अहं नेत्पः शगीरी च भानुविग्रहा ग्रहः । सर्वायाग सा प्रकृतिः सर्वात्माऽहं जगत्सु च ॥
अहमात्मा मनो ब्रह्मा ज्ञानरूपो महेश्वरः । पञ्चप्राणाः स्वयं विष्णुर्बुद्धिः प्रकृतिरीश्वरी ॥
मैधानिद्रादयश्चैताः सर्वाश्च प्रकृतेः कलाः । सा च शैलेन्द्रकन्यैषा त्विति वेदे निरूपितम् ॥
अहं गोलोकनाथश्च वैकुण्ठेशः सनातनः । गोगीगोपैः परिवृत्तस्तत्रैव द्विभुजः स्वयम् ॥
चतुर्भुजोऽत्र देवेशो लक्ष्मीशः पार्षदैवृतः ॥ ७३ ॥

ऊर्ध्वं परश्च वैकुण्ठात्पञ्चाशत्कोटियोजनात् । ममाऽऽश्रयश्च गोलोको यत्राहं गोपिकापतिः
व्रत राध्यः स द्विभुजः स च तत्फलदायकः । यद्रूपं चिन्तयेद्यो हि तच्च तत्फलदायकः
व्रतं पूर्णं कुरु शिवे शिवं दत्त्वा च दक्षिणाम् । पुनः समुचितं मूल्यं दत्त्वा नाथं ग्रहीष्यसि
विष्णुदेहा यथा गावो विष्णुदेहस्तथा शिवः । द्विजाय दत्त्वा गोमूल्यं गृहाण स्वामिनं शुभे
यज्ञपत्नीं यथा दातुं क्षमः स्वामी सदैव तु । तथा सा स्वामिनं दातुमीश्वरीति श्रुतेर्मतम
इत्युक्त्वा स सभामध्ये तत्रैवान्तरधीयत । दृष्टास्ते सा च संहृष्टा दक्षिणां ८

कृत्वा श्चिवा पूर्णहोमं सा शिवं दक्षिणां ददौ । स्वस्त्युक्त्वा च जग्राह कुमारो देवसंसदि ॥
उवाच दुर्गा संप्रस्ता शुष्काण्ठौष्ठतालुका । कृताञ्जलिपुटा विप्रं हृदयेन विदूयता ॥८४॥

पार्वत्युवाच—

गोमूल्यं मत्पतिसमामिति वेदे निरूपितम् । गवां लक्षं प्रयच्छामि देहि मत्स्वामिनं द्विज ॥
तदा दास्यामि विप्रेभ्यो दानानि विविधानि च । आत्महीनो हि देहश्च कर्म किं कर्तुमीश्वरः

सनत्कुमार उवाच—

गवां लक्षेण मे देवि विप्रस्य किं प्रयोजनम् । दैतस्यामूल्यरत्नस्य गवां प्रत्यर्पणेन च ॥
स्वस्य स्वस्य स्वयं दाता लोकः सर्वो जगन्नये । कर्तुरेवेप्सितं कर्म भवेत्किं वा परेच्छया ॥
दिगम्बरं पुरः कृत्वा भ्रमिष्यामि जगन्नयम् । बालकानां बालिकानां समूहभित्कारणम् ॥
इत्युक्त्वा ब्रह्मणः पुत्रो गृहीत्वा शंकरं मुने । संनिधौ वासयामास तेजस्वी देवसंसदि ॥
दृष्ट्वा शिवं गृह्यमाणं कुमारेण च पार्वती । समुद्यता तनुं त्यक्तुं शुष्ककण्ठौष्ठतालुका ॥९१॥
विचिन्त्य मनसा साध्वीत्येवमेव दुरत्ययम् । न दृष्टोऽभीष्टदेवश्च न च प्राप्तं फलं व्रते ॥
एतस्मिन्नन्तरे देवाः पार्वतीसाहितास्तदा । सद्यो ददृशुराकाशे तेजसां निकरं परम् ॥९२॥
कोटिसूर्यप्रभोर्ध्वं च प्रज्वलन्तं दिशो दश । कैलासशैलं पुरतः सर्वदेवादिभिर्युग्म् ॥९३॥
सर्वाश्रयं गणाच्छन्नं विस्तीर्णं मण्डलकृतिम् । तच्च दृष्ट्वा भगवतस्तुष्टुवुस्ते क्रमेण च ।

विष्णुरुवाच—

ब्रह्माण्डानि च सर्वाणि यल्लोमविवरेषु च । सोऽयं ते षोडशांशश्च के वयं यो महाविराट् ॥

ब्रह्मोवाच—

वेदोपयुक्तं दृश्यं यत्प्रत्यक्षं द्रष्टुमीश्वर । स्तोतुं तद्वर्णितुमहं शक्तः किं स्तौमि तत्परः ॥

महादेव उवाच—

ज्ञानाधिष्ठातृदेवोऽहं स्तौमि ज्ञानवरं च किम् । सर्वानिर्वचनीयं तं त्वां च स्वेच्छामयं विभुम्

धर्म उवाच—

अदृश्यमवतारेषु यद्दृश्यं सर्वजन्तुभिः । किं स्तौमि तेजोरूपं तद्भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥

देवा ऊचुः—

के वयं त्वत्कलांशाश्च किं वा त्वां स्तोतुमीश्वराः । स्तोतुं न शक्ता वेदा यं न च शक्ता
सरस्वती ॥ १०० ॥

मुनय ऊचुः—

१. क. वल्गुना । २. क. ददाति विप्रोऽमूल्यं च गवां प्रत्यर्पणेन कः ।

वेदान्पठित्वा विद्वांसो वयं किं वेदकारणम् । स्तोतुमीशान् वाणी च त्वां वाङ्मनसयोः
परम् ॥ १०१ ॥

सरस्वत्युवाच—

वाग्धिष्ठातृदेवी मां वदन्ते वेदवादेनः । किञ्चिन्न शक्ता त्वां स्तोतुमहो वाङ्मनसोः परम्

सावित्र्युवाच—

वेदप्रसूरहं नाथ सृष्टा त्वत्कलया पुरा । किं स्तौमि स्त्रीस्वभावेन सर्वकारणकारणम् ॥

लक्ष्मीरुवाच—

त्वदंशविष्णुकान्ताऽहं जगत्पोषणकारिणी । किं स्तौमि त्वत्कलासृष्टा जगतां बीजकारणम्

हिमालय उवाच—

हसन्ति सन्तो मां नाथ कर्मणा स्थावरं परम् । स्तोतुं समुद्यतं क्षुद्रः किं स्तौमि स्तोतुमक्षमः

क्रमेण सर्वे तं स्तुत्वा देवा विररमुर्मुने । देव्यश्च मुनयः सर्वे पार्वती स्तोतुमुद्यता ॥

धौतवस्त्रा जटामारं बिभ्रती सुव्रता व्रते । प्रेरिता परमात्मानं व्रताराध्यं शिवेन च ॥

ज्वलदग्निशिखारूपा तेजोमूर्तिमती सती । तपसां फलदा माता जगतां सर्वकर्मणाम् ॥

पार्वत्युवाच—

कृष्ण जानासि मां भद्र नाहं त्वां ज्ञातुमीश्वरी । के वा जानन्ति वेदज्ञा वेदा वा वेद-

कारकाः ॥ १०२ ॥

त्वदंशास्त्वां न जानन्ति कथं ज्ञास्यन्ति ते कलाः । त्वं चापि तत्त्वं जानासि किमन्ये

ज्ञातुमीश्वराः ॥ ११० ॥

सूक्ष्मात्सूक्ष्मतमोऽव्यक्तः स्थूलात्स्थूलतमो महान् । विश्वस्त्वं विश्वरूपश्च विश्वबीजं

सनातनः ॥ १११ ॥

कार्यं त्वं कारणं त्वं च कारणानां च कारणम् । तेजःस्वरूपो भगवान्निर्विकारो निराश्रयः

नैर्लिप्तो निर्गुणः साक्षी स्वात्मारामः परात्परः । प्रकृतीशो विराड्बीजं विराड् रूपस्त्व-

मेव च ॥ ११३ ॥

सगुणस्त्वं प्राकृतिकः कलया सृष्टिहेतवे । प्रकृतिस्त्वं पुमांस्त्वं च त्वदन्यो न कचिद्भवेत्

जीवस्त्वं साक्षिणो भोगी स्वात्मनः प्रतिबिम्बकम् । कर्म त्वं कर्मबीजं त्वं कर्मणां फलदायकः

ध्यायन्ति योगिनस्तेजस्त्वदीयमशरीरि यत् । केचिच्चतुर्भुजं शान्तं लक्ष्मीकान्तं मनोहरम्

वैष्णवाश्चैव साकारं कमनीयं मनोहरम् । शङ्खचक्रगदापद्मधरं पीताम्बरं परम् ॥ ११७ ॥

द्विभुजं कमनीयं च किशोरं श्यामसुन्दरम् । शान्तं गोपाङ्गनाकान्तं रत्नभूषणभूषितम् ॥

एवं तेजस्विनं भक्ताः सेवन्ते संततं मुदा । ध्यायन्ति योगिनो यत्तत्कुतस्तेजस्विनं विना ।
 तत्तेजो विभ्रतां देव देवानां तेजसा पुरा । आविर्भूताऽसुराणां च वधाय ब्रह्मणा स्तुता ॥
 नित्या तेजःस्वरूपाऽहं धृत्वा वै विग्रहं विभो , स्त्रीरूपं कमनीयं च विधाय समुपस्थिता
 मायया तव मायाऽहं मोहयित्वाऽसुरान्पुरा । निहत्य सर्वाञ्छैलेन्द्रमगमं तं हिमालयम् ॥
 ततोऽहं संस्तुता देवैस्तारकाक्षेण पीडितैः , अभवं दक्षजायायां शिवस्त्री पूर्वजन्मनि ॥
 त्यक्त्वा देहं दक्षयज्ञे शिवाऽहं शिवनिन्दया । अभवं शैलजायायां शैलाधीशस्य कर्मणा
 अनेकतपसा प्राप्तः शिवश्चात्रापि जन्मनि । पाणिं जग्राह मे योगी प्रार्थितो ब्रह्मणा विभुः ॥
 शृङ्गारजं च तत्तेजो नालभं देवमायया । स्तौमि त्वामेव तेनेश पुत्रदुःखेन दुःखिना ॥
 व्रते भवद्विधं पुत्रं लब्धुमिच्छामि सांप्रतम् । देवेन विहिता वेदे साङ्गे स्वस्वामिदक्षिणा ॥
 श्रुत्वा सर्वं कृपासिन्धो कृपां मे कर्तुमर्हसि । इत्युक्त्वा पार्वती तत्र विररम च नारद ॥
 भारते पार्वतीस्तोत्रं यः शृणोति सुसंयतः । सत्पुत्रं लभते नूनं विष्णुतुल्यपराक्रमम् ॥
 संवत्सरं हविष्याशी हरिमभ्यर्च्य भक्तितः । सुपुण्यकव्रतफलं लभते नात्र संशयः ॥
 कृष्णस्तोत्रमिदं ब्रह्मन्सर्वसंपत्तिवर्धनम् । सुखदं मोक्षदं सारं स्वामिसौभाग्यवर्धनम् ॥
 सर्वसौन्दर्यबीजं च यशोराशिविवर्धनम् । हरिभक्तिपदं तत्त्वज्ञानबुद्धिसुखपदम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० पुण्यकवने पतिदाने
 पार्वतीकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रकथनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

=====

अथाष्टमोऽध्यायः ।

—————

नारायण उवाच—

पार्वत्याः स्तवनं श्रुत्वा श्रीकृष्णः करुणानिधिः । स्वरूपं दर्शयामास सर्वादृश्यं सुदुर्लभम्
 स्तुत्वा देवीं ध्यानपरा कृष्णसंलग्नमानसा । ददर्श तेजसां मध्ये स्वरूपं सर्वमोहनम् ॥
 सद्गतसाररचिते हीरेकेण परिष्कृते । युक्ते माणिक्यमालाभी रत्नपूर्णे मनोरमे ॥ ३ ॥
 पीताम्बुकं वह्निशुद्धं वरं वंशकरं परम् । वनमालागलं श्यामं रत्नभूषणभूषितम् ॥ ४ ॥
 किशोरवयसं चित्रवेषं वै चन्दनाङ्कितम् । चारुस्मितास्यमीड्यं तच्छारदेन्दुविनिन्दकम् ॥
 मालतीमाल्यसंयुक्तं केकिपिच्छावचूडकम् । गोपाङ्गनापरिवृतं राधावक्षःस्थलोज्ज्वलम् ॥
 कोटिकन्दर्पछावण्यललाधाममनोहरम् । अतीव हृष्टं सर्वेष्टं भक्तानुग्रहकारकम् ॥ ७ ॥

दृष्ट्वा रूपं रूपवती पुत्रं तदनुरूपकम् । मनसा वरयामास वरं संपाप्य तत्क्षणम् ॥८॥
वरं दत्त्वा वरेशस्तु यद्यन्मनासि वाञ्छितम् । दत्त्वाऽभीष्टं सुरेभ्यश्च तत्तेजोऽन्तरधीयत
कुमारं बोधयित्वा तु देवा देव्यै दिग्भरम् ददुर्निरूपमं तत्र प्रहृष्टायै कृगान्विताः ॥
ब्राह्मणेभ्यो ददौ दुर्गा रत्नानि विविधानि च सुवर्गानि च भिक्षुभ्यो बन्दिभ्यो विश्व-
वन्दिता ॥ ११ ॥

ब्राह्मणान्भोजयामास देवान्वै पर्वतास्तथा । शंकरं पूजयायास चोपहारैरनुत्तमैः ॥१२॥
दुःदुर्भिक्षादयामास कारयामास मङ्गलम् । संगीतं गापयामास हरिसंबन्धि सुन्दरम् ॥
व्रतं समाप्य सादुर्गा दत्त्वा दानानि सस्मिता । सर्वाश्च भोजयित्वा तु बुभुजे स्वामिना सह
ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् । क्रमात्प्रदाय सर्वेभ्यो बुभुजे तेन कौतुकात् ॥
पयःफेननिभां शय्यां रम्यां सद्गन्धमञ्ज्वले । पुष्पचन्दनसंयुक्तां कस्तूरीकुक्कुमान्विताम् ॥
रहसि स्वामिना सार्धं मुष्णाप परमेश्वरी ॥ १६ ॥

कैत्रासस्यैकदेशे च रम्ये चन्दनकानने । सुगन्धिकुसुमादयेन वायुना सुरभीकृते ॥१७॥
भ्रमरध्वनिसंयुक्ते पुंस्कोकिलरुताश्रये । व्यहर्षीत्सा सुरपिका तत्र तेन सहाम्बिका ॥
रेतःपतनकाले च स विष्णुर्विष्णुमायया । विधाय विप्ररूपं तदाजगाम रतेर्गृहम् ॥१९॥
जटावन्तं विनातैलं कुचैलं भिक्षुकं मुने । अतीव शुक्लदशनं तृष्णया परिपीडितम् ॥२०॥
अतीव कृशगात्रं च बिभ्रत्तिलकमुज्ज्वलम् । बहुकाकुस्वरं दीनं दैन्यात्कुत्तिसतमूर्तिमत् ॥
आजुहाव महादेवमतिवृद्धोऽन्नयाचकः । दण्डावलम्बनं कृत्वा रतिद्वारेऽतिदुर्बलः ॥

ब्राह्मण उवाच—

किं कैरोषि महादेव रक्ष मां शरणागतम् । सत्तरात्रिव्रतेऽतीते पारणाकाङ्क्षिणं क्षुधा ॥
किं कैरोषि महादेव हे तात करुणानिधे । पश्य वृद्धं जराग्रस्तं तृषया परिपीडितम् ॥
मातरुतिष्ठ मेऽन्नं त्वं प्रयच्छाद्य शिवं जलम् । अनन्तरबोद्धवजे रक्ष मां शरणाग-म् ॥
मातर्मातर्जगन्मातरोहि नाहं जगद्बहिः । सीदामि तृषया कस्मात्स्थितायामात्ममातरि ॥
इति काकुस्वरं श्रुत्वा शिवस्योत्तिष्ठतो मुने । पपात वीर्यं शय्यायां न योनौ प्रकृतेस्तदा
उत्तरथौ पार्वती त्रस्ता सूक्ष्मवस्त्रं पिधाय च । आजगाम बहिर्द्वारं पार्वत्या सह शंकरः ॥
ददर्श ब्राह्मणं दीनं जरया परिपीडितम् । वृद्धं लुलितगात्रं च बिभ्रत्तं दण्डमानतम् ॥
तपस्विनमशान्तं च शुष्ककण्ठौष्ठनालुकम् । कुर्वन्तं परया भक्त्या प्रणामं स्तवनं तयोः ॥
श्रुत्वा तद्वचनं तत्र नीलकण्ठः सुधोषणम् । उवाच परया प्रीत्या प्रसन्नस्तं प्रहस्य च ॥

शंकर उवाच—

गृहं ते कुम्भ विप्रर्षे वद वेदावेदां वर । किं नाम भवतः क्षिप्रं ज्ञातुमिच्छामि सांप्रतम् ॥

पार्वत्युवाच—

अगितोऽसि कुतो विप्र मम भाग्यादुपस्थितः । अद्य मे सफलं जन्म ब्राह्मणो मदगृहेऽतिथिः
अतिथिः पूजितो येन त्रिजगतेन पूजितम् । तत्रैवाधिष्ठिता देवा ब्राह्मणा गुरवो द्विज ॥
तीर्थार्थ्यतिथिपात्रेषु शश्वत्तिष्ठन्ति निश्चितम् । तत्पादघौततोयेन मिश्रितानि लभेद्गृही ॥
स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । अतिथिः पूजितो येन स्वात्मशक्त्या यथोचितम्
महादानानि सर्वाणि कृतानि तेन भूतले । अतिथिः पूजितो येन भारते भक्तिपूर्वकम् ॥
नानाप्रकारपुण्यानि वेदोक्तानि च यानि वै । तानि वैऽतिथिसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशी
अपूजितोऽतिथिर्यस्य भवनाद्विनिवर्तते । पितृदेवाग्नयः पश्चाद्गुरवो यान्यपूजिताः ॥
यानि कानि च पाणानि ब्रह्महत्यादिकानि च तानि सर्वाणि लभने नाम्यर्च्यतिथिमी-
प्सितम् ॥ ४० ॥

ब्राह्मणे उवाच—

जानासि वेदान्वेदज्ञे वेदोक्तं कुरु पूजनम् । क्षुत्तृड्भ्यां पीडितो मातर्वचनं च श्रुतो श्रुतम् ॥
व्याधियुक्तो निराहारो यदा वाऽनशनव्रती । मनोरथेनोपहारं भोक्तुमिच्छति मानवः ॥

पार्वत्युवाच—

भोक्तुमिच्छसि किं विप्र त्रैलोक्ये यत्सुदुर्लभम् । दास्यामि भोक्तुं त्वामद्य मज्जन्म सफलं
कुरु ॥ ४१ ॥

ब्राह्मणे उवाच—

व्रणे सुव्रतया सर्वमुपहारं समाहृतम् । नानाविधं मिष्टमिष्टं भोक्तुं श्रुत्वा सभागतः ॥
सुव्रते तव पुत्रोऽहमग्रे मां पूजायिष्यसि । दत्त्वा मिष्टानि वस्तूनि त्रैलोक्ये दुर्लभानि च ॥
ताताः पञ्चविधा प्रोक्ता मातरो विविधाः स्मृताः । पुत्रः पञ्चविधः साध्वि कथितो वेद्वादिभिः
विद्याशतांऽन्नदाता च मयत्राता च जन्मदः । कन्यादाता च वेदोक्ता नराणां पितरः स्मृताः
गुरुपत्नी गर्भधात्री स्तनदात्री पितुः स्वसा । स्वसा मातुः सपत्नी च पुत्रभार्याऽन्न दायिका
भृत्यः शिष्यश्च पौष्यश्च वीर्यजः शरणागतः । धर्मपुत्रश्च चत्वारो वीर्यजो धनमागिति ॥
क्षुत्तृड्भ्यां पीडितो मातर्वृद्धोऽहं शरणागतः । सांप्रतं तव वन्द्याया अनाथः पुत्र एव च ॥
पिष्टकं परमार्जं च सुपक्वानि फलानि च । नानाविधानि पिष्टानि कालदेशोद्भवानि च ॥

पक्कान्नं स्वातिकं क्षीरमिक्षुमिक्षुविकारजम् । घृतं दधि च शाल्यन्नं घृतपक्कं च व्यञ्जनम् ॥
 लड्डुकानि निलानां च मिष्टान्नैः सगुहानि च । ममाज्ञातानि वस्तूनि सुधया तुल्यकानि च
 ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिमुवासितम् । जलं सुनिर्मलं स्वादु द्रव्याण्येतानि वासितम् ॥
 द्रव्याणि यानि भुक्त्वा मे चारु लम्बोदरं भवेत् । अनन्तरत्नोद्भवजे तानि मह्यं प्रदास्यामि ॥
 स्नामी ते त्रिजगत्कर्ता प्रदाता सर्वसंपदाम् । महालक्ष्मीस्वरूपा त्वं सर्वैश्वर्यप्रापिनी ॥
 रत्नसिंहासनं रम्यममूर्खं रत्नभूषणम् । वह्निशुद्धांशुकं चारु प्रदास्यामि सुदुर्लभम् ॥
 सुदुर्लभं हरेर्मन्त्रं हरौ भक्तिं दृढां सति । हरिप्रिया हरेः शक्तिस्त्वमेव सर्वदा स्थिता ॥
 ज्ञानं मृत्युञ्जयं नाम दत्तशक्तिं सुखप्रदाम् । सर्वसिद्धिं च किं मातरदेयं त्वमुनाय च ॥
 मनः सुनिर्मलं कृत्वा धर्मे तपसि संततम् । श्रेष्ठे सर्वं करिष्यामि न कापे जन्महेतुके ॥
 स्वकामान्कुरुते कर्म कर्मणो भोग एव च । भोगौ शुभाशुभौ ज्ञेयौ तौ हेतू सुखदुःखयोः ॥
 दुःखं न कस्माद्भवति सुखं वा जगदम्बिके । सर्वं स्वकर्मणो भोगस्तेन तद्विरतो बुधः ॥
 कर्मनिर्मूलयन्त्येव सन्नो हि सततं मुदा । हरिभवनबुद्ध्या तत्तपसा भक्तसङ्गतः ॥
 इन्द्रियद्रव्यसंयोगसुखं विध्वंसनावधि । हरिसंलापरूपं च सुखं तत्सार्वकालिकम् ॥
 हरिस्मरणशीलानां नाऽऽयुर्धाति सन्तं सति । न तेषामीश्वरः कालो न च मृत्युञ्जयो ध्रुवम् ॥
 चिरं जीवन्ति ते भक्ता मारते चिरजीविनः । सर्वसिद्धिं च विज्ञाय स्वच्छन्दं सर्वगामिनः ॥
 आतिस्मरा हरेर्भक्ता जानते कोटिजन्ममः । कथयन्ति कथां जन्म लभन्ते स्वेच्छया मुदा ॥
 परं पुनन्ति ते पूतास्तीर्थानि स्वीयलीलया । पुण्यक्षेत्रेऽत्र सेवायै परार्थं च भ्रमन्ति ते ॥
 वैष्णवानां पदस्पर्शात्मघः पूना वसुधरा । कालं गोदोहमात्रं तु तीर्थे यत्र वसन्ति ते ॥
 गुरोरास्याद्विष्णुमन्त्रः श्रुतौ यस्य प्रविशति । तं वैष्णवं तीर्थपूतं प्रवदन्ति पुराविदः ॥
 पुरुषाणां शतं पूर्वमुद्धरन्ति शतं परम् । लीलया भारते भक्त्या सोदरान्मातरं तथा ॥
 मातामहानां पुरुषन्दश पूर्वान्दशापराण् । मातुः प्रसूमुद्धरन्ति दारुणाद्यमताडनात् ॥
 भक्तदर्शनमाश्लेषं मानवाः प्राप्नुवन्ति ये । ते स्नाताः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षिताः ॥
 न लिप्ताः पातकैर्भक्ताः संततं हरिमानसाः । यथाऽग्नयः सर्वभक्ष्या यथा द्रव्येषु वायवः ॥
 त्रिकोटिजन्मनामन्ते प्राप्नोति जन्म मानवम् । प्राप्नोति भक्तसङ्गं स मानुषे कोटिजन्मतः ॥
 भक्तपङ्कजध्वजैर्दत्तैर्दुःकुरो जीविनः सति । अभक्तदर्शनादेव स च प्राप्नोति शुष्कतमम् ॥
 पुनः प्रफुल्लतां याति वैष्णवालापमात्रतः । अङ्कुरश्च विनाशी च वर्धते प्रविजम्बनि ॥
 तत्तरोर्वर्धमानस्य हरिदास्यं फलं सति । परिणामे भक्तिपाके पार्वदश्च भवेद्दरेः ॥७८॥
 महति प्रलये नाशो न भवेत्तस्य निश्चिनम् । सर्वसृष्टेश्च संहारे ब्रह्मलोकस्य वेधसः ॥

तस्मान्नारायणे भक्तिं देहि मामम्बिके सदा । न भवेद्विष्णुभक्तिश्च विष्णुमाये त्वया विना
तद्व्रतं लोकशिक्षार्थं तत्तपस्तप पूजनम् । सर्वेषां फलदात्री त्वं नित्यरूपा सनातनी ॥
गणेशरूपः श्रीकृष्णः कल्पे कल्पे तवऽऽमजः । त्वत्क्रोडमागतः क्षिप्रमित्युक्त्वाऽन्त-
रधीयत ॥ ८२ ॥

कृत्वाऽन्तर्धानमीशश्च बलरूपं विधाय सः । जगाम पार्वतीरूपं मन्दिराभ्यन्तरस्थितम् ॥
तत्पत्न्ये शिववर्ये च मिश्रितः स बभूव ह । ददर्श गेहशिखरं प्रसूते बलको यथा ॥
शुद्धचम्पकवर्णाभः कोटिचन्द्रसमप्रभः । सुखदृश्यः सर्वजनैश्चक्षुरश्मिविवर्धकः ॥ ८३ ॥
अतीव सुन्दरतनुः कामदेवविमोहनः । मुखं निरुपमं बिभ्रच्छारदेः दुविनिन्दकम् ॥
सुन्दरे लोचने बिभ्रच्चारुपद्मविनिन्दके । ओष्ठाधरपुटं बिभ्रत्कबिम्बविनिन्दकम् ॥
कपलं च कपोलं च परमं सुमनोहरम् । मासाग्रं रश्मिरं बिभ्रद्दीन्द्रचञ्चुविनिन्दकम् ॥
त्रैलोक्ये वै निरुपमं सर्वाङ्गं बिभ्रदुत्तमम् । शयानः शयने रम्ये प्रेरयन्हस्तपादकम् ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशख० नारदना० गणेशोत्पत्तिवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

=====

अथ नवमोऽध्यायः ।

नारायण उवाच —

हृगै तिरोहिते शर्वाणी दुर्गा शंकरस्तदा । ब्राह्मगान्धेयवर्णं कृत्वा यन्मम परितो मुने ॥

पार्वत्युवाच —

अये विप्रेन्द्रातिवृद्ध क गतोऽसि क्षुधातुरः । हे तात दर्शनं देहि पाणान्वै रक्ष मे विभो
शिव शीघ्रं समुत्तिष्ठ ब्राह्मगान्धेयवर्णं कुरु । क्षणमुन्मनसोरेष गतः प्रत्यक्षमावयोः ॥
अगृहीत्वा गृहान्पूजां गृहिणोऽतिपिरीश्वर । यदि याति क्षुधार्थं तस्य किं जीवनं वृथा
पितरस्तत्र गृह्णन्ति पिण्डदानं च तर्पणम् । तस्यऽऽहुतिं न गृह्णाति हूनिः पुष्पं जलं सुराः
हव्यं पुष्पं जलं द्रव्यमशुचेश्च सुगममम् । अमेध्यसदृशः पिण्डः सर्वं पुण्यनाशनम् ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र वाग्बभूवाशरीरिणी । कैवल्ययुक्ता सा दुर्गा तां श्राव शुचाऽऽबुधा ॥
शान्ता भव जमन्मातः स्वसुतं पश्य मन्दिरे । कृष्णं गोलोकनाथं तं रिपूर्णतमं परम् ॥
सुपु यकव्रततरोः फलरूपं सनातनम् । यत्तेजो योगिनः शश्वद्ध्यान्ति संततं मुदा ॥
ध्यायन्ति वैष्णवा देवा ब्रह्मविष्णुशिवादयः । यस्य पूज्यस्य सर्वाग्रैः कल्पे कल्पे च पूजनम्
यस्य स्मरणमात्रेण सर्वविघ्नो विनश्यति । पुण्यराशिस्वरूपं च स्मृतं पश्य मन्दिरे ॥

करुणे करुणे ध्यायसि यं ज्योतीरूपं सनातनम् । पश्य त्वं मुक्तिदं पुत्रं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥
तव वाञ्छापूर्णबीजं तपःकरुणतरोः फलम् । सुन्दरं स्वसुतं पश्य कोटिकन्दर्पनिन्दकम् ॥
नायं विप्रः क्षुधार्तश्च विरूपी जनार्दनः । किं वा विद्यापं कुरुषे क वा वृद्धः क चातिथिः
सरस्वती त्वेवमुक्त्वा विरराम च नारद ॥ १४ ॥

अन्तां श्रुत्वाऽऽकाशवाणीं जगाम स्वालयं सती । ददर्श बालं पर्यङ्के शयानं सम्मितं मुदा ॥
पश्यन् गेहशिखरं शतचन्द्रममप्रभम् । स्वप्रभापटलेनैव द्योतयन्तं महीतलम् ॥ १५ ॥
कुर्वन्तं भ्रमणं तल्पे पश्यन्तं स्वेच्छया मुदा । उमति शब्दं कुर्वन्तं रुदन्तं तं स्वनयिन्म ॥
दृष्ट्वा तदद्भुतं रूपं व्रस्ता शंकरसंनिधिम् । गत्वा सोमश्च गिरिशं सर्वमङ्गलमङ्गला ॥

पार्वत्युवाच —

गृहमामच्छ सर्वेश तपसां फलदायकम् । करुणे करुणे ध्यायसि यं तं पश्याऽऽगत्य मन्दिरे ।
शशिं पुत्रमुखं पश्य पुण्यबीजं मरीचसवम् । पुनामनरकत्राणं कारणं भवतारणम् ॥
स्नानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षणम् । पुत्रसंदर्शनस्यास्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥
सर्वदानेन यत्पुण्यं क्षमाप्रदाक्षिणतश्च यत् । पुत्रदर्शनपुण्यस्य कलां ० ॥ ११ ॥
सर्वैस्तपोभिर्यत्पुण्यं यदेवानशनैर्व्रतैः । सत्पुत्रोद्भवपुण्यस्य कलां ० ॥ १२ ॥
यद्विप्रभोजनैः पुण्यं यदेव सुरसेवनैः । सत्पुत्रगापिपुण्यस्य कलां ० ॥ १३ ॥
पार्वत्या वचनं श्रुत्वा शिवः संदृष्टमानसः । आजगाम स्वभवनं सिधं वै कान्तया सह ॥
ददर्श तल्पे स्वसुतं तप्तकाञ्चनसंनिभम् । हृदयस्थं च यद्रूपं तदेवानिमनोहरम् ॥ १४ ॥
दुर्गा तत्प्राप्तसमादाय कृत्वा वक्षसि तं सुतम् । चुचुम्बाऽऽनन्दजलधौ निमग्ना सेत्युवाच तम् ।
संप्राप्यामूल्यरत्नं त्वां पूर्णमेव सनातनम् । यथा मनो दद्विदस्य सहसा प्राप्य सद्भक्तम् ॥
कान्ते सुचिरमायाते प्रोषिते येषिणे यथा । मानसं परिपूर्णं च बभूव च तथा मम ॥ २८ ॥
सुचिरं गन्मागन्तमेकपुत्रा यथा सुतम् । दृष्ट्वा तुष्टा यथा वत्स तथाऽहमपि सांप्रतम् ॥
सद्भक्तं सुचिरं भ्रष्टं प्राप्य हृष्टो यथा जनः । अनाश्रुष्टौ सुवृष्टिं च संप्राप्याहं तथा सुतम् ॥
यथा सुचिरमन्धनां स्थितानां च निराश्रये । चक्षुः सुनिर्मलं प्राप्य मनः पूर्णं तथैव मे ॥
दुस्तरे सागरे घोरे पतितस्य च संकटे । अनौकस्य प्राप्य नौकां मनः पूर्णं तथा मम ॥
तृणया शुष्ककण्ठानां सुचिराच्च सुशीतलम् । सुवासितं जलं प्राप्य मनः ० ॥ ३१ ॥
दागन्निपतितानां च स्थितानां च निराश्रये । निरग्निमाश्रयं प्राप्य मनः ७ ॥ ३४ ॥
चिरं बुभुक्षितानां च व्रतोपोषणकारिणाम् । सदन्नं पुरतो दृष्ट्वा मनः ० ॥ ३९ ॥
इत्युक्त्वा पार्वती तत्र ऋडे कृत्वा स्वबालकम् । प्रीत्या स्तनं ददौ तस्मै परमानन्दमानसा

क्रोडे चकार मगवान्बालकं हृष्टमानसः । चुचुर्ब गण्डे वेदोक्तं युयुने चाऽऽशेषं मुदा ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० बालगणेशदर्शनं

नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

=====

अथ दशमोऽध्यायः ।

=====

नारायण उवाच—

तौ दम्पती बहिर्गत्वा पुत्रमङ्गलहेतवे । विविधानि च रत्नानि द्विजेभ्यो ददतुर्मदा ॥
बान्दिभ्यो भिक्षुकैश्च दानानि विविधानि च । नानाविधानि वाद्यानि वादयामास शंकरः
हिमालयश्च रत्नानां ददौ लक्षं द्विजातये । सहस्रं च गजेन्द्राणामश्वानां च त्रिलक्षकम् ॥
दशलक्षं गवां चैव पञ्चलक्षं सुवर्णकम् । मुक्तामाणिक्यरत्नानि मणिश्रेष्ठानि यानि च ॥
अन्यान्यपि च दानानि वस्त्राण्याभरणानि च । सर्वाण्यमूल्यरत्नानि क्षीरोदोत्पात्तिकानि च
ब्राह्मणेभ्यो ददौ विष्णुः कौस्तुभं कौतुकान्वितः । ब्रह्मा विशिष्टदानानि विषाणां वाञ्छितानि
च । सुदुर्लभानि सृष्टौ च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ १ ॥

धर्मः सूर्यश्च शक्रश्च देवाश्च मुनयस्तथा । गन्धर्वाः पर्वता देवयो ददुर्दानं क्रमेण च ॥ ७ ॥
तापसानां सहस्राणि रुचकानां शतानि च । शतानि गन्धसाराणां मणीन्द्राणां च नारद
माणिक्यानां सहस्राणि रत्नानां च शतानि च । शतानि कौस्तुभानां च हीरकाणां शतानि च
हरिद्वर्णमणीन्द्राणां सहस्राणि मुदाऽन्विताः ॥ ९ ॥

गवां रत्नानि लक्षाणि गजरत्नसहस्रकम् । अमूल्यान्यश्चरत्नानि श्वेतवर्णानि कौतुकात् ॥
शतलक्षं सुवर्णानां वह्निशुद्धांशुकानि च । ब्राह्मणेभ्यो ददौ ब्रह्मा तत्र क्षीरोदधिर्मदा ॥
हारं चामूल्यरत्नानां त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् । अतीव निर्मलं सारं सूर्यमानुषान्दिनकम् ॥
परिष्कृतं च माणिक्यैर्हीरकैश्च विराजितम् । रम्यं कौस्तुभमध्यस्थं ददौ देवी सरस्वती ॥
त्रैलोक्यसारं हारं च सद्रत्नगणनिर्मितम् । भूषणानि च सर्वाणि सावित्री च ददौ मुदा ॥
लक्षं सुवर्णलेष्टानां धनानि विविधानि च । शतान्यमूल्यरत्नानां कुबेरश्च ददौ मुदा ॥ १५ ॥
दानानि दत्त्वा विप्रेभ्यस्ते सर्वे ददृशुः शिशुम् । परमानन्दसंयुक्ताः शिवपुत्रोत्सवे मुने ॥
भारं वोढुमशक्ताश्च ब्राह्मणा बन्दिनस्तथा । स्थायंस्थायं च गच्छन्तो धनानि पथि कातसः
कथयन्ति कथाः सर्वे विश्रान्ताः पूर्वदायिनाम् । वृद्धाः शृण्वन्ति मुदिता युवानो भिक्षुका मुने
विष्णुः प्रमुदितस्तत्र वादयामास दुन्दुभिम् । संगीतं गापयामास कारयामास नर्तनम् ॥
वेदांश्च पाठयामास पुराणानि च नारद । मुनीन्द्रानामयामास पूजयामास तन्मुदा ॥ १९ ॥

आदिषं दापयामास कारयामास मङ्गलम् । सार्धं देवैश्च देवीभिर्देवैः तस्मै शुभाशिषः ॥

विष्णुरुवाच—

शिवेन तुल्यं ज्ञानं ते परमायुश्च बालक । परक्रमे मया तुल्यः सर्वसिद्धीश्वरो भव ॥ २१ ॥

ब्रह्मोवाच—

यशसा ते जगत्पूर्णं सर्वपूज्यो भवाचिरम् । सर्वेषां पुरतः पूजा भवत्वतिसुदुर्लभा ॥ २२ ॥

धर्म उवाच—

मया तुल्यः सुधर्मिष्ठो भवान्भवतु दुर्लभः । सर्वज्ञश्च दयायुक्तो हरिभक्तो हरेः समः ॥

महादेव उवाच—

दाता भव मया तुल्यो हरिभक्तश्च बुद्धिमान् । विद्यावा-पुण्यवाञ्छान्तो दान्तश्च प्राणवल्लभ ॥

लक्ष्मीरुवाच—

मम स्थितिश्च गेहे ते देहे भवतु शाश्वती । पतिव्रता मया तुल्या शान्ता कान्ता मनोहरा ॥

सरस्वत्युवाच—

मया तुल्या सुकविता धारणाशक्तिरेव च । स्मृतिर्विवेचनाशक्तिर्भवत्वतिशयां सुत ॥ २९ ॥

सावित्र्युवाच—

वत्माहं वेदजननी वेदज्ञानी भवाचिरम् । मन्मन्त्रजपशीलश्च प्रवरो वेदवादिनाम् ॥ २७ ॥

हिमालय उवाच—

श्रीकृष्णे ते मतिः शश्वद्भक्तिर्भवतु शाश्वती । श्रीकृष्णतुल्यो गुणवान्भव-कृष्णपरायणः ॥

मेनकोवाच—

समुद्रतुल्यो गाम्भीर्यं कामतुल्यश्च रूपवान् । श्रीयुक्तः श्रीपतिसमो धर्मे धर्मसमो भव ॥ २८ ॥

वसुंधरोवाच—

क्षमाशीलो मया तुल्यः शरण्यः सर्वरत्नवान् । निर्विघ्नो विघ्ननिघ्नश्च भव वत्स शुभाश्रयः ॥

पार्वत्युवाच—

ताततुल्यो महायोगी सिद्धः सिद्धिप्रदः शुभः । मृत्युंजयश्च भगवान्भव त्वतिविशारदः ॥

ऋषयो मुनयः सिद्धा सर्वे युयुजुराशिषः । ब्राह्मणा बन्दिनश्चैव युयुजुः सर्वमङ्गलम् ॥

सर्वं ते कथितं वत्स सर्वमङ्गलमङ्गलम् । गणेशजन्मकथनं सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ ३३ ॥

इमं सुमङ्गलाध्यायं यः शृणोति सुमंयतः । सर्वमङ्गलसंयुक्तः स भवेन्मङ्गलालयः ॥ ३४ ॥

अपुत्रो लभते पुत्रमघनो लभते धनम् । कृपणो लभते सत्त्वं शश्वत्संपत्पदायि च ॥ ३५ ॥

भार्यागी लभते भार्या प्रजार्थी लभते प्रजाम् । आरोग्यं लभते रोगी सौभाग्यं दुर्भगा लभेत् ॥

भ्रष्टपुत्रं नष्टधनं प्रोषितं च प्रियं लभेत् । शोकच्छिष्टः सदाऽऽनन्दं लभते नात्र संशयः ॥
 यत्पुण्यं लभते मर्त्यो गणेशाख्यानकश्रुतौ । तत्फलं लभते नूनमध्यायश्रवणान्मुने ।
 अयं च मङ्गलाऽद्यापि यस्य गेहे च तिष्ठति । सदा मङ्गलसंयुक्तः स भवेन्नात्र संशयः ॥ ३९ ॥
 यात्राकाले च पुण्या हे यः शृणोति समाहितः । सर्वाभीष्टं स लभते श्रीगणेशप्रसादतः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशख० नारदना० गणेशोद्भवमङ्गलं
 नाम दशमोऽध्यायः । १० ॥

अथैकादशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

हरिस्तामाशिषं कृत्वा रत्नसिंहासने वरे । देवैश्च मुनिभिः सार्धमवसत्तत्र संसदि ॥ १ ॥
 दक्षिणे शंकरस्तस्य वामे ब्रह्मा प्रजपतिः । पुरतो जगतां साक्षी धर्मो धर्मवतां वरः ॥ २ ॥
 तथा धर्मसमीपे च सूर्यः शक्रः कलनिधिः । देवाश्च मुनयो ब्रह्मन्नुषः शैलाः सुखसने ॥
 ननर्त नर्तकश्रेणी जगुर्गन्धर्वकिन्नराः । श्रुतिसारं श्रुतिसुखं तुष्टुवुः श्रुतयो हरिम् ॥ ४ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र द्रष्टुं शंकरनन्दनम् । आजगाम महायोगी सूर्यपुत्रः शनैश्चरः ॥ ५ ॥
 अत्यन्तनम्रवदन ईषन्मुद्रितलोचनः । अन्तर्बाहिः स्मरन्कृष्णं कृष्णैकतानमानसः ॥ ६ ॥
 तपःफलोशी तेजस्वी ज्वलद्ग्लिशिखोपमः । अतीव सुन्दरः श्यामः पीताम्बरधरो वरः ॥
 प्रणम्य विष्णुं ब्रह्माणं शिवं धर्मं रविं सुरान् । मुनीन्द्रान्बालकं द्रष्टुं जगाम तदनुज्ञया ॥
 प्रधानद्वारमासाद्य शिशुस्तस्यपराक्रमम् । द्वास्थं वै शूलहस्तं च विशालाक्षमुवाच ह ॥

शनैश्चर उवाच—

शिवाज्ञया शिशुं द्रष्टुं मामि शंकरकिंकर । विष्णुप्रमुखदेवानां मुनीनामनुगेष्वतः ॥ १० ॥
 आज्ञां देहि च मां गन्तुं पार्वतीसंनिधिं बुध । पुनर्यामि शिशुं दृष्ट्वा विषयासक्तमानसः ॥

विशालाक्ष उवाच—

आज्ञावहो न देवानां नाहं शंकरकिंकरः । मार्गं दातुं न शक्तोऽहं विना मन्मथुराज्ञया
 इत्युक्त्वाऽभ्यन्तरभ्येत्यप्रेरितः स शिवाज्ञया । ददौ मार्गं ग्रहेशाय विशालाक्षो मुदा ततः
 शानिरभ्यन्तरं गत्वा चानमन्नम्रकंधरः । रत्नसिंहासनस्थां च पार्वतीं सस्मितां मुदा ॥
 सखिभिः पञ्चभिः शश्वत्सेवितां श्वेतचामरैः । सखिदत्तं च ताम्बूलमुपभुज्य मुवासेतम् ॥

वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषिणाम् । पश्यन्तीं नर्तकीनृत्यं पुत्रं धृत्वा च वक्षसि ॥
नतं सूर्यसुतं दृष्ट्वा दुर्गां समाप्य सत्वरम् । शुभाशिरं ददौ तस्मै पृष्ट्वा तन्मङ्गलं शुभम् ॥

पार्वत्युवाच—

कथमानम्रवक्त्रस्त्वं श्रोतुमिच्छामि सांप्रतम् । किं न पश्यसि मां साधो बालकं वा ग्रहेश्वर
शनिरुवाच—

सर्वे स्वकर्मणा साध्वि भुञ्जते तपसः फलम् । शुभाशुभं च यत्कर्म कोटिकल्पैर्न लुप्यते
कर्मणा जायते जन्तुर्ब्रह्मेन्द्रार्थममन्दिरे । कर्मणा नरगेहेषु पथादिषु च कर्मणा ॥२०॥
कर्मणा नरकं याति वैकुण्ठं याति कर्मणा । स्वकर्मणा च राजेन्द्रो भृत्यश्चापि स्वकर्मणा
कर्मणा सुन्दरः शश्वद्व्याधियुक्तः स्वकर्मणा । कर्मणा विषयी मातार्निर्लिप्तश्च स्वकर्मणा
कर्मणा घनवाँल्लेको दैन्ययुक्तः स्वकर्मणा । कर्मणा सत्कुटुम्बी च कर्मणा बन्धुकण्टकः ॥
सुभार्यश्च सुपुत्रश्च सुखी शश्वत्स्वकर्मणा । अपुत्रकश्च कुस्त्रीको निस्त्रीकश्च स्वकर्मणा ॥
इतिहासं चातिगोप्यं शृणु शंकरवल्लभे । अकथ्यं जननीपार्श्वे लज्जाजननकारणम् ॥२१॥
आबाल्यात्कृष्णभक्तोऽहं कृष्णध्यानैकमानसः । तपस्यासु रतः शश्वद्विषयेऽपि रतः सदा
पिता ददौ विवाहे तु कन्यां चित्ररथस्य च । अतितेजस्विनी शश्वत्तपस्यासु रता सती ॥
एकदा सा त्वृतुस्नाता सुत्रेणैवं विधाय च । रत्नालंकारसंयुक्ता मुनिमानसमोहिनी ॥
हरेः पादं ध्यायमानां मां मां पश्येत्युवाच ह । मत्समीपं समागत्य सस्मिता लोललोचना
शरीरमापश्यन्तमृतुनाशाच्च कोपतः । बाह्यज्ञानविहीनं च ध्यानसंलग्नमानसम् ॥३०॥
न दृष्ट्वाऽहं त्वया येन न कृतं ह्यतुरक्षणम् । त्वया दृष्टं च यद्वस्तु मूढ सर्वं विनश्यति ॥
अहं च विरतो ध्यानात्तोषयंस्तां तदा सतीम् । शापं मोक्तुं न शक्ता सा पश्चात्तापमवाप ह
तेन मातर्न पश्यामि किंचिद्वस्तु स्वचक्षुषा । तर्तः प्रकृतिनम्रास्यः प्राणिर्हिसाभयादहम्
शनैश्चरवचः श्रुत्वा चाहस-पार्वती मुने । उच्चैः प्रजहसुः सर्वा नर्तकी किंनरीगणाः ॥३४॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० शनिपार्वतीसं० शनेरधोदृष्टौ

कारणकथनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

दुर्गा तद्वचनं श्रुत्वा सस्मार हरिमीश्वरम् । ईश्वरेच्छावशीभूतं जगदेवेत्युवाच ह ॥ १ ॥
 सा च देवी दैववशा शानिं प्रोवाच कौतुकात् । पश्य मां मच्छिन्नुमिति निषेकः केन वार्यने
 पार्वत्या वचनं श्रुत्वा शनिर्मेने हृदा स्वयम् । पश्यामि किं न पश्यामि पार्वतीसुतमित्यहो
 यदि बालो मया दृष्टस्तस्य विघ्नो भवेद्भ्रुवम् । अन्यथा सुप्रशस्तं च पुरतः स्वात्मरक्षणम् ॥
 इत्येवमुक्त्वा धर्मिष्ठो धर्मं कृत्वा तु साक्षिणम् बालं द्रष्टुं मनश्चक्रे न तु तन्मातरं शनिः ॥
 विषण्मानसः पूर्वं शुष्ककण्ठौष्ठनालुकः । सव्यलोचनकोणेन ददर्श च शिशोर्मुखम् ॥ ६ ॥
 शनैश्च दृष्टिभात्रेण विच्छिदे मस्तकं मुने । चक्षुर्निमीलयामास तस्यौ नम्रावनः शनिः ॥ ७ ॥
 तस्यौ च पार्वतीक्रोडे तत्सर्गाङ्गं सलेहितम् निवेश मस्तकं कृष्णे गत्वा गे लोकमीप्सितम्
 मूर्च्छां संपाप सा देवी विह्वल्य च मृशं मुहुः । मृतेव च पृथिव्यां तु कृत्वा वक्षसि बालकम् ॥
 विस्मिनस्ते सुरः सर्वे चित्रपुत्तलिका यथा । देव्यश्च शैला गन्धर्वाः सर्वे वैल सगसिनः ॥
 तान्सर्वान्भूषितान्दृष्ट्वाऽऽरुह्य गरुडं हरिः । जगाम पुष्पभद्रां स चोत्तरस्यां दिशि स्थिताम्
 पुष्पभद्र नदीतीरे ह्यपश्यत्कामने स्थिताम् । गजेन्द्रं निद्रितं तत्र शयानं हस्तिनीयुतम् ॥
 तथोदकिञ्चरसं रम्यं मूर्छितं सुरतश्रमात् । पारितः शावकान्कृत्वा परमानन्दमानसम् ॥
 शीघ्रं सुदर्शनैव निच्छिदे तच्छिरो मुश । स्थायामास गरुडे रुधिराक्तं मनोह्रम् ॥ १३ ॥
 गजच्छिन्नाङ्गविक्षेपात्प्रबोधं प्राप्य हस्तिनी । शावकान्बोधयामास चाशुभं वदती तदा ।
 रुरोद शावकैः सार्धं सा विलप्य शुचाऽऽतुरा । तुष्टाव कमल कान्तं शान्तं सस्मितमीश्वरम्
 शङ्कन्क्रगदाश्वधरं पीताम्बरं परम् । गरुडस्थं जगत्कान्तं भ्रामयन्तं सुदर्शनम् ॥ १७ ॥
 निषेकं खण्डितुं शक्तं निषेकजनकं विभुम् । निषेकभोगशतारं भोगनिस्ताकारणम् ॥
 प्रमुस्तस्तवनान्तुष्टस्तस्यै विप्रवरं ददौ । मुण्डान्तुण्डं पृथक्कृत्य युयुजेऽन्गजस्य च ॥
 जीवयामास तं तत्र ब्रह्मज्ञानेन सर्ववित् । सर्वाङ्गे योजयामास गजस्य चरणाम्बुजम् ॥
 त्वं जीवाऽऽकल्पपर्यन्तं परिवारैः संप गज । इत्युक्त्वा च मनोयायी कैलासं ह्याजगाम सः
 आहृत्य पार्वतीहस्ताद्बालं कृत्वा स्ववक्षसि । रुचिरं तच्छिरः सम्प्रयोजयामास बालके
 ब्रह्मस्वरूपो भगवान्ब्रह्मज्ञानेन लीलया । जीवयामास तं शीघ्रं हुंकारोच्चारणेन च ॥
 पार्वतीं बोधयित्वा तु कृत्वा क्रोडे च तं शिशुम् । बोधयामास तां कृष्ण अध्यात्मिकवि-
 बोधनैः ॥ २३ ॥

विष्णुरुवाच—

ब्रह्मादिकीटपर्यन्तं फलं भुङ्क्ते स्वकर्मणः । जगद्बुद्धिस्वरूपाऽसि त्वं न जानामि किं शिवे

कैरूपकोटिशतं भोगो जीविनां तत्स्वकर्मणा । उपास्थितो भवेन्नित्यं प्रतियोनौ शुभाशुभः ॥
 इन्द्रः स्वकर्मणा कीटयोनौ जन्म लभेत्सति । कीटश्चापि भवेदिन्द्रः पूर्वकर्मफलेन वै ॥२६॥
 सिंहोऽपि मक्षिकां हन्तुमक्षमः प्राक्तनं विना । मशको हस्तिनं हन्तुं क्षमः स्वप्राक्तनेन च ॥
 सुखं दुःखं मयं शोकमानन्दं कर्मणः फलम् । सुकर्मणः सुखं हर्षमितरे पापकर्मणः ॥२७॥
 इहैव कर्मणो भोगः परत्र च शुभाशुभः । कर्मोपार्जनयोग्यं च पुण्यक्षेत्रं च मारतम् ॥
 कर्मणः फलदाता च विधाता च विधेरपि । मृत्योर्मृत्युः कालकालो निषेकस्य निषेककृत् ॥
 संहर्तुरपि संहर्ता पातुः पाता परात्परः । गोलोकनाथः श्रीकृष्णः परिपूर्णतमः स्वयम् ॥
 वयं यस्य कलाः पुंसो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । महाविराडचदंशश्च यल्लोमविहारे जगत् ॥
 कलांशाः केऽपि तद्दुर्गे कलांशांशाश्च केचन । चराचरं जगत्सर्वं तत्र तस्थौ विनायकः ॥
 श्रीविष्णोर्वचनं श्रुत्वा परितुष्टा च पार्वती । स्तनं ददौ च शिशवे तं प्रणम्य गदाधरम् ॥
 तुष्टाव पार्वती तुष्टा प्रेरिता शंकरेण च । कृताञ्जलिपुटा मक्त्या विष्णुं तं कमलापतिम् ॥
 आशिवं युयुजे विष्णुः शिशुं च शिशुमातरम् । ददौ गले बालकस्य कौस्तुभं च स्वभूषणम् ॥
 ब्रह्मा ददौ स्वमुकुटं धर्मो वै रत्नभूषणम् । क्रमेण देवो रत्नानि ददुः सर्वे यथोचितम् ॥
 तुष्टाव तं महादेवश्चात्यन्तं हृष्टमानसः । देवाश्च मुनयः शैला गन्धर्वाः सर्वयोषितः ॥
 दृष्ट्वा शिवः शिवा चैव बालकं मृतजीवितम् । ब्राह्मणेभ्यो ददौ तत्र कोटिरत्नानि नारद ॥
 अश्वनां च गजानां च सहस्राणि शतानि च । बन्दिभ्यः प्रददौ तत्र बालके मृतजीविते ॥
 हिमालयश्च संहृष्टो दृष्ट्वा देवाश्च तत्र वै । ददुर्दानानि विप्रेभ्यो बन्दिभ्यः सर्वयोषितः ॥४०॥
 ब्राह्मणाभोजयामास कारयामास मङ्गलम् । वेदांश्च पाठयामास पुराणानि रमावतिः ॥
 शनिं संलज्जितं दृष्ट्वा पार्वती कोपशालिनी । शशाप च सभामध्येऽप्यङ्गहीनो भवेति च ॥
 दृष्ट्वा शशं शनिं सूर्यः कश्यपश्च यमस्तथा । तेऽतिरुष्टाः समुत्तस्थुर्गामुकाः शंकरालयात् ॥
 रक्ताक्षास्ते रक्तमुखाः कोपप्रस्फुरिताधराः । तां धर्मं साक्षिणं कृत्वा विष्णुं संशस्तुमुग्रताः ॥
 ब्रह्मा तां बोधयामास विष्णुना प्रेरितः सूरैः रक्तास्यां पार्वतीं चैव कोपप्रस्फुरिताधराम् ॥
 ब्रह्माणमूचुस्ते तत्र क्रमेण समयोचितम् । भीरवो देवताः सर्वे मुनयः पर्वतास्तथा ॥४१॥

कश्यप उवाच—

दुर्दृष्टोऽयं प्राक्तनेन पत्नीशोपेन सर्वदा । बालं ददर्श यत्नेन तस्य वै मातुर्गङ्गाया ॥४२॥

सूर्य उवाच—

तं धर्मं साक्षिणं कृत्वा सूनोर्वै मातुराङ्गाया । मत्पुत्रोऽतिप्रयत्नेन ह्यपश्यत्पार्वतीसुतम् ॥
 यथा निरपराधेन मत्पुत्रं सा शशाप ह । तत्पुत्रस्याङ्गभङ्गश्च मविष्यति न संशयः ॥४३॥

वम उवाच—

प्रदाय स्वयमाज्ञां च शशापेयं स्वयं कथम् । वयं शपामः कोऽधर्मो जिघांसोश्च विहिंसते ॥

ब्रह्मोवाच—

शशाप पार्वती रुष्टा स्त्रीस्वभावाच्च चापलात् । सर्वेषां वचनेनैव क्षन्तुमर्हन्तु साधवः ॥१॥
दुर्गे दत्त्वा स्वमाज्ञां च पुत्रदर्शनहेतवे । कथं शपसि निर्दोषमनिधिं त्वद्गृहागतम् ॥
इत्युक्त्वा शनिमादाय बोधयित्वा च पार्वतीम् । तां तं समर्पणं चक्रे शापमोचनहेतवे ॥
बभूव पार्वती रुष्टा ब्रह्मणो वचनान्मुने । शान्ता बभूवुस्ते तत्र दिनेशयमकश्चपाः ॥१४॥
उवाच पार्वती तत्र संतुष्टा तं शनैश्चरम् । प्रसादिता शिवेनैव ब्रह्मणा परिसेविता ॥

पार्वत्युवाच—

प्रहराजो भव शने मद्वरेण हरिप्रियः । चिरजीवी च योगिन्द्रो हरिभक्तश्च का विपत् ॥
अद्यप्रभृति निर्विघ्ना हरौ भक्तिर्दृढाऽस्तु ते । शापोऽमोघस्ततो मेऽद्य किञ्चित्स्वप्नो भविष्यति
इत्युक्त्वा पार्वती रुष्टा बालं धृत्वा च वक्षसि । उवास योषितां मध्ये तस्मै दत्त्वा
सुभाशिषः ॥ १८ ॥

शानिर्जगाम देवानां समीपं हृष्टमानसः । प्रणम्य भक्त्या तां ब्रह्मजम्बिकजगदम्बिकाम् ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० शनिकृतगणेशदर्शनतज्जातगणेशशिरः
पतनविष्णुकृतगणेशशिरोयोजनशनिशापादिकथनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

=====

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

=====

नारायण उवाच—

अथ विष्णुः शुभे काले देवैश्च मुनिभिः सह । पूजयामास तं बालमुपहारैरनुत्तमैः ॥१॥
सर्वांगे तव पूजा च मया दत्ता सुरोत्तम । सर्वपूज्यश्च योगिन्द्रो भव वत्सेत्युवाच तम् ॥
वनमालां ददौ तस्मै ब्रह्मज्ञानं च मुक्तिदम् । सर्वसिद्धिं प्रदायैव चकाराऽऽत्मसमं हरिः ॥
ददौ द्रव्याणि चारुणि चोपचारांश्च षोडश । नैमाभिः स्तवनं चक्रे मुनिभिश्च समं सुरैः ॥
विघ्नेशश्च गणेशश्च हेरम्बश्च गजाननः । लम्बोदरश्चैकदन्तः शूर्पकर्णो विनायकः ॥५॥
एतान्यष्टौ च नामानि सर्वसिद्धिप्रदानि च । आशिषं दापयामास चाऽऽनयामास
तान्मुनीन् ॥ ६ ॥

सिद्धासनं ददौ धर्मस्तस्मै ब्रह्मा कमण्डलुम् । शंकरो योगपट्टं च तत्स्वज्ञानं सुदुर्लभम् ॥
 रत्नसिंहासनं शक्रः सूर्यश्च मणिकुण्डले । माणिक्यमालां चन्द्रश्च कुबेरश्च किरीटकम् ॥
 वह्निशुद्धं च वसनं ददौ तस्मै हुताशनः । रत्नच्छत्रं च वरुणो वायू रत्नाकुलीयकम् ॥
 क्षीरोदोद्भवसद्रत्नरचितं वलयं वरम् । मञ्जीरं चापि केयूरं ददौ पद्मालया मुने ॥१०॥
 कण्ठभूषां च सावित्री भारती हारमुज्ज्वलम् । क्रमेण सर्वदेवादश्च देव्यश्च यौतकं ददुः ॥
 मुनयः पर्वताश्चैव रत्नानि विविधानि च । वसुंधरा ददौ तस्मै बाहनाय च मूषकम् ॥
 क्रमेण देवा देव्यश्च मुनयः पर्वतादयः । गन्धर्वाः किन्नरा यक्षा मनवो मानवास्तथा ।
 नानाविधानि द्रव्याणि स्वादूनि मधुराणि च । पूजां चक्रुश्च ते सर्वे क्रमाद्वै भक्तिपूर्वकम् ॥
 पार्वती जगतां माता स्मेराननसरोरुहा । रत्नसिंहासने पुत्रं वासयामास नारद ॥११॥
 सर्वतीर्थोदकै रत्नकलशावर्जितैस्तु तैः । स्नापयामास वेदोक्तमन्त्रेण मुनिभिः सह ॥
 अग्निशुद्धे च वसने ददौ तस्मै सती मुदा । गोदावर्युदकैः पाद्यमर्घ्यं गङ्गोदकेन च ॥
 दूर्वाभिरक्षतापुष्पैश्चन्दनेन समन्वितम् । पुष्करोदकमानीय पुनराचमनीयकम् ॥१८॥
 मधुपर्कं रत्नपात्रैरासवं शर्करान्वितम् । स्नानीयं विष्णुतैलं च स्ववैद्याभ्यां विनिर्मितम् ॥
 अमूल्यरत्नरचितचारुभूषाकदम्बकम् । पारिजातप्रसूनानामन्येषां शतकानि च ॥२०॥
 मालतीचम्पकदीनां पुष्पाणि विविधानि च । पूजार्हाणि च पत्राणि तुलसीसंहितानि च ॥
 चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमानि च सादरम् । रत्नप्रदीपनिकरं धूपं च परितो ददौ ॥२२॥
 नैवेद्यं तत्प्रियं चैव तिललड्डुकपर्वतान् । यवगोधूमचूर्णानां लड्डुकानां च पर्वतान् ॥
 पक्वान्नानां पर्वतांश्च सुम्बादुसुमनोहरान् । पर्वतान्स्वास्तिकानां च सुम्बादुशर्करान्वितान् ॥
 गुडाक्तानां च लाजानां पृथुकानां च पर्वतान् । शाक्यन्नानां पिष्टकानां पर्वतान्गन्धर्जनैः सह
 पयोभृत्कलशानां च लक्षाणि प्रददौ मुदा । लक्षाणि दधिपूर्णानां कलशानां च पूजने ॥
 मधुभृत्कलशानां च त्रिलक्षणाणि च सुन्दरी । सर्पिःसुवर्णकुम्भानां पञ्च लक्षणानि सादरम्
 दाडिमानां श्रीफलानामसंख्यानि फलानि च । खर्जूरानां कपित्थानां जम्बूनां विविधानि च
 आम्राणां पनसानां च कदलीनां च नारद । फलानि नारिकेलानामसंख्यानि ददौ मुदा
 अन्यानि परिपक्वानि कालदेशोद्भवानि च । ददौ तानि महामाग स्वादूनि मधुराणि च ॥
 स्वच्छं सुनिर्मलं चैव कर्पूरादिसुवासितम् । गङ्गाजलं च पानार्थं पुनराचमनीयकम् ॥
 ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् । सुवर्णपात्रशतकं भक्ष्यपूर्णं च नारद ॥ ३० ॥
 शैलेश्वरी शैलराजः शैलजः शैलराजजः । शैलराजप्रियामात्याः पुपूजुः शैलजात्मजम् ॥

ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं गणेशाय ब्रह्मरूपाय चारवे । सर्वसिद्धिप्रदेशाय विघ्नेशाय नमो नमः ॥
 इत्यनेनैव मन्त्रेण दत्त्वा द्रव्याणि भक्तिः । सर्वे प्रमुदितास्तत्र ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥
 द्विंशदक्षरो मालामन्त्रोऽयं सर्वकामदः । धर्मार्थकाममोक्षाणां फलदः सर्वसिद्धिदः ॥
 पञ्चलक्षजपेनैव मन्त्रसिद्धिस्तु मन्त्रिणः । मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्य स च विष्णुश्च भारते ॥
 विघ्नानि च पलायन्ते तन्नामस्मरणेन च । महावाग्मी महासिद्धिः सर्वसिद्धिसमन्वितः ॥
 वाक्पतिर्गुरुतां याति तस्य साक्षात्सुनिश्चितम् । महाकवीन्द्रो गुणवान्विदुषां च गुरोर्गुरुः ॥
 संपूज्यानेन मन्त्रेण देवा आनदसंस्पृताः । नानाविधानि वाद्यानि वादयामासुरुत्सवे ॥ १८ ॥
 ब्राह्मणान्मोजयामासुः कारयामासुरुत्सवम् । ददुर्दानानि तेभ्यश्च बन्दिभ्यश्च विशेषतः ॥

नारायण उवाच—

अथ विष्णुः सभामध्ये तं संपूज्य गणेश्वरम् । तुष्टाव परया भक्त्या सर्वविघ्नविनाशकम् ॥

विष्णुरुवाच—

ईश त्वां स्तोतुमिच्छामि ब्रह्मज्योतिः सनातम् । नैव वर्णयितुं शक्तोऽस्म्यनुरूपमनीहकम् ॥
 प्रवरं सर्वदेवानां सिद्धानां योगिनां गुरुम् । सर्वस्वरूपं सर्वेश ज्ञानराशिस्वरूपिणम् ॥
 अथक्कमक्षरं नित्यं सत्यमात्मस्वरूपिणम् । वायुतुल्यं च निर्लिप्तं चाक्षतं सर्वसाक्षिणम् ॥
 संसारार्णवपारे च मायापोते सुदुर्लभे । कर्णधारस्वरूपं च भक्तानुग्रहकारकम् ॥ ४४ ॥
 वरं वरेण्यं वरदं वरदानामपीश्वरम् । सिद्धं सिद्धिस्वरूपं च सिद्धिदं सिद्धिसाधनम् ॥
 ध्यानातीरिक्तं ध्येयं च ध्यानासाध्यं च धार्मिकम् । धर्मस्वरूपं धर्मज्ञं धर्माधर्मफलप्रदम्
 ब्रजिं संसारवृक्षाणामङ्कुरं च तदाश्रयम् । स्त्रीपुंनपुंसकानां च रूपमेतदतीन्द्रियम् ॥
 सर्वाद्यमग्रपूज्यं च सर्वपूज्यं गुणार्णवम् । स्वेच्छया सगुणं ब्रह्म निर्गुणं स्वेच्छया पुनः ॥
 स्वयं प्रकृतिरूपं च प्राकृतं प्रकृतेः परम् । त्वां स्तोतुमक्षमोऽनन्तः सहस्रवदनैरपि ॥
 न क्षमः पञ्चवक्त्रश्च न क्षमश्चतुराननः । सरस्वती न शक्ता च न शक्तोऽहं तव स्तुतौ ॥
 न शक्ताश्च चतुर्वेदाः के वा ते वेदवादिनः ॥ ५० ॥
 इत्येवं स्तवनं कृत्वा मुनीशसुरसंसदि । सुरेशश्च सुरैः सार्धं विरराम रमापतिः ॥ ५१ ॥
 इदं विष्णुं कृतं स्तोत्रं गणेशस्य च यः पठेत् । सायं प्रातश्च मध्याह्ने भक्तियुक्तः समाहितः
 तद्विघ्ननाशं कुरुते विघ्नेशः सततं मुने । वर्धते सर्वकल्याणं कल्याणजनकः सदा ॥ ५३ ॥
 यात्राकाले पठित्वा यो याति तद्भक्तिपूर्वकम् । तस्य सर्वाभीष्टसिद्धिर्भवत्येव न संशयः ॥
 तेन दृष्टं च दुःस्वप्नं सुस्वप्नमुपजायते । कदाऽपि न भवेत्तस्य ग्रहपीडा च दारुणा ॥

भवेद्विनाशः शत्रूणां बन्धूनां च विवर्धनम् । शश्वद्विघ्नविनाशश्च शश्वत्सम्यग्विवर्धनम् ॥
स्थिरा भवेद्दृढे लक्ष्मीः पुत्रपौत्रविवर्धनम् । सर्वैश्वर्यमिह प्राप्य ह्यन्ते विष्णुपदं लभेत् ॥
फलं चापि च तीर्थानां यज्ञानां यद्भवेद्भुवम् । महतां सर्वदानानां तद्गणेशप्रसादतः ॥

नारद उवाच—

श्रुतं स्तोत्रं गणेशस्य पूजनं च मनोहरम् । कवचं श्रोतुमिच्छ मि सांप्रतं भवतारणम् ॥

नारायण उवाच—

पूजायां सुनिवृत्तायां सभामध्ये शनैश्चरः । उवाच विष्णुं सर्वेषां तारकं जगतां गुरुम् ॥

शनैश्चर उवाच—

सर्वदुःखविनाशाय पापप्रशमनाय च । कवचं विघ्ननिघ्नस्य वद वेदविदां वर ॥ ११ ॥

बभूव नो विवादश्च शक्त्या वै मायया सह । तद्विघ्नप्रशमार्थं च कवचं धारयाम्यहम् ॥

विष्णुरुवाच—

विनायकस्य कवचं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् । सुगोप्यं च पुराणेषु दुर्लभं चाऽऽगमेषु च ॥

उक्तं कौथुमशाखायां सामवेदे मनोहरम् । कवचं विघ्ननाथस्य सर्वविघ्नहरं परम् ॥

राज्यं देयं शिरो देयं प्राणा देयाश्च सूर्यज । एवंभूतं च कवचं न देयं प्राणसंकटे ॥

आविर्भावस्तिरोभावः स्वेच्छया यस्य मायया । नित्योऽयमेकदन्तश्च कवचं चास्य वत्सक

पूजाऽस्य नित्या स्तोत्रं च कल्पे कल्पेऽस्ति संततम् । अस्य वै जन्मनः पूर्वं मुनयश्च

सिषेविरे ॥ १७ ॥

यथा मदवतोरेषु जन्म विग्रहधारणम् । तथा गणेश्वरस्यापि जन्म शैलसुतोदरे ॥ १८ ॥

यद्धृत्वा मुनयः सर्वे जीवन्मुक्ताश्च भारते । निःशङ्काश्च सुराः सर्वे शत्रुपक्षविमर्दकाः ॥

कवचं बिभ्रतां मृत्युर्न भिया याति संनिधिम् । नाऽऽयुर्व्ययो न शुभं च ब्रह्माण्डे न परार्जयः

दशलक्षजपेनैव सिद्धं तु कवचं भवेत् । यो भवेत्सिद्धकवचो मृत्युं जेतुं स च क्षमः ॥

सुसिद्धकवचो बाणमी चिरंजीवी महीतले । सर्वत्र विजयी पूज्यो भवेद्ब्रह्ममात्रतः ॥

मालामन्त्रमिमं पुण्यं कवचं मङ्गलं शुभम् । बिभ्रतां सर्वपापानि प्रणश्यन्ति मुनिश्चितम्

भूतप्रेतपिशाचाश्च कूष्माण्डा ब्रह्मराक्षसाः । डाकिनीयोगिनीयक्षबेताला भैरवादयः ॥

बालग्रहा ग्रहाश्चैव क्षेत्रपालादयस्तथा । वर्मणः शब्दमात्रेण पलायन्ते च भीरवः ॥

आधयो व्याधयश्चैव शोकाश्चैव भयावहाः । न यान्ति संनिधिं तेषां गरुडस्य यथोरगाः

ऋजवे गुरुमकाय स्वाशिष्याय प्रकाशयेत् । स्वलाय परशिष्याय दत्त्वा मृत्युमवाप्नुयात्
 संसारमोहनस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः । ऋषिश्छन्दश्च गायत्री देवो लम्बोदरः स्वयम् ॥
 चर्मार्थकाण्यमोक्षेषु धिनियोगः प्रकीर्तितः । सर्वेषां कवचानां च सारभूमिदं मुने ॥७९॥
 ॐ गं हुं श्री गणेशाय स्वाहा मे पातु मस्तकम् । द्वात्रिंशदक्षरो मन्त्रो लघाटं मे सदाऽवतु
 ॐ ह्रीं ह्रीं श्रीं गमिने वै सततं पातु लोचनम् । तारकां पातु विघ्नेश सततं धरणीवले
 ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीमिति परं सततं पातु नासिकाम् । ओं गौं ग शूर्पकर्णाय स्वाहा पात्वधरं मम
 दन्तांश्च तालुकां जिह्वां पातु मे षोडशाक्षरः । ॐ लं श्रीं लम्बोदरायेति स्वाहा गण्डं
 सदाऽवतु ॥ ८१ ॥

ॐ ह्रीं ह्रीं विघ्ननाशाय स्वाहा कर्णं सदाऽवतु । ॐ श्रीं गं गजाननायेति स्वाहा स्कन्धं
 सदाऽवतु ॥ ८२ ॥
 ॐ ह्रीं विनायकायेति स्वाहा पृष्ठं सदाऽवतु । ॐ ह्रीं ह्रीमिति कङ्कालं पातु वक्षःस्थलं परमं
 कण्ठे पादौ सदा पातु सर्वाङ्गं विघ्ननाशकम् । प्राच्यां लम्बोदरः पातु चाऽऽग्नेय्यां विघ्न-
 नायकः ॥ ८४ ॥

दक्षिणे पातु विघ्नेशो नैर्ऋत्यां तु गजाननः । पश्चिमे पार्वतीपुत्रो वायव्यां शंकरात्मजः ।
 कृष्णस्यांशश्चोत्तरे च परिपूर्णतमस्य च । ऐशान्यामेकदन्तश्च हेरम्बः पातु चोर्ध्वतः ॥
 अधो गणाधिपः पातु सर्वपूज्यश्च सर्वतः । स्वप्ने जागरणे चैव पातु मां योगिनां गुरुः ॥
 इति ते कथितं वत्स सर्वमन्त्रौघविग्रहम् । संसारमोहनं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥८८॥
 श्रीकृष्णेन पुरा दत्तं गोलोके रासमण्डले । वृन्दावने विनीताय मह्यं दिनकरात्मज ॥
 मया दत्तं च तुभ्यं च यस्मै कस्मै न दास्यासि । परं वरं सर्वपूज्यं सर्वसंकटारणम् ॥
 गुरुमर्थार्थं विधिवत्कवचं धारयेत्तु यः । कण्ठे वा दक्षिणे बाहौ सोऽपि विष्णुर्न संशयः
 अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च । ग्रहेन्द्र कवचस्यास्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
 इदं कवचमज्ञात्वा यो भजेच्छंकरात्मजम् । शतलक्षप्रजप्तोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः
 दत्त्वेदं सूर्यपुत्राय विरराम सुरेश्वरः । परमानन्दसंयुक्ता देवास्तस्थुः समीपतः । ९४॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० गणेशपूजास्तवकवचकथनं नाम
 त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

देवास्तभ्यां समायां ते सर्वे संहृष्टमानसाः । गन्धर्वा मुनयः शैलाः पश्यन्तः सुमहोत्सवम् ॥
एतस्मिन्नन्तरे दुर्गा स्मेराननसरोरुहा । उवाच विष्णुं प्रणता देवेशं तत्र संसदि ॥ १ ॥

पार्वत्युवाच—

त्वं पाता सर्वजगतां नाथ नाहं जगद्धाहिः । कथं मत्स्वामिनो वीर्यममोघं रसितं प्रभो ॥
रतिमङ्गे कृते देवैर्ब्रह्मणा प्रेरितैस्त्वया । भूमौ निपतितं वीर्यं केन देवेन वै हृतम् ॥ ४ ॥
सर्वे देवास्त्वत्पुरतस्तदन्विष्यन्तु सादरम् । अराजकं कथं युक्तं तिष्ठति त्वयि राजनि ॥
पार्वतीवचनं श्रुत्वा प्रहस्य जगदीश्वरः । उवाच देववर्गे च मुनिवर्गे च तिष्ठति ॥ १ ॥

विष्णुरुवाच—

देवाः शृणुत मद्वाक्यं पार्वतीवचनं श्रुतम् । शिवस्यामोघवीर्यं यत्तत्पुरा केन निर्हृतम् ॥
सभामानयत सिप्रं न चेद्दण्डमिहार्हथ । स किंराजा न शास्ता यः प्रजाबाध्यश्च पाक्षिकः
विष्णोस्तद्वचनं श्रुत्वा समालोच्य परस्परम् । ऊचुः सर्वे शिवावाक्यैस्त्रासिताः पुरतो हरेः

ब्रह्मोवाच—

तद्वीर्यं निर्हृतं येन पुण्यभूमौ च भारते । स वञ्चितो भवत्वत्र पुण्याहे पुण्यकर्मणि ॥

महादेव उवाच

मद्वीर्यं निर्हृतं येन पुण्यभूमौ च भारते । स वञ्चितो भवत्वत्र सेवने पूजने तव ॥ ११ ॥

धम उवाच—

स वञ्चितो भवत्वत्र शरणागतरक्षणे । एकादशीव्रते चैव तद्वीर्यं येन निर्हृतम् ॥ १२ ॥

इन्द्र उवाच—

तद्वीर्यं निर्हृतं येन पापिनां पापमोचने । भवत्वत्र यशो लुप्तं तत्पुण्यं कर्म संततम् ॥ १३ ॥

वरुण उवाच

भवत्वत्र कलौ जन्मे वर्षे स्याद्भारते हरे । शूद्रयाजकपत्न्याश्च गर्भे तद्येन निर्हृतम् ॥

कुबेर उवाच—

न्यासहारी स भवतु विश्वासघ्नश्च मित्रहा । सत्यघ्नश्च कृतघ्नश्च तद्वीर्यं येन निर्हृतम् ॥

ईशान उवाच—

परद्रव्यापहारी च स भवत्वत्र भारते । नरघाती गुरुद्रोही तद्वीर्यं येन निर्हृतम् ॥ १६ ॥

रुद्रा ऊचुः—

ते मिथ्यावादिनः सन्तु भारते पारदारिकाः । गुरुनिन्दारताः शश्वत्तद्वीर्यं यैश्च निर्हृतम् ॥

कामदेव उवाच—

कृत्वा प्रतिज्ञां यो मूढो न संपालयते भ्रमात् । भाजनं तस्य पापस्य स मवेद्येन तद्धृतम्

स्वर्षेयावूचतुः—

मातुः पित्रुर्गुरुश्चैव स्त्रीपुत्राणां च पोषणे । भवेतां वञ्चितौ तौ च याभ्यां वीर्यं च तद्धृतम्

सर्वे देवा ऊचुः—

मिथ्यासाक्ष्यप्रदातारो भवन्त्वत्र च मारते । अपुत्रिणो दरिद्राश्च यैश्च वीर्यं हि तद्धृतम्

देवपत्न्य ऊचुः—

ता निन्दन्तु स्वभर्तारं गच्छन्तु परपूरुषम् । सन्तु बुद्धिविहीनाश्च याभिर्वीर्यं हि तद्धृतम् ॥

देवानां वचनं श्रुत्वा देवीनां च हरिः स्वयम् । कर्मणां साक्षिणं धर्मं सुर्यं चन्द्रं हुताशनम् ॥

पशमं पृथिवीं तोयं संध्ये रात्रिर्देवं मुने । उवाच जगतां कर्ता पाता शास्ता जगन्नये ॥२३॥

विष्णुरुवाच—

देवैर्न निर्हृतं वीर्यं तदेतत्केन निर्हृतम् । तदमोघं भगवतो महेशस्य जगद्गुरोः ॥ २४ ॥

यूयं च साक्षिणो विश्वे सततं सर्वकर्मणाम् । युष्मामिर्निर्हृतं किंवा किं भूतं वक्तुमर्हय ॥

ईश्वरस्य वचः श्रुत्वा समायां कामिताश्च ते । परस्परं समालोच्य क्रमेणोचुः पुरो हरेः ॥

धर्म उवाच—

रतेरुत्तिष्ठतो वीर्यं पपान वसुधातले । मया ज्ञातममोघं तच्छंकरस्य प्रकोपतः ॥२७॥

सितिरुवाच—

वीर्यं वोढुमशक्ताऽहं तद्वहनौ न्यक्षिपं पुरा । अतीव दुर्वहं ब्रह्मन्नबलां क्षन्तुमर्हसि ॥२८॥

अग्निरुवाच—

वीर्यं वोढुमशक्तेऽहं न्यक्षिपं शरकानने । दुर्बलस्य जगन्नाथ किं यशः किं च पौरुषम् ॥

वायुरुवाच—

शरेषु पतितं वीर्यं सद्यो बालो बभूव ह । अतीव सुन्दरो विष्णो स्वर्णरेखानदीतटे ॥

सूर्य उवाच—

रुदन्तं बालकं दृष्ट्वाऽगममस्ताचलं प्रति । प्रेरितः कालचक्रेण निशि संस्थातुमक्षमः ॥

चन्द्र उवाच—

रुदन्तं बालकं प्राप्य गृहीत्वा कृत्तिकागणः । जगाम स्वालयं विष्णो गच्छन्बदरिकाश्रमात्

जलमुवाच—

अपुं रुदन्तमानीय स्तनं दत्त्वा स्तनार्थिने । वर्धयामासुरीशस्य तं ताः सूर्याधिकप्रभम् ॥

संध्ये ऊचतुः—

अधुना कृत्तिकानां च षण्णां तत्पोष्यपुत्रकः । तन्नाम चक्रुस्ताः प्रेम्णा कार्तिकेय इति स्वयम्

रात्रिरुवाच—

न चक्रुर्बलकं ताश्च लोचननामगोचरम् । प्राणेभ्योऽपि प्रेमपात्रं यः पोष्टा तस्य पुत्रकः ॥

दिनमुवाच—

ज्ञानि यानि च वस्तूनि त्रैलोक्ये दुर्लभानि च । प्रशंसितानि स्वादूनि भोजयामासुरेव तम् ॥

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा संतुष्टो मधुसूदनः । ते सर्वे हरिमित्यूचुः सभायां हृष्टमानसाः ॥ ३७ ॥

पुत्रस्य वार्तां संप्राप्य पार्वती हृष्टमानसा । कोटिरत्नानि विप्रेभ्यो ददौ बहुधानानि च ॥

ददौ सर्वाणि विप्रेभ्यो वासांसि विविधानि च ॥ ३८ ॥

लक्ष्मीः सरस्वती मेना सा वित्री सर्वयोषितः । विष्णुश्च सर्वदेवाश्च ब्राह्मणेभ्यो ददुर्धनम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशख० नारदना० कार्तिकेयजन्मकथनं नाम

चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

=====

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।

=====

नारायण उवाच—

पुत्रस्य वार्तां संप्राप्य पार्वत्या सह शंकरः । प्रेरितो विष्णुना देवैर्मुनिभिः पर्वतैर्मुने ॥

दूतान्प्रस्थापयामास महाबलपराक्रमान् । वीरभद्रं विशालाक्षं शङ्कुकर्णं कंबन्धकम् ॥

नन्दीश्वरं महाकौलं वज्रदन्तं भैरवन्दरम् । गोधामुखं दधिमुखं ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥

लक्षं च क्षेत्रपालानां भूतानां च त्रिलक्षकम् । वेतालानां चतुर्लक्षं यक्षाणां पञ्चलक्षकम् ॥ ४ ॥

कूष्माण्डानां चतुर्लक्षं त्रिलक्षं ब्रह्मरक्षसाम् । डाकिनीनां चतुर्लक्षं योगिनीनां त्रिलक्षकम्

रुद्रांश्च भैरवांश्चैव शिवतुल्यपराक्रमान् । अन्यैश्च विकृताकारानसंख्यानापि नारद ॥

ते सर्वे शिवदूताश्च नानाशस्त्रास्त्रपाणयः । कृत्तिकानां च भवनं वेष्टयामासुर्ज्ज्वलम् ॥

दृष्ट्वा तान्कृत्तिकाः सर्वे भयविह्वलमानसाः । कार्तिकं कथयामासुर्ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा ॥

कृत्तिका ऊचुः—

१ क. करकमम् । २ क. 'कायं व' । ३ क. भलन्दनम् । ४ क. भूतानां च पिशाचा-
नामसं । ५ क. 'वाग्भ' ।

वत्स सैन्यान्वसंख्यानि वेष्टयामासुरालयम् । न जानीमो वयं कस्य करालानि च बालक
कार्तिकेय उवाच—

भयं त्यजत कल्याणो भयं किं वो मयि स्थिते दुर्निवार्यः कर्मपाको मातरः केन वार्यते ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र सेनानीर्नन्दिकेश्वरः । पुरतः कार्तिकेयस्य तिष्ठंस्तासामुवाच ह ॥

नन्दिकेश्वर उवाच—

भ्रातः प्रवृत्तिं तूष्ण मे मातुश्चापि शुभावहाम् । प्रेषितस्य सुरेन्द्रस्य संहर्तुं शंकरस्य च
कैलासे सर्वदेवाश्च ब्रह्मविष्णुशिवादयः । सभायां ते वसन्तश्च गणेशोत्सवमङ्गले ॥
शैलेन्द्रकन्या तं विष्णुं जगतां परिपल्वलम् । संबोध्य कथयामास तवान्वेषणकारणम् ॥
पप्रच्छ देव विष्णुस्तान्क्रमेणाऽऽवाप्सिहेतवे । प्रत्युत्तरं ददुस्ते तु प्रत्येकं च यथोचितम् ॥
त्वमत्र कृत्तिकास्थाने कथयामासुराश्चरम् । सर्वे धर्मादग्रे देवा धर्माधर्मस्य साक्षिणः ॥
या बभूव रहःक्रीडा पार्वतीशिवयोः पुरा । दृष्टस्य च सुरैः शंभोर्वीर्यं भूमौ पपात ह ॥
भूमिस्तदक्षिपद्वह्नौ बह्निश्च शरकानने । ततो लब्धः कृत्तिकाभिरमूर्भिर्गच्छ सांप्रतम् ॥
तवाभिषेकं विष्णुश्च करिष्यति सुरैः सह । शस्त्रं लब्ध्वाऽखिलं देव तारकं संहनिष्यसि
पुत्रस्त्वं विश्वसंहर्तुस्त्वां गोसुं न क्षमा इमाः । नाग्निं गोसुं यथा शक्तः शुष्कवृक्षः स्वकोटरे
दीप्तिमांस्त्वं च विश्वेषु तासां गेहे न शोभसे । यथा पतन्महाकूपे द्विजराजो न राजते ॥
करोषि जगदालोकं नाच्छन्नोऽस्यङ्गतेजसा । यथा सूर्यः कराच्छन्नो न भवेत्पूरुषस्य च ॥
विष्णुस्त्वं च जगद्व्यापी नाऽऽसां व्याप्नोऽसि शोभव । यथा न केषां व्याप्यं च तत्सर्वं
व्यापकं नमः ॥ २१ ॥

योगीन्द्रो नानुलिप्तस्त्वं भोगी च परिपोषणे । नैव लिप्तो यथाऽऽत्मा च कर्मभोगेषु जीविनाम्
विश्वाधारस्त्वमीशश्च नामृते संभवेत्स्थितिः । सागरस्य यथा नद्यां सरितामाश्रयस्य च ॥
नहि सर्वेश्वरावासः संभवेत्कृतिकालये । गरुडस्य यथा वासः शुद्धे च चटकोदरे ॥
त्वां च देवा न जानन्ति भक्तानुग्रहविग्रहम् । गुणानां तेजसां राशिं यथाऽऽत्मानमयोगिनः ॥
त्वामनिर्वचनीयं च कथं जानन्ति कृत्तिकाः । यथा परां हरेर्भक्तिमभक्ता मूढचेतसः ॥
भ्रातर्ये यं न जानन्ति ते तं कुर्वन्त्यनादरम् । नाऽऽद्विषन्ते यथा भक्तास्त्वेकावासां च पङ्कजम्

कार्तिकेय उवाच—

भ्रातः सर्वं विजानामि ज्ञानं त्रैकालिकं च यत् । ज्ञानी त्वं वा प्रशंसा ते यतो मृत्यु-
जयाश्रितः ॥ २८ ॥

कर्मणा जन्म येषां वा यासु यासु च योनिषु । तामु ते निर्वृतिं भ्रातर्नाऽऽप्नुवन्ति च
संततम् ॥ २२ ॥

ये यत्र सन्ति सन्तो वा मूढा वा कर्मभोगतः । तेऽपि तं बहु मन्यन्ते मोहिता विष्णुमायया
सांप्रतं जगतां माता विष्णुमाया सनातनी । सर्वाद्या सर्वरूपा च सर्वदा सर्वमङ्गला ॥
शैलेन्द्रपत्नी गर्भे सा चालभज्जन्म भारते । दारुणं च तपस्तप्त्वा संप्राप च्छंकरं पतिम् ॥
ब्रह्मादितृणपर्यन्तं सर्वं मिथ्यैव कृत्रिमम् । सर्वे कृष्णोद्भवाः काले विलीनास्तत्र केवलम् ॥
कल्पे कल्पे जगन्माता माता मे प्रतिजन्मनि । यज्जन्ममायया बद्धो नित्यः सृष्टिविभावहम्
प्रकृतेरुद्भवाः सर्वा जगत्यां सर्वयोषितः । काश्चिदंशाः कलाः काश्चिक्लांशांशेन काश्चन ॥
कृत्तिका ज्ञानवत्यश्च योगिन्यः प्रकृतेः कला । स्तन्येनाऽऽभिर्वर्धितोऽहमुपहारेण संततम्
तासामहं पोष्यपुत्रो मदम्बाः पोषणादिमाः । तस्याश्च प्रकृतेः पुत्रो गतस्त्व-स्वमितीर्यतः ॥
न गर्भजोऽहं शैलेन्द्रकन्याया नन्दिकेश्वर । सा च मे धर्मतो माता तथेमा सर्वसंमताः ॥
स्तनदात्री गर्भधात्री भक्ष्यदात्री गुरुप्रिया । अमीष्टदेवपत्नी च पितुः पत्नी च कन्यकाः ॥
सगर्भकन्या भगिनी पुत्रपत्नी प्रियाप्रसूः । मातुर्माता पितुर्माता सोदरस्य प्रिया तथा ॥
मातुः पितुश्च भगिनी मातुलानी तथैव च । जनानां वेदविहिता मातरः षोडश स्मृताः ॥
इमाश्च सर्वसिद्धिज्ञाः परमैश्वर्यसंयुताः । न क्षुद्रा ब्रह्मणः कन्यास्त्रिषु लोकेषु पूजिताः ॥
विष्णुना प्रेरितस्त्वं च शंभोः पुत्रसमो महान् । गच्छ यामि त्वया सार्धं द्रक्ष्यामे सुरसंचयम्

इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशख० नारदना० नन्दिकार्तिकेयसंवादो नाम
पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

इत्येवमुक्त्वा तं शीघ्रं बोधयित्वा च कृत्तिकाः । उवाच नीतियुक्तं च वचनं शंकरात्मजः ॥

कार्तिकेय उवाच—

यास्यामि शंकरस्थानं द्रक्ष्यामि सुरसंचयम् । मातरं बन्धुवर्गांश्चाप्याऽऽज्ञां मे दत्त मातरः ॥
दैवधीनं जगत्सर्वं जन्म कर्म शुभाशुभम् । संयोगश्च वियोगश्च न च दैवात्परं बलम् ॥
कृष्णायत्तं च तद्दैवं स च दैवात्परस्ततः । भजन्ति सततं सन्तः परमात्मनमीश्वरम् ॥
दैवं वर्धयितुं शक्तः क्षयं कर्तुं स्वलीलया । न दैवबद्धस्तद्भक्तश्चाविनाशीति निर्णयः ॥

तस्माद्भजत गोविन्दं मोहं त्यजत दुःखदम् । सुखदं मोक्षदं सारं जन्ममृत्युमयापहम् ॥
 परमानन्दजनकं मोहजालनिकृन्तनम् । शश्वद्भजन्ति यत्सर्वे ब्रह्माविष्णुशिवादयः ॥
 कौऽहं मवाब्धौ युष्माकं का वा यूयं ममाम्बिकाः । तत्कर्मस्रोतसां सर्वं पुञ्जीभूतं च
 फेनवत् ॥ ८ ॥

संश्लेषं वा विभोगं वा सर्वमीश्वरचिन्तया । ब्रह्माण्डमीश्वराधीनं न स्वतन्त्रं विदुर्बुधाः ॥
 जलबुद्बुदवत्सर्वमनित्यं च जगन्नयम् । मायामनित्ये कुर्वन्ति मायया मूढचेतसः ॥
 सन्तिस्तत्र न लिप्यन्ते वायुवत्कृष्णचेतसः । तस्मान्मोहं परित्यज्य चाऽऽज्ञासिं दत्त मातरः
 इत्येवमुक्त्वा ता नत्वा सार्धं शंकरपार्षदैः । यात्रां चकार भगवान्मनसा श्रीहरिं स्मरन् ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र ददर्श रथमुत्तमम् । विश्वकर्मकृतं रम्यं हीरकेण विराजितम् ॥
 सद्भक्तसारंरचितं माणिक्येन विराजितम् । पारिजातप्रसूनानां मालाजालैश्च शोभितम् ।
 मणीन्द्रदर्पणैः श्वेतचामरैरतिदीपितम् । क्रीडार्हमन्दिरैरम्यैश्चित्रितैश्चित्रितं वरम् ॥
 शतचक्रं सुविस्तीर्णं मनोयायि मनोहरम् । प्रस्थापितं च पार्वत्या वोष्टितं पार्षदैर्वरैः ॥
 तमारुह्यन्तं यानं ता हृदये न विदूयता । सहसा चेतनां प्राप्य मुक्तकेशयः शुचाऽऽतुराः
 दृष्ट्वा च स्वपुरः स्कन्दं स्तम्भिताश्चातिशोकतः । उन्मत्ता इव तत्रैव वक्तुमारेमिरे मिया
 कृत्तिका ऊचुः—

किं कुर्मः क्व च यास्यामो वयं वत्स त्वदाश्रयाः । विहायास्मान्क्व यासि त्वं नायं धर्म
 स्तवाधुना ॥ १९ ॥

क्रेहेन वर्धितोऽस्माभिः पुत्रोऽस्माकं स्वधर्मतः । नायं धर्मो मातृवर्गाननुरक्तः सुतस्त्यजेत्
 इत्युक्त्वा कृत्तिकाः सर्वाः कृत्वा वक्षसि तं सुतम् । पुनर्मूर्छापवापुस्ताः सुतविच्छेददारु-
 णम् ॥ २१ ॥

कुमरो बोधयित्वा ता अध्यात्मवचनेन वै । तामिश्च पार्षदैः सार्धमारुरोह रथं मुने ॥
 पूर्णकुम्भं द्विजं वेश्यां शुक्लान्यानि दर्पणम् । दध्याज्यं मधु लाजांश्च पुष्पं दुर्वाक्षितान्ति-
 तान् ॥ २३ ॥

वृषं गजेन्द्रं तुरगं ज्वलदग्निं सुवर्णकम् । पणं च पारिषक्कानि फशानि विविधानि च ॥ २४ ॥
 पतिपुत्रवतीं नारीं प्रदीपं मणिमुत्तमम् । मुक्तां प्रसूनमालां च सद्योमांसं च चन्दमम् ॥
 ददर्शैवानि वस्तूनि मङ्गलानि पुरो मुने । शृगालं नकुलं कुम्भं शवं वामे शुभावहम् ॥
 राजहंसं मयूरं च खञ्जनं च शुक्रं पिकम् । पारावतं शङ्खचिह्नं चक्रवाकं च मङ्गलम् ॥
 कृष्णसारं च सुरभिं चमरीं श्वेतचामरम् । धेनुं च वस्त्रसंयुक्तां पताकां दक्षिणे शुभाङ्गम् ॥

नानाप्रकारवाद्यं चाप्यश्रौषीन्मङ्गलध्वनिम् । मनोहरं च संगीतं वृण्वा शङ्खध्वनिं तपसः ॥
 दृष्ट्वा श्रुत्वा मङ्गलं स ह्यगमत्तातमन्दिरम् । क्षणेनाऽऽनन्दयुक्तश्च मनोयायिरेवेन च ॥
 कुमारः प्राप्य कैलासं न्यग्रोधाक्षयमूलके । क्षणं तस्थौ कृत्तिकाभिः पार्षदप्रवरैः सह ॥
 पार्वती मङ्गलं कृत्वा राजमार्गं मनोहरम् । पद्मरागैरिन्द्रनीलैः संस्कृतं पारितः पुरम् ॥
 रम्भास्तम्भसमूहैश्च पटसूत्रांशुकैस्तथा । श्रीलण्डपल्लवैर्युक्तं पूर्णकुम्भैः सुशोभितम् ॥
 पूर्णकुम्भजलैर्युक्तं सितं चन्दनवारिभिः । असंख्यरत्नदीपैश्च मणिराजैर्विराजितम् ॥
 नन्दनर्तकवेद्यानामुत्सवैः संकुलं सदा । बन्दिभिर्विप्रवर्यैश्च दूर्वापुष्पकरैर्युतम् ॥ ३९ ॥
 पतिपुत्रवतीमिश्च साध्वीमिश्च सपन्वितम् । लक्ष्मीं सरस्वतीं गङ्गां सावित्रीं तुलसीं रविम् ॥
 अरुन्धतीमहस्यां च दितिं तारां मनोरमाम् । अदितिं शतरूपां च शचीं संध्यां च
 रोहिणीम् ॥ ३७ ॥

अनसूयां तथा स्वाहां संज्ञां वरुणकामिनीम् । आकूर्तिं च प्रसूतिं च देवहूतिं च मेनकाम् ॥
 तामेकपाटलामेकपर्णां मैनाककामिनीम् । वसुंधरां च मनसां पुरस्कृत्य समाययौ ॥ ३९ ॥
 रम्भां तिलोत्तमां मेनां घृताचीं मोहिनीं शुभा । उर्वशीं रत्नमालां च सुशीलां ललितां कलां
 कदम्बमालां सुरसां वनमालां च सुन्दरी । एताश्चान्याश्च बहवो विप्रेन्द्राप्सरसां गणाः ॥
 संगीतनर्तनपराः सस्मिता वेषसंयुताः । करतालकराः सर्वा जम्बुगानन्दपूर्वकम् ॥ ४३ ॥
 देवाश्च मुनयः शैला गन्धर्वाः किन्नरास्तथा । सर्वे ययुः प्रमुदिताः कुमारस्यनुवर्तते ॥
 नानाप्रकारवाद्यैश्च रुद्रैर्वा पार्षदैः सह । भैरवैः क्षेत्रपालैश्च ययौ सार्धं महेश्वरः ॥ ४४ ॥
 अथ शक्तिवरो हृष्टो दृष्ट्वाऽऽरात्पार्वतीं तदा । अवरुद्ध रथात्तूर्णं शिरसा प्रणनाम ह ॥
 तं पद्माप्रमुखं देवीगणं च मुनिकामिनीः । शिवं च परया भक्त्या सर्वान्समाप्य दत्तवतः ॥
 कार्तिकेयं शिवा दृष्ट्वा क्रोडे कृत्वा चुचुम्ब च । शंकरश्च सुराः शैला देव्यो वै शैलभोषितः
 पार्वतीमुखा देव्यस्तथा देवश्च शंकरः । शैलाश्च मुनयः सर्वे ददुस्तस्मै गुभाक्षिणः ॥
 कुमारः सगणैः सार्धमागत्य च शिवालयम् । ददर्श तं समामध्ये विष्णुं क्षीरोदशमन्विनम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् । धर्मब्रह्मेन्द्रचन्द्रार्कवहनिवाद्यादिभिर्युतम् ॥ ५० ॥
 ईषद्धास्यं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकम् । स्तुतं मुनीन्द्रैर्देवेन्द्रैः सेवितं श्वेतचामरैः ॥
 तं दृष्ट्वा जगतां नाथं भक्तिनम्रात्मकंधरः । पुलकान्वितसर्वाङ्गः शिरसा प्रणनाम ह ॥
 विधिं धर्मं च देवांश्च मुनीन्द्रांश्च मुदाऽन्वितान् । प्रणनाम पृथक्त्वं प्राप तेभ्यः शुभाक्षिणः

पृथक्संभाष्य सर्वाश्चाप्युवाच कनकासने । ददौ धनानि विप्रेभ्यः पार्वत्या सह शंकरः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदन० कार्तिकेयागमनं नाम

षोडशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

=====

अथ सप्तदशोऽध्यायः ।

—————

नारायण उवाच—

अथ विष्णुर्जगत्कान्तो दृष्टः कृत्वा शुभेक्षणम् । रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास षण्मुखम्
नानाविधानि वाद्यानि कांस्यतालादिकानि च । नानाविधानि यन्त्राणि वादयामास कौतु-
कात् ॥ २ ॥

वेदमन्त्राभिषिक्तैश्च सर्वतीर्थोदपूर्णकैः । सद्रत्नकुम्भशतकैः स्नापयामास तं मुदा ॥ ३ ॥
सद्रत्नसारखचितं किरीटं मङ्गलाङ्गदे । अमूल्यरत्नखचितभूषणानि बहूनि च ॥ ४ ॥
बहूनिशुद्धांशुके दिव्ये क्षीरोदार्यवसंभवम् । कौस्तुभं वनमालां च तस्मै चक्रं ददौ मुदा ॥
ब्रह्मा ददौ यज्ञसूत्रं वेदा वै वेदमातरम् । संध्यामन्त्रं कृष्णमन्त्रं स्तोत्रं च कवचं हरेः ॥
कमण्डलुं च ब्रह्मास्त्रं विद्यां वै वैरिमर्दिनाम् । धर्मो धर्ममतिं दिव्यां सर्वजीवे दद्यां ददौ ॥
परं मृत्युञ्जयं ज्ञानं सर्वशास्त्रावबोधनम् । शश्वत्सुखप्रदं तत्त्वज्ञानं च सुमनोहरम् ॥ ८ ॥
योगतत्त्वं सिद्धितत्त्वं ब्रह्मज्ञानं सुदुर्लभम् । शूलं पिनाकं परशुं शक्तिं पाशुपतं धनुः ॥
संहारास्त्रविनिक्षेपं तत्संहारं ददौ शिवः । श्वेतच्छत्रं रत्नमालां ददौ तस्मै जलेश्वरः ॥
गजेन्द्रं च ह्येन्द्रं च सुधाकुम्भं सुधानिधिः । मनोयाथिरथं सूर्यः संनाहं च मनोरमम् ॥
यमदण्डं यमश्चैव महाशक्तिं हुताशनः । नानाशस्त्राण्युपायानि सर्वे देवा ददुर्मुदा ॥
कामशास्त्रं कामदेवो ददौ तस्मै मुदाऽन्वितः । क्षीरोदोऽमूल्यरत्नानि विशिष्टे रत्ननूपुरे ॥
सावित्रीं सिद्धिविद्यां च सर्वास्ताः कौतुकाद्ददुः । हिमालयो मयूरं च वाहनार्थं च मूकुटम् ॥
लक्ष्मीश्च परमैश्वर्यं भारती हारमुत्तमम् । पार्वतीं सप्तितां दृष्ट्वा परमानन्दमानसा ॥ ११ ॥
महाविद्यां सुशीलां च विद्यां मेधां दद्यां स्मृतिम् । बुद्धिं सुनिर्मलां शान्तिं तुष्टिं पुष्टिं क्षमां
धृतिम् ॥ ११ ॥

सुहृदां च हरौ भक्तिं हरिदास्यं ददौ मुदा । प्रजापतिर्देवसेनां रत्नभूषणभूषिताम् ॥
सुविनीतां सुशीलां च सुन्दरीं सुमनोहराम् । ददौ तस्मै वेदमन्त्रैर्विवाहाविधिना स्वयम्
यां वदन्ति महावर्ष्णीं पाण्डिताः शिशुपालिकाम् । अभिषिच्य कुपारं च सर्वे देवा ययुर्गृहम्
मुनयश्चैव गन्धर्वाः प्रणम्य जगदश्विगान् । नारायणं च ब्रह्माणं धर्मे तुष्ट्वा शंकरः ॥

प्रणनाम हरिं तातं धर्ममालिङ्ग्य नारद । प्रीत्या ययौ च शैलेन्द्रः सगणः शंकरार्चितः
ये ये तत्राऽऽगताः सर्वे ययुरानन्दपूर्वकम् । परमानन्दसंयुक्तो देव्या सह महेश्वरः ॥
कालान्तरे च तान्सर्वान्पुनरानीय शंकरः । पुष्टिं ददौ विवाहेन गणेशाय महात्मने ॥
सुताभ्यां सगणैः सार्धं पार्वती हृष्टमानसा । सिपेवे स्वामिनः पादपद्मं सा सर्वकामदम्
इत्येवं कथितं सर्वं कुमारस्याभिषेचनम् । विवाहः पूजनं तस्य गणेशस्य विवाहकम् ॥
पार्वतीपुत्रलाभश्च देवानां च समागमः । का ते मनसि वाञ्छाऽस्ति किं भूयः श्रोतुमिच्छसि

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० कुमारगणेशविवाहकुमाराभिषेक-

कथनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

=====

अथाष्टादशोऽध्यायः ।

—————

नारद उवाच—

नारायण महाभाग वेदवेदशङ्खपारग । पृच्छामि त्वामहं किञ्चिदतिसंदेहवान्यतः ॥१॥
सुतस्य त्रिदशेशस्य शंकरस्य महात्मनः । विघ्ननिघ्नस्य यद्विघ्नमीश्वरस्य कथं प्रभो ॥
परिपूर्णतमः श्रीमान्परमात्मा परात्परः । गोलोकनाथः स्वांशेन पार्वतीतनयः स्वयम् ।
अहो भगवत्स्य मस्तकच्छेदनं विभो । ग्रहदृष्ट्या ग्रहेशस्य कथं मे वक्तुमर्हसि ॥

नारायण उवाच—

सावधानं शृणु ब्रह्मन्नितिहासं पुरातनम् । विघ्नेशस्य बभूवेदं विघ्नं येन च नारद ॥
एकदा शंकरः सूर्यं जघान परमक्रुधा । सुमालिमालिहन्तारं शूलेन भक्तवत्सलः ॥२॥
श्रीसूर्योऽमोघशूलेनाशनितुर्येन तेजसा । जहौ स चेतनां सद्यो रथाच्च निपपात ह ॥
ददर्श कश्यपः पुत्रं मृतमुत्तानलोचनम् । कृत्वा वक्षसि तं शोकाद्विललाप भृशं मुहुः ॥
हाहाकारं सुराश्चक्रुर्विलेपुर्भयकातराः । अन्धीभूतं जगत्सर्वं बभूव तमसाऽऽवृतम् ॥
निष्प्रभं तनयं दृष्ट्वा चाशपत्कश्यपः शिवम् । तपस्वी ब्रह्मणः पौत्रः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा
मत्पुत्रस्य यथा वक्षश्छिन्नं शूलेन तेऽद्य वै । त्वत्पुत्रस्य शिरश्छिन्नं भविष्यति न संशयः
शिवश्च गलितक्रोधः क्षणेनैवाऽऽशुतोषकः । ब्रह्मज्ञानेन तं सूर्यं जीवयामास तत्क्षणात् ॥
ब्रह्मविष्णुमहेशानामंशश्च त्रिगुणात्मकः । सूर्यश्च चेतनां प्राप्य समुत्तस्थौ पितुः पुरः
ननाम पितरं भक्त्या शंकरं भक्तवत्सलम् । विज्ञाय शंभोः शापं च कश्यपं स चुकोप ह
विषयान्नैव जग्राह कोपेनैवमुवाच ह । विषयान्श्च परित्यज्य भजे श्रीकृष्णमीश्वरम् ॥

सर्वैस्तुष्टमनित्यं च नश्वरं चेश्वरं विना । विहाय मङ्गलं सत्यं विद्वान्नेच्छेदमङ्गलम् ॥
 देवैश्च प्रेरितो ब्रह्मा समागत्य ससंभ्रमः । बोधयित्वा रविं तत्र युयोज विषयेष्वजः ॥
 तस्मै ब्रह्मैऽऽशिषः शंभुर्ब्रह्मा च स्वालयं मुदा । जगाम कश्यपश्चैव स्वराशिं रविरेव च
 अमाली सुमाली च व्याधिग्रस्तौ बभूवतुः । श्वित्रौ गलितसर्वाङ्गौ शक्तिहीनौ हतप्रभौ
 तावुवाच स्वयं ब्रह्मा युवां च भजतां रविम् । सूर्यकोपेन गलितौ युवाभेवं हतप्रभौ ॥
 सूर्यस्य कवचं स्तोत्रं सर्वं पूजाविधिं विधिः । जगाम कथयित्वा तौ ब्रह्मलोकं सन तनः ॥
 ततस्तौ पुष्करं गत्वा सिषेवाते रविं मुने । स्नात्वा त्रिकालं भक्त्या च जपन्तौ मन्त्रमुत्तमम्
 ततः सूर्याद्वरं प्राप्य निजरूपौ बभूवतुः । इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० विघ्नेशविघ्नकथनं
 नामाष्टादशमोऽध्यायः ॥ १८ ॥

=====

अथैकोनविंशोऽध्यायः ।

—————

नारद उवाच—

किं स्तोत्रं कवचं नाथ ब्रह्मणा लोकसाक्षिणा । दानवाभ्यां पुरा दत्तं सूर्यस्य परमात्मनः॥
 किं वा पूजाविधानं वा कं मन्त्रं व्याधिनाशनम् । सर्वं चास्य महापाग तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि

सुत उवाच—

नारदस्य वचः श्रुत्वा भगवान्करुणानिधिः । स्तोत्रं च कवचं मन्त्रमूचे तत्पूजनक्रमम् ॥

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि सूर्यपूज विधेः क्रमम् । स्तोत्रं च कवचं सर्वं पापव्याधिविमोचकम्॥
 सुमालिमालिनौ दैत्यौ व्याधिग्रस्तौ बभूवतुः विधिं सस्मरतुः स्तोतुं शिवमन्त्रप्रदायकम्॥
 ब्रह्मा गत्वा च वैकुण्ठं पप्रच्छ कमलापतिम् । शिवं तत्रैव संपश्यन्वसन्तं हरिसंनिधौ ॥

ब्रह्मोवाच—

सुमालिमालिनौ दैत्यौ व्याधिग्रस्तौ बभूवतुः । क उपायो वद हरे तयोर्व्याधिविनाशने ॥

विष्णुरुवाच—

कृत्वा सूर्यस्य सेवां च पुष्करे पूर्णवत्सरम् । व्याधिहन्तुर्मदंशस्य तौ च मुक्तौ मविष्यतः

शंकर उवाच—

सूर्यस्तोत्रं च कवचं मन्त्रं कल्पतरुं परम् । देहि ताभ्यां जगत्कान्त व्याधिहन्तुर्महात्मनः ॥
 आवां संपत्प्रदातारौ सर्वदाता हरिः स्वयम् । व्याधिहन्ता दिनकरो यस्य यो विषयो विधे

तयोरेनुमतिं प्राप्य ययौ दैत्यगृहं विधिः । तदा प्रणम्य तं दृष्ट्वा तस्मै ददपुरासनम् ॥
तावुवाच स्वयं ब्रह्मा रोगग्रस्तौ दयानिधि । स्तब्धावाहाररहितौ पूयदुर्गन्धसंयुतौ ॥

ब्रह्मोवाच—

गृहीत्वा कवचं स्तोत्रं मन्त्रं पूजाविधिक्रमम् । गत्वा हि पुष्करं वत्सौ भजथः प्रणतौ रविम् ॥

तावूचतुः—

भजावः केन विधिना केन मन्त्रेण वा विधे । किं स्तोत्रं कवचं किं वा तदावाग्भां वदधुना

ब्रह्मोवाच—

कृत्वा त्रिकालं स्नानं च मन्त्रेणानेन भास्करम् । संसेव्य भास्करं भक्त्या नरिजौ च भविष्यथ
ॐ ह्रीं नमो भगवते सूर्याय परमात्मने । स्वाहात्यनेन मन्त्रेण सावधानं दिवाकरम् ॥ १६ ॥
संपूज्य दत्त्वा भक्त्या वै चोपहारांस्तु षोडश । एवं संवत्सरं यावद्भुवं मुक्तौ भविष्यथः ॥
अपूर्वं कवचं तस्य युवाभ्यां प्रददाम्यहम् । यद्दत्तं गुरुणा पूर्वमिन्द्राय प्रीतिपूर्वकम् ॥ १८ ॥
तत्सहस्रभगाङ्गाय शापेन गौतमस्य च । अहल्याहरणेनैव पापयुक्ताय संकटे ॥ १९ ॥

बृहस्पतिरुवाच—

इंद्र शृणु प्रवक्ष्यामि कवचं परमाद्भुतम् । यद्धृत्वा मुनयः पृता जीवन्मुक्ताश्च भरते ॥
कवचं बिभ्रतो व्याधिर्न भियाऽऽगति संनिधिम् । यथा दृष्ट्वा वैनतेयं पलायन्ते भुजंगमाः
शुद्धाय गुरुभक्ताय स्वशिष्याय प्रकाशयेत् । स्वत्राय परशिष्याय दत्त्वा मृत्युमवाप्नुयात्
जगद्विलक्षणस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः । ऋषिश्छन्दश्च गायत्री देवो दिनकरः स्वयम् ॥
व्याधिपणाशे सौन्दर्ये विनियोगः प्रकीर्तितः । सद्यो रोगहरं सारं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
ॐ ह्रीं ह्रीं श्रीं श्रीसूर्याय स्वाहा मे पातु मस्तकम् । अष्टादशाक्षरो मन्त्रः कपालं मे सदाऽवतु
ॐ ह्रीं ह्रीं श्रीं श्रीं सूर्याय स्वाहा मे पातु नासिकाम् । चक्षुर्मे पातु सूर्यश्च तारकां च विकर्तनः
भास्करो मेऽधरं पातु दन्तान् दिनकरः सदा । प्रचण्डः पातु गण्डं मे मार्तण्डः कर्णमेव च
मिहिरश्च सदा स्कन्धे जङ्घे पूषा सदाऽवतु ॥ २६ ॥

वक्त्रः पातु रविः शश्वज्जाभिं सूर्यः स्वयं सदा । कङ्कालं मे सदा पातु सर्वदेवनमस्कृतः ॥
कौ पातु सदा ब्रह्मः पातु पादौ प्रभाकरः । विभास्करो मे सर्वाङ्गं पातु संततमीश्वरः ॥
इति ते कथितं वत्स कवचं सुमनोहरम् । जगद्विलक्षणं नाम त्रिजगत्सु मुदुर्लभम् ॥ २९ ॥
पुरा दत्तं च मनवे पुलस्त्येन तु पुष्करे । मया दत्तं च तुभ्यं तद्यस्मै कस्मै न देहि भोः
व्याधितो मुच्यसे त्वं च कवचस्य प्रसादतः । भवानरोगी श्रीमांश्च भविष्यामि न संशयः ॥

लक्ष्मणविरुद्धेण यत्फलं लभते नरः । तत्फलं लभते नूनं कवचस्यास्य धारणात् ॥ ३२ ॥
इदं कवचमज्ञात्वा यो मुदो भास्करं यजेत् । दशलक्षप्रज्ञोऽपि मन्त्रसिद्धिर्न जयते ॥

ब्रह्मोवाच—

धृतेर्दं कवचं वत्सैः कृत्वा कस्तवनं रवेः । युवां व्याधिविनिर्मुक्तौ निश्चितं तु भविष्यतः ॥
स्तवनं सामवेदोक्तं सूर्यस्य व्याधिमोचनम् । सर्वपापहरं सरं धनारोग्यकरं परम् ॥

ब्रह्मोवाच—

तं ब्रह्म परमं धाम ज्योतीरूपं सनातनम् । त्वामहं स्तोतुमिच्छामि भक्तानुग्रहकारकम् ॥
त्रैलोक्यलेखनं लोकनाथं पापविमोचनम् । तपसां फलदातारं दुःखदं पापिनां सदा ॥
कर्मानुरूपफलदं कर्मबीजं दद्यानिधिम् । कर्मरूपं किं रूपमरूपं कर्मबीजकम् ॥ ३८ ॥
ब्रह्मविष्णुमहेशानामंशं च त्रिगुणात्मकम् । व्याधिदं व्याधिहन्तारं शोकमोहभयापहम् ॥
सुखदं मोक्षदं सारं भक्तिदं सर्वकामदम् ॥ ३९ ॥

सर्वेश्वरं सर्वरूपं साक्षिणं सर्वकर्मणाम् । प्रत्यक्षं सर्वलोकानामप्रत्यक्षं मनेहरम् ॥ ४० ॥
शश्वद्रमहरं पश्चाद्रसदं सर्वसिद्धिदम् । सिद्धिस्वरूपं सिद्धेशं सिद्धानां परमं गुरुम् ।
स्तवराजमिमं प्रोक्तं गुह्यादुत्तरं परम् । त्रिनयनं यः पठेन्नित्यं व्याधिम्य, स प्रमुच्यते ।
आन्ध्रं कुष्ठं च दारिद्र्यं रोगः शोको भयं कलिः । तस्य नश्यति विश्वेश श्रीमूर्धकृपाधुम् ।
महाकुष्ठी च गलितो चक्षुर्हीनो महःत्रयी । यक्षप्रप्लवो महाशूली नानाव्याधिपुतोऽपि वा
मांसं कृत्वा हविषान्नं श्रुत्वाऽतो मुच्यते ध्रुम् । ज्ञानं च सर्वतीर्थानां लभते नात्र संशयः
पुष्करं गच्छतं शिघ्रं भास्करं भजतं सुतौ । इत्येवमुक्त्वा स विधिर्नगाम स्वालयं मुदा ॥
तौ निषेव्य दिनेऽं तं नीरुजौ संबभूवतुः । इत्येवं कथितं वत्स निभूयः श्रोतुमिच्छसि ॥
सर्वविघ्नहरं सां विघ्नेशं विघ्ननाशनम् । स्तोत्रेणात्नेन तं स्तुत्वाऽमुच्यते नात्र संशयः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नरदना० विघ्नकारणकथनं नमै-

कोनविंश-ध्यायः ॥ १९ ॥

=====

अथ विंशोऽध्यायः ।

=====

नारद उवाच—

हरेरंशसमुत्पन्नो हरितुल्यो भगन्निद्या । तेजसा विक्रमेणैव मत्प्रभं श्रोतुमर्हसि ॥ १ ॥
विघ्ननिघ्नस्य यद्विघ्नं श्रुतं तत्प्रमादुतम् । तद्विघ्नकारिणं चैव शिश्नकारणवक्त्रकृतः ॥ २ ॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि स्वात्ममंदेहभञ्जनम् । त्रैलोक्यनाथतनये गजास्ययोजनार्थकम् ॥

स्थितेष्वन्येषु बहुषु जन्तुष्ववज्रभुजः पते । सुप्राणिनां सुरूपेषु नानारूपेषु रूपिणाम् ॥

नारायण उवाच—

गमास्ययोजनायाश्च कारणं शृणु नारद । गोप्यं सर्वपुराणेषु वेदेषु च सुदुर्लभम् ॥३॥
 तारणं सर्वदुःखानां कारणं सर्वसंपदाम् । हारणं विपदां चैव रहस्यं पापमोचनम् ॥४॥
 महालक्ष्म्याश्च चरितं सर्वमङ्गलमङ्गलम् । सुखदं मेक्षदं चैव चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ७ ॥
 शृणु तात प्रवक्ष्येऽहमितिहासं पुरातनम् । रहस्यं पाद्मकरूपस्य पुरा तान्मुखच्छ्रुतम् ॥
 एकदैव महेन्द्रश्च पुष्पभद्रां नदीं ययौ । महासंपन्नमदोन्मत्तः कामी राजश्रियाऽन्वितः ॥
 तत्तीरेऽतिरहःस्थाने पुष्पोद्याने मनोहरे । अनीव दुर्गमंऽरण्ये सर्वजन्तुविवर्जिते ॥ १० ॥
 भ्रमरध्वनिसंयुक्ते पुंकोकिलरुतश्रवे । सुगन्धपुष्पसंश्लिष्टवायुना सुरभीकृते ॥ ११ ॥
 ददर्श रम्भां तत्रैव चन्द्रलोक त्समागताम् । सुरतश्रमविश्रान्तिकामुकीं कामकामुकीम् ॥
 इच्छन्तोमीप्सितां क्रीडां गच्छन्तीं मदनाश्रमम् । एकाकिनीमुन्मनस्कां मन्मथोद्धतमानसाम्
 सुश्रोणीं सुदतीं श्यामां बिम्बाधरसरोरुहाम् । बृहन्नितम्बभारतीं मत्तवारणगामिनीम् ॥
 सस्मितास्यशरच्चन्द्रां सुवटाक्षं च बिभ्रतीम् । बिभ्रतीं कबरीं रम्यां मालतीमालयशोभिताम्
 धद्विशुद्धांशुकधरां रत्नभूषणभूषिताम् । कस्तूरीबिन्दुना सार्धं सिन्दूरं बिभ्रतीं मुग्धा ॥
 नीलोत्पलदलश्यामकज्जलोज्ज्वललोचनाम् । मणिकुण्डलयुग्माढ्यगण्डस्थलविराजिताम्
 अत्युन्नतं सुकठिनं पत्रराजिविराजितम् । सुखदं रसिकानां च स्तनयुग्मं च बिभ्रतीम् ॥
 सर्वसौभाग्यवेषाढ्यां सुभगां सुरतोमुत्काम् । प्राणाधिकां च देवानां स्वच्छां स्वच्छन्दगा-
 मिनीम् ॥ १२ ॥

अरामप्सरसां रम्यामतीव स्थिरयौवनाम् । गुणरूपवतीं शान्तां मुनिमानसमोहिनीम् ॥
 वृद्धात्तामसिवेषाढ्यां तत्कटाक्षेण पीडितः । इन्द्रोऽतीन्द्रियचापश्यात्प्रवक्तुमुपपन्नमे ॥

इन्द्र उवाच—

क गच्छसि वरारोहे क गताऽसि मनोहरे । मया दृष्टा हि सुचिरात्कल्याणि सुषोऽधुना
 त्वन्मेषणकर्ताऽहं श्रुत्वा वाचिकवक्त्रतः । त्वप्यासक्तमनाश्चास्मि नान्यां वै गणयापि च
 सुवर्षापतजलार्थी यः किमच्छेत्पाङ्किलं जलम् । पङ्कं नेच्छेच्चन्दनार्थी पङ्काजार्थी न चोत्पलम्
 सुवर्षार्थी न सुरामिच्छेद्दुग्धार्थी नाऽऽविलं जलम् । सुगन्धपुष्पशार्थी चोच्छ्रितहसं न
 चेच्छति । २५ ॥

स्वर्गी च नरकं नेच्छेत्सुमोगी दुष्टभोजनम् । पण्डितैः सह संवासी नेच्छेत्स्त्रीसंनिधिं नरः ॥
 विहाय रत्नाभरणं कोऽपीच्छेत्लेहभूषणम् ॥ २६ ॥

स्वां नऽऽश्लिष्य महाविज्ञां को मूढो गन्तुमिच्छति । विहाय गङ्गां को विज्ञो नदीमन्यां च
वाञ्छति ॥ २७ ॥

इन्द्रियैश्चेद्विपरतिं वर्धयन्तीं पदे पदे । वरं प्रार्थयितारश्च पाणिनश्च सुखार्थिनः ॥ २८ ॥
इत्येवमुक्त्वा मघवानवरुद्ध गजेश्वरात् । कामयुक्तश्च पुरतस्तस्थौ तस्याश्च नारद ॥ २९ ॥
श्रुत्वा तद्वचनं रम्भा महाशृंगारलोलुपा । जहासऽऽनम्रवदना पुलकाश्रितविग्रहा ॥ ३० ॥
स्मेराननकटाक्षेण स्तनोर्बोर्दर्शनेन च । नैर्मोक्तिगर्भवाक्येन चाहरत्तस्य चेतनाम् ॥ ३१ ॥
मितं सारं सुमधुरं सुस्निग्धं कोमलं प्रियम् । पुरुषायत्तबीजं च प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ३२ ॥

रम्भोवाच —

यास्यामि वाञ्छितं यत्र प्रश्नेन तव किं फलम् । नाहं संतोषजननी धूर्तानां दुष्टमित्रता ॥
यथा मधुकरो लोमात्सर्वपुष्पासवं लभेत् । स्वादु यत्रातिरिक्तं स तत्र तिष्ठति संततम्
तथैव कामुकी लोके भ्रमेद्भ्रमरवत्तदा । चाञ्चल्यात्स हि कास्वेव वायुवद्रसमाहरेत् ॥
सुपुमानङ्गवत्स्त्रीणां यथा शाखाश्च शाखिषु । कामुकी काकवच्छोलः फलं भुक्त्वा ।
प्रयाति च ॥ ३३ ॥

स्वकार्यमुद्धरेद्यावत्तावद्वासप्रयोजनम् । स्थितिः कार्यानुरोधेन यथा काष्ठे हुताशनः ॥
यावत्तडागे तोयानि तावद्यादांसि तेषु च । शोषारम्भे च तोयानि(नां) यान्ति स्थानान्तरं पुनः
त्वं देवानामाश्वरोऽसि कामिनीनां च वाञ्छितः । पुमांसं रसिकं शश्वद्वाच्छन्ति रसिकाः
सुखात् ॥ ३९ ॥

युवानं रसिकं शान्तं सुवेषं सुन्दरं प्रियम् । गुणिनं धनिनं स्वच्छं कान्तमिच्छति कामिनी ॥
दुःशीलं रोगिणं वृद्धं रतिशक्तिवियोजितम् । अदातारमविज्ञं च नैव वाञ्छन्ति योषितः ॥
का मूढा न च वाञ्छन्ति त्वामेवं गुणसागरम् । तवाऽऽज्ञाकारिणीं दासीं गृहाणात्र
यथा सुव्रतम् ॥ ४२ ॥

इत्युक्त्वा सस्मिन्ना सा च तं पपौ वक्रचक्षुषा । कामाग्निदग्धा विगललज्जा तस्थौ समीपतः
ज्ञात्वा भावं स्मरार्तायाः स्मरशास्त्रविशारदः । गृहीत्वा तां पुष्पतरुणे विजहार तथा सह ॥
बुबुम्ब रहसि प्रौढां नग्नां च सुभगां वराम् । पक्वबिम्बाधरोष्ठीं च सुदत्या चुम्बितस्तया ॥
नानाप्रकारशृङ्गारान्विपरीतादिकान्मुने । चकार कामी तत्रैव शृङ्गारो मूर्तिमानिव ॥
तौ कामाहितचित्तौ नो बुबुधाते दिवानिशम् । अन्योन्यगतचित्तौ च कामार्तौ ज्ञानवर्जितौ
स च कृत्वा स्थले क्रीडां तथा सह सुरेश्वरः । ययौ जलविहारार्थं पुष्पमद्दानदीजलम् ॥

स चकार जलक्रीडां तथा सह मुदा क्षणम् । जलात्स्थले स्थलात्तौये विजहार पुनः ।
एतस्मिन्नन्तरे तेन वर्मना मुनिपुंगवः । सशिष्यो याति दुर्वासा वैकुण्ठाच्छंकरालय
तं च दृष्ट्वा मुनीन्द्रं च देवेन्द्रः स्तब्धमानसः । ननामाऽऽगत्य सहसा ददौ तस्मै स चाऽ
पारिजातप्रसूनं यद्वत्तं नारायणेन वै । तच्च दत्तं महेन्द्राय मुनीन्द्रेण महात्मना ॥१२॥
दत्त्वा पुष्पं महाभागस्तमुवाच कृपानिधिः । माहात्म्यं तस्य यत्किञ्चिदपूर्वं मुनिसन्तमः ॥

दुर्वासा उवाच—

सर्वविघ्नहरं पुष्पं नारायणनिवेदितम् । मूर्ध्नीदं यस्य देवेन्द्र जयस्तस्यैव सर्वतः ॥ १४ ॥
पुरः पूजा च सर्वेषां देवानामग्रणीर्भवेत् । तच्छायेव महालक्ष्मीर्न जहानि कदाऽपि तम् ॥
ज्ञानेन तेजसा बुद्ध्या विक्रमेण बलेन च । सर्वदेवाधिकः श्रीमान्हरितुल्यपराक्रमः ॥
भक्त्या मूर्ध्नि न गृह्णाति योऽहंकारेण पामरः । नैवेद्यं च हरेरेव स भ्रष्टश्रीः स्वजानिभिः
इत्युक्त्वा शंकरांशश्च ह्यगमच्छंकरालयम् । तत्स रम्भान्तिके तिष्ठञ्चिक्षेप गजमस्तके ॥
तेन भ्रष्टश्रियं दृष्ट्वा सा जगाम सुगलयम् । पुंश्चली योग्यमिच्छन्ती नापरं चञ्चलाऽधमा
देवगजं परित्यज्य गजराजो महाबली । प्रविवेश महारण्यं तं निक्षिप्य स्वतेजसा ॥१०॥
तत्रैव करिणीं प्राप्य मत्तः संब्रभुजे बलात् । साऽतो बभूव वशगा योषिज्जातिः सुखार्थिनी
तयोर्बभूवापत्यानां निवहस्तत्र कानने । हरिस्तन्मस्तकं छित्त्वा योजयाम स बलके ॥
इत्येवं कथितं वत्स किं भूयः श्रोतुमिच्छसि । गजाभ्ययोजनायाश्च कारणं पापनाशनम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० गणपतेर्गजाभ्ययोजना-

हेतुकथनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

=====

अथैकविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

ते देवा ब्रह्मशापेन निःश्रीकाः केन वा प्रभो । बभूवुस्तद्रहस्यं च गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥
कथं वा प्रापुरेते तां कमलां जगतां प्रसूम् । किं चकार महेन्द्रश्च तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥

नारायण उवाच—

गजेन्द्रेण पराभूतो रम्भया च सुमन्दधीः । भ्रष्टश्रीर्देन्युक्तश्च स जगाममरावतीम् ॥
तां ददर्श निरानन्दो निरानन्दां पुरीं मुने । दैन्यग्रस्तां बन्धुहीनां वैरिवर्गैः समाकुलाम् ॥
इति श्रुत्वा दूनमुखाज्जगाम गुरुमन्दिरम् । तेन देवगणैः सार्धं जगाम ब्रह्मणः सभाम् ॥
गत्वा ननम तं शक्रः सरैः सार्धं तथा गुरुः । तुष्टाव वेदवाक्यैश्च स्तोत्रेणापि च संयतः ॥

प्रवृत्तिं कथयामास वाक्पतिस्तं प्रजापतिम् । श्रुत्वा ब्रह्मा नम्रवक्त्रः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥

अथोवाच—

मत्प्रभोऽसि देवेन्द्र शश्वद्राजश्रिया ज्वलन् । लक्ष्मीसमः शचीभर्ता परस्त्रीलोलुपः सदा
गौतमस्याभिशापेन भगाङ्गः सुसंसादि । पुनर्लज्जाविहीनस्त्वं परस्त्रिरितिलोलुपः ॥ ९ ॥
यः परस्त्रीषु निरतस्तस्य श्रीर्वा कुतो यशः । स च निन्द्यः पापयुक्तः शश्वत्सर्वसमासु च
नैवेद्यं श्रीहरेरेव दत्तं दुर्वाससा च ते । गजमूर्ध्नि त्वया न्यस्तं रम्भयाऽऽह्वयेतसा ॥
कसा रम्भ्या सर्वमोग्या काधुना त्वं श्रिया हतः । सर्वसौख्यप्रदात्री त्वां गता त्यक्त्वा
क्षणेन सा ॥ १० ॥

वेश्यासंश्रिकमिच्छन्ती निःश्रीकं न च चञ्चला । नवं नवं प्रार्थयन्ती परिनिन्द्य पुरातनम् ॥
यङ्गते तद्गतं वस्त्रं निष्पन्नं न निवर्तते । भन नारायणं भक्त्या पद्मयाः प्राप्तिहेतवे ॥
हृत्पुङ्गवा तं जगत्त्रिष्टोत्रं च कवचं ददौ । नारायणस्य मन्त्रं च नारायणपरायणः ॥
स तैः सार्धं च गुरुणा ह्यजपन्मन्त्रमीप्सितम् । गृहीत्वा कवचं तेन पर्यष्टौ पुष्करे हरिम् ॥
वर्षमेकं निराहारो भारते पुण्यदे शुभे । सिषेवे कमलाकान्तं कमलाप्राप्तिहेतवे ॥ १२ ॥
आविर्भूय हरिस्तस्मै वाञ्छितं च वरं ददौ । लक्ष्मीस्तोत्रं च कवचं मन्त्रमैश्वर्यवर्धनम् ॥
दत्त्वा जगाम वैकुण्ठमिन्द्रः क्षीरोदमेव च । गृहीत्वा कवचं स्तुत्वा प्राप पद्मालयां मुने ॥
सुरेश्वरोऽरिं जित्वा वै ह्यलभच्चामरावतीम् । प्रत्येकं च सुराः सर्वे स्वालयं प्रापुरीप्सितम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिस्त्व० नारदना० शक्तलक्ष्मीप्राप्तिर्नामैक-

विंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

आविर्भूय हरिस्तस्मै किं स्तोत्रं कवचं ददौ । महालक्ष्म्याश्च लक्ष्मीशस्तन्मे ब्रूहि तपोधन ॥

नारायण उवाच—

पुष्करे च तपस्तप्त्वा विरराम सुरेश्वरः । आविर्भव तत्रैव क्लिष्टं दृष्ट्वा हरिः स्वयम् ॥
तमुवाच हृषीकेशो वरं वृणु यथेप्सितम् । स च वने वरं लक्ष्मीमीशस्तस्मै ददौ मुदा ॥
वरं दत्त्वा हृषीकेशः प्रवक्तुमुपचक्रमे । हितं सत्यं च सारं च परिणामपुखावहम् ॥

मधुसूदन उवाच—

ब्रह्मण्यप्यहं शक्त सर्वदुःखविनाशनम् । परमैश्वर्यजनकं सर्वशत्रुविमर्दनम् ॥ १ ॥

ब्रह्मणे च पुरां दत्तं विष्टपे च जलप्लुते . यद्धृत्वा जगतां श्रेष्ठः सर्वैश्वर्ययुतो विधिः ॥
 बभूवुर्मनवः सर्वे सर्वैश्वर्ययुता यतः । सर्वैश्वर्यप्रदस्यास्य कवचस्य ऋषिर्विविः ॥७॥
 पङ्क्तिश्छन्दश्च सा देवी स्वयं पद्मालया वरा । सिद्धयैश्वर्यमुखेष्णेन विनियोगः प्रकीर्तितः
 यद्धृत्वा कवचं लोकः सर्वत्र विजयी भवेत् . मस्तकं पातु मे पद्मा कण्ठं पातु हरिप्रिया ॥
 नासिकां पातु मे लक्ष्मीः कमला पातु लोचने । केशान्केशवकान्ता च कपालं कमलालया ॥
 जगत्प्रसूरीण्डयुग्मं स्कन्धं संपत्प्रदा सदा । ॐ श्रीं कमलवासिन्यै स्वाहा पृष्ठं सदाऽवतु ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं पद्मालयायै स्वाहा वक्षः सदाऽवतु । पातु श्रीर्मम कङ्कालं बाहुयुग्मं चैतेनमः ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं लक्ष्म्यै नमः पादौ पातु मे संततं चिरम् । ॐ ह्रीं श्रीं नमः पद्मायै स्वाहा पातु
 निमग्नम् ॥ १५ ॥

ॐ श्रीं महालक्ष्म्यै स्वाहा सर्वाङ्गं पातु मे मदा । ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं महालक्ष्म्यै स्वाहा मां
 पातु सर्वतः ॥ १६ ॥

इति तेऽकथितं वत्स सर्वसंपत्करं परम् . सर्वैश्वर्यप्रदं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥ १७ ॥
 गुह्यम्यर्च्ये विधेवत्कवचं धारयेत्तु यः । कण्ठे वा दक्षिणे बाहौ स सर्वविजयी भवेत् ॥ १८ ॥
 महालक्ष्मीर्गृहं तस्य न जहाति कदाचन । तस्य च्छायेव सततं सा च जन्मनि जन्मनि ॥
 इदं कवचमज्ञात्वा भजेत्लक्ष्मीं स मन्दधीः । शतलक्षप्रजापेऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः ॥

नारायण उवाच —

दत्त्वा तस्मै च कवचं मन्त्रं वै षोडशाक्षरम् । संतुष्टश्च जगन्नाथो जगतां हितकारणम् ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं नमो महालक्ष्म्यै स्वाहा । ददौ तस्मै च कृपया चेन्द्राय च महामुने ॥
 ध्यानं च सामवेदोक्तं गोपनीयं सुदुर्लभम् । सिद्धिर्मुनिन्द्रैर्दुष्प्राप्यं ध्रुवं सिद्धिप्रदं शुभम् ॥
 श्वेतचम्पकवर्णाभां शतचन्द्रसमप्रभाम् । वह्निशुद्धांशुकावानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥
 ईषद्धास्यप्रसन्नाभ्यां भक्तानुप्रहकारिकाम् । कस्तूरीबिन्दुमयस्थं सिन्दूरं भूषणं तथा ॥
 अमूल्यरत्नगचितकुण्डलेज्ज्वलभूषणम् । बिभ्रती कवरीभारं मालतीमाख्यशोभिताम् ॥
 सहस्रदलपद्मभ्यां स्वस्थां च सुमने हराम् । शान्तां च श्रीहरेः कान्तां तां भजेज्जगतां प्रसूम् ॥
 ध्यानेनानेन देवेन्द्र ध्यात्वा लक्ष्मीं मनोहराम् । भक्त्या संपूज्य तस्यै च चोपचारांस्तु षोडश
 स्तुत्वाऽनेन स्तवेनैव वक्ष्यमाणेन वासव । नत्वा वरं गृहीत्वा च लभिष्यासि च निर्वृतिम् ॥
 स्तवनं शृणु देवेन्द्र महालक्ष्म्याः सुखप्रदम् । कथयामि सुगोप्यं च त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥

नारायण उवाच—

देवि त्वां स्तोतुमिच्छामि न क्षमाः स्तोतुमीश्वराः । बुद्धेरगोचरां सूक्ष्मां तेजोरूपां सनातनीम्
अत्यनिर्वचनीयां च को वा निर्वक्तुमीश्वरः ॥ २७ ॥

स्वेच्छामयीं गिराकारां भक्तानुग्रहविग्रहाम् । स्तौमि बाङ्मनसोः पारां किंवाऽहं जगदम्बिके
परां चतुर्णां वेदानां पारबीजं भवार्णवे । सर्वसस्याधिदेवीं च सर्वासामपि संपदाम् ॥ २९ ॥

योगिनां चैव योगानां ज्ञानानां ज्ञानिनां तथा । वेदानां वै वेदविदां जननीं वर्णयामि किम्
यथा विना जगत्सर्वमबीजं निष्फलं ध्रुवम् । यथा स्तनंधयानां च विना मात्रा सुखं भवेत्

प्रसीद जगतां माता रक्षास्मान्तिकातरान् । वयं त्वच्चरणाम्भोजे प्रपन्नाः शरणं गताः ॥

नमः शक्तिस्वरूपायै जगन्मात्रे नमो नमः । ज्ञानदायै बुद्धिदायै सर्वदायै न० ॥ ३३ ॥

हरिभक्तिप्रदायिन्यै मुक्तिदायै न० । सर्वज्ञायै सर्वदायै महालक्ष्म्यै न० ॥ ३४ ॥

कुपुत्राः कुत्रचित्सन्ति न कुत्रापि कुमारः । कुत्र माता पुत्रदोषं तं विहाय च गच्छति ॥

स्तनंधयेभ्य इव मे हे मातर्देहि दर्शनम् । कृपां कुरु कृपासिन्धो त्वमस्मान्भक्तवत्सले ॥

इत्येवं कथितं वत्स पद्मायाश्च शुभावहम् । सुखदं मोक्षदं सारं शुभदं संपदः प्रदम् ॥

इदं स्तोत्रं महापुण्यं पूजाकाले च यः पठेत् । महालक्ष्मीर्गृहं तस्य न जहाति कदाचन ॥

इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तं च तत्रैवान्तरधीयत । देवो जगाम क्षीरोदं सुरैः सार्धं तदाज्ञया

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० लक्ष्मीस्तवकवचपूजाकथनं

नाम द्वविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

===

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।

— — —

नारायण उवाच—

इन्द्रश्च गुरुणा सार्धं सुरैः सहृष्टमानसः । जगाम शीघ्रं पद्मायै तीरं क्षीरपयोनिधेः ॥

कवचं च गले बद्ध्वा सद्रत्नगुटिकान्वितम् । मनसा स्तवनं दिव्यं स्मारंस्मारं पुनः पुनः

ते सर्वे भक्तियुक्ताश्च तुष्टुवुः कमलालयाम् । साश्रुनेत्राश्च दीनाश्च भक्तिनम्रा मकंधराः

सा तेषां स्तवनं श्रुत्वा सद्यः साक्षाद्भूत ह । सहस्रदलपद्मस्था शनचन्द्रसमप्रभा ॥

जगद्व्याप्तं सुप्रभया जगन्मात्रा यया मुने । तानुवाच जगद्धात्री हितं सारं यथोचिनम् ॥

१ क. क्षमः स्तोतुमिच्छामी । २ क. सर्वेशस्या* । ३ क. गोपीनां चैव गोपानां ज्ञा* ।

४ क. भवस्तु ।

महालक्ष्मीरुवाच —

वत्सा नेच्छामि वो गेहान्गन्तुं नैवं क्षमाऽधुना । भ्रष्टान्दृष्ट्वा ब्रह्मशापा द्विभेमि ब्रह्मशापतः
प्राणा मे ब्राह्मणाः सर्वे शश्वत्पुत्राधिकं प्रियाः । विदत्तं च यत्किञ्चिदुपजीव्यं सदैव च
विप्रा ब्रुवन्तु मां तुष्टा यास्यामि भवदाज्ञया । न मे पूर्जा ध्रुवं कर्तुं क्षमास्ते च तपस्विनः
गुरुभिर्ब्राह्मणैर्देवैर्भिक्षुभिर्वैष्णवैस्तथा । यदभावं भवेद्देवाच्चे शशाः सन्ति तैः सदा ॥८॥
नारायणश्च भगवान्निभेति ब्रह्मशापतः । सर्वबीजं च भगवान्सर्वेशश्च सनातनः ॥९॥
एतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मब्राह्मणा हृष्टमानसाः । आजमुः ससिपताः सर्वे ज्वलन्तो ब्रह्मतेजसा
अङ्गिराश्च प्रचेताश्च क्रतुश्च भृगुरेव च । पुलहश्च पुलस्त्यश्च मरीचिश्च त्रिरेव च ॥
सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः । सनत्कुमारो भगवान्साक्षान्नारायणात्मकः ॥
कपिलश्चासुरिश्चैव वोढुः पञ्चशिखस्तथा । दुर्वापाः कश्यपोऽगस्त्यो गौतमः कण्व एव च
और्वः कात्यायनश्चैव कणादः पाणिनिस्तथा । मार्कण्डेयो लोमशश्च वसिष्ठो भगवान्स्वयम्
ब्राह्मणा विविधैर्द्रव्यैः पूजयामासुरीश्वरीम् । देवाश्चारण्यनैवेद्यैरुपहारेण भक्तिनः ॥१५॥
स्तुत्वा मुनिन्द्रास्तां भक्त्या चक्रुर्गाराधनं मुदा । आगच्छ देवभवनं मर्त्यं च जगदम्बिके ॥
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा तानुवाच जगत्पसूः । परितुष्टा गामुकी च निर्भया ब्राह्मणाज्ञया ॥

महालक्ष्मीरुवाच —

गृहान्यास्यामि देवानां युष्माकं चाऽऽज्ञया द्विजाः । येषां गेहं न गच्छामि शृणुध्वं भारतेषु च
स्थिरा पुण्यवतां गेहे सुनीनिपथवेदिनाम् । गृहस्थानां नृपाणां वा पुत्रवत्पालयामि तान्
यं यं रुष्टो गुरुर्देवो माता तानश्च बन्धवाः । अतिथिः पितृशोकश्च यामि तस्य च मन्दिरम्
मिथ्यावादी च यः शश्वदन्ध्यायी च यः सदा । सत्तहीनश्च दुःशीलो न गेहं तस्य याम्यहम्
सत्यहीनः स्थाप्यहारी मिथ्यासाक्ष्यप्रदायकः । विश्वासघ्नः कृतघ्नो यो यामि ॥ २२ ॥
चिन्ताग्रस्तो भयग्रस्तः शत्रुग्रस्तोऽतिपातकी । ऋणग्रस्तोऽतिकृपणो न गेहं यामि पापिनाम्
दर्शनाहीनश्च शोकार्तो मन्दधीः स्त्रीजितः सदा । न याम्यपि कदा गेहं पुंश्चर्याः पतिपुत्रयोः
पुंश्चल्यन्नमवीरान्नं यो भुङ्क्ते कामतः सदा । शूद्रान्नभोजी तन्नाजी तद्वेहं नैव याम्यहम् ॥
यो दुर्वाक्कलहाविष्टः कालिः शश्वद्यशालये । स्त्री प्रधाना गृहे यस्य यामि ॥ २५ ॥
यत्र नास्ति हरेः पूजा तदीयगुणकीर्तनम् । नेत्सुकस्तत्प्रशंसायां यामि ॥ २६ ॥
कन्याञ्जवेदविक्रेता नरघाती च हिंसकः । नरकागारसदृशं यामि ॥ २७ ॥

१ ख. यथभावं । २ क. 'गुनन्दनः । ३ क. 'श्वन्नास्तीतिवाचकः सदा । ४ क. 'भ्यामवे' ।

मातरं पितरं भार्या गुरुपत्नीं गुरोः सुताम् । अनाथां भगिनीं कन्यामनन्याश्रयञ्च न्ववान् ॥
 कौर्षेय्यधो भिक्षुर्गतिं संशयं कुरुते संशयः । तद्देहं निरकांगारान्धोमि तान्न मुनीधराः ॥१९॥
 दर्शनं च सर्वं यस्य समं रूक्षं मस्तकम् । विकृतौ प्रसिद्धासौ च यमि० ॥२०॥
 मूर्ध्नि पुरीषमुत्सृज्य यस्तत्पदं ति मन्दधीः । यः शेते सिन्धुपादेन यामि० ॥२१॥
 अधोत्पादशीयी यो जगत् । शेतेऽतिनिद्रितः । संख्याशायी दिवाशायी यामि० ॥२२॥
 मूर्ध्नि तैलं पुरो दत्त्वा योऽन्मदङ्गमुमस्मृशत् । ददाति पश्चाद्गात्रे वा यामि० ॥२३॥
 कृष्णं तैलं मूर्ध्नि गात्रे किमूत्रं यः समुत्सृजेत् । प्रणभेदाहरेत्पुष्पं यमि० ॥२४॥
 तृणं छिन्नमसि मस्तरैः खैरपिलिखेन्महीम् । गात्रे पादे मलो यस्य यामि० ॥२५॥
 स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं सुरस्य च । यो हरेत्क्षार्पणीलश्च यामि० ॥२६॥
 यत्कर्म दक्षिणहीनं कुरुते मूढधीः शठः । स पापी पुण्यहीनश्च यमि० ॥२७॥
 भ्राम्यन्निधोर्मज्जीवी च भ्रामयान्जी विक्रितसकः । संपृक्कृदेवलश्चैव यामि० ॥२८॥
 विवाहं धर्मकार्यं धो निहन्ति च कोपतः । दिवा मैथुनकारी यो यामि० ॥२९॥
 ईर्ष्युर्क्त्वा सा महालक्ष्मीरन्तर्धानं जगाम ह । ददौ दृष्टिं च देवानां गृहे मर्येचनारद ॥
 तां प्रणम्यासुराः सर्वे मुनयश्च मुवाऽन्विताः । प्रजग्मुः स्वालयं शीघ्रं शत्रुत्यक्तं सुहृद्युतम्
 नेदुर्दुन्दुमयः स्वर्गे बभूवुः पुष्पवृष्टयः । प्रापुर्देवाः स्वराज्यं च निश्चलां कमलां मुने ॥३०॥
 हृत्प्रेमं कथितं व्रतसलक्ष्मिचरितमुत्तमम् । सुखदं भोक्त्वा सारं किं पुनः श्रोतुमिच्छति ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० गणपतेर्गोमास्यत्तः कारणलक्ष्मी-

ब्राह्मणविशेषादिलक्ष्मीचरित्रं कथनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

नारायण महाभाग हरैरंशसमुद्भव । सर्वं श्रुतं त्वत्प्रसादाद्गणेशचरितं शुभम् ॥ १ ॥
 दन्तद्वययुतं वक्त्रं गजराजस्य बालके । त्रिणुना योजितं ब्रह्मैकदन्तः कथं शिशुः ॥
 कुतो गतीऽस्य दन्तोऽन्यस्तेऽहं वान्वक्तुमर्हति । सर्वेश्वरस्त्वं सर्वज्ञः कृपावान्भक्तवत्सलः

सूत उवाच—

नारदस्य वचः श्रुत्वा स्मीरानने सरोरुहः । एकदन्तस्य चरितं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ४ ॥

महाराज उवाच—

मृगः नास्ति वक्ष्येऽहमितिहासं पुरातनम् । एकदन्तस्य चरितं सर्वमहत्तमम् ॥ १ ॥
एकदा कर्तवीर्यं जगाम मृगायां मुने । मृगानिहत्य बहुलान्परिश्रितो बभूव सः ॥
निशामुखे दिनेऽतीते तत्र तस्थौ वने नृपः । जमदग्न्याश्रमाभ्यां चोपोऽग्नीकंसयुतः
प्रातः सगेभ्ये राजा स्नातः शुचिरलंकृतः । दत्तात्रेयेण दत्तं च राजपदं कितं मनुजैः ॥
मुनिर्दर्श राजानं शुष्ककण्ठैश्छत्वालुकम् । प्रीत्याऽऽदरेण मुदुलं पप्रच्छ कुशलं मुनिः ॥
नन मः संभ्रमाद्भजा मुनिं सूर्यममप्रभम् । स च तस्मै ददौ प्रीत्या प्रणताय शुभाशिषः ॥
कुत्सन्तं कथयामास राजा चानशतदिवम् । संभ्रमेणैव मुनिना कृतो राज्ञः तिस्रस्त्रितः
विज्ञाप्य तं मुनिश्रेष्ठः प्रययौ स्वालयं मुदा । प्लवङ्गं कायेन कथयामास भयं कृतम् ॥
कथञ्च सा मुनि भीतं भयं किं ते मयि स्थिते । जमदग्नेर्भयितुं शक्तस्त्वं मया को तू मे मुने
राजभोजनयोग्यार्हं सद्यद्भक्ष्यं प्रयत्नसे । सर्वं तुभ्यं प्रदत्ताणि त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥
सौवर्णानि च रौप्याणि पात्राणि विविधानि च । भोजनार्हाण्यसंख्यानि पाकपात्राणि च त्रिच
सुन्दरविकाराणि पानपात्राणि सानि च । पात्राणि स्वदुर्पूर्णानि प्रहृष्टो मुनये च स्ना
नानाविधानि स्वादूनि परिपक्वफलानि च । पनसाम्रश्रीफलानि नारिकेलानि च ॥
राक्षसीभूतान्यसंख्यानि स्वादुलङ्घ्यकराण्यः । सवर्णधूमनूर्णानां भक्ष्याणि विविधानि च ॥
पक्वान्तावां पर्वतांश्च परमात्स्य कल्दरात् । दुग्धानां च घृतानां च नदीर्धनां ददौ मुदा
शर्कराणां तथा राशिं मोदकानां च पर्वतान् । पृथुकानां सुदृढानां पर्वतान् ददौ मुदा
तान्मूलं च ददौ पूर्णं कर्पूरादिसुवासितम् । नृयोग्यं कौतुकाच्च सुन्दरं वस्त्रभूषणम् ॥
मुनिः संभृतसंभारो दत्त्वा द्रव्यं मनोहरम् । भोजयामास राजानं ससैन्यमपि स्त्रीयम् ॥
यद्यन्तुदुर्लभं वस्तु परिपूर्णं नृपेश्वरः । जगाम विश्वं राजा दृष्ट्वा पात्राण्युक्ता च ह ॥

राजोवाच—

द्रव्याण्येतानि सचिव दुर्लभान्यश्रुतानि च । ममासाध्यानि सहसा कऽऽगतान्यवलोक्य
नृपाज्ञया च सचिवः सर्वं दृष्ट्वा मुनेर्गृहम् । राजानं कथयामास वृत्तान्तं महद्भुतम् ॥

सचिव उवाच—

दृष्टं सर्वं महाराज निबोध मुनिमन्त्रिणम् । बहूनि कुष्ठं यज्ञकाष्ठकुशऽऽपफलान्वितम् ॥
दृष्णवर्मवस्तुभिः शिष्यसंघैश्च संकुलम् । तैजसाधारसस्मादिसर्पसंघैश्च निर्मितम् ॥
वृक्षचर्मपरिधाना दृष्टाः सर्वे जटाधराः । गृहैकदेशे दृष्टा सा कपिलैक मनोहरा ॥
मार्तन्दी चन्द्रवर्णाभा रक्तगङ्गाजलेचिता ॥ ३८ ॥

उच्यन्ती तेजसा तत्र पूर्णचन्द्रसमप्रभा । सर्वसंद्भुताधारा साक्षादिव हरिप्रिया ॥२९॥
इत्येवं बोधितो राजा दुर्बुद्धिः सचिवाज्ञया । मुनिं रयाचे तां धेनुं निबद्धः कालपाशतः
किं वा पुण्यं च का बुद्धिः कः कालः सर्वतो बली । पुण्यवान्बुद्धिमान्दैवाद्राजेन्द्रोऽया-
चत द्विजम् ॥ ३१ ॥

पुण्यं तद्भजायते कर्म पुण्यरूपं च भारते । पापात्प्रजायते कर्म पापरूपं भयावहम् ॥३२॥
पुण्यं कृत्वा स्वर्गभोगं जन्म पुण्यस्थले नृणाम् । पापाद्भुक्त्वा च नरकं कुत्सिते जन्म
जीविनाम् । ३३ ॥

जीविनां निष्कृतिर्नास्ति स्थिते कर्मणि नारद । तेन कुर्वन्ति सन्तश्च संततं कर्मणः क्षयम्
सा विद्या तत्तपो ज्ञानं स गुरुः स च बान्धवः । सा माता स पिता पुत्रस्तत्क्षयं कारयेत्तु यः
जीविनां दारुणो रोगः कर्मभेगः शुभशुभः । भक्तिवैद्यस्तं निहन्ति कृष्णभक्तिरसायनात्
माया ददाति तां भक्तिं प्रतिजन्मनि सेविता । परितुष्टा जगद्धात्री भक्तेभ्यो बुद्धिदायिनी
परा परमभक्ताय माया यस्मै ददाति च । मायां तस्मै मोहयितुं न विवेकं कदाचन ॥
मायाविमोहितो राजा मुनिमानीय यत्नतः । उवाच विनयाद्भक्त्या कृताञ्जलिपुटो मुदा
राजोवाच—

देहि भिक्षां कल्पतरो कामधेनुं च कामदाम् । मह्यं भक्ताय भक्तेश भक्तानुग्रहकारक ॥
शुभद्विधानां दातृणामदेयं नास्ति भारते । दर्धाचिर्देवनाभ्यश्च ददौ स्वास्थि पुरा श्रुतम्
भूमङ्गलीलामात्रेण तपोराशे तपोधन । समूहं कामधेनूनां स्रष्टुं शक्तोऽसि भारते ॥
मुनिरुवाच—

अहो व्यतिक्रमं राजन्ब्रवीषि शठ वञ्चक । दानं दास्यामि विप्रोऽहं क्षत्रियार्यं कथं नृप
कृष्णेन दत्ता गोलोके ब्रह्मणे परमात्मना । कामधेनुरियं यज्ञे न देया प्राणतः प्रिया ॥
ब्रह्मणा भूगवे दत्ता प्रियपुत्राय भूमिप । मह्यं दत्ता च भूगुणा कपिला पैतृकी मम ॥ ४९ ॥
गोलोकजा कामधेनुर्दुर्लभा भुवनत्रये । लीलामात्रात्कथमहं कपिलां स्रष्टुमीश्वरः ॥ ५१ ॥
नाहं रे हालिको मूढ स्तुत्या नोत्थापितोऽनुधः । क्षणेन भस्मसात्कर्तुं क्षमोऽहमतिथिं विना
गृहं गच्छ गृहं गच्छ मे कोपं नैव वर्धय । पुत्रदारादिकं पश्य दैवबाधित पामर ॥ ५८ ॥
मुनेस्तद्वचनं श्रुत्वा चुकोप स नराधिपः । नत्वा मुनिं सैन्यमध्यं प्रययौ त्रिविबाधितः ॥
गत्वा सैन्यसकाशं स कोपप्रस्फुरिताधरः । किंकरान्प्रेषयामास धेनुमानयितुं बलात् ॥
कपिलासंनिधिं गत्वा रुरोद मुनिपुंगवः । कथयामास वृत्तान्तं शोकेन हतचेतनः ॥ ५१ ॥

रुदन्तं ब्राह्मणं दृष्ट्वा सुगमिस्तमुवाच ह । साक्षालक्ष्मीस्वरूपा सा भक्तानुग्रहकारिका ॥

सुरभिरुवाच—

इन्द्रो वा हालिको वाऽपि वस्तु स्वंदातुमीश्वरः । शास्ता पालयेता दाता स्ववस्तुनां च
संततम् ॥ ९३ ॥

स्वेच्छया चेन्नृपेन्द्राय मां ददासि तपोधन । तेन सार्धं गमिष्यामि स्वेच्छया च तवाऽऽज्ञया
अथवा न ददासि त्वं न गमिष्यामि ते गृहात् । मत्तो दत्तेन सैन्येन दूरीं कुरु नृपं द्विषम्
कथं रोदिषि सर्वज्ञ मायामोहितचेतनः । संयोगश्च वियोगश्च कालसाध्यो न चाऽऽत्मनः
त्वं वा को मे तवाहं का संबन्धः कालगोजितः । यावदेव हि संबन्धो ममत्वं तावदेव हि
मनो जानाति यद्व्यमात्मीयं चेति केवलम् । दुःखं च तस्य विच्छेदाद्यावत्स्वत्वं च तत्र वै
इत्युक्त्वा कामधेनुश्च सुषाव विविधानि च । शस्त्राण्यस्त्राणि सैन्यानि सूर्यतुल्यप्रभाणि च
निर्गताः कपिलावक्त्रात्रिकोटयः खङ्गधारिणाम् । विनिःसृता नासिकायाः शूलिनः
पञ्चकोटयः ॥ ९० ॥

विनिःसृता लोचनाभ्यां शतकोटिधनुर्धराः । कपालान्निःसृता वीगास्त्रिकोटयो दण्डधारा-
रिणाम् ॥ ९१ ॥

वक्षःस्थलान्निःसृताश्च त्रिकोटयः शक्तिधारिणाम् । शतकोटयो गदाहस्ताः पृष्ठदेशाद्वि-
निर्गताः ॥ ९२ ॥

विनिःसृताः पादतलाद्वाद्यभाण्डाः सहस्रशः । जङ्घादेशान्निःसृताश्च त्रिकोटयो राजपुत्रकाः
विनिर्गता गुह्यदेशात्रिकोटिभ्लेच्छजातयः । दत्त्वा सैन्यानि कपिला मुनये चाभयं ददौ ॥
युद्धं कुर्वन्तु सैन्यानि त्वं न याहीन्युवाच ह । मुनिः संभृतसंभारैर्हर्षयुक्तो बभूव ह ॥
नृपेण प्रेरितो भृत्यो नृपं सर्वमुवाच ह । कपिलासैन्यवृत्तान्तमात्मवर्गपराजयम् ॥ ९६ ॥
तच्छ्रुत्वा नृपशार्दूलस्त्रस्तः कातरमानसः । दूतान्संप्रेष्य सैन्यानि चाऽऽजहार स्वदेशतः

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० एकदन्तत्वहेतुप्रश्नप्रसङ्गे जमदग्नि-
वार्तेवीर्ययुद्धारम्भवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

=====

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

=====

नारायण उवाच—

हरिं स्मरन्कार्तवीर्यो हृदयेन विदूयता । दूतं प्रस्थापयामास कुपितो मुनिसंनिधिम् ॥ १ ॥
युद्धं देहि मुनिश्रेष्ठ किंवा धेनुं च वाञ्छिताम् । नृपं भृत्यायातिथये सुविचार्य यथोचितम्

दूतस्यैविकं श्रुत्वा जहास मुनिपुंगव । हितं सत्यं नीतिसारं सर्वं दूतमुवाच ह ॥ ३ ॥

मुनिरुवाच—

दृष्ट्वा नृपे निराशरः समाभीतो मया गृहम् । विविधं च यथाशक्त्या भोजितञ्च बभूव
चिन्म ॥ ४ ॥

कश्चित्पुत्रो योऽप्यसौ राज्ञः कर्मपाणविकीर्णः । तां दातुमक्षमो दूतयुद्धं ताम्यमि निश्चितम्
मुनेः कृत्वा कं श्रुत्वा दूतः सर्वमुवाच ह । नृपेन्द्रं च सभामध्ये संतापैः संयुतं भिक्षा ॥ ५ ॥
मुनिश्च कपिलमाह स्तंभं किं कथेम्यहम् । कर्णधारं विना नौवा तथा सैन्यं विना कथ
कथिष्ये च वक्ष्ये तस्मै शस्त्रद्वयं विविधानि च । युद्धशस्त्रोपदेशं च संघानं धौपयोर्विक्रमं
नामोऽन्यत्तु ते विप्र युद्धे जेष्यसि निश्चितम् । तव मृग्युर्न भविता सत्यमस्त्रं विना मुनेः ॥
नृपेन्द्रः सर्वं ते युद्धमयुक्तं ब्राह्मणस्य च । दत्ताश्वेष्वपि शिष्येण वार्यं वै शक्तिधमस्त्रिण
तत्कुलं वा कथिष्ये ॥ ब्रह्मन्निश्वस्य मनस्विनी ॥ १० ॥

मुनिर्मनस्वी सैन्यं च सजीकृत्य ततो मुने । गृहीत्वा सर्वसैन्यं च स जगाम रणाजिरम् ॥
तस्माज्जगाम युद्धाय कनाम मुनिपुंगवम् । उभयोः सैन्ययोर्युद्धं बभूव बहुदुःखम् ॥
॥ जसैन्यं जितं सर्वं कपिलासेनया बलात् । विचित्रं च रथं राज्ञो बभञ्जे लीळया रगे ॥
मुनिश्चेद संतापं सा सेनः कापिली मुदा । नृपेन्द्रः कापिलेयानि जेतुं सैन्यं नि चाक्षमः
सैन्यं हितं शस्त्रवृष्ट्या न्यस्तशस्त्रं चकार सा । शस्त्रवृष्ट्या शस्त्रवृष्ट्या राजा मूर्ध्नामवाप ह
निश्चितं बलं सत्तः किंविदेव पलायितम् । मुनिन्द्रो मूर्च्छितं दृष्ट्वा नृपेन्द्रमतिर्बुधै
कृपानिषिञ्च कृपया तसैन्यं संजहार च । गत्वा सैन्यं विलीनं च कपिलायां च कृत्रिमम् ॥
नृपय मुनिना शीघ्रं दत्ताश्वरूपरेणवः । आशीर्वादं प्रदत्तं च जयोऽस्त्विति कृपालुनं ॥
कृपालुनं प्रोक्ष्य जीवयामास तं नृपम् । स राजा चेतनां प्राप्य समुत्थाय रणमिसत्
मूर्ध्ना ननम भवस्था च मुनिश्रेष्ठं कृतञ्जलिः । मुनिः शुभाशिषं दत्त्वा राजानं त्वमस्मि-
लिङ्ग सः ॥ १९ ॥

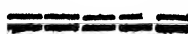
पुनस्तं स्नापयित्वा च भोजयामास वरनतः । नवनीमं हि हृदयं ब्राह्मणानां तु संततम् ॥
अन्येषां क्षुरधाराभमसाध्यं दारुणं सदा । उवाच तं मुनिश्रेष्ठो गृहं गच्छ धराधिप ॥

राजोवाच—

रणं देहि महाबाहो धेनुं किंवा मयेप्सिताम् ॥ २२ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० तारदना० जपदम्भिकार्तवीर्यार्जुनयुद्ध०

वर्णनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ।

अथ षड्विंशोऽध्यायः

नारायण उवाच—

हरिस्मरन्मुनिश्रेष्ठो वाक्यं श्रुत्वा च भूभृतः । हितं सत्यं नीतिसारं प्रवक्तुमुपपन्नम् ॥ १ ॥

मुनिरुवाच—

गृहं गच्छ महाभाग रक्ष धर्मं सनातनम् । सर्वसंपत्तिस्थगं शश्वत्स्थिते धर्मे सुनिश्चिनम् ॥
त्वां च दृष्ट्वा निराहारं समानीय गृहं नृप, तव पूजामकरवं यथाशक्ति विधानतः ॥ ३ ॥
सांप्रतं मूर्छितं दृष्ट्वा पादरेणुं शुभाशिषम् । अदं च नयांचक्रे क्वत्तुमेवोचितं न च ॥
नृपस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रणम्य मुनिपुंगवम् । रथमन्यं त्वारुहो ह युद्धं देहीत्युवाच ह ॥ ५ ॥
मुनिः कृत्वा च संनाहं तं योद्धुमुपचक्रमे । राजा तं युयुधे तत्र कोपेन हृन्मत्स्यः ॥
कपिलदत्तस्त्रेण न्यस्तशस्त्रं चकार तम् । कपिलदत्तया ह्यक्त्या पुनर्मूर्छं प्राप च ॥
पुनश्च चेतनां प्राप्य राजा राजीवलोचनः । मुनिना युयुधे तत्र कोपेन पुनरेव च ॥
आश्लेपं योजयामास समरे नृपपुंगवः । मुनिर्निर्वापयामास वारुणेन च लीलया ॥ ९ ॥
नृपेन्द्रो वारुणास्त्रं च चिक्षेप समरे मुनौ । वायव्यास्त्रेण स मुनिः शमयामास लीलया ॥
वारुणास्त्रं नृपश्रेष्ठश्चिक्षेप समरे तदा । गान्धर्वेण मुनिश्रेष्ठः शमयामास तत्क्षणम् ॥
नागास्त्रं च नृपश्रेष्ठश्चिक्षेप रणमूर्धनि । गारुडेन मुनिश्रेष्ठो निजघातं क्षणभङ्गे ॥
मरेश्वरं महास्त्रं च शतसूर्यसमप्रभम् । चिक्षेप नृपतिश्रेष्ठो द्योतयन्तं दिशो दक्ष ॥ १३ ॥
वैष्णवास्त्रेण दिग्भेन त्रिलोकव्यापकेन च । मुनिर्निर्वापामास बहुयस्नेन नागम् ॥ १४ ॥
मुनिर्नागयणास्त्रं च चिक्षेप मन्त्रपूर्वकम् । शस्त्रं त्यक्त्वा महाभक्तो नमाम शशं वक्षी ॥
ऊर्ध्वं च भ्रमणं कृत्वा क्षणं दीप्त्वा दिशो दश । प्रलयाग्निसमं तत्र स्वयमन्तर्धीयत ॥
जृम्भणास्त्रं च स मुनिश्चिक्षेप रणमूर्धनि । निद्रां प्राप्तेन राजा सुष्वास च मृतोऽयम् ॥
दृष्ट्वा नृपं निद्रितं तं चार्धचन्द्रेण तत्क्षणम् । चिच्छेद सारथिं यनं अनुवर्णं मुनिस्तदा ॥
मुकुटं च क्षुरपेण च्छत्रं संनाहमेव च । अस्त्रं तूष्णं वाजिगणं विविधे च भूभृतः ॥ १९ ॥
मुनिस्तस्मिन्निवास्तर्वास्त्रेणैव लीलया । निबध्य स्थापयामास प्रहस्य समस्स्थले ॥ २० ॥
मुनिस्तं बोधयामास सुमन्त्रेणैव लीलया । निबद्धस्तर्वामात्यानां दर्शयामास भूमिभम् ॥
दर्शयित्वा नृपं तांश्च बोधयामास तत्क्षणम् । नृपेन्द्रमाशिषं कृत्वा गृहं गच्छेत्युवाच ह ॥
राजा कोपास्समुत्थाय शूलमुद्यम्य यत्नतः चिक्षेप तं मुनिश्रेष्ठं मुनिः शश्वत् । जवान तम् ॥
एतस्मिन्मन्तरे ब्रह्मा समागत्य रणस्थलम् । सुप्रीतिं जनयामास सुनीत्या च परस्परम् ॥

मुनिर्नम ब्रह्माणं तुष्टाव च रणस्थले । राजा नत्वा विधिं चर्षिं स्वपुरं प्रययौ तदां ॥
मुनिर्ययौ स्वाश्रमं च स्वलोकं कमलोद्भवः । इत्येवं कथितं किञ्चिदपरं कथयामि ते ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिस्तोत्र० नारदना० जमदग्निर्कार्तवीर्ययुद्धोपशमवर्णनं
नाम षड्विंशोऽध्यायः । २९ ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

हरिं स्मृत्वा गृहं गत्वा राजा विस्मितमानसः । आजगाम महारण्ये जमदग्न्याश्रमं पुनः ॥
स्थानां च चतुर्लक्षं रायिनां दशलक्षकम् । अश्वेन्द्राणां गजेन्द्राणां पञ्चासीनामसंख्यकम् ॥
राजेन्द्राणां सहस्रं च महाबलपराक्रमम् । महासमृद्धिगुक्तं च त्रैलोक्यं जेतुमीश्वरः ॥
सर्वतो वेष्ट्य मास जमदग्न्याश्रमं मुने । रथस्थो वर्मयुक्तश्च कार्तवीर्यार्जुनः स्वयम् ॥
सैन्यशब्दैर्वाद्यशब्दैर्महाकोलाहलैर्मुने । जमदग्न्याश्रमस्थाश्च मूर्च्छमापुर्भयेन च ॥ १ ॥
कुटीं प्रविश्य बभ्रवान्गृहीत्वा कपिलां शुभाम् । पुरं गन्तुं मनश्चक्रे दुर्बुद्धिरसदाशयः ॥
समुत्तस्थौ मुनिश्रेष्ठो गृहीत्वा सशरं धनुः । एकाकी मुक्तगात्रश्च धेनुं नत्वा हरिं स्मरन् ॥
आश्रमस्थाञ्जनात्सर्वान् मादृशोऽस्य च यत्नतः । आजगाम रणस्थानं निःशङ्को नृपतेः पुरः
निर्ममे शरजालं च स मुनिर्मन्त्रपूर्वकम् । आच्छादयत्स्वाश्रमं तैर्मानवं वर्मणा यथा ॥
अपरं शरजालं च निर्ममे मुनिपुंगवः । तैरेवाऽऽवरणं चक्रे सर्वसैन्यं यथ क्रमम् ॥
मुनिना शरजालेन सर्वसैन्यं समावृतम् । तानि सर्वाणि गुप्तानि यथा पद्माणि पद्मरे ॥
राजा दृष्ट्वा मुनिश्रेष्ठमवरोह्य रथात्पुरः । सार्धं नृपेन्द्रैर्भक्त्या च प्रणनाम कृताञ्जलिः ॥
नत्वाऽऽरुरोहयानं स मुनेः प्राप्य शुभाशिषः । आरुह्य च नृपश्रेष्ठः स्वयानं दृष्टमानसः ॥
नृपैः सार्धं नृपश्रेष्ठश्चिक्षेप मुनिपुंगवे । अस्त्रं शस्त्रं गदां शक्तिं जघान क्रीडया मुनिः ॥ १-४ ॥
मुनिश्चिक्षेप दिव्यास्त्रं विच्छिदे लीलया नृपः । शूलं चिक्षेप नृपतिस्तं जघान तदा मुनिः ॥
अपरं शरजालं च निर्ममे मुनिपुंगवः । शस्त्रौघैर्दुर्निर्गमैश्च खण्डं खण्डं चकार सः ॥
निबद्धाः शरजालेन न च शक्ताः पलायितुम् । जृम्भणास्त्रेण मुनिना ते च सर्वे विजृम्भिताः
हस्त्यश्वरथपादावसहितं सर्वसैन्यकम् । राजानं निद्रितं दृष्ट्वा न जघान मुनिश्चरः ॥
गृहीत्वा कपिलां हृष्टो रुदन्तीं शोकमूर्छिताम् । बोधयित्वा पुरः कृत्वा स्वाश्रमं गन्तुमुद्यतः
एतस्मिन्नन्तरे राजा चित्तानां प्राप्य नारद । निवारयामास मुनिं गृहीत्वा सशरं धनुः ॥
जगाम कपिलां त्रस्तां स्वस्थानं च रणाजिरात् । मुनिश्च तस्थौ निःशङ्को गृहीत्वा सशरं धनुः

ब्रह्म खं च नृश्रेष्ठः स चित्सेप मुनौ तदा । ब्रह्मास्त्रेण मुनीन्द्रस्य सद्यो निर्वाणतां गतम् ॥
 दिव्यास्त्रेण मुनिश्रेष्ठे नृपस्य सशरं धनुः । रथं च सारथिं चैव चिच्छिदे वर्म दुर्वहम् ॥२२॥
 अथ राजा महाक्रुद्धो ददर्श स्वसमीपतः । दत्तेन दत्तां शक्तिं तामेकपूरुषवतिनीम् ॥
 जग्राह नत्वा दत्तं तं स नत्वा शक्तिमुख्यणाम् । चूर्णयामास तत्रैव शतसूर्यसमप्रभम् ॥
 यत्तेजः सर्वदेवानां तेजो नारायणस्य च । शंभोश्च ब्रह्मणश्चैव मायायाश्चैव नारद ॥
 तत्रैवाऽऽगमयामास स योगी मन्त्रपूर्वकम् । तेजसा द्योतयामास गगनं च दिशो दश ॥
 दृष्ट्वा क्षिपन्तीं तां देवा हाहाकारेण चुक्रुशुः । आकाशस्याश्च समरं पश्यन्तो दुःखिता हृदा
 चित्सेप तां चूर्णयित्वा कार्तवीर्यार्जुनः स्वयम् । सद्यः पपात सा शक्तिर्ज्वलन्ती मुनिवक्षसि ॥
 विदार्योगे मुनेः शक्तिर्जगाम हरिसन्निधिम् । दत्ताय हरिणा दत्तां शस्त्रास्त्रनिधये तदा ॥
 मूर्छां संप्राप्य स मुनिः प्राणांस्त्यज्यत तत्क्षणम् । तेजोऽम्बरे भ्रामित्वा च ब्रह्मलोकं जगाम ह
 युद्धे मुनिं मृतं दृष्ट्वा रुरोद कपिला मुहुः । हे तात तातेत्युच्चार्य गोलोकं सा जगाम ह ॥
 सर्वं सा कथयामास गोलोके कृष्णमीश्वरम् । रत्नसिंहासनस्थं तं गोपैर्गोपीभिरावृतम् ॥
 कृष्णेन ब्रह्मणे दत्ता ब्रह्मणा भृगवे पुरा । सा प्रीत्या पुष्करे ब्रह्मन्भृगुणा जमदग्नये ॥३३॥
 नत्वा च कामधेनूनां समूहं सा जगाम ह । तदश्रुबिन्दुना मर्त्ये रत्नसंघो बभूव ह ॥३४॥
 अथ राजा तं निहत्य बोधयित्वा स्वसैन्यकम् । प्रायश्चित्तं विनिर्वर्त्य जगाम स्वपुरं मुदा ॥
 प्राणनाथं मृतं श्रुत्वा जगाम रेणुका सती । मुनिं वक्षसि संस्थाप्य क्षणं मूर्छामवाप सा ॥
 ततः सा चेतनां प्राप्य न रुरोद पतिव्रता । एहि वत्स भृगो राम राम रामेत्युवाच ह ॥
 आजगाम भृगुभूर्तूर्णं क्षणाद्वै पुष्करादहो । ननाम मातरं भक्त्या मनोयायी च योगवि ॥
 दृष्ट्वा रामो मृतं तातं शोकार्ता जननीं सतीम् । आकर्ण्य रणवृत्तन्तं प्रयान्तीं कारिणं शूचा
 विललाप भृशं तत्र हे तात जननीति च । चितां चकार योगीन्द्रश्चन्द्रनैराज्यसंगुताम् ॥
 रेणुका राममादाय तूर्णं कृत्वा स्ववक्षसि । चुचुम्ब गण्डे शिरसि रुरोदोच्चैर्भृशं मुने ॥४१॥
 रामं राम महाबाहो क यामि त्वां विहाय च । वत्स वत्सेति कृत्वैवं विललाप भृशं मुहुः
 मत्प्राणाधिक हे वत्स मदीयं वचनं शृणु । पित्रेः शेषक्रियां कृत्वा याया युद्धं न पुत्रक ॥
 गृहे तिष्ठ सुखं वत्स तपस्यां कुरु शाश्वतीम् । समरं नैव सुखं दारुणैः क्षत्रियैः सह ॥
 मातुर्वचनमश्रुत्वा प्रतिज्ञां तां चकार ह । त्रिसप्तकृत्वो निर्भूगं करिष्यामि ध्रुवं महीम्
 कार्तवीर्यं हनिष्यामि लीलया क्षत्रियाधमम् । पितृंश्च तर्पयिष्यामि क्षात्रियक्षतजैस्तथा ॥
 इत्युदीर्य पुरो मातुर्विललाप मुहुर्महुः । हितं तथ्यं नीतिसारं बोधयामास मातरम् ॥

राम उवाच—

पितुः शासनहन्तारं पितुर्वधविधायकम् । यो न हन्ति महाभूढो रौरवं स व्रजेद्ध्रुवम् ॥
अग्निदो गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः । क्षेत्रदारापहारी च पितृबन्धुर्गिहिसकः ॥४९॥
सततं मन्दकारी च निन्दकः कटुजल्पकः । एकादशैते पापिष्ठा वधर्हा वेदसंमताः ॥
द्विजानां द्रविणादानं स्थानान्निर्वासनं सति । वपनं ताडनं चैव वधमाहुर्मनीषिणः ॥
एतस्मिन्ननरे तत्र चाऽऽजगाम भृगुः स्वयम् । अतिव्रतो मनोऽपी च हृदयेन विदूयता ॥
दृष्ट्वा तं रेणुकाराभौ विनतौ संबभूवतुः । स तावुवाच वेदोक्तं परलोकहिताय च ॥

भृगुरुवाच—

मद्वंशजातो ज्ञानी त्वं कथं विलपसे सुत । जलबुद्बुदवत्सर्वं संसारे च चराचरम् ॥५०॥
सत्यसारं सत्यबीजं कृष्णं चिन्तय पुत्रक । यद्गतं तद्गतं वत्स गतं नैवऽगमिष्यति ॥
यद्भवेत्तद्भवत्येव भविता यद्भविष्यति । पूर्वजिनं स्वीयकर्मफलं केन निवार्यते ॥५१॥
भूतं भव्यं भविष्यं च यत्कृष्णेन निरूपितम् । निरूपितं यत्तत्कर्म केन वत्स निवार्यते
मायबीजं मयिनां च शरीरं पाञ्चभौतिकम् । संकेतपूर्वकं नाम प्रातःस्वप्नसंयं सुत ॥
क्षुधा निद्रा दया शान्तिः क्षमा कान्त्यादयस्तथा । यन्ति प्राणा मनो ज्ञानं प्रयाते परमं तपनि
बुद्धिश्च शक्तयः सर्वा राजेन्द्रमिव किंकाः । सर्वे तमनुगच्छन्ति तं कृष्णं भज यत्नतः ॥
के वा केषां च पितरः के वा केषां सुता सुत । कर्मोर्मिरेरिताः सर्वे भवाब्धौ दुस्तरे परम् ॥
ज्ञानिनो मा रुदन्त्येव मा रोदीः पुत्र सांप्रतम् । रोदनाश्रुप्रपतनान्मृ । नरकं ध्रुवम् ॥
संकेतारुयोच्चारणेन यद्बुद्धिं च बान्धवाः । शतवर्षं रुत्वा तं प्राप्नुवन्ति न निश्चितम्
पार्थिवांशं च पृथिवी गृह्णात्यस्थित्वच दिकम् । तोयांशं च तथा तोयं शून्यांशं गगनं तथा ॥
वयंश्च च तथा वयुस्तेजस्तेजांशकं तथा । सर्वे विलीनः सर्वेषु को वाऽऽयात्यति रोदनात्
नामश्रुतिदशकर्मकथाप्रावशेषितः । वेदोक्तं चैव यत्कर्म कुरु तत्पारलौकिकम् ॥५२॥
स च बन्धुः सुपुत्रश्च परलोकहिताय यः । भृगोस्तद्वचनं श्रुत्वा शोकं तत्याजं तत्क्षणम् ॥
रेणुका च महासाध्वी तं वक्तुमुपचक्रमे ॥ ५३ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० जमदग्निसंहा० परशुराम विज्ञादि-
वर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

=====

रेणुकोवाच—

ब्रह्मन्ननुगमिष्यामि प्राणनाथस्य सांप्रतम् । ऋतोश्चतुर्थदिवसे मृतोऽयं चाद्यमानदः ॥
कर्तव्या का व्यवस्थाऽत्र वद वेदविदां वर । त्वमागतो मे सहसा पुण्येन कविजन्मनम् ॥

भृगुरुवाच—

अहो पुण्यवतो भर्तुरनुगच्छ महामनि । चतुर्थदिवसं शुद्धं स्वामिनः सर्वकर्मसु ॥ १ ॥
शुद्धा भर्तुश्चतुर्थेऽहनि न शुद्धा दैवपित्र्ययोः । दैवे कर्मणि पित्र्ये च पञ्चमेऽहनि विशुध्यति ॥
व्यलम्राही यथा व्यालं बिभ्रदुद्धृते बलात् । तद्वत्स्वामिनमादाय साध्वी स्वर्गं प्रयाति च ॥
मोदते स्वामिना सार्धं यावदिन्द्राश्चतुर्दश । अत ऊर्ध्वं कर्मभोगं भुङ्क्ष्व स धिः शुभाशुभम् ॥
स पुत्रो भक्तिदाता यः सा च स्त्री याऽनुगच्छति । स बन्धुरानदाता यः स शिष्यो गुरुवर्चयेत् ॥
सोऽभीष्टदेवो यो रक्षेत्स राजा णलयेत्प्रजाः । स च स्वामी पित्र्यं धर्ममतिं दातुमिहेश्वरः ॥
स गुरुर्धर्मदाता यो हरिभक्तिप्रदायकः । एते प्रशंस्या वेदेषु पुराणेषु च निश्चितम् ॥२॥

रेणुकोवाच—

गन्तुं स्वस्वामिना सार्धं का शक्ता भारते मुने । का वाऽप्यशक्ता नारीषु तन्मे ब्रूहि तपोधन ॥

भृगुरुवाच—

बाळापत्याश्च गर्भिण्यो ह्यदृष्टक्रतवस्तथा । रजस्वला च कुलटा गलितवस्त्राधिपयुता ॥ १ ॥
पतिसेवाविहीना या ह्यभक्ता कटुभाषिणी । एता गच्छन्ति चेद्देवान्न कान्तं प्राप्नुवन्ति ताः
संस्कृताग्निं पुरो दत्त्वा चितासु शयितं पतिम् । कान्तास्तमनुगच्छन्ति कान्ताश्चेत्याप्नुवन्ति
ताः ॥ १३ ॥

अनुगच्छन्ति याः कान्तं तमेव प्राप्नुवन्ति ताः । सार्धं कृत्वा पुण्यभोगं दिवि जन्मनि जन्वन्ति
इयं ते कथिता सान्निव्यवस्था गृहिणां ध्रुवम् । तीर्थे ज्ञानमृतानां च वैष्णवानां गर्वि शृणु
या साध्वी वैष्णवं कान्तं यत्र यानुगच्छति । प्रयाति स्वामिना सार्धं वैकुण्ठे हरिसंनिधिम्
विशेषे नास्ति भक्तानां तीर्थे वाऽन्यत्र नारद । मरणेन फलं तुर्यं मुक्तानां कृष्णभाविनाम्
तयोः पातो नास्ति तस्मान्महनि प्रलये सनि । नारायणं तं भजेत् पुमांस्त्री कमलालयम् ॥
तीर्थे ज्ञानमृतश्चापि वैकुण्ठं याति निश्चितम् । सभार्यो मोदते तत्र यः षड्वै ब्रह्मणः शनम् ॥
इत्युक्त्वा रेणुकां तत्र जामदग्न्यमुव च ह । वेदोक्तं वचनं सर्वं स भृगुः सपयोचिन्म ॥

एहि वत्स महाभाग त्यज शोकममङ्गलम् । उत्तानं कुरु तातं च दक्षिणाशिरसं भृगो ॥
 वस्त्रं यज्ञोपवीतं च नूतनं परिधाय । अनश्रुनयनो भूत्वा संतिष्ठन्दक्षिणामुखः ॥२२॥
 अरणीं च भस्त्रं च गृह्ण प्रीतिपूर्वकम् । पृथिव्यां यानि तीर्थानि सर्वेषां स्मरणं कुरु ॥
 गयादीनि च तीर्थानि ये च पुण्याः शिलोच्छयाः । कुरुक्षेत्रं च गङ्गां च यमुनां च सरिद्वराम्
 कौशिकीं चन्द्रभागां च सर्वणपप्रणाशिनीम् । गण्डकीमथ काशीं च पनसां सरयूं तथा ॥
 पुष्पभद्रां च भद्रां च नर्मदां च सरस्वतीम् । गोदावरीं च कावेरीं स्वर्णरेखां च दुष्करम् ॥
 रैवतं च वराहं च श्रीशैलं गन्धमादनम् । हिमालयं च वैलासं मुमेरुं रत्नपर्वतम् ॥
 व.राणसीं प्रयागं च पुण्यं वृन्दावनं वनम् । हर्गिद्वारं च बदरीं स्मारंस्मारं पुनः पुनः
 चन्दनागुरुकस्तूरीसुगन्धिकुसुमं तथा । प्रदाय वाससाऽऽच्छाद्य स्थापयैनं त्रितोषारि ॥
 कर्णाक्षिणासिकास्ये त्वं शलाकां च हिर मयीम् । कृत्वा निर्मन्यनं तात विप्रेभ्यो देहि सादरम्
 सनिलं ताम्रपात्रं च धेनुं च रजतं तथा । सदक्षिणं सुवर्णं च दत्त्वाऽग्निं देह्यकातरः ॥३१॥
 ॐ कृत्वा दुष्कृतं कर्म जानता वाऽप्यजानता । मृत्युकालवशं प्राप्य नरं पञ्चत्वमागतम्
 धर्माधर्मसमायुक्तं लोभमोहसमावृतम् । दह सर्वाणि गात्राणि दिव्यांलोकान्स गच्छतु ॥
 इमं मन्त्रं पठित्वा तु तातं कृत्वा प्रदक्षिणम् । मन्त्रेणानेन देह्याग्निं जनकाय हरिं स्मरन् ।
 ॐ अस्मिन्कुले त्वं जातोऽसि त्वदीयो जायतां पुनः । असौ र्वर्गाय लोकाय स्वाहेति वद
 सां प्रतम् ॥ ३९ ॥

अग्निं देहि शिरःस्थाने हे भृगो भ्रातृभिः सह । तच्चकार भृगुः सर्वं सगोत्रैराज्ञया भृगोः ॥
 अथ पुत्रं रेणुका सा कृत्वा तत्र स्ववक्षसि । उवाच किंचिद्वचनं परिणामसुखावहम् ॥
 अविरोधो भवाब्धौ च सर्वमङ्गलमङ्गलम् । विरेधो न शर्बाजं च सर्वोपद्रवकारणम् ॥३८॥
 अकर्तव्यो निरोधो वै दारुणैः क्षत्रियैः सह । प्रतिज्ञा चैषा कर्तव्या मदीयं वचनं शृणु ॥
 आलोच्य ब्रह्मणा सार्धं भृगुणा दिव्यमन्त्रिणा । यथोचितं च कर्तव्यं सद्भिरालोचनं शुभम्
 इत्युक्त्वा तं परित्यज्य कान्तं कृत्वा स्ववक्षसि । सा सुप्त्वा चितायां च पश्यन्ती तं हरि-
 स्मृतिः ॥ ४१ ॥

वह्निं ददौ चितायां च स रामो भ्रातृभिः सह । भ्रातृभिः पितृशिष्यैश्च सार्धं स विललाप च
 राम रामेति रामेति वाक्यमुच्चार्य सा सति । पुरस्ताज्जापदमन्यस्य भग्नीभूता बभूव सा ॥
 भर्तुर्नाम समाकर्ण्य तत्राऽजम्मुहुरेश्वराः । रथस्थाः श्यामवर्णाश्च सर्वे चारुचतुर्भुजाः ॥
 शङ्खचक्रगदाध्वजधरिणो वनमालिनः । किरीटिनः कुण्डलिनः पीतकौशेयवाससः ॥४५॥
 रथे कृत्वा रेणुकां तां गत्वा ते ब्रह्मणः पदम् । जमदग्निं समादाय प्रजम्मुहरिसंनिधिम् ॥

तौ दम्पती च वैकुण्ठे तस्थतुर्हरिर्पिनिधौ । कृत्वा दास्यं हरेः शश्वत्सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥
अथ रामो ब्राह्मणैश्च भृगुणा सह नारद । पित्रोः शेषक्रियां कृत्वा ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ ।
गोभूहिरण्यवासांसि दिव्यशय्यां मनोरमाम् । सुवर्णाधारसहितां जलमन्त्रं च चन्दनम् ।
रत्नदीपं रौप्यशैलं सुवर्णासनमुत्तमम् । सुवर्णासासहितं ताम्बूलं च सुवासितम् ॥
छत्रं च पादुके चैव फलं माल्यं मनोहरम् । फलं मूलदिकं चैव मिष्टान्नं च मनोहरम् ॥
ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्त्वा ब्रह्मलोकं जगाम स ॥ ९१ ॥

ददर्श ब्रह्मलोकं स शातकुम्भविनिर्मितम् । स्वर्णपाकारसंयुक्तं स्वर्णतम्भैर्विमूषितम् ॥
ददर्श तत्र ब्रह्माणं ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा । रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥ ९२ ॥
सिद्धेन्द्रैश्च मुनिन्द्रैश्च ऋषोन्द्रैः परिवेष्टितम् । विशाधरीणां नृत्यं च पश्यन्तं सस्मितं मुदा
संगीतमुपशृण्वन्तं गीयमानं च गायकैः । चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमेन विराजितम् ।
तपसां फलदातारं दातारं सर्वपदाम् । धातारं सर्वजगतां कर्तारं चेश्वरं परम् ॥ ९३ ॥
परिपूर्णतमं ब्रह्म जपन्तं कृष्णमीश्वरम् । गुह्ययोगं प्रवोचन्तं पृच्छन्तं शिष्यमण्डलम् ॥
दृष्ट्वा तमव्ययं भक्त्या प्रणनाम भृगुः पुरः । उच्चैश्च रोदनं कृत्वा स्ववृत्तान्तमुवाच ह

भृगुरुवाच—

ब्रह्मस्त्वद्वंशजोऽहं जमदग्निमुतो विधे । पितामहस्त्वमस्माकं सर्वज्ञं कथयामि किम् ॥
मृगयामागतं भूपं पिता मे चोपवासिनम् । पारणां कारयामास कपिलादत्तवस्तुभिः ॥
स राजा कपिलं लोभात्कार्तवीर्यार्जुनः स्वयम् । घातयामास मत्तातपित्युक्त्वोच्चैरुरोद सः
निहृद्य बाष्पं स पुनरुवाच करुणानिधिम् । माता मेऽनुगता साध्वी मां विहाय जगद्गुरो
अधुनाऽहमनाथश्च त्वं मे माता पिता गुरुः । कर्ता पालयिता दाता पाहि मां शरणागतम्
आगतोऽहं तव सभां प्रमातुर्मातुराज्ञया । उपायेन जगन्नाथ मद्द्वैरिहननं कुरु ॥ ९४ ॥
स राजा स च धर्मिष्ठः स दयलुर्यशस्करः । स पूज्यः स स्थिरश्रीश्च यो दीनं परिपालयेत्
धनिर्दानौ समं दृष्ट्वा यः प्रजां न च णलयेत् । तद्देहाद्याति रुष्टा श्रीः स भवेद्भ्रष्टगज्यकः
श्रुत्वा विप्रचटोर्वाक्यं करुणासागरो विधिः । दत्त्वा शुभाशिषं तस्मै वासयामास वक्षसि
श्रुत्वा भृगोः प्रतिज्ञां च विस्मितश्चतुर्गननः । अतीव दुष्करां घोरां बहुजीवविघातिनीम्
कर्मणा तद्भवेत्सर्वमेति कृत्वा तु मानसे । उवाच जामदग्न्यं तं परिणाममुखावहम् ॥

ब्रह्मोवाच—

प्रतिज्ञा दुष्करा वत्स बहुजीवविघातिनी । सृष्टिरेषा भगवतः संभवेदीश्वरेच्छया ॥ ७० ॥

सृष्टिः सृष्टा मया पुत्रं क्लेशैर्नैवेश्वराक्षया । सृष्टिलुप्तौ प्रतिज्ञा ते दारुणाऽकरुणा परा ॥ ७१ ॥
 त्रिःसप्तकृत्वो निर्मूपां कर्तुमिच्छसि मेदिनिम् । एकक्षत्रियदोषेण तज्जातिं हन्तुमिच्छसि
 ब्रह्माक्षत्रियविच्छेद्वैर्नित्या सृष्टिश्चतुर्विधैः । आबिभूता तिरोभूता हरेरेव पुनः पुनः ॥ ७२ ॥
 अन्यथा त्वत्प्रतिज्ञा च भविता पाक्तनेन ते । ब्रह्मायासेन ते कार्यसिद्धिर्भवेत्तुमर्हति ॥ ७३ ॥
 शिवलोकं गच्छ वत्स शंकरं शरणं व्रज । पृथिव्यां बहवो भूपाः सन्ति शंकरकिंकराः ॥ ७४ ॥
 विनाऽऽज्ञया महेशाय को वा तान्हन्तुमीश्वरः । बिभ्रतः कवचं दिव्यं शक्तैर्न शंकरस्य च ॥
 उपयं कुरु यत्नेन जयबीजं शुभावहम् । उपायतः समारब्धाः सर्वे तिथ्यन्त्युपक्रमाः ॥
 श्रीकृष्णमन्त्रकवचग्रहणं कुरु शंकरान् । दुर्लभं वैष्णवं तेजः शैवं शाक्तं विजेष्यति ॥ ७५ ॥
 गुरुस्ते जगतां नाथः शिवो जन्मनि जन्मनि । मन्त्रो मत्तो न युक्तस्ते यो युक्तः स भवेद्विधिः
 कर्मणा लभ्यते मन्त्रः कर्मणा लभ्यते गुरुः । निषेकाल्लभ्यते मन्त्रः कान्ता कान्तो गुरुस्तथा
 स्वयमेवोपतिष्ठन्ते ये येषां तेषु ते ध्रुम् ॥ ८० ॥

त्रैलोक्यविजयं नाम गृहीत्वा कवचं वरम् । त्रिःसप्तकृत्वो निर्मूपां करिष्ये महीं भृगो ॥
 दिव्यं पाशुपतं तुभ्यं दाना दास्यति शंकरः । तेन दत्तेन शस्त्रेण क्षत्रसंघं विजेष्यसि ॥ ८१ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० भृगोर्ब्रह्मलोकगणने ब्रह्मो-

क्तोपायवर्णनं नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा प्रणम्य च जगद्गुरुम् । स्फीतस्तस्माद्वरं प्राप्य शिवलोकं जगाम सः ॥
 लक्षयोजनमूर्ध्वं च ब्रह्मलोकाद्विलक्षणम् । अनिर्वाच्यसुशोभाढ्यं वायवाचारं मनोहरम् ॥
 पैकुण्ठं दक्षिणे यस्य गौरीलोकश्च वामतः । यदधो ध्रुवलोकश्च सर्वलोकात्परः स्मृतः ॥ १ ॥
 तेषामूर्ध्वं च गोलोकः पञ्चाशत्कोटियोजनः । अत ऊर्ध्वं न लोकश्च सर्वोपरि च स स्मृतः ॥
 मनोयायी स योगीन्द्रः शिवलोकं ददर्श ह । उपमानोपमेयाभ्यां रहितं महदद्भुतम् ॥ २ ॥
 योगीन्द्राणां वरेण्यैश्च सिद्धाविद्याविशारदैः । कोटिकल्पतपःपूतैः पुण्यवद्भिर्निषेवितम् ॥ ३ ॥
 वेष्टितं करुणवृक्षाणां समूहैर्वाञ्छितप्रदैः । समूहैः कामधेनूनामसंख्यानां विराजितम् ॥ ४ ॥
 पारिजानतरूणां च वनराजिविराजितम् । मधुलुब्धमधूम्नां मधुरध्वनिमोहितम् ॥ ५ ॥

नवपल्लवसंयुक्तं पुंस्कोकिलरुतश्रुतम् । योगेन योगिनः सृष्टं स्वेच्छया शंकरेण च ॥ ९ ॥
 शिल्पिनां गुरुणा स्वप्ने न दृष्टं विश्वकर्मणा । जन्तुभिर्वेष्टितं ब्रह्मयोगदुष्टैर्निरामयैः ॥ १० ॥
 सरोवरशतैर्दिव्यैः पद्मराजीविराजितैः । पुष्पोद्यानायुतैर्युक्तं सदा चातिसुशोभितम् ॥ ११ ॥
 मणीन्द्रसाररचितैः शोभितैर्मणिवेदिभिः । राजमार्गशतैर्दिव्यैः सर्वतः परिभूषितम् ॥ १२ ॥
 मणीन्द्रसारनिर्माणशतकोटिगृहैर्युतम् । नानाचित्रविचित्राढ्यैर्मणीन्द्रकलशोज्ज्वलैः ॥
 तन्मध्यदेशे रम्ये च ददर्श शंकरालयम् । मणीन्द्रसाररचितप्राकां सुमनोहरम् ॥ १४ ॥
 अत्यूर्ध्वमम्बगम्पि क्षीरनीरनिभं परम् । षोडशद्वारसंयुक्तं शोभितं शतमन्दिरैः ॥ १५ ॥
 अमूल्यरत्नरचितै रत्नसोपानभूषितैः । रत्नस्तम्भकपाटैश्च हीरकेण पटिष्कृतैः ॥ १६ ॥
 माणिक्यजाटमालाभिः सद्गतकलशोज्ज्वलैः । नानाविचित्रचित्रेण चित्रितैः सुमनोहरैः ॥
 आलयस्य पुरस्तत्र सिंहद्वारं ददर्श सः । रत्नेन्द्रसारखचित्रकपाटैश्च विराजितम् ॥ १८ ॥
 शोभितं वेदिकाभिश्च बाह्याभ्यन्तरतः सदा । रचिताभिः पद्मरागैर्महामरकतैर्गृहम् ॥ १९ ॥
 नानाप्रकारचित्रेण चित्रितं सुमनोहरम् । करालरूपावद्राक्षीद्द्वारपालौ भयंकौ ॥ २० ॥
 महकरलान्तस्यौ विकृतौ रक्तलोचनौ । दग्धशैलप्रतीकाशौ महबलपराक्रमौ ॥ २१ ॥
 विभूतिभूषिताङ्गौ च व्याघ्रचर्माम्बरौ वरौ । पिङ्गलाक्षौ विशालाक्षौ जटिलौ च त्रिलोचनौ ॥
 त्रिशूलपट्टिशधरौ ज्वलन्तौ ब्रह्मनेजसा तौ दृष्ट्वा मनसा भीतस्त्रस्तः किञ्चिदुवाच ह ॥
 विनयेन विनीतश्च दुर्विनीतौ महाबलौ । आत्मनः सर्ववृत्तान्तं कथयामास तत्पुरः ॥ २४ ॥
 विप्रस्य वचनं श्रुत्वा कृपायुक्तौ बभूवतुः । गृहीत्वाऽङ्गां चगद्वारा शंकरस्य महात्मनः ॥
 प्रवेष्टुमङ्गां ददतु गिरानुचरौ वरौ । भृगुस्तदाज्ञामादा प्रविवेश हरिं स्मरन् ॥ २६ ॥
 प्रत्येकं षोडशद्वारो ददर्श सुमनोहराः । द्वारपादैर्नियुक्ताश्च नानाचित्रविचित्रिनाः ॥ २७ ॥
 दृष्ट्वा तां महदाश्च तपश्चच्छूलिनसमाम् । नानासिद्धगणाकीर्णौ महर्षिगणसेविताम् ॥
 पारिजातसुगन्धद्वयवायुना सुरभीकृताम् । ददर्श तत्र देवेशं शंकरं चन्द्रशेखरम् ॥ २९ ॥
 त्रिशूलपट्टिशधरं व्याघ्रचर्माम्बरं परम् । विभूतिभूषिताङ्गं तं नागयज्ञोपवीतनम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥ ३० ॥
 महाशिवं शिवकरं शिवबीजं शिवाश्रयम् । आमारामं पूर्णकामं सूर्यकोटिममप्रभम् ॥
 ईषद्भास्यं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारकम् । शश्वज्ज्योतिःस्वरूपं च लोकानुग्रहविग्रहम् ॥
 धृतचक्रं जटाजालं दक्षकन्यामन्वितम् । तपसां फलदातारं दानारं सर्वसंपदाम् ॥ ३३ ॥
 शुद्धस्फटिकसंकाशं पञ्चवक्त्रं त्रिलोचनम् । गुह्यं ब्रह्म प्रवोचन्तं शिष्येभ्यस्तत्त्वमुद्रया ॥

स्तूयमानं च योगीन्द्रैः सिद्धेन्द्रैः परिसेवितम् । पार्षदप्रवरैः शश्वत्सेवितं श्वेतचामरैः ॥ ३५ ॥
 ध्यायमानं परं ब्रह्म परिपूर्णतमं परम् । स्वेच्छामयं गुणातीतं जरामृत्युहरं परम् ॥ ३६ ॥
 ज्योतीरूपं च सर्वाद्यं श्रीकृष्णं प्रकृतेः परम् । ध्यायन्तं परमानन्दं पुलकाञ्चितविग्रहम् ॥
 सुस्वरं साश्रुनेत्रं तमुद्गायन्तं गुणार्णवम् । भूतेन्द्रैर्वै रुद्रगणैः क्षेत्रपालैश्च वेष्टितम् ॥ ३८ ॥
 मूर्ध्ना ननाम परशुरामो दृष्ट्वा तमादरात् । तद्वामे कार्तिकेयं च दक्षिणे च गणेश्वरम् ॥
 नन्दीश्वरं महाकालं वीरभद्रं च तत्पुरः । अङ्के ददर्श कान्तां तां गौरीं शैलेन्द्रकन्यकाम् ॥
 ननाम सर्वा-मूर्ध्नां च मक्त्या च परया मुदा । दृष्ट्वा हरं परं तोषात्स्तोतुं समुपचक्रमे ॥
 सगद्गदपदं दीनः साश्रुनेत्रोऽतिकातरः । कृताञ्जलिपुटः शान्तः शोकार्तः शोकनाशनम् ॥

परशुराम उवाच—

ईश त्वां स्तोतुमिच्छामि सर्वथा स्तोतुमक्षमः । अक्षयक्षयबीजं च किंवा स्तौमि निरीहकम् ॥
 न योजनां कर्तुमीशो देवेशं स्तौमि मूढधीः । वेदो न शक्ता यं स्तोतुं कस्त्वां स्तोतुमि-
 हेश्वरः ॥ ४४ ॥

वाग्बुद्धिमनसां दूरं सारात्सारं परात्परम् । ज्ञानमात्रेण साध्यं च सिद्धं सिद्धैर्निषेवितम् ॥
 यमाकाशमिवाऽऽद्यन्तमध्यहीनं तथाऽव्ययम् । विश्वतन्त्रमतन्त्रं च स्वतन्त्रं तन्त्रबीजकम् ॥
 ध्यानासाध्यं दुराराध्यमतिसाध्यं कृपानिधिम् । त्राहि मां करुणासिन्धो दीनबन्धो-ति-
 दीनकम् ॥ ४७ ॥

अद्य मे सकलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् । स्वप्नेऽप्यदृष्टं भक्तैश्चाधुना पश्यामि चक्षुषा ॥
 शक्रादयः सुरगणाः कलया यस्य संभवाः । चराचराः कलांशेन तं नमामि महेश्वरम् ॥
 स्त्रीरूपं क्लीबरूपं च पौरुषं च विभर्ति यः । सर्वाधारं सर्वरूपं तं न० ॥ ५० ॥
 यं भारकरस्वरूपं च शशिरूपं हुताशनम् । जलरूपं वायुरूपं तं न० ॥ ५१ ॥
 सर्वेषां कल्पवृक्षश्च वाञ्छाधिकफलप्रदः । आशुतोषं भक्तबन्धुं तं न० ॥ ५२ ॥
 अनन्तविश्वमृष्टीनां संहर्तारं भयंकरम् । क्षणेन ललितमात्रेण तं न० ॥ ५३ ॥
 यः कालः कालकालश्च कालबीजं च कालजः । अजः प्रजश्च यः सर्वस्तं न० ॥ ५४ ॥
 इत्ये मुक्त्वा स भृगुः पपात चरणाम्बुजे । आशिषं च ददौ तस्मै सुप्रसन्नो बभूव सः ॥
 जामदग्न्यकृतं स्तोत्रं यः पठेद्भक्तिसंयुतः । सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोकं स गच्छति ॥

इति श्री-ब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० परशुरामस्य कैलासगमनं

नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

शंकर उवाच—

कस्त्वं बटो कस्य पुत्रः क्व वामः स्तवनं कथम् । किं वा तेऽहं करिष्यामि वाञ्छितं वद
सांप्रतम् ॥ १ ॥

पार्वत्युवाच—

शोकाकुलं त्वां पश्यामि विमनस्कं सुविस्मितम् । वयसाऽतिशिशुं शान्तं गुणेन गुणिनां
वरम् ॥ २ ॥

भृगुरुवाच—

जमदग्निमुनोऽहं च भृगुवंशसमुद्भवः । रेणुकाऽग्रे मे परशुरामोऽहं नामतः प्रभो ॥
क्रीणीहि मां दयासिन्धो विद्यापण्येन किंकरम् । त्वामाशि शरणापन्नं रक्ष मां दीनवत्सल ॥
भृगुयामागतं भूपं पिता मे चोपवासिनम् । चकाराऽऽतिथ्यमानीय कपिलाक्षवत्सुभिः ॥
राजा तं कपिलः लोभाद्धातयामास मन्दधीः । कपिला तं मृतं दृष्ट्वा गोलोकं च जगाम सा
माताऽनुगमनं चक्रे ह्यनाथोऽहं च सांप्रतम् । त्वं मे पिता शिवा माता रक्ष मां पुत्रवत्प्रभो
मया कृता प्रतिज्ञा च शोकेनैवातिदुष्करा । त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूणं करिष्यामि महीमिति ॥
कार्तवीर्यं हनिष्यामि समरे तातघातकम् । इत्येतत्पारिपूर्णं मे भगवान्कर्तुमर्हति ॥ ९ ॥
ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा दृष्ट्वा दुर्गामुखं हरः । बभूवाऽऽनम्रवक्त्रश्च सा च शुष्कौष्ठतालुका

पार्वत्युवाच—

तपस्विन्विप्रपुत्र क्षमां निर्भूषां कर्तुमिच्छासि । त्रिःसप्तकृत्वो कोपेन साहसस्ते महान्बटो ॥
हन्तुमिच्छासि निःशस्त्रः सहस्रार्जुनभीश्वरम् । भ्रूमङ्गलीलया यस्य रावणस्य पराजयः ॥
तस्मै प्रदत्तं दत्तेन श्रीहरेः कवचं बटो । शक्तिरव्ययैरूपा च यया ते हिसितः पिता ॥
हरेर्मन्त्रं संस्तवनं ध्यायते च दिवानिशम् । को वा शक्नोति तं हन्तुं न पश्यामीह भूतले ॥
अये विप्रगृहं गच्छ किं करिष्यति शंकरः । अन्ये भूपाश्च मद्धृत्याः का र्भस्तेषां ममि स्थिते

भद्रकाल्युवाच—

क्षमिन्विप्रबटो जाह्नव निर्भूषां कर्तुमिच्छासि । यथा हि वामनश्चन्द्रं करेणाऽऽहर्तुमिच्छति ॥
कृतयज्ञान्महापुण्यान्महाबलपराक्रमान् । दिगम्बरसहायेन मद्धृत्यान्हन्तुमिच्छासि ॥
तत्तयोर्वचनं भूत्रा हरोदोषैश्च शोक्तः । सहसा पुरतस्तेषां प्रभ्यां स्तब्धं समुद्यतः ॥

विपश्यरोदनं श्रुत्वा शंकरः करुणानिधिः । पश्यन्दुर्गां च कर्लीं च ज्ञात्वाऽऽशयमथो
विभुः ॥ १९ ॥

तयोरनुमतिं प्राप्य सर्वेशो भक्तवत्सलः । जमदग्निमुतं सद्यः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २० ॥

शंकर उवाच—

अद्यप्रभृति हे वत्स त्वं मे पुत्रसमो महान् । दास्यामि मन्त्रं गुह्यं ते त्रिषु लोकेषु दुर्लभम्
एवंभूतं च कवचं दास्यामि परमाद्भुतम् । लीलया मत्प्रसादेन कार्त्तवीर्यं हनिष्यसि ॥
त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूषां करिष्यसि महीं द्विज । जगत्ते यशसा पूर्णं भविष्यति न संशयः ॥
इत्युक्त्वा शंकरस्तस्मै ददौ मन्त्रं सुदुर्लभम् । त्रैलोक्यविजयं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥
स्तवं पूजाविधानं च पुरश्चरणपूर्वकम् । मन्त्रसिद्धेरनुष्ठानं यथावन्नियमक्रमम् ॥ २१ ॥
सिद्धिस्थानं कालसंख्यां कथयामास नारद । वेदवेदाङ्गादिकं च पाठयामास तत्क्षणम् ॥
नागपाशं पाशुपतं ब्रह्मास्त्रं च सुदुर्लभम् । नारायणास्त्रमाग्नेयं वायव्यं वारुणं तथा ॥
गान्धर्वं गारुडं चैव जृम्भणास्त्रं तथैव च । गदां शक्तिं च परशुं शूलमव्ययमुत्तमम् ॥
नानाप्रकारशस्त्रास्त्रं मन्त्रं च विधिपूर्वकम् । शस्त्रास्त्राणां च संहारं तूणी चाक्षयसायकौ ॥
आत्मरक्षणसंघानं संग्राहविजयक्रमम् । मा गयुद्धं च विविधं हुंकारं मन्त्रपूर्वकम् ॥
रक्षणं च स्वसैन्यानां परसैन्यविमर्दनम् । नाना कारमतुलमुपायं रणसंकटे ॥
संहार मोहिनीं विद्यां ददौ मृत्युहृगं हरः ॥ ३१ ॥

स्थित्वा चिं गुणैर्वासे सर्वविद्यां विबोध्य सः । तीर्थे कृत्वा मन्त्रसिद्धिं तांश्च नत्वा जगाम सः

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपति० नारदना० परशुरामस्य शिवदत्तास्त्र-

शस्त्रादिप्राप्तिवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

=====

अथैकत्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

भगवन्मूर्ध्नुमिच्छामि कं मन्त्रं भगवान्हरः । कृपया परशुरामाय किं स्तोत्रं कवचं ददौ ॥
को वाऽस्य मन्त्रस्याऽऽराध्यः किं फलं कवचस्य च । स्तवनं च फलं किं वा तद्भवान्वक्तुमर्हति

नारायण उवाच—

मन्त्राराध्यो हि भगवान्परिपूर्णतमः स्वयम् । गोलोकनाथः श्रीकृष्णो गोपगोपीश्वरः प्रभुः

त्रैलोक्यविजयं नाम कवचं परमाद्भुतम् । स्तवराजं महापु. यं भूतियोगसमुद्भवम् ॥ ४ ॥
मन्त्रकल्पतरुं नाम सर्वकामफलप्रदम् । ददौ परशुरामाय रत्नपर्वतसंनिधौ ॥ ५ ॥
स्वयंप्रभानदीतीरे पारिजातवनान्तरे । आश्रमे देवलोकस्य माधवस्य च संनेत्रौ ॥ ६ ॥

महादेव उवाच—

वत्सऽऽगच्छ महाभाग भृगुवंशसमुद्भव । पुत्राधिकोऽसि प्रेम्णा मे कवचग्रहणं कुरु ॥
शृणु राम प्रवक्ष्यामि ब्रह्माण्डे परमाद्भुतम् । त्रैलोक्यविजयं नाम श्रीकृष्णस्य जगत्प्रहम्
श्रीकृष्णेन पु. ग दत्तं गेलोके राधिकाश्रमे । रासमण्डलमध्ये च मद्यं वृन्नावने वने ॥
अनिगुह्यतरं तत्त्वं सर्वमन्त्रौघविग्रहम् । पुण्यात्पुण्यतरं चैव परं स्नेहाद्वदामि ते ॥ १० ॥
यद्धृत्वा पठनाद्देवी मूलप्रकृतिरीश्वरी । शुम्भं निशुम्भं महिषं रक्तबीजं जघ्नान ह ॥
यद्धृत्वा हं च जगतां संहर्ता सर्वतत्त्ववि. । अन्धं त्रिपुरं पूर्वं दुरन्तमपि ली. ॥
यद्धृत्वा पठनाद्ब्रह्मा ससृजे सृष्टिमुत्तमाम् । यद्धृत्वा भगवान्छेषो विधत्ते विश्वमेव च ॥
यद्धृत्वा कूर्मराजश्च शेषं धत्ते हि लीलया । यद्धृत्वा भगवान्वायुर्विश्वाधारो विभुः स्वयम्
यद्धृत्वा वरुणः सिद्धः कुबेरश्च धनेश्वरः । यद्धृत्वा पठनादिन्द्रो देवानामधिपः स्वयम् ॥
यद्धृत्वा भाति भुवने तेजोराशिः स्वयं रविः । यद्धृत्वा पठनाच्चन्द्रो महाबलपराक्रमः ॥
भग. त्यः सागरान्सप्त यद्धृत्वा पठनात्पयो । चक्रं तेजसा जीर्णं दैत्यं वानाग्निसंज्ञकम् ।
यद्धृत्वा पठनाद्देवी सर्वाधारा वसुंधरा । यद्धृत्वा पठनात्पूता गङ्गा मुक्तागवनी ॥ १८ ॥
यद्धृत्वा जगतां साक्षी धर्मो धर्मभृतां वरः । सर्वविद्याविदेवी सा यच्च धृ. वा सरस्वती
यद्धृत्वा जगतां लक्ष्मीरन्नदात्री परात्परा । यद्धृत्वा पठनाद्वैशान्सावित्री सा सुषा. च ॥ २० ॥
वेदाश्च धर्मवक्तारो यद्धृत्वा पठनाद्भृगो । यद्धृत्वा पठनाच्छुद्धस्तेजस्वी हयवहनः ॥
सनत्कुमारो भगवान्यद्धृत्वा ज्ञानिनां वरः ॥ २१ ॥

दातव्यं कृष्णभक्ताय साधवे च महात्मने । शठाय परशिष्याय दत्त्वा मृत्युमवाप्नुवात्
त्रैलोक्यविजयस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः । ऋषिश्छन्दश्च गायत्री देवो रापेश्वरः स्वयम्
त्रैलोक्यविजयप्राप्तौ विनियोगः प्रकीर्तितः । परात्परं च कवचं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥
प्रणवो मे शिरः पातु श्रीकृष्णाय नमः सदा । पायात्कपालं कृष्णाय स्वाहा पञ्चाक्षर. स्मृतः
कृष्णेति पातु नेत्रे च कृष्ण स्वाहेति तारकम् । हरये नम इत्येवं भ्रूल. पातु मे सा ॥
ॐ गोविन्दाय स्वाहेति नाभिकां पातु संततम् । गोपालाय नमो गण्डौ प. तु मे सर्वतः सदा
ॐ नमो गोपाङ्गनेशाय कर्णौ पातु सदा यम । ॐ कृष्णाय नमः शश्वत्पातु मेऽध. युष्मकम्
ॐ गोविन्दाय स्वाहेति दन्तौघं मे सदाऽव. तु पातु कृष्णाय दन्ताघो दन्तौर्ध्वं क्लीं सदाऽव. तु

ॐ श्रीकृष्णाय स्वाहेति निश्चिकां पातु मे सदा । रत्नेश्वराय स्वाहेति तालुकं पातु मे सदा ।
 साधिकेनाय स्वाहेति कण्ठं पातु सदा मम । नमो गोपाङ्गनेश्वराय स्वाहा । पातु सदा मम ॥
 ॐ गोपेनाय स्वाहेति स्कन्धं पातु सदा मम । नमः किशोरेश्वराय स्वाहा । पृष्ठं पातु सदा मम ।
 उदरं पातु मे नित्यं मुकुन्दाय नमः सदा ॐ ह्रीं क्लीं कृष्णाय स्वाहेति करौ पातु सदा मम ।
 ॐ विष्णवे नमो बाहुयुग्मं पातु सदा मम । ॐ ह्रीं ममवते स्वाहा । नखरं पातु मे सदा ॥
 ॐ नमो नारायणायति मखरन्ध्रं सदाऽवतु । ॐ ह्रीं क्लीं वज्रमात्राय नार्पि पातु सदा मम ।
 ॐ सर्वेशाय स्वाहेति कङ्कालं पातु मे सदा । ॐ गोपीश्वराय स्वाहा । नितम्बं पातु मे सदा ।
 ॐ मीपं मां प्रणम्यस्य पादौ पातु सदा मम ॥ ३७ ॥
 ॐ केशवाय स्वाहेति मम केशान्सदाऽवतु । नमः कृष्णाय स्वाहेति ब्रह्मरन्ध्रं सदाऽवतु ।
 ॐ माधवाय स्वाहेति मे लीमानि सदाऽवतु । ॐ ह्रीं श्रीं रसिकेशाय स्वाहा । सर्वं सदाऽवतु ।
 परिपूर्णतमः कृष्णः । पादौ मां सर्वदाऽवतु । सर्वं गोलोकनाभे मापद्येयं दिशि स्वातु ।
 पूर्णब्रह्मस्वरूपं धत्सि मे मां सदाऽवतु । नैऋत्यां पातु मां कृष्णः । पश्चिमे पातु मां हरिः ।
 गोविन्दः । पातु मां शशद्वायणां दिशि नित्यदा । उत्तरे मां सदा पातु रत्निकां दिग्गोपिः ।
 वैशाखां मां सदा पातु वृद्धावर्मावहारकृत् । कृदावती प्राणनाथ । पातु मामूर्ध्वदेशतः ।
 सर्वं माधव । पातु बलिहारी महाबल । जले स्थले आन्तरिक्षे नृसिंहः । पातु मां सदा ॥
 स्वप्ने जागृतौ शश्वत्पातु मां माधव । सदा । सर्वान्तरात्मा निर्लिप्तः । पातु मां सर्वतो विभुः ॥
 इति ते कायेत वः स सर्वमन्त्रौषधिग्रहम् । त्रैलोक्यविजयं माम कथंच परमं सुतम् ॥ ३८ ॥
 नमो भुतं कृष्णवक्त्रास्पदं कण्ठं मे कस्यचित् । मुहुर्बन्धुर्ध्वं विधिवत्कथं धारयेत्तु यथा ।
 कण्ठे मे दक्षिणे बाहौ शोऽपि विष्णुर्न संशयः । स च भक्तो केशव लक्ष्मीर्वाजी वत्सेततः ।
 यदि स्यात्सिद्धकवचो जीवन्मुक्तो भवेत्तु सः । निश्चिन्तं कौटिल्यार्थं पूजायाः फलमाप्नुयात् ।
 राजपूषसहस्राणि बाजवेयशतानि च । अधमेघायुतामेव नरमेघायुतानि च ॥ ३९ ॥
 महात्मानि याम्येव प्रादसिष्यं भुवस्तथा । त्रैलोक्यविजयस्यास्य कलां मार्हन्ति षोडशीम् ।
 प्रतीपवसन्ति यमं स्वाध्यायाध्ययनं तपः । ज्ञानं च सर्वतीर्थेषु भार्यार्हति कलावर्षि ॥ ४० ॥
 सिद्धत्वमपरत्वं च दासत्वं श्रीहरेरपि । यदि स्यात्सिद्धकवचः सर्वं वाप्नोति निश्चिन्तम् ॥
 स भवेत्सिद्धकवचो दशलक्षं जपेत्तु यः । को भवेत्सिद्धकवचः सर्वदा स भवेद्भुक् ॥
 इदं कवचमज्ञात्वा भजेत्कृष्णं सुमन्त्रधीः । कौटिल्यं प्रणम्योऽपि न मन्त्रः सिद्धिमायकः ।
 गृहीत्वा कवचं अस्मि मां निःशक्तिप्रथां कुरु । त्रिःसप्तपञ्चमं निःशङ्कः सदा मन्त्रो हि लक्ष्म्या

राज्यं देयं शिरो देवं प्राणा देवाश्च पुत्रक । एवंभूतं च कवचं न देयं प्राणसंकटे ॥१७॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० परशुगमाय श्रीकृष्णकवच-

प्रदानं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

===

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

मृगुकवच —

संप्राप्तं कवचं नाथ शश्वत्सर्वाङ्गरक्षणम् । सुखदं मोक्षदं सारं शत्रुसंहारकारणम् ॥ १ ॥

अधुना भगवन्मन्त्रं स्तोत्रं पूजाविधिं प्रभो । देहि मह्यमनायाय शरणागतालक ॥२॥

महादेव उवाच--

ॐ श्री नमः श्रीकृष्णाय परिपूर्णतमाय च । स्वहेत्यनेन मन्त्रेण भज मेषीश्वरं मनुष्य ॥
मन्त्रेषु न त्रयानोऽयं महान्सप्तदशक्षरः । सिद्धोऽयं पञ्चलक्षेण जपेन मुनिपुंगव ॥३॥
तद्दशांशं च हवनं तद्दशांशाभिषेचनम् । तर्पणं तद्दशांशं च तद्दशांशं च मार्जनम् ॥४॥
नुवर्णनां च शतकं पुरश्चरणदक्षिणा । मन्त्रसिद्धयै पुंमश्च विश्वे कवचतले मुने ॥५॥
शक्तः पातुं समुद्रांश्च विश्वे संहर्तुमीश्वरः । पाञ्चभौतिकदेहेन वैकुण्ठं गन्तुमीश्वरः ॥६॥
तस्य संस्पर्शमात्रेण पदपङ्कजरेणुना । पूतानि सर्ववर्णानि सद्यः पूता वसुंधरा ॥७॥
ध्यानं च समवेदोक्तं शृणु मन्मुखतो मुने । सर्वेश्वरस्य कृष्णस्य भक्तिमुक्तिपदविधि ॥८॥
जवनेजलदश्यामं नीलेन्दीवरलोचनम् । शरत्पात्रेण चन्द्रास्यम्बुद्वाराय मनोहरम् ॥९॥
कोटिकन्दर्पलावण्यं लीलाधाममनोहरम् । रत्नसिंहासनस्थं तं रत्नभूषणभूषिताम् ॥१०॥
चन्द्रमोलितसर्वाङ्गं पीताम्बरधरं वरम् । वीक्ष्यमाणं च गोर्पाभिः सस्मितप्रभम् ॥११॥
मकुलमालतीमालावनमालानिभूषितम् । दधतं कुन्दपुष्पाढ्यां चूडां चन्द्रकवचिताम् ॥१२॥
प्रभां क्षिपन्तीं नममश्चन्द्रतारान्वितस्य च । रत्नभूषितसर्वाङ्गं राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥१३॥
सिद्धेन्द्रैश्च मुनिन्द्रैश्च देवेन्द्रैः परिसंवितम् । ब्रह्मविष्णुमहेशैश्च श्रुतिभिश्च स्तुतं भजे ॥१४॥
ध्यायेन्मन्त्रं तं ध्यात्वा च पचारांस्तु षोडश । दत्त्वा भक्त्या च संपूज्य सर्वज्ञस्य लभेत्सुखम् ॥१५॥
अर्घ्यं पाद्यं चाऽऽसनं च वसनं भूषणं तथा । गन्धमर्घ्यं मधुपर्कं यज्ञसूत्रमनुत्तमम् ॥१६॥
मूषदीपौ च नैवेद्यं पुनराचमनीयकम् । नानाप्रकारपुष्पाणि ताम्बूलं च सुवासितम् ॥१७॥
मनोहरं दिव्यतरुं कस्तूर्यगुरुचन्दनैः । भक्त्या भगवते देयं मार्ग्यं पुष्पाञ्जलिप्रदम् ॥१८॥
ततोऽप्यङ्गं संपूज्य पश्चात्संपूजयेद्गणम् । श्रीदामानं सुगामनं वसुदामानमेव च ॥१९॥

हरिभानुं चन्द्रभानुं सूर्यभानुं सुमानुकम् । पार्षदप्रवगन्तस पूजेद्भक्तिभावतः ॥ २१ ॥
 गोपीश्वरीं राधिकां च मूलप्रकृतिर्माश्वरीम् । कृष्णशक्तिं कृष्णपूज्यां पूजयेद्भक्तिपूर्वकम्
 गौरीगौरीगङ्गां शान्तं मां ब्रह्माणं च पार्वतीम् । लक्ष्मीं सरस्वतीं पृथ्वीं सर्वदेवं सपार्षदम्
 देवषट्कं समभ्यर्च्य पुनः पञ्चोपचारतः । पश्चादवक्रमेणैव श्रीकृष्णं पूजयेत्सुधीः ॥ २४ ॥
 गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् । देवषट्कं समभ्यर्च्य चेष्टदेवं च पूजयेत् ॥
 गणेशं विघ्ननाशाय व्याघ्रनाशाय भास्करम् । आत्मनः शुद्धये वह्निं श्रीविष्णुं मुक्तिहेतवे
 ज्ञानाय शंकरं दुर्गा परमैश्वर्यहेतवे । संपूजने फलमिदं विररितमपूजने ॥ २७ ॥
 ततः कृत्वा परीहारमिष्टदेवं च भक्तितः । स्तोत्रं च सामवेदोक्तं पठेद्भक्त्या च तच्छृणु ॥

महादेव उवाच—

परं ब्रह्म परं धाम परं ज्योतिः सनातनम् । निर्लिप्तं परमात्मानं नमाम्यखिलकारणम् ॥
 स्थूलास्थूलतमं देवं सूक्ष्मात्सूक्ष्मतमं परम् । सर्वदृश्यमदृश्यं च स्वेच्छाचारं नमाम्यहम् ॥
 साकारं च निराकारं सगुणं निर्गुणं प्रभुम् । सर्वाकारं च सर्वं च स्वेच्छारूपं न० ॥ ३१ ॥
 अनीव कमनीयं च रूपं निरुपमं विभुम् । करालरूपमत्यन्तं बिभ्रतं प्रण० ॥ ३२ ॥
 कर्मणः कर्मरूपं तं साक्षिणं सर्वकर्मणाम् । फलं च फलदातारं सर्वरूपं न० ॥ ३३ ॥
 स्रष्टा पाता च संहर्ता कलया मूर्तिभेदतः । नानामूर्तिः कलांशेन यः पुमांस्तं न० ॥ ३४ ॥
 स्वयं प्रकृतिरूपश्च मायया च स्वयं पुमान् । तयोः परः स्वयं शश्वत्तं नमामि परात्परम् ॥
 स्त्रीपुंनपुंसकं रूपं यो विभर्ति स्वमायया । स्वयं माया स्वयं मायी यो देवस्तं न० ॥
 सारकं सर्वदुःखानां सर्वकारणकारणम् । धारकं सर्वविश्वानां सर्वबीजं न० ॥ ३५ ॥
 तेजस्विनां रविर्यो हि सर्वजातिषु बाहवः । नक्षत्राणां च यश्चन्द्रस्तं नमामि जगत्प्रभुम् ॥
 रुद्राणां वैष्णवानां च ज्ञानिनां यो हि शंकरः । नागानां यो हि शेरश्च तं नमामि जग-
 त्पतिम् ॥ ३७ ॥

प्रजापतीनां यो ब्रह्मा सिद्धानां कपिलः स्वयम् । सनःकुमारो मुनिषु तं नमामि जगद्गुरुम् ॥
 देवानां यो हि विष्णुश्च देवीनां प्रकृतिः स्वयम् । स्वायंभुवो मनूनां यो मानवेषु च वैष्णवः ॥
 मारीणां शतरूपा च बहुरूपं न० ॥ ४१ ॥

ऋतूनां यो वसन्तश्च मासानां मार्गशीर्षिकः । एकदशी तिथीनां च नमाम्यखिलरूपिणम्
 सागरः सरितां यश्च पर्वतानां हिमलयः । वसुंधरा सहिष्णूनां तं सर्वं प्रण० ॥ ४३ ॥
 पत्राणां तुलसीपत्रं दारुरूपेषु चन्दनम् । वृक्षाणां कल्पवृक्षो यस्तं नमामि जगत्पतिम्

पुष्पाणां प रिजातश्च सस्यानां धान्यमेव च । अमृतं मक्ष । वस्तूनां नानारूपं न० । ४९॥
 ऐरावतो गजेन्द्राणां वैनतेश्च पक्षिणाम् । कामधेनुश्च धेनूनां सर्वरूपं न० ॥ ४९ ॥
 तैजसाणां सुवर्णं च धान्यानां यव एव च । यः केसरी पशूनां च वररूपं न० ॥ ४७ ॥
 यक्षाणां च कुबेरो यो ग्रहाणां च बृहस्पतिः । दिक्पालानां महेन्द्रश्च तं नमामि परं वरम्
 वेदसंघश्च शास्त्राणां पण्डितानां सरस्वती । अक्षराणामकारो यस्तं प्रधानं न० । ४९॥
 मन्त्राणां विष्णुमन्त्रश्च तीर्थानां जाह्नवी स्वयम् । इन्द्रियाणां मनो यो हि सर्वश्रेष्ठं न० ॥
 सुदर्शनं च शस्त्राणां व्याधीनां वैष्णवो ज्वरः । तेजसां ब्रह्मतेजश्च वरेण्यं तं न० ॥
 बलं यो वै बलवतां मनो वै शीघ्रगामिनाम् । कालः कलयतां यो हि तं नमामि विलक्षणम्
 ज्ञानदाता गुरुणां च मातृरूपश्च बन्धुषु । मित्रेषु जन्मदाता यस्तं सारं प्रण० । ५३॥
 शिल्पिनां विश्वकर्मा यः कामदेवश्च रूपिणाम् । पतिव्रता च पत्नीनां नमस्यं तं न० ॥
 प्रियेषु पुत्ररूपो यो नृपरूपो नरेषु च । शालग्रामश्च यन्त्राणां तं विशिष्टं न० ॥ ५५॥
 धर्मः कल्याणबीजानां वेशानां सामवेदकः । धर्माणां सत्यरूपो यो विशिष्टं तं न० ॥
 जले शैत्यस्वरूपो यो गन्धरूपश्च भूषिषु । शब्दरूपश्च गगने तं प्रणम्यं न० ॥ ५७॥
 क्रतूनां रजसूयो यो गायत्री छन्दसां च यः । गन्धर्वाणां चित्ररथस्तं गरिष्ठं न० ॥
 क्षीरस्तरूपो गव्यानां पवित्राणां च पावकः । पुण्यदानां च यः स्तोत्रं तं नमामि शुभम् ।
 तृणानां कुशरूपो यो व्याधिरूपश्च वीरेणाम् । गुणानां शान्तरूपो याश्चिन्नरूपं न० ॥
 तेजोरूपो ज्ञानरूपः सर्वरूपश्च यो महान् । सर्वानिर्वचनीयं च तं नमामि स्वयं विभुम् ॥
 सर्वाधारेषु यो वायुर्गथाऽऽत्मा नित्यरूपिणाम् । आकाशो व्यापकानां यो व्यापकं तं न०
 वेशानिर्वचनीयं यं न स्तोतुं पाण्डितः क्षमः । यदनिर्वचनीयं च को वा तत्स्तोतुमश्वरः ॥
 वेशान शक्ता यं स्तोतुं जडोभूता सरस्वती । तं च वाङ्मनसोः पारं को विद्वान्स्तोतुमश्वरः ॥
 शुद्धतेजःस्वरूपं च भक्तानुग्रहाविग्रहम् । अतीव कमनीयं च श्यामरूपं न० ॥ ६५ ॥
 द्विभुजं मूर्खलीलवत्रं किशोरं सस्मिन्नं मुदा । शश्वद्गोपाङ्गनाभिश्च वक्ष्यमाणं न० ॥ ६६ ॥
 राधया दत्तताम्बूलं भुक्तान्तं मनोहरम् । रत्नसिंहानस्थं च तमीशं प्रण० ॥ ६७ ॥
 रत्नमूषणमूषाढ्यं सेवितं श्वेत्तचामरैः । पार्षदपत्रैर्गोपकुमारैस्तं न० ॥ ६८ ॥
 वृन्दावनन्तरे रम्ये रासोल्लास-मुत्तुकम् । रासमण्डलपद्मस्थं नमामि रसिकेश्वरम् ॥
 धातुशृङ्गे महाशैले गोलोके रत्नपर्वते । विरजालिने रम्ये प्रणमामि विहारिणम् ॥ ७० ॥
 परिपूर्णतमं शान्तं राधाकान्तं मनोहरम् । सत्यं ब्रह्मस्वरूपं च नित्यं कृष्णं न० ॥ ७१ ॥

भीष्मग २५ स्तोत्रमेदं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः । धर्मार्थकाममोक्षाणां स दाता मारुते भवेत् ॥
 हरिदत्तं हरौ भक्तिं लभेत्स्तोत्रप्रसादतः । इह लोके जगत्पूज्यो विष्णुर्गुणो भवेद्ध्रुवस्
 सर्वसिद्धेश्वरः शान्तोऽप्यन्ते याति हरेः पदम् । तेजसा यशसा भानि यथा सूर्यो महीतले
 शिवो भुक्तः कृष्णभक्तः स भवेन्नत्र संशयः । अरोगी गुणवान्विद्वान्भुक्त्वान्वनवान्सदा
 धर्माभिज्ञो दशबली मनोयोगी भवेद्ध्रुवन् । सर्वज्ञः सर्वदश्चैव स दाता सर्वसंपदाम् ॥
 कृष्णपुस्तकम् । शश्वद्भवेत्कृष्णप्रसादतः । इत्येवं कथितं स्तोत्रं वत्स त्वं गच्छ पुष्करम्
 तत्र कृष्ण मन्त्रसिद्धिं पश्चात्प्राप्स्यसि वाञ्छितम् ॥ ७७ ॥ त्रिसप्तकृत्वो निर्भूषा
 कृष्णं पृष्ट्वा कृष्णपुस्तकम् । मयाऽऽशिषा मुनिश्रेष्ठ श्रीकृष्णस्य प्रसादतः ॥ ७८ ॥
 इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० स्तवप्रदानं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

=====

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

=====

नारायण उवाच—

शिवं प्रणम्य सप्तमूर्तुगौ कालीं मुदाऽन्वितः । गत्वा पुष्करतीर्थं च मन्त्रसिद्धिं चकार ह ॥
 स कम्पन निराहागे मासं भक्तिममन्वितः । ध्यायन्कृष्णपदाम्भोजं वायुगेधं चकार स ॥
 ददर्श चक्रवर्तीरुप गगनं तेजसाऽऽकृतम् । दिशो दश द्योतयन्तं समच्छन्नदिवाकरम्
 तेजोमण्डलमभ्यस्य स्तनयानं ददर्श ह । ददर्श तत्र पुरुषमत्यन्तं सुन्दरं वरम् ॥ ४ ॥
 ईश्वरास्त्रप्रसक्ता ये भक्तानुग्रहकारकम् । प्रणम्य दण्डवत्प्रमूर्ध्ना वरं वने तमीश्वरम् ॥ ५ ॥
 त्रिसप्तकृत्वो निर्भूषां करिष्यामि महीमिति । पादारविन्दे मुहृतांतां भक्तिमनपयिनीम् ॥
 हास्यं सुवर्त्मं शश्वत्स्वपादाब्जं च देहि मे । कृष्णस्तस्मै वरं दत्त्वा तत्रैवान्तरधीयत ॥ ६ ॥
 सुगुः प्रणम्य सत्तनं तज्जगाम परात्परम् । पस्पन्द दक्षिणाङ्गं च परं मङ्गलसूचकम् ॥ ७ ॥
 कृष्णामतीक्ष्णमनं सुस्वप्नं च ददर्श ह । मनः प्रसन्नं स्फीतं च तद्भूम्ब दिवानिशम् ॥
 संमनस्य सज्जनं सर्वं गृहे तस्थौ मुदाऽन्वितः । ९ ॥

स्वस्तिग्यान्पितृशिष्याश्च भ्रातृमर्गाश्च बान्धवान् । आनीयाऽऽनीय विविधान्मन्त्रांश्च स
 चकार ह ॥ १० ॥

पौर्णम्यं स्ववृत्तान्तं तानेव क्त्वा शुपक्षणे । तैरेव सार्धं बलवन्बभूव गमनोन्मुखः ॥ ११ ॥
 ददर्श मङ्गलं रायः शुश्राव जयसूचकम् । बुबुधे मनसा सर्वं स्वमयं वैरिसंक्षयम् ॥ १२ ॥
 यात्राकाले च पुरतः शुश्राव सहसा मुनिः । हरिशब्दं शब्दस्वरं घण्टादुन्दुभिवादनम् ॥

ओक्ताशवाणीसंगीतं जयस्ते भवितेति च । नवेङ्कितं च कल्याणं मेघशब्दं जयावहम्
चकार यात्रां भगवाञ्छुनैवं विविधं शुभम् । ददर्श पुरतो विप्रबन्दिदैवज्ञभिक्षुकान् ॥
ज्वलत्प्रदीपं दधतीं पतिपुत्रवतीं सतीम् । पुरो ददर्श स्मेरास्यां नानाभूषणभूषिताम् ॥
शवं शिवां पूर्णकुम्भं चाषं च नकुलं तथा । गच्छन्न्ददर्श रामश्च यात्रामङ्गलसूचकम् ॥
कृष्णसारं गजं सिंहं तुरङ्गं गण्डकं द्विषम् । चमरीं राजहंसं च चक्रवाकं शुक्रं पिकम् ॥
मयूरं खञ्जनं चैव शङ्खचिह्नं चकोरकम् । पारावतं बलाकं च कारण्डं चातकं चटम् ॥
सौदामनीं चक्रचापं सूर्यं सूर्यप्रभां शुभाम् । सद्योमांसं सजीवं च मत्स्यं शङ्खं सुवर्णकम्
माणिक्यं रजतं मुक्तां मणीन्द्रं च प्रवालकम् । दधि लाजाञ्जलुक्लृधान्यं शुक्लपुष्पं च कुङ्कुमम्
पर्णं पताकां छत्रं च दर्पणं श्वेतचामरम् । धेनुं वत्सपशुक्तां च रथस्थं भूमिपं तथा ॥ २२ ॥
दुग्धं गज्यं तथा पूगममृतं पायसं तथा । शालग्रामं पैकफलं स्वस्तिकं शर्करां मधु ॥ २३ ॥
मार्जारं च वृषेन्द्रं च मेघं पर्वतमूषिकम् । मेघाच्छन्नस्य च रवेरुदयं चन्द्रमण्डलम् ॥ २४ ॥
कस्तूरीं व्यंजनं तोयं हरिद्रां तीर्थमृत्तिकाम् । सिद्धार्थं सर्वपं दूर्वां विप्रबालं च बालिकाम्
मृगं वेश्यां षट्पदं च कर्पूरं पीतवाससम् । गोमूत्रं गोपुरीषं च गोधूलिं गोपदाङ्कितम् ॥
गोष्ठं गवां वर्मं रम्यां गोशालां गोगतिं शुभाम् । भूषणं देवमूर्तिं च ज्वलदग्निं महोत्सवम्
ताम्रं च स्फटिकं वैन्द्यं सिन्दूरं माल्यचन्दनम् । गन्धं च हीरकं रत्नं ददर्श दक्षिणे शुभम्
सुगन्धिवायोराघ्राणं प्राप विप्रशिषं शुभाम् ॥ २५ ॥

इत्येवं मङ्गलं ज्ञात्वा प्रययौ स मुदाऽन्वितः । अस्तं गते दिनकरे नर्मदातीरसंनिधौ ॥
तत्राक्षयवटं दिव्यं ददर्श सुमनोहरम् । अत्यूर्ध्वं विस्तृतमतिपुण्याश्रमपदं परम् ॥ ३१ ॥
पौलस्त्यतपसः स्थानं सुगन्धिमरुदन्वितम् । कार्तवीर्यार्जुनभ्राशे तत्र तस्थौ गणैः सह
सुष्वाप पुष्पशय्यायां किंकरैः परिसेवितः । निन्द्रां ययौ परिश्रान्तः परमानन्दसंयुतः
निशातीते च स भृगुश्चारुस्वप्नं ददर्श ह । न चिन्तितं यन्मनसा वायुचित्तकफं विना ॥
गजाश्चशैलप्रासादगोवृक्षफलितेषु च । आरुह्यमाणमात्मानं रुदन्तं कृमिभक्षितम् ॥ ३५ ॥
आरुह्यमाणमात्मानं नौकायां चन्दनोक्षितम् । धृतवन्तं पुष्पमाञ्जं शोभितं पीतवाससा ॥
विमूत्रोक्षितसर्वाङ्गं वसापूयसमन्वितम् । वीणां वरां वादयन्तमात्मानं च ददर्श ह ॥ ३७ ॥
विस्तीर्णपद्मपत्रैश्च स्वं ददर्श सरित्तेटे । दध्याज्यमधुसंयुक्तं भुक्तवन्तं च पायसम् ॥ ३८ ॥
भुक्तवन्तं च ताम्बूलं लभन्तं ब्राह्मणाशिषम् । फलपुष्पप्रदीपं च पश्यन्तं स्वं ददर्श ह ॥

१ क. 'गन्धं च रोचनामालयम्' । २ क. 'कङ्कफ' । ३ क. 'किंकराभितम्' । ४ क. 'कज्जलं' ।
५ क. 'द्वाम्रं' । ६ क. 'रैर्यं वि' ।

पश्चिकेफलं क्षीरमुष्णान्नं शर्करावितम् स्वातिकं भुक्तवन्तं स्वं ददर्श च पुनः पुनः ॥
 जलौकसा वृश्चिकेन मनिनेन भुजगेन च । भक्षितं भीतमात्मानं पलायन्तं ददर्श सः ॥
 ततो ददर्श चाऽऽत्मानं मण्डलं चन्द्रसूर्ययोः । पतिपुत्रवतीं नारीं पश्यन्तं सस्मितं द्विजम्
 सुवेषा कन्यकया सस्मितेन द्विजेन च । ददर्श श्लिष्टमात्मानं तुष्टेन परितुष्टया ॥
 फलितं पुष्पितं वृक्षं देवताप्रतिमां नृपम् गजस्थं च रथस्थं च पश्यन्तं स्वं द० ॥ ४४ ॥
 पीतवस्त्रपरिधानां रत्नालंकारभूषिताम् । विशन्तीं ब्राह्मणीं गेहं पश्यन्तं स्वं द० ॥ ४५ ॥
 शङ्खं च स्फटिकं श्वेतं मालां मुक्तां च चन्दनम् । सुवर्णं रजतं रत्नं पश्यन्तं स्वं द० ॥
 गजं वृषं च सर्पं च श्वेतं च श्वेतचामरम् । निलोत्पलं दर्पणं च भार्गवो वै द० ॥
 रथस्थं नवरत्नाढ्यं मालनीमाल्यभूषितम् । रत्नमिहासनस्थं स्वं भृगुः स्वप्ने द० ॥
 पद्मश्रेणीं पूर्णकुम्भं दधिलाजन्धृतं मधु । पर्णच्छत्रं छत्रिणं च भृगुः स्वप्ने द० ॥
 बकपङ्क्तिं हंसपङ्क्तिं कन्यापङ्क्तिं व्रतान्विताम् । पूजयन्तीं घटं शुभ्रं भृगुः स्वप्ने द०
 मण्डपस्थं द्विजगणं पूजयन्तं हरं हरिम् । जयोऽस्त्वित्युक्तवन्तं तं भृगुः स्वप्ने द० ॥
 सुधावृष्टिं पर्णवृष्टिं फलवृष्टिं च शश्वतीम् । पुष्पचन्दनवृष्टिं च भृगुः स्वप्ने द० ॥
 सद्योर्भाते जीवमत्स्यं मयूरं श्वेतखज्जनम् । सगेवरं च तीर्थानि भृगुः स्वप्ने द० ॥
 पारिवर्तं शुकं चापं शङ्खचिह्नं च चातकम् । व्याघ्रं सिंहं च सुरभीं भृगुः स्वप्ने द० ॥
 गोरक्षनां हरिद्रां च शुक्रधान्याचलं वरम् । ज्वलदग्निं तथा दूर्वां भृगुः स्वप्ने द० ॥
 देवालयसमूहं च शिवलिङ्गं च पूजितम् । अर्चितां मृन्मयीं शैवां भृगुः स्वप्ने द० ॥
 यवगोधूमक्षूर्णानां भक्ष्याणि विविधानि च । भृगुर्ददर्श स्वप्ने च बुभुजे च पुनः पुनः ॥
 दिव्यवस्त्रपरिधानो रत्नभूषणभूषितः । अगम्यागमनं स्वप्ने चकार भृगुनन्दनः ॥
 ददर्श नर्तकीं वेदयां रुधिरं च सुरां पपौ । रुधिरश्लितसर्वाङ्गः स्वप्ने च भृगुनन्दनः ॥
 पक्षिणां पीतवर्णानां मानुषाणां च नारद मांसानि बुभुजे रामो हृष्टः स्वप्नेऽरुमोदये ॥
 अकस्मान्निगडैर्बद्धं क्षतं शस्त्रेण स्वं पुनः । दृष्ट्वा च बुबुधे प्रातः समुत्तस्थौ हरिं स्मरन्
 अतीव हृष्टः स्वप्नेन प्रातःकृत्यं चकार सः । मनसा बुबुधे सर्वं विजेष्यामि रिपुं ध्रुवम् ।
 इति श्रीमहा० महा० गणपतिख० नारदना० त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

=====

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

स प्राञ्जराद्विकं कृत्वा समालोच्य च तैः सह । दूतं प्रस्थापयामास कार्तवीर्याश्रमं भृगुः

स दूतः शीघ्रमागत्य वसन्तं राजसंसदि । वेष्टितं सचिवैः सार्धमुवाच नृपतीश्वरम् ॥

रामदूत उवाच—

नर्क्षरातीरसानिधये न्यग्रोधाक्षयमूलके । स भृगुभ्रातृभिः सार्धं त्वं तत्रऽगन्तुमर्हसि ॥
शुद्धं कुरु महाराज जातिभिर्ज्ञानिभिः सह । त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपां करिष्यति बर्हामिति
इत्युक्त्वा रामदूतश्चाप्यगच्छद्रामसंनिधिम् । राजा विधाय संनाहं समरं गन्तुमुद्यतः ॥
गच्छन्तं समरं दृष्ट्वा प्राणेशं सा मनोरमा । तमेव वारयामास वासयामास संनिधौ ॥
राजा मनोरमां दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेक्षणः । तामुवाच सभामध्ये वाक्यं मानसिकं मुने ॥

कार्तवीर्यार्जुन उवाच—

ममेवाङ्घ्रियते कान्ते जमदग्निमुतो महान् । स तिष्ठन्नर्मदातीरे रणाय भ्रातृभिः सह ॥
संप्राप्य शंकराच्छस्त्रं मन्त्रं च कवचं हरेः । त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपां कर्तुमिच्छति मेदिनीम्
आन्दोलयन्ति मे प्राणा मनः संक्षुभितं मुहुः । शश्वत्स्फुरति वामाङ्गं दृष्टं स्वप्नं शृणु पिये
तैल म्यङ्गितमात्मानपश्यं गर्दभोपरि । ओण्डूपुष्पस्य माल्यं च बिभ्रतं रक्तचन्दनम् ॥
रक्तवस्त्रपरीधानं लोहालंकारभूषितम् । क्रीडन्तं च हसन्तं च निर्गणाङ्गारराशिना ॥१२॥
भस्माच्छन्नां च पृथिवीं जपापुष्पान्वितां सति । राहितं चन्द्रसूर्याभ्यां रक्तसंध्यान्वितं नभः
मुक्तकेशां च नृत्यन्तीं विधवां छिन्ननासिकाम् । वक्तवस्त्रपरीध नामपश्यं चाट्टहासिनीम् ।
सशवामग्निरहितां चितां भस्मसमन्विताम् । भस्मवृष्टिमसृग्वृष्टिमग्निवृष्टिमपीश्वरे ॥१५॥
पङ्कजालफलाकीर्णां पृथिवीमस्थिसंयुताम् । अपश्यं कर्परीधं च च्छिन्नकेशनखान्वितम् ॥
पर्वतं लङ्गानां च राशिभूतं कपर्दकम् । चूर्णानां चैव तैलानामदृशं कन्दरं निशि ॥
अदृशं पुष्पिनं वृक्षमशोककरवीरयोः । तालवृक्षं च फलितं तत्र चैव पतत्फलम् ॥१६॥
स्वकभृत्पूर्णकलशं पपात च बभञ्ज च । इत्यपश्यं च गगनात्संपतच्चन्द्रमण्डलम् ॥
अपश्यमम्बसत्सूर्यमण्डलं संपतद्भुवि । उल्कापातं धूमकेतुं ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः ॥ २० ॥
विकृताकारपुरुषं विकटास्थं दिगम्बरम् । आगच्छन्तं चाग्रतस्तमपश्यं च भयानकम् ॥
बाला द्वादशवर्षीया वस्त्रभूणभूषिता । संरुष्टा याति मद्देहादित्यपश्यमहं निशि ॥२२॥
आज्ञां त्वं देहि राजेन्द्र त्वद्देहाद्यमि कातनम् । वदसि त्वं मामिति च निश्यपश्यमहं शुचा
रुष्टो विप्रो मां शपते संशयासी च तथा गुरुः । भित्तौ पुत्तलिकाश्चित्रा नृत्यन्तीश्च ददर्श ह
प्लक्ष्मणानां च गूध्रणां काकानां निकरैः सदा । पीडितं महिषाणां च स्वपश्यमहं निशि ।
पीडितं तैलयन्त्रेण भ्रामितं तैलकरिणा दिगम्बरान्पाशहस्तानपश्यमहमीश्वरि ॥२६॥

नृत्यन्ति गायकाः सर्वे गानं गायन्ति मे गृहे । विवाहं परमानन्दमित्यपश्यमहं निशि १७
 रमणं कुर्वतो लोकान्केशाकेशि च कुर्वतः । अदृशं समरं रात्रौ काकानां च शुनामपि ॥
 मोटकानि च पिण्डानि श्मशानं शवसंयुतम् । रक्तवस्त्रं शुक्लवस्त्रमपश्यं निशि कामिनि ॥
 कृष्णाम्बरा कृष्णवर्णा नग्ना वै मुक्तकेशिनी । विधवा श्लिष्यति च मामपश्यं निशि शोभने
 नापितो मुण्डते मुण्डं श्मश्रुश्रेणीं च मे प्रिये । वक्षःस्थलं च नखरमित्यपश्यमहं निशि ॥
 पादुकाचर्मरज्जुनामपश्यं राशिमुख्येणम् । चक्रं भ्रमन्तं भूमौ च कुलालस्थेन सुन्दरि ॥
 वात्यया घूर्णमानं च शुष्कवृक्षं तमुत्थितम् । घूर्णमानं कबन्धं वै चापश्यं निशि सुव्रते ॥
 ग्रथितां मुण्डमाग्रां च चू(घू)र्णमानां च वात्यया । अतीव घोरदशनामप्यपश्यमहं वरे
 भूतप्रेता मुक्तकेशा वमन्तश्च हुताशनम् । मां भीषयन्ति सततमित्यपश्यमहं निशि ॥
 दग्धजीवं दग्धवृक्षं व्यधिग्रस्तं नरं परम् । अङ्गहीनं च वृषलमप्यपश्यमहं निशि ॥
 गेहपर्वतवृक्षाणां सहसा पततं परम् । मुहुर्मुहुर्वज्रपातमप्यपश्यमहं निशि ॥ १७ ॥
 कुक्कुराणां सृगालानां रोदनं च मुहुर्मुहुः । गृहे गृहे च नियतमपश्यं सर्वतो िशि ॥
 अधःशिरस्तूर्ध्वपादं मुक्तकेशं दिगम्बरम् । भूमौ भ्रमन्तं गच्छन्तं चाप्यपश्यमहं नरम् ॥
 विकृताकारशब्दं च ग्रामाधिदेवरोदनम् । प्रातः श्रुत्वैवावबुद्धः क उपायो वदाधुना ॥
 नृपतेर्वचनं श्रुत्वा हृदयेन विदूयता । सगद्गदं च रुदती तमुवाच नृपेश्वरम् ॥ ४१ ॥

ममोरमोवाच—

हे नाथ रमणश्रेष्ठ श्रेष्ठ सर्व महीभृताम् । प्राणातिरेक प्राणेश शृणु वाक्यं शुभावहम् ॥
 नारायणांशो भगवाञ्जामदग्न्यो महाबली । सृष्टिसंहर्तुरीशस्य शिष्योऽयं जगतः प्रभोः ॥
 त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूषां करिष्यामि महीमिति । प्रतिज्ञा यस्य रामस्य तेन सार्धं रणं त्यज ॥
 पापिनं रावणं जित्वा शूरं त्वमपि मन्यसे । स त्वया न जितो नाथ स्वपापेन पराजितः ॥
 यो न रक्षति धर्मं च तस्य को रक्षिता भुवि । स नश्यति स्वयं मूढो जीवन्नपि मृतो हि सः
 शुभाशुभस्य सततं सार्धं धर्मस्य कर्मणः । आत्मारामः स्थितः स्वान्ते मूढस्त्वं नहि पश्यसि
 पुत्रदारादिकं यद्यत्सर्वैश्वर्यं सुधर्मिणाम् । जलबुद्बुदवत्सर्वमनित्यं नश्वरं नृप ॥ ४८ ॥
 संसारं स्वप्नसदृशं मत्वा सन्तोऽत्र भारते । ध्यायन्ति सततं धर्मं तपः कुर्वन्ति भाक्तैः ॥
 दत्तेन दत्तं यज्ज्ञानं तत्सर्वं विस्मृतं त्वया । अस्ति चोद्विप्रहिंसायां कुबुद्धे त्वन्मनः कथम् ।
 सुखार्थं मृगयां गत्वा तत्रोपोष्य द्विजाश्रमे । भुक्त्वा मिष्टमपूर्वं च हतो विप्रो निरर्थकम् ॥
 गुरुविप्रसुराणां च यः करोति पराभवम् । अभीष्टदेवस्तं रुष्टा विपत्तिस्तस्य संनिधौ ॥
 स्मरणं कुरु राजेन्द्र दत्तात्रेयपदाम्बुजम् । गुरौ भक्तिश्च सर्वेषां सर्वविघ्नविनाशिनी ॥

गुरुदेवं समन्वर्त्य तं भृगुं शरणं व्रज । विप्रे देवे प्रसन्ने च क्षत्रियाणां नाहे क्षतिः ॥
 विप्रस्य किं करो भूषो वैश्यो भूपस्य भूमिप । सर्वेषां किं कराः शूद्रा ब्राह्मणस्य विशेषतः ॥
 अयशः शरणं शश्वत्क्षत्रियस्य च क्षत्रिये । महद्यशस्तच्छरणं गुरुदेवद्विजेषु च ॥९९॥
 ब्राह्मणं भज राजेन्द्र गरीयांसं सुरादपि । ब्राह्मणे परितुष्टे च संतुष्टाः सर्वदेवताः ॥
 इत्येवमुक्त्वा राजेन्द्रं क्रोडे कृत्वा महासती । मुहुर्मुहुर्मुखं दृष्ट्वा विललाप रुरोद च ॥
 क्षणं तिष्ठ महाराज पुनरेवमुवाच सा । स्नानं कुरु महाराज भोजयेष्यामि वाञ्छितम्
 चन्दनागुरुकस्तूरीकर्पूरैः कुङ्कुमैर्युतम् । अनुलेपं करिष्यामि सर्वाङ्गे तव सुन्दर ॥१०॥
 क्षणं सिंहासने तिष्ठ क्षणं वक्षसि मे प्रभो । सभायां पुष्परचिते तल्पे पश्यामि शोभनम्
 शतपुत्राधिकः प्रेम्णा सतीनां वै पतिर्नृप । निरूपितो भगवता वेदेषु हरिणा स्वयम् ।
 मनोरमावचः श्रुत्वा राजा परमपण्डितः । बोधयामास तां राज्ञीं ददौ प्रत्युत्तरं पुनः ॥

कार्तवीर्यार्जुन उवाच—

शृणु कान्ते प्रवक्ष्यामि श्रुतं सर्वं त्वयेरितम् । शोकार्त्तानां च वचनं न प्रशंस्यं सभामु च ॥
 सुखं दुःखं भयं शोकः कलहः प्रीतिरेव च । कर्मभोगार्हकालेन सर्वं भवति सुन्दरि ॥
 कालो ददाति राजत्वं कालो मृत्युं पुनर्भवम् । कालः सृजति संसारं कालः संहरते पुनः ॥
 करोति पालनं कालः कालरूपी जनार्दनः । कालस्य काल श्रीकृष्णो विधातुर्गिधरेव च ॥
 संहरतुर्वाऽपि संहर्ता पातुः पाता च कर्मकृत् । स कर्मणां कर्मरूपी ददाति तपसां फलम् ॥
 कः केन हन्यते जन्तुः कर्मणा वै विना सति । स्रष्टा सृजति सृष्टिं च संहर्ता संहरेत्पुनः ॥
 पाता पाति च भूतानि यस्याऽऽज्ञां परिपालयेत् । यस्याऽऽज्ञया वाति वातः संततं भयविह्वलः
 शश्वत्संचरते मृत्युः सूर्यस्तपति संततम् । वर्षतीन्द्रो दहत्यग्निः कालो भ्रमति भीतवत् ॥
 तिष्ठन्ति स्थावराः सर्वे चरन्ति सततं चराः । वृक्षाश्च पुष्पिताः काले फलिताः पल्लवा न्विताः
 शुष्यन्ति कालतः काले वर्धन्ते च तदाज्ञया । अविर्भूता तिरोभूता सृष्टिरेव यदाज्ञया ॥
 तस्याऽऽज्ञया भवेत्सर्वं न किञ्चित्स्वेच्छया नृणाम् ॥

नागायणांशो भगवाञ्जामदग्न्यो महाबलः । त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपां करिष्यति महीमिति ॥
 प्रतिज्ञा विफला तस्य न भवेत्तु कदाचन । निश्चितं तस्य वध्योऽहमिति जानासि सुव्रते ॥
 ज्ञात्वा सर्वं भविष्यं च शरणं यामि तत्कथम् । प्रतिष्ठितानां चार्कातिर्भरणादानिरिच्यते
 इत्येवमुक्त्वा राजेन्द्रः समरं गन्तुमुद्यतः । वाद्यं च वादयामास कारयामास मङ्गलम् ॥
 शतकोटिर्नृपाणां च राजेन्द्राणां त्रिलक्षकम् । अक्षौहिणीनां शतकं मह'बलपराक्रमम् ॥

अश्वत्थां च गृज्जनां च पदातीनां तथैव च । अपेक्ष्यकं रथानां च गृहीत्वा गन्तुमुद्यतः ॥
 वपुष स्तित्विता साध्वी दृष्ट्वा तं गमनोन्मुखम् धृतवन् च संनाहमक्षयं सशरं धनुः ॥
 क्रीडागारे क्षणं तस्थौ कृत्वा कान्तं स्ववक्षसि । पश्यन्ती तन्मुखाभोजं चुचुब्ब च मुहुर्मुहुः
 इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशख० नारदना० चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

=====

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

=====

नारायण उवाच—

अस्मै प्राणनाथं क्षणं कृत्वा स्ववक्षसि । मविष्यं मनसा चक्रे यद्यत्स्वाभिमुखाच्छ्रुतम् ॥
 पुस्तंश्च पुरतः कृत्वा बन्धवांश्च स्वत्तिकरान् सस्मार सा हरिपदं मेने सत्यं भवेन्मुने ॥
 योसेन भित्त्वा षट्चक्रं वायुं संस्थाप्य मूर्धनि । ब्रह्मरन्ध्रस्थक्रमले सहस्रदलपंयुते ॥
 स्वान्तमाकृष्य विषयाञ्जलबुद्बुदसंनिभम् । संस्थाप्य बध्वा ज्ञानेन लोलं ब्रह्मणि निष्कले
 त्रिभिर्धं कर्मसंन्यस्य निर्मूलमपुनर्भवम् । तत्र प्राणांश्च तत्याज न च प्रागाधिकं वियम् ॥
 स राज्ञस्तं गृतां दृष्ट्वा विललाप रुरोद च । संनाहं संपरित्यज्य कृत्वा वक्ष्यम्युवाच ताम्

राजोवाच—

अनोरमे समुत्तिष्ठ न यास्यामि रणाजिरम् । सचेतना मां पश्येति विलपन्तं मुहुर्मुहुः ॥
 अनोरमे समुत्तिष्ठ मया सार्धं गृहं व्रज । न करिष्यामि समरं भृगुणा सह मामिनि ॥ ८ ॥
 अनोरमे समुत्तिष्ठ श्रीशैलं व्रज सुन्दरि तत्र क्रीडां करिष्यामि त्वया सार्धं यथा पुरा ॥
 अनोरमे समुत्तिष्ठ व्रज गोदावरीं प्रिये । जलक्रीडां करिष्यामि त्वया सार्धं यथा पुरा ॥
 अनोरमे समुत्तिष्ठ नन्दनं व्रज सुन्दरि । पुष्पभद्रानदीतीरे हि हरिष्यामि निर्जने ॥ ११ ॥
 अनोरमे समुत्तिष्ठ मलयं व्रज सुन्दरि । त्वया सार्धं रमिष्येऽहं तत्र चन्दनकानने ॥ १२ ॥
 अमिहमे रन्ध्रयुक्तेन वायुना सुरभीकृते । भ्रमरध्वनिसंयुक्ते पुंस्कोकिलरुतश्रिते ॥ १३ ॥
 चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमालेपनं कुरु । चन्दने सितसर्वाङ्गं पश्य मां सगमिते सति ॥ १४ ॥
 सुधीर्बुद्धिं सुमधुरं वचनं रचय प्रिये । कुटिलभ्रूविकारं च कथं न कुरुषेऽधुना ॥ १५ ॥
 नृपस्य रौद्रं श्रुत्वा बाणभूवाशरीरिणी । स्थिरो भव महाराज कुरुषे रोदनं कथम् ॥
 अङ्गनाभ्यामनिनां श्रेष्ठो दत्तात्रेयप्रसादतः । जलबुद्बुदवत्सर्वं संसारं पश्य शोभनम् ॥
 कमलं च सः साध्वी जगाम कमलालयम् । त्वमेव गच्छ वैकुण्ठं रणं कृत्वा रणाजिरे
 इत्येवं वचनं श्रुत्वा जहौ शोकं नराधिपः । ततश्चन्दनकाष्ठेन चितां दिव्यां चकार ह ॥
 संस्काराग्निं कारयित्वा पुत्रद्वारा ददाह ताम् । नानाविधानि रत्नानि ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा

नानाविधानि दानानि वैस्त्राणि विविधानि च । मनोरमायाः पुण्येन ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा
 भुज्यतां भुज्यतां शश्वदीयतां दीयतामिति । शब्दो बभूव सर्वत्र कार्तवीर्याश्रमे मुने ॥
 कोषेषु स्वाधिकारेषु स्थितं यद्यद्धनं तदा । मनोरमायाः पुण्येन ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥
 राजा जगाम समरं हृदयेन विदूयता । सार्धं सैन्यसमूहैश्च वाद्यभाण्डैरसंख्यकैः । २४ ॥
 ददर्शामङ्गलं राजा पुरो वर्त्मनि वर्त्मनि । ययौ तथाऽपि समरं नाऽऽजगाम गृहं पुनः
 मुक्तकेशीं छिन्ननासां रुदतीं च दिगम्बराम् । कृष्णवस्त्रपरीधानामपरां विधवांमपि ॥
 मुखदुष्टां ये निदुष्टां व्याधियुक्तां च कुट्टिनीम् । पतिपुत्रविहीनां च डाकिनीं पुंश्चलीं तथा
 कुम्भकारं तैलकारं व्याघ्रं सर्पेपजीविनम् । कुचैलमतिल्लक्षाङ्गं नग्नं काषायवासिनम् ॥
 वसाविक्रयिणं चैव कन्याविक्रयिणं तथा । चितादग्धं शवं भूमिनिर्वाणाङ्गारमेव च ॥
 सर्पक्षतं नरं सर्पं गोघ्नं च शशकं विषम् । श्राद्धपाकं च पिण्डं च मोटकं च तिलांस्तथा
 देवलं वृषत्राहं च शूद्रश्राद्धानभोजिनम् । शूद्रान्नपाचकं शूद्रयाजकं ग्रामयाजकम् ॥
 कुशपुतलिकां चैव शवदाहनकारिणम् । शून्यकुम्भं भग्नकुम्भं तैलं लवणमस्थि च ॥
 वारिसं कच्छपं चूर्णं कुक्कुरं शब्दधारिणम् । दक्षिणे च सृगालं च कुर्वन्तं भैरवं रघुम्
 कपर्दकं च क्षौरं च छिन्नकेशं नखं मलम् । कलहं च विलापं च तथा तत्कारिणं जन्मम्
 अमङ्गलं वदन्तं च रुदन्तं शोककारिणम् ॥ ३९ ॥

मिथ्यासाक्ष्यपदातारं चौरं च नरघातिनम् । पुंश्चलीपातिपुत्रौ च पुंश्चलगेदनभोजिनम् ॥
 देवतागुरुविप्राणां वस्तुवित्तापहारिणम् । दत्तापहारिणं दम्युं हिंसकं सूचकं खलम् ॥
 पितृमातृविरक्तं च द्विजाश्रयविघातिनम् । सत्यघ्नं च कृतघ्नं च स्यात्प्यसंदाप्यपहारिणम्
 विषमित्रद्रोहमेवं क्षतं विश्वासघातकम् । गुरुदेवद्विजानां च निन्दकं स्वाङ्गघातकम् ॥
 जीवानां घातकं चैव स्वाङ्गहीनं च निर्दयम् । व्रतोपवासहीनं च दीक्षाहीनं न पुंसकम् ॥
 गलितव्याधिगात्रं च कौणं बधिरमेव च । पुलकसं छिन्नलिङ्गं च सुरामत्तं सुरा तथा ॥
 क्षिप्तं वमन्तं रुधिरं महिषं गर्दभं तथा । मूत्रं पुरीषं श्लेष्माणं रूक्षिणं नृकपालिनम् ॥
 चण्डवातं रक्तवृष्टिं वाद्यं वै वृक्षपातनम् । वृकं च सूकरं गृध्रं श्येनं कङ्कं च भल्लुकम् ॥
 पाशं च शुष्कराष्टं च वायसं गन्धकं तथा ॥ ४४ ॥

प्रतिग्राहित्राग्रणं च तन्त्रमन्त्रोपजीविनम् । वैद्यं च रक्तपुष्पं च प्यौषधं तुषमेव च ॥
 कुवातीं मृतवार्तां च विप्रशापं च दारुणम् । दुर्गन्धिघातं दुःशब्दं राजाऽपश्यत्सर्ववर्त्मनि
 मनश्च कुत्सितं प्रणाः क्षुमिताश्च निरन्तरम् । वामाङ्गस्पन्दनं देहजाड्यं राज्ञो बभूव ह

तथाऽपि राजा निःशङ्को ददर्श समराङ्गणम् । सर्वसैन्यसमायुक्तः प्रविवेश रणाजिरम्
अत्ररुद्ध रथात्तूर्णं दृष्ट्वा च पुरतो भृगुम् । ननाम दण्डवद्भूमौ राजेन्द्रैः सह भक्तितः ॥
आशिषं युयुजे रामः स्वर्गं याहीनि वाञ्छितम् । तेषां सद्यं तद्व भूवर्दुर्लब्ध्या ब्रह्मणः शिषः
भृगुं प्रणम्य राजेन्द्रो राजेन्द्रैः सह तत्क्षणात् । आरुरोह रथं तूर्णं नानायुधसमन्वितम्
नानाप्रकरवाद्यं च दुन्दुभिं मुरजादिकम् । वादयामास सहसा ब्राह्मणेभ्यो ददौ धनम् ॥
उवाच रामो राजेन्द्रं राजेन्द्राणां च संसदि । हितं सत्यं नीतिसारं वाक्यं वेदविदां वरः ॥

परशुराम उवाच—

शृणु राजेन्द्र धर्मिष्ठ चन्द्रवंशसमुद्भव । विष्णोरंशस्य शिष्यस्त्वं दत्तत्रेयस्य धीमतः ॥
स्वयं विद्वांश्च वेदांश्च श्रुत्वा वेदविदो मुखात् । कथं दुर्बुद्धिरधुना सज्जनानां विहिंसना ॥
त्वं पूर्वमहनो लोभान्निरीहं ब्राह्मणं कथम् । ब्राह्मणी शोकसंतप्ता भर्त्रा सार्धं गता सती
किं भविष्यति ते भूप परत्रैवानयोर्वधात् । सर्वं मिथ्यैव संसारं पद्मत्रे यथा जलम् ॥
सन्कीर्तिश्चाथ दुष्कीर्तिः कथामात्रावशेषिना । विडम्बना वा किमतो दुष्कीर्तिश्च सतामहो
क्क गता कपिला त्वं क क त्रिव दो मुनिः कुतः । यत्कृतं विदुषा राज्ञा न कृतं हल्लिकेन तत्
त्वामुपोषितमीशं हि दृष्ट्वा तानो हि धार्मिकः । पारणां कारयामास दत्तं तस्य फलं त्वया
अधीतं विधिवद्दत्तं ब्राह्मणेभ्यो दिने दिने । जगत्ते यशसा पूर्णमयशो वार्धके कथम् ॥
दाता बलिष्ठो धर्मिष्ठो यशस्वी पुण्यवान्मुधीः । कार्तवीर्यार्जुनसमो न भूतो न भविष्यति
पुरातना वदन्तीति बन्दिनो धरणीतले । यो विख्यातः पुराणेषु तस्य दुष्कीर्तिरीदृशी
दुर्वाक्यं दुःसहं राजंस्तीक्ष्णास्त्रादपि जीवेनाम् । संकटेऽपि सतां वक्त्र दूदुरुक्तिर्न विनिर्गता
न ददामि दुरुक्तिं ते प्रकृतं कथयाम्यहम् । उत्तरं देहि राजेन्द्र मह्यं राजेन्द्रसंसदि ॥
सूर्यचन्द्रमनूनां च वंशजाः सन्ति संसदि । सत्यं वद सभायां च शृण्वन्तु पितरः सुराः ॥
शृण्वन्तु सर्वे राजेन्द्राः सदसव्रक्तुमीश्वराः । पश्यन्तो हि समं सन्तः पाक्षिकं न वदन्ति च
इत्युक्त्वा रैणुकेयश्च विरराम रणस्थले । राजा बृहस्पतिसमः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ६८ ॥

कार्तवीर्यार्जुन उवाच—

शृणु राम हरेरंशो हरिभक्तो जितेन्द्रियः । श्रुतो धर्मो मुखाधेयां त्वं च तेषां गुरोर्गुरुः ॥
कर्मणा ब्राह्मणो जातः करोति ब्रह्मभावनाम् । स्वधर्मानिरतः शुद्धस्तस्माद्ब्राह्मण उच्यते ॥
अन्तर्बाहिश्च मननात्कुरुते कर्मनित्यशः । मौनी शश्वद्वदेत्काले यो वै स मुनिरुच्यते ॥

स्वर्णे लोष्टे गृहेऽरण्ये पङ्के सुस्निग्धचन्दने । समतामावना यस्य स योगी परिकीर्तितः ॥
 सर्वजीवेषु यो विष्णुं भावयेत्समताधिया । हरौ करोति भक्तिं च हरिभक्तः स च स्मृतः ॥
 तपो धनं ब्राह्मणानां तपः कल्पतरुर्यथा । तपस्या कामधेनुश्च संततं तपसि स्पृहा ॥७४॥
 ऐश्वर्ये क्षत्रियाणां च वाणिज्ये च तथा विशाम् । शूद्राणां विप्रसेवैव स्पृहा वेदेष्वनिन्दिता ॥
 क्षत्रियाणां च तपसि स्पृहाऽतीवाप्रशंसिता । ब्राह्मणानां विवादे च स्पृहाऽतीव विनिन्दिता ॥
 रागी राजसिकं कार्यं कुरुते कर्मरागतः । रागान्यो यो राजसिकस्तेन राना प्रकीर्तितः ॥
 रागतः कामधेनुश्च मया वै याचिता मुने । को दोष एव मे जातः क्षत्रियस्य नुरागिणः ॥
 कुतः कस्य मुनेरस्ति कामधेनुस्त्वया विना । स्पृहा रणे वा भोगे वा युष्प्राकं च व्यतिक्रमः
 त्रिशदक्षौहिणीं सेनां राजेन्द्राणां त्रिकोटिकाम् । निहत्याऽऽयान्तमेकं मां न हन्तुं सहनं मुने
 आत्मानं हन्तुमाथान्तमपि वेदाङ्गपारगम् । न दोषो हनने तस्य न तेन ब्रह्महाऽभवम् ॥
 प्रायश्चित्तं हिंसकानां न वेदेषु निरूपितम् । वधः समुचितः तेषामित्याह कमलैर्द्धवः ॥
 पित्रा ते निहता भूपा महाबलपराक्रमाः । इदानीं राजपुत्राश्च शिशवोऽत्र समागताः ॥
 त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूषां कृत्स्नां कर्तुं महीमिति । त्वया कृता प्रतिज्ञा या तस्यास्त्वं पालनं कुरु
 क्षत्रियाणां रणो धर्मो रणे मृत्युर्न गर्हितः । रणे स्पृहा ब्राह्मणानां लोके वेदे विडम्बना ॥
 तपोवनानां विप्राणां वाग्बलानां युगे युगे । शान्तिः स्वत्ययनं कर्म विप्रधर्मो न संकरः ॥
 क्षत्रियाणां बलं युद्धं वा शस्त्रं बलं विशाम् । भिक्षाबलं भिक्षुकाणां शूद्राणां विप्रमेधनम्
 हरौ भक्तिर्हरदास्यं वैष्णवानां बलं हरिः । हिंसा बलं खलानां च तपस्या च तपविनाम् ॥
 बलं वेषश्च वेश्यानां योषितां यौवनं बलम् । बलं प्रतापो भूषाणां बालानां रोदनं बलम् ।
 सतां सत्यं बलं मिथ्या बलमेवासतां सदा । अनुगानामनुगमः स्वरूपस्वानां च संचयः ॥
 विद्य बलं पण्डितानां धैर्यं साहसिनां बलम् । शश्वत्कुर्मशीलानां गाम्भीर्यं साहसं बलम्
 धनं बलं च धनिनां शुचीनां च विशेषतः । बलं विवेकः शान्तानां गुणिनां बलमेकता ॥
 गुणो बलं च गुणिनां चौगुणां चौर्यमेव च । प्रियवाक्यं च कापट्यमधर्मः पुंश्चलीबलम् ॥
 हिंसा च हिंस्रजन्तूनां सतीनां पतिसेवनम् । वरशापौ सुराणां च शिष्याणां गुरुसेवनम् ॥
 बलं धर्मो गृहस्थानां भृत्यानां राजसेवनम् । बलं स्तवः स्तावकानां ब्रह्म च ब्रह्मचारिणाम् ॥
 यतीनां च सदाचारो न्यासः संन्यासिनां बलम् । पापं बलं पातकिनामशक्तानां हरिर्बलम्
 पुण्यं बलं पुण्यवतां प्रजानां नृपतिर्बलम् । फलं बलं च वृक्षाणां जलजानां जलं बलम् ॥
 जलं बलं च सस्यानां मत्स्यानां च जलं बलम् । शान्तिर्बलं च भूषाणां विप्राणां च विशेषतः

विप्रः शान्तो रणोद्योगी नैव दृष्टो न च श्रुतः । स्थिते नारायणे देवे बभूवाद्य विपर्ययः ।
 इत्येवमुक्त्वा राजेन्द्रो विरराम रणाजिरे । तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सदस्तृष्णी बभूव ह ।
 रामस्य भ्रातरः सर्वे तीक्ष्णशस्त्रासिपाणयः । आरेभिरे रणं कर्तुं महावीरास्तदाज्ञया ।
 रणोन्मुखाश्च तादृष्ट्वा मत्स्यराजो महाबलः । समारेभे रणं कर्तुं मङ्गलो मङ्गलालयः ॥
 शरजलेन राजेन्द्रो वारयामास तानपि । चिच्छिदुः शरजालं च जमदग्निमुतास्तदा ॥
 राजा चिक्षेप दिव्यास्त्रं शतसूर्यप्रभं मुने । माहेश्वरेण मुनयश्चिच्छिदुश्चैव लीलया ॥ १०४ ॥
 दिव्यास्त्रेणैव मुनयश्चिच्छिदुः सशरं धनुः । रथं च सारथिं चैव राज्ञः संनाहमेव च ॥
 न्यस्तशस्त्रं नृपं दृष्ट्वा मुनयो हर्षविह्वलाः । दधार शूलिनः शूलं मत्स्यराजजिघांसया ॥
 शूलनिक्षेपसमये वाग्बभूवाशरीरेणी । शूलं त्यजत विप्रेन्द्राः शिवस्याव्यर्थमेव च ॥
 शिवस्य कवचं दिव्यं दत्तं दुर्वाससा पुरा । मत्स्यराजालेऽस्त्येतत्सर्वावयवरक्षणम् ॥
 प्राणानां च प्रदातारं कवचं याचतं नृपम् । तदा निसिद्धशूलं च जघान नृपतीश्वरम् ॥
 तच्छूलं तं नृपं प्राप्य शतखण्डं गतं मुने । श्रुत्वैवाऽऽकाशवाणीं च शृङ्गी संनृपसर्वेषुकृत्
 ययाचे कवचं मूपं जमदग्निमुतो महान् । राजा ददौ च कवचं ब्रह्माण्डविजयं परम् ॥ १११ ॥
 गृहीत्वा कवचं तच्च शूलेनैव जघान ह । पपात मत्स्यराजश्च शतचन्द्रसमाननः ॥
 महाबलिष्ठो गुणवांश्चन्द्रवंशसमुद्भवः ॥ ११२ ॥

नारद उवाच—

शिवस्य कवचं ब्रूहि मत्स्यराजेन यद्धृतम् । नारायण महाभाग श्रोतुं कौतूहलं मम ॥

नारायण उवाच—

कवचं शृणु विप्रेन्द्र शंकरस्य महात्मनः । ब्रह्माण्डविजयं नाम सर्वावयवरक्षणम् ॥
 पुरा दुर्वाससा दत्तं मत्स्यराजाय धीमते । दत्त्वा षडशरं मन्त्रं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
 स्थिते च कवचे देहे नास्ति मृत्युश्च जीविनाम् । अस्त्रे शस्त्रे जले वह्नौ सिद्धिश्चेन्नास्ति संशयः
 यद्धृत्वा पठनद्वारणः शिवत्वं प्राप लीलया । बभूव शिवतुल्यश्च यद्धृत्वा नन्दिकेश्वरः
 वीरश्रेष्ठो वीरभद्रो साम्बोऽभूद्भारणाद्यतः । त्रैलोक्यविजयी राजा हिरण्यकशिपुः स्वयम्
 हिरण्याक्षश्च विजयी चाभवद्भारणाद्यतः । यद्धृत्वा पठनात्सिद्धो दुर्वास विश्वपूजितः ॥
 भैगीषव्यो महायोगी पठनाद्भारणाद्यतः । यद्धृत्वा वामदेवश्च देवलः पवनः स्वयम् ॥
 अर्गस्त्यश्च पुलस्त्यश्चाप्यभवद्विश्वपूजितः ॥ १२० ॥

ॐ नमः शिवायेति च मस्तकं मे सदाऽवतु । ॐ नमः शिवायेति च स्वाहा भालं सदाऽवतु
ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं शिवायेति स्वाहा नेत्रे सदाऽवतु । ॐ ह्रीं ह्रीं हूं शिवायेति नमो मे पातु नासि-
काम् ॥ १२२ ॥

ॐ नमः शिवाय शन्तारा स्वाहा कण्ठं सदाऽवतु । ॐ ह्रीं श्रीं हूं संहारकर्त्रे स्वाहा कर्णौ
सदाऽवतु ॥ १२३ ॥

ॐ ह्रीं श्रीं पञ्चवक्त्राय स्वाहा दन्तं सदाऽवतु ॐ ह्रीं महेशाय स्वाहा चाधरं पातु मे सदा
ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं त्रिनेत्राय स्वाहा केशान्सदाऽवतु । ॐ ह्रीं ऐं महादेवाय स्वाहा वक्षः सदाऽवतु
ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं मै रुद्राय स्वाहा नाभिं सदाऽवतु ॐ ह्रीं मै श्रीमिश्रगाय स्वाहा पृष्ठं सदाऽवतु
ॐ ह्रीं ह्रीं मृत्युञ्जयाय स्वाहा भ्रुवौ सदाऽवतु । ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं मीशानाय स्वाहा पार्श्वौ
सदाऽवतु ॥ १२७ ॥

ॐ श्रीमिश्राय स्वाहा चोदरं पातु मे सदा । ॐ श्रीं ह्रीं मृत्युञ्जयाय स्वाहा बहू सदाऽवतु ॥
ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं मीशगाय स्वाहा पातु करौ मम । ॐ महेश्वराय रुद्राय निम्बं पातु मे सदा
ॐ ह्रीं श्रीं भूतनाथाय स्वाहा पादौ सदाऽवतु । ॐ सर्वेश्वराय शर्वाय स्वाहा सर्वं सदाऽवतु
प्रच्छां मां पातु भूतेश आग्नेय्यां पातु शंकरः । दक्षिणे पातु मां रुद्रो नैर्ऋत्यां स्थाणुरेव च
पश्चिमे खण्डपरशुरायव्यां चन्द्रशेखरः । उत्तरे गिरिशः पातु चैश नामीश्वरः स्वयम् ॥
ऊर्ध्वे मृडः सदा पातु चाधो मृत्युञ्जयः स्वयम् । जले स्थले चान्तर्गते स्वप्ने जागरणे सदा
पिनाकी पातु मां प्रीत्या भक्तं वै भक्तवत्सलः । इति ते कथितं वत्स कवचं परमाद्भुतम् ॥
दशलक्षजपेनैव सिद्धिर्भवति निश्चितम् । यदि स्थाप्तिद्वयकवचो रुद्रतुरा भवेद्भुवम् ॥
तव स्नेहान्मयाऽऽख्यातं प्रवक्तव्यं न कस्यचिद् । कवचं कण्वशाखोक्तमनिगोप्यं सुदुर्लभम्
अश्वमेधसहस्राणि राजनूयशानानि च । सर्वाणि कवचस्यास्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
कवचस्य प्रसादेन जीवन्मुक्तो भवेन्नरः । सर्वज्ञः सर्वसिद्धेशो मनोयायी भवेद्भुवम् ॥
इदं कवचमज्ञात्वा भवेद्यः शंकरप्रभुम् । शतलक्षं प्रजप्तेऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० शंकरकवचप्रकथनं नाम-
पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

मत्स्यराजे निपतिते राजा युद्धविशारदः । राजेन्द्रान्प्रेषयामास युद्धशास्त्रविशारदान्
 बृहद्वलं सोमदत्तं विदर्भं मिथिलेश्वरम् । निषधाधिपतिं चैव मगधाधिपतिं तथा ॥ २ ॥
 आययुः समरे योद्धुं जामदग्न्यं महारथाः । त्रितयाक्षौहिणीमिश्र सेनाभिः सह नारद
 रामस्य भ्रातरः सर्वे वीरास्तीक्ष्णास्त्रपाणयः । वारयामासुरैश्च तानेव रणमूर्धनि ॥
 ते वीराः शरजालेन दिव्यास्त्रेण प्रयत्नतः । वारयामासुरैकैकं भ्रातृवर्गान्भृगोस्तथा ॥
 आययौ समरे शीघ्रं दृष्ट्वा तांश्च पराजितान् । पिनाकहस्तः स भृगुर्ज्वलदग्निशिखोपमः
 चिक्षेप नागपाशं च जामदग्न्यो महाबलः । चिच्छेद तं गारुडेन सोमदत्तो महाबलः ॥
 भृगुः शंकरशूलेन सोमदत्तं जघान ह । बृहद्वलं च गदया विदर्भं मुष्टिभिस्तथा ॥
 भौथिलं मुद्गरेणैव शक्त्या वै नैषधं तथा । मगधं चरणोद्धातैरस्त्रजालेन सैनिकान् ॥
 निहत्य निखिलान्भूपान्संहाराग्निसमो रणे । दुद्राव कार्तवीर्यं च जामदग्न्यो महाबलः ॥
 दृष्ट्वा तं योद्धुमायन्तं राजानश्च महारथाः । आययुः समरं कर्तुं कार्तवीर्यं निवार्य च ॥
 कान्यकुब्जाश्च शतशः सौराष्ट्राः शतशस्तथा । राष्ठीयाः शतशश्चैव वीरेन्द्राः शतशस्तथा
 सौम्या वाङ्गाश्च शतशो महाराष्ट्रास्तथा दश । तथा गुर्जरजातियाः कच्छिकाः शतशस्तथा ॥
 कृत्वा ते शरजालं च भृगुं चिच्छिदुरेव च । तं छित्वाऽभ्युत्थितो रामो नीहारमिव भास्करः
 त्रिरात्रं युयुधे रामस्तैः सार्धं समराजिरे । द्वादशाक्षौहिणीं सेनां तथा चिच्छेद पर्शुना
 रम्भास्तम्भसमूहं च यथा खड्गेन लीलया । छित्वा सेनां भूपवर्गं जघान शिवशूलतः
 सर्वास्तन्निहतान्दृष्ट्वा सूर्यवंशसमुद्भवः । आजगाम सुचन्द्रश्च लक्षराजेन्द्रसंयुतः ॥
 द्वादशाक्षौहिणीमिश्र सेनाभिः सह संयुगे । कोपेन युयुधे रामं सिंहं मिहो यथा रणे
 भृगुः शंकरशूलेन नृपलक्षं निहत्य च । द्वादशाक्षौहिणीं सेनमहन्त्रे पर्शुना बली ॥
 निहत्य सर्वाः सेनाश्च सुचन्द्रं युयुधे बली । नागास्त्रं प्रेरयामास निर्दहतं तं भृगुः स्वयम्
 नागपाशं च चिच्छेद गारुडेन नृपेश्वरः । जहास च भृगुं राजा समरे च पुनः पुनः ॥
 भृगुर्नारायणास्त्रं च चिक्षेप रणमूर्धनि । अस्त्रं ययौ तं निहन्तुं शतसूर्यसमप्रभम् ॥ २२ ॥
 दृष्ट्वाऽस्त्रं नृपशार्दूलश्चावरोह्य रथात्क्षणात् । न्यस्तशस्त्रः प्राणमच्च स्तुत्वा नारायणं शिवम्
 तमेव प्रणतं त्यक्त्वा ययौ नारायणान्तिकम् । अस्त्रराजो भगवतो रामः संप्राप विस्मयम् ॥
 भृगुः शक्तिं च मुसलं तोमरं पट्टिशं तथा । गदां पशू च कोपेन चिक्षिपे तज्जिघांसया ॥
 जग्राह काली तान्सर्वान्सुचन्द्रस्यन्दनस्थिता । चिक्षेप शिवशूलं स नृपमाल्यं बभूव सः ॥
 ददर्श पुरतो रामो भद्रकालीं जगत्प्रसूम् । वहन्तीं मुण्डमालां च विकटास्यां मयंकरीम् ॥

विहाय शस्त्रमस्त्रं च पिनाकं च भृगुस्तदा । दृष्ट्वा तां महामायां भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥

परशुराम उवाच—

नमः शंकरकान्तायै सारायै ते नमो नमः । नमो दुर्गतिनाशिन्यै मायायै ते न० ॥ १९ ॥
नमो नमो जगद्धात्र्यै जगत्कष्यै न० । नमोऽस्तु ते जगन्मात्रे कारणायै न० ॥ ३० ॥
प्रसिद्धं जगतां मातः सृष्टिसंहारकारिणि । त्वत्पादौ शरणं यामि प्रतिज्ञां सार्थिकां कुरु ॥
त्वयि मे विमुखा रच्छा वो मां रक्षितुमीश्वरः । त्वं प्रसन्ना भव शुभे मां भक्तं भक्तवत्सले
शुष्माभिः शिवलोके च मह्यं दत्तो वरः पुनः । तं वरं सफलं कर्तुं त्वमर्हसि वरानने ॥
त्रैलोक्येयस्तवं श्रुत्वा प्रसन्नाऽभवदम्बिका । मा भैरित्येवमुक्त्वा तु तत्रैवान्तरधीयत ॥
एतद्भृगुकृतं स्तोत्रं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् । महाभयात्समुत्तर्णः स भवेदेव लीलया ॥
स पूजितश्च त्रैलोक्ये तत्रैव विजयी भवेत् । ज्ञातिश्रेष्ठो भवेच्चैव वैरिपक्षविमर्दकः ॥
एतस्मिन्नतरे ब्रह्मा भृगुं धर्मभृतां वरम् । आगत्य कथयामास रहस्यं राममेव च ॥

ब्रह्मोवाच—

शृणु राम महाभाग रहस्यं पूर्वमेव च । सुचन्द्रजयहेतुं च प्रतिज्ञासार्थकाय च ॥ ३८ ॥
दशाक्षरी महाविद्या दत्ता दुर्वाससा पुरा । सुचन्द्रागैव कवचं भद्रकाल्या सुदुर्लभम् ॥
कवचं भद्रकाल्याश्च देवानां च सुदुर्लभम् । कवचं तद्वले यस्य सर्वशत्रुविमर्दकम् ॥ ४० ॥
अतीव पूज्यं शस्तं च त्रैलोक्यजयकारणम् । तस्मिन्स्थिते च कवचे कर्तुं जेतुमलं भुवि
भृगुर्गच्छतु भिक्षार्थं करोतु प्रार्थनां नृपम् । सूर्यवंशोद्भवो राजा दाता परमभार्मिकः ॥
प्राणांश्च कवचं मन्त्रं सर्वं दास्यति निश्चितम् ॥ ४३ ॥
भृगुः संन्यासिवेषेण गत्वा राजान्तिकं मुने । भिक्षां चकार मन्त्रं च कवचं परमाद्भुतम् ॥
राजा ददौ च तन्मन्त्रं कवचं परमादरात् । ततः शंकरशूलेन तं जघान नृपं भृगुः ॥
इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० भृगुकार्तवीर्ययुद्धवर्णनं नाम
षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

=====

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

कवचं श्रोतुमिच्छामि तां च विद्यां दशाक्षरीम् । नाथ त्वत्तो हि सर्वज्ञ भद्रकाल्याश्च सांप्रतम्

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि महाविद्यां दशाक्षरीम् । गोपनीयं च कवचं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥

ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं कालिकायै स्वाहेति च दशाक्षरीम् । दुर्वासा हि ददौ राज्ञे पुष्करे सूर्यपर्वणि
दशलक्षजपेनैव मन्त्रसिद्धिः कृता पुरा । पञ्चलक्षजपेनैव पठन्कवचमुत्तमम् ॥ ४ ॥
बभूव सिद्धकवचोऽप्ययोध्यामाजगाम सः । कृत्स्नां हि पृथिवीं जिग्ये कवचस्य प्रसादतः॥

नारद उवाच—

श्रुता दशाक्षरी विद्या त्रिषु लोकेषु दुर्लभा । अधुना श्रोतुमिच्छामि कवचं ब्रूहि मे प्रभो

नारायण उवाच—

शृणु वक्ष्यामि विप्रेन्द्र कवचं परमाद्भुतम् । नारायणेन यद्वत्तं कृपया शूलिने पुरा ॥
त्रिपुरस्य वधे घोरे शिवस्य विजयाय च । तदेव शूलिना दत्तं पुरा दुर्वाससे मुने ॥
दुर्वाससा च यद्वत्तं सुचन्द्राय महामने । अतिगुह्यतरं तत्त्वं सर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥९॥
ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं कालिकायै स्वाहा मे पातु मस्तकम् । क्लीं कपालं सदा पातु ह्रीं ह्रीं ह्रीमिति
लोचने ॥ १० ॥

ॐ ह्रीं त्रिलोचने स्वाहा नासिकां मे सदाऽवतु । क्लीं कार्तिके रक्ष रक्ष स्वाहा दन्तान्सदाऽवतु
क्लीं भद्रकालिके स्वाहा पातु मेऽधरयुग्मकम् । ॐ ह्रीं ह्रीं क्लीं कालिकायै स्वाहा कण्ठं
सदाऽवतु ॥ १२ ॥

ॐ ह्रीं कालिकायै स्वाहा कर्णयुग्मं सदाऽवतु । ॐ क्लीं क्लीं क्लीं काल्यै स्वाहा स्कन्धं पातु
सदा मम ॥ १३ ॥

ॐ क्लीं भद्रकाल्यै स्वाहा मम वक्षः सदाऽवतु । ॐ क्लीं कालिकायै स्वाहा मम नाभिं सदाऽवतु
ॐ ह्रीं कालिकायै स्वाहा मम पृष्ठं सदाऽवतु । रक्तबीजविनाशिन्यै स्वाहा हस्तौ सदाऽवतु ॥
ॐ ह्रीं क्लीं मुण्डमात्रिन्यै स्वाहा पादौ सदाऽवतु । ॐ ह्रीं चामुण्डायै स्वाहा सर्वाङ्गं मे सदाऽ-
वतु ॥ ११ ॥

प्राच्यां पातु महाबाली चाग्नेय्यां रक्तदन्तिका । दक्षिणे पातु चामुण्डा नैर्ऋत्यां पातु कालिका
श्यामा च वारुणे पातु वायव्यां पातु चण्डिका । उत्तरे विकटास्या चाप्यैशान्यां सादृ-
हासिनी ॥ १८ ॥

पातुर्ध्वं लोलजिह्वा सा मायाद्या पातु वधः सदा । जले स्थले चान्तरिक्षे पातु विश्वमसूः सदा
इति ते कथितं वत्स सर्वमन्त्रौघविग्रहम् । सर्वेषां कवचानां च सांभूतं परात्परम् ॥
सप्तद्वीपेश्वरो राजा सुचन्द्रोऽस्य प्रसादतः । कवचस्य प्रसादेन मान्वाता पृथिवीपतिः

प्रचेता लोमशश्चैव यतः सिद्धो बभूव ह । यतो हि योगिनां श्रेष्ठः सौमरिः पिप्पलयनः
यदि स्यात्सिद्धकवचः सर्वसिद्धेश्वरो भवेत् । महादानानि सर्वाणि तपांस्येवं व्रतानि च ॥
निश्चितं कवचस्यास्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २३ ॥

इदं कवचमज्ञात्वा भजेत्कालीं जगत्प्रसूम् । शालक्षं पञ्चसोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदन० भद्रकालीकवचनिरूपणं

नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

=====

अष्टाष्ट्रिंशोऽध्यायः ।

—————

नारायण उवाच—

सुचन्द्रे णिते ब्रह्मन्गजेन्द्राणां शिरोमणौ । अगमत्पुष्करासस्तु सेनाय्यक्षौहिणीयुतः ॥
सूर्यवंशोद्भवो राजा सुचन्द्रतनयो महान् । महालक्ष्मीसेवकश्च लक्ष्मीवान्पूर्यसंनिभः ॥
महालक्ष्म्याश्च कवचं गले यस्य मनोहरम् । परमैश्वर्यसंयुक्तस्त्रैलोक्यविजयी ततः ॥ ३॥
तं दृष्ट्वा भ्रातरः सर्वे रैणुकेयस्य धीमतः । आश्रयः समरं कर्तुं नानाशस्त्रास्त्रपाणयः ॥
राजेन्द्रः शरजालेन च्छादयामास तांस्तथा । चिच्छिदुः शरजालं च ते वीराश्चैव लीलया
चिच्छिदुः स्यन्दनं राजस्ते वीराः पञ्चबाणतः । सार्धं पञ्चबाणेन रथाश्च दशबाणतः ॥
तद्धनुः सप्तबाणेन तूर्णं वै पञ्चबाणतः । चिच्छिदुस्तद्भ्रातृवर्गान्विप्राः शंकरशूलतः ॥ ७ ॥
ते च व्यक्षौहिणीं सेनां निजधनुश्चापि लीलया । हन्तुं नृपेन्द्रं ते वीराः शिवशूलं निचिक्षिपुः
गले बभूव तच्छूलं राज्ञः पुष्करमालिका ॥ ८ ॥

शक्तिं च परिघं चैव भुशुण्डीं मुद्गरं तथा । गदां च चिक्षिपुर्विप्राः कोपेन ज्वलदग्नयः
तानि शस्त्राणि चूर्णानेक्षमाभूतो देहयोगतः । विन्मिता भ्रातरः सर्वेभृगोरेव महामुने ॥
रथं धनुश्च शस्त्राणि चास्त्राणि विविधानि च । सेनां प्रस्थापयामास कार्तवीर्यार्जुनः स्वयम्
राजा स्यन्दनमारुह्य पुष्कराक्षो महाबलः । चकार शरजालं च महाघोरतरं मुने ॥ १२ ॥
चिच्छिदुः शरजालं च ते वीराः शस्त्रपाणयः । राजा प्रवापनेनैव निद्रितांस्तांश्चकार ह
भ्रातृश्च निद्रितान्दृष्ट्वा जामदग्न्यो महाबलः । क्षतविक्षतसर्वाङ्गान्बोधयामास तत्त्वतः ॥
बोधयित्वा तान्निवार्य जगाम रणमूर्धनि । चिक्षेप पर्शुं कोपेन शीघ्रं राजजिघांसया ॥
छित्त्वा राज्ञः किरीटं च पर्शुर्भूमौ पपात ह । जग्राह परशुं शीघ्रं जमदग्न्यो महाबलः ॥
तदा शंकरशूलं च चिक्षिपे मन्त्रपूर्वकम् । नृपस्य कुण्डलं छित्त्वा जगाम शिवसंनिधिम्

राजा निहन्तुं तं रामं शरजालं चकार ह । चिच्छेद शरजालं च रैणुकेयश्च लीलया ॥
 क्रमेण राजा नानास्त्रं चिक्षिपे मन्त्रपूर्वकम् । तच्चिच्छेद क्रमेणैव भृगुः शस्त्रभृतां वरः ॥
 भृगुश्चिक्षेप नानास्त्रं महासंधानपूर्वकम् । तच्चिच्छेद महारजः संधानेनैव लीलया ॥
 रामश्चिक्षेप संधाय ब्रह्मास्त्रं मन्त्रपूर्वकम् । राजा निर्वापणं चक्रे संधनेनैव लीलया ॥ २१ ॥
 सर्वाण्यस्त्राणि शस्त्राणि रामः पाशुपतं विना । चिक्षेप कोपविभ्रान्तो भृगुश्चिच्छेद तानि च
 रामः स्नात्वा शिवं नत्वा ददेः पाशुपतं मुने । नारायणश्च भगवानवोचद्विप्ररूपधृक् ॥

वृद्धब्राह्मण उवाच—

किं करोषि भृगो वत्स त्वमेव ज्ञानिनां वरः । नरं हन्तुं पाशुपतं कोपार्त्तिकक्षिपसि भ्रमत्
 विश्वं पाशुपतेनैव भवेद्भस्म च सेश्वरम् । सर्वघ्नं स्याच्छस्त्रमिदं विना श्रीकृष्णमीश्वरम् ॥
 अहो पाशुपतं जेतुं न लभेव सुदर्शनम् । हरेः सुदर्शनं चैव सर्वास्त्रं रिमर्दकम् ॥ २१ ॥
 खट्वाङ्गिनः पाशुपतं हरेरेव सुदर्शनम् । एते प्रधाने सर्वेषु मस्त्राणां च जगत्रये ॥ २७ ॥
 त्यज पाशुपतं ब्रह्मन्मर्दाय वचनं शृणु । यथा जेष्थसि राजानं पुष्कराक्षं महाबलम् ॥
 कार्तवीर्यमजेतारं यथा जेष्थसि सांप्रतम् । श्रूयतां सावधानेन तत्सर्वं कथयामि ते ॥ २९ ॥
 महालक्ष्म्याश्च कवचं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् । भक्त्या च पुष्कराक्षेण धृतं कण्ठे विमानतः
 परं दुर्गातेनारिण्याः कवचं परमाद्भुतम् । धृतं च दक्षिणे बाहौ पुष्कराक्षसुतेन च ॥
 कवचस्य प्रज्ञानेन विश्वं जेतुं क्षमौ च तौ । को जेता च त्रिभुवने देहे च कवचे स्थिते
 अहं यास्यामि भिक्षार्थं संनिधाने तयोर्मुने । करिष्यामि च तद्भिक्षां प्रतिज्ञासफलाय ते
 ब्राह्मणेभ्य वचः श्रुत्वा रामः संत्रस्तमानसः । उवाच ब्राह्मणं वृद्धं हृदयेन विदूयता ॥

परशुराम उवाच—

न जानामि महाप्राज्ञ कस्त्वं ब्राह्मणरूपधृक् । शीघ्रं च ब्रूहि मां मूढं तदा गच्छ नृपा-
 न्तिकम् ॥ ३९ ॥
 जामदग्न्यवचः श्रुत्वा प्रहस्य ब्रह्मणः स्वयम् । उक्त्वा चाहं विष्णुरिति ययौ भिक्षितु-
 माश्वरः ॥ ३९ ॥
 गत्वा तयोः संनिधानं ययाचे कवचे च तौ । ददतुस्तौ च कवचे विष्णवे विष्णुमायया ॥
 गृहीत्वा कवचे विष्णुर्वैकुण्ठं निर्जगाम सः ॥ ३७ ॥

भारद उवाच—

महालक्ष्म्यश्च कवचं केन दत्तं महामुने । पुष्कराक्षाय भूपाय श्रोतुं कौतुहलं मम ॥ ३८ ॥

कवचं चापि दुर्गायाः पुष्कराक्षसुताय च । दुर्लभं केन वा दत्तं तद्भवान्भक्तुमर्हति ॥ १९ ॥
कवचं चापि किंभूतं तयोर्वा तस्य किं फलम् । मन्त्रौ तु किंपकारौ च तन्मे ब्रूहि जगद्गुरो ॥

नारायण उवाच—

दत्तं सनत्कुमारेण पुष्कराक्षाय धीमने । महालक्ष्म्याश्च कवचं मन्त्रश्चापि दशाक्षरः ॥
स्तवनं चापि गोप्यं वै प्रोक्तं तच्चरितं च यत् । ध्यानं च सामवेदोक्तं पूजां चैव मनोहराम् ।
दुर्गायाश्चापि कवचं दत्तं दुर्वाससा पुरा । स्तवनं चानिगोप्यं च मन्त्रश्चापि दशाक्षरः ॥
पञ्च च्छोष्यसि तत्सर्वं देव्याश्च परमाद्भुतम् । महायुद्धसमारम्भे दत्तं प्रार्थनया च यत् ॥
महालक्ष्म्याश्च मन्त्रं च शृणु तं कथयामि ते । ॐ श्रीकमलवासिन्धौ स्वाहेति परमाद्भुतम् ॥
ध्यानं च सामवेदोक्तं शृणु पूजाविधिं मुने । दत्तं तस्मै कुमारेण पुष्कराक्षाय धीमते ॥
रुहसदलपद्मस्थां पद्मनाभप्रियां सतीम् । पद्मालयां पद्मवत्कां पद्मपत्राभलोचनाम् ॥ ४७ ॥
पद्मपुष्पप्रियां पद्मपुष्पतल्पाधिशायिनीम् । पद्मिनीं पद्महस्तां च पद्ममालाविभूषिताम् ॥
पद्मभूषणभूषाढ्यां पद्मशोभाविवर्धिनीम् । पद्माटवीं प्रपश्यन्तीं सस्मितां तां भजे मुदा ॥
चन्द्रनाष्टदले पद्मे पद्मपुष्पेण पूजयेत् । गणं संपूज्य दत्त्वा चैवोपचारांश्च षोडश ॥ ५० ॥
ततः स्तुत्वा च प्रणमेत्सावको भक्तिपूर्वकम् । कवचं श्रूयतां ब्रह्मन्सर्वसारं वदामि ते ॥

नारायण उवाच—

शृणु विरेन्द्र पद्मायाः कवचं परमं शुभम् । पद्मनाभेन यद्दत्तं ब्रह्मणे नाभिः शके ॥ ५२ ॥
संप्राप्य कवचं ब्रह्मा तत्तन्मे समृजे जगत् । पद्मालयाप्रसादेन सलक्ष्मीको बभूव सः ॥ ५३ ॥
पद्मालयावरं प्राप्य पादौ च जगतां प्रभुः । पादौ च पद्मरूपे च कवचं परमाद्भुतम् ॥
दत्तं सनत्कुमाराय प्रियपुत्राय धीमते । कुमारेण च यद्दत्तं पुष्कराक्षाय नारद ॥ ५५ ॥
यद्दत्त्वा पठनाद्ब्रह्मा सर्वसिद्धेश्वरो महान् । परमैश्वर्यं तं युक्तं सर्वसंस्तुतमन्वितः ॥ ५६ ॥
यद्दत्त्वा च धनाध्यक्षः कुबेरश्च धनाधिपः । स्वायम्भुवो मनुः श्रीमान्महोद्वारणाद्यतः ॥
प्रियव्रतोत्तानशर्मा लक्ष्मीवन्तो यतो मुने । पृथु पृथ्वीपतिः सद्यो ह्यभवद्धारणाद्यतः ॥
कवचस्य प्रसादेन स्वयं दक्षः प्रजापतिः । धर्मश्च कर्मणां साक्षी पाना यस्य प्रसादतः ॥
यद्दत्त्वा दक्षिणे बाहौ विष्णुः क्षीरोदशायितः । भक्त्या विधत्ते कण्ठे च शेषो नारायणांशकः ॥
यद्दत्त्वा वामने लेभे कश्यपश्च प्रजापतिः । सर्वदेवाधिपः श्रीमान्महोद्वारणाद्यतः ॥
राजा मरुतो भगवानभवद्धारणाद्यतः । त्रैलोक्याधिपतिः श्रीमान्बहुषो यस्य धारणात् ॥
विश्वं विजिग्ये खट्वाङ्गः पठनाद्धारणाद्यतः । मुचुकुन्दो यतः श्रीमान्महोद्वारणाद्यतः ॥
सर्वसंप्रदास्य कवचस्य प्रजापतिः । ऋषिश्छन्दश्च बृहती देवी पद्मालया स्वयम् ॥

धर्मार्थिकाममोक्षेषु विनियोगः प्रकीर्तितः । पुण्यबीजं च महतां कवचं परमाद्भुतम् ॥
 ॐ ह्रीं कमलवासिन्यै स्वाहा मे पातु मस्तकम् । श्रीं मे पातु कपालं च लोचने श्रीं श्रियै नमः
 ॐ श्रीं श्रियै स्वाहेति च कर्णयुग्मं सदाऽवतु । ॐ श्रीं क्लीं महालक्ष्म्यै स्वाहा मे पातु नासिकाम्
 ॐ श्रीं पद्मालयै च स्वाहा दन्तान्सदाऽवतु । ॐ श्रीं कृष्णस्य कवचं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम्
 भक्त्या च पुष्करे दत्तं दन्तवक्त्रं सदाऽवतु । ॐ श्रीं कृष्णप्रियायै च दन्तरन्ध्रं सदाऽवतु ॥
 ॐ श्रीं नारायणेशायै मम कण्ठं सदाऽवतु । ॐ श्रीं केशवकान्तायै मम स्कन्धं सदाऽवतु ॥
 ॐ श्रीं पद्मनिव सिन्यै स्वाहा नाभिं सदाऽवतु । ॐ ह्रीं श्रीं संमारमात्रे मम वक्षः सदाऽवतु
 ॐ श्रीं कृष्णकान्तायै स्वाहा पृष्ठं सदाऽवतु । ॐ ह्रीं श्रीं श्रियै स्वाहा च मम हस्तौ
 सदाऽवतु ॥ ७१ ॥

ॐ श्रीनिवासकान्तायै मम पादौ सदाऽवतु । ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं श्रियै स्वाहा सर्वाङ्गं मे सदाऽवतु
 प्राच्यां पातु महालक्ष्मीराग्रेय्यां कमलालया । पद्मा मां दक्षिणे पातु नैऋत्यां श्रीहरेप्रिया
 पद्मला पश्चिमे मां वायव्यां पातु सा स्वयम् । उत्तरे कमला पातु चैशान्यां सिन्धुतन्यका
 नारायणी च पातु धर्मधो विष्णुप्रियाऽवतु । संतनं सर्वतः पातु शिष्णुप्रणाधिका मम ॥
 इति ते वीर्यतं वत्स सर्वमन्त्रौषधिप्रहम् । सर्वैश्वर्यप्रदं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥ ७६ ॥
 सुवर्णपर्वतं दत्त्वा मेरुतुल्यं द्विजातये । यत्फलं लभते धर्मी कवचेन ततोऽधितम् ॥
 गुरुमभ्यर्च्य विधिवत्कवचं धारयेत्तु यः । कण्ठे वा दक्षिणे बाहौ स श्रीमान्प्रातिजन्मनि ॥
 अस्ति लक्ष्मीर्गृहे तस्य विश्वला शतपूरुषम् । देवेन्द्रैश्च मुरन्दैश्च सोऽर्द्धो निश्चितं भवेत्
 स सर्वपुण्यवान्श्रीमान्सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । स स्नातः सर्वतीर्थेषु यस्येदं कवचं गले ॥
 रस्मै कस्मै न दातव्यं लोभमोहभयैरपि । गुरुभक्त्या शिष्याय शैरण्याय प्रकाशयेत् ॥
 इदं कवचमज्ञात्वा जपेद्दक्ष्मीं जगत्प्रभूम् । कोटिमरुतं प्रजप्तोऽपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः ॥
 इति श्रीब्रह्म० मह० गणपतिख० नारदना० श्रीलक्ष्मीकवचवर्णनं नामाष्ट-

त्रिंशोऽध्यायः । ३८ ॥

अथैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारद उवाच—

कवचं कथितं ब्रह्मपद्मायाश्च मनोहरम् । परं दुर्गतिनाशिन्याः कवचं कथय प्रभो ॥

१ क. ॐ क्लीं ह्रीं श्रीं कं । २ क. ॐ ह्रीं श्रीं । ३ क. ह्रीं श्रीं मं । ४ क. 'चे च इति स्थिते । ५ क. सरलाय ।

पद्माक्षप्राणतुल्यं च जीवन् बलकारणम् । कवचानां च उत्सारं दुर्गासेवनकारणम् ॥

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि दुर्गायाः कवचं शुभम् । श्रीकृष्णेनैव यद्वत्तं गोलोके ब्रह्मणे पुरा ॥
ब्रह्मा त्रिपुरसंग्रामे शंकराय ददौ पुरा । जघान त्रिपुरं रुद्रो यद्धृत्वा भक्तिपूर्वकम् ॥
हगे ददौ गौतमाय पद्माक्षाय च गौतमः । यतो बभूव पद्माक्षः सप्तद्वीपेश्वरो जयी ॥
यद्धृत्वा पठनाद्ब्रह्मा ज्ञानवाञ्छितमम्भुवि शिवो बभूव सर्वज्ञो योगिनां च गुरुर्यतः ॥
शिवतुल्यो गौतमश्च बभूव मुनिसत्तमः ॥ १ ॥

ब्रह्माण्डविजयस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः । ऋषिश्छन्श्च गायत्री देवी दुर्गतिनाशिनी ॥
ब्रह्माण्डविजये चैव विनिर्गोः प्रकीर्तितः । पुण्यतीर्थं च महतां कवचं परमाद्भुतम् ॥
ॐ ह्रीं दुर्गतिनाशिन्यै स्वाहा मे पातु मस्तकम् । ॐ ह्रीं मे पातु कपालं चाप्यो ह्रीं
श्रीं पातु लेचने ॥ २ ॥

पातु मे कर्णयुग्मं चाप्यो दुर्गायै नमः सदा । ॐ ह्रीं श्रीमिति नासां मे सदा पातु च सर्वतः ॥
दुर्गे दुर्गे रक्षणीति त्राहि मां त्वं शिवप्रिये । ह्रीं श्रीं ह्रीमिति दन्तांश्च पातु क्लीमोष्ठयुग्मकम्
ह्रीं ह्रीं ह्रीं पातु कण्ठं च दुर्गे रक्षतु गण्डके ॥ ११ ॥

स्कन्धं महाकाले दुर्गे स्वाहा पातु निरन्तरम् । वक्षो विपद्भिर्नाशिन्यै स्वाहा मे पातु सर्वतः
दुर्गे दुर्गे रक्ष पाश्र्वौ स्वाहा नाभिं सदाऽवतु । दुर्गे दुर्गे देहि रक्षां पृष्ठं मे पातु सर्वतः ॥
ॐ ह्रीं दुर्गायै स्वाहा च हस्तौ पादौ सदाऽतु । ॐ ह्रीं दुर्गायै स्वाहा च सर्वाङ्गं मे सदाऽवतु
प्राच्यां पातु महामाया चाऽऽग्नेयां पातु कालिका । दक्षिणे दक्षकन्या च नैऋत्यां शिव-
सुन्दरी ॥ १९ ॥

पश्चिमे पार्वती पातु वाराही वारुणे सदा । कुबेरमाता कौबेरिगैशान्यामीश्वरी सदा ॥
ऊर्ध्वे न राणी पातु त्वग्निवाऽथः सदाऽवतु । ज्ञानं ज्ञानप्रदा पातु स्वप्ने निद्रा सदाऽवतु
इति ते कथितं वत्स सर्वमन्त्रैषविग्रहम् । ब्रह्माण्डविजयं नाम कवचं परमाद्भुतम् ॥
सुस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु यत्फलम् । सर्वत्रनोपवासे च तत्फलं लभते नरः ॥ १९ ॥
गुरुमन्त्रैश्च विधिवद्वस्त्रालंकारचन्दनैः । कण्ठे वा दक्षिणे बाहौ कवचं धारयेत्तु यः ॥
स च त्रैलोक्यविजयी सर्वशत्रुप्रमर्दकः । २१ ॥

१ क. ण्यजीम्भश्च° । २ चाप्यो ह्रीं । ३ क. ॐ ऐं ह्रीं श्रीं ह्रीं इति
ना० ४ क. श्रीं ह्रीं क्लीमिति दन्तालं पातु ह्रीं मो° । ५ क. ह्रीं ह्रीं ह्रीं
पा० । ६ क. °न्धं दुर्गविनाशिन्यै स्वा° । ७ क. ॐ श्रीं ह्रीं ।

इदं कवचमज्ञात्वा भजेद्दुर्गतिमाशिनीम् । शतलक्षं प्रजप्तेऽपि न भङ्गः सिद्धिदायकः
कवचं कण्वशाखोक्तमुक्तं नारद सिद्धिदम् । यस्मै कस्मै न दातव्यं गोपनीयं सदुर्लभम्

इति श्रीब्रह्मा० महा० गणपतिस० नारदना० दुर्गतिनाशिनीकवचं

नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

तं गृहीत्वा तदा विष्णौ वैकुण्ठं च गते सति । सपुत्रं च सहस्राक्षं जघान भृगुनन्दनः
कृत्वा युद्धं तु सप्ताहं ब्रह्मास्त्रेण प्रयत्नतः । राजा कवचहीनोऽपि सपुत्रश्च पपात ह ॥
पतिते तु सहस्रासे कार्यवीर्याश्रितः स्वयम् । आजगाम महावीरो द्विलक्षाक्षौहिणीयुतः ॥
सुकर्णरथमारुह्य रत्नसारथिच्छिदम् । नान खं परितः कृत्वा तस्थौ समरमूर्धनि ॥ ४ ॥
समरे तं परशुरामो राजेन्द्रं च ददर्श ह । रत्नालंकारभूषाढ्यै राजेन्द्राणां च कोटिभिः ॥
रत्नातपत्रभूषाढ्यं रत्नालंकारभूषितम् । चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं सश्रितं सुगन्धोहरम् ॥
राजा दृष्ट्वा मुनीन्द्रं तमवरुह्य रथादहो । प्रणम्य रथमारुह्य तस्थौ नृपगणैः सह ॥
ददौ शुभाशिषं तस्मै रामश्च समन्वोचिताम् । प्रोवाच च गतार्थं तं स्वर्गं गच्छेति सानुगः
उभयोः सेनयोर्युद्धमभवत्तत्र नारद । पलायिता रामशिष्या भ्रातरश्च महाबलाः ॥
शतविक्षितसर्वाङ्गाः कर्तवीर्यप्रणीडिताः ॥ ९ ॥

नृपस्य शरजालेन रामः शस्त्रभृतां वरः । न ददर्श स्वसैन्यं च राजसैन्यं तथैव च ॥
चिक्षेप रामश्चाऽऽग्नेयं बभूवग्निमयं रणे । निर्वापयामास राजा वारुणेनैव लीलया ॥
चिक्षेप रामो गान्धर्वं शैलसर्पसमन्वितम् । वायवेन महाराजः प्रेरयामास लीलया ॥
चिक्षेप रामो नागास्त्रं दुर्निवार्यं भयंकरम् । गारुडेन महाराजः प्रेरयामास लीलया ॥
महेश्वरं च भगवांश्चिक्षेप भृगुनन्दनः । निर्वापयामास राजा वैष्णवास्त्रेण लीलया ॥
ब्रह्मास्त्रं चिक्षेप रामो नृपनाशाय नारद । ब्रह्मास्त्रेण च शान्तं तत्प्राणिनिर्वापणं रणे ॥
दत्तदत्तं च यच्छूलमव्यर्थं मन्त्रपूर्वकम् । जग्राह राजा परशुरामनाशाय संयुगे ॥ १६ ॥
शूलं ददर्श रामश्च शतसूर्यसमप्रभम् । प्रलयाग्निशिखोद्विक्तं दुर्निवार्यं सुरैरपि ॥ १७ ॥
पपात शूलं समरे रामस्योपरि नारद । मूर्छामवाप स भृगुः पपात च हरिं रमरन् ॥
पतिते तु तदा रामे सर्वे देवा भयाकुलाः । आजग्मुः समरं तत्र ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
शंकरश्च महाज्ञानी महाहानेन लीलया । ब्रह्मणं जीवन्मृत्युं तूर्णं नारायणाज्ञया ॥ २० ॥

भृगुश्च चेतनां प्राप्य ददर्श पुरतः सुगान् । प्रणनाम परं भक्त्या लज्जानम्रात्मकं परः ॥
 राजा दृष्ट्वा सुरेशांश्च भक्तिनम्रात्मकंधरः । प्रणम्य शिरसा मूर्ध्ना तुष्ठाव च सुरेश्वरान् ॥
 तत्राऽऽजगाम भगवान्दत्तोत्रेणो रणस्थलम् । शिष्यरक्षानिमित्तेन कृपालुर्भक्तवत्सलः ॥
 भृगुः पाशुपतास्त्रं च सोऽग्रहीत्कोपसंयुतः । दत्तदत्तेन दृष्टेन बभूव स्तम्भितो भृगुः ॥
 ददर्श स्तम्भितो रामो राजानं रणमूर्धनि । नानापाषर्दयुक्तेन कृष्णेनाऽऽरक्षितं रणे ॥
 सुदर्शनं प्रज्ज्वलन्तं भ्रमणं कुर्वता सदा । सस्मितेन स्तुतेनैव ब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ॥२६॥
 गोपालशतयुक्तेन गोपभेषविधारिणा । नैवीनजलदाभेन वंशीहस्तेन गायता ॥ २७ ॥
 एतां मन्त्रन्तरे तत्र बाभ्रभूवाशरीरिणी । दत्तेन दत्तं कवचं कृष्णस्य परमात्मनः ॥२८॥
 राज्ञोऽस्ति वस्त्रिणे बाहौ सद्गन्तगुटिकान्वितम् । गृहीतकवचे शंभौ भिक्षया योगिनां गुरौ
 तदा हन्तुं नृपं शक्तो भृगुश्चेति च नारद । श्रुत्वाऽशरीरिणीं वणीं शंकरो द्विजरूपधृक् ॥
 भिक्षां कृत्वा तु कवचमानयि च नृपस्य च । शंभुना भृगवे दत्तं कृष्णस्य कवचं च यत् ॥
 एतस्मिन्नन्तरे देवा जग्मुः स्वस्थानमुत्तमम् । प्रत्युवाचापि परशुरामो वै समरे नृपम् ॥

परशुराम उवाच—

राजेन्द्रोत्तिष्ठ समरं कुरु साहसपूर्वकम् । कालभेदे जयो नृणां कालभेदे पराजयः ॥३३॥
 अधीतं विधिवद्दत्तं कृत्स्ना पृथ्वी सुशासिता । सम्प्रकृतश्च संग्रामो त्वयाऽहं मूर्छितोऽधुना
 जिताः सर्वे च राजेन्द्रा लीलया रावणो जितः । जितोऽहं दत्तशूलेन शंभुना जीवितः पुनः
 रामस्य वचनं श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः । मूर्ध्ना प्रणम्य तं भक्त्या यथार्थोक्तिमुवाच ह

राजोवाच—

किमधीतं तथा दत्तं का वा पृथ्वी सुशासिता । गताः कतिविधा भूपा म दृशा धरणीतले ॥
 बुद्धिस्तंजो विक्रमश्च विविधा रणमन्त्रणा । श्रीरैश्वर्यं तथा ज्ञानं दानशक्तिश्च लौकिकम्
 आचारो विनयो विद्या प्रतिष्ठा परमं ततः । सर्वं मनोरमासङ्गे गतमेव मम प्रभो ॥३५॥
 सा च स्त्री प्राणतुल्या मे साध्वी पद्मांशसंभवा । यज्ञेषु पत्नी मातेव स्नेहे क्रीडति सङ्गिनी
 आबाल्यात्सङ्गिनी शश्चच्छयने भोजने रणे । तां विना प्राणहीनोऽहं विषहनि यथोरगः
 त्वया न दृष्टं युद्धं मे पुरेयं शोचना म्थिना । द्वितीया शोचना त्रिप्र हतोऽहं ब्रह्मणेन च
 काले सिंहः सृगालं च सृगालः सिंहमेव च । काले व्याघ्रं हन्ति मृगो गजेन्द्रं हरिणस्तथा
 महिषं मक्षिका काले गरुडं च तथोरगः । किंकरः स्तौति राजेन्द्रं काले राजा च किंकरम्
 इन्द्रं च मानवः काले काले ब्रह्मा मरिष्यति । तिरो भूत्वा सा प्रकृतिः काले श्रीकृष्णविग्रहे

मरिष्यन्ति सुगः सर्वे त्रिलोकस्थाश्चराचराः । सर्वे काले लयं यान्ति कालो हि दुरतिक्रमः ।
 कालस्य कालः श्रीकृष्णः स्रष्टुः स्रष्टा यथेच्छया । संहर्ता चैव संहर्तुः पातुः पाता परात्परः ।
 महास्थलात्स्थूलतमः सूक्ष्मा-सूक्ष्मतमः कृशः । परमाणुपरः कालः कालः स्यात्कालभेदकः ।
 यस्य लोमानि विश्वानि स पुमांश्च महाविराट् । तेजसां षोडशांशश्च कृष्णस्य परमात्मनः ।
 ततः क्षुद्रविगड्जातः सर्वेषां कारणं परम् । यः स्रष्टा च स्वयं ब्रह्मा रत्न भिक्कमलोद्भवः ।
 नामैः कमलदण्डस्य योऽन्तं न प्राप यत्नतः । भ्रमणलक्षवर्षं च ततः स्वस्थानसंस्थितः ।
 तपश्चक्रे ततस्तत्र लक्षवर्षं च वायुमुक् । ततो ददर्श गोलोकं श्रीकृष्णं च सपार्षदम् ॥
 गोपगोपीपरिवृतं द्विभुजं मुग्लीधरम् । रत्नभिहासनायं च राधावक्षःस्थलास्थितम् ॥
 दृष्ट्वाऽनुज्ञां गृहीत्वा च प्रणम्य च पुनः पुनः । ईश्वरेच्छां च विज्ञाय स्रष्टुं सृष्टिं मनो दधे
 यः शिवः सृष्टिसंहर्ता स च स्रष्टुर्ललाटजः । त्रिष्णुः पाता क्षुद्रविगड्जश्चेतद्वीपनिवासकृत्
 सृष्टिकारणभूताश्च ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । सन्ति विश्वेषु सर्वेषु श्रीकृष्णस्य कलेद्भवाः ॥
 तेऽपि देवाः प्राकृतिवाः प्राकृतश्च महाविराट् । सर्वप्रसूतिः प्रकृतिः श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः
 न शक्तः परमेशोऽपि तां शक्तिं प्रकृतिं विना । सृष्टिं विधातुं मायेशो न सृष्टिर्मायया विना
 सा च कृष्णे तिरो भूत्वा सृष्टिसंहारकारके । साऽऽविर्भूता सृष्टिकाले सा च नित्याङ्गमहेश्वरी
 कुलालश्च घटं कर्तुं यथाऽशक्तो मृदं विना । स्वर्णं विना स्वर्णकारः कुण्डलं कर्तुमसमः
 सा च शक्तिः सृष्टिकाले पञ्चधा चेश्वरेच्छया । राधा पद्मा च सावित्री दुर्गा देवी सरस्वती
 प्राणाधिष्ठातृदेवी या कृष्णस्य परमात्मनः । प्रणाधिभूतप्रियतमा सा राधा परिकीर्तिता ॥
 ऐश्वर्याधिष्ठातृदेवी सर्वमङ्गलकारिणी । परमानन्दरूपा च सा लक्ष्मीः परिकीर्तिता ॥
 विद्याधिष्ठातृदेवी या परमेशस्य दुर्लभा । या माता वेदशास्त्राणां सा सावित्री प्रकीर्तिता
 बुद्ध्याधिष्ठातृदेवी या सर्वशक्तिस्वरूपिणी । सर्वज्ञानात्मिका सर्वा सा दुर्गा दुर्गनाशिनी
 वाग्धिष्ठातृदेवी या शास्त्रज्ञानपता सदा । कृष्णकण्ठोद्भवा सा स्याद्या च देवी सरस्वती
 पञ्चधाऽऽदौ स्वयं देवी मूलप्रकृतिरिष्वगी । ततः सृष्टिक्रमेणैव बहुधा कलया च सा ॥
 योषितः प्रकृतेरंशाः पुमांसः पुरुषस्य च । मायया सृष्टिकाले च तद्विना न भवेद्भवः ॥
 सृष्टिश्च प्रतिविश्वेषु ब्रह्मब्रह्मोद्भवा सदा । पाता विष्णुश्च संहर्ता शिवः शश्वच्छिवप्रदः
 दत्तदत्तं ज्ञानमिदं राम मह्यं च पुष्करे । दीक्षाकाले च माध्यां च मुनिप्रवरसंनिधौ ॥
 इत्युक्त्वा कार्तवीर्यश्च रामं नत्वा च सस्मितः । आरुरोह रथं शीघ्रं गृहीत्वा सशरं धनुः ॥

रामस्ततो राजसैन्यं ब्रह्मास्त्रेण जघान ह । नृपं पाशुपतं नैव लीलया श्रीहरिं स्मरन् ॥
 एवं त्रिःसप्तकृत्वश्च क्रमेण च वसुंधराम् । रामश्चकार निर्भूषां लीलया च शिवं स्मरन् ॥
 गर्भस्थं मातुरङ्कस्थं शिशुं वृद्धं च मध्यमम् । जघान क्षत्रियं रामः प्रतिज्ञापालनाय वै ॥
 कर्तव्यं च गोलोकं त्वगमत्कृष्णमनिधिम् । जगाम परशुगमश्च स्वालयं श्रीहरिं स्मरन्
 त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूषां महीं दृष्ट्वा महेश्वरः । पशुना रमणं दृष्ट्वा परशुरामं चकार तम् ॥
 देवाश्च मनुष्यो देव्यः सिद्धगन्धर्वकिन्नराः । सर्वे चक्रुः पुष्पवृष्टिं राममूर्ध्नि च नारद ॥
 स्वर्गे दुन्दुभो नेदुर्हर्षशब्दो बभूव ह । यशसा चैव परशुरामस्याऽऽपूरितं जगन् ॥
 ब्रह्मा भृगुश्च शुक्रश्च वारुणाकिश्च्यवनस्तथा । जमदग्निर्ब्रह्मलोकादाजगाम प्रहर्षितः ॥
 पुलकाञ्चितसर्गाङ्गाः सानन्दाश्रुसमन्विताः । दूर्वापुष्पकराः सर्वे कुर्वन्तो मङ्गला शेषः ॥
 प्रणनाम च तान्रामो दण्डवत्पतितो भुवि क्रोडे चकार ब्रह्म ऽदौ कथातातेति संवदन् ॥
 तमुवाचाथ परशुरामं ब्रह्मा जगद्गुरुः । वेदसारं नीनियुनं परिणामसुखावहम् ॥८२॥

ब्रह्मोवाच—

शृणु राम प्रवक्ष्यामि सर्वसंपत्करं परम् । वाण्वशाखोक्तवचनं सत्यं वै सर्वसंमतम् ॥
 पूजानमेव सर्वेषामिष्टः पूज्यतमः परः । जनको जन्मदानाच्च पालनाच्च पिता स्मृतः ॥
 गरीयान्जन्मदातुश्च सोऽन्नदाता पिता मुने । विनाऽन्नं नश्वरो देहो न नियं पितुरुद्भवः ॥
 तयोः शतगुणं माता पूज्या मान्या च वन्दिता । गर्भधारणपोषाभ्यां सैव प्रोक्ता गरीयसी ॥
 तेभ्यः शतगुणं पूज्योऽभीष्टदेवः श्रुतौ श्रुतः । ज्ञानविद्यामन्त्रदाताऽभीष्टदेवात्तरो गुरुः ॥
 गुरुवद्गुरुपुत्रश्च गुरुपत्नी ततोऽधिका । देवे रुष्टे गुरु रक्षेद्गुरौ रुष्टे न कश्चन ॥ ८८ ॥
 गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः । गुरुरेव परं ब्रह्म ब्राह्मणेभ्यः क्रियापरः ॥ ८९ ॥
 गुरुर्ज्ञानं ददात्येव ज्ञानं च हरिभक्तिरम् । हरिभक्तिप्रदाता यः को वा बन्धुस्ततः परः ॥
 अज्ञानतिमिरच्छन्नो ज्ञानदीपं यतो लभेत् । लब्ध्वा च निर्भलं पश्येत्को वा बन्धुस्ततः परः
 गुरुदत्तं सुमन्त्रं च जप्त्वा ज्ञानं ततो लभेत् । सर्वज्ञत्वाच्च सिद्धिं च को वा बन्धु-
 स्ततोऽधिकः ॥९२॥

सुखं जन्नि सर्वत्र विद्यया गुरुदत्तया । यया पूज्योऽपि जगति को वा बन्धुस्ततोऽधिकः ।
 विद्या धो वा धनान्धो वा यो मूढो न यजेद्गुरुम् । ब्रह्महत्यादिकं पापं लभते नात्र संशयः
 दरिद्रं पतितं क्षुद्रं नरबुद्ध्या भजेद्गुरुम् । निर्धनस्ततोऽपि न शुचिर्नाधिकाग्नी च कर्मसु ॥
 अभीष्टदेवः श्रीकृष्णो गुरुस्ते शंकरः स्वयम् । शरणं गच्छ हे पुत्र देवपूज्यतमं गुरुम् ॥

त्रिःसप्तकृत्वो निर्मूण त्वया पृथ्वी कृता यतः । प्राणं त्वया हं रर्भक्तिस्तं शिवं शरणं व्रज ॥
 शिवं च शिवरूपं च शिवदं शिवकारणम् । शिवागधं शिवं शान्तं गुरुं त्वं शरणं व्रज ॥
 गोलोकनाथो भगवानंशन शिवरूपधृक् । य इष्टदेव स गुरुस्तमेव शरणं व्रज ॥९९॥
 आत्मा कृष्णः शिवो ज्ञानं मनोऽहं सर्वजीविषु । प्राणा विष्णुः सा प्रकृतिः सर्व
 शक्तियुता सुत ॥ १०० ॥

ज्ञानदं ज्ञानरूपं च ज्ञानबीजं सनातनम् । मृत्युञ्जयं कालकालं तं गुरुं शरणं व्रज ॥
 ब्रह्मज्योतिःस्वरूपं तं भक्तानुग्रहविग्रहम् । शरणं व्रज सर्वज्ञं भगवन्तं सनातनम् ॥
 प्रकृतिर्लक्षवर्षं च तपस्तप्त्वा यमीश्वरम् । कान्तं प्रियपतिं लेभे तं गुरुं शरणं व्रज ॥
 इत्युक्त्वा मुनिभिः सार्धं जगाम कमलोद्भवः । रामश्च गन्तुं कैलासं मनश्चक्रे च नारद

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपति० नारदना० भृगुः कैलासगमनोपदेशो नाम
 चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

=====

अथैकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

हरेश्च कवचं धृत्वा कृत्वा निःसन्त्रिधा महीम् । रामो जगाम कैलासं नमस्कृत्तुं शिवं गुरुम् ।
 गुरुस्त्रीं शिवाम्ब्यां द्रष्टुं गुरुसुतौ च तौ । गुणैर्नारायणममौ कार्तिकेयगणेश्वरौ ॥ २ ॥
 मनोवायी महात्मा स भृगुः संप्राप्य तत्क्षणम् । ददर्श नगरं रम्यमतीव सुमनोहरम् ॥
 शुद्धकटिकसंकाशैर्भणिभिः सुमनोहरैः । सुवर्णभूमिसदृशे राजमार्गेर्विराजितम् ॥ ४ ॥
 सिन्दूरारुणवर्णैश्च वेष्टितं मणिवेदिभिः । संयुक्तमुक्त निकरैः पूरितं मणिपण्डपैः ॥ ५ ॥
 वक्षाणामालयैर्दिव्यैः संयुक्तं शतकांटीभिः । कपाटस्नम्भसोपानैः शोभितैर्मणिनिर्मितैः ॥
 सुवर्णकलशैर्दिव्यैः राजतैः श्वेतचामरैः । रत्नवाञ्छनपूर्णैश्च यक्षेन्द्रगणवेष्टितैः ॥ ७ ॥
 रत्नमूषणमूषाढयैर्दिगैः सुन्दरीगणैः । बालिकभिर्बालकैश्च चित्रपुत्तलिकाकरैः ॥८॥
 क्रीडद्भिः सस्मिन्तैः शश्वत्स्वच्छन्दं च विराजितैः । पारिजातद्रुमगणैः स्वर्णदीतीरनीरजैः
 आकीर्णं पुष्पजालैश्च पुष्पितैश्च सुगन्धिभिः । कल्पवृक्षाश्रितैः सिद्धैः कामधेनुपुरस्कृतैः
 सिद्धविद्यासु निपुणैः पुण्यवद्भिर्निषावितम् । त्रिलक्षयोजनोच्छ्रायैर्वटवृक्षैरधाक्षयैः ॥११॥
 शतयोजनविस्तीर्णैः शतस्कन्धसपन्नितैः । असंख्यशाखानि करैरसंख्यफलसंयुतैः ॥१२॥
 नानाक्षेत्रणार्कार्णैः सुमनोहरशब्दितैः । कम्पितैः शीतवातेन मण्डितं च सुगन्धिना ॥

पुष्पोद्यानसहस्रेण सरसां च शतेन च । सिद्धेन्द्रालयलक्षैश्च मणिरत्नविकारजैः ॥१४॥
 रामश्च दृष्ट्वा नगरमतिसंहृष्टमानसः । ददर्श पुरतो रम्यं श्रीयुक्तं शंकरालयम् ॥१५॥
 सुवर्णमूल्यशतकैर्मणिभिः स्वर्णवर्णकैः । खचितं रत्नसारैश्च रचितं विश्वकर्मणा ॥१६॥
 त्रिपञ्चयोजनोच्छ्रायं चतुर्थेजनविरतृतम् । चतुरस्रं चतुष्कोणं प्राकारं सुमनोहरम् ॥
 द्वारं रत्नकपाटेन नानाचित्रान्वितेन च । मणीन्द्रवेदिभिर्युक्तं मणिस्तम्भविराजितैः ॥
 तदक्षिणे वृषेन्द्रं च वामे सिंहं च नारद । नन्दीश्वरं महाकालं पिङ्गलाक्षं भयंकरम् ॥१७॥
 विशालाक्षं च बाणं च विरूपाक्षं महाबलम् । विकटाक्षं भास्कराक्षं रक्ताक्षं विकटोदरम् ॥
 संहारभैरवं कालभैरवं च भयंकरम् । रुद्रभैरवमीशानं महाभैरवमेव च ॥ २१ ॥
 कृष्णाङ्गभैरवं चैव क्रोधभैरवमुखबणम् । कपालभैरवं चैव रुद्रभैरवमेव च ॥ २२ ॥
 सिद्धेन्द्रादीन्द्रगणान्विद्याधरसुगुह्यकान् । भूतान्प्रेतान्पिशाचांश्च कूष्माण्डान्ब्रह्मराक्षसान्
 वेतालान्दानवांश्चैव योगीन्द्रांश्च जटाधरान् । यक्षान्किंपुरुषांश्चैव किन्नरांश्च ददर्श ह ॥
 तान्दृष्ट्वा नन्दिकेशाज्ञां गृहीत्वा भृगुनन्दनः । तान्संभाष्याम्यन्तरं च जगामऽऽनन्दसंस्तुतः
 रत्नेन्द्रसारखचितं ददर्श शतमन्दिरम् । अमूल्यरत्नकलशैर्ज्वलद्भिश्च विराजितम् ॥
 अमूल्यरत्नरचितैर्भुक्तानिर्मलदर्पणैः । हीरसारविकारैश्च कपाटैश्च विराजितम् ॥२७॥ ॥
 गोरोचनमिर्मणिभिर्युतं स्तम्भसहस्रकैः । मणिसारविकारैश्च सोपानैः परिशोभितम् ॥
 ददर्शम्यन्तरं द्वारं नानाचित्रैश्च चित्रितम् । माणव्यमुक्ताप्रथितैर्मालाजैर्विराजितम् ॥
 ददर्श कार्तिकेयं च वामे दक्षे गणेश्वरम् । वीरभद्रं महाकायं शिवतुल्यपराक्रमम् ॥
 प्रधानपार्षदगणान्सेनपालंश्च नारद । रत्नसिंहासनस्थांश्च रत्नभूषणभूषितान् ॥ ३१ ॥
 तान्संभाष्य भृगुः शीघ्रं महाबलपराक्रमः । पशुहन्तः स परशुरामो गन्तुं समुद्यतः ॥
 गच्छन्तं तं गगेशश्च क्षणं तिष्ठेत्युवाच ह । निद्रिा निद्रया युक्तो महादेवोऽधुनेति च ॥
 ईश्वराज्ञां गृहीत्वाऽहमत्रऽऽगत्य क्षणान्तरे । त्वया सार्वगमिष्यामि भ्रातस्तिष्ठात्र साप्रतम्
 गणेशवाक्यं परशुरामः श्रुत्वा महाबलः । बृहस्पतिसमो वक्ता प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ३५ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० कैलसवर्णनं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

अथ द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

परशुराम उवाच—

यास्याम्यन्तःपुरं भ्रातः प्रणामं कर्तुमीश्वरम् । प्रणम्य मातरं भक्त्या यास्यामि त्वरितं गृहम्

त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूषा कृत्वा पृथ्वीं च लीलया । कार्तवीर्यः सुचन्द्रश्च हतो यस्य प्रसादतः
 नानाविद्या यतो ब्रह्मा नानाशास्त्रं सुदुर्लभम् । तं गुरुं जगतां नाथं द्रष्टुमिच्छामि सांपतम्
 सगुणं निर्गुणं चैव भक्तानुग्रहविग्रहम् । सत्यं सत्यस्वरूपं च ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥
 स्वेच्छामयं दया सिन्धुं दीनबन्धुं मुनीश्वरम् । आत्मारामं पूर्णकामं व्यक्ताव्यक्तं परात्परम्
 परापराणां स्तुष्टारं पुरुहूतं पुरुष्टुतम् । पुराणं परमात्मानमीशानं त्वादिमव्ययम् ॥ ६ ॥
 सर्वमङ्गलमाङ्गल्यं सर्वमङ्गलकारणम् । सर्वमङ्गलदं शान्तं सर्वैश्वर्यप्रदं वरम् ॥ ७ ॥
 आशुतोषं प्रसन्नास्यं शरणागतवत्सलम् । भक्ताभयप्रदं भक्तवत्सलं समदर्शनम् ॥ ८ ॥
 इत्थं परशुरामोऽस्यादुक्त्वा गणपतेः पुरः । वाचा मधुरया तत्र समुवाच गणेश्वरः ॥

गणेश्वर उवाच—

क्षणं तिष्ठ क्षणं तिष्ठ शृणु भ्रातरिदं वचः । रहःस्थलस्थितो नैव द्रष्टव्य स्त्रीयुतः पुमान्
 स्त्रीसंयुक्तं च पुरुषं यः पश्यति नराधमः । करोति रसमङ्गं वा वाञ्छसूत्रं व्रजेद्ध्रुवम् ॥
 तत्र तिष्ठति पापीयान्यावच्चन्द्रदिवाकरौ । विशेषतश्च पितरं गुरुं वा भूपतिं द्विजम् ॥
 रहःसुरतसंसक्तं नहि पश्येद्विचक्षणः । कामतः कोपतो वाऽपि यः पश्येत्सुरतो मुखम् ॥
 स्त्रीविच्छेदो भवेत्तस्य ध्रुवं सप्तसु जन्मसु । श्रोणीं वक्षःस्थलं वक्त्रं यः पश्यति परस्त्रियः ॥
 कामतोऽपि विमूढश्च सौन्दर्यो भवति निश्चितम् ॥ १४ ॥

गणेशस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य भृगुनन्दनः । तमुवाच महाकोपान्निष्ठुरं वचनं मुने ॥ १५ ॥

परशुराम उवाच—

अहो श्रुतं किं वचनमपूर्वं नीतिसंयुतम् । इदमेवमहो नैवं श्रुतमीश्वरवक्त्रतः ॥ १६ ॥
 श्रुतं श्रुतौ वाक्यमिदं कामिनां च विकारिणाम् । निर्विकारस्य च शिशोर्न दोषः कश्चिदेव हि
 यास्याम्यन्तःपुरं भ्रातस्त्व किं तिष्ठ बालक । यथादृष्टं करिष्यामि मत्कार्यं समयोचितम्
 तवैव तातो माता चेत्येवं नैव निरूपितम् । जगतां पितरौ तौ च पार्वतीपरमेश्वरौ ॥
 पार्वती स्त्री पुमाच्छंभुरिति कैर्न निरूपितः । सर्वरूपः शंकरश्च सर्वरूपा च पार्वती ॥
 गुणातीतस्य का क्रीडा तद्भङ्गो वा कुतो विभो । क्रीडा लज्जा भीतिभङ्गो ग्राम्यस्यैव न चेशितुः
 स्तनन्धयं च मां दृष्ट्वा पित्रोर्लज्जा कुतो भवेत् । लज्जायाश्च कुतो लज्जा लज्जेशस्य च सा
 कुतः ॥ २२ ॥

लज्जा लज्जां किमाप्नोति तापं किं वा हुताशनः । शीतं शैत्यं महो भ्रान्तिर्दृष्ट्वा दाहमेव च
 भीतिभीतिमवाप्नोति मृत्योर्मृत्युर्बिभेति किम् । कुतो ज्वरो ज्वरं हन्ति वशाधिं व्याधिश्च जी-
 र्यति ॥ २४ ॥

संहर्तारं च संहर्ता कालः काल द्विभेति किम् । स्रष्टारं सृजने स्रष्टा पाप्मा किं पाति ते मते ॥
क्षुत्क्षुधं समवाप्नोति तृष्णा तृष्णां प्रयाति किम् । निद्रा निद्रां च शोभां श्रीः शान्तिः शान्ति
च ते मते ॥ २६ ॥

पुष्टिः पुष्टिं किमाप्नोति तुष्टिस्तुष्टि क्षमा क्षमाम् । आत्मनः परमात्माऽस्ति शक्तिः शक्त्या
बिभेति किम् ॥ २७ ॥

कामक्रोधौ लोभमोहौ स्वात्मनैते न बाधिताः । दया न बद्धा दयया नेच्छां बद्धेच्छया प्रमो ॥
ज्ञानबुद्धयोः को विकारो जरां नो बधते जरा । चिन्ता न चिन्तया ग्रस्ता चक्षुश्चक्षुर्न पश्यति
हर्षो मुदं किं प्राप्नोति शोकं शोको न बाधते । का विपत्तिर्विपत्तेश्च संपत्तिः संपदः कुतः ॥
मेधाया धारणाशक्तिः स्मृतेर्वा स्मरणं कुतः । न दग्धः स्वप्रतापेन विवस्वानिति संमतः
विपरीतमतो भ्रातृत्वयैवाऽऽचारितोऽधुना । न श्रुतोऽयं गुस्मुख न दृष्टो न श्रुतौ श्रुतः
इत्युक्त्वा च पि परशुरामः शश्वत्प्रहस्य सः । शश्विं गन्तुं मनश्चक्रे तद्गृहाम्यन्तरं मुदा ॥
तच्च रामवचः श्रुत्वा जितक्रोधो गणेश्वरः । शुद्धसत्त्वस्वरूपश्च प्रहस्य तमुवाच ह ॥

गणपतिरुवाच—

अज्ञानतिपिराच्छन्नो ज्ञानं प्राप्नोति तद्विदः । पितुर्भ्रातुर्मखाज्ज्ञानं दुर्लभं भाग्यवच्छमेत्
श्रुतं ज्ञानं विशिष्टं च ज्ञानिनामपि दुर्लभम् । किञ्चिन्मे त्वं मन्दबुद्धेः शृणु भ्रातृनिवेदनम् ॥
यो निर्गुणः स निर्लिप्तः शक्तिभिर्नेहि संयुतः । सिसृक्षुरश्रितः शक्त्या निर्गुणः सगुणो भवेत्
यावन्ति च शरीराणि भोगार्हाणि महामुने । प्राकृतानि च सर्वाणि विना श्रीकृष्णविग्रहम्
ध्यायन्ति योगिनास्तं च शुद्धज्योतिःस्वरूपिणम् । हस्तपादादिरहितं निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥
वैष्णवास्तं नमस्यन्ति भक्तानुग्रहकारकम् । कुतो बभूव तज्ज्योतिरहो तेजास्विना विना
ज्योतिरभ्यन्तरे नित्यं शरीरं श्यामसुन्दरम् । द्विभुजं मुग्लीहस्तं सस्मितं पीतवाससम् ॥
अतीवामरूयसद्रूपमभूषणैश्च विभूषितम् । ज्योतिरभ्यन्तरे मूर्तिं पश्यन्ति कृपया विभोः ॥
तदा दास्ये नियुक्तास्ते भवन्त्येवेश्वरेच्छया । योगस्तपो वा दास्यस्य कलां नार्हति षोडशीम्
यदा सृष्ट्यन्मुखः कृष्णः ससृजे प्रकृतिं मुदा । तद्योनौ ह्यर्पितं वीर्यं वीर्याङ्गिडिम्भो बभूव ह
दिव्येन लक्षवर्षेण गर्भाङ्गिडिम्भो विनिर्गतः । तदा बभूव निःश्वासस्ततो वायुर्बभूव ह ॥
निःश्वासेन समं भ्रान्मुखबिन्दुर्विनिर्गतः । ततो बभूव सहसा जलराशिर्हरेः पुरः ॥ ४९ ॥
तज्जले च स्थितो डिम्भो दिव्यवर्षाणि लक्षकम् । ततो बभूव सहसा विश्वधारो महाविराट्
यावन्ति गात्रलोमानि तस्य सन्ति महात्मनः । ब्रह्माण्डानि च तावन्ति विद्यमानानि निश्चितम्
तत्रैव प्रतिविध्यण्डे ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । देवा नराश्च मुनयो विद्यमानाश्चराचराः ॥ ५० ॥

महाविराडाश्रयश्च सर्वस्य च जगस्य च । निःश्वासवार्युर्धगवान्बभूव श्रीहरेर्मुने ॥४९॥
 महाविष्णुश्च कलया ततः क्षुद्रविराडभूत् । तन्नाभिकमले ब्रह्मा शंकरस्तच्छाटजः ॥
 विष्णुस्तदंशः पाता यः श्वेतद्वीपनिवासकृत् । एवं ते प्रतिविध्यण्डे ब्रह्मविष्णुमहेश्वरः ॥
 स्वयं च स्वांशकलया नानामूर्तिधरो हरिः । तदाऽभवच्च सगुणः सर्वशक्तियुतस्तदा ॥
 कथं लज्जादिरहितः स च स्वेच्छामयो महान् । सर्वदा सर्वभोगार्हः सर्वशक्तिसमन्वितः ॥
 लज्जा नास्त्येव लज्जायामतोऽयं सर्वसंमतः । या च लज्जावती देवी तस्या लज्जा कुतो गता ॥
 सर्वशक्तिमती दुर्गा प्रकृत्या सा च शैलजा । तस्या लज्जादयः सन्ति सर्वदा सर्वसंमताः ॥
 पञ्चधा प्रकृतिर्या च श्रीकृष्णस्य बभूव ह । राधा पद्मा च सावित्री दुर्गा देवी सरस्वती ॥
 प्राणाधिष्ठातृदेवी या कृष्णस्य परमात्मनः । प्राणाधिका प्रिया सा च राधाऽऽस्ते तस्य
 वक्षसि ॥ ५० ॥

विद्याधिष्ठातृदेवी या सावित्री ब्रह्मणः प्रिया । लक्ष्मीनारायणस्यैव सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥
 सरस्वती द्विधा भूत्वा कृष्णस्य मुखनिर्गता । सावित्री ब्रह्मणः कान्ता स्वयं नारायणस्य च
 बुद्ध्याधिष्ठातृदेवी या ज्ञानमूः शक्तिसंयुता । सा दुर्गा शूलिनः कान्ता तस्या लज्जा
 कुतो गता ॥ ५० ॥

प्रकृतिः पञ्चधा भ्रातर्गोलोके च बभूव ह । इमाः प्रधानाः कलया बभूवुर्नैकधा यतः ॥
 विप्रेन्द्र नित्यं वैकुण्ठं ब्रह्माण्डात्परमुच्यते । अविनाशि स्थलं शश्वल्लये प्राकृतिके ध्रुवम् ॥
 तन्न नारायणो देवः कृष्णार्धशश्वतुर्भुजः । वनमाली पीतवासाः शक्त्या वै पद्मया सह ॥
 स्वयं कृष्णश्च गोलोके द्विभुजः श्यामसुन्दरः । सस्मितो मुरलीहस्तो राधावक्षःस्थलस्थितः
 शश्वद्गोपगोर्षाभिः संयुक्तो गोप रूपधृत् । परिपूर्णतमः श्रीमन्निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥
 स्वेच्छामयः स्वतन्त्रस्तु परमानन्दरूपधृत् । सुराः कलोद्भवा यस्य षोडशांशो महाविराट्
 यतो भवन्ति विश्वानि स्थूलसूक्ष्मादिकानि च । पुनस्तत्र प्रलीयन्त एवमेव मुहुर्मुहुः ॥
 गोलोक ऊर्ध्वं वैकुण्ठात्पञ्चाशत्कोटियोजनः । नास्ति लोकस्तदूर्ध्वं च नास्ति कृष्णात्परः प्रभुः
 इदं श्रुतं शंभुवक्त्रान्मया ते कथितं द्विज । क्षणं तिष्ठाधुना भ्रातरेश्वरः सुरतोन्मुखः ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणेशख० नारदना० गणेशपरशुरामसंवादे नाम

द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच —

गणेशवचनं श्रुत्वा स तदा वेगतः सुधीः । पशुहस्तः स वै रामो निर्भयो गन्तुमुद्यतः ॥
गणेश्वरस्तदा दृष्ट्वा शीघ्रमुत्थाय यत्नतः । वारयामास संपीत्या चकार विनयं पुनः ॥
रामस्तं प्रेरयामास हुं कृत्वा तु पुनः पुनः । बभूव च ततस्तत्र वाग्युद्धं हस्तकर्षणैः ॥
पशुनिःक्षेपणं कर्तुं मनश्चक्रे भृगुस्तदा । हाहा कृत्वा कार्तिकेयो बोधयामास संसदि ॥
अव्यर्थमस्त्रं हे भ्रातर्गुरुपुत्रे कथं क्षिपेः । गुरुवद्वरुपुत्रं च मा भवान्हन्तुमर्हति ॥९९॥
पशुं क्षिपन्तं कुपितं रक्तपद्मदलेक्षणम् । गणेशं बोधयामास निवर्तस्वेत्युवाच तम् ॥
पुनर्गणेशं रामश्च प्रेरयामास कोपतः । पपात पुरतो वेगात्मानहीनो गजाननः ॥ ७ ॥
गजाननः समुत्थाय धर्मं कृत्वा तु साक्षिणम् । पुनस्तं बोधयामास जिन्क्रोधः शिवात्मजः ॥
निवर्तस्व निवर्तस्वेत्युच्चार्य च पुनः पुनः । प्रवेशने ते का शक्तिरीश्वराज्ञां विना प्रभो ॥
मम भ्राता त्वमन्तिविद्यासंबन्धतो ध्रुवम् । ईश्वरप्रियशिष्यश्च सोढं वै तेन हेतुना ॥
नह्यहं कार्तवीर्यश्च भूपास्ते क्षुद्रजन्तवः । अतो विप्र न जानासि मां च विश्वरात्मजम् ॥
क्षणं तिष्ठ निवर्तस्व समये ब्राह्मणातिथे । क्षणान्तरे त्वया सार्धं याम्यामीश्वरसंनिधिम् ॥

नारायण उवाच —

हेरम्बवचनं श्रुत्वा प्रजहास पुनः पुनः । पशुं क्षेप्तुं मनश्चक्रे प्रणम्य हरिशंकरो ॥१०॥
पशुं क्षिपन्तं कोपेन तं च रामं गजाननः । दृष्ट्वा मुमूर्षु देवेशो धर्मं कृत्वा तु साक्षिणम्
योगेन वर्धयामास शुण्डां तां कोटियोजनाम् । योगिन्द्रस्तत्र संनिष्ठभ्रामयित्वा पुनः पुनः
शतधा वेष्टयित्वा तु भ्रामयित्वा तु तत्र वै । ऊर्ध्वमुत्तोल्य वेगेन क्षुद्राहिं गरुडो यथा ॥
सप्तद्वीपांश्च शैलांश्च मेरुं चाखिलसागरान् । क्षणेन दर्शयामास रामं योगपराहतम् ॥
हस्तपादाद्यनाथं तं जडं सुवर्ज्जकम्पितम् । पुनस्तं भ्रामयामास दार्षितं दर्पनाशनः ॥
भूर्लोकं च भुवर्लोकं स्वर्लोकं च सुरेश्वरः । जनूलोकं तपोलोकं दर्शयामास ललितया ॥
पुनस्तत्र भ्रामयित्वा ब्रह्माण्डादूर्ध्वमुत्तमम् । सत्यलोकं ब्रह्मलोकं ध्रुवलोकं च तत्परम् ॥
गौरीलोकं शंभुलोकं दर्शयामास नारद । दर्शयित्वा तु विध्यण्डं स पपौ सप्तसागगन् ॥
पुनरुद्दिशं चक्रे सनक्रमकरोदकम् । तत्र तं पातयामास गम्भीरे सागरोदके ॥ २१ ॥
मुमूर्षु तं संतरन्तं पुनर्जग्राह ललितया । पुनस्तत्र भ्रामयित्वा ब्रह्माण्डादूर्ध्वमप्यमुम् ॥
वैकुण्ठं दर्शयामास सलक्ष्मीकं जनार्दनम् ॥ २२ ॥
क्षणं तत्र भ्रामयित्वा योगिन्द्रो योगमायया । पुनः करं च योगेन वर्धयामास ललितया ॥

गोलोकं दर्शयामः स विजां च नदीश्वरीम् । वृन्दावनं शृङ्गशतं शैलेन्द्रं रासमण्डलम् ॥
 गीर्णगोपादिभिः सार्धं श्रीकृष्णं श्यामसुन्दरम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं सस्मितं सुमनोहरम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् । तेजसा कोटिसूर्याभ राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥
 एवं कृष्णं दर्शयित्वा प्रणमय पुनः पुनः । क्षणेन लम्बमानं च आमयित्वा पुनः पुनः ॥
 दृष्ट्वा कृष्णं चेष्टदेवं सर्वपापप्रणाशनम् । भ्रूण हत्यादिकं पापं भृगोर्दूरं चकार ह ॥ २८ ॥
 न भवेद्यातना नष्टा विना भोगेन पापजा । स्वरूपां च बुभुजे रामो गान्ध्या कृष्णदर्शनात् ॥
 क्षणेन चेतनां प्राप्य भुवि वेगात्पथान ह । बभूव दूरीभूतं च गणेशस्तम्भनं भृगोः ॥ ३० ॥
 सस्मार कवचं स्तोत्रं गुरुदत्तं सुदुर्लभम् । अभीष्टदेवं श्रीकृष्णं गुरुं शंभुं जगद्गुरुम् ॥
 चिक्षेप पशुमव्यर्थं शिवतुर्यं च तेजसा । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डप्रमाशनगुणं मुने ॥ ३२ ॥
 पितुरव्यर्थमस्त्रं च दृष्ट्वा गणपतिः स्वयम् । जग्राह वामदन्तेन नास्त्रं व्यर्थं चकार ह ॥
 निपात्य पशुर्वेगेन च्छित्त्वा दन्तं समूलकम् । जगाम रामहस्तं च महादेवबलेन च ॥
 हाहेति शब्दमाकाशे देवाश्चक्रुर्महामिया । वीरभद्रः कार्तिकेयः क्षेत्रपालाश्च पार्षदाः ॥
 पपात भूमौ दन्तश्च सरक्तः शब्दयस्तदा । पथान गैरिकायुक्तो यथा स्फटिकपर्वतः ॥
 शब्देन महता विष चक्रम्ये पृथिवी भिया । कैलासस्था जना सर्वे मूर्छामापुः क्षणं भिया ॥
 निद्रा बभञ्ज तत्काले निद्रेशस्य जगत्प्रभोः । आजगाम बहिः शंभु पार्वत्या सह संप्रमात् ॥
 पुरो ददर्श हेरम्बं लोहितास्थं क्षतेन तम् । भग्नदन्तं जिह्वक्रोध सस्मितं लज्जितं मुने ॥
 पप्रच्छ पार्वती शीघ्रं स्कन्दं किमिति पुत्रक । स च तां कथयामास वार्ता पौनोपरी भिया ॥
 चुकोप दुर्गा कृपया रुरोद च मुहुर्मुहुः । उवाच शंभोः पुरतः पुत्रं कृत्वा स्ववक्षसि ॥
 संबोध्य शंभुं शोकेन भिया विनयपूर्वकम् । उवाच प्रणता साध्वी प्रणतार्तिहरं पतिम् ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० गणेशदन्तभङ्गकारणवर्णनं
 नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

=====

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

पार्वत्युवाच—

सर्वे जानन्ति जगति दुर्गा शङ्कान्तिकरीम् । अपेक्षारहिता दाम्नी तस्या वै जीवनं वृथा ॥
 ईश्वरस्य समाः सर्वास्तृणपर्वतजातयः । दासीपुत्रस्य शिष्यस्य दोषः कस्येति च प्रभो ॥
 विचारं कर्तुमुचिनं त्वं च धर्मविदां वरः । वीरभद्रः कार्तिकेयः पार्षदाः सन्ति साक्षिणः ॥

साक्ष्ये मिथ्यां को वदेद्वा द्वावेषां भ्रातरौ समौ । साक्ष्ये समे शत्रुमित्रे सतां धर्मनिरूपणे
साक्षी सभायां यत्साक्ष्यं जानन्नप्यन्यथा वदेत् । कामतः क्रोधतो वाऽपि लोभेन च भयेन च
स याति कुम्भीपाकं च निपात्य शतपुरुषम् । तैश्च सार्धं वसेत्तत्र यावच्चन्द्रदिवा करौ ॥ १ ॥
अहं विबोधितुं शक्ता निर्णेत्री च द्वयोरपि । तथाऽपि तव साक्षात्तु ममाऽऽज्ञा निन्दिता श्रुतौ
किंकराणां प्रभा कुत्र नृपे वसति संसदि । उदिते भास्करे पृथ्व्यां खद्योतो हि यथा प्रभो ॥
सुचिरं तपसा प्राप्तं त्वदीयं चरणाम्बुजम् । परित्यागभयेनैव संततं भीतिगमया ॥ ९ ॥
यत्किञ्चित्कोपशोकाभ्यामुक्तं मोहेन तत्परम् । तत्क्षमस्व जगन्नाथ पुत्रभेदाच्च दारुणात्
त्वया यदि परित्यक्ता तदा पुत्रेण तेन किम् । साध्व्या सद्द्वंशजायाश्च शतपुत्राधिकः पतिः
असद्वंशप्रसूता या दुःशीला ज्ञानवर्जिता । स्वामिनं मन्यते नासौ त्रिशोषेण कुत्सिता ॥
कुत्सितं पतितं मूढं दरिद्रं रोगिणं जडम् । कुलजा विष्णुतुल्यं च कान्तं पश्यति संततम्
हुताशनो वा सूर्यो वा सर्वतेजस्विनां वरः । पतिव्रतातेजसश्च कलां नार्हति शोडशीम्
महादानानि पुण्यानि व्रतान्यनशनानि च । तेषां पतिसेवायाः कलां नार्हन्ति शोडशीम्
पुत्रो वाऽपि पिता वाऽपि बान्धवोऽयं सहोदरः । योषितां कुलजातानां न कश्चित्स्वामि-
नः समः ॥ ११ ॥

इत्युक्त्वा स्वामिनं दुर्गं ददर्श पुरतो भृगुम् । शंभोः पदाब्जं सेवन्तं निर्भयं तमुवाच ह ॥

पार्वत्युवाच—

अये राम महाभाग ब्रह्मवंश्योऽसि षण्डितः । पुत्रोऽसि जमदग्नेश्च शिष्योऽस्य ये गिनां गुरोः
माता ते रेणुका स ध्वी पद्मांशा सत्कुलोद्भवा । मातामहो वैष्णवश्च मातुलश्च ततोऽधिकः ॥
त्वं च रेणुकभूपस्य मनुवंशोद्भवस्य च । दौहित्रो मातुलः साधुः शूरो विष्णुपदाश्रयः ॥ २० ॥
कस्य दोषेण दुर्धर्षस्त्वं न जानेऽप्यशुद्धधीः । तेषां दोषैर्जनो दुष्टस्तमृते शुद्धमानसः ॥
अमेघं प्राप्य पर्शुं च गुरोश्च करुणानिधेः । परीक्षां क्षत्रिये कृत्वा बभूवाम्यसुते पुनः ॥
गुरवे दक्षिणदानमुचितं च श्रुतौ श्रुतम् । भग्नो दन्तस्तत्सुतस्य च्छिन्नन्धि मस्तकमप्यहो ॥
गणेश्वरं रणे जित्वा स्थितश्चेदावधो पुरः । स त्वं लब्ध्वाऽऽशिषो लोके पूजितोऽमूर्जगत्रये
पर्शुनाऽमोघवीर्येण शंकरस्य वरेण च । हन्तुं शक्तः सृगालश्च सिंहं शार्दूलमाखुभक् ॥
त्वाद्विधं लक्ष्मिं च हन्तुं शक्तो गणेश्वरः । जितेन्द्रियाणां प्रवरो नहि हन्ति च मक्षिकाम्
तेजसा कृष्णतुल्योऽयं कृष्णांश्च गणेश्वरः देवाश्चान्ये कृष्णकलाः पूजाऽस्य पुरतस्ततः
मत्प्रभावतः प्राप्तः शंकरस्य वरेण च । शोकेनातिकठोरेण नहि संपद्भिनाऽऽपदम् ॥
इत्युक्त्वा पार्वती रोषात्तं रामं शप्तुमुद्यता । रामः सत्पारं तं कृष्णं प्रणम्य मनसा गुरुम् ॥

एतस्मिन्नन्तरे दुर्गा ददर्श पुरतो द्विजम् । अतीव वामनं बालं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥
 शुक्लदन्तं शुक्लवस्त्रं शुक्लयज्ञोपवीतेनम् । दण्डिनं छत्रिणं चैव सुप्रभं तिलकोज्ज्वलम् ॥
 दधत् तुलसीमालां सन्मितं सुमनोहरम् । रत्नकेयूरवलयं रत्नमालाविभूषितम् ॥ ३२ ॥
 रत्ननूपुरपादं च सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् । रत्नकुण्डलयुग्माढ्यगण्डस्थलविराजितम् ॥
 स्थिरमुद्रां दर्शयन्तं भक्तं वामकरेण च । दक्षिणेऽभयमुद्रां च भक्तेशं भक्तवत्सलम् ॥
 बालिकाबालकगणैर्नीगैः सस्मितैर्युतम् । कैलासवासिभिः सर्वैरावृद्धैर्गणितं मुदा ॥
 तं दृष्ट्वा संभ्रमाच्छंभुः सभृत्यः सहपुत्रकः । मूर्ध्ना भक्त्या प्रागमच्च दुर्गा च दण्डवद्भुवि
 आशिषं प्रददौ बालः सर्वेभ्यो वाञ्छितप्रदाम् । तं दृष्ट्वा बालकाः सर्वे महाश्रयं ययुर्भिया
 दृष्ट्वा तस्मै शिवो भक्त्या तूष्चारांस्तु षोडश । पूजां चकार श्रुत्युक्तां परिपूर्णतमस्य च
 दृष्ट्वा काण्वशाखोक्तस्तोत्रेण नतकंधरः । पुलकाङ्कितसर्वाङ्गो भगवन्तं सनातनम् ॥
 रत्नसिंहासनस्थं च प्रावोचच्छंकरः स्वयम् । अतीव तेजसाऽत्यन्तं प्रच्छन्नकृतिमेव च

शंकर उवाच—

आत्मारामेषु कुशलप्रश्नोऽतीव विडम्बनम् । ते शश्वत्कुशलावाराः कुशलाः कुशलप्रदाः
 अथ मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् । प्राप्तस्त्वमतिथिर्ब्रह्मकृष्णसेवाकलोऽद्यात् ॥
 परिपूर्णतमः कृष्णो लोकनिस्तारहेतवे । पुण्यक्षेत्रे हि कलया भारते च कृपानिधिः ॥
 अतिथिः पूजितो येन पूजिताः सर्वदेवताः । अतिथिर्यस्य संतुष्टस्तस्य तुष्टो हरिः स्वयम् ॥
 स्नानेन सर्वतीर्थेषु सर्वदानेन यत्फलम् । सर्वत्रतोपवासेन सर्वयज्ञेषु दीक्षया ॥ ४९ ॥
 सर्वैस्तपोभिर्विविधैर्नित्यैर्नैमित्तिकादिभिः । तदेवातिथिसेवायाः कलां नार्हति षोडशीम् ॥
 अतिथिर्यस्य भग्नाशो गतिरुष्टश्च मन्दिरात् । काण्टिजन्मार्जितं पुण्यं तस्य नश्यति निश्चितम्
 स्त्रीगोघ्नश्च कृतघ्नश्च ब्रह्मघ्नो गुरुतरुणः । पितृमातृगुरूणां च निन्दको नरघातकः ॥ ४८ ॥
 संध्याहीनो खघाती च सत्यघ्नो हरिनिन्दकः । ब्रह्मस्वस्थाप्यहापी च मिथ्यासाक्षप्रदायकः
 मित्रद्रोही कृतघ्नश्च वृषवाहश्च सूपकृत् । शवदाही ग्रामयाजी ब्राह्मणो वृषलीपनिः ॥
 शूद्रश्राद्धान्नभोजी च शूद्रश्राद्धेषु भोजकः । कन्याविक्रयकारी च श्रीहरेर्नामाविक्रयी ॥
 लोक्षामासतिलानां च लवणस्य तिलस्य च । विक्रेता ब्राह्मणश्चैव तुरगाणां गवां तथा ॥
 एकादशीकृष्णसेवाहीनो विप्रश्च भारते । एते महापातकिनस्त्रिषु लोकेषु निन्दिताः ॥
 कालसूत्रे च नरके पतन्ति ब्रह्मणां शतम् । एतेभ्योऽप्यधमः सोऽपि यश्चातिथिपराङ्मुखः

नारायण उवाच—

शंकरस्य वचः श्रुत्वा संतुष्टः श्रीहरिः स्वयम् । मेघगम्भीरया वाचा तमुवाच जगत्पतिः ॥

विष्णु उवाच—

श्वेतद्वीपादागतोऽहं ज्ञात्वा कोलाहलं च वः । अस्य रामस्य रक्षार्थं कृष्णभक्तस्य सांप्रतम्
नैतेषां कृष्णभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् । रक्षामि तांश्चक्रहस्तो गुरुमन्यं विना शिवम् ॥
नाहं पाता गुरो रुष्टे बलवद्गुरुहेलनम् । तत्परः पातकी नास्ति सेवाहीनो गुरोश्च यः ॥
मान्यः पूज्यश्च सर्वेभ्यः सर्वेषां जनको भवेत् । अहो यस्य प्रसादेन सर्वान्पश्यति मानवः ॥
जनको जन्मदानाच्च रक्षणाच्च पिता नृणाम् । ततो विस्तारकरणात्कलया स प्रजापतिः ॥
पितुः शतगुणं माता पोषणाद्गर्भधारणात् । वन्द्या पूज्या च मान्या च प्रसूः स्याद्वै वसुंधरा
मातुः शतगुणं वन्द्यः पूज्यो मान्योऽन्नदायकः । यद्विना नश्वरो देहो विष्णुश्च कलयाऽन्नदः
अन्नदातुः शतगुणोऽभीष्टदेवः परः स्मृतः । गुरुस्तस्माच्छतगुणो विद्यामन्त्रप्रदायकः ॥
अज्ञानतिमिराच्छन्नं ज्ञानदीपेन चक्षुषा । यः सर्वार्थं दर्शयति तत्परो नैव बान्धवः ॥
गुरुदत्तेन मन्त्रेण तपसेष्टसुखं लभेत् । सर्वज्ञत्वं सर्वसिद्धिं तत्परो नैव बान्धवः ॥
सर्वं जयति स त्र विद्यया गुरुदत्तया । तस्मात्पूज्यो हि जगति को वा बन्धुस्ततोऽधिकः ॥
विद्यान्धो वा धनान्धो वा यो मूढो न भजेद्गुरुम् । ब्रह्महत्यादिभिः पापैः स लिप्तो नात्र संशयः
दग्धिं पतितं क्षुद्रं नरबुद्ध्याऽऽचरेद्गुरुम् । तीर्थस्नातोऽपि न शुचिर्नाधिकारी च कर्मसु ॥
पितरं मातरं भार्यां गुरुपत्नीं गुरुं परम् । यो न पुष्पाति कापट्यात्स महापातकी शिव ॥
गुरुर्वेद्या गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः । गुरुरेव परं ब्रह्म गुरुर्भस्कररूपकः ॥ ७० ॥
गुरुश्चन्द्रस्तथेन्द्रश्च वायुश्च वरुणोऽनलः । सर्वरूपो हि भगवान्परमात्मा स्वयं गुरुः ॥
नास्ति वेदात्परं शास्त्रं नहि कृष्णात्परः सुरः । नास्ति गङ्गासमं तीर्थं न पुष्पं तुलसीद्वयात्
नास्ति क्षमावती भूमेः पुत्रान्नास्त्यपरः प्रियः । न च दैवात्परा शक्तिर्नैकाऽश्वाः परं ॥

प्रथमम् ॥ ७३ ॥

शालग्रामात्परो यन्त्रो न क्षेत्रं मारतात्परम् । परं पुण्यस्थलानां च पुण्यं वृन्दावनं यथा
मोक्षदानां यथा काशी वैष्णवानां यथा शिवः । न पार्वत्याः परा साध्वी न गणेशात्परो
वशी ॥ ७९ ॥

न च विद्यासमो बन्धुर्नास्ति कश्चिद्गुरोः परः । विद्यादातुः पुत्रदारौ तत्समौ नात्र संशयः
गुरुस्त्रियां च पुत्रे चाप्यभवद्रामहेलनम् । परं संमार्जनं कर्तुमागतोऽहं तवाऽऽलयम् ॥

नारायण उवाच—

इत्येवमुक्त्वा शंभुं च दुर्गां संबोध्य नारद । उवाच भगवांस्तत्र सत्यसारं परं वचः ॥

विष्णुरुवाच—

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि मदीयं वचनं शुभम् । नीतियुक्तं वेदसारं परिणामसुखावहम् ॥
 यथा ते गजवक्त्रश्च कार्तिकेयश्च पार्वति । तथा परशुरामश्च भार्गवो नात्र संशयः ॥८०॥
 नास्तेषु स्नेहभेदश्च तव वा शंकरस्य च । विचार्य सर्वं सर्वज्ञे कुरु मातर्यथोचितम् ॥
 पुत्रेण सार्धं पुत्रस्य विवादो दैवदोषतः । दैवं हन्तुं को हि शक्तो दैवं च बलवत्तरम् ॥
 पुत्राभिधानं वेदेषु पश्य वत्से वरानने । एकदन्त इति स्मृतं सर्वदेवनमस्कृतम् ॥८१॥
 पुत्रनामाष्टकं स्तोत्रं सामवेदोक्तमीश्वरि । शृणुष्वावहितं मौनैः सर्वविघ्नहरं परम् ॥८४॥

विष्णुरुवाच—

गणेशमेकदन्तं च हेरम्बं विघ्ननाथकम् । लम्बोदरं शूर्पकर्णं गजवक्त्रं गुहाग्रजम् ॥८५॥
 अष्टाङ्गार्थं च पुत्रस्य शृणु मातर्हरणिये । स्तोत्राणां सारभूतं च सर्वविघ्नहरं परम् ॥
 ज्ञानार्थवाचको गश्च णश्च निर्माणवाचकः । तयोर्गौं परं ब्रह्म गणेशं प्रणमाम्यहम् ॥
 एकशब्दः प्रधानार्थो दन्तश्च ब्रह्मवाचकः । बलं प्रधानं सर्वस्मादेकदन्तं न० ॥ ८८ ॥
 दीनार्थवाचको हेश्च रम्बः पालकवाचकः । पालकं दीनलोकानां हेरम्बं प्रण० ॥ ८९ ॥
 विपत्तिवाचको विघ्नो नायकः खण्डनार्थकः । विपत्खण्डनकारं तं प्रणमे विघ्ननायकम् ॥
 विष्णुदत्तैश्च नैवेद्यैर्यस्य लम्बं पुण्डरीकम् । पित्र दत्तैश्च विविधैर्वन्दे लम्बोदरं च तम् ॥
 शूर्पाकारौ च यत्कर्णौ विघ्नवारणकारकौ । संपदौ ज्ञानरूपौ च शूर्पकर्णं न० ॥ ९२ ॥
 विष्णुप्रसादं मुनिना दत्तं यन्मूर्ध्नि पुष्पकम् । तद्गजेन्द्रमुखं कान्तं गजवक्त्रं न० ॥ ९३ ॥
 गुहस्याग्रे च जातोऽयमाविर्भूतो हराख्ये । वन्दे गुहाग्रजं देवं सर्वदेवाग्रपूजितम् ॥९४॥
 एतन्नामाष्टकं दुर्गे नानाशक्तियुतं परम् । एतन्नामाष्टकं स्तोत्रं नौनार्यसहितं शुभम् ॥
 त्रिसंध्यं यः पठेन्नित्यं स सुखी सर्वतो जयी । ततो विघ्नाः पलायन्ते वैनतेयाश्चोरगाः ॥
 गणेश्वरप्रसादेन महाज्ञानी भवेद्भुवम् । पुत्रार्थं लभते पुत्रं भार्यार्थं कुशलां स्त्रियम् ॥
 महाजडः कवीन्द्रश्च विद्यावांश्च भवेद्भुवम् । पुत्र त्वं पश्य वेदे च तथा कोपं च नो कुरु ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० गणेशस्तोत्रकथनं नाम

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

=====

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

नारायण उवाच—

पार्वती बोधयित्वा तु विष्णुराममुवाच ह । हितं सत्यं नीतिसारं परिणामसुखावहम् ॥

विष्णुरुवाच—

र म त्वमधुना सत्यमपराधी श्रुतेर्मते । कोपात्कृत्वा दन्तभङ्गं गणेशस्य स्थिते शिवे ॥ २ ॥
स्तोत्रेणैव मयोक्तेन स्तुत्वा गणपतिं परम् । काण्वशाखोक्तविधिना स्तुहि दुर्गां जगत्प्रसूम्
श्रीकृष्णस्य परा शक्तिर्बुद्धिरूपा जगत्प्रभोः । अस्यां च तव रुष्टायां हता बुद्धिर्भविष्यति
सर्वशक्तिस्वरूपेयमनया शक्तिमज्जगत् । अनया शक्तिमान्कृष्णो निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥
सृष्टिं कर्तुं न शक्तश्च ब्रह्मा शक्त्याऽनया विना । वयमस्यां प्रसूताश्च ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
सुरसन्नेऽमुरग्रस्ते काले घोरतरे द्विज । तेजःसु सर्वदेवानामाविर्भूता पुरा सती ॥ ७ ॥
कृष्णाज्ञयाऽसुरान्हत्वा दत्त्वा तेभ्यः पदं ततः । दक्षपत्न्यां जनिं लेभे दक्षस्य तपसा पुनः ।
भार्या भू वा शंकरस्य पुनः पत्युश्च निन्दया । देहं त्यक्त्वा शैत्रपत्न्यां जनिं लेभे पुनः सती
शंकरस्तपसा लब्धो योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः । लब्धो गणपतिः पुत्रः कृष्णांशः कृष्णसेवया
यं ध्यायस्येव नित्यं किं तं न जानासि बालक । स एव भगवान्कृष्णश्चांशेन गिरिजासुतः ॥
कृताञ्जलिर्नितो भूत्वा स्तुहि दुर्गां शिवप्रियाम् । शिवां शिवप्रदां शैवां शिवबीजां शिवेश्वरीम्
शिवायाः स्तोत्रराजेन पुरा शूद्रिकृतेन वै । त्रिपुरस्य वधे घोरे ब्रह्मणा प्रेरितेन च ॥ १३ ॥
इत्युक्त्वा श्रीपदं शीघ्रं जगाम श्रीनिकेतनम् । गते हरौ हरिं स्मृत्वा रामस्तां स्तोतुमुद्यतः ॥
स्तोत्रेण त्रिष्णुदत्तेन सर्वविघ्नहरेण च । धर्मार्थकाममोक्षाणां कारणेन च नारद ॥ १५ ॥
कृताञ्जलिपटो भूत्वा स्नात्वा गङ्गोदके शुभे । गुरुं प्रणम्य भक्त्यैव धृत्वा धौते च वाससी ॥
अचम्य नत्वा मूर्ध्ना तां मक्तिनम्रात्मकंधर । पुलकाञ्चितसर्वाङ्गश्चऽऽनन्दाश्रुसमान्वितः ॥

परशुराम उवाच—

श्रीकृष्णस्य च गोलोले परिपूर्णतमस्य च । आविर्भूता विग्रहतः पुरा सृष्ट्युन्मुखस्य च ॥
सूर्यकोटिप्रमायुक्ता वैभ्रालंकारभूषिता । वह्निशुद्धांशुकाधाना सन्मिता सुमनोहरा ॥ १९ ॥
नवयौवनसंपन्ना सिन्दूरगुण्यशोभिना । ललितं कचरीभारं मालतीमालयमण्डितम् ॥ २० ॥
अहोऽनिर्वचनीया त्वं चारुमूर्ति च बिभ्रती । मोक्षप्रदा मुमुक्षूणां महाविष्णुर्विधिः स्वयम्
मुमोह क्षणमात्रेण दृष्ट्वा त्वां सर्वमोहिनीम् । बालैः संभूय सहसा सस्मिता धातिता पुरा
सद्भिः खयाता तेन राधा मूलप्रकृतिरीश्वरी । कृष्णस्तां सहर्मा भूतो वीर्यधानं चकार ह
ततो विम्भं महज्जज्ञे ततो जातो महान्विराट् । यस्यैव लोमकूपेषु ब्रह्माण्डान्यखिलानि च

१ छ. स्थितोऽशि° । २ क. सनातनी । ३ क. रत्नालं° । ४ क. °न्दुरबिन्दुशो° । ५ रासे सं° । ५ क. राधिता । ६ क. °साऽऽज्ञाय भी° ।

रागादतिक्रमेणैव तज्जिःश्वासो बभूव ह । स निःश्वासो महावायुः स विराड्विश्वधारकः ॥
 भयधर्मललेनैव पुच्छुवे विश्वगोलकम् । स विराड्विश्वनिलयो जलराशिर्बभूव ह ॥ ३९ ॥
 तत्तत्त्वं पञ्चधा भूय पञ्च मूर्तीश्च विभ्रती । प्राणधिष्ठातृमूर्तिर्या कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 कृष्णप्राणधिकां राधां तां वदन्ति पुराविदः । वेदाधिष्ठातृमूर्तिर्या वेदशास्त्रप्रसूरपि ॥
 तां सावित्री शुद्धरूपां प्रवदन्ति मनीषिणः । ऐश्वर्याधिष्ठातृमूर्तिः शान्तिस्त्वं शान्तरूपिणी
 लक्ष्मीं वदन्ति सन्तस्तां शुद्धां सस्वस्वरूपिणीम् । रागाधिष्ठातृदेवी या शुक्लमूर्तिः सतां
 प्रसूः ॥ ३० ॥

सरस्वतीं तां शास्त्रज्ञां शास्त्रज्ञाः प्रवदन्त्यहो । बुद्धिर्विद्या सर्वशक्तेर्णा मूर्तिराधिदेवता ॥
 सर्वमङ्गलदा सन्तो वदन्ति सर्वमङ्गलाम् । सर्वमङ्गलमङ्गला सर्वमङ्गलरूपिणी ॥ ३१ ॥
 सर्वमङ्गलमजस्य शिवस्य निष्ठयेऽधुना । शिवे शिवास्वरूपा त्वं लक्ष्मीनरायणान्तिके
 सरस्वती च सावित्री वेदसूत्रक्षणाः प्रिया । राधा रासेश्वरस्यैव परिपूर्णतमस्य च ॥ ३२ ॥
 परमानन्दरूपस्य परमानन्दरूपिणी । त्वत्कलांशांशकलया देवानामपि योषितः ॥
 त्वं विद्या योषितः सर्वाः सर्वेषां विजरूपिणी । छाया सूर्यस्य चन्द्रस्य रोहिणी सर्वमोहिनी ॥
 क्षात्री शक्रस्य कामस्य कामिनी रतिरीश्वरी । वरुणानी जलेशस्य वायोः रा प्राणवल्लभा
 बहूनेः प्रिया हि स्वाहा च कुबेरस्य च सुन्दरी । यमस्य तु सुशीला च नैर्ऋत्य च कैटभी
 ऐशानी स्याच्छशिकला शत्रुरूपा मनोः प्रिया । देवहूतिः कर्दमस्य वमिष्ठस्याप्यरुन्धनी
 छोषामुद्राऽप्यगस्त्यस्य देवमाताऽवितिस्तथा । अहस्या गौतमस्यापि सर्वावारा वसुंधरा
 यक्षा च तुलसी चापि प्रथिव्यां या सरिद्राऽप्यताः सर्वाश्च या ह्यन्या सर्वास्त्वत्कलयाऽग्निक्के
 गृहलक्ष्मीर्गृहे नृणां राजलक्ष्मीश्च राजसु । तपस्विनां तपस्या त्वं गायत्री ब्राह्मणस्य च ॥
 सतां सत्त्वस्वरूपा त्वमसतां कलहाङ्कुरा । ज्योतीरूपा निर्गुणस्य शक्तिस्त्वं सगुणस्य च
 सूर्ये प्रभस्वरूपा त्वं दाहिका च हुताग्ने । जलेशैत्यस्वरूपा च शोभा रूपा निशाकरो ॥
 त्वं भूमौ गन्धरूपा चाप्याकाशे शब्दरूपिणी । क्षुत्पिपासादयस्त्वं च जीविनां सर्वशक्तयः
 सर्वबीजस्वरूपा त्वं संसारे साररूपिणी । स्मृतिर्मेधा च बुद्धिर्वा ज्ञानशक्तिर्विषयश्चिताम् ॥
 कृष्णेन विद्या या दत्ता सर्वज्ञानप्रसूः शुभा । शूलिने कृपया सा त्वं यया मृत्युंजयः शिवः
 सृष्टिपालनसंहारशक्तयस्त्रिविधाश्च याः । ब्रह्माविष्णुमहेशानां सा त्वमेव नमोऽस्तु ते ॥
 मधुकैटभभीत्या च त्रस्तोधाता प्रकाशितः । स्तुत्वा मुक्तश्च यां देवीं तां मूर्ध्ना प्रणमम्यहम्
 मधुकैटभयोर्युद्धे त्राताऽसौ विष्णुरीश्वरीम् । बभूव शक्तिमान्स्तुत्वा त्वां दुर्गा प्रण० ॥

त्रिपुरस्य महायुद्धे सरथे पतिते शिवे । यां तुष्टुवुः सुराः सर्वे तां दुर्गां प्रणो॥११॥
 विष्णुना वृषरूपेण स्वयं शंभुः समुत्थितः । जघान त्रिपुरं स्तुत्वा तां दुर्गां प्रणो ॥
 यदाज्ञया वाति वातः सूर्यस्तपति संततम् । वर्षतीन्द्रो दहत्याग्नस्तां दुर्गां प्रणो ॥
 यदाज्ञया हि कालश्च शश्वद्भ्रमति वेगतः । मृत्युश्चरति जन्तूनां तां दुर्गां प्रणो ॥
 स्रष्टा सृजति सृष्टिं च पाता पाति यदाज्ञया । संहर्ता संहरेत्काले तां दुर्गां प्रणो ॥
 ज्योतिःस्वरूपो भगवाञ्छ्रीकृष्णो निर्गुणः स्वयम् । यया विना न शक्तश्च सृष्टिं कर्तुं नमा-
 मि ताम् ॥ ५१ ॥

रक्ष रक्ष जगन्मातरपराधं क्षमस्व मे । शिशूनामपराधेन कुतो माता हि कुप्यति ॥५॥
 इत्युक्त्वा परशुरामश्च नत्वा तां च रुदोद ह । तुष्टा दुर्गा संभ्रमेण चाभयं च वरं ददौ॥
 अमरो भव हे पुत्र वत्स सुस्थिरतां व्रज । शर्वप्रसादात्सर्वत्र जयोऽस्तु तव संततम् ॥
 सर्वान्तरात्मा भगवांस्तुष्टः स्यात्संततं हरिः । भक्तिर्भवतु ते कृष्णे शिवदे च शिवे गुरौ
 इष्टदेवे गुरौ यस्य भक्तिर्भवति शाश्वती । तं हन्तुं न हि शक्ता वा रुष्टा वा सर्वदेवताः
 श्रीकृष्णस्य च भक्तस्त्वं शिष्यो वै शंकरस्य च । गुरुपत्नीं स्तौषि यस्मात्कस्त्वां हन्तुमिहे-
 श्वरः ॥ १२ ॥

अहो न कृष्णभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् । अन्यदेवेषु ये भक्ता न भक्ता वा निरङ्कुशाः॥
 चन्द्रमा बलवांस्तुष्टो येषां भाग्यवतां भृगो । तेषां तारागणा रुष्टा किं कुर्वन्ति च दुर्बलाः॥
 यस्मै तुष्टः पालयति नरदेवो महान्मुखी । तस्य किंवा करिष्यन्ति रुष्टाः भृत्याश्च दुर्बलाः
 इत्युक्त्वा पार्वती तुष्टा दत्त्वा रामाय चाऽऽशिषम् । जगामान्तःपुरं तूर्णं हर्षशब्दो बभूव ह
 स्तोत्रं वै कण्वशाखोक्तं पूजाकाले च यः पठेत् । यात्राकाले तथा प्रातर्वाञ्छितार्थं लभेद्ध्रुवम्
 पुत्रार्थं लभते पुत्रं वन्यार्थं कन्यकां लभेत् । विद्यार्थं लभते विद्यां प्रजार्थं चाऽऽप्नुया-
 त्प्रजाः ॥ १८ ॥

भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं नष्टवित्तो धनं लभेत् । यस्य रुष्टो गुरुर्देवो राजा वा बान्धवोऽथवा ।
 तस्मै तुष्टश्च वरदः स्तोत्रराजप्रसादतः । दस्युग्रस्तः फैणिग्रस्तः शत्रुग्रस्तो मयानकः ॥
 व्याधिग्रस्तो भवेन्मुक्तः स्तोत्रस्मरणमात्रतः । राजद्वारे श्मशाने च कारागारे च बन्धने ॥
 जलराशौ निमग्नश्च मुक्तस्तत्स्मृतिमात्रतः । स्वामिभेदे पुत्रभेदे मित्रभेदे च दारुणे ॥
 स्तोत्रस्मरणमात्रेण वाञ्छितार्थं लभेद्ध्रुवम् । कृत्वा हविष्यं वर्षं च स्तोत्रराजं शृणोति वा
 भक्त्या दुर्गां च संपूज्य महाबन्ध्या प्रसूयते । लभते सा दिव्यपुत्रं ज्ञानिनं चिरजीविनम्

असौभाग्या च सौभाग्यं षण्मासश्रवणालुभेत् । नवमासं काकवन्ध्या मृतवत्सा च भक्तितः
स्तोत्रराजं या शृणोति सा पुत्रं लभते ध्रुवम् । कन्यामाता पुत्रहीना पञ्चमासं शृणोति या
घटे संपूज्य दुर्गां च सा पुत्रं लभते ध्रुवम् ॥ ७६ ॥

इति श्रीब्रह्म० महा० गणपतिख० नारदना० परशुरामकृतदुर्गास्तोत्रं
नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

=====

अथ षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

=====

नारायण उवाच—

रतुत्वा तां परशुरामोऽसौ हर्षसंफुल्लमानसः । स्तोत्रेण हरिणोक्तेन स तुष्टाव गणधिपम्
पूजां चकार भक्त्या च नैवेद्यैर्विविधैरपि । धूपैर्दीपैश्च गन्धैश्च पुष्पैश्च तुलसीं विना ॥ २ ॥
संपूज्य भ्रातरं भक्त्या स रामः शंकराज्ञया । गुरुपत्नीं गुरुं नत्वा गमनं कर्तुमुद्यतः ॥ ३ ॥

नारद उवाच—

पूजां भगवत्श्रक्ते रामो गणपतेर्यदा । नैवेद्यैर्विविधैः पुष्पैस्तुलसीं च विना कथम् ॥ ४ ॥
तुलसीं सर्वपुष्पाणां मान्या धन्या मनोहरा । कथं पूतां सारभूतां न गृह्णाति गणेश्वरः ॥

नारायण उवाच—

शृणु नारद वक्ष्येऽहमितिहासं पुरातनम् । ब्रह्मकल्पस्य वृत्तान्तं निगूढं च मनोहरम् ॥
एकदा तुलसी देवी प्रोद्भिन्नवयौवना । तीर्थं भ्रमन्ती तपसा नारायणपरायणा ॥ ७ ॥
ददर्श गङ्गातीरे सा गणेशं यौवनान्वितम् । अतीव सुन्दरं शुद्धं सस्मितं पीतवाससम्
चन्दनोसितसर्वाङ्गं रत्नभूषणभूषितम् । ध्यायन्तं कृष्णपादाब्जं जन्ममृत्युजरापहम् ॥
जितेन्द्रियाणां प्रवरं योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुम् । अरूपहार्थं निष्कामं सकामा तमुवाच ह ॥

तुलस्युवाच—

अहो ध्यायसि किं देव शान्तरूप गजानन । कथं लम्बोदरो देहो गजवक्त्रं कथं तव ॥
एकदन्तः कथं वक्त्रे वदामुत्र च कारणम् । त्यज ध्यानं महाभाग सायंकाल उपस्थितः
इत्युक्त्वा तुलसी देवी प्रजहास पुनः पुनः । परं चेतसि दग्धा सा कामबाणैः सुदारुणैः
गणेशस्य प्रधानाङ्गे दत्त्वा किञ्चिज्जलं मुने । जघान तर्ज-यग्रेण निष्पन्दं कृष्णमानसम् ॥
बभूव ध्यानभग्नं च तस्य नारद चेतनम् । दुःखं च ध्यानभेदेन तद्विच्छेदो हि शोकदः
ध्यानं त्यक्त्वा हारिं स्मृत्वा चापश्यत्कामिनीं पुरः । नवयौवनसंपन्नां सस्मितां कामपीडिताम्
लम्बोदरश्च तां दृष्ट्वा परं विनयपूर्वकम् । उवाच सस्मितः शान्तः शान्तां कामातुरां वशी

गणेश्वर उवाच—

का त्वं वत्से कस्य कन्या मातर्मा ब्रूहि किं शुभे । पापदोऽशुभदः शश्वद्ध्यानभङ्गस्तप-
स्विनाम् ॥ १८ ॥

कृष्णः कगेतु कल्याणं हन्तु विघ्नं कृपानिधिः । तद्ध्यानभङ्गनाहोषान्नाशुभं स्थातु ते शुभे
गणेशवचनं श्रुत्वा तमुवाच स्मरातुरा । सस्मितं सकटाक्षं च देवं मधुरया गिरा ॥

तुलस्युवाच—

धर्मात्मजस्य कन्याऽहमपौढा च तपस्विनी । तपस्या मे स्वामिनोऽर्थे त्वं स्वामी भव मे प्रभो
तुलसीवचनं श्रुत्वा गणेशः श्रीहरिं स्मरन् । तामुवाच महाप्राज्ञः प्राज्ञी मधुरया गिरा ॥

गणेश उवाच—

हे मातर्नास्ति मे वाञ्छा घोरं दारपरिग्रहे । दारग्रहो हि दुःखाय न सुखाय कदाचन ॥
हारिभक्तेर्व्यवायश्च तपस्यानाशकारकः । मोक्षद्वारकपाटश्च भवबन्धनपाशकः ॥२४॥
गर्भगतकरः शश्वत्स्वज्ञाननिकृन्तकः । संशयानां समारम्भो यस्त्याज्यो वृषलैरपि ॥
गेहोऽहंकरणानां च सर्वमायाकरण्डकम् । साहसानां समूहश्च दोषाणां च विशेषतः ॥
निवर्तस्व महाभागे पश्यान्यं कामुकं पतिम् । कामुकेनैव कामुक्याः संगमो गुणाः भवेत्
इत्येवं वचनं श्रुत्वा कोपात्सा तं शशाप ह । दाराप्ते भविताऽसाध्वी गणेश्वर न संशयः
इत्याकर्ण्य सुरश्रेष्ठतां शशाप शिवात्मजः । देवि त्वमसुरग्रस्ता भविष्यसि न संशयः ॥
तत्पश्चान्महतां शापं दृक्षस्त्वं भवितेति च । महातपस्वीत्युक्त्वा तां विरराम च नारद ॥
शापं श्रुत्वा तु तुलसी सा रुरोद पुनः पुनः । तुष्टाव च सुरश्रेष्ठं स प्रसन्न उवाच ताम्

गणेश्वर उवाच—

पुष्पाणां सारभूता त्वं भविष्यसि मनोरमे । कलशेन महाभागे स्वयं नारायणप्रिया ॥
प्रिया त्वं सर्वदेवानां श्रीकृष्णस्य विशेषतः । पूना विमुक्तिं नृगां मया भोग्या न नित्यशः
इत्युक्त्वा तां सुरश्रेष्ठो जगाम तपसे पुनः । हरेराराधनः प्रो बहरीसंनिधि ययौ ॥
जगाम तुलसादेवी हृदयेन विदूयता । निराहारा तपश्चक्रे पुष्करे लक्षवर्षकम् ॥३९॥
पश्चान्मुनीन्द्रशापेन गणेशस्य च नारद । सा प्रिया शङ्खचूडस्य बभूव सुचिरं मुने ॥
ततः शंकरशूलेन स भमारासुरेश्वरः । सा कलशेन वृक्षत्वं ययौ नारायणप्रिया ॥
कथितश्चेतिहासस्ते श्रुतो धर्ममुखात्पुरा । मोक्षप्रदश्च सारश्च पुराणेन प्रकीर्तितः ॥३८॥
ततः परशुरामोऽसौ जगाम तपसे वनम् । प्रणम्य शंकरं दुर्गां संपूज्य च गणेश्वरम् ॥३९॥

पूजितो वन्दितः सर्वैः सुरेन्द्रमुनिपुंगवैः । पार्वतीशिवसांनिध्ये सुखं तस्यै गणेश्वरः ॥
 इदं गणपतेः खण्डं यः शृणोति समाहितः । स राजसूययज्ञस्य फलमाप्नोति निश्चितम् ॥
 अपुत्रो लभते पुत्रं श्रीगणेशप्रसादतः । धीरं वीरं च धनिनं गुणिनं चिरजीविनम् ॥
 अश्विनं पुत्रिणं च विद्वांसं सुकवीश्वरम् । जितेन्द्रियाणां प्रवरं दातारं सर्वसंपदाम् ॥
 सुशीलं च सदाचारं प्रशम्यं वैष्णवं लभेत् । अहिंसकं दयालुं च तत्त्वज्ञानविशारदम् ॥
 भक्त्या गणेशं संपूज्य वस्त्रालंकारचन्दनैः । श्रुत्वा गणपतेः खण्डं महाबन्ध्या प्रसूयते ॥
 मृतवत्सा काकबन्ध्या ब्रह्मन्पुत्रं लभेद्ध्रुवम् । अदूष्यदूषणपरा शुद्धा चैव लभेत्सुतम् ॥
 संपूर्णं ब्रह्मवैवर्ते श्रुत्वा यल्लभते फलम् । तत्फलं लभते मर्त्यः श्रुत्वेदं खण्डमुत्तमम् ॥
 वाञ्छां कृत्वा तु मनसि शृणोति परमास्थितः । तस्मै ददाति सर्वेष्टं शूरश्रेष्ठो गणेश्वरः ॥
 श्रुत्वा गणपतेः खण्डं विघ्ननाशाय यत्नतः । स्वर्णयज्ञोपवीतं च श्वेतच्छत्रं च माल्यकम् ॥
 प्रदीयते वाचकाय स्वस्तिकं तिललड्डुकान् । परिपक्वफलान्येव देशकालोद्भवानि च ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे गणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादे परशुरामगनै-

तत्खण्डश्रवणफलवर्णनं नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

===

समाप्तमिदं श्रीब्रह्मवैवर्तपुराणस्य तृतीयं महागणपतिखण्डम् ॥